A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI

BAKTAY ERVIN dr. és KÉZ ANDOR dr.

1941

TIZENKETTEDIK ÉVFOLYAM

360263

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

TARTALOMJEGYZÉK

ÖNÁLLÓ ÉS NAGYOBB CIKKEK

Oldal

Bandat Horst dr.: A Fülöp-szigetek 227
Bartha Ferenc: Szekszárd és Sárköz 27
Bodnár Lajos dr.: Szatmár 1
Cholnoky Jenő dr.: Tihany — nemzeti park 166
Dornyay Béla dr.: A Muraköz 142
Duli Antal: Nyíri őstelepek 51
Gaál István dr.: Barangolás az Erdővidéken 261
Gaál István dr.: Hanyatló és újraéledő aranybányák 89
Gáspár Gyula: Hazatért bujdosók 161
Gáspár Gyula: Marosvásárhely 61
Gáspár Gyula: Székely sóvidék 282
Germanus Gyula dr.: Kirándulás Arábiába 127
Geszti Lajos: A nacionalizmus jegyében 97
G. L.: Türkiye 17
Haltenberger Mihály dr.: A Duna királynője 110
Harkay Pál: Harc a sivatag ellen 171
Irmédi-Molnár László dr.: Horvátország 146
Irmédi-Molnár László dr.: A Távolkelet problémái 288
Kertész Róbert dr.: Törökország útja 247
Kéz Andor dr.: A Balatonkörnyéki bazalthegyek 93
Kéz Andor dr.: Ukrajna 207
Kormos Tivadar dr.: Bolyongás a Fekete hegyek országában 150
Mendöl Tibor dr.: Teleki Pál gróf 101
Marton Béla dr.: Island 214
Neményi Vilmos dr.: A Magas Tátra 76
Péchy-Horváth Rezső: Szófia 116
Péchy-Horváth Rezső: Várna, a Fekete tenger fürdővárosa 192
Pécsi Albert dr.: Peremország (Ibéria) 133
Peja Győző dr.: A Vesuvio és a Cserhát 10
Révay József : Jugoszlávia 21
Sármándy Sándor dr.: A nemzetek életterének biztosítása 195
Sédi Károly dr.: A fenyőfa útja 41
Somogyi József dr.: Gibraltáltól Szuezig 33
Somogyi József dr.: Irák, Irán Afganisztán 69
Somogyi József dr.: Libia 270
Sujtó Béla: A Horthy-csúcs 201
Sulkovszky Zoltán: A Maláj félsziget és Singapore 83
Supka Ferenc: Újév Burmában 48
Szabó Pál Zoltán dr.: Pécs és a Mecsek 241
Szövérdy Lajos: Az aranymosó bárkáján 182
Szövérdy Lajos: A Berlin-Bagdad vasút 237
Temesy Győző dr., vitéz: A hazatért Bácska 121
Temesy Győzőné dr., vitéz: Amalfi-Ravello-Salerno 188
Timaffy László dr.: Szilajpásztorkodás a Szigetközben 221
Tittes György: Régészeti barangolás Kis-Ázsiában 176
Tolnay Lajos: Földrajzi tényezők befolyása a trópusi harcra 277
Tonelli Sándor: Verona 232
Wallner Ernő dr.: A dalmát tengerparton 103
Wallner Ernő dr.: Stockholm 252

IRODALOM

Bendefy László dr: *Kunmagyaria, a kaukázusi magyarság története* (K. A.) 219. — **Bonkáló Sándor**: *A rutének.* (K. A.) 19. — **Fehértájy Tibor**: *A rejtelmes Anatoliában.* (Tittes György.) 119. — **Festetics Pál gróf**: *Az őz tenyésztése, óvása és vadászata.* (K. A.) 119. — **Gáldi László—Makkai László**: *A románok története, különös tekintettel az erdélyi románokra.* (K. A.) 197. — **Gáspár Gyula**: *A visszatért Erdély útikönyve.* (K. A.) 157. — **Gergely Pál dr**: *Székely világjárók.* (Halász Gyula.) 98. — **Gheyselinck R.**: *A nyughatatlan Föld* (Kéz A.) 157. — **Gombocz Endre**: *A Királyi Magyar Természettudományi Társulat története.* (Kéz A.) 139. — **Gregory K. W.** és **Raven G. H.**: *Gorillák nyomában.* (Kéz A.) 157. — **GreyOwl** (Szürke Bagoly): *A vadon fiai.* (Kéz Andor dr.) 39. — **Hauser, Heinrich**: *Ausztrália.* (Bulla Béla.) 58. — **Heye, Artur**: *Nyugat peremén.* (B. E.) 99. — **Lieszkovszky Klára**: *Libiai porszemek.* (Halász Gyula.) 97. — **Lippay Lajos**: *Három világrész partjain.* (Kanszky Márton dr.) 99. — **Lissner, Ivar**: *A Csendes óceán urai.* (Halász Gyula.) 292. — **Makkai László**, 1. *Gáldi László és Makkai László.* — **Mészáros Kálmán dr.**: *Abeszinia, a vadászok paradicsoma.* (Kéz Andor dr.) 57. — **Montell Gösta**: *Mongol pusztákon keresztül.* (Gunda Béla). 39. — **Nyisztor Zoltán**: *Kalandozás a Balkánon.* (K. A.) 19. — **Raven G. H.**, 1. Gregory K. W. és Raven G. H. — **Shackleton. Edward**: *Eszkimók, jéghegyek.* (Halász Gyula.) 239. — **Steele, Harwood**: *Canada sarki tájain.* (B. E.) 197. — **Széchényi Zsigmond gróf**: *Nahar*, 1. kt. (Halász Gyula.) 38., 2. kt. (Halász Gyula.) 259. — **Szemjonov Juri**: *Szibéria meghódítása.* (Stancz Ernő dr.) 58. — **Zsigovits Béla dr.**: *Utazzál velem a Föld körül.* (Kanszky Márton dr.) 292.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Általános vonatkozásúak: Az Atlanti óceán legnagyobb mélysége 140. — Csatornagázzal hajtott teherautók 293. — Élelmiszerönellátás egyes államokban 120. — A Földről szóló ismereteink térképes ábrázolása 139. — A jéghegyek merülése 220. — A világ citrom- és narancstermelése 294. — A világ vízierővel termelt villamosereje 158.

Európa. Az alpi vasútak alagútjai 199. — Ásatások Görögországban 198. — Bolgár-Dobrudzsa juhgazdasága 293. — Csatornát ásnak Constanza és Csernavoda között 40. — A Forth öblöt áthidaló óriási híd 60. — Franciaország belvízi hajózása 198. — A Gotthardvasút forgalma 1940-ben 240. — Harc a Bosporus körül 293. — Hasznosítható ásványi termékek bányászata Németországban 20. — A Katschberg alagútak 40. — Lehet-e teát termelni Olaszországban 140. — A magyar paprikatermelés számokban 293. — A német földreform és telepítés eredménye 158. — A német műúthálózat kiterjesztése 198. — A német üvegipar. 20. — Nyersjód Olaszországban 293. — Az Olasz birodalom gyapottermelése és ipara 198. — Olasz hazatelpítés 140. — Olaszország gyapot- és ricinustermelése 293. — Rizstermelés Magyarországon 240. — Spanyolország népessége 120. — Svejc órakivitele 199. — 100,000 lélekszámon felüli németországi városok 198. — A tatárok Lengyelországban 59. — Telepítő mozgalom Norvégiában 294. — Tengeralatti alagút terve Európában 240. — Versec nevének megváltoztatása 240. — A Visztula szabályozása 240.

Eurázia. Az Egyesült Tanácsköztársaságok 1940-évi területi gyarapodása és közigazgatási beosztása 140. — Az 1939-évi Szovjetorosz népszámlálás 259.— Az Orosz birodalom 100,000 lélekszámnál nagyobb városai 40. — A Szovjetunió nemzetiségei 294.

Ázsia. Délarábiai expedíció 20. — Ércelőfordulások Szibériában 294. — Hollandus-India iparosodása 294. — Mandzsúria iparának fejlődése 200. — Népszámlálás Törökországban 200. — Törökország gyümölcstermelése 199. — Új műút a Szinai félszigeten 120. — Új név Japán térképén 294. — Új olajkutak Iránban 294.

Afrika. A gizehi Cheops piramis 60. — Olasz kutatások Etiopiában 60. — Telepítés Algeriában 240. — Új vasútvonal Afrikában 140.

Amerika. Amerika bennszülött lakossága 160. — Az Egyesült Államok részvétele a világ nyersanyagtermelésében 140. — Grönland királynője 100. — Hírek a norvég-francia Grönland-expedícióról 100. — Mexico népessége 140. — A Misti vulkán újabb megmászása 159. — Mexiko népessége 140. — Német hegymászó-eredmények Délamerikában 158. — A 400 éves Zima 159. — A patagoniai belföldi jégtakaró átszelése 220. — Területcsere Nagy-Britannia és Venezuela között 294. — Újabb adatok Amerika Columbus előtti felfedezéséhez 100. — Új olajkikötő Mexicóban 240. — Új tengeri kikötő az U. S. A.-ban 200.

Ausztrália és Oceánia. Ausztrália, a Távolkelet népeinek «igéretföldje» 120. — Egy kis sziget pályafutása 296.

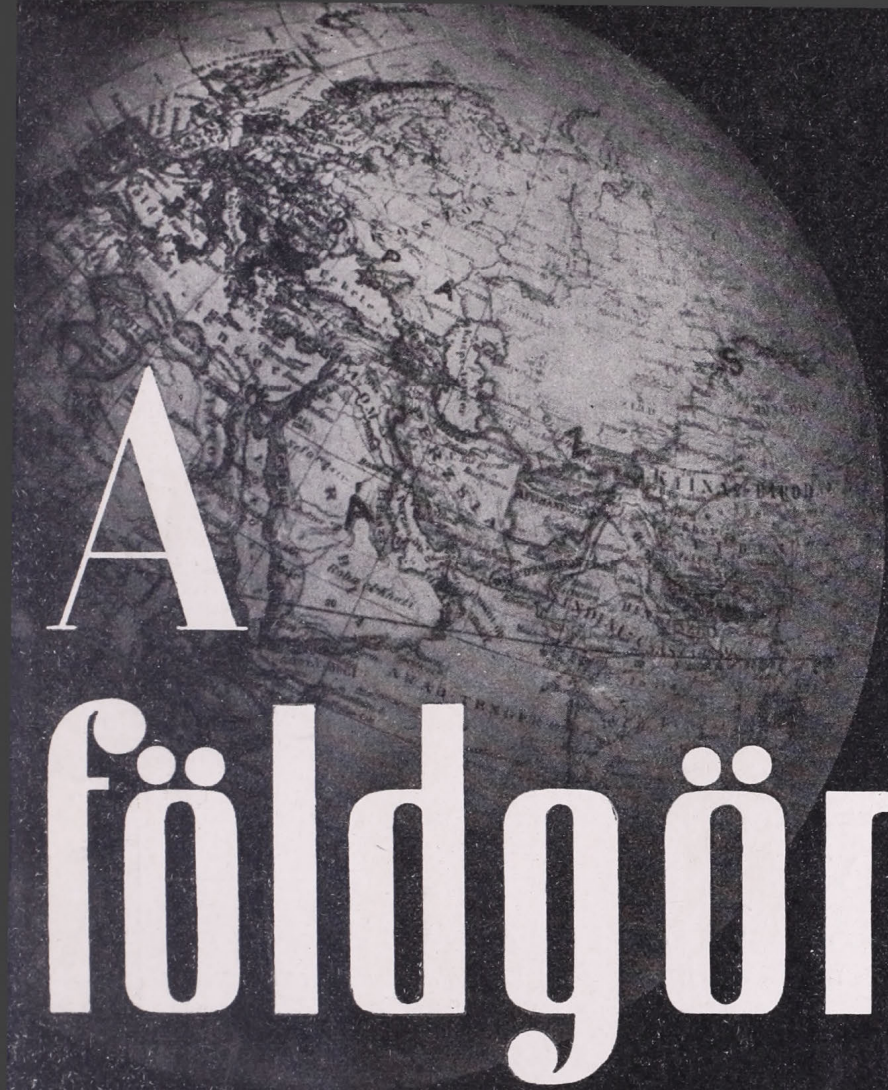

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XII. ÉVF. | 1941. JANUÁRIUS | 1. SZÁ

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák minden csütörtökön, délután 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Bodnár Lajos dr.: Szatmár. — *Peja Győző dr.*: A Vezuvio és a Cserhát — *G. L.*: Türkiye. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

január 13-án, hétfőn este 6 órakor a M. Kir. Honvédtisztek Országos Tudományos és Kaszinó Egyesülete dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

Dr. TAGÁN GALIMDSÁN, a M. F. T. tagja:

AZ ANATOLIAI TÖRÖKÖK ÉLETE

(Vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1941 január 1-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A Magyar Földrajzi Társasag megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XII. ÉVFOLYAM 1941 1. SZÁM

SZATMÁR.

Írta BODNÁR LAJOS dr.

«Szülőföldem szép határa, meglátlak-e valahára»... Hányszor vonaglott végig lelkemen e verssorok epedő vágya, amióta elszakadtam a szatmári bölcsőmet ringató drága földtől. Régen volt. Még az Örökkévalóság roppant órájának mérésében is jelent már valamit egy negyedszázad! És mégis, mintha csak tegnap történt volna.

1914 augusztus 2. A szatmárnémeti és nagykárolyi állomásokon egymásután dübörögtek keresztül a felvirágozott, zászlódíszbe öltözött katonavonatok, s vitték a dalosajkú magyar fiúk ezreit a halál nagy aratása felé. Aztán négy évig rengett, vonaglott a föld, mint valami megkötözött őrült óriás. Európa hadban álló népei egymással versengve etették a halált. Sok magyar ifjú ajka némult halálra, sok nyomorodott el örök bénaságra, sok került keserves hadifogságba e kegyetlen négy esztendő alatt. De hiába volt minden hősi erőfeszítés. A pokol felszabadult erői kirázták sarkaiból a világot. Reménytelen, világtalan, fekete éjszaka szakadt ránk. Különösen azokra, akik orosz hadifogságba kerültek.

A lelki kínzások voltak a legszörnyűbbek. Apró adagokban kaptuk, de minden nap frissen a hazai rémhíreket: forradalom, tanácsköztársaság, kommunizmus, ellenforradalom, annak leverése, román betörés, kegyetlenkedések, vérengzések, hazánk feldarabolása stb., stb. Nem akartuk hinni. A szökés legképtelenebb terveit szőttük, s elindultunk a legvakmerőbb utakon is, hazahívó vágyunkat követve.

Hogy milyen áron és milyen körülmények között jutottunk át az orosz határon, — már aki átjutott — annak csak a jó Isten a megmondhatója. És amikor haza jutottunk, itthon itt ért bennünket a legborzasztóbb ütés. A lehetetlennek tartott szörnyűség igaznak bizonyult: gyönyörű országunkat valóban feldarabolták. Összetörték a földkerekség legtökéletesebb földrajzi egységét, elvagdalták mesterien vezetett vérkeringését, szétszórták istenkalapja gyönyörű bokrétáját.

Aztán jöttek a lidércnyomásos, keserű évek. Remény és kétség labdázott velünk. Végre a magyarok istene meghallgatta könyörgéseinket. Igazságos keze összetörte a bilincseket. Igaz, hogy 20 évvel később, de mégis csak mehetünk haza!

Szatmár vármegye alakja nyugat-kelet irányában elnyúló, hullámos oldalú téglalap. 6095 km²-nyi területén ölelkezik az Alföld sík vidéke az Északkeleti Felvidék és Erdély dombjaival és hegyeivel. Lakossága az 1910-es népszámlálás adatai szerint 361,740 volt. Egy négyzetkilométeren átlagban 60 ember élt. A lakosságból 235,291 (65·1%) volt magyar, 118,774 (32·8%) román, 6041 német, 398 szlovák. A trianoni parancs leszakított belőle 4364 km²-t, 251,906 lakossal. A csonka vármegye 1731 km²-nyi területén 109,834 lélek maradt. Ezek színtiszta (99·6%) magyarok. Számuk az 1930-as népszámlálásig 125,808-ra emelkedett.

A vármegye nyugati nagyobb része teljesen alföldi jellegű. A sík terület közepe táján észak-déli irányban húzódik az Ecsedi láp lapos teknője. A teknő keleti szélén a Szamos, nyugati lejtőjén, — a már nyírségi diluviális peremen — a Kraszna új medre vezeti vizét a Tiszába.

Amint e sorokat írom, felrajzanak előttem gyermekkorom kedves emlékei, s magam előtt látom a láp ősi birodalmát, a félelmes nádrengeteget, a titokzatos bolygó-ingó

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

szigeteket, a rejtelmes égerfaerdőket. Érzem a láp jellegzetes szagát, amikor csónakunk orra, az evezőlapátok és a tolórúd felkavarja, hallom a csobbanó-fodrozó víz muzsikáját, a széthajló nádas sziszegve síró sóhaját. Egymásután felkísértenek és szakadatlan sorban jönnek a mult látomásai, mint gyorsan és majdnem nyomtalanul tovatűnő álomképek: halásztanya, pákásztanya, mesehallgatás, szalonnasütés — csíkfőzés közben, fészekkeresés, vadmadártojások keltetése otthon kotlóval, az égő láp füstje, pernyéje, mely ott kavargott az egész vidék felett, tüze meg messze piroslott éjjelenkint. Látom, amint a Kraszna új medrét ássák, sétálok a lecsapolt lápon, a buján termő földeken, a két és fél méteres kukoricásban, kenderben, a tőzeg vastagságának mérése, az égő talaj kúszó tüze, fojtó füstje, az oltás stb., stb. Mennyi, de mennyi emlék, s milyen közel kerültek hozzám a majdnem félszázad távolából! Hogy integetnek, szólítgatnak, hivogatnak! De jó is volna mégegyszer átélni mindent, s egy kicsit megértőbb szemmel nézni a lápot, azt a csodavilágot, amelyben a természet ős világformáló erői teljesen zavartalanul és szabadon működhettek. Hogy ez mit jelentett egy körülbelül 400 km²-nyi területen, azt könnyű elképzelni.

De azt is könnyű elképzelni, mit jelentett ennek a hatalmas területnek lecsapolása a vármegye és az ország gazdasági életében. A láp körül fekvő községek gyorsan föllendültek, lakóik vagyonosodtak, szaporodtak. A szegény nép ugyan eleinte siránkozott, hogy a vízzel együtt eltűnt megszokott foglalkozása, keresete, ingyen tápláléka, tüzelője is. A nádvágás, a gyékény- és sásfonás, a halászat, a csikászat, a pákászat mindenesetre sok szegény embernek biztosította a mindennapi kenyeret, de a terület nagyságához viszonyítva ezek száma igen jelentéktelen volt.

A lecsapolást, mivel országos érdek fűződött hozzá, mindenáron meg kellett oldani. Évszázadokon keresztül hiába kísérleteztek vele, mert a következő áradások betemették a nagy költséggel kiásott csatornákat. Különösen akkor volt nagy a kár és a pusztulás, amikor a Tisza és a Szamos vízterületén egyszerre indult meg az olvadás, s a Tisza árja visszanyomta a Szamos vizét, ez meg a Krasznáét. Óriásira nőtt ilyenkor a láp, s dagadó hullámai elöntötték, olykor elnyelték a szélein keletkezett településeket.

Új terveket kellett tehát kidolgozni, amely a Krasznát a láptól nyugatra, a nyírségi plató peremén, teljesen új mederben, Nagymajténytól—Vásárosnaményig, közvetlenül a Tiszába vezeti. A 69·5 km hosszú csatorna építése 1895 május 1-én indult meg 2000 kubikossal, s 1898 március 20-án nyitotta meg gróf Károlyi Tibor, az «Ecsedi láp-lecsapoló és Szamos balparti árvíz-levezető és belvíz-szabályozó társulat» akkori elnöke. Elkészült a Gátpatak—Homoród—Balkány-csatorna is, mely a Bükkről aláfutó vizeket vezette a Szamosba, valamint a láp területét keresztül-kasul szelő sok lápi-csatorna a talaj- és bel-vizek elvezetésére. Ezekkel a munkálatokkal körülbelül 80,000 katasztrális hold olyan terület kapcsolódott be az ország gazdasági vérkeringésébe, amely addig alig jelentett valamit. Ugyancsak 80,000 holdra tehető az a vízjárta terület, amelyre a lecsapolás-szabályozás után, mint biztosan termő földekre lehetet számítani. Most, hogy végre visszakaptuk ezt az értékes területet, az általános öntözéstervekkel kapcsolatban fel lehetne eleveníteni az érvölgyi hajózható csatorna tervét is. Ez a körülbelül 140 km hosszú vízutat a Berettyóból kiindulva az Ér völgyén át Nagykároly érintésével a Krasznáig, innen Szamosdob mellett Szatmárnémetiig vezetne, s vizét a Szamosból nyerné. Nagy jelentőségű lenne e terv megvalósítása az öntözési, a közlekedési és az ármentesítési szempontból egyaránt.

A lecsapolt lápfenék laza, fekete talaja, valamint a tőle északkeletre a Tiszáig terjedő kövér, barna agyaggal borított síkság, mindenütt kitünő termőföld. Mivel az időjárása is elég kedvező, mezőgazdasági szempontból Szatmár vármegyének ez a legértékesebb része. A láptól nyugatra fekvő, kevésbbé termékeny homokos síkság fokozatosan olvad bele a Nyírség hullámos-buckás tájába.

Élesebben változik a táj képe a vármegye keleti részében. Itt a felszín lankás dombokkal, szelíd lejtőjű hegyekkel fokozatosan emelkedik észak felé az Avasig, dél felé a Bükkig, Keletnek a Gutinig. Ennek 1447 méteres csúcsa, a vármegye legmagasabb pontja. Déli lábánál sorakoznak a bányakincsekben gazdag hegyek. Nagybánya közelében a Rozsály és a Herzsa, Felsőbánya mellett a Kereszt- és a Faggyás-hegy, Kapnikbánya fölött a Rákos. Valamennyi főképpen vulkánikus eredetű kőzetekből áll. Ezek

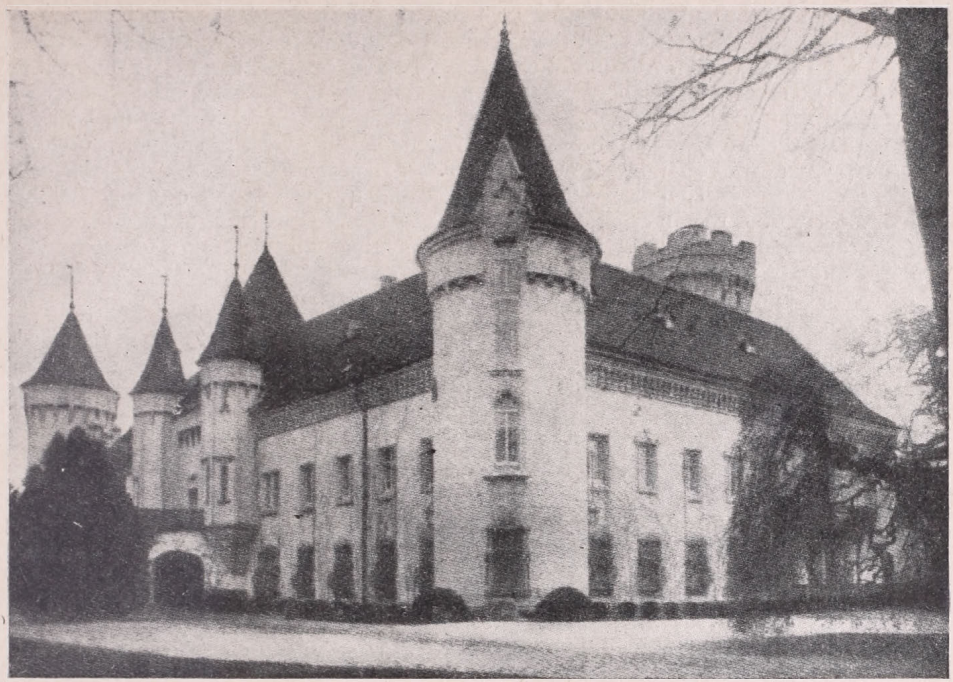

Nagykároly, a lovagvárrá átalakított gróf Károlyi-kastély.

repedéseiben keletkeztek a gyakran több kilométer hosszúságban elnyúló, s olykor több méter vastagságú ércerek. Leggyakoribbak a vas-, az ólom-, az arany-, az ezüst- és a rézércek. Közöttük néha természarany és természréz is előfordul.

A természarany jellemző sárga színe azonban csak ritkán csillan meg apró szemecskék vagy szálacskák alakjában a rétegeket kitöltő, főként kvarcos anyagban. Legtöbb helyen csak 1—2 gramm nemesfémet szolgáltat mázsánkint ez a töltelék, s azt a keveset is körülményes eljárásokkal, sok munkával lehet kitermelni. Az időnként és helyenként csákány alá kerülő gazdagabb ércek azonban bő kárpótlást nyujtanak. Ásványgyüjteményeink legszebb természarany és aranyérc példányai ezekből a bányákból valók.

Ugyancsak itt találhatók a piratgirit-vörösezüstérc pompás kristályai, továbbá az eget tükröző ibolyakék ametiszt és az itt felfedezett magyar ásványok, a fülöppit, a semseyt meg a fizélyit.

A bányászat történetére vonatkozó első okmány az 1347 okt. 12-én kelt királyi kiváltságlevél, melyet Nagy Lajos adott Nagybányának. Az okmány szövegéből kiviláglik, hogy itt más ősidők óta rendszeresen és eredményesen fejtették az ércet. Bizonyítják ezt a kilométernél hosszabb vízvezetékek, a sok zúzómalom- és kohó-maradvány. Közülök még ma is több van, főképpen a Lápos patak völgyében.

A XIV. sz.-tól a bányászatot és az ércolvasztást magánosok, társulatok és a királyi kincstár egyaránt űzték. Fénykora Mátyás uralkodásának idejére jut. Később a bányák és a velük kapcsolatos bányavárosok sűrűn cseréltek gazdát. Ez a termelés szempontjából cseppet sem volt kedvező. Sok bányát elhanyagoltak, több teljesen pusztulásnak indult. Királyaink adóelengedéssel igyekeztek rajtuk segíteni, ami részben megállította a hanyatlást.

A XVI. sz.-ban a gyakori háborúk, a kóborló zsiványok, a rabló románok fosztogatásai és a szakértők hiánya miatt a legtöbb bánya parlagon hevert, mint azt egykorú feljegyzések igazolják. Csak a XVII. sz. elején indult meg újra a rendszeres munka.

Ugyanis az 1595-i békekötés az egész területet az erdélyi fejedelmeknek juttatta, akik szakértő bányászokat hozattak. A termelés fel is lendült és tekintélyes jövedelmet biztosított a tulajdonosoknak. A fejlődést ezután már csak a kuruc-labanc világ állította meg egy időre, hogy aztán kisebb gátlásokkal állandóan és fokozatosan ismét emelkedjék.

A gyakran gazdát cserélő, a rengeteg viszontagságot átélő bányavidék termelése mennyiségre rendkívül ingadozó és értékre is igen változó volt. A világháború előtt az egész bányavidéken — (Nagy-, Felső-, Kapnik-, Láposbánya, Alsó- és Felsőfernezely) — évenkint átlagban 10 q aranyat, 45 q ezüstöt, 400 q rezet, 15,000 q ólmot, 100,000 q vasat termeltek. A román megszállás idejéről megbízható adataink nincsenek.

Az azonban bizonyos, hogy Szatmár ma ásványkincsekben leggazdagabb vármegyéje a még mindig nagyon csonka országnak, s hogy a bányáiból előkerült gyönyörű ásványdarabok az egész világon nagyrabecsült és keresett muzeális példányok.

A vármegye több helyén lignit-, barnaszén-, szénpalatelepekre akadtak. Sajnos, az eddigi feltárások mind erősen szennyezettek, főkép homokkal és kaviccsal. Legtöbbet ígérnek a Kővárvidéken, a Lápos- és a Szamos völgyben kibúvó krétakori szénrétegek.

Nincs még egy vármegyéje hazánknak, amelyik minden vonatkozásban hívebben tükrözné vissza Szent István birodalmának összképét, mint Szatmár. Területén megtaláljuk kicsiben régi, szép Nagy-Magyarországunk minden tájtípusát, azok szépségeivel, értékeivel. Vannak asztalsíma, — acélos búzát, öles kukoricát termő, pacsirtadalos — rónái; szőlővel-gyümölcsösökkel megkötött homokbuckái; akácos dombjai; vadban gazdag ligetei; tarka nyíresei, tölgyes erdői, kövér rétjei, dús legelői, foltosan fehérlő, kopár szikesei, kisült, aszályos mezői, fűzfás folyópartjai, ringó nádasai, erdőkkel borított, kincses gyomrú hegyei; festői völgyei, gyógyítóerejű fürdői, tiszta, gondozott települései, ménesei, gulyái, csordái, nyájai, kondái stb.

A vármegye földrajzi helyzetének, kiterjedésének és felszíni viszonyainak megfelelően, a különböző tájak éghajlatában is lényegesek a különbségek, különösen nyugat-kelet irányban. A síkság nyugati részén az időjárás teljesen megegyezik az Alföldével. Kelet felé fokozatosan alacsonyodik az évi középhőmérséklet. Nagykároly és Nagybánya között átlagban kereken 1 C°-ot tesz ki. Nagykárolyban 10·2 C° az évi közép, Nagybányán 9·2 C°. Ez a különbség a termelés szempontjából nem nagyon jelentős. Sokkal nagyobb az eltérés a csapadékban. A nyugati rész teljesen szárazföldi éghajlatának megfelelő igen kevés évi csapadékkal szemben — (Nagykároly 400 mm. Szatmárnémeti 500 mm), —

Szatmárnémeti. A Deák-tér a püspöki székesegyházzal.

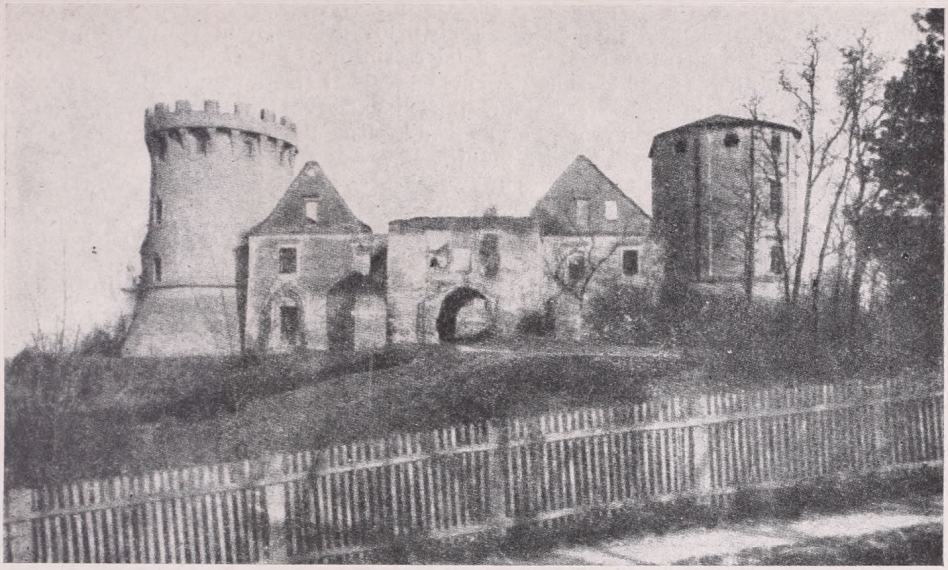

Erdőd vára Szatmár vármegyében.
Itt tartották 1545-ben az első ref. zsinatot és itt esküdött meg Petőfi Sándor Szendrei Júliával.

Nagybánya 1100, Kapnikbánya pedig — egészen bent a hegyek között — 1200 mm-rel szerepel. Ennek már természetesen rendkívül nagy jelentősége van a mezőgazdasági életre.

Az időjárás változatossága tehát lényegesen befolyásolja a növényzet életét, fejlődését, beérését, minőségét. Ezek szermészetesen kihatnak az állattenyésztésre is.

A termelés rendszere Szatmárban mindenütt a talajhoz, az időjáráshoz, a helyi viszonyokhoz és a lakosság természetéhez igazodik.

A legtöbb helyen sokoldalú, belterjes, — fejlett állattenyésztéssel kapcsolatos — okszerű gazdálkodás folyik. A silányabb, ösztövér homok bizony csak verejtékes kitartás és hozzáértő munka árán adja vissza a belévetett magvak néhányszorosát. Sok helyen 2—3 évig kell legelőnek használni a földeket, hogy egy kicsit feljavuljon és leginkább rozsot vethessenek bele. Különösen a nyíri járásban dívik ez a három ugaras kényszergazdálkodás. Igaz, hogy így a legelőhiányon is segítenek valamit.

A gazdálkodásnak másik szélsősége a kimeríthetetlennek ígérkező láptalajokon folyik. Itt minden javítás, trágyázás nélkül, egyszerű megmunkálás mellett is kitűnően fizet a föld.

A két szélső határ között a mezőgazdasági munka olyan, mint az ország más tájain. A gépierő használata itt is nagy tért hódított. Újabban már a kisebb gazdaságokban, sőt több kisgazda közös birtokában is találni szántó-, vető-, arató-, marokszedő-, kévekötő-gépet, továbbá cséplőt, egyeselőt stb.

A vármegye területén, a hegyvidék és a Nyírség kivételével, a búza és a kukorica a főtermény. Ezeket, — a talaj termőerejének megfelelő és gazdaságos kihasználása miatt, — egymással felváltva vetik. Sok helyen a vetésforgót még zöld ugarral is kombinálják. Ez egyúttal a takarmányszükséglet pótlását is szolgálja. A búza átlagos hozama 9 mázsa holdankint.

Érdekes jellemzője a kukoricaföldeknek a díszestányérú és ízletes olajat adó napraforgó, valamint a tartós seprőt szolgáltató cirok, amelyekkel azokat körülültetik. A kukorica közé sok helyen gyalogbabot, takarmány- és sütőtököt is ültetnek.

Árpát, rozsot, zabot, lóherét, lucernát, takarmányrépát és konyhakerti növényeket csak annyit termesztenek, amennyi a gazdaságban és a háztartásban szükséges. Csak a burgonya és a káposzta kivétel. Előbbiből a homokon, utóbbiból a lápon termelnek annyit, hogy kivitelre is jut. Általános még a vármegye területén a dohánytermelés,

amely 8 mázsa átlaghozam mellett sokkal jobban jövedelmez, mint a búza vagy a kukorica. A lápi földeken igen jelentős még a kendertermelés.

A gyümölcsösök és a szőlők is legtöbb évben meghálálják a rájuk fordított gondot. A vármegye zamatos almái, besztercei szilvája és nagybányai gesztenyéje messze földön keresettek. Szőlőtermelése is évről-évre emelkedik. Különböző szőlőfajtái olyan fínom borokat szolgáltatnak, amelyek itt-ott kiállják a versenyt a hegyvidékiekkel.

Az állattenyésztés mindenütt a földmíveléshez igazodik. A szabad legeltetést legtöbb helyen fokozatosan kiszorítja az istállózó állattartás. Legáltalánosabb a szarvasmarhatenyésztés. A zsíros tejet adó és igavonásra is alkalmas munkabíró erdélyi fajtát lassankint kiszorítja a nyugati tarka marha, főkép a bonyhádi-simmenthali keresztezésűek. A nagytestű, erőscsontozatú, szép villásszarvú törzsgulyák száma elszomorítóan fogy.

A sertésállomány igen ingadozó. Legnagyobb fokon akkor állott, mikor a kondák a mocsarakban és tölgyesekben bőven jutottak táplálékhoz. Legelterjedtebb volt a göndörszőrű, jól hízó mangalica. A sertésbetegségek itt is nagy pusztítást végeztek. A juhtenyésztés emelkedőben van. A lótenyésztés mindig kedvenc foglalkozása volt szatmári gazdáknak. A tekintélyes jövedelmet biztosító baromfitartás feltünően fejlődik. Az igénytelen paraszt-fajtákat itt is kezdik kiszorítani a kényesebb nyugatiak.

A vármegye népességének több mint háromnegyed része (kb. 260,000), mezőgazdaságból él. A hegyes vidékeken a lakosság jó részének az erdők és a bányák nyujtanak megélhetést. Iparral, — főkép mezőgazdasági termékek feldolgozásával — körülbelül minden tizedik ember foglalkozik. A kereskedelem és az egyéb foglalkozások már csak 2—2 %-nak, vagyis 7—7000 főnek adnak kenyeret.

Az ősember letelepülésének első biztos jelei csak az újabb kőkorszakban (neolith) mutathatók ki, az emelkedettebb vízpartokon, s a hegyvidékek lábánál. Tűzhelyek, rajzos cserépedény töredékek, konyhahulladékok, pattintott- és csiszolt-kőszerszámok, fegyverek, csonteszközök stb.

Bronzkori leletekben az ország leggazdagabb területei közé számítják Szatmárt. Különösen sok és értékes anyag került elő a Nagykároly mellett bobádi dombból, amely a láp szélén, vízzel körülvéve, valóságos erődje lehetett az ősembernek. Itt és Sárközújlak környékén több karperec, függő, véső, harcicsákány, lándzsa és rajzos cserép került felszínre, melyek a bronz-kultúra fejlettségét és fejlődését bizonyítják. Nagybánya környékén néhány bronzöntőműhely maradványát is sikerült feltárni.

A körülbelül 1000 évig tartó bronzkort Kr. e. 500 körül a vaskor, majd Kr. u. a népvándorlás kora váltotta fel. Mindkettőből rengeteg szerszám, fegyver, ékszer, edény és sírlelet került a Nemzeti Múzeumba és a nagykárolyi vármegyei múzeumba. Az utóbbi sorsa jelenleg még ismeretlen.

Szatmár alföldi részét magyarok, a hegyvidékét románok lakják. Északnyugaton kevés tót, északkeleten kevés rutén és nyugaton elszórtan kevés német (sváb) él még a vármegyében. A románok délkelet felől kezdtek beszivárogni. A XVI. sz.-ig a hegyek között húzódtak meg, majd fokozatosan nyomultak a síkság felé. Ma az Alföld peremén már csak a nagyobb községek magyarok.

A szatmár vármegyei magyarság minden tekintetben jól megőrizte fajiságát, nyelvét, szokásait. Életmódja, ruházkodása, beszédje, építkezése egyszerű és természetes.

A letelepülés a sík vidéken 1—2 utcás apró falvakban történt. A házak keskeny végükkel néznek az útra, a régebbiek egy, az újabb építésűek két ablakkal. Az utcáról a nagyterjedelmű udvarba két bejárat vezet. Egy kiskapu az ember és egy — újabban kétszárnyas — nagykapu a járművek és az állatok számára. A melléképületeket vagy a lakóházzal egy fedél alá építik, vagy a ház végiben külön, esetleg keresztbe.

A románok a hegyek között szétszórt kunyhókban, hegyi tanyákon és főként egy-két házsoros hegyi falvakban laknak. A házban többnyire egyetlen helyiség van s ez egyben lakás és istálló is. Elképzelhető a benne uralkodó piszok és bűz.

Az épületek építőanyaga vidékek szerint változik: vályog, tégla, paticsfal, kő vagy fa. Tetejük nád, zsupszalma, zsindely, cserép vagy bádog. A házak beosztása és berendezése ugyanilyen változatos és nemzetiségek szerint különböző.

Szatmár területén 308 kisközség, 20 nagyközség és 4 város van. A 4 város tiszta magyar! A nagyközségek lélekszáma 2 és 6 ezer közt változik. Közülök 11 tiszta magyar, 1 német, 1 román és 7 vegyes lakosú. A kisközségek nemzetiségi megoszlása a következő:

140 színmagyar, 118 román, 48 vegyes és 2 német. A magyar és vegyes lakosú kisközségek átlagban népesebbek, — 700-tól 2000 főig, — mint a románok.

A vármegye a román megszállás előtt 9 szolgabírói járásra volt felosztva, 91 körjegyzőséggel. Az idegen uralom első dolga volt, hogy megbontotta a vármegye közigazgatási beosztását, áthelyezte a vármegye székhelyét, elcsapta vagy jobb esetekben nyugdíjazta a magyar tisztviselőket. Helyüket regátbeli igen alacsonyműveltségű románokkal töltötték be.

A tiszta magyar vidékekre románokat költöztettek leginkább az Avas és a Gutin környékéről. A síkvidéki helységek körül gombamódra keletkeztek a román telepek. Földet a felparcellázott grófi birtokokból kaptak. Így még ott is hangos lett a határ beszédjüktől, ahol azelőtt még csak nem is jártak.

A magyarság természetesen szorongó aggodalommal nézte a fojtogató gyűrűk szűkülését, szaporodását és az új birtokosok gyarapodását. Ugyanis míg a telepesek nagy adókedvezményben, sőt elengedésben részesültek, addig az őslakó magyarság roskadozott a folyton emelkedő, elbírhatatlan adók súlya alatt. Pedig a magyar gazda ereje minden megfeszítésével dolgozott verejtékkel szerzett kis birtokán, a románok ellenben természetükben rejlő lustaságból, nemtörődömségből és tudatlanságból teljesen elhanyagolták földjüket.

Az így keletkezett törpe községek és tanyák lakói az uralomváltozással elvesztve támogatójukat, tápláló forrásukat, saját elhatározásukból kérik a magyar hatóságokat, hogy engedjék őket visszahurcolkodni régi lakóhelyükre. Remélhető, hogy a már nagyon magasra nőtt és messzire hatolt román áradat így magától visszahúzódik a tiszta magyar vidékekről.

A vármegye legnagyobb települése *Szatmárnémeti*, a Szamos északra nyíló völgyének szélesen kitáguló végén, már egészen kint a síkságon, a folyó két partján.

Honfoglalás előtti település és régen fontos vásárhely. Az erdélyi bányákból tutajokon szállított só legnagyobb piaca volt évszázadokon keresztül. Nevét is valószínű ennek köszöni. Régi oklevelekben: «Zotmár Nemethi». Tulajdonképpen árkokkal és vesszősövényekkel körülvett földvár volt. Ezt 1241-ben a tatárok pusztították el. A későbbi századokban is többször ostromolták, felgyujtották, feldúlták. 1710-ben és 1742-ben a pestis tizedelte meg a lakosságot. Sok család teljesen kihalt.

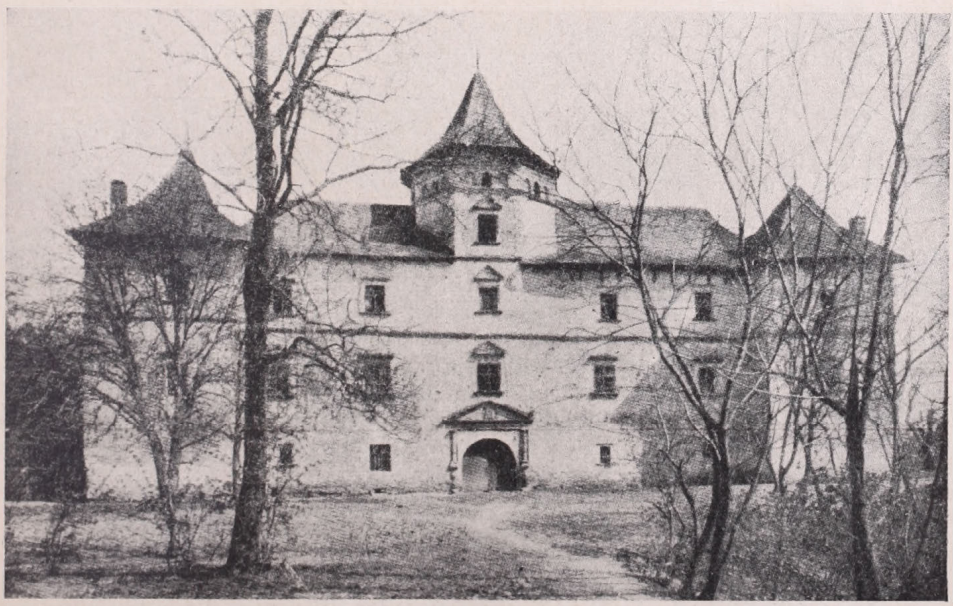

Jákvár. Szatmár vármegyében. Jellegzetes alföldi várkastély.

Szatmár és Németi 1712-ben egyesült, 1715-ben pedig szabad királyi városi jogot nyert. A minoriták 1335-ben, a domonkosok 1370-ben, a jezsuiták 1643-ban, a Pálosok 1772-ben költöztek a városba. A görög katolikus egyház 1667-ben alakult a város falai között menedéket talált szerb, görög, bosnyák hívek kérésére. A római katolikus püspökséget 1804-ben Ferenc király alapította. Első székházuk a jezsuiták és pálosok feloszlatása után árverésre került szerzetes zárda volt. A reformációt 1527-ben Dévai Bíró Mátyás hozta a városba.

A szatmári földvárban és környékén letelepedett lakosság kezdetben állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkozott, majd többen fokozatosan áttértek az iparra és a kereskedelemre. A kisiparban legelterjedtebb mesterség volt a szabó, a csizmadia, a kovács, a tímár, a szíjgyártó, a szűcs, az asztalos, a mészáros, a borbély és a fazekas. Újabban a gyáriparral kapcsolatban lényeges eltolódások történtek.

Nagyipara a város fontos helyzetéhez viszonyítva fejletlen. Legjelentősebb a malomipar. Fontosak még a téglagyárai, szeszgyára és petróleumfinomítója.

Kereskedő jellege sem fejlődött helyzeti és kezdeti energiájának megfelelő mértékben. Ipara és kereskedelme egyaránt csak a XIX. század végén jött kissé lendületbe. Ez természetszerűleg megkövetelte az utak jókarbantartását és gyarapítását. A főutak különböző fajtájú, igen jó minőségű burkolatot kaptak. A világháború állította meg a munkát, a román megszállás rablógazdálkodása pedig majdnem teljesen tönkretett mindent.

A jelenleg 50,000 lakosú város 650 kat. hold területen fekszik. Magva és legszebb része a Deák-tér és környéke : a Széchenyi-, a Hám-, a Kazinczy- és a Kölcsey-utca. Itt vannak a legfontosabb és legdíszesebb épületek.

A szabálytalan négyszögalakú Deák-teret csupa emeletes házak körítik. Itt emelkedik a város főékessége, a székesegyház. Alapkövét 1786-ban tették le, kéttornyúvá 1836-ban építették. Szomszédságában állanak : a városháza, a püspöki palota és könyvtár, a posta épülete, a Pannonia szálló, a színház, a takarékpénztár és a kereskedelmi bank, a katolikus gimnázium, a csendőr- és tűzoltó-laktanya, a református templom és gimnázium, a ref. tanítónőképző, az irgalmas nővérek zárdája, a királyi törvényszék, több kisdedóvó és elemi iskola, a görög katolikus templom, a jezsuiták háza, a kálvária stb. És ezek mind egy csomóban, a Deák-tér közkútjától 300 méteres körzetben.

A város külső részein is találunk még néhány fontos középületet, kórházat és laktanyát. A város szélein füstölögnek a malmok, a téglagyárak, a szeszgyár, a fűrészgyár és a petróleumfinomító. Ugyancsak itt vannak a ligetszerű szép temetők és a vasuti állomás. Az állomás épülete előtt a gondozott Kossuth-kert nyújt kellemes sétaalkalmat és szórakozást, közepén a városi kioszkkal, szélén a gőzfürdővel.

A város délkeleti szélén fut a budapest—debrecen—körösmezei vasútvonal. Itt ágazik ki belőle az út Fehérgyarmat—Mátészalka, Nagybánya és Bikszád felé. Azonkívül keskenynyomtávú vasút vezet a városon keresztül, a közúti vashídon át Szatmárhegy és Erdőd felé.

A vármegye nagyságra második városa és egyben székhelye *Nagykároly*, 16 ezret meghaladó lakossal. A Nyírség és a Szatmári-síkság érintkező vonalán, közel a Krasznához keletkezett már a honfoglalás korában. Gazdag leletek bizonyítják, hogy környéke már a kőkorszakban is lakott hely volt. Az Árpádok alatt Karily, Karuly néven szerepelt. Károlynak először egy 1335. évi kiváltságlevél, Nagy-Károlynak pedig 1428-ban egy királyi adománylevél említi. A XV. századtól viharos idők zúgtak el Nagykároly felett. Török dúlások, vallási villongások, kuruc-labanc háborúk egyaránt gátolták a város fejlődését. Csak a szatmári béke után derültek rá jobb napok.

A mostoha századokban erősen megtizedelt lakosság pótlására 1712-ben Würtenberg környékéről svábokat telepítettek a városba és vidékére. Legtöbbje szorgalmas földmívelő és ügyes mesterember volt. Megjelenésük lendületbe hozta a gazdálkodást és az ipart. A XVIII. század végén már több mint 50 féle ipart űztek a városban. Legjelentősebb iparok voltak a csizmadia, a szűcs, a szabó, a varga, a szék és a gyertyamártó. A régi mesterségek közül idővel sok lehanyatlott, sőt megszűnt, de néhány a XX. századig tekintélyes színvonalra emelkedett. A nagyipart csak a malmok képviselték és a rövid életű fűrészgyár, továbbá legújabban a szappan- és a papírgyár. Kereskedelme és úthálózata is fokozatosan fejlődött. Nagyvásárait még a környező vármegyékből is felkeresték.

Nagybánya, a Gutin tövében.

Nagy jótétemény és lendítőerő volt a városra, hogy a vármegye székhelye lett, s hogy gróf Károlyi Sándor 1723-ban behozta a piarista-rendet és gimnáziumot létesített. A rendnek és az iskolának is szép hajlékot emeltetett. A hatalmas boltozatú barokk-templom alapját is Károlyi gróf, még pedig Antal tette le 1769-ben. A gróf Károlyi-család különben minden tekintetben és minden időben nagy hatással volt a város életére. Sokszor segítette anyagilag és erkölcsileg. A település tulajdonképpeni magva is az ő régi kőházuk volt, melyet később várformára átképeztek. A várat 1794-ben lebontották s helyére kastélyt építtettek. Ezt alakíttatta át gróf Károlyi István 1894-ben lovagvárrá. A hatalmas, ősi kert közepén emelkedő héttornyú kastély ma is legszebb épülete a városnak.

Említésre méltó épületek még a műemléknek nyilvánított görög katolikus templom, a három utcára néző emeletes vármegyeháza, a városháza, a református templom, a pénzügyigazgatóság, a színház, az új vasúti állomás stb.

Két szép szobra is volt a városnak : az 1897-ben letelepedett Kölcsey- és az 1908-ban felállított Kossuth-szobor. Mindkettőt Kallós Ede mintázta. A román megszállás alatt egyforma szomorú sors érte mindkettőt. Gonosz kezek ledöntötték és fejét lefűrészelték. A csonkok évekig álltak a városháza udvarán és egy lomtárban, többször megcsúfolva, úgy, hogy kopott rézüstöt borítottak a nyakukra, ócska gúnyát és rongyos tarisznyát akasztottak a vállukra. Hasztalan volt a város közönségének fölháborodása és erélyes tiltakozása. Az aljas tetteseket sohasem találta meg a hatóság. Csak most volt rá gondjuk, mikor kitakarodtak. A drága bronzanyag miatt rengeteg más értékkel együtt azokat is ellopták. Hasonló gyalázatos módon végeztek a Petőfi nagykárolyi tartózkodását megörökítő két emléktáblával is.

A román megszállás 20 évének Szatmár vármegyében nincsenek alkotásai, gyilkos pusztítása, gonosz emléke azonban annál több. De ezek bizonyára gyorsan eltűnnek, elmúlnak, mint lidércnyomásos, nehéz álmok. Hála Istennek a hosszú, fekete éjszakának vége! Szatmárnak most már mindörökre megvirradt!

A VEZUVIO ÉS A CSERHÁT.

Írta PEJA GYŐZŐ dr.

Négyszögalakú, csodálatosan szép öböl északkeleti szögletében, a tengerparton épült Napoli. A város fekvése távolról tekintve gyönyörű látványt nyújt. A belsejében pedig nekünk szokatlan, csak leírásokból ismeretes élet fogad. Éjjel és nappal szüntelenül zajló városi lárma, emeletes paloták között húzódó árnyékos és piszkos, szűk utcák, bűzös sikátorok, az utca élete előtt tárva-nyitva hagyott sötét lakások, mindenütt valami gondtalan könnyelműség és rendetlenség, az utcák felett és az ablakokban száradó ruhadarabok, a hemzsegve tolakodó és magukat «olcsó János»-nak nevező utcai árusok fogadják itt a kíváncsi idegent.

És e fölé a különös élet fölé emelkedik nyugodt lejtőjű alakjával a füstölgő Vezuvio! Hozzá tartozik ehhez az élethez, egy darabja az ottani ember érdeklődéskörének, gondolatvilágának. Szereti ezt a hegyet, mert lejtőjén terem meg mindennapi kenyere, fínom bora és gyümölcse, szereti, mert ezer és ezer idegent vonz látványossága. Szereti, mert tudja azt, hogy a Vezuvio itt az élet és halál ura... ! Szinte félve vetjük fel magunkban azt a kérdést, valóban, mi lenne vagy mi lesz, ha egyszer...?! Mert ki merné azt bizonyosan állítani, hogy nem lesz több olyan kitörése, mint amilyen Kr. u. 79-ben volt! Pompei, Stabiae és Herculanaeum kiásott romjai, emberi és állati hullái adják meg a feleletet erre a kérdésre.

A Vezuvio Napolitól keletre a Campaniai síkságból szigetszerűen kiemelkedő, különálló hegy. Távolabbról, például a város felől, minden fényképen jól látható, sajátságos körvonalát figyelhetjük meg. Aki csak távolról ismeri a Vezuviót és az így látható körvonalából akarja elképzelni alakját, annak első tekintetre úgy tűnik fel, mintha a síkságból szelíd lejtőkkel kiemelkedő, tetején mélyen benyergelt, hosszúkás hegy volna. Közelebbről azonban egészen más a Vezuvio alakja. Mintha két, óriási nagy csonkakúp volna egymásba helyezve. A külső nagyobb kúp teteje, délkelet felé lejtősödő, ferde síkkal lemetszett, a belőle kiemelkedő kisebb kúp pedig többé-kevésbbé vízszintes síkkal van megcsonkítva. A kettős kúp csodálatosan szabályos köralakú alapról emelkedik fel. Hogyan született meg a Vezuviónak ez a különös alakja? (1. ábra.)

Ma már általánosan ismeretes, hogy a kemény sziklák, a mozdulatlan hegyek sem örökéletűek. A hegyek is születnek, ifjúkorukban növekednek, harcolnak a pusztító erőkkel, azután elöregednek és végül az enyészet szelleme a kősziklákat, a hegyeket is eltünteti a föld színéről, hogy ismét fiatal hegyek megjelenésének készítsen helyet.

A Vezuvio kifejlődésének ismeretéből megmagyarázhatjuk mai alakjának létrejöttét is. A Vezuvio is keresztülment és keresztül fog menni az élet különböző, említett fokozatain.

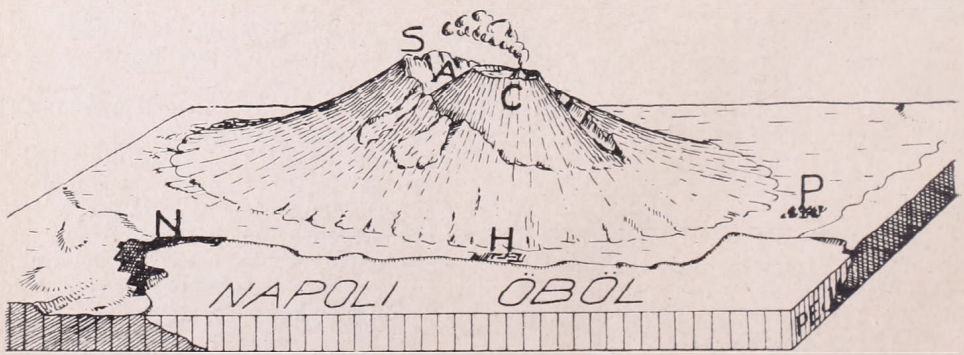

1. ábra. A Vezuvio tömbszelvénye. *A* = Atrio del Cavallo. — *C* = Cono Cinere. — *H* = Herculanaeum. — *N* = Napoli. — *P* = Pompei. — *S* = Monte Somma.

Napoli fölé emelkedik a füstölgő Vezuvio. A vulkán jellegzetes körvonala jól látható.

Mai alakját Kr. u. 79-ben kapta. A 79 év előtti Vezuvio valószínűen egyszerű csonkakúpalakú volt. Ha akkor készíthettek volna róla fényképet Napoli irányából, ezen a képen a Vezuvio körvonala egyszerű csonkakúp vagy harangformát mutatna. Nem volna meg rajta a mai jellegzetes benyergelés. Viselkedése is más volt a 79. év előtt. Hosszú évszázadokon át pihent és kialudt vulkánnak látszott. Tetején többszáz méter átmérőjű, köralakú, meredekfalú, mély medence tátongott. Mélységét is bizonyára száz méterekkel lehetett mérni. A medencében akkor legelők terpeszkedtek, oldalfalait pedig erdők borították. Ez a medence az Ősvezuvio nyílásának, kráterének besüllyedésével keletkezett. Kalderának nevezzük.

Kr. u. 79. évben átalakult az árnyas erdőkkel borított, csendes Ősvezuvio. Pokoli morajlással kísért földrengés után 79 aug. 24-én irtózatos haraggal kitört. A csilingelve legelésző nyájak és a gondtalanul énekelő pásztorok éltetője tetején lévő nagy medence hirtelen a pokol kapujává változott. Borzalmas erővel okádta a mindent leperzselő gőzöket, gázokat, vulkáni törmeléket és az izzó lávát. Ez a borzalmas kitörés borította be vulkáni törmelékkel és lávával Pompei, Stabiae és Herculanaeum virágzó városokat.

A nagy erővel történt kitörés következtében az Ősvezuvio nagy medencéje, kalderája, szétrobbant, úgyhogy déli fele összemorzsolódva a levegőbe repült. A kaldera északi meredek pereme megmaradt, félköralakú, merész falakkal kiemelkedő sáncalakban. Ezt a jellegzetes formájú sáncot nevezik az olaszok *Monte Sommának*. A mellékelt képen látható Vezuvio körvonalának baloldali kúpja ez. Könnyen azt gondolhatjuk, hogy a szétrobbant kaldera helyén még egy nagyobb medence keletkezett. De nem így történt, hanem helyén halmozódott föl a ma is működő fiatalabb Vezuvio, vagy ahogy a nápolyiak nevezik, a *Cono Cinere*. A Cono Cinere vulkáni hamuból és lávából épült fel. Az Ősvezuvio szerepét a 79. évtől kezdve a Cono Cinere vette át. Hosszabb vagy rövidebb pihenés után azóta ez hányja ki magából a tüzes lávát, vulkáni hamut, forró gőzöket és gázokat. Magassága tehát nem állandó, a kitörésekkel változik. Ugyanakkor az alakja is változik. A régebbi leírásokban azt látjuk, hogy a Vezuvio krátere

500 m átmérőjű és 300 m mély üreg. Ma a kráter teljesen ki van töltve. A vulkáni töltelék felülete szilárd. Az egyik helyen azonban, mint egy behegedni nem akaró sebhelyből, állandóan meg-megújuló erővel pöfög fel a tüzes láva, a forró vízgőz és más gázok. A feltörő gázokat és gőzöket láthatjuk felszállni a Cono Cinere tetejéről. Nappal szürke vagy fehér színű füstoszlop alakjában, éjjel a feltolódó izzó láva a gomolygó gőzöket sárgára és vörösre világítja. Éjjel még a feltörő láva, kőzettörmelék is látszik szétfröccsenő szikrák alakjában.

Most már megértjük, hogyan keletkezett a Vezuvio jellegzetes alakja. Az említett körvonal baloldali kúpja az Ősvezuvio megmaradt félköralakú darabja, a Mt. Somma ; a benyergelés, az Atrio del Cavallo, érdekes félköralakú völgy, amely elválasztja a Mt. Sommát a jobboldali kúptól, a ma működő Cono Cineretől. Az Atrio del Cavallo a Cono Cinere felhalmozódásával egyidejűleg jött létre.

Megemlíthetjük még, hogy a Vezuvio működése a vulkáni működések egyik főtípusa. Évtizedes hallgatás után újra és újra kitör. Ilyen a legtöbb vulkán. Természetesen a kitörések különböző erősségűek. Egy-egy kitörés után a gyengébb működés, kisebb pöfögés évekig eltarthat.

Napoli mellett a Vezuvión kívül van még egy másik működő kráter is. A várostól nyugatra, Pozzuoli város mellett pöfög, fortyog, mint a katlanban sűrűsödő lekvár a Solfatara krátere. A Solfatara méreteiben sokkal kisebb és sokkal gyöngébben működik, mint a Vezuvio. A vulkanikus anyagokkal kitöltött, köralakú kráter területén, kisebb-nagyobb mértékben, állandóan szállnak a magasba gőzök és gázok. Egy kisebb kráterszerű mélyedésben pedig a forró, 100 C°-nál melegebb gázok fortyogva tartanak működésben egy iszapvulkánt. Képünkön a Solfatarának ez a kicsi krátere látszik. A kép előterében a forró sár egészen híg, a benne képződő buborékok síma felületűek, a háttérben látható sáv ellenben sűrűbb, az itt képződő buborékok jókora, repedezett kérgű kenyérhez hasonlítanak. A szétpukkanó buborékokból különös lihegésszerű sistergéssel

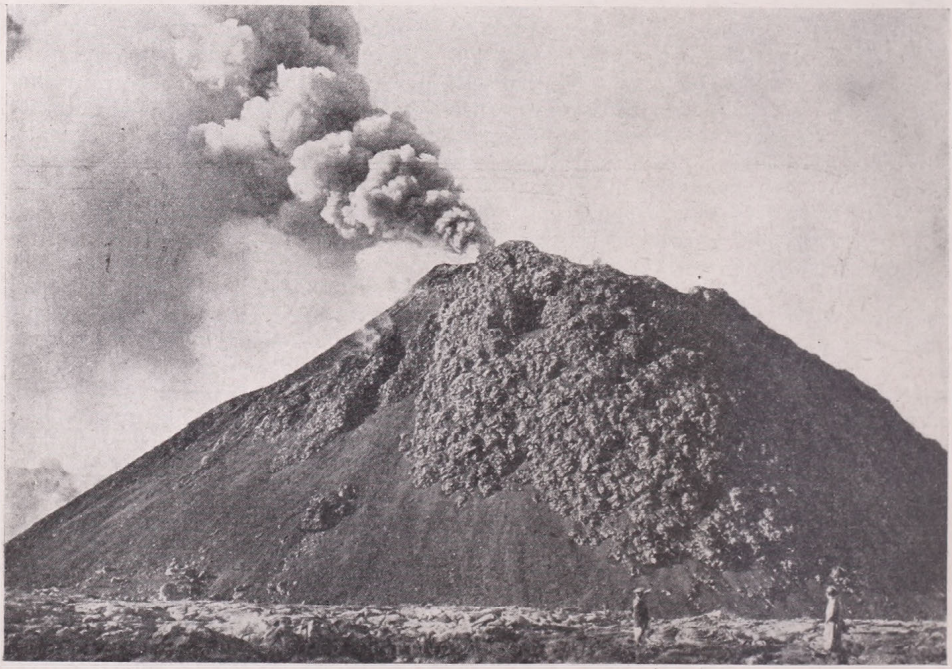

A Vezuvio kráterének ma is pöfögő nyílása.
A nyílás körül vulkáni törmelékekből kúp halmozódott föl.

A Solfatara kráterében működő kis iszapvulkán. (Szerző fényképe.)

és tompa pufogásokkal szabadulnak ki a forró gőzök és orrfacsaró gázok. A magasra csapódó kisebb-nagyobb forró sárcseppek éles pattogással esnek vissza a pöfögő kráterbe. Néha erősebb a kráter kilövelése, ilyenkor a felfröccsenő híg anyag egy része a kráter szélére hull és ebből köralakú sánc épül a nyílás körül. Évszázadok óta pöfög így állandóan a Solfatara anélkül, hogy nagyobb kitörését tapasztalták volna. Érdekes, hogy erősebben bugyborékol akkor, ha a Vezuviónak nagyobb kitörései vannak. A Solfatara kráterében, lépésünk alatt gyakran tompán döng a talaj. A krátert kitöltő kőzet erősen lyukacsos és azért dobban, mintha nagy üregek volnának a föld mélyén. Körülöttünk pedig a kráterfal szikláinak repedéseiből, megszámlálhatatlan helyen sárga színű, köhögtető kéngőzök szállnak fel. A kéngőz-lecsapódások sárgára színezik a talajt, mintha sárgazuzmó lepné be. Egyes helyeken forró széndioxidgáz előtörését érezzük.

Amikor Napoliban járunk, az élő vulkánok csodálatos hazájában és elmereng szemünk a füstölgő kráterekben, gondolatunk szárnyán a Magyar medence fölé repülünk. A Vezuvio környéki képek és jelenségek egyes magyar tájak régi életét juttatják eszünkbe. Itália földje működő vulkánjairól nevezetes, a Magyar medencében kihalt vulkánok változatos formáiban gyönyörködhetünk. Ha néhány millió évvel hátra tolhatnánk a Föld életének percmutatóját és az elmúlt időnek ebben az elképzelhetetlen messzeségében megállnánk Alföldünk közepén, akkor az előbb leírt vulkanikus jelenségeknél sokkal nagyobb méretű tűzhányók felcsapódó tűzoszlopait látnánk a bíborpirosra festett északi látóhatáron. Alföldünk északi peremén ebben a régi időben hatalmas tűzhányók működtek. Ezek a tűzhányók az Alföld szélén szép sorban helyezkedtek el. Felvidékeink gyönyörű vulkánikus hegysorai tanúskodnak erről. Börzsöny, Cserhát, Osztrovszki, Magyar érchegység, Mátra, Eperjes—Tokaj, Vihorlát—Gutin vadregényes hegysorai mind kialudt tűzhányók. Más vidékeken is otthonosak nálunk a vulkanikus jelenségek. Vulkanikus vidékeink közül talán a legkevésbbé ismert a Cserhát. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a Cserhát, mint vulkanikus vidék a legérdekesebb és formáiban egyedül álló, nemcsak nálunk, hanem Európaban is. A legérdekesebb, mert a régen

működött kráterek ezen a vidéken figyelhetők meg legjobban. Formáiban pedig azért egyedülálló, mert a kráterek alakja nem az általánosan megszokott köralak, hanem kilométerekre elnyúló, hosszú repedések. Vannak 20 km hosszúak is, mint például a *Kutasó* és *Mohora* között párhuzamosan húzódó két nagy vulkanikus hasadék. Természetesen ezek ma már nem tátongó mélyedések, hanem vulkanikus lávával kitöltött repedések. Ezekből a különböző hosszúságú és különböző szélességű repedésekből tört elő a hamu és a láva.

Ha különös érzéssel nézzük a füstölgő Vezuviót vagy a Solfatara pöfögő nyílását, még különösebb és sejtelmesebb gondolatok merülnek fel bennünk akkor, ha ráakadunk a Cserhátban ezekre az andezittel kitöltött repedésekre. Van közöttük olyan, amelyiknek szélessége alig 1 m, de van 40 m széles is. Ugyanannak a hasadéknak a szélessége sem egyforma, egyes helyeken kiszélesedik, majd összeszűkül. Némelyik nehezen található meg, sok közülük feltűnő formáival, kimagasló, hosszú gerincalakjával már messziről feltűnik. A legmagasabbra emelkedik a szandai hasadék, egyszerű nevén a Szandahegy. Első pillanatra talán érthetetlenül hangzik, hogy repedéseket emlegetünk, amelyek a Föld mélyébe hatolnak és alakjukat mégis kiemelkedő formákkal jellemezzük. Hogyan lehetséges az, hogy a Föld mélyébe hatoló, régi repedések helyén ma merészen kiemelkedő gerinceket látunk? Nézzük csak meg közelebbről a Szandahegyet. Környéke 310 m átlagos magasságú, összetöredezett, majd folyóvölgyekkel erősen felszabdalt régi tökéletlen fennsík. Ebből a csaknem egyenletes magasságú környezetből, meredek lejtőkkel emelkedik ki 547 m magasságra a Szanda hosszúkás gerince. Ilyen a mai felszín. De egészen más volt a kép akkor, amikor a szandai hasadékvulkán és sok hasonló társa izzó lávát, tüzes törmeléket, forró gőzöket és gázokat hányt ki magából. Ezt a képet igyekszik elképzelhetőbbé tenni a 2. ábra. A tömbszelvényen végighúzódó, néhol kiszélesedő repedés a szandai hasadék. A rajz hátterében három elvékonyodó hasadékvégződés látszik. A szandai hasadék egyik pontján, az «E» betű mellett kitörésközpontot rajzoltunk. A rajz alapján egészen egyszerűnek látszik a hosszú gerincalakú kráterhegyek kialakulása. Ha a Vezuvio köralakú krátere körül kúpalakú hegy keletkezik, akkor a hosszú vulkáni kráterek mentén, természetesen elnyujtott, háztetőformájú hegy halmozódik fel. De ha a helyszínen nézzük a dolgokat, nem ilyen egyszerű a jelen-

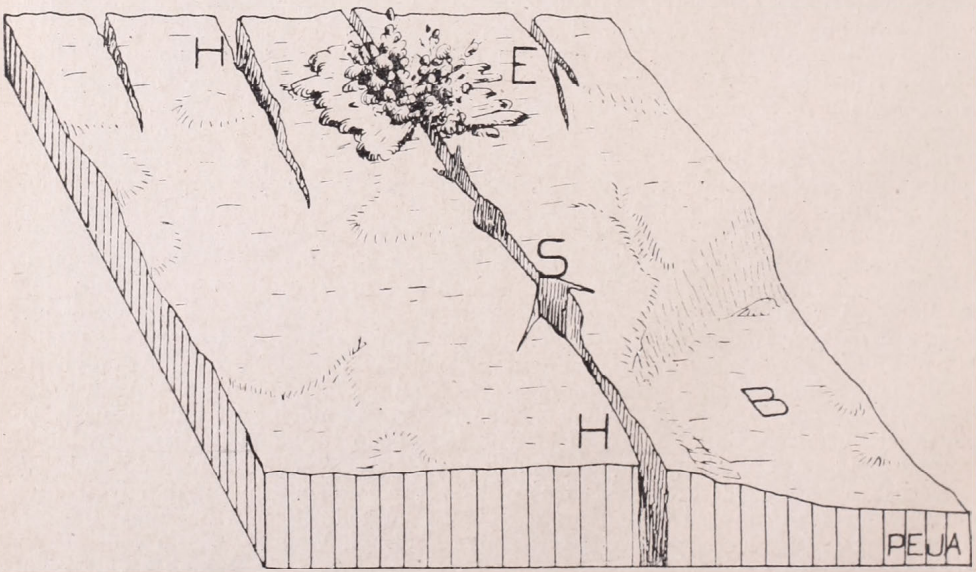

2. ábra. A Cserhát hasadékvulkánjainak képzelt szerkezete. *B* = eredeti mélyedés. — *E* = kilövelt láva és vulkanikus törmelék. — *H* = Hasadék. — *S* = Szandakráter.

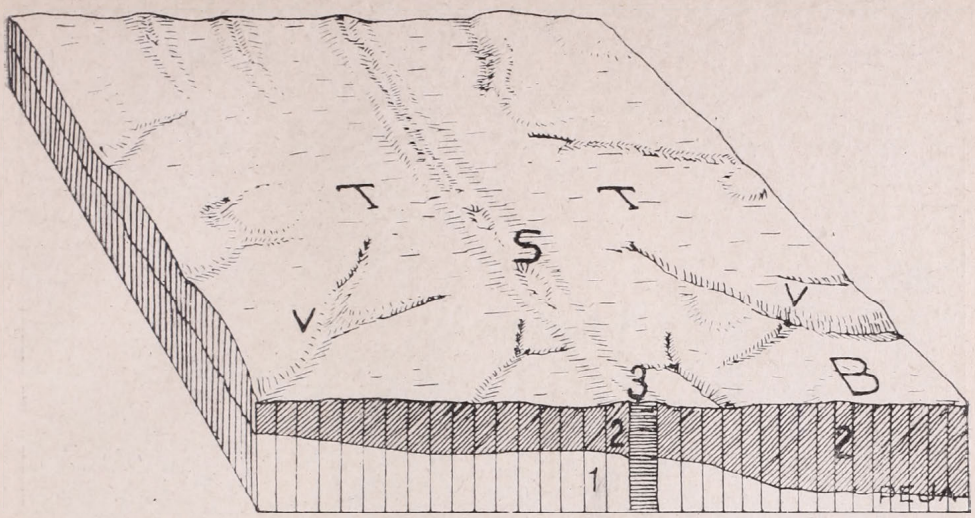

3. ábra. Régi vulkánikus takaró eredeti felszíne a Szandahegy körül. *S* = Szandakráter helye. — *T* = a takaró felszíne. — *V* = bevágódó völgyek. — 1 = könnyen pusztuló alapkőzet. — 2 = vulkanikus takaró keresztmetszete. Nehezen pusztul. — 3 = kitöltött hasadék.

ség. Az egymás mellett húzódó hasadékokból kihányt vulkanikus anyag érintkezett, összefolyt egymással. Az összefolyt láva és más anyag, mint hatalmas takaró, valósággal beborította az egész tájat. Ezért ezeket a felhalmozott rétegeket vulkanikus takarónak is nevezzük. A vulkánok működése után tehát magas fennsík keletkezett (3. ábra).

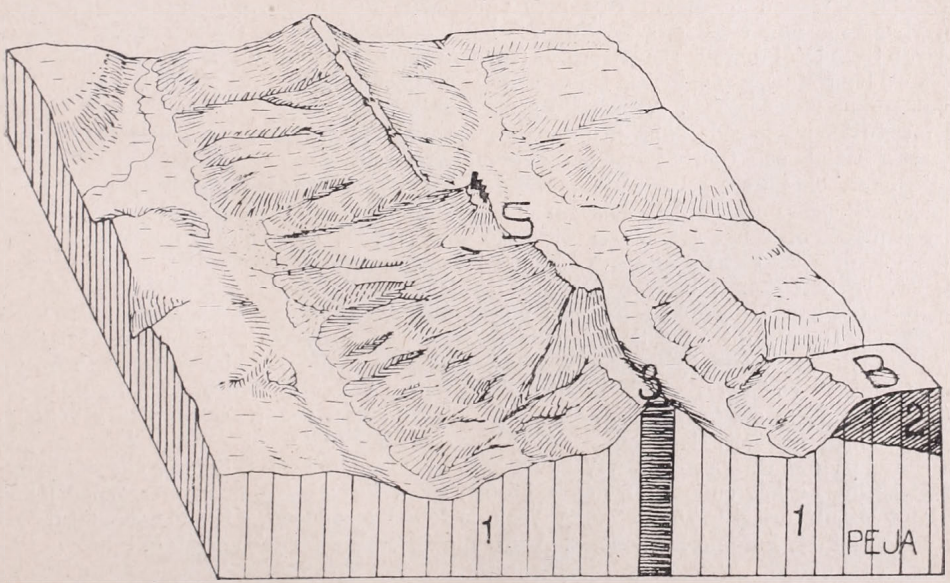

4. ábra. A Szandahegy és környékének mai felszíne. *B* = Berceli hegy, lávatakaró foszlány. — *S* = Szandahegy. — 1 = könnyen pusztuló kőzet. — 2 = láva. — 3 = kitöltött hasadék. Nehezen pusztul.

A Szandahegy körvonala, a Vezuvióra emlékeztet. (Szerző fényképe.)

Ezt a takarót azonban az idő vasfoga (mállás, víz, szél stb.) rágni, koptatni kezdte. Tapasztalataink szerint igen lassú folyamat ez. De a Föld arcát mintázó szobrásznak nem pénz az idő! Évmilliókon keresztül folyt ez a pusztító munka és még ma is folyik. Ez alatt a hosszú idő alatt a régi nagy vulkanikus takaró legnagyobb része lepusztult, úgyhogy ma már csak hátramaradt foszlányait találjuk meg. Ilyen maradék takaródarab Szandától délre a Berceli hegy. («B».) Azokon a helyeken, ahonnan a vulkanikus takaró lepusztult, a régi felszín ismét napvilágra került. Láthatóvá lettek így a kitöltött vulkanikus repedések is. A pusztító erők munkája azonban nem állt meg. A térszín lepusztulása a takaródarabok eltűnése után is tovább folyt. Ezt jól meg kell jegyeznünk, mert a Szanda és a Cserhát más hasadékvulkánjai csak ezután veszik fel mai jellegzetes alakjukat. Tudnunk kell, hogy a hasadékokat kitöltő andezitláva nagyon ellenálló kőzet, nehezen pusztul. Az a kőzet pedig, amelyen keresztül tört az andezitláva, könnyen pusztuló. Tehát a nehezen pusztuló andezitláva, könnyebben pusztuló kőzetbe (homokkő, agyag) van beágyazva. A pusztító erők egyformán támadják ezeket a kőzeteket. Érthető tehát, hogy a nehezen pusztuló andezitlávával kitöltött hasadékok meredeken emelkednek ki a gyorsan pusztuló és ezáltal gyorsan alacsonyodó környezetükből. Így alakult ki a Szandahegy jellegzetesen benyergelt gerince! 4. vázlatunk a Szandahegy mai alakját szemlélteti. A merészen kiálló hasadékvulkánok tetejére, ahol szükség volt arra, várakat építettek. (Szandai vár, Hollókői vár.) A Szandahegy (S) benyergelése ott keletkezett, ahol a hasadék elkeskenyedett, tehát a láva vékony, könnyebben pusztult. Ez a benyergelés okozza azt, hogy ha északról vagy délről nézzük a Szanda vulkánt, körvonala a Vezuvio körvonalára emlékeztet. Semmi okozati összefüggés nincs e két vulkán körvonala között, sőt a formák kialakulása szempontjából, amint láttuk, óriási a különbség. A Vezuvio felhalmozódással, a Szanda lepusztulással nyerte alakját, hasonló körvonalát. A hasonlóság csak a természet játéka!

TÜRKIYE.

Írta G. L.

Türkiyének nevezik a mai Törökországot. Hozzá kell még tenni : cümhuriyet, azaz köztársaság. Ez itt nemcsak az államforma megjelölése, hanem annál sokkal több : a török nemzet születési bizonyítványa. Mert Türkiye nem az, amit régen, a világháború végéig, a Sèvres-ben kötött békéig Törökország néven ismert a világ.

A Török birodalom, a világháborúig az európai diplomácia «beteg embere» 1918-ban megszűnt élni. De újraéledt s megjelent köztünk mai alakjában. Talán nincs a világon még egy nép, ország, állam, amelyikre jobban illenének Gyöngyösi szavai : «porából megéledett Phoenix». Legszebb bizonyíték rá, hogy az állam élő szervezet, amely születik, nő, megöregszik és sem statisztikai adatokkal, se a térszínalakulat pontos leírásával, se az életformák — gazdasági helyzet, társadalmi rétegezettség, szellemiség stb. — gondosan szerkesztett grafikonjaival megjeleníteni nem lehet. Élet az állam, az életjelenségek minden változatával.

A törökség a magyar sors egyik meghatározója. A magyarság bölcsőjénél már ott voltak a türk népek. Nyelvünkben, fajunk testi és szellemi vonásaiban mindenütt világosan kitűnnek az erőteljes ősi török hatások. Nemzetünk állami létre növekedése idején, a népvándorlás nagy fergetegében érintkezésünk megszakadt, de néhány száz év múltán állami létünk 150 esztendőn át a török szultánok kezében volt. Államunk földjén, népünk testén-lelkén csapkodott a török uralom hullámverése. Nyomai ma is világosan látszanak. Templomaik maradványai még itt vannak, fürdőiket ma is használjuk, jogi, gazdasági és nyelvi hatásuk ma is élő valóság. Ámde ennél is fontosabb, hogy 1453-tól kezdve két évszázadon át az egész nyugati keresztény világot fenyegette a török veszedelem. Jól meg kell gondolni ezt. A török hatalom nemcsak katonai erőt, gazdasági és társadalmi berendezést jelentett, hanem teljesen új szellemiséget s más, a kereszténytől elütő világnézetet is. Ez a birodalom nagyobb volt az Imperium Romanumnál és az orosz

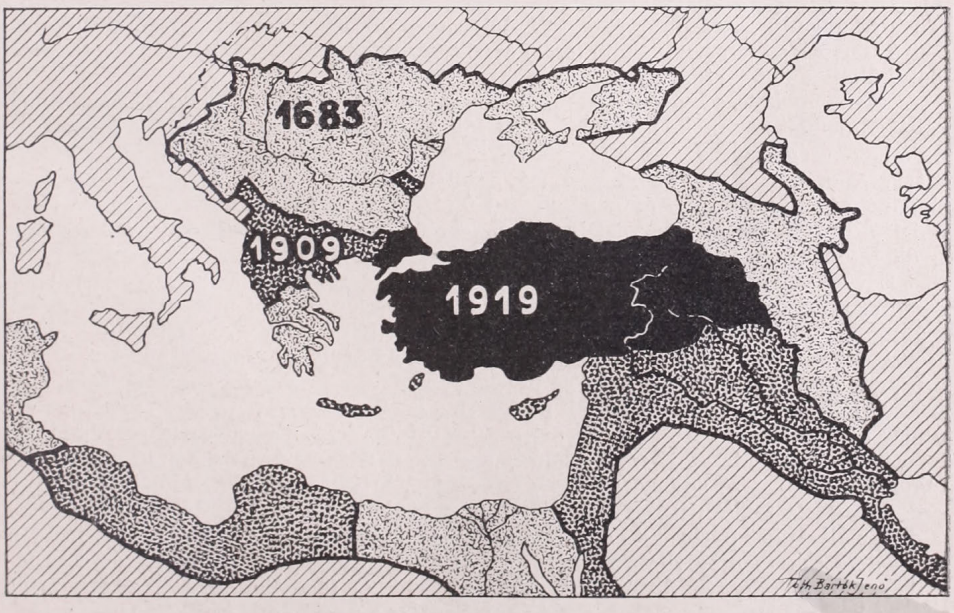

A török birodalom hanyatlása.

károk minden hatalmánál. 1683-tól, Bécs sikertelen ostromától kezdve, 1919-ig ez a hatalmas birodalom területben, népességben, anyagi erőkben, szellemi életében szinte évtizedenkint összébb és összébb zsugorodik. Erőtlenedik, hanyatlik és úgy látszik, a bizonyos halál vár rá. A két időpont között 250 esztendő terül el. Ez azt jelenti, hogy a harcok, békék, területváltozások, külső és belső átalakulások hosszú sora rétegződik egymás fölé. Ez a történelem. A politikai geográfus állóképsorozatok láncolatában ad számot a «történelmi» folyamatról. A geopolitikus, aki a cselekvő állam érverését vizsgálja, azt mondja, hogy a belső erő folytonos fogyatkozása okozta a hatalmi lejtőneset, de intően hozzáfűzi, hogy államokat, elsősorban nagy hatalmakat, egy-két csatavesztéssel végleg elintézni sohase lehetett. Az erők megfogyatkozása még lappangó tartalékokat sejtet. Egész valószínűen. Ezt a törvényt hazánk államtörténete is bizonyítja. A tatárjárás, a török uralom, a trianoni tiprás után az egészséges gyökérzet életerős törzset hajtott.

A török pusztulás tüzeiből újjáéledt Türkiye mégis más egy kissé, mint bármely más európai állam megújhodása. Lássuk csak közelebbről: 1911-ben olasz-török háború; 1912/13-ban szerb-bolgár-görög-albán hadjárat Törökország ellen; 1914—1918-ig világháború a központi hatalmak oldalán minden égtájon, Európában és Ázsiában. 1919-ben a kegyetlen, megalázó béke mindent elvesz, aminek értéke van. A törökök teljesen elvesztették bizalmukat a szultánok birodalmát igazgató hivatalnokok iránt, szembenálltak egy győzelmében elbizakodott nyugati nagyhatalmi szövetséggel. Hadseregük szétbomlott, népük lerongyolódott és hitét vesztette; a szultán, mint a muzulmánok legfőbb papja, kalifája nem tudta megakadályozni, hogy hívei, az arabok, kurdok, szírek és mások ne osztozkodjanak a kalifa birodalman, mint a latrok Krisztus köntösén. Úgy látszott, hogy Törökország — csak volt.

Egy nép addig nem halt meg, míg bizodalma van. Ezt az elbukott Törökország is igazolja. 1919-ben nehány török «hazafi» megalakítja az ú. n. nemzeti pártot. Ez megkezdi a munkát a birodalom legkeletibb és legbiztosabb részén, az örmény táblán. Pártot szervez, híveket toboroz, szónokol, biztat, dolgozik, erőt gyüjt. Vezérük Kemal pasa. Pár hónap alatt hadserege van. Egymásután ront ellenfeleire. Kiveri az entente-sereget Kurdisztánból, kikergeti a franciákat Adana vidékéről, a görög csapatokat kiveti a kisázsiai zsákmányukból és alig pár esztendő alatt külön békét köt Lausanne-ban. Türkiye megújhodott. Hadserege, tekintélye van, országot szervez és a török nép nemzetté lesz, azaz érzi, hogy előbb *török*, csak aztán mohamedán. Öntudatos és magabízó fiatal állam épült a régi rozoga helyén.

Azt mondják, Kemál pasáé minden érdem. A haza atyja: Atatürk. Kemál nagyságát, érdemeit nem kell se kisebbíteni, se tőle a csodálatot megvonni. A robbantó szikra az ő egyénisége volt. De az újjászületést maga a nép végezte el és csak ott, csak azon a területen, ahol egykor az oszmán nagyhatalom bölcsője ringott. Az oszmán birodalom szülőhelye Anatolia volt, ez a nagyszerű földrajzi egyéniség. Hatalmas tábla, három oldalról hegyek övezete és még három tenger öleli körül, keleten, a negyedik oldalon pedig a táblán ülő vulkános vidék zárja le Irán felé. Ez a hatalmas föld a teremtés ideje óta Európa és Ázsia hídja. Ez volt a Keletrómai (görög) császárság földje is, melyet majd ezerévi uralom után ült meg a harcos, igénytelen pásztor-paraszt törökség. Ez a máig szegény, tanulatlan, de tiszta lelkű és testű parasztság gyökeret vert a földbe. Hozzánőtt. Semmi vihar ki nem téphette onnan. Az örmény, a görög, az arab, a zsidó, a francia és angol üzleteket nyitott, üzérkedett és meggazdagodott az igénytelen török paraszt feje felett. A török nemzeti párt erre a 8—9 milliónyi parasztra építette a megújulás tervét s ez a török paraszti nép nyugodtan vérző vállára vette annak minden terhét. A megújhodásra, az újjászületésre anyag, erő és szilárd támaszték kell. Ezt csak a földbe gyökerezett, a földdel eggyé lett nép adhatja. A röghöz nőtt rögből élő török nép nemcsak a maga kis földjét, hanem minden törökét védte, nemzetté lett és államáért harcolt.

Az állam két pillére a föld és a nép. Ezekre épített Kemál Atatürk. Népének vére csörgedezett ereiben, szíve törökösen érzett és agya török szellemmel volt tele. Így jött, csakis így jöhetett az új Törökország, amely immár független nemzeti állam, fajilag tiszta türk, gazdaságilag földművelő és autark. Már nem az arab Korán, hanem a török nemzet érdekei irányítják minden cselekvését.

A régi főváros helyett a kis vidékies, poros Ankara lett az új birodalom központja. Jobb, biztosabb az öreg Konstantinápolynál és világosan jelzi az új világot is. Az utolsó 15 esztendő békéje alatt a 16 millió lakosú ázsiai Türkiye Európában is hatalom. Ez maradt a régi világból. Barátnak, ellenségnek egyaránt számottevő. A mai világégés idején az erő tudata nagy kincs. Erre tanít : Türkiye cümhuriyet.

IRODALOM

Nyisztor Zoltán: Kalandozás a Balkánon. Világjárók, utazások és kalandok c. sorozatban. 8°, 210 oldal, 41 képpel. Budapest. Franklin-Társulat kiadása. É. n. Ára kötve 7·20 pengő.

Ma, amikor a Balkán körül forró a levegő, részben háborús zajtól hangos, részben pedig hol erre, hol amarra tornyosodnak felette a viharfelhők, nagyon időszerű olvasmány ez a könyv. A roppant élénk szemű és fürge, színes tollú szerző a közelmultban suhant végig a Balkán országain. A gyakorlott világjáró megfigyelésével hamarosan nagyon érdekes anyagot gyüjtött össze. Nem korlátozza munkáját a rendszerességre és a teljességre törekvés, de így egészen szabadon, riportszerűen ragadva ki országonkint egy-egy érdekesebb fejezetet, bizonyos mértékben sokkal élénkebb és jellegzetesebb leírásokkal tud szolgálni, mintha egyszerre minden kérdésre keresné a feleletet. Szerbia, Bulgária, Törökország, Görögország mind sorra kerülnek néhány tanulságos fejezettel. A leírást sok szép fénykép teszi teljesebbé. *K. A.*

Bonkáló Sándor: A ruténok. Magyarságismeret I. 8°, 184 old. Budapest. É. n. Franklin-Társulat kiadása. Ára kötve : 5 pengő.

A ruténok legjobb ismerője, a legavatottabb személyiség vállalkozott arra, hogy Kárpátalja népéről tárgyilagos beszámolót nyujtson. Erre a beszámolóra tényleg a legnagyobb szükség volt, mert aránylag még jól tájékozott irásművekben is bizonytalan és hibás megállapitással találkozhatunk a ruténekkel kapcsolatban. Kárpátalja földje és népe iránt is erősen megnövekedett az érdeklődés, különösen a fiatalabb generáció soraiban és nagyon megnyugtató tudat, hogy immár sok vonatkozásban teljesen kielégítő és megbizható ismereteket nyujtó könyvet lehet az érdeklődők részére ajánlani.

A munka a rutén telepités történetével kezdődik, részletesen tárgyalja a rutének tatárjáráselőtti szerepét, majd a rutén tömeg rendszeres betelepítését a tatárjárás után. Nagyon színesen tárja elénk a rutének életét a XVII. század közepéig és a ruténeknek a magyarság szabadságharcaiban való részvételét. Külön fejezetben foglalkozik a szerző a rutének cseh megszállás alatti sorsával és a rövidéletű ukrán uralommal.

Nem feledkezik meg a szerző arról sem, hogy a ruténekkel kapcsolatban elterjedt tévtanokkal is szembe nézzen. A téves vélemények látszólagos bizonyítékaira a szerzőnek megvan a megfelelő cáfolata. Különösen fontos ezek között a nagyon is elterjedt Koriatovics Tódor-féle elmélet és az azt látszólag támogató hamis adománylevél tárgyilagos bírálata.

Sorra megismerkedhetünk a rutén néptörzsekkel a siklakókkal (dolisnyánok), a hegyvidékiekkel (verchovinaiak), a huculokkal, bojkókkal és lemkókkal.

Nagyon tanulságos a rutének irodalmáról és művelődéséről irott fejezet, a népköltészetre vonatkozó megjegyzések, valamint a vallás és egyházról irt összefoglalás. A ruszofil irodalomra és a görögkeleti (pravoszláv) egyházra vonatkozó felvilágosítások egyben nagyon sok politikai vonatkozású tényt is más színben és tisztán érthetően tüntetnek fel. Részletesen foglalkozik a szerző Kárpátalja közgazdasági állapotával, szakaszokra tagolva a rutének anyagi helyzetével a XVII. század közepéig, majd a XVIII. század végéig és attól Trianonig. Végezetül a felszabadult Kárpátalja újjáépítésének, ebben az irányban a kormány és a társadalom működésének szentel megfelelő teret, majd a Kárpátaljára vonatkozó statisztikai adatok és az irodalom zárja le az elejétől végig nagyon érdekesen, gördülékeny stílusban megirt könyvet.

K. A.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

A hasznosítható ásványi termékek bányászata Németországban

1932 óta jelentős emelkedést mutat. Néhány adattal megvilágítjuk ezt a szédítő termelést:

a kőszéntermelés:

1932-ben	104·7	millió tonna
1933-ban	109·7	« «
1934-ben	124·9	« «
1935-ben	143·0	« «
1936-ban	158·0	« «
1937-ben	184·5	« «

a barnaszéntermelés:

1932-ben	122·65	millió tonna
1933-ban	126·79	« «
1934-ben	137·27	« «
1935-ben	147·00	« «
1936-ban	161·37	« «
1937-ben	184·70	« «

a vasérctermelés:

1932-ben	1·3	millió tonna
1933-ban	2·6	« «
1934-ben	4·3	« «
1935-ben	6·0	« «
1936-ban	7·5	« «
1937-ben	9·6	« «

A vasérctermelés 1937 után még nagyobb ütemben fokozódott. A tervek szerint 1940-ben el fogja érni az évi 21 millió tonnát is. A többi németországi ásványi termék a következő termelésemelkedést mutatja:

bauxit	1932-ben	1.360	tonnáról	73.280	tonnára	1937-ben
magnetit	«	—	«	21,000	«	«
földpát	«	110.000	«	423.000	«	«
grafit	«	21.000	«	24.000	«	«
aszfaltmész	«	33.000	«	109.000	«	«
arzénérc	«	2.800	«	26.000	«	«
kénérc	«	165.000	«	420.000	«	«
nikkelérc	«	—	«	87.000	«	«
ólom és cinkérc	«	1.180,000	«	2.400,000	«	«
kálisó	«	6.415,000	«	14.460,000	«	«
földi olaj	1933-ban	238.600	«	453.000	«	« (*m. t.*)

Délarábiai expedíció.

D. Van der Meulen, Németalföld egykori szaudiarábiai ügyvivője, H. von Wissmann tübingeni egyetemi tanár, ennek felesége és asszisztense H. Th. Wasielewski társaságában 1939 tavaszán Dél-Arábia ismeretlen részein tett kutatóutat. Márc. 23-án kelt útra Adenből és Shugrán, Laudaron, Nisabon keresztül Wadi Djiranig nagyrészt ismeretlen, feltáratlan vidéken járt. Sewunból észak felé mintegy 100 km-t haladtak előre Ruh al-Khali-ig, majd teljesen járatlan úton máj. 24-én érkeztek Mukalla kikötőjébe, Hadramautba. Egész útvonalukat térképezték, számos régi, még az iszlám elterjedése előtti időből származó feliratot örökítettek meg, gazdag növény- és ásványgyüjteményt hoztak magukkal. *P. J.*

A német üvegipar.

A német üvegipar — beleértve a Cseh-Morva protektorátus gyártmányait is — a világtermelés 25%-át, az optikai üveg 85%-át állítja elő. Az üveggyártás valamennyi nyersanyaga: a kvarchomok, szóda, nátron, kálium, mész és szén a birodalom határain belül korlátlan menynyiségben található s lelőhelyük környéke, a Ruhr- és Saarvidék, Lausitz, Thüringia, a Szudéták és a Cseherdő az üvegipar fontos központjai. Az évi termelés összege 947,000 tonna, második helyen áll a Föld államai közt (az első az USA 3.000.000 tonnával), az üvegiparban foglalkoztatott munkások számát tekintve azonban az első helyet foglalja el 109,500 fővel. Egy-egy munkásra 12·2 t évi üvegtermelés jut, míg a francia munkás 13·5, a japáni 21, az amerikai 44 tonnát dolgoz fel. Az eltérés magyarázata a német üvegáru finomságában és az optikai, finoman csiszolt árunak a kereskedelmi üveggel szemben való nagy arányában keresendő.

Az üvegtermelés és az ezzel foglalkozó munkások száma a Föld fontosabb államaiban:

	A munkások száma	Termelés 1000 t-ban
Egyesült Államok	67,000	3000
Német birodalom	109,500	947
Anglia	50,000	550
Franciaország	38,500	520
Belgium	28,000	250
Japán	24,000	500
Olaszország	16,000	150

P. J.

Tagjainkhoz!

Most jelent meg a

FÖLDRAJZI ÉVKÖNYV AZ 1941. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 250 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *meglepetésül 32 hatszínnyomásos oldalon adja az egész világ térképét.*

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel! E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1941. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

2. *Gróf Teleki Pál dr. Erdélyről.*
3. *Réthly Antal dr.:* Az 1940. év időjárási rendellenességei.
4. *Bulla Béla dr.:* A hazatért keletmagyarországi területrész mezőgazdaságáról és állattenyésztéséről.
5. *Réthly Antal dr.:* Magyarország csapadéktérképe.
6. *Fodor Ferenc dr.:* Erdélyi államhatárok.
7. *Rónai András dr.:* A hazatért országrészek népessége.
8. *Réthly Antal dr.:* Az időjárás előrejelzésének napi munkája.
9. *Gunda Béla dr.:* Az erdélyi pásztorvándorlások.
10. *Papp Simon dr.:* Olajkutatás és termelés a Dunántúlon.
11. *Karl János dr.:* Az erdélyi táj lelke.
12. *Kerekes József dr.:* Erdély ásványvizeiről.
13. *Márton Béla dr.:* Az Alföld új öntözőművei.

II. Időszerű földrajzi kérdések.

14. *Cholnoky Jenő dr.:* A kínai és a magyar Alföld.
15. *Takács József dr.:* A németek skandináviai hadjárata.
16. *Irmédi-Molnár László dr.:* A német nyugati átkaroló hadjárat.
17. *Hézser Aurél dr.:* A francia és az angol gyarmatbirodalom átalakulása.
18. *Baklay Ervin dr.:* India és a mostani háború.
19. *Geszti Lajos:* A germán-brit háború.
20. *Szabó Pál Zoltán dr.:* Az olasz-francia-angol háború.
21. *Koch Ferenc dr.:* Az új német birodalom.
22. *Kéz Andor dr.:* Mi van a Föld belsejében?
23. *Simon Béla dr.:* Üzemi épületek védelme.
24. *Wallner Ernő dr.:* A skandináv országok 1940-ben.

III. Felfedező utazások.

25. *Hallenberger Mihály dr.:* Emlékezés Lóczy Lajosról.
26. *Pósáné Ormós Jerne:* Kutatóutak 1939/40-ben.

IV. A földrajzoktatás időszerű kérdései.

27. *Bodnár Lajos:* Ifjúsági tanulmányi kirándulások.
28. *vitéz Temesy Győző dr.:* Az új VII. osztályos földrajz.

V. Statisztikai rész.

29. Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

VI. Térképek.

30. Térképeink tartalomjegyzéke.

A zsebkönyv bolti ára 2·80 pengő. Tagjaink **2·— pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest).

A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk. A kedvezményes árat csak az év végéig tarthatjuk fenn. Kérjük azonban a megrendelések mielőbbi beküldését azért is, mert az elmúlt évben *összes példányaink elfogytak* s januáriusban sokszáz rendelőnek nem tudtunk már küldeni.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság

(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

TÜKÖR

1940. NOVEMBER

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

KERTÉSZ RÓBERT: A Balkán
GERGELY PÁL: Erdélyi hétköznapok
BALOGH JÓZSEF: Hangos betűk
ifj. AMBRÓZY ÁGOSTON: Lámpafényben (Elbeszélés)
K. FÁBIÁN MÁRIA: A kőszegi palástos Madonna
JANKOVICH FERENC: Ábrándos ég (Vers)
PASSUTH LÁSZLÓ: Az örök Szicilia
HANVAY GÉZA: A magyar balett

A TÜKÖR NAPLÓJA

Színház — Szép magyarság — Könyvek — Fényképezés — Az asszony — Film

Szabó Vladimír rajzaival, számos fényképpel

és reprodukcióval

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Schweitzer József: A karácsonyfa
Gátos Rezső: Benkő József emlékezete (1740—1940)
Tonelli Sándor: A zsinat városa
Koczkás Gyula: A légi fénykép kiértékelése
Urbányi Jenő: Mi a teniszkönyök?
Gáspár Gyula: Székely borvizek
Haltenberger Mihály: Két világbirodalom
Sebesics László: A légierő szerepe a tengeri hadviselésben
Varga István: Budapest távfűtése hőforrásokkal
nemes Suhay Imre: A Távol-Kelet stratégiai helyzete
Lukács Károly: Miből lesz a fogas?
Petró Sándor: Népszokások a kereszténység fényében
Pongrácz Sándor: A szellemi munka fokozása
Simon Béla: A romániai földrengés
Bicskei Jenő: A fővároskörnyéki vasúthálózat fejlesztése
Mitsch János Joachim: Egy gyík vért lövel

A tudomány műhelyéből — A Búvár szellemi sportja

80 oldalon 85 fénykép, térkép és szemléltető ábra

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

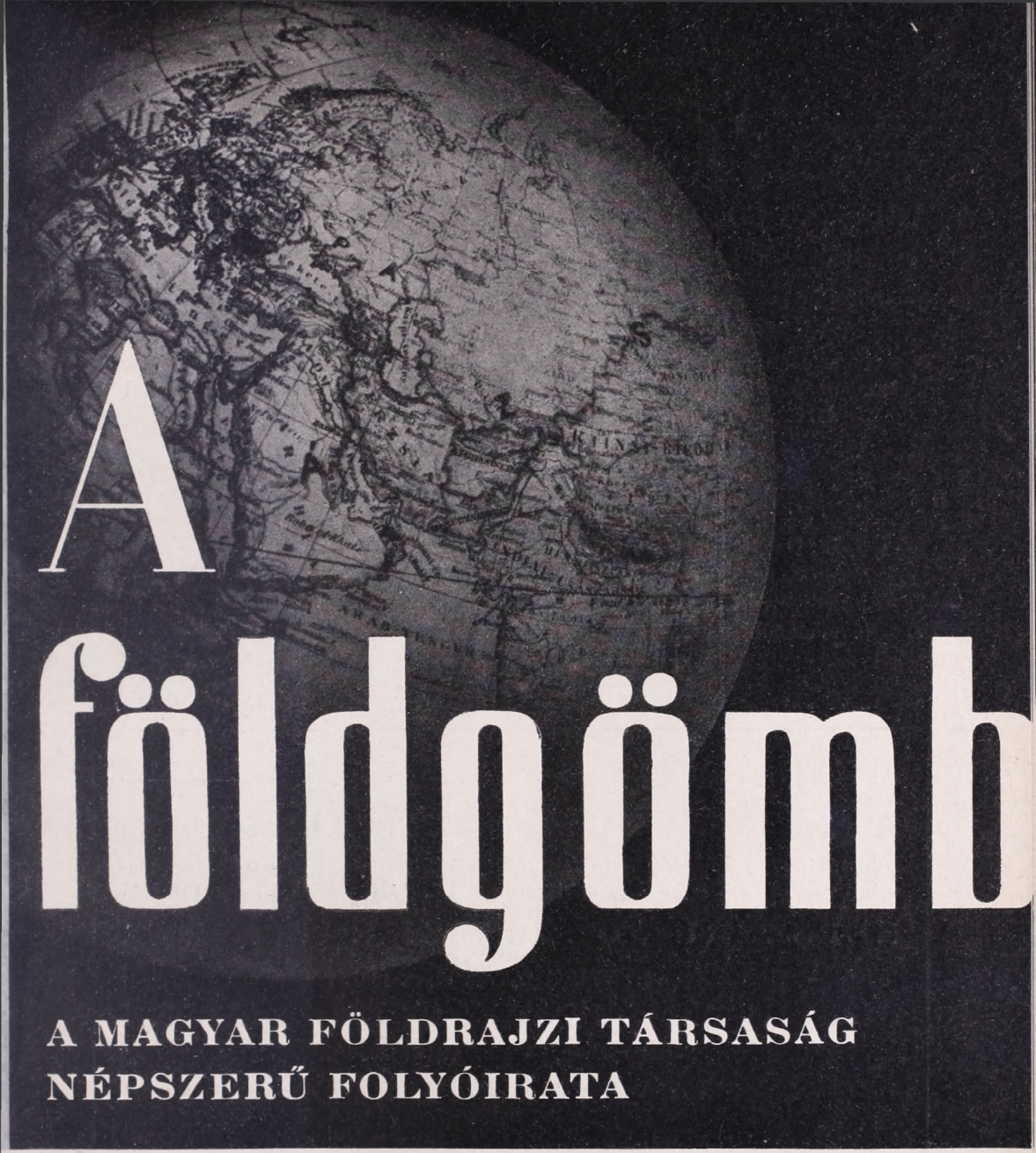

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141
Hivatalos órák minden csütörtökön, délután 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Révay József: Jugoszlávia. — *Bartha Ferenc:* Szekszárd és Sárköz. — *Somogyi József dr.:* Gibraltártól Szuezig. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

február 3-án, hétfőn este 6 órakor a M. Kir. Honvédtisztek Országos Tudományos és Kaszinó Egyesülete dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

Dr. OTTO von WISSMANN, egyet. tanár (Tübingen):

FORSCHUNGSREISEN IN SÜDARABIEN

(Német nyelven. — **Vetített képekkel.**)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1941 február 1-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A Magyar Földrajzi Társasag megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XII. ÉVFOLYAM 1941 2. SZÁM

JUGOSZLÁVIA

Írta RÉVAY JÓZSEF

Feltűnő jelensége a délkeleteurópai történelemnek, hogy az itt lakó népek között szinte állandó volt a torzsalkodás, holott minden érdekük egymásra utalta őket. A Balkán másfél századon át úgy élt az európai köztudatban, mint a «nyugtalanság völgye», Európa tűzfészke. A hosszú török uralom alatt korhadozott, a «beteg ember» halála után lángragyulladt. Pedig a történelmi és földrajzi erők is arra utalnak, hogy ezen a területen egységnek és összefogásnak kellett volna kialakulnia.

Kétségtelen, hogy ezt az állandó lázas állapotot mesterségesen idézték elő és tartották fenn. Az a boszorkánykonyha, ahonnan ezt a folyamatot irányították, Bécsben volt. És itt bizonyosodott be, hogy a politika játékai ideig-óráig le tudják gyűrni a geopolitikai erőket is, megcsúfolják a történelmi és természeti adottságokat, s népeket és területeket a maguk hatalmi érdekeinek eszközeivé torzítanak. Ezt a sajnálatos történelmi megállapítást mindennél kirívóbban igazolta a páriskörnyéki békék sorozata.

Ennek a területnek vitathatatlan geopolitikai egységét már a rómaiak felismerték, amikor a Balkánnak ezt a részét tartománnyá szervezték, hogy védőbástyájuk legyen az északi barbárok betörései ellen. A Kr. e. II. században római provincia Illyricum, vagyis a Balkán északnyugati hegyvidéke, az Adriai tenger északkeleti partja : Dalmácia, Bosznia és Albánia. A Kr. e. I. században megszervezik Moesia tartományt, amely a Balkán hegységtől egészen a Duna torkolatáig terjed. Nyilvánvaló, hogy a rómaiak teljes mértékben levonták a geopolitikai adottságok következményeit. Ez a két tartományuk mint megdönthetetlen ércfal húzódott az Adriától a Fekete tengerig ; északon a Száva és a Duna vonala, délen pedig a Balkán hegység (Haemus) egészítette ki zárt egységgé. Sajnos, ez a terület ezt a józan és egészséges egységet azóta sem tudta elérni.

Ha a délszláv területek történetén végigtekintünk, feltétlenül szembetűnik, hogy a legrégibb időktől fogva mindmáig egyetlen elv és erő irányítja az itt lakó népek sorsát és ez az egységre való törekvés. Az ősi törzsfőnöki rendszer után, már a Kr. u. IX. században, nagy fejedelmek kerülnek a terület legerősebb és legéletrevalóbb népe, a szerb nép élére. A kereszténység felvételével ebben az időben a szlávok lakta területek egyesülnek, egyúttal azonban a centrifugális erők is érvényesülnek, mert az egyes törzsek, leginkább a bolgárok, maguk is önállóságra törekszenek. A XI. században Bosznia is önálló bánsággá alakul s így most már a szerb-horvát-szlován-bolgár terület egyes részei más-más környező hatalmak vonzásának körébe kerülnek : Bulgária elsősorban Bizáncot érdekelte, Dalmácia az olasz félsziget felé húzott, Bosznia és Horvátország pedig a magyarság érdekkörébe került. Már a XII. század óta érvényesül a magyar vonzás ereje, ami annyit jelent, hogy az összetartó és egységesítő erők gyengébbek, mint a külső vonzások. II. Géza beavatkozik Szerbia ügyeibe, Imre király már felveszi a «Szerbia királya» címet, de az egyáltalán nem akadályozza meg Nemanjics István szerb királyt (1195—1224) az ország egységesítésére irányuló törekvéseiben. István fia magyar királyleányt vesz feleségül s hűbérese lesz a magyar királynak. Ez a szellem vezeti a Nemanjicsok utódait is, ennek a történelmi tudatnak ad világos fogalmazást Dusán István cár (1321—1355), mikor kimondja, hogy Szerbia jövőjének kulcsa az egység megteremtése. Ez a XIV. század a délszláv területek hősi százada, a hódítások kora ; ebben az időben

KÖNYVTÁRA

csatolják a királyok az egységessé alakuló délszláv államhoz Bulgária és Macedonia egyes részeit, továbbá Albániát és az egész területet, amelyen délszlávok laktak. Nagy Dusán István ezért tehette meg, hogy kikiáltatta magát a szerbek és görögök cárjának.

Bosznia ekkor sem tartozott még a délszláv állam keretébe, külön utakon járt, külön folytatta hol harcos, hol megalkuvó politikáját s ez a különállás is egyik oka volt annak, hogy a szerb királyok egységesítő törekvéseit nem kísérhette teljes siker. De már a XIV. század vége felé Bosznia is csatlakozik a délszláv szövetséghez. Nagyszerű reményekkel indult harcba az egyesült horvát-bosnyák-szerb és bolgár nép a török ellen, de Rigómező (1389) kijózanította a délszláv népeket nagyszerű és annyi áldozattal ápolt álmukból és egy csapásra véget vetett a délszláv állam önállóságának. Ezt a szörnyű vereséget együtt szenvedtük el velük. Kevés történelmi nép van, amelynek oly keservesen kellett megküzdenie szabadságáért és jövőjéért, mint éppen a szerb és vele a többi délszláv népnek. Nagyon is jól ismerjük történelmüket, hiszen úgyszólván párhuzamosan halad a mienkkel. Szüntelen háborúk, győzelmek és vereségek, nagy nekilendülések és csalódások évtizedei és századai váltják egymást nemzeteink történelmében. Ez a terület nyilván a Kelet kulcsa és Nyugat-Európa kapuja ; a Keletért sóvárgott rá Franciaország, Németország, Velence, a Nyugatért Bizánc és a török, Magyarország nyilván a tengerért. Kegyetlen játéka a történelemnek, hogy ezt a földet, amely évezredes kultúrterület volt már a középkorban, egyetlen vesztett csata, Rigómező, hosszú időre kikapcsolta a nyugati kultúrmunkából és fejlődésből.

Belgrád. A minisztériumok palotái.

A XV. század eleje óta Zsigmond magyar király a délszláv területek hűbérura ; csakhogy Zsigmond alulmaradt a török háborúban s így Délszlávia kiváló politikusa, Brankovics György, kénytelen elismerni a török uralmat. Brankovics György, Szerbia Martinuzzija, ügyes hintapolitikával igyekezett hazája önállóságát biztosítani a versengő hatalmak között, azonban a várnai csatavesztés (1444), ez a második Rigómező, véget vetett minden diplomáciai játéknak. A törökök hosszú századokra birtokukba vették a déli szláv területeket.

De az egység eszménye sohasem halványult el, a nemzet legjobbjainak mindig ez volt egyetlen céljuk. Végre a XIX. század elején fellépett Dusán cár művének örököse és folytatója, Kara Gyorgye

(Petrovics György), a ma is uralkodó jugoszláv királyi ház megalapítója. Ez az egyszerű paraszti sorból származó szabadsághős a maga változatos, zaklatott, lelkes és tragikus életével mintegy szimboluma a délszláv álmok megtestesülésének. Lázadásai, harcai, sikerei és bukásai egyformán építették a nemzetet és a délszláv birodalmat. Az ő munkája nélkül a délszláv egység sohasem valósulhatott volna meg. A XIX. századot ugyan javarészt az Obrenovics és a Karagyorgyevics dinasztiák versengése tölti ki, de ez csupán belső vajúdás volt: a nagy délszláv álmot egyformán álmodták és munkálták Kara Gyorgye és Obrenovics Milos utódai. Obrenovics Milán 1882-ben kihirdeti a szerb királyságot, 1903-ban pedig újból a nagy szabadsághős családja, a Karagyorgyevics-dinasztia kerül a trónra. A történelem mintegy elégtételt szolgáltatott a tragikus sorsú Kara Gyorgyének, mikor megadta családjának a nagy álom, az egységes Jugoszlávia megteremtésének dicsőségét.

Az oplenaci bazilika,
a Karagyorgyevics-család temetkezőhelye.

Az emésztő és kimerítő küzdelem csodálatosképpen sohasem fárasztotta ki Rigómező népét. Sohasem tört be a szolgaságba ; minden idegen nyomás ellen mindig egyforma szívóssággal küzdött. Nem csábította el Napoleon illir királysága sem : ezek a szláv népek tudták és akarták céljukat. Ez a cél 1918 december 21-én valósult meg : ekkor alakult meg a szerb-horvát-szlovén királyság, az egységes Jugoszlávia, amelybe most már beletartozott Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Bosznia, Hercegovina, Dalmácia, Montenegro. Az új állam további sorsát és nyugodt fejlődését biztosítja az 1940 év két nagy eseménye : a szerb-horvát kiegyezés és a jugoszláv-magyar örök barátsági szerződés.

A történelmi erővonalak tanulságait megerősítik azok a megállapítások is, amelyeket a földrajzi erővonalak elhelyezkedéséből levonhatunk. A jugoszláv állam kereken 249,000 négyzetkilométer területe a legtökéletesebb egyensúlyban illeszkedik a Balkán és Nyugat-Európa együttesébe. Az ország északi gerincvonala a Száva. Ettől északra a Dráva és a Duna vonal egészíti ki a vízrendszer vázát, délről pedig minden folyó a Szávába igyekszik: a Morava, a Drina, a Boszna és a kisebb folyók egyaránt a Száva erővonalába kapcsolódnak ; nagyobbacska folyóik közül csak a Neretva folyik az Adriába, a Vardar pedig a Thesszaloniki öbölbe. A folyók völgyeiben alakulnak a kultúrák és kultúrközpontok, a

Zagreb, látkép a pályaudvar felől.

tengerparton pedig kivirágzik az olasszal egyenlő értékű művészi kultúra is. Sajátságos módon nyilvánul meg az ország geopolitikai helyzete a kultúrákban is. A tengerparti olaszos kultúra mellett főleg Dél- és Kelet-Szerbiában kivirágzik az orthodox kolostori kultúra, Bizánc öröksége. Ohrid, Bitolj Studenica, Zsicsa és a többi orthodox kolostor architekturája, mozaikdísze, egyházi felszerelése Bizánc késői visszhangja. Ezekhez a kolostorokhoz kapcsolódik a délszláv történelem sok fontos eseménye, királyválasztások és királykoronázások és a szerzetesség különös szerepe a keleti egyház kultuszának és kulturájának fenntartásában. De az olasz és a bizánci kultúrák találkozásának vonalában ott van a mohamedán kultúrterület, Bosznia és Hercegovina óriás hegyekkel zárt katlanaiban; ott van Sarajevo száz mecsetjével, ősi muzulmán hangulataival: az itt felejtett Kelet. Sajátságos jelensége napjaink történetének, hogy az igazi mohamedán hagyományokat már nem a török nép, hanem csupán az afrikai, indiai, arab és a jugoszláviai bosnyák mohamedánok tartják fenn. Északon betetőzi a képet a katholikus horvátság és szlovénség kultúrája, amelynek tökéletesen nyugateurópai életformái megint új színt jelentenek Jugoszlávia tarka palettáján.

A különféle vallások épen úgy nem kerülhetnek egymással összeütközésbe sohasem, mint ahogy a népi és nyelvi különbségeket is egy nevezőre hozta az egység hagyományos eszméje. Ugyanez a sokféleség nyilvánul meg a népviseletekben és népszokásokban, sőt az egyes népek vérmérsékletében is; minden nép külön szín, de valamennyien egységbe olvadtak a délszláv gondolatban. Az országnak több mint 13 milliós lakosságában egyik népnek sincs feltétlen többsége, mégis majdnem 85 százaléka szláv; a többi német, magyar, török, albán, román és olasz. Az egységnek egyik legnagyobb oszlopa a parasztság óriási százalékszáma. Európában itt van a legtöbb földmívelő paraszt, a lakosság 80 százaléka. Ez az ország fejlődésének egyik legbiztosabb alapja; az agrárdemokrácia minden áldását élvezheti Jugoszlávia, a csak politikai demokráciák kinövései és visszásságai nélkül. Nem érdektelen, hogy még külföldön is mintegy 2 millió jugoszláv él.

Jugoszlávia a szélsőségek földje, de ezek a szélsőségek nagyszerű harmóniába olvadnak. Nyugaton és délen magas hegységek őrzik a határt, mint gigászi bástyák, közöttük a 2863 méter magas Triglav s a folyók völgyében, különösen Szlovéniában, Horvát-

országban és Belgrádtól délre a Sumadija területén dús alföldek és szelíd dombvidékek ontják az áldást. A mezőgazdaság, az állattenyésztés és a halászat adja az ország kenyerének javát. Természeti kincsei mellett különösen a népi háziipar nyujt jelentékeny keresetet. Nem szabad megfeledkeznünk a világhírű szilváról, amely éppen olyan keresetforrása a dombvidékek lakosságának, mint az olajfabogyó, a narancs, a citrom, a füge és a mandula a tengerpart népének. Éghajlata a mérsékelt éghajlat egész fokozatát mutatja. A mediterrán jellegű adriai partról alig néhány órányira zord sziklavidék és roppant havasok láncolata józanítja ki az utast. Ha valaki Sarajevóból a vakmerő keskenyvágányú hegyi vasúton rohan le Dubrovnikba, a Neretva riasztó szakadékai után egyszerre csak a tenger kék és napfényes igézetében találja magát. Gazdag ország: állattenyésztése, gyümölcstermelése, mezőgazdasága szinte kimeríthetetlen kincseket áraszt nyugat felé; bányászata, különösen reze és bauxitja, rendkívüli gazdasági értéket jelent. De ezt a gazdagságot a tenger élteti, mert a tenger nélkül maguk a folyók nem tudnának elegendő levegőt biztosítani a délszláv termelésnek és kivitelnek. Fiatal kereskedelmi flottája máris számottevő tényező a világkereskedelemben.

Különösen gyógyvizekben és fürdőkben gazdag ez a föld: Vrnjacska Banja, a jugoszláv Karlsbad, Slatina Radenci a jugoszláv Nauheim, Rogaska Slatina, a régi Rohitsch, a kor színvonalán álló világhírű és hathatós gyógyfürdők. Az ország természeti szépségei bátran vetekedhetnek a világ legszebb tájaival: Bled és Bohinj tündéri tavai, a Vintgar robajos vízesései, a természet csodájaként emlegetett plitvicei tavak, a mosolygó és pálmás tengerpart a gyönyörű szigetekkel, a Kotori öböllel, az Ohridi tó, az égbenyúló havasok és mindenek felett a régi történelmi és népi emlékek, a népművészet termékei, a temetők és kolostorok egyaránt egészen különleges hangulatokkal várják az utast. És annyi harc és dúlás után még a kétezer év előtti római kultúra nyomai is megmaradtak: Diocletianus spliti palotája, Salonaé ókeresztény rommezeje éppen úgy őrzi a gyarmatosító Róma emlékeit, mint ahogy Nis, az egykori Naissus, Nagy Konstantinus szülővárosa, az első keresztény császár emlékét, Stobi pedig a legősibb görög kultúra nyomait. Belgrád egyik legszebb látványossága a Pál herceg múzeum, amely a római kornak gyönyörű tartományi emlékeit őrzi.

Korčula (Curzola) sziget a dalmát tengerparton.

Bled. A havasok, a vár, a fürdőhely a tóval és a szigettel.

Százarcú ország : ez az elnevezés illik rá legjobban. Becsületére válik, hogy népeinek és századainak változatlan jellegét és kultúráját meg tudta őrizni a történelem viharaiban. A régi Horvátország, Zagreb és a Dráva—Száva köze a nyugat s különösképen az egykori monarchia levegőjét őrzi ; Dalmácia a mediterrán kultúra és életforma jellegzetes földje ; Sarajevo, Mostar, Skoplje és sok más hely a régi török világ egy-egy itt-felejtett őrhelye, az orthodox kolostorok Bizánc kultúrájának és művészetének kincstárai s maga Őszerbia és az élén Belgrád nemcsak a régi és egyszerű szerb szabadsághősparasztok emlékét őrzi, hanem egész jellege szerint magyar hatásokat mutat és magyar analógiákat juttat eszünkbe ; a Sumadija pannoniai jellegű dombvidékét Belgrád budapesties urbanitása koronázza. Különös és csodálatos ország : jellegéhez épen úgy hozzátartozik a tengerpart olaszos művészete, a trogiri dóm vagy a Kotori öböl s maga Kotor város egy-egy itáliai jellegű emléke, mint az oplenaci orthodox székesegyház, amely a maga káprázatos márvány- és mozaikpompájában, mint óriási fehér piramis tornyosul Karagyorgye legendás sírja fölött. De ép így hozzátartozik e föld arcához az ismeretlen katona fekete márvány emlékműve az Avala tetején. Mestrovics e remek alkotása egyetlen műemlékben fogja össze Jugoszlávia minden népviseletét és népét a súlyos oromzatot tartó paraszt kariatiszok alakjaiban, de ép így egybefogja minden délszláv szív dobbanását.

Ebbe az egységbe beletartozik a magyar emlékek egész raja is. Szent László emlékét és ereklyéit őrzi a zagrebi székesegyház, IV. Béla nevétől és emlékétől hangosak a dalmát partok. Zrínyi a költő Rogaska Slatina vizével gyógyította magát s Mikszáth Kálmán emlékét is őrzi itt egy hatalmas platán ; Dubrovnik várkapuján a legendás dombormű Jókai *Három márványfej*-ét juttatja eszünkbe, végül — amit legelőször kellett volna említenünk — a csatatereken együtt vérzett magyar, szerb, horvát és bosnyák, és szinte szimbolikus, hogy Belgrád bástyájáról egy szláv nevű magyar, ama Dugovics Titusz rántotta magával a mélységbe a török zászlótartót.

Ez a sok hagyomány, hangulat, szín és életforma tökéletes egységbe olvadt e földön a népek együttélésében és az évszázados közös történelem kohójában.

Dusán cár eszméjét valóra váltotta a történelem.

SZEKSZÁRD ÉS SÁRKÖZ

Írta BARTHA FERENC

Szekszárd az Alföld és Dunántúl érintkezésénél fekszik és épen ez adja meg érdekességét. Régi temploma, barokkos házai a Dunántúl szellemét tükrözik vissza, de a gazdaságilag hozzátartozó Sárköz már jellegzetesen alföldi. Sárköz a neve annak a vizenyős lapálynak, amely a Duna jobbpartján Szekszárd és Báta között húzódik. Négy falu tartozik hozzá: Ócsény, Decs, Sárpilis és Alsónyék. Ez a vidék talán nem olyan gazdag történeti emlékekben, mint Nyugat-Európa egyes városai, természeti ritkaságok: zord hegyek, nagy erdők sincsenek, mégis kedves, szívünkhöz közelálló. Minden tájnak van valami jellemzője. Sokszor ki sem tudjuk fejezni, hogy mi teszi egyedülállóvá, — talán a sajátságok összessége. A sajátságok közül különösen nagy a népszokások jellemző értéke. Sárköz közmondásai, népdalai ősi állapotra vonatkoznak és a nép híven megőrizte azokat. Külföldiek, világcsavargók sokszor kijelentették, hogy a dunántúli vidékeknek sajátos bájuk van. Mennyivel többet jelenthetnek részünkre akkor, ha megismerjük a tájnak és az embernek szoros kapcsolatát, egymást alakító erejét. Ha Budapest vagy a Duna felől közeledünk a városnak a dombok között meghúzódó fehér házai, szőlői felé, mezőgazdaságilag kulturált területen haladunk át. Nem is olyan régen egészen más volt e táj képe és egész más volt rajta az élet.

A Dunántúlnak ezt a részét valamikor tenger födte. A tenger édesvízzé vált, majd kiszáradt. Ezután a levegőből hullott por, a lösz vastag rétege fedte be a vidéket. Mindez és a folyók kialakulása persze igen hosszú időbe tellett. A dombok lankás hátai és a völgyek voltak nemcsak a szőlőkulturának, hanem a földmívelés többi ágának is ősi fészkei. Hiszen a síkságon a mai aranyló búzatáblák és nagy kukoricások helyén a szabályozások előtt a Duna és a Sárvíz árvizei hömpölyögtek.

Itt folyt valamikor a Duna a dombok lábánál. Mostani medre keletebbre és mélyebb szintben van. Az ember letelepedése előtt a síkság mocsaras, vizenyős lehetett. Nádasok és nagy állóvizek terpeszkedtek mindenfelé. A vízimadarak és kisebb ragadozók igazi paradicsoma volt ez a terület. A dombok közt folydogáló patakok valószínűleg nagyob-

Szekszárd a síkság felől, háttérben a szőlőtermő dombokkal.

Szüretelő lányok — háttérben a város látszik.

bak voltak, mint most. A dombok északi oldalát zárt erdők boríthatták, délen pedig, a mai szőlők helyén, dús mezők zöldelhettek. Hogy mikor jelent meg az ember, pontosan nem tudhatjuk, de Szekszárd környékén a legrégibb települések a kőkorból ismeretesek. A kőkori ősembert Sárköz ingoványai vonzották. A vadvizek, patakok, széles árterek nádasai között kedve szerint halászhatott, vadászhatott. Telepei az árvízmentes magaslatokon voltak. Sióagárdon, Őcsényben, Szekszárdon kőkori földvár nyomaira akadtak. A bronzkorban benépesült a Sárköz egész vízi világa. Mőzs, Szekszárd, Őcsény és Decs környékéről ismeretesek bronzkori leletek, főleg urnasírok. Jelentősek ebből a korból Tolna egész területéről a cölöpépítmények, vagy hidasok. Szekszárd eredete a keltakorba nyúlik vissza. A kelták a csatári völgyben alapították meg Aliscát, a mai Szekszárd ősét. A rómaiaknak Eszéket Budával összekötő fontos hadiútjuk vezetett erre. Az útnak Tolna felé át kellett vágnia a Sárvizen és ezt az átkelőt védte Szekszárd. A rómaiak idején, Kr. u. a III. században honosodott meg a város környékén a szőlőkultúra. A népvándorlás korából kevés a lelet. Utána hosszú időre megszakadnak a leletek, és csak a honfoglalás korából származó maradványok utalnak ismét településre. Valószínű, hogy a magyarság Szekszárdot, a jó halásztanyát azonnal megszállta. A magyarok kezdetben nem sokat változtattak a kőkor emberétől lakott tájon. Ők is főleg halásztak és pákásztak. Bödön hajóikkal az elöntött laposokon, a Báta és a Sárvíz kanyargós víziútjain egészen a szőlőhegyek pereméig közlekedtek. Fonott varsáikat és egyéb halászeszközeiket megtalálták. Az ártértől messzebb fekvő területeket csak a legeltetéssel kapcsolatban népesítették be. Ivóvíz ott is akadt, hiszen az agyagos üledék vízzáró réteg és bő rétegforrások egyre-másra fakadnak, amilyen például a Bakta, Bödő, vagy a máriaremetei forrás. I. Béla bencés monostort alapított Szekszárdon, a tatárdúlás után pedig a ciszterciták kezére került a terület legnagyobb része. Báta, Ete, Tolnavár azonban besenyő telepek voltak. Sárköz a török hódoltság előtt elég sűrűn lakott táj volt. A mostaniakon kívül a települések egész sora ismeretes innen. Csak a nevezetesebbeket említem: Gyürke, Ózsák, Nyámád. Még több telep volt a Sárvíz és a szőlőhegyek közti magasabb szintben és a hegyekbe nyíló völgyek szájánál. Ilyenek például Szentmiklós, Fejérvize, Csatár, Ebes. Sárköz 1544-től kezdve adózott a töröknek és ez alatt falvai fokozatosan elnéptelenedtek. Az 1544-ből származó török iratokban

Őcsényt, Decs-t, Etét még mint jelentős falvakat említik, de a többiek már elpusztultak.

A török szívesen szállta meg a városokat és így Szekszárd sem kerülhette el a sorsát. A Vitéz János építette szekszárdi vár szandzsákság székhelye lett. Erről a várról emlékezett meg 1640-ben Evlia Cselebi török útleíró dícsérő szavakkal. A vár a mai megyeház helyén állott. A török Szekszárdon fürdőházat és vízvezetéket épített ; nyomai a XIX. század elejéig megvoltak. Mégis, Szekszárdnak 1692-ben csak 290 lakosa volt, Tolnának pedig 160. Mindez azt bizonyítja, hogy a török saját kényelmére rendezkedett be a városokban, s az őslakosságot tönkretette. A török uralom után, a XVIII. század elején Szekszárd és Tolna még romokban hever. A megmíveletlen és nagyrészt gazda nélkül maradt földeket a kincstár vette birtokába. A kihalt táj benépesítésére megindult a telepítés. Az egyházi és világi birtokosok sok német telepest hívtak be Szekszárdra és környékére. Sárköz lakosságának legnagyobb része a XVIII. században telepedett le. Noha az őslakosság nagyrésze kipusztult, mégis ősi magyar szokásokat találhatunk itt. Ennek az a magyarázata, hogy a lakosság egynegyedrésze átvészelte a török időket.

A XVIII. században még csupa mocsár, ér és erdő az egész Sárköz, a betyárok kedvelt búvóhelye. A földmívelés igen kezdetleges volt, ezért a férfiak sokszor más vidéken kényszerültek idénymunkát keresni. Ilyenkor az asszonyok egyedül maradtak. Valamelyiküknél összejöttek és vidám terefere közben készítették pompás kézimunkáikat. A régi szokás maradványaképen összejöveteleikről a férfiakat még ma is kizárják.

Tolna alatt, a Holtduna ágaitól övezett Alsó-, Közép- és Felsőmalátról olvashatunk. *Malát*oknak a gyakran elöntött füzeseket nevezi a nép. A malátokra hajtották a török uralom után fellendült állattenyésztés idején az állatokat. Itt bő legelő volt és nem kellett a barmokra nagyon vigyázni, mert vízzel telt árkok, ú. n. *fokok* övezték a malátot. Rendesen a család egyik férfitagja egész éven át künn tartózkodott az állatokkal. Pákászott és a dús legelőkön néha háromszor is kaszálhatott. A betakarítással

Lösz szakadék a város szélén.

A «Benedek szurdik» a löszlakásokkal.

azonban sietni kellett, mert az őszi áradás könnyen elragadhatta a szénát. Az állatokat csak télen etették és hajtották fedél alá. Úgynevezett szállásokat építettek, ilyen volt például a decsi szállás. A kanyarulatoknál lévő kiugró száraz területeket *szeg* vagy *szög* néven nevezi a nép. Talán Szekszárd is innen kapta a nevét, régen ugyanis Szegzárd volt. A *göröngök* árvízmentes magasabb szintek. Ilyenen épült pl. Őcsény vagy Decs. Régi nevet visel még Somos-görönd. A laposok évente elöntött területek. Ilyen az Ózsák, Bogrató, Ácsádtó. Gyakoriak a Sárközön a *kobolyák*. Ezek valószínűleg az árvizek után a mélyebb részeken visszamaradt tavacskák. A területnek aránylag csak kis része volt szántóföld. Jellemző a viszonyokra egyik közmondásuk : «Sült halat ettek főtt hallal». Hal sok volt, kenyér pedig kevés, ezért mondja a sárközi magyar, hogy kenyér helyett sült halat ettek.

Ma legfeljebb a Tolna melletti Holtdunában halásznak, a Sárközben sehol. Ha keressük, hogy mi változtatta meg ennyire a táj képét és életét, egész általános okokra találunk. A XIX. században a mezőgazdasági növénytermelés, főleg a gabonatermelés térhódítása az állattenyésztés rovására, főoka a nagy változásnak. A szántóknak hely kellett és szükség volt az ártér területére is. Ezért hajtották végre az ármentesítés nagy munkáját is.

Már Mária Terézia és II. József alatt elkezdték a munkát. A Sárvíz szabályozásával 1855-ben készültek el, amikor megnyitották a Palánk—Taplós-i csatornát. Szekszárdot gyakran elöntötték a dombok közül a síkságra futó patakok, mert vizüket a Sárvíz holt medre nem tudta elvezetni. Ezeket is szabályozták. 1869-ben alakult meg a Szekszárd—Bátai Ármentesítő Társulat 40 ezer katasztrális hold mentesítésére. 1876-ban több sikertelen kísérlet után készen állt a töltés. A szabályozások révén több mint kétszeresével szaporodott a szántók területe. A sárköziek nem tudták megmívelni az így nyert területeket. Gyakran előfordult, hogy a rosszabb földdarabokat nem ismerték el magukénak, hogy ne kelljen adót fizetni érte. Másrészt a földmívelő tudománnyal

is hadilábon álltak. Nagy volt a munkáshiány is. A birtokosok versengve emelték a béreket, hogy napszámost kapjanak. A munkások a gazdával egy asztalnál ettek és bizony alaposan leszólták, ha nem kaptak néhány liter bort az ebédhez. Szekszárd környéke ma mezőgazdaságilag kulturált : búzát, rozsot, zabot, árpát, ezenkívül lent és kendert is termelnek — az utóbbiakat házilag dolgozzák fel. Sok helyen a Duna medréből kifújt homokon termelnek és ezeken a helyeken keservesen küzködnek a gazdák a futóhomokkal. Gyakran előfordul, hogy az elvetett rozs a szomszéd földjén kel ki, vagy hogy a szőlőtőkéket úgy kell kiásni a homokból. Újabban dinnyével és dohánnyal kísérleteznek. A szegény lakosság megélhetését segíti elő a Tolna központból megszervezett selyemhernyó-tenyésztés. Az utakat mindenfelé szederfák szegélyezik. A kukorica is jól terem. Sióagárdról paprikát, a sárközi falvakból baromfit és tejtermékeket hoznak a szekszárdi piacra.

Szekszárd igazi mezőgazdasági város. Lakosságának több mint fele gazdálkodik. Különösen sok a dombok közti szőlő. A filloxera fellépése előtt Németországba, Horvátországba, Svejcbe, sőt Franciaországba is volt borkivitele a városnak. Nagy hírnévre tett szert a vörös kadar, zamatos rizling és a decsi szagos. A bort jól raktározhatták a löszfalakba vágott pincékben. Noha a talaj általában jó, a lakosság mégis szegény. Főoka a túlméretezett szőlőtermelés. A híres kadarka szőlő a XVIII. században a Balkánról vándorolt be. Megjelenéséig az úgynevezett vadfekete szőlőből készítették a vörösbort. Az állattenyésztés lehanyatlott. Tolna körül, az ausztráliai gyapjú térhódításáig, élénk juhászélet folyt. Ma már csak Őcsény körül vannak nagyobb legelők. Ezen a vidéken különösen a bonyhádi vörös teheneket tenyésztik, de a ló-, sertés- és baromfiállomány is számottevő.

Szekszárd forgalmi központja a Garai-tér. Itt megy át a főút, mely dél felé a Sárközt kapcsolja ide, északra pedig a Tolna és bonyhádi országutak kapcsolódnak hozzá. Az építkezésnél gyakori a tömöttfal. Mivel kevés a kő és a tégla, csak a XIX. században a vasút térhódítása után terjedt el. Igen érdekes településformát láthatunk a «szurdik»-okban. Ezek a város szívéhez egészen közel elterülő mély szakadékok. A 10—15 m mély szakadék függőleges falába üregeket vág a szegény ember és itt lakik. Sok ilyen

Vasárnap a templom előtt.

löszlakás elkerített előterében baromfit tartanak. Elképzelhető, milyen az úgynevezett szoba levegője! Körülbelül 200 ember lakik ilyen súlyos körülmények közt, állandó veszélyben, a leszakadó löszpartok alatt. Alkalmi munkából élnek. Vizet a városi kutakból hoznak. A löszlakások egészségtelen nyomortanyák.

Szekszárd fejlődésében megállt. A fontos vasútvonalak a város hibájából elkerülték Szekszárdot. A vasuti központ Bátaszék lett, itt megy át a nagyvárad—szeged—baja—pécsi vasútvonal. A főutak igen jók, de a mellékutak annál silányabbak. A dombok között hatalmas vastagságú a lösz. Az utak itt hamar tönkremennek. Mélyutak, majd szurdikok keletkeznek, melyekben esős időben tengelytörő gödrök és feneketlen sár teszik nehézzé vagy lehetetlenné a közlekedést. Jó időben a szembejövő kocsisok zamatos beszédétől hangos a vidék. Ugyanis a meredek löszfalak között nem tudják kikerülni egymást. Valamelyikünknek vissza kell egy darabon menni, ez pedig nem szokott símán megtörténni. A mélyutakat sok helyen egészen beborítják a «sem-fű-sem-fa» zöld bokrai. Szekszárd és Sárköz egészen kiesett a modern forgalomból. Pedig Szekszárd igen kedves fekvésű város. Pihennivágyó nyaralók igényeit kielégíthetné, szép kirándulóhelyek veszik körül.

Sárköz néprajzi érdekességei még így is vonzóak, hát még milyen nagy idegenforgalmat lehetne elérni jobb közlekedésviszonyok mellett! Szekszárdon és Sárközön becsületes és tisztességtudó nép él. Jellemző, hogy elhagyott turistabotomat kétszer is utánam hozták teljesen idegen emberek. A XVIII. században betelepedett németek mind megmagyarosodtak. Gazdasági és társadalmi okok miatt Szekszárd és Sárköz vidékén pusztít az egyke. Nem újkeletű ez a baj és nemcsak hazánkra korlátozott. Abban azonban szomorúan egyedül áll ez a magyar táj, hogy itt az egykét kimutathatóan, mesterségesen elősegítik. Talán sehol sincs annyi fiatal, halott anya a temetőben, mint itt. Az egész dunántúli egykének kiindulópontja a négy sárközi község. Szórványosan már a XVIII. században előfordult, de általánosan csak a XIX. század első négy évtizedében lépett fel az egyke. Egyelőre nem tudnak ellene tenni semmit. Pusztul ez a szép faj, régi szokásaival és értékeivel együtt. Nagy baj az is, hogy gyakori a 16—17 éves gyermekemberek házassága. Jellemző, hogy az egyik sárközi községben betértem egy házba és a gazda után érdeklődtem. A fiatal legényke, akit megszólítottam, némi megütközéssel mondta, hogy ő a gazda. Beszélgetés közben kiderült, hogy van már egy kis lánya, a feleségétől meg már elvált, de a bajusza még alig serkedt ki az orra alatt. A házasságokat rendesen a jövendő anyósok elképzelése szerint kötik meg. Ők minden erejükkel azon fáradoznak, hogy két szomszédos birtok egyesüljön. A birtok feldarabolódásától igen félnek, ez az egyke egyik főoka. A négy község lakói századok óta csak egymás között házasodtak. Az egyke miatt mutatkozó népveszteséget bevándorlók pótolták. A német telepesek harmadba-negyedbe dolgoztak és sok esetben megszerezték az eladósodott gazda földjét. Ezen a téren az utóbbi időben valami kevés javulás mégis tapasztalható. Népszokásaikban sok a pogány, samanisztikus vonás. Amilyen például az istenfa, vagy a csöröglő. Itt is fehérben gyászolnak, mint az Ormánságon. Táncaikat, dalaikat, ruháikat a Gyöngyösbokrétában mindenfelé bemutatták. Érdekes a sióagárdiak tarka népviselete, vagy a tolnaiaknak a hollandusok népviseletére emlékeztető sajátos ruhája és kendője. De a sárköziek viselete a legszebb. Vagyont ér egy-egy ünnepi ruhájuk. Sajnos, régi viseletükre már nem futja a pénzből. Megőrzik szekrényükben a pompás darabokat, de újakat már nem sokat csinálnak.

Vegyes érzelmekkel hagyja el az ember Sárközt. Sok kellemes, de sok szomorú tapasztalatot gyüjthetünk. Az egyházak mindent elkövetnek a bajok orvoslására, de egyelőre csekély eredménnyel. A népből magából kell a megújító erőknek felfakadniuk. Hisszük, hogy ez mielőbb bekövetkezik!

GIBRALTÁRTÓL SZUEZIG

Írta SOMOGYI JÓZSEF dr.

A Földkerekségén kevés vidéken gyönyörködhet annyit az emberi szem s kevés helyen merülhet el az emberi lélek a természet fenséges szépségeibe annyira, mint a Földközi tengeren. Két és félmillió négyzetkilométernyi területével az Óvilág három része között terül el s valóban rászolgál német (Mittelmeer) és arab nevére (al-bahr al-mutavasszit) : mind a kettő *középtengert* jelent. Északon az euráziai lánchegység, délen az afrikai és arábiai ősi földtömeg fogja közre. Ezért északi partvidéke nagyon jól tagozott, déli partvidéke viszont sokkal egyszerűbb. Északról három félsziget nyomakszik dél felé. Közülük a nyugati, a Pireneusi félsziget, valamint a középső, az Appennino félsziget Sicilia szigetével kitűnő híd Európa és Afrika között. A keleti, a Balkán félsziget viszont ezernyi szigettel s a Dardanellák és a Boszporusz tengerszorosaival kényelmes összeköttetést biztosít Európa és Ázsia között. Szinte eszményien jó a Földközi tenger éghajlata. A téli esőzések övezetében fekszik ; éghajlata mindenütt kellemesen meleg, még északon is, pedig ott az Alpok láncai nyúlnak le a partra. Déli partján sem elviselhetetlen a meleg, pedig ott a Szahara sokhelyütt egészen a tengerpartig ér. Az év nagy részében azurkék egével és mosolygó napsugarával igazán megérdemli klasszikus görög nevét (*Pontos Euxeinos*, a. m. «barátságos tenger»), de török nevét is (*Ak Deniz*, a. m. «fehér, azaz napsütötte tenger»).

A Földközi tenger tőszomszédságában két nagy folyam vidékén keletkezett a fehér ember legősibb művelődése : Egyiptom és Mezopotámia. A két ősi művelődés földje között a terméketlen szíriai partvidéken élt sémifajú nép közvetített egyfelől Egyiptom és Mezopotámia, másfelől az ismeretlen Nyugat között. A föniciai volt ez, a világ első kalmárnépe. Merész hajósaik kezdetleges bárkái bejárták a Földközi tenger vizét. Gyarmatokat is alapítottak szerte a Földközi tengeren, de mert ezeket nem népesítették be, könnyen áldozatul estek egy másik kalmárnép, a görög terjeszkedésének. A görögök is csak kisterjedelmű, de nagyértékű árukkal kereskedtek. A tömegáruforgalom csak utánuk, a rómaiak korában fejlődött ki.

A római Imperium örökét Bizánc vette át. Egyedül uralta az indiai és arábiai kereskedelmet, de a Földközi tengeren is csak az ő hajóik szelték át a hullámokat. Bizánc uralmát két feltörekvő kereskedőnép törte meg : a keletit az iszlámmal egy birodalomban egyesült arabság, a nyugatit pedig Venezia és más északitáliai városok. Amikor a IV. keresztes hadjáratban megdőlt Bizánc hatalma, ennek partjait és szigeteit Venezia kapta meg. 1200 és 1500 között a Földközi tengeren a lagunák városa uralkodott, de akár-

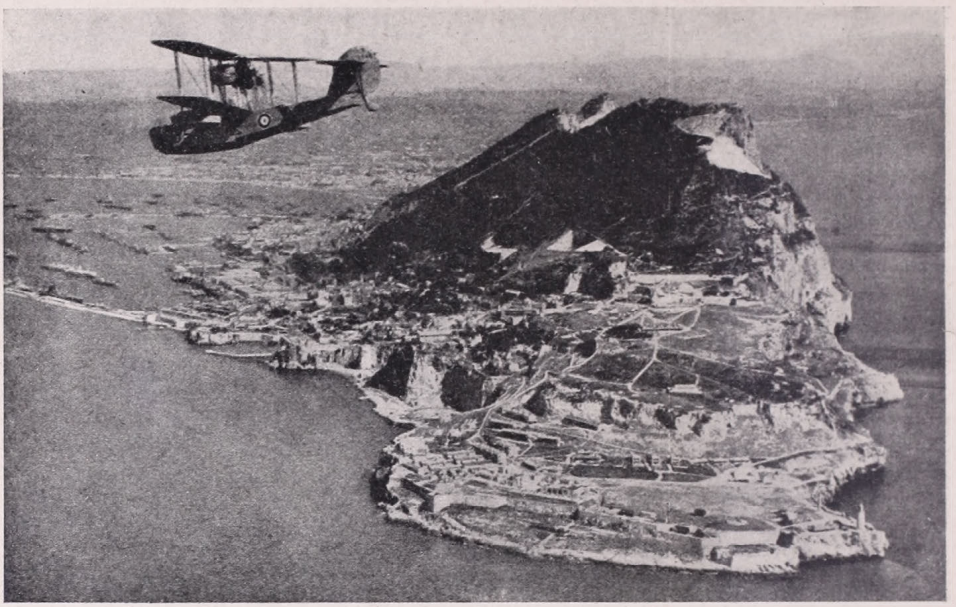

Gibraltár, a Földközi tenger nyugati kapuja.

csak a föniciai, a veneziai is *csak* kereskedő volt, nem pedig gyarmatosító. Hatalmas vetélytársával: az iszlámmal sem tudott megbírkózni, sőt a török nagyhatalom kialakulásával keleti kereskedelmüket halálos csapás érte. De Venezia hanyatlásának legfőbb oka Amerika felfedezése volt. Akkor egyszeriben megélénkültek az atlanti parti spanyol kikötők, amikor pedig a portugálok 1498-ban felfedezték az Afrika megkerülésével Indiába vivő útvonalat, végleg befellegzett a tengerek büszke királynőjének.

Így vesztette el három évszázadra jelentőségét a Földközi tenger. Pedig az ókorban egyedüli, a középkorban is legfontosabb színtere volt a forgalomnak, a népek érvényesülésének békében és háborúban egyaránt. Csak az Oszmán birodalom hanyatlásával kél ismét új életre a Földközi tenger. Északi partvidékén a napoleoni háborúk után előbb a francia, majd az olasz nagyhatalom alakult ki, végül a félhold hatalmának letűntével a Balkán félszigeten is önálló keresztény államok keletkeznek. Déli partvidékén nyugaton, az Atlasz hegység termékeny lejtőin a franciák a mult század harmincas évei óta egyre jobban megvetették lábukat; keleten Egyiptom ősi országa a nyolcvanas években az angolok befolyása alá került; a középső, sivatagos földdarabot: Líbiát 1909-ben az olaszok szerezték meg első gyarmatuknak.

A Földközi tengerre azonban sokkal inkább a modern közlekedés megteremtése hozott áldást. Hamarosan ráeszméltek arra, hogy milyen kár, hogy a Földközi tengernek csak nyugat felé van természetes kijárója. A Szuezi csatorna eszméje ugyan majd olyan régi, mint maga az emberiség, de valóra csak akkor válhatott, mikor a gőzhajózás elterjedésével mind inkább alkalmatlannak találták az Afrika körüli utat. A Szuezi csatorna 24—40 % távolság- és útidőbeli megtakarítást biztosított a hajózásnak. A három évszázada úgyszólván elhagyott Földközi tenger a Szuezi csatornával ismét bekapcsolódott a világforgalomba, sőt a legfontosabb útvonal lett, mert Európa és Kelet-Ázsia között a gőzhajózás teljesen Szuez felé terelődött. Egyszerre életre keltek a Földközi tenger évszázadok óta szunnyadó kikötői és az azokhoz csatlakozó észak-déli irányú nemzetközi vasútvonalak. 1869-ben nyílt meg a Szuezi csatorna, s negyven esztendő leforgása alatt öt elsőrendű nemzetközi fővonal épült az Alpok gerincén keresztül a három legfontosabb földközitengeri kikötő: Marseille, Genova és Trieste felé.

A Szuezi csatorna nemcsak a nemzetközi forgalmat alakította át, hanem pezsdítette a földközitengeri országok gazdasági életét és megnövelte azok politikai súlyát is. Így vált a Földközi tenger századunkban hatalmi törekvések és érdekek küzdőterévé.

A Földközi tenger kapujának, a Gibraltári szorosnak jelentősége rendkívül megnövekedett a Szuezi csatorna megnyitása óta : évi forgalma már eléri a 30 millió tonnát! Hatvan kilométer hosszú és 23 km közepes szélességű a Földkerekség legfontosabb tengerszorosa. Legsekélyebb helyén alig mélyebb 300 méternél. Itt a legkönnyebb átkelni Afrikából Európába. 711 óta, amikor Tárik arab vezér ott átkelt a Pireneusi félszigetre, az egész középkoron át mindig fontos átkelőhely volt. Ez a szerepe a XV. század végén szűnt meg, akkor foglalták el Gibraltárt a spanyolok és egy századnál tovább tartották birtokukban. A spanyol örökösödési háborúban 1704 augusztus 4-én foglalták el tőlük az angolok s tartják birtokukban mindmáig. Uralmuk alatt a Gibraltári szoros nem átkelőhely, hanem tengeri kikötő, szén- és hadiflottaállomás. 400 méternél magasabb hegy uralkodik a szoroson az európai parton. Ezt a hegyet az angolok bevehetetlen erőddé építették ki a XVIII. század folyamán, mikor a spanyolok háromszor is megkísérelték visszafoglalni Gibraltárt. A meredek sziklafalba az angolok terraszokat vágtak, rajtuk sáncfalak mögött ütegállások vannak. Sok keskeny alagút köti össze egymással a terraszokat, fel egészen a szikla csúcsáig : ott van a Mount Rockgun, a legrégibb, még az arabok emelte erőd, ma katonai börtön. De mindebből semmit sem lát az utas. Hajója elhalad az Europa Point világítótornya mellett s csinos angol kikötővárosba érkezik. Multjára csak öreg, ódon falakkal körülvett mór negyede emlékeztet. Az Atlanti óceán és a Földközi tenger között közlekedő hajók mind kikötnek ott, hogy a kitűnő minőségű szénnel töltsék meg tartályaikat. Szálka is a brit Gibraltár a spanyolok szemében, akik szeretnék visszafoglalni, hogy ismét átkelőhelynek használják Afrikába.

A Gibraltári szoros afrikai partján, rézsut szemben Gibraltárral Tanger, egész Marokkó legfontosabb kikötője. Sorsa nagyon érdekelte az angolokat. Amikor 1911-ben a franciák és a spanyolok megosztoztak Marokkón, az angolok keresztülvitték, hogy Tangert nemzetközi városnak nyilvánítsák. Bennszülött népessége a marokkói szultán fennhatósága alá tartozott, diplomáciailag Franciaország képviselte a várost, törvény-

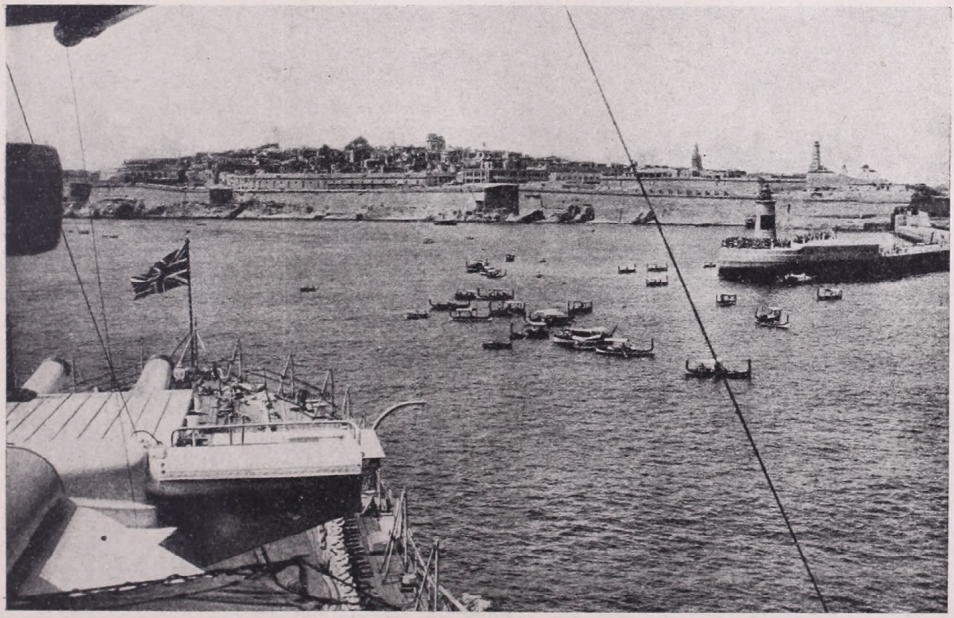

La Valetta hadikikötője Malta szigetén.

hozása, közigazgatása és rendőrsége pedig a szó szoros értelmében nemzetközi volt, amint hogy az a jellege a 80,000 főnyi lakósságnak is. Köztük a világ csaknem minden népét és nyelvét fellelhetjük. A spanyolok Tangerről sem mondtak le, hanem a világháború óta olasz támogatással állandóan napirenden tartották ezt az ügyet. Csak a kedvező alkalmat várták. 1940 júniusában, Franciaország összeomlása után, amikor Nagybritanniának minden gondja szigetországa védelmére irányult, a spanyol csapatok bevonultak Spanyol-Marokkóból Tangerbe és véget vetettek a város nemzetközi jellegének.

A Földközi tenger nyugati medencéjén a három latin nővér : a spanyol, a francia és az olasz osztozik. Közülük a XVII. század óta vezetőszerepet játszó Franciaország tart erős hadiflottát a Földközi tengeren. Ennek főállomása Toulon hadikikötője. A francia Rivierán fekszik feleúton Marseille és Nizza között. Az északafrikai parton Túnisz megszerzése óta Bizertát építették ki a franciák második legnagyobb földközitengeri hadikikötőjüknek. Minthogy pedig Italia közelében a vadregényes Corsica szigetén is több erődítményük és flottatámaszpontjuk van a franciáknak, katonai hatalmukat a Földközi tengeren a Toulon-Bizerta-Corsica erődháromszög képviseli. Ez igen érzékenyen sérti Olaszország érdekeit. Toulon közel fekszik az olasz határhoz. Bizerta légvonalban csak 140 km-re van Siciliától s hozzá még annak a Túnisznak a partján, amelyet Olaszország 1881 óta sohasem szűnt meg magának követelni. De még fájóbb pont a francia birtokban levő olaszoklakta Corsica szigete Olaszországnak, hiszen Toscanától csak 84 km-re, Torinótól, Milanótól és Rómától pedig kb. 200 km-re fekszik légvonalban. Nem is csoda, hogy az olaszok legjelentősebb haditengerészeti repülőtámaszpontjukat is épen Corsicával szemben Orbetello-ban építették meg.

A Földközi tenger Sicilia és Túnisz között kb. 200 km-re szűkül össze. Ez a tengerszoros az átjáró a Földközi tenger nyugati és keleti medencéje között. Kis szigetcsoport őrködik a tengerszoroson. Legnagyobb szigete Malta, a két kisebb Gozo és Comino. Légvonalban Európa szárazföldjétől kb. 250, Afrikától 300, Siciliától pedig csak kb. 100 km-nyire fekszik Malta. Földrajzi helyzete és kitűnő természetes kikötői terjedelmét messze meghaladó fontosságot biztosított neki a történelemben. Malta nemcsak a Földközi tenger két medencéje közti átjárón őrködik, hanem biztosítja az anyaország összeköttetését Egyiptommal, valamint a Földközi tenger keleti medencéjének angol erődjeivel is. Maltától Alexandria kb. 1600 km-nyire van, joggal nevezik ezért a szigetet Egyiptom kulcsának. Fővárosának Valettának két kikötője : Grand Harbour és Marsamuscetto Harbour a világ legjobb kikötői között is az első helyen áll. Grand Harbour Nagybritannia földközitengeri flottájának főtámaszpontja ; erődítményeit részben sziklába vágták, akárcsak Gibraltárban. De mint szén- és javítóállomás is elsőrendű fontosságú Valetta. Az olaszok ethiopiai hadjárata óta (1936) az angolok erős légi támaszponttá építették ki Malátát. Fekvésénél fogva a Földközi tenger légiforgalmának legalkalmasabb központja. Onnan Sicilia csak 18 percnyire, Túnisz 1 óránvira van repülőgéppel.

«A méz és a rózsák földje», ahogy Cicero nevezi Maltát, «a világ virágja», ahogy a szigetlakók nevezik hazájukat a maguk latin, olasz és egyéb idegen elemekkel erősen kevert nyelvjárásában, ma óriási tengeri erőd. Ellensúlyozására az olaszok az ethiópiai hadjárat folyamán a vulkáni eredetű és hőforrásokban bővelkedő Pantelleria szigetét építették ki repülőtámaszponttá. Siciliától 100, Túnisztól 70 km-re fekszik légvonalban. Onnan tehát jól biztosíthatják az olaszok katonai helyzetüket a Földközi tenger átjárójában.

A Sicilia és Túnisz közötti átjáró a Földközi tenger keleti medencéjébe vezet. Ez sokkal tagoltabb a nyugati medencénél. Három beltengere is van. A legkeskenyebb helyén kb. 80 km széles Otrantói szoros az Adriába vezet. Ennek olasz beltengerré tétele Italiának földrajzilag és történelmileg egyaránt természetes törekvése. Ez volt az egyik célja Albánia elfoglalásának is.

Ezernyi szigetével a Balkán és Kisázsia közé nyomakszik az Égei tenger. Kitűnő tengeri átjáró nemcsak Európa és Ázsia, hanem a Dardanellákon, a Márványtengeren és a Boszporuszon keresztül a Földközi tenger és a Fekete tenger között is. Fontos útvonalak metszik vagy haladnak el közelében, nem is csoda, hogy a partlakó görögökön és törökökön kívül a szomszédos nagyhatalom : Olaszország is megvetette a lábát rajta. Még a balkáni háborúk alatt megszállotta a legdélibb szigetcsoportot : a Dodekanézoszt,

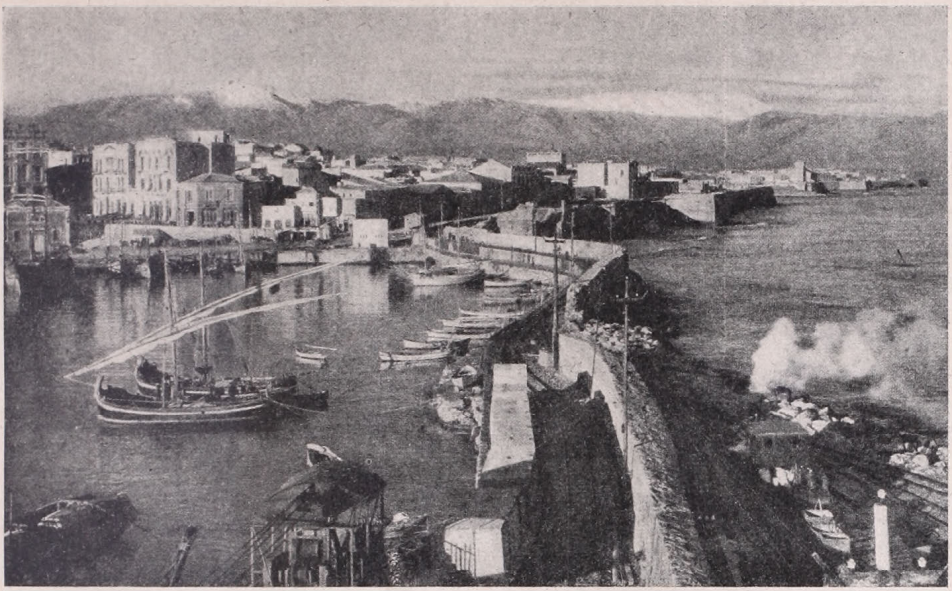

Kréta szigete fontos támaszpont a Földközi tengeren.

amikor a törökök és a görögök nem tudtak megegyezni abban, hogy hová tartozzék. Közülük a világháború után a legnagyobb szigetet : Rodit és északabbra Leri kis szigetét építette ki erős flottatámaszpontokká. Ezáltal nemcsak az Égei tenger déli bejáróján tud uralkodni a görög Kréta és Kisázsia között, hanem szemmel tarthatja az attól délkeletre elterülő harmadik beltengert : a Levantét is. Ez pedig kétszeresen is fontos manapság, mert a Levantén az angol az úr.

Roditól kb. 400 km-re fekszik Cyprus szigete. Szemben vele, az Alexandrettei öböl partjáról vezet a legrövidebb és legkönyebben út Mezopotámiába. A sziget évezredek óta igen jelentős kereskedelmet bonyolított le Ázsiával, de Egyiptommal is. Hajdani jelentőségét teljesen elveszítve csak 1878-ban virradtak jobb napok rá. Akkor szállták meg az angolok s 1925-ben koronagyarmat rangra emelték, mint korábban Gibraltárt. Akárcsak Gibraltárt, Cyprust is elsőrendű támaszponttá építették ki, hiszen jelentősége a Szuezi csatorna megnyitása óta növekedett. A szuezi útvonal a Brit birodalom legfontosabb életere. Maga a csatorna nemzetközi társaság tulajdona, bár részvényei többsége angol kézben van, szabad áthajózását békében és semlegességét háborúban nemzetközi szerződés biztosítja. Ha Nagybritannia nem is vehette tulajdonába a Szuezi csatornát, a környékén annál jobban megszilárdította hatalmi helyzetét. Cyprus megszállása csak az első lépés volt. 1882-ben Egyiptom, 1899-ben Szudán megszállása következett, a világháború után pedig Palesztina népszövetségi mandátuma. Ennek a bibliai országnak ma legfontosabb kikötője az 1922—1933 között kiépített Haifa. Ott végződik az iráki olajat szállító, 1200 km hosszú csővezeték egyik ága. Másik végpontja a szíriai Tripoli kikötője. Haifában emiatt sok az olajfinomító. Ezért, meg a Szuezi csatorna közelsége miatt is elsőrendű katonai fontossága van. Különösen Olaszország ethiópiai hadjárata óta építette ki Nagybritannia Haifát földközitengeri flottájának Alexandria után legerősebb támaszpontjává.

A Szuezi csatorna közvetlen védelméről csak Egyiptomban gondoskodhatott Nagybritannia. Ezt a jogot biztosította magának 1922-ben is, amikor szabad és független államnak nyilvánította Egyiptomot és 1936-ban, amikor szövetségi szerződést kötött vele és elvállalta védelmét külső ellenséggel szemben. Az ország legfontosabb kikötőjét, a Nílus deltája nyugati végénél fekvő Alexandriát Olaszország ethiópiai hadjárata óta meg is erősítette úgy, hogy Nagy Sándor városa és a görög művelődés hajdan

legnagyobb középpontja ma Nagybritannia legerősebb haditengerészeti és légi támaszpontja a Földközi-tenger keleti medencéjében. Erre nemcsak a Szuezi csatorna védelme indította az angolokat, hanem az olasz hatalom rendkívüli megerősödése is Észak-Afrikában. A szankciók óta ugyanis Libia egész katonai táborrá épült ki, különösen Tobruk kikötője jelentős tengeri és légi támaszpont.

A Cyprus-Haifa-Alexandria erődháromszög biztosítja Nagybritannia hatalmát a Földközi tenger keleti medencéjében és őrködik birodalma életerén, a Szuezi csatornán, épen úgy, amint Gibraltár sziklaorma a Földközi tenger nyugati kijáróját, Malta pedig a két medence közötti átjárót őrzi. Nagybritanniának őrállomásokkal biztosított hajózó útja vezet a Földközi tengeren végig Gibraltártól Szuezig. A Földközi tenger igazi hatalmának, a fiatal és törekvő Olaszországnak azonban ez a két név nem csupán két állomást és nemcsak útvonalat jelent, hanem magát az életet. Italiának létérdekei kívánják, hogy Gibraltártól Szuezig szabadon közlekedhessen. A nyugati medencében Franciaország, a keletiben Nagybritannia akadályozza őt ebben. Ezeknek a fenyegető akadályoknak a lerombolásáért s az olasz szabadság biztosításáért harcol ma Olaszország.

IRODALOM

Gróf Széchenyi Zsigmond: *Nahar. Indiai vadásznapló.* (Dr. Vajna és Bokor kiadása. Budapest, 1940). 350 oldal. 77 kép, 1 térkép.

A könyv olvasói már az első lapokon útitársaivá szegődnek a kiváló szerzőnek és tudjuk, hogy lankadatlan érdeklődéssel fogunk csüggeni a szaván, bármerre visz bennünket. Közvetlensége, természetessége, humora lebilincsel.

Széchenyi Zsigmondnak ezúttal még egy útitársa van (rajtunk kívül): angol születésű ifjú felesége. Bombayban pedig Victor vár rájuk, egy bennszülött «mindenes», inas, útimarsall, tolmács egyszemélyben. Már a hajóra hozzák Patiala, Bikaner, Bhopal és Cooch-Behar maharádzsáinak meghívó leveleit. Később még újabb fejedelmi meghívók érkeznek.

Öt fejezetben a «fülledt» Bombayt, «porba fulladt» Nagpurt, «bélpoklos» Calcuttát, «rózsaszín» Jaipurt és «alabástrom» Agrát mutatja be. Ezek a jelzők — az első három — máris elárulják, hogy világjárónk a maga szemével néz körül és sok újat fogunk tőle hallani. Így is van. Ahogyan vendéglátóinak fejedelmi fényűzése nem káprázтatja el, India csodavilága sem téveszti meg ítéletét. Meglátja a rútat, szánalmast is: az elszomorító nyomort, a trachoma vakjait, a bélpoklosok hadát, az utca szennyét, az elrettentő babonaságot.

Három napot töltünk Bombayban s már utazunk is kelet felé! Megismerkedünk az indiai vasúttal. Nagpur is kétségbeejt: «Piszok, szemét, sivárság. Hőség és legyek. És por, por! Kénsárga, sűrű por».

A calcuttai utca hullámzó tömege még lehangolóbb. Itt még több a vak, a leprás, és még sűrűbb a bétel-rágás vörös nyoma a járdán. A híres lovaspóló-mérkőzésen megismerkedünk egész sor maharádzsával, még maharánival is, sőt magával Linlithgow alkirállyal.

Három hétig a maharádzsa vendégei vagyunk Jaipurban. A palotát ellepi a vendégsereg. Széchenyi Zsigmond tolla remekel. Ahogyan sorra megelevenedik előttünk ez a tarka-barka társaság, az ifjú házigazdától, tisztikarától, udvartartásának tagjaitól a semmittevő vendégek tékozló hadáig: a legkitűnőbb regényírónak becsületére válna.

Itt már sor kerül végre a vadászatra. Ha választhat, Széchenyi lehetőleg vadászni megy, míg a többiek látogatóba, ünnepségekre, lakomákra járnak. Krokodilvadászaton is részt veszünk a közeli tavakban. De legérdekesebb mégis a kétnapos tigrisvadászat. Ezt már gyönyörűséggel írja le szerzőnk, jóllehet merőben különböző az ő feledhetetlen afrikai oroszlánvadászataitól. Álmélkodva néz körül őfensége rögtönzött sátortábor-városán. Két napra építették ezt föl és rendezték be fényűző kényelemmel. Hatszáz hajtó szorongatja, tereli a fenevadat puskacsövük elé. A megígért első királytigrist még két másik követi. Az utolsókat elefánthátról ejtik el. Rajtakapjuk magunkat, hogy minket is elkap a vadászat láza. Izgalommal lessük a fejleményeket. Széchenyi Zsigmond csillogó humora, elbeszélő művészete megbékéltet a vadászat vérontó sportjával. A könyv az Athenaeum nyomdájában készült; fényűző, művészi kiállítása, papirosa, betűje méltó tartalmához. Irodalmi becsű, üdítő olvasmány.

Halász Gyula.

Grey Owl (Szürke Bagoly): *A vadon fiai.* Fordította Baktay Ervin dr. Tizenhat táblával. 8°, 240 oldal. Budapest, Singer és Wolfner Irodalmi Intézet R. T. kiadása.

Tulajdonképen nem földrajzi könyv ez a munka, de azért nemcsak a tájékozatlan, a nem annyira hozzáértő érdeklődő, hanem a földrajzos szakember is nagyon sok érdekes és értékes földrajzi részletet találhat benne. Canadának a Sziklás hegységtől keletre levő, nagy erdőségekkel borított területére vezet a szerző, a prémvadászok igazi tanyájára. Sikerült, értékes és mélyenjáró gondolatokkal teli leírásában a geográfus előtt is nagyon élénken elevenedik meg a tájkép minden jellegzetes vonása, az egész környezet, a nélkül, hogy a szerző a bemutatásban csak egy kicsit is megerőltetné magát. A természetes keretet ebben a könyvben olyan művészettel vázolja a szerző, hogy az szinte csak véletlen adottságnak látszik, pedig nagyon fontos alap, mert azon épül fel a tárgyalt vidék egész életberendezkedése, aminek ismertetése tulajdonképen a könyv legfőbb célja.

Tíz nagy fejezetben, a nélkül, hogy ezek a bőven szabott fejezetek különösebben béklyóba vernék a szerző kezét, fokozatosan elénk tárul az erdők óriási világa és abban az állatok, de legfőképen az ember élete. Hosszasan ismerteti az «ösvény» szerepét, a kanadai erdőségeknek ezt a szűkreszabott országútját és az ösvényen jelentkező töméntelen bajt, nehézséget és örömet igazán nehéz volna megismerni a szerző ihletett vezetése nélkül.

Pompásan jellemzi a kanadai vadászok életét, nemcsak a fehérét, az indiánét is. Olyan szükségszerű, előttünk teljesen ismeretlen, a természetes környezettől szigorúan előírt nehéz, küzdelmes életmóddal ismertet meg, amelyik jórészt csak ennek a hatalmas vidéknek a sajátossága és amelyik a civilizáció előhaladtával, az állatok és az erdők gyors pusztulásával belátható időn belül el fog tűnni a Föld színéről.

Szerzőt roppant tiszta és csodálatosan kifejlődött természetszeretet vezeti leírásában. Eredetileg maga is prémvadász, az állatok gyilkosa volt, utóbb mégis a leglelkesebb állatbarát lett belőle. Ezt a törekvését már egy másik, magyarul is megjelent könyvében, «A két kicsi hód»-ban elárulta és itt sem mulasztja el, hogy hódoló sorokkal ne adózzék kis «testvéreinek».

A fordító mindent elkövetett, hogy a szerző lelkületét mennél csillogóbban ültesse át magyarra és meg lehetünk nyugodva felőle, hogy ez a fáradozása minden vonatkozásban jól sikerült. Bizonyos, hogy ebben a könyvben az idegen világok iránt érdeklődők, a vadászok, az indiánok, az erdők, állatok és kusza vizek barátai egyaránt sok örömet és mulatságot találhatnak. *Kéz Andor dr.*

Montell Gösta: *Mongol pusztákon keresztül.* Sven Hedin előszavával. Fordította Halász Gyula. Ismeretlen világok. Szerk. Milleker Rezső. 140 lap, 19 kép. Athenaeum kiadás, Budapest, 1940.

A könyv szerzője Dél-Amerika néprajzának és archeologiájának már gazdag eredményeket felmutató munkása volt, amikor 1929-ben Sven Hedin kínai expedíciójában a néprajzi és vallástörténeti megfigyelésekről gondoskodott. Feladatát kitünően megoldva, ebben a munkájában a nagyközönségnek számol be belsőmongóliai — elsősorban Ecin Gol-környéki — megfigyeléseiről. Élményekben gazdag utazásának leírása közben bepillanthatnak a nomád mongolok, elsősorban a torgut törzs életébe. Részletesen megismertet a nemezkészítéssel. Ez úgy történik, hogy a gyapjút régi nemezdarabra terítik, megnedvesítik, összegöngyölik, a göngyöleget jól átkötik s mindaddig gurgatják, míg a gyapjú nemezzé nem áll össze. A nemezkészítés hasonló módját írja le Prinz is a kirgizeknél (Népr. Ért. 1913. 168. l.) s így készítik a nemezt az ufakörnyéki baskirok is (Népr. Ért. 1934. 105. l.). Gazdag néprajzi adatokat közöl a sátorról és belső berendezéséről, a mongol erkölcsökről és szokásokról. Különös érdeme Montellnak, hogy bőséges anyagot sikerült összegyüjtenie az asszonynép szokásaiból. Leír egy mongol lakodalmat. Lámák és törzsfőnökök barátságába kerülve sikerült a kolostorok belső életét is megismernie. A juh lapockacsontjával történő jóslás, az ételáldozat, az aratás befejezésekor tartott áldozati ünnep, az ökrös temetés leírása s a mongol társadalmi rendszer ismertetése Montell népszerű munkájában a szakemberek érdeklődésére is számot tarthat. A szerzőnek a nép iránti szeretetéből látszik, hogy a nagy svéd emberbarátnak és ethnográfusnak: Nordenskiöld Erlandnak volt a tanítványa. Montell útjának tudományos eredményeit egyébként az Ymer és az Ethnos c. svéd folyóiratokban közli.

A fordítást Halász Gyula végezte, a tőle megszokott gonddal és hűséggel. Csak azt sajnáljuk, hogy az eredeti svéd kiadás tanulságos képanyagát gyéren látjuk viszont. Külön köszönet illeti a szerkesztőt, hogy a hasznos szolgálatot tévő új földrajzi vonatkozású sorozatba már a megindulásakor a magas fokon álló svéd földrajzot és néprajzot népszerűsítő irodalomnak ezt a kiváló termékét beiktatta.

Gunda Béla.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Az orosz birodalom 100,000 lélekszámnál nagyobb városai.

Az 1939 január 17.-i népszámlálás adatai szerint milliós város kettő van: Moszkva 4.137,018 és Leningrad 3.191,304 lakossal. A kilenc félmilliósnál nagyobb város: Kijev 846,293, Charkov 833,432, Baku 809,347, Gorkij 644,116, Ogyessza 604.223, Taskend 585,005, Tiflisz 519,175, Rosztov 510,253 és Dnyepropetrovszk 500,662 lakossal. A félmilliósnál kisebb városok száma 71.

Ezek:	lakos
Sztalino	462,395
Sztalingrad	445,476
Szverdlovszk	425,544
Novoszibirszk	405,589
Kazany	401,665
Kujbisev	390,267
Szaratov	375,680
Voronyezs	326,836
Jaroszlavl	298,065
Zaporozsje	289,188
Ivanovo	285,069
Archangeljszk	281,091
Omszk	280,716
Cseljabinszk	273,127
Tula	272,403
Perm	255,196
Asztrachany	253,655
Ufa	245,863
Irkutszk	243,380
Makajevka	240,145
Minszk	238,772
Alma Ata	230,528
Mariupol	222,427
Kalinin	216,131
Volosilovgrad	213,007
Vladivosztok	206,432
Krasznodar	203,946
Erivany	200,031
Chabárovszk	199,364
Krivoj Rog	197,621
Krasznojarszk	189,999
Taganrog	188,808
Isevszk	175,740
Cskalov	172,925
Grosznij	172,468
Sztalinszk	169,538
Vityebszk	167,424
Nikolajev	167,108
Karaganda	165,937
Nyizsnij-Tagil	159,864
Benza	157,145
Pjenza	157,145
Szmolenszky	156,677
Sakty	155,081
Baranul	148,129
Dnyeprodszersinszk	147,829
Magnitogorszk	145,870
Gomelj	144,169
Kirov	143,181
Szimferopolj	142,678
Tomszk	141,215
Ribinszk	139,011
Szamarkand	134,978
Kemerovo	132,978
Poltava	130,305
Ulan-Ude	129,417
Ordzsonikidze	127,172
Aschabad	126,580
Tambov	121,285
Kosztroma	121,205
Kurszk	119,972
Murmanszk	117,054
Szevasztopolj	111,946
Orel	110,567
Szemipalatinszk	109,779
Gorlovka	108,693
Prokopjevszk	107,227
Kercs	104,471
Dzsersinszk	103,415
Csita	102,555
Uljanovszk	102,106
Kirovgrad	100,331

A felsorolt 82 nagyvárosban összesen 27.432,637 lélek lakik s miután a birodalom lakossága közel jár a 200 millióhoz, mondhatjuk, hogy a nagyvárosok lakosai a birodalom lakosságának 12—13 %-át teszik. A két milliós városban, Moszkvában és Leningradban, a birodalom lakosságának csupán 3 és $^1/_2$ %-a telepedett meg. (*m. t.*)

A Katschberg-alagutak.

A Német birodalom még a háborús viszonyok között sem mondott le a szükséges közművek továbbfejlesztéséről; így a gépkocsiúthálózat kiépítése is tovább folyik, ha valamivel lassúbb ütemben is. A régi Ausztria derekát észak-déli irányban metsző, a Salzkammergutból a Dráva völgyébe, Karinthiába vivő út egyik szakasza az 1641 m-es Katschberg nyergen át vezet és megépítése nagy nehézségekbe ütközik. Elhatározták, hogy a hegyet két párhuzamos, egyenkint 7·5 m széles közúti alagúttal fúrják át a Mura völgyében fekvő St. Michael im Lungau és a Drávába futó Lieser völgyében épült Rennweg helységek közt. Már meg is kezdték az egyik 4·7 km hosszú alagút fúrását. Az alagút északról dél felé 2·7‰ emelkedéssel éri majd el a Lieser magasabban fekvő völgyét. *P. J.*

Tagjainkhoz!

Most jelent meg a

FÖLDRAJZI ÉVKÖNYV AZ 1941. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 250 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *meglepetésül 32 hatszínnyomásos oldalon adja az egész világ térképét.*

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel! E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1941. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

2. *Gróf Teleki Pál dr. Erdélyről.*
3. *Réthly Antal dr.:* Az 1940. év időjárási rendellenességei.
4. *Bulla Béla dr.:* A hazatért keletmagyarországi területrész mezőgazdaságáról és állattenyésztéséről.
5. *Réthly Antal dr.:* Magyarország csapadéktérképe.
6. *Fodor Ferenc dr.:* Erdélyi államhatárok.
7. *Rónai András dr.:* A hazatért országrészek népessége.
8. *Réthly Antal dr.:* Az időjárás előrejelzésének napi munkája.
9. *Gunda Béla dr.:* Az erdélyi pásztorvándorlások.
10. *Papp Simon dr.:* Olajkutatás és termelés a Dunántúlon.
11. *Karl János dr.:* Az erdélyi táj lelke.
12. *Kerekes József dr.:* Erdély ásványvizeiről.
13. *Márton Béla dr.:* Az Alföld új öntözőművei.

II. Időszerű földrajzi kérdések.

14. *Cholnoky Jenő dr.:* A kínai és a magyar Alföld.
15. *Takács József dr.:* A németek skandináviai hadjárata.
16. *Irmédi-Molnár László dr.:* A német nyugati átkaroló hadjárat.
17. *Hézser Aurél dr.:* A francia és az angol gyarmatbirodalom átalakulása.
18. *Baktay Ervin dr.:* India és a mostani háború.
19. *Geszti Lajos:* A germán-brit háború.
20. *Szabó Pál Zoltán dr.:* Az olasz-francia-angol háború.
21. *Koch Ferenc dr.:* Az új német birodalom.
22. *Kéz Andor dr.:* Mi van a Föld belsejében?
23. *Simon Béla dr.:* Üzemi épületek védelme.
24. *Wallner Ernő dr.:* A skandináv országok 1940-ben.

III. Felfedező utazások.

25. *Haltenberger Mihály dr.:* Emlékezés Lóczy Lajosról.
26. *Pósáné Ormós Jerne:* Kutatóutak 1939/40-ben.

IV. A földrajzoktatás időszerű kérdései.

27. *Bodnár Lajos:* Ifjúsági tanulmányi kirándulások.
28. *vitéz Temesy Győző dr.:* Az új VII. osztályos földrajz.

V. Statisztikai rész.

29. Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

VI. Térképek.

30. Térképeink tartalomjegyzéke.

A zsebkönyv bolti ára 2·80 pengő. Tagjaink **2·— pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest).

A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk. Kérjük azonban a megrendelések mielőbbi beküldését azért is, mert már csak korlátozott példányszám van raktáron.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság

(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

TÜKÖR

1941. FEBRUÁR

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

ILLYÉS GYULA: A magyarság bölcsőkutatói
MADERSPACH VIKTOR: A havasok csendjében...
DÁVID LÁJOS: Fiam, — messzi gyermekem (Vers)
ANN BRIDGE: Az állomás felé (Elbeszélés)
KÉRY LÁSZLÓ: Budapest (Vers)
GÁBRIEL ASZTRIK: Magyar diákélet a középkorban
báró VILLANI LAJOS: Ariosto nem megy Magyarországra
GÁSPÁR GYULA: Jön az eső (Elbeszélés)
GOGOLÁK LAJOS: Nagy Péter
ERDŐS JENŐ: Dolmányos Debrecen

A TÜKÖR NAPLÓJA

Színház — Szép magyarság — Könyvek — Film — Irodalom — Fényképezés Az asszony

Szalay Lajos és Mezey Artur rajzaival, számos fényképpel és reprodukcióval

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Petneházy Zalán: A román petróleum útja
Neugebauer Tibor: A nehéz elektron és az atommagvakat összetartó erők
Tasnády Kubacska András: A tenger martalócai
Horváth Árpád: Mesterséges textilipari nyersanyagok
Puder Sándor: Mi a légmellkezelés?
Révay József: Dusán cár országa
Erdős Jenő: Állat és civilizáció
Rácz István: Úttörők a finn rengetegben
Két új könyv

A tudomány műhelyéből — A Búvár szellemi sportja

80 oldalon 85 fénykép, térkép és szemléltető ábra

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

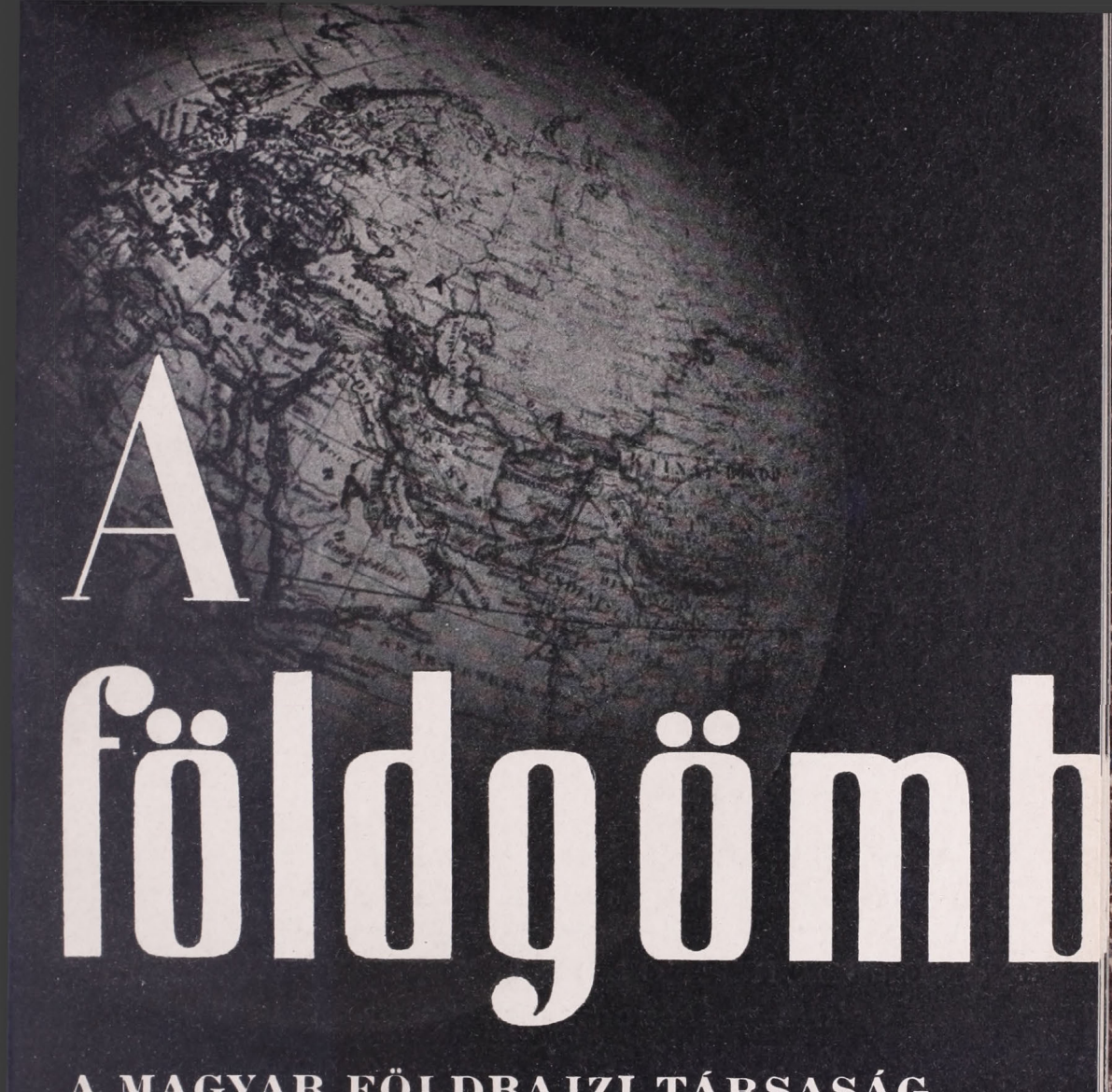

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XII. ÉVF. | 1974. MÁRCIUS | 3. SZ.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141
Hivatalos órák minden csütörtökön, délután 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Sédi Károly dr.: A fenyőfa útja. — *Supka Ferenc:* Újév Burmában. — *Dulí Antal:* Nyíri őstelepek. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

március 3-án, hétfőn este 6 órakor a M. Kir. Honvédtisztek Országos Tudományos és Kaszinó Egyesülete dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

Dr. hollósi SOMOGYI JÓZSEF, a M. F. T. tagja:

AFRIKA TEGNAP ÉS MA

(Vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1941 március 1-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A Magyar Földrajzi Társasag megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XII. ÉVFOLYAM 1941 3. SZÁM

A FENYŐFA ÚTJA

Írta SÉDI KÁROLY dr.

Alig akad olyan munkaköre az embernek, ahol valamilyen alakban ne használná fel a fát. Ez a széleskörű alkalmazása a fát elsőrendű közszükségleti cikké avatta. Az ember a fával élő, zöldelő, virágzó alakban, vagy pedig mint holt faáruval találkozik. Hosszú az út, amíg a fa a hegyek bérceiről eljut a feldolgozás helyéig, az iparosig.

Hazánkat a természet a háború előtt bőven ellátta fával, mert területének 25 %-a volt hegyvidéki szint, ahol virágzó erdőgazdálkodásunk és gazdag fakitermelésünk volt. Erdeink legnagyobb része azonban idegen kézre került, csak dombvidéki erdőink maradtak meg. Ma pedig Kárpátalja és a visszakerült Csonka-Erdély jelentik hazánk legfontosabb fatermelő vidékét. Főleg a bükkösök, tölgyesek és fenyvesek gyarapodtak. Nagy jelentőségű a fenyő Kárpátalján és Csonka-Erdélyben, mert hazánknak húsz éven keresztül nem volt fenyőtermelése. Ma még Csonka-Erdélyről nincsenek egészen pontos adataink, de Kárpátalján 270,000 kat. hold fenyves borítja a hegyoldalakat.

Kárpátalján az erdőkitermelést állami erdőigazgatóságok irányítják. Ilyen erdőigazgatóságunk Ungváron, Bustyaházán és Rahón van. Az erdőnek legnagyobb része kincstári birtok. Csak a Latorca felső folyása mentén, Szolyvától északra találjuk a Schönborn-féle erdőket, ezenkívül a Borsava és a Latorca között a Borlón vannak kisebb magánerdők. Fenyveseket legnagyobb összefüggő tömegben a Máramarosi havasokban, a Tisza és a Tarac felső folyását környező hegyekben találunk. Kisebb fenyvesek Kárpátalja több helyén is vannak, míg egyéb területen a bükkösök és a tölgyesek az uralkodók. Fenyőfát főleg a Fehér és a Fekete Tisza, Lazescsina patak, a Tarac és felső szakaszát alkotó Bruszturanka és Mokranka patakok völgyét ölelő hegyeken termelnek ki. A Talabor, a Nagyág és a többi folyóvölgyet környező hegyekben csak kisebb fenyőtermelés folyik. A kitermelt fenyőnek túlnyomó része lucfenyő, a jegenyefenyő a termelésnek még a 10 %-át sem éri el. Kárpátalján a mai becslések szerint átlag 300,000 köbméter az évi fatermelés.

A fenyőfatermelés fő évadja a tavasz és a nyár eleje. Csak kivételes esetben, ha kevés a munkaerő, akkor ősszel is vágnak ki fát. Ilyenkor rendszerint októberben történik a termelés. A fa termelése alatt általában csak a fa döntését értik. A döntés időbeli megoszlásának is megvan a magyarázata. A mi éghajlatunk alatt a fák fokozottabb nedvkeringése tavasszal, a fenyőrégiókban azonban, ahol a felmelegedés késik valamit, nyár elején indul meg. A fenyőt pedig még a nedvkeringés megindulása előtt kell dönteni, mert akkor gyorsabban szárad és szállításkor a vízen is könnyebben úszik. Ősszel pedig a fagyás beköszöntése előtt kell dönteni a fenyőt, mert a fagyott fa nagyon nehezen kérgezhető.

A fadöntés a fatermelés első és igen érdekes része. A munkások kora hajnalban kimennek a döntés helyére. Néha — ha távol laknak — ott is alszanak. Vállukon a fejszéjük, néhányan nagy kézifűrészeket cipelnek. Hatalmas szálfák merednek az égig. Az ember egészen eltörpül mellettük. A nagy csendet csak az ember léptei zavarják meg. Olyan ez az erdő, mint egy nagy, sejtelmes templomcsarnok. Lassan megkezdődik a döntés. Először a fűrészek ritmikusan suhogó hangja hallatszik, mert a fát először közel a földhöz félig befűrészelik. Ezután a fejszén a sor. Mintha ezer harkály szállta volna

MAGYAR TÁRSASÁG

meg az erdőt, úgy zuhognak a fejszecsapások. A fenyőt a fejszével azon az oldalon vágják be, amerre dönteni akarják. A hatalmas szálfa lassan enged a fejsze vasának, ropogni kezd, majd hatalmas robajjal, ágait törve-zúzva terül el a földön. Ezután ismét mély csend következik. Ezzel azonban a döntés még nem fejeződött be. A munkás először a szálfa alján elkezdi a gallyazást és levágja nagyjából az ágakat egészen a csúcsig. A szálfa sudárrészén a vékonyabb gallyakat rajtahagyja, hogy a párolgásfelületet növelje. Ezután a fát hajkolják, azaz kérgezik. A fa kérgét háncsával együtt lefejtik, mert kéreg alatt a kidöntött fa megfülled, megromlik és a felhasználás némely céljára ezáltal alkalmatlan lesz. Tavasszal és ősszel a fagy beállta előtt a kérgezés könnyen megy, mert nagy darabokban fejthető le a fáról. Hideg ősszel, ha a kéreg megfagy, csak nagy fáradsággal, apró darabokban lehet lehántani. A fának azon a részén, amelyiken fekszik, természetesen a kérget nem tudják leszedni, ezt a munkát későbbre hagyják. Ezzel a döntést be is fejezték.

A fenyőről levágott gallyak és kéregdarabok ott maradnak és helyben korhadnak el. Ezek értékesítése nem fizetődik ki, de itt a fa birodalmában nem is keresi senki sem. A döntésnek utómunkája is van. A földben maradt tuskót nem szedik ki, ott hagyják az enyészetnek. A tuskó nem hajt újra, mert nincs megújuló képessége, mint a lomblevelű fáknak. Ezt is le kell kérgezni, hogy az erdő kártékony rovarai ne tudjanak a kérgében megtelepedni és petéket rakni. A tuskónak csupán az a haszna, hogy védelme alá telepítik a fiatal fenyőültetvényt. A tuskó kérgezésével aztán befejeződött a fatermelés első szakasza.

A kivágott fa a döntés helyén marad egészen augusztus közepéig. Ekkor a termelés második szakasza, az erdei rakpartokra való szállítás következik. Mielőtt útnak indítanák a szálfát, először még a rajtahagyott sudarat eltávolítják róla, majd símára faragják, és a tavasszal nagyjából levágott ágakat is letisztogatják. Még a fa fekvő oldalán tavasszal rajtamaradt kérget kell eltávolítani. Ezért a szálfát megfordítják és a maradékkérget letisztítják róla. Ezzel teljesen elkészült a szálfa a szállításra.

Gúzzsal összekötött tutajok. A kép középső részén a hevederezés is látható. (Az első öt kép a szerző felvételei.)

A szálfa elszállításának első fejezete a lebocsátás, amikor a fát a hegyoldalon meglökve bizonyos gyüjtők felé terelik, majd a csúsztatót közelítik meg és végül a kiépített csúsztatókon az erdei fatelepre szállítják. A szálfát míg az erdei rakpartot eléri, bizony többször erélyesen biztatni kell, így aztán a szálfa csúszva, néha pedig gurulva és ugrálva halad tovább. Ilyenkor bizony nem lenne tanácsos az útjába állani.

Az erdei rakpartra szállított szálfát elsősorban méretezik, minősítik és ezek alapján rendezik. Ez elég fáradságos és hosszas munka, mert minden szálfát egyenként folyószámmal látnak el. A számot a rönk vastag végére ütik. Ide ütik be a szálfa hosszúságát jelző számot is egész deciméterekben, alája pedig a vastagságot egész centiméterekben. A szálfa vékony végére rányomják a kincstár pecsétjét. Minőségi osztály szerint nem igen különítik el a fát, hanem csak a selejtes árut látják el külön jelzéssel. Itt az erdei fatelepen valamelyik patak mentén várja azután a szálfa szép rendben a további sorsát.

A szálfa sorsa most már véglegesen megpecsételődött, mert rövidesen apró darabokra szeldelik a fűrésztelepen. Az erdei rakpartról azonban még jókora utat kell megtenni a szálfának, míg valamelyik fűrésztelepre ér. A hegység szűk völgyeiben sem vasút, sem pedig jó út nincs, és ha van is, ez a szállításmód nagyon megdrágítaná a fát. Ennél lényegesen olcsóbb szállítás lehetőséget kínál a természet : a hegyi patakokon való tutajozást.

A tutajozás nem olyan egyszerű, mint sokan gondolják. Sok csínja-bínja van annak. Először is a szálfákat tutajjá kell kötni, ami nem könnyű mesterség. Tutajhoz a szálfákat hosszúság szerint szépen kiválogatják és vékony végükkel a víz folyásának irányában szorosan egymás mellé fektetik. Egy tutajhoz átlag 20—150 szálfát választanak ki. A szálfák száma függ a tutaj nagyságától és a szálfák vastagságától. A kiválasztott szálfák tutajjá kötése már most úgy történik, hogy minden egyes szálfa vékony végére keresztbe egy lyukat fúrnak. Erre a lyuksor fölé helyezik a tutajon keresztülérő hevedert, amely nem más, mint egy tutajszélességnyi, egyik oldalán laposra faragott vékonyabb fenyődarab. A szálfákat aztán előre elkészített bükkfacsapszegekkel ehhez a hevederhez

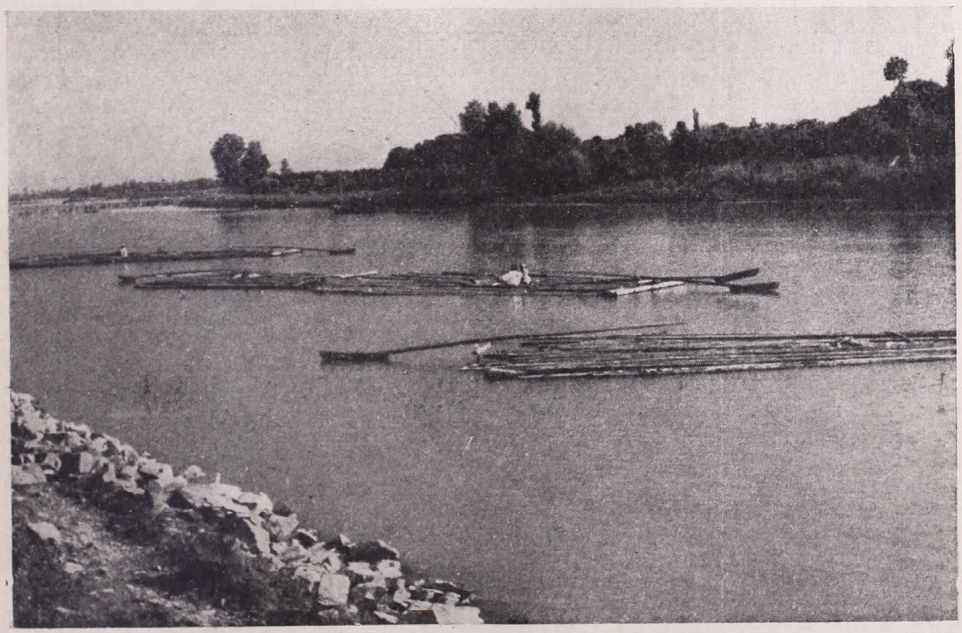

Tutajok a Tisza alföldi szakaszán.
A tutajszék és a reáerősített hatalmas evező jól látszik.

A hoverlai vízgyűjtő. Háttérben a magyar-orosz határon emelkedő Gutin-Tomnatek (2116 m) és a Muncsel (1999 m) csúcsai. A hegy oldalán lekérgezett tönkök.

erősítik. Néha a tutaj tartósságának növelése céljából több hevedert alkalmaznak egymás mellett. Ilyenkor felváltva hol az egyik, hol a másik hevederhez erősítik a szálfákat. A Tiszán két-három, sőt néha négy hevedert is alkalmaznak. A tutaj másik, vastagabbik végét már nem hevederrel, hanem gúzzsal kötik össze. Ezt a gúzst fiatal mogyoró- vagy tölgy-gallyakból készítik. A gúzsnak szánt gallyakat tűz fölé tartják, amíg meg nem fonnyadnak. Az így előkészített gallyakból csavarják aztán a gúzst egy földbe ütött oszlop körül, csavarófa segítségével. A gúzs hossza több méter is lehet. A tutajkötéskor nem csomóznak, hanem a gúzs végét ékek segítségével erősítik a szálfákhoz. A hevederrel és a gúzzsal összekötött tutajt azután — a kormányozhatóság miatt — evezőkkel látják el. Az evező 8—10 m hosszú vékony szálfa. Egyik végét fogásra alkalmassá faragják, a másik végére pedig 3—4 m hosszú deszkából tollat erősítenek. Ezekből az evezőkből egyet-egyet a tutaj elejére és végére a tutajszék segítségével szerelnek. A tutajszéket és az evezőket is bükkfacsapszegekkel erősítik a tutajhoz. Minden tutajra még egy pótevezőt is tesznek, mert gyakran megtörténik, hogy az evező veszélyes kanyarulatnál eltörik. A tutaj felszerelését ezenkívül kiegészítik a fejsze, a tutajfúró, néhány gúzs és bükkfaszeg, továbbá a fejszéhez sokban hasonló, a fa fogására és gördítésére alkalmas szerszám : a galymó, amit ruténül capin-nak neveznek. Végezetül a tutajra egy köteg galyat is dobnak a szálfákon keresztül. Erre teszi a tutajos a holmiját : fölös ruháját, élelmét és itt piheni ki fáradalmait a csendesebb folyású vizeken. Néha ezen tölti az éjszakát is a tutajos.

Az így elkészített és felszerelt tutajról szállítólevelet állítanak ki. A szállítólevél a tutaj származását igazoló okmány és minden adatát tartalmazza. Maga a tutaj is számot kap, ezt a hevederre is felütik és a szállítólevélbe is beleírják. Utána a szálfák folyószáma, méretei, az evezők száma kerül a szállítólevélbe. Ezenkívül a szálfák folyószámát, méreteit ráütik a szálfa közepe tájára is. Végezetül régebben a tutajokat erdőhivatalok szerint két színes sávval látták el olyan módon, hogy a tutaj egy- és kétharmad részében az összes szálfákon keresztülmázolták. Ezt a megkülönböztető jelzést ma már nem használják mindenütt.

A tutaj tehát véglegesen elkészült az indításra. Ez megint külön tudomány. Csak

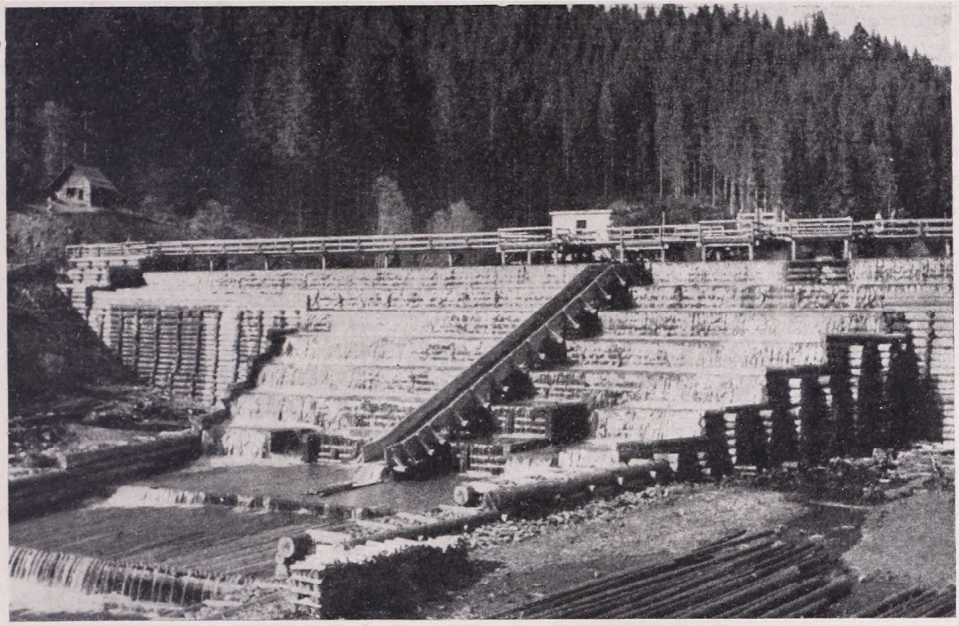

Vízfogógát a Hoverla patak völgyében. A medence felesleges vize éppen a gáton keresztül folyik.

hozzáértő ember indíthatja el a tutajokat. Állandó és bővízű folyókon a tutajindítás sokkal könnyebb, mint az időszakos jellegű folyókon, ahol a nyári vízmennyiség olyan kevés, hogy csak a meder kövei közé jut belőle. Márpedig a kárpátaljai folyók az őszi esőzéskor, a tavaszi hóolvadáskor szállítanak csak nagyobb mennyiségű vizet, nyáron, éppen a tutajozás főévadában, olyan kevés a vizük, hogy faúsztatásra alkalmatlanok. Elegendő vízről a vízfogógátak gondoskodnak. Ezeket a gátakat a folyó völgyében olyan helyre építik, ahol arra alkalmas keskeny völgyszoros van. A hatalmas fenyőszálakból épített gát mögött felgyülemlő gátvizet zsilipeken át lehet leereszteni.

A kész tutajok a folyó medrében a parthoz kikötve várják a gátvíz érkezését. A gát őre megnyitja a zsilipeket és leengedi az elővizet. Elővíznek nevezik a tutajosok azt a vizet, amely arra szolgál, hogy a folyómeder mélyebb kiszáradt részeit megtöltse. Mennyiségét már gyakorlatból tudja a gátőr. Ez a víz a tutajozásra még kevés. Most a vízfogó összes zsilipjeit megnyitják és a kiömlő víz 80—100 cm vízszint emelkedést okoz. Ez az úgynevezett tutajozóvíz. Amikor a tutajozóvíz elérte és túlhaladta a tutajokat, akkor a víz folyásirányában fekvő legelső tutajt elindítják. Indítás előtt minden tutajra felmegy a tutajos, a kisebbre egy, a nagyobbra kettő is. Indítás után néhány evezőcsapással vagy lökéssel a folyó közepére kormányozzák a tutajt. Az első tutajt kellő távolságra követi a második, a harmadik és a többi. A tutajok most már egymásután rohannak a vízen. Sebességük itt a felső szakaszon a hegyek között 6—8 km, de helyenként annak többszöröse is lehet.

A tutaj sorsa most már a víztárolóból lebocsátott víz mennyiségétől, az adagolás mértékétől, a folyómeder alakjától és nem utolsó sorban a tutajosok ügyességétől függ. A lebocsájtható víz mennyiségét természetesen a tároló nagysága szabja meg. A kárpátaljai tárolók nyáron átlag 3—4 nap alatt telnek meg és így hetenkint kétszer van vízeresztés és tutajindítás. Nagyon fontos még, hogy a vizet kellő mértékben engedjük le a zsilipen. Ha lassan, keveset engedünk le a folyó medrébe, akkor a vízszint nem emelkedik elég magasra és a tutajok a meder kiálló fenékszikláiban megakadhatnak. Előfordul, hogy egy megakadt tutajra 8—10, különös esetben még sokkalta több tutaj is ráfut és hatalmas torlaszokat alkot. Ilyenkor örül a tutajos, ha ép bőrrel megússza a

bajt. Nagy kárt és fáradságos munkát okoz az ilyen torlódás, mert az egymásra szaladt tutajokat a gátvíz elvonulása után széjjel kell szedni s csak 3—4 nap mulva, újabb vízeresztéskor tudnak továbbúszni. Gyakrabban előfordul azonban, hogy a mederből kiálló szikla egy-egy szálfát tép le a tutajról. Ez a szálfa egy darabig a vizen úszva követi a tutajt, majd valahol megakad és ott várja be a tutajozó évad végén a lemaradt szálfák összegyüjtését. Ezt a munkát a tutajosok visszaszerzésnek nevezik. Az így visszaszerzett szálfát — ha kellő számban összegyűlt — tutajjá kötik. Megtörténhet a vízeresztésnél az is, hogy a vizet egyszerre nagy tömegben engedik a folyó medrébe. Ilyenkor a víz kiszalad a tutaj alól, mert előbb vonul le az ár, mielőtt a tutaj elérte volna a rendeltetési helyét. Bizony ez is sok időveszteséggel jár, mert csak az újabb gátvízzel tudnak továbbmenni ezek a tutajok.

Az elindított tutajok rohannak a víz árjával, hol gyorsabban, hol lassabban. A kanyarulatokban a sebesen folyó víz vadul vágná a tutajt a parthoz, ha a tutajos jó előre nem kormányozná evezőkkel a helyes irányba. Néha a tutajos erőfeszítése sem használ, mert a kanyar olyan hirtelen, a víz olyan gyors folyású, hogy a legjobb tutajos is «hajótörést» szenved a veszedelmes kanyarulatokban. Ezen a bajon úgy segítettek, hogy a veszélyes partszakaszokat szálfákkal símára kibélelik, kiépítik. Ilyen terelőgáthoz, ha oda is ütődik a tutaj recseg és ropog ugyan, de minden baj nélkül tovább úszik. Néha a meder fenekét is ki kell építeni egyes helyeken különleges gátakkal és csúsztatókkal, amelyek, a tutaj könnyebb előbbrejutását szolgálják. Ezeket surrantóknak nevezik a tutajosok.

A tutaj pedig megy mindenen keresztül, amerre a víz viszi néha símán, néha surlódva, ütődve, recsegve a rendeltetési helye felé. A tutajt azonban az út nem egyszer próbára teszi és bizony erős kézzel kell fogni az evezőt, hogy a tutaj épségben megérkezzen. Ezeken a nehéz folyószakaszokon, — ameddig a rohanó hátvíz viszi a tutajokat, — egyesével haladnak. Ha a folyó megnagyobbodott, vize megbővült, akkor a tutajokat párosával, majd lejjebb a folyón négyesével és hatosával kötik össze. Ilyenkor természetesen mindig kevesebb és kevesebb tutajosra van szükség, mert egy ilyen összekötött tutajcsoportot, — ú. n. bokort — csak két ember szokott továbbvezetni. Kárpátalján a

A Fekete Tisza medre Kőrösmezőtől délre, a surrantókkal. Háttérben a hegy oldalán elszórt rutén házak.

Tutajszerencsétlenség Tiszabogdánynál a Fehér Tiszán 1940 nyarán. Hetven tutaj torlódott egymásra. (Kéz Andor dr. felvétele.)

tutajok a Tisza mindkét ágán végig, majd az egyesülés után is egészen Nagybocskóig egyesével úsznak le. A Taracról leúszó egyes tutajokat Taracköznél, a Talaboron úszókat pedig Bustyaházánál kötik össze kettesével. A tutajok összekötése a tutajon hozott gúzskötéllel történik. Az összekötött tutajokat azután ismét útnak eresztik a Tiszán és így párosával rendszerint Váriig vagy Bodolóig úsznak le. Itt már a Tisza annyira megnőtt, hogy a tutajokat négyesével és hatosával is elbírja a hátán. Így összekötve most már a rendeltetési helyéig — néha Szegedig is — lemennek a tutajok.

Ne gondoljuk azonban, hogy a tutajt az indítástól az egész útján egy tutajos kíséri végig. Nem! Váltják őket és pedig mindig ott, ahol a tutajokat egymáshoz kötik. Így a Tiszán három bokor, tutajoscsoport váltja egymást. Az első bokor rendszerint Nagybocskóig, a második Vári—Bodolóig és a harmadik az utóbbi helységektől a rendeltetési állomásig vezeti el a tutajokat. Minden bokornak van egy vezetője, peredása. A váltóhelyeken — ha baj nélkül megérkeztek — a tutajos megkapja a bérét, az ma tutajonként és köbméterenként 1·20—1·80 pengő szokott lenni. Egy tutaj nagysága pedig átlag 30—50 m^3 között váltakozik. Ennél nagyobb vagy kisebb tutaj nem igen fordul elő. A tutajos azután itt végleg búcsút mond a tutajának, szedi sátorfáját, vonatra ül és hazautazik, hogy új tutajjal ereszkedjen le a Tiszán.

A parthoz kötött tutajokat azután egyenként, szálfánként széjjelszedik még lent a Tiszán. Tutajbontáskor először a gúzskötelet távolítják el a tutaj vastag végéről, majd egyenként a hevederről ékvágó segítségével vágják el a szálfát tartó bükkfaszegeket. Minden egyes bükkfaszeg elvágásával egy-egy szálfa szabadul el a tutajtól. A szálfa vékony végére kötelet hurkolnak és felvontatják a fatelepre. A vontatást rendszerint állati erővel végzik. Ahol a Tisza partja magas, ott több pár lóval húzatják a nagyobb szálfákat. Sok helyen ma már gép végzi a vontatást a fatelepig, a szálfák pihenőhelyéig. Itt álmodnak aztán a szálfák egymás mellett szép csendben a magyar havasokról, a büszke bércekről és a zúgó fenyvesekről.

ÚJÉV BURMÁBAN.

Írta SUPKA FERENC

Burmában februártól áprilisig ünneplik az újévet. A kínaiak, hinduk, mohamedánok és a buddhista burmaiak külön-külön időben, vérmérsékletüknek és gondolkozásmódjuknak megfelelően ünneplik az újesztendő érkezését.

Legkorábban van a kínai újév. Az óriási sárkányokat, jelvényeket és zászlókat körülhordozó körmeneten kívül ez alkalommal a kínaiak egész negyedüket szerencsebarlanggá változtatják. Kivétel nélkül minden üzletben, magánházban, sőt a kapuk alatt is három napig folyik a kártyajáték, csörög a kocka és a hazárdjátéknak a keleti képzeletből született sok más módja. A tételek egy peitől száz és ezer rupiáig váltakoznak. Vagyonok cserélnek gazdát ezekben a napokban, s a rendőrség mindezt tehetetlenül nézi.

A hinduk rikító színes — főként piros — festékkel öntözik egymást nyakon újévkor. Hogy ilyenkor miként fest egy-egy ünneplő csoport, az elképzelhető. Hajuk, arcuk, egész testük csupa rikító színfolt. Ruhájukban már nem tesz sok kárt az ünneplés, mert egy szál dhóti-n vagy ágyékkötőn kívül egyéb amúgy sincs rajtuk. A locsolás után az egész tarka társaság a toddi (pálmabor)-mérés környékén gyűl össze.

A mohamedánok «Moharam» ünnepsége már komorabb. A tíz napig tartó ünnepség első felét tűzönjárással kezdik. Rangoonban rendszerint a Suly pagoda szomszédságában rendezik ünnepségüket. Három napon keresztül már kora délután tüzet raknak. Hat-hét méter hosszú, félméter széles és mély ásott árkot megraknak fával, faszénnel és meggyujtják. Éjjelre az egész árok már tele van izzó parázzsal. Éjjel két óra tájban az egyik mecsetből felvirágzott zászlókkal és díszernyőkkel 25—30 főnyi, vörös mezbe öltözött csapat érkezik. Fanatikus kiabálással járják körül a tüzet és hajtják meg felette jelvényeiket és zászlóikat.

Egy hívő muzulmán erkélyéről nézem végig az ünnepélyt. Feltűnő, hogy minden vörösbe öltözött, mámorosan viselkedő zarándokba két kézzel kapaszkodik egy-egy józanul, megfontoltan lépkedő férfi. Amikor szóváteszem az ünneplők kimerültségét, a házigazdám megmagyarázza, hogy azért kell a zarándokoknak kísérő, mert már bódultak az ünnepi szertartásoktól, nem tudnak szükség szerint lassan járni, esetleg megállni és ezért kell egy nyugodt ember melléjük.

Némi bevezetés után a fakirok szépen egymás után átlépkednek a tüzön. Nyolctíz lépést kellett mindegyiknek tenni, míg az árok egyik végétől a másikhoz elért. Eleinte bokáig süppedtek az izzó parázsba. Alighogy az utolsó zarándok átért, már indult is vissza a csapat ugyanazon az úton. Talán egy óra hosszat sétált e csoport a parázson. Egész keményre taposták. Közben kétszer-háromszor is elvonultak, pár perc mulva ismét jöttek ordítozva vissza. Házigazdám szerint fanatikus bódultságukban nem tudják abbahagyni, jóllehet már eleget tettek az előírásnak. Magam is lementem közéjük. Alig bírtam ki a hőséget. Érdeklődésemre, hogy nappal megismétlik-e a tűzönjárást, csak a fejüket rázták : — nem, nappal nagyon meleg van.

A szorosan körben álló közönség közül is mind többen kaptak kedvet a tűzönjáráshoz. Még néhány nem-mohamedán burmai is megkockáztatta. Ezeknek a talpán sem találtam a legkisebb égési sebet sem. Némi magyarázatul szolgál talán, hogy a tűz körül lévő homokot a szertartás megkezdése előtt a hívők megöntözik. Így tűzönjárás előtt és után a láb nedves homokon pihen. Így is szép teljesítmény azonban egy órán keresztül parázson sétálni.

Mohamedán ismerőseim a másnapi ostorozás megtekintésére csábítottak, mondván, hogy ilyet máshol nem láthatok. Meg is ígértem a részvételt. Másnap már éjjel egy órakor megjelentem az ünnepélyen. Ez volt a Moharam utolsó napja. A martírhalált halt Husszein és Hasszán, — a próféták fiai — és Jali — az unokája— emlékére rendezték ezt a muzulmánok. Már kora délután zászlókkal, jelvényekkel, felvirágzott koporsókkal jártak egyik mecsettől a másikig. Szépen felkantározott pónik képviselték a pró-

féta lovát. Az ünnepség végeztével hosszú tűhöz hasonló tőrökkel halálra szurkálták a szegény párákat. Az ünnepély fénypontja azonban csak éjfél után következett.

A mecseteket járó hosszú körmenetben 30—40 tagú, nagyobbrészt fiatalemberekből álló, derékig meztelenre vetkőzött csoport jött. Az előimádkozó után ütemesen énekelték Husszein és Jáli szomorú történetét. A ritmust a mellükön verték ki ököllel. Természetesen nem a keresztény «mea culpa» módján, hanem teljes erejükből döngették a mellüket. Kezükben korbács volt. Rövid fanyélen 25—30 szál, úgy 40 cm hosszú vaslánc. Mindegyik szál végén ujjnyi hosszú, éles csúcsban végződő ékalakú vaslemez. Egy-egy mecset előtt a zarándokok megálltak, elővették lánckorbácsaikat és az ének ütemére verni kezdték a hátukat. A végtelen hosszú litánia alatt az ifjak fanatikus mámor megszállottságában csapkodták hátukat. A hegyes szegek csípései nyomán csakhamar kiserkent a vér, az ostor szétmázolta hátukon és vékony erecskékben folyt fehér köntösükre. Beszorulva a tömegbe, képtelen voltam otthagyni őket, pedig egy negyedóra mulva már a gyomrom is émelyegni kezdett az őrült látványtól.

A csömör és csodálat furcsán kevert érzelmével szemlélem ezt a bizarr képet.

— *Excuse me*, ha nem csalódom, Ön most lát először ilyesmit.

A kérdező felé fordulok. Idősebb úr. Keleties, de feltűnően fínom és értelmet eláruló arcvonásai vannak.

— Tényleg most látom először a «Moharam» szertartásait, — viszonzom készséggel, megörülve a beszélgetésnek, ami egy kissé elterelheti figyelmemet a már kényelmetlenné vált látványtól.

Egyetemi tanár. Szívesen szolgál felvilágosításokkal és magyarázatokkal a szertartásokat illetően. Pár szóval elmondja Husszein és Hasszán, a próféta megmérgezett fiainak szomorú történetét, a próféta unokájának, Jálinak a tragédiáját, aki szintén álnokságnak esett áldozatul és a sivatagban veszett el.

Készségesen vezet körül. Bemutat néhány előkelőbb muzulmánt és egy-két főpapot. Ő maga is részt vesz a szertartásban : az ének ütemére fínom és gyengéd mozdulattal veri a mellét.

Az ifjak is abbahagyták már az ostorozást. Ismét a mellüket döngetik öklükkel. Az erős ütések következtében egyik-másik zarándok köhögő rohamokat kap, egy vékonydongájú fanatikus pedig vért köp. Mégis minden mozdulatuk mámoros örjöngés. A hátuk véres, a szemük lázban ég. Rekedt hangon énekelnek.

Újévi locsolkodók Burmában. (Supka Ferenc felvétele.)

A «Moharam» résztvevői a Shwe Dagon pagoda előtt. (Supka Ferenc felvétele.)

Egy kissé távolabbi csoportban 6—8 éves gyermekek verik a hátukat és mellüket, mint azt a nagyoktól látják. Összeszorult szívvel látok egy hatéves kis lurkót, amint buzgalommal símogatja hátát kis lánckorbácsával.

— Talán ezt még sem volna szabad megengedni, — mondom vezetőmnek.

Mosolyogva legyint :

— Az egész dolog nem veszedelmes. Az ostor nem ejt mély sebet, csak apró, jelentéktelen karcolásokat. Két nap mulva nyomuk sem látszik.

Éjszaka félháromra járt, amikor inkább a sajnálkozás, mint az elismerés érzésével keresztülverekedtem magam a tömegen, hogy hazamenjek. Reggel hatig nem tudtam elaludni az utcákon zajló tömeg lármájától.

A legkedvesebb módon a bennszülöttek ünneplik az újévet.

A burmai nem járkál tüzön, nem veri a hátát véresre láncostorral. Ő lelki adottságának megfelelően kacagni és mulatni kíván. Viziünnepélyt rendez. Már néhány nappal az ünnepség előtt folynak az előkészületek. Óriási kádakat, tankokat állítanak fel az utcasarkokra. A városi vízművek éjjel-nappal dolgoznak, hogy az újévi vízpocsékolásnak eleget tehessenek. Már korán reggel megkezdődik az ünnepség. Hatalmas teherautókon hering módjára összezsufolva járják be a várost külön csoportokban a leányok és külön a legények. Egy már előre elkészített utcasarkon azután némi előzetes szertartás (megkínálás ivóvízzel, vagy teával) után megindul a viziháború. Vödrökkel, vizipuskákkal és a vízvezetékre szerelt gumicsövekkel öntözik egymást. Van rikoltozás, kacagás. Egy perc mulva már egyiken sincs egy száraz folt. Negyedórai harc után mennek a másik sarokhoz, ahol előlről kezdődik az egész mulatság. Így tart ez három napig. Ilyenkor még autóval sem ajánlatos európainak ezen a környéken járkálni, mert a burmai széles jókedvében nem igen nézi, hova önti a vizet. Magam is megjártam, amikor fényképezőgépemmel néhány mozgalmas és élettel teli képet akartam a burmai újévről biztosítani magamnak. Már elégedetten akasztottam nyakamba a gépet, mert végezetül sikerült egy csinos burmai leánykát lefényképeznem, aki csuromvizes ruhájácskában olyan volt, mint egy vízbedobott pudlikutya. Kaptam is tőle egy bögre vizet ezért a felvételért a nyakam közé. Ez még nem lett volna baj, de amikor a többiek látták, hogy kacagva fogadom a támadást, a következő percben már én sem voltam sokkal szárazabb náluk.

NYÍRI ŐSTELEPEK

Írta DULI ANTAL.

A nyíri pásztornép között ma is akad nem egy, aki kovával üti ki a szikrát a szűzdohányhoz. Ha kicsorbul, eldobja, mert van bőven.

Ilyen kova bőven hever szanaszét a nyíri homokban. Egy kis utánanézéssel bizonyára tonnaszámra lehetne összegyüjteni. Nem ritkák a diónyi, tyúktojásnyi darabok sem, sőt sörösüveg nagyságúak, öt is egy helyen. A különböző kőeszközökben és agyagedényekben is bővelkedik ez a táj (helynév : Cserepes). Többet beszélhet erről a nyíregyházai Jósa-Múzeum.

Bizonyságok ezek, hogy a Nyír az emberi kultúra kezdetétől lakott hely volt. Minden időben aránylag sűrűnlakott mozgalmas hely. Feltételezhető, hogy az egész Alföld medencéjében itt telepedett meg először az ősember, mert a medence legmagasabb részén a vizek visszahúzódása után először lett az ember megtelepedésére alkalmas. Az eszközökhöz szükséges követ, később az ércet is aránylag elég közelről beszerezhette. Ilyen gondolatok után önkénytelenül szétnézünk a tájon : hol rakhatta első fészkét az ember ezen a vidéken? Könnyűnek látszik a felelet : amilyen helyeken már eddig is megmutatta a véletlen az ősemberi nyomokat. Csakhogy ilyen sok van és különböző helyeken. Petneháza határában is kettő, egyik a Kis Bagda vizének, másik a Sebesér (ezt is inkább Kis Bagda néven ismerik, de az általam használt név régebbi) vizének északi partszélén, a dombok lejtőin. De miért itt? és hol a többi?

Az ősembert lakóhelye megválasztásában két szempont vezette : élelem és biztonság. Élelem, amiről napról-napra szakadatlanul gondoskodnia kellett, nemcsak a maga, hanem családja számára is, tehát bőségesen ; továbbá biztonság az idegenek, vadak és az időjárás viszontagságai ellen. Hol és miként nyujthatta ezt a Nyírség? Mert úgy látszik, hogy ezek a feltételek bőségesen megvoltak.

Ha a mai tájat szemléljük egymagában, kevés biztató választ látunk, nyomon kell tehát követni a Nyírség fejlődését, vagy mondjam így : valószínű fejlődését és annak

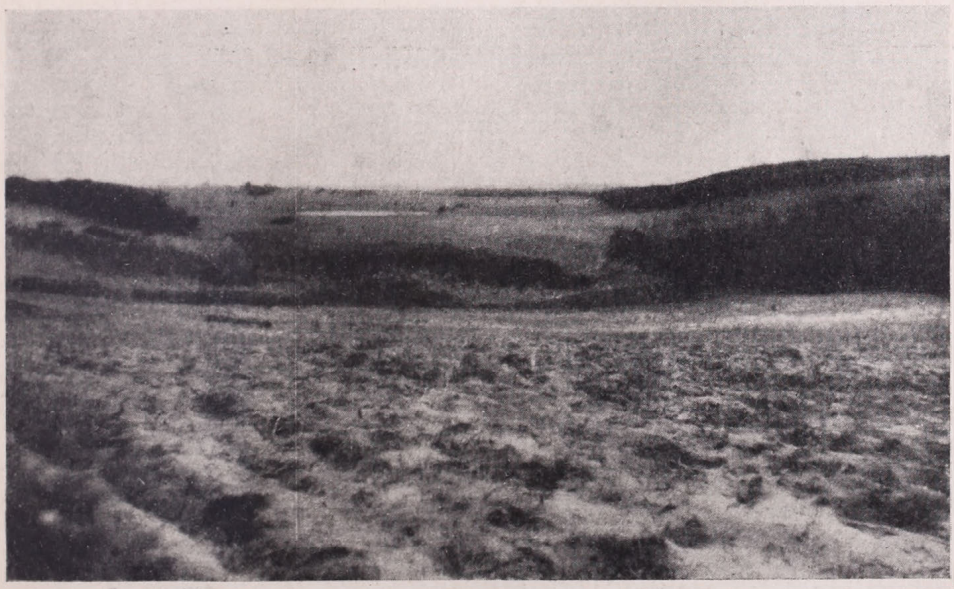

Kilátás a Sige medencéjére egy északi magaslatról.

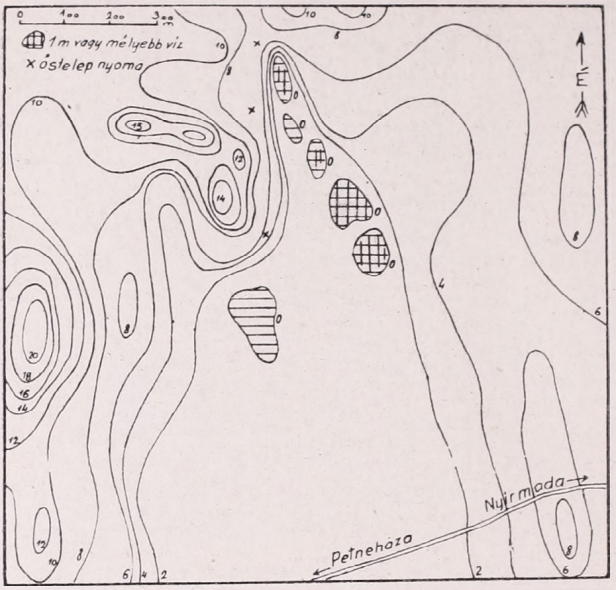

Sige északi része. A 0 m-es szintvonal a petnehází határban, a Nyírvíz csatorna felett átmenő vasútvonalnál 5·8 m-rel van magasabban.

vizsgálata már egész más feleletet ad.

A Nyír akkor született, mikor a magyar beltenger szárazon hagyta ezt a medencét és a hegyekről lesiető folyó vizek megalkották a Nyírség törmelékkúpját. Ez az idő — hozzáértőbbek szerint — igencsak egybeesett az ember megjelenésével a Földön, vagy valamicskével később. Ezidőben a táj felszíne elég egyenletes volt, mert sem az előbbi tenger, sem az azután lefutó vizek dombos tájat nem alakítanak vagy legalább is ilyet semmiesetre. Nem kétséges, hogy a mai felszín a szél munkájának eredménye...

Tehette is akadály nélkül. A lehordott törmelék, kőzetmálladék, mely a talajt alkotta, alkalmatlan volt a növényzet megtelepedésére. Sok évszázad-évezred kellett, míg a légköri behatások, talajbaktériumok, messziről a széltől ráhordott szerves anyagok elkeveredése, giliszták munkája stb. alkalmassá tették a növényi élet számára. Addig laza, kötetlen futóhomok volt. És ez az idő volt a szél uralmának ideje. Kedvére űzte-hajtotta maga előtt a lisztes anyagot, mindig egyirányban mint vert hadat.

Olyan lett a Nyír, mint a hullámzó tenger felszíne. Beavatkoztak azonban a helyi és időszaki mellékszelek is és más irányból támadva megrongálták itt-ott az egyenletes hullámokat, a főszél pedig soha ezeket a marásokat, apró szakadásokat helyre nem állította, hanem völgyekké mélyítette, kétoldalon torlaszolva fel a kikotort homokot.

Az eddig — nagyjából — kelet-nyugat hosszirányú hullám megszakadozik, egyes részei előresietnek, más részei lemaradnak, a részek között — megközelítően — észak-déli irányú teknők, völgyek alakulnak. Az elszakadt kisebb részek teljesen meg is állnak, és a két oldalt levő völgyek mélyülésével kialakulnak az egyes dombok, alapjukon észak-déli irányú hossztengellyel. Így szakadozott részeire a hajdani tengerfenéken vándorló homokhullám.

Ez a folyamat természetesen csak egy, a legfőbb volt a mai tájkép kialakításában. Sok más körülmény is beleszólt még, főleg a víz. Nem annyira koptatással és feltöltéssel (bár a hosszanti völgyeken végigfutó csapadékvíz munkája sem lebecsülendő), mint puszta jelenlétével. Először a mélyedésekben ittmaradt tavak, mocsarak, azután a fenekekben meggyült csapadékvizek, melyek makacsul tartották magukat, mert a széltől-víztől beléjük hordott fínom porral, agyaggal eltömték fenekükön a homoktalaj pórusait és vízátnemeresztővé tették medencéjüket. A hegyi vizek pedig kusza összevisszaságban vándoroltak délre, egyik mocsárból a másikba, apró erekben, folyócskákban. Ezek is egyik helyen árkot vágtak, másik helyen — a mocsárban — agyagot raktak és biztosították annak létét arra az időre is, ha már ők másfelé veszik útjokat. Ezek az álló- és folyóvizek mindenütt akadályozták a szelek munkáját azzal, hogy itt is, ott is elállták az előrehaladó homokhullámok útját.

Nyomult a homokhullám délre, míg a nagyjából kör vagy ellipszis alakú mocsarat elérte, itt azonban megtorpant. A déli oldalon lefolyó homokot elnyelte a mocsár vize és

meglassúdott az előrehaladás. Annál inkább lassúdott, minél inkább haladt a vízterület közepe a mélyvíz felé, mert a víz — mélysége növekedésével — annál jobban győzte elnyelni a belefolyó homokot. A jobb- és balszéli sekélyebb mocsárszéleken gyorsabban haladt és előrejutott. Földforgás és a lejtőkön kifejlő különböző irányú és erejű légnyomások eredőjeként a szél főereje a menetirány szerinti jobbszárnyra feküdt és a mocsár északnyugati, sőt nyugati partszélén nyujtotta tovább homoktorlaszait.

Néhol aztán győzött a szél és elnyelte teljesen a mocsarat ; ha eredeti szabályosságában megszaggatva is, de végül mégis homoktorlasz és szeszélyes dombok ültek a víz helyén. Másutt pedig, ahol elkésett... nem győzött, mert közbelépett egy új hatalom : a növényzet.

Először csak a sekély vizekben gyökereztek a sás, káka, nád, gyékény, szittyó, hínár, boglárkafélék, majd bürök-bodzával kikúszott a szárazra. Ezek szerves korhadéka mindig termőbbé tette a sovány talajt, míg megjelentek a fűzek, égerek, végül a lejtőket és dombtetőket is elborították a nyár-, tölgy-, szil-, stb. rengetegek. Új dinasztia vette át az uralmat a Nyírben : a növényzet.

Mondanom sem kell, hogy a fentebb leírt folyamatok nem ilyen rendezett, egymásutáni sorrendben léptek föl, hanem többé-kevésbbé egyidőben rombolták vagy építették egymás munkáját. Sok időbe került míg egyiknek hatása a másiknak romjain uralomra jutott. Ennek megfelelően a Nyírség mai arculata is sokkal kuszáltabb, mint a fentiek után hinni lehetne.

A növényzet elterjedésével a mai Nyírség minden sajátsága már megvolt ; a homok, egyforma dombok, egyforma nyírek (mocsarak), a mai növény- és állatvilág.

Már az elmondottakból kitűnik, hogy milyennek kell lenni, a mellékelt vázlatok pedig világosan mutatják, hogy milyenek. A vizeket félig elfoglalta a domb az északnyugati oldalon. Itt aránylag meredek lejtéssel ereszkedik a domb déli lejtője a vízbe, a víz egész területének pedig ezen a részén van a legmélyebb helye. Még ma, satnya roncsaiban sem ritka, hogy a partszéltől kétméteres távolságra méteres vagy annál is mélyebb a víz ; a szárazföld felé pedig 80—100 m-re már ott a domb 10—12 m magas teteje. Érthető, ha meggondoljuk, hogy a domb bekúszott a mocsár közepéig, vagy azon túl is, míg a mai helyén megállt. A déli és keleti vízszéltől a talaj lassú emelkedéssel

Bagda részlet délről, háttérben dombok.

felnézni is a tetejére...» Így ismerjük meg a régi aggteleki bejárat környékét és kitágítatlan, természetes torkolatát. Hiszen az első fölmérést és a rendező munkálatok kezdő lépéseit is csak e látogatás után végezték el. Egyesek szerint a földmérés, illetve a barlang felmérése már a következő napon megtörtént. Raisz Keresztély mérte fel a magyar szakemberek közül először. «Az alján lévő lyukba gugyorogva kellett bemenni, és ez az alacsony, de széles torkolat mintegy fél fertályóráig tart, — írja tovább Csokonai — amikor az ember a valóságos barlangba béjut, melynek boltozatjához képest a nagy templom magossága és tágassága nem is hasonlítható. A kövek úgy csüggenek alá az ember feje felett, mintha mindjárt nyakába szakadnának; a hang rémítő módon zeng e tágas öbölben, lőttünk egynéhányat, és a legszörnyűbb mennydörgés kicsiny volt a puska ropogásához. Fáklyákkal vezettek két vezetőink, kik *egyedül az utazók behordozásából élnek;* fáklyát négy öllel vittünk be, mert ha ebből a vándorló kifogyna, soha a barlangból, *melynek még végét senki össze nem járta,* ki nem jöhetne. Ága a lyuknak sok van; mi délig egyet, délután másikat jártunk be; a többire nem értünk... Elindultunk tehát az első ágon és találtunk csepegő kövekre s az azokból épült különbkülönbféle oszlopokra, kősziklákra, omladékokra. A csepegő kő abból áll, hogy a barlang boltozatjáról szüntelen csepeg a legtisztább, leghűvösebb víz, mely mihelyt akár az emberre, akár mire cseppen, azonnal kővé válik, és így formálódnak lassanként a legszebb figurák, melyekből a képzelődés sok dolgokat formál magának. P. o. először láttunk egy *cifra zsidó oltárt,* azután *pápista chorust,* melyre fel is mentünk, *orgonát, barátot, királyi széket, oszlopos palotákat* stb., melyek szépsége és figurája a mesterség remekjeivel truccol. *Találtunk a barlang fenekén sok ezer ember és barom csontokat, melyek a háborús időkbe oda futott és rejtezett szerencsétlenek csontjaik.*»

«A barlangba hol tekergősen, hol egyenes hosszú folyással foly el egy háromöles tiszta folyó víz, mely olykor igen megárad és a bennlévőket oda szorítja, míg ismét el nem apad. Vannak benne a legegészségesebb és legtisztább forrásocskák, *melyekből magam is kedvemre ittam.* Négy vagy öt helyen négy-kézláb másztunk, néhol mint a rák hátrafelé, néhol pedig épen hason, úgy hogy a hátunkat korholta a felettünk függő szikla. Másutt egy kőről más kőre vad kecske módjára ugráltunk; néhol egy hegyes kövön állván vagy fogódzván, úgy tetszett, mintha a fáklya világánál két felől a pokol mélységébe néztünk volna alá; egy csuszamodás — és ezer darabokra szakadva omoltunk volna le. Másutt egymásután mászkáltunk, a csepegő kődarabokba vagy társaink kezébe fogódzkodván... Egy embernek, vagy csak kettőnek nem javasolnám a benne való járást, kivált akiben érzékeny a szív és bokrosodó a képzelődés... Az éles kövek közé, a felülről csepegő víz alá és a nyálkás földre nem jó volna hasznavehető ruhát vinni... Azon bámultunk legjobban, hogy a barlangnak legterhesebb és félelmesebb részeiben dámák neveit találtuk felvésve a köveken, amint az itt megfordultaknak szokása. *Puky úr az én nevem is feljegyezte a magáéval együtt, a többiek között* arra a pompás kősziklára, amely mintha sok ezer brilliántokkal volna kirakva, a leggyönyörűbb ragyogvánnyal játszik...»

«A kilenc kerengésű Stix, a vezető Charon, a pislogó fáklyák, az Erebus gyémánt boltjai, a setétség hideg menyezeti, a csendesség, a félelem, borzadás, a köveken iszonykodó halál elfelejttette velünk, hogy életben vagyunk... Egy pipa dohányt kiszíván, útnak készültünk ismét, és a barlang másik ágába indultunk, ahol három órányi földön, többnyire mindég a patak partján mentünk egyenes és tér úton a legpompásabb, magasabb és szélesebb boltozat alatt, melyben a legderekabb falu is megtért volna mindenestől; néhol félre csaptunk valami

szép kőszikla oldalára vagy valamely jeles dolognak megnézésére. Ilyen volt a többek között egy jókora kősziklán egy oszlop, melyet, ha egy darab kővel ütöttünk, harang módjára kongott. Találtunk ugyan ilyen zengő követ sokat, de ez nagy és hangos voltára nézve a többeket sokkal felül haladta. Végre sok mászkálásunk után egy szoros lyukhoz értünk, amelyen, mint valami kéményen, grádics és fogódzó nélkül majd hat ölnyire kellett lefelé bocsátkoznunk ; ennél foglyosabb helyünk nem volt. De meg is érdemlette azt a bajlódást ; mert midőn alá ereszkedtünk, a legszebb apró szobákat találtuk, *mintha kővé vált káka kunyhók, oszlopokra rakott halász kalibák lettek volna*, egyik sárga, másik fehér, egyik veres, másik kék kövekből alkotva.»

Megtudjuk továbbá leveléből, hogy délután négy órára tűzték ki a visszatérés idejét és így természetes, hogy még ezt az ágat sem nézhették végig tüzetesen. Azután így folytatja elbeszélését a debreceni poéta :

«Nemsokára a barlang szájához jutottunk, s édes megelégedéssel, kimagyarázhatatlan belső érzések és gondolatok között bukkantunk ki a zöld gyepre, a friss szellőbe és az élő teremtéseket vigasztaló napvilágra.» Igen érdekesek azok a megjegyzések, miket a barlang látogatóiról s egyéb vele kapcsolatos körülményről olvasunk levelében. «Ezt a barlangot bejárta Townson anglus, kinek róla relatióját óhajtanám Nagy Gábor barátomtól magyarra fordítva megnyerni, és taval a szegény D. Földi. Mi egyéb élő állatot nem találtunk benne egy, a közepébe ugráló nagy vízi békánál. Levegő egét jónak érzettem, legalább rossznak és alkalmatlannak nem. *Az a híre, hogy a földes uraság, vagy ha az nem, tehát annak megegyezéséből a vármegye, a terhes búkáló lyukait, a hazai és külföldi utazók kedvéért kivágatja, bővíti és járhatóbbá teszi, mellé kocsmát és vendégfogadót építtet. Elég az, hogy a vármegye ingenieurje minden zegét zugát kiméri, lerajzolja és kinyomtattatja ; úgy pedig, hogy a kupfersticheken lévő számok a barlang részeire is fel lévén majd metszve, a könyv után tévedés nélkül összejárhatni.*»

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Új olasz város : Verbania.

Az olasz Novara tartományban több község egyesítése révén új város jött létre : Verbania. 1939 május 20-tól kezdve a Lago Maggiore keleti partján a Toce torkolatától északra fekvő Pallanza és Intra helységeket foglalták össze ezen az új néven. Verbania 2,622 hektár területen épült, lakóinak száma 21,753. Már előzőleg 1927 és 1928-ban több kis falut olvasztottak be Pallanza és Intrába, ezek most természetesen Verbania részei. A beolvadt faluk : Arizzano Inferiore, Zoverallo, Trobaso, Unchio, Cavandone és Suna. *P. J.*

Engedélyhez kötötték a tudományos kutatást Islandban.

Az islandi parlament legújabb határozatainak egyike kívánatosnak mondja a sziget természeti és néprajzi viszonyainak fokozottabb, gyorsabb ütemben való tanulmányozását, de ebben a munkában az első sorba a tervszerűen dolgozó hazai tudósokat kívánja beállítani. Ezentúl az idegen kutatók csak akkor dolgozhatnak Island szigetén, ha erre a most megalakított islandi tudományos kutatószolgálat vezetője engedélyt ad ; ez a testület ellenőrzi az idegenek munkáját és kiküldöttei révén együttműködik velük. A tudományos intézet elnökévé Steinhór Sigurdssont nevezték ki. *P. J.*

Idegen állampolgárok Belgiumban.

A belga központi Statisztikai Hivatal jelentése szerint a Belgiumban élő külföldiek száma növekedőben van. 1938 június 30-án számuk 339,799, az egész lakosság 4·1%-a volt. Ezek állampolgárságuk szerint a következőképpen oszlanak meg :

francia	71,322	luxemburgi	11,185
németalföldi .	68,014	angol	9,161

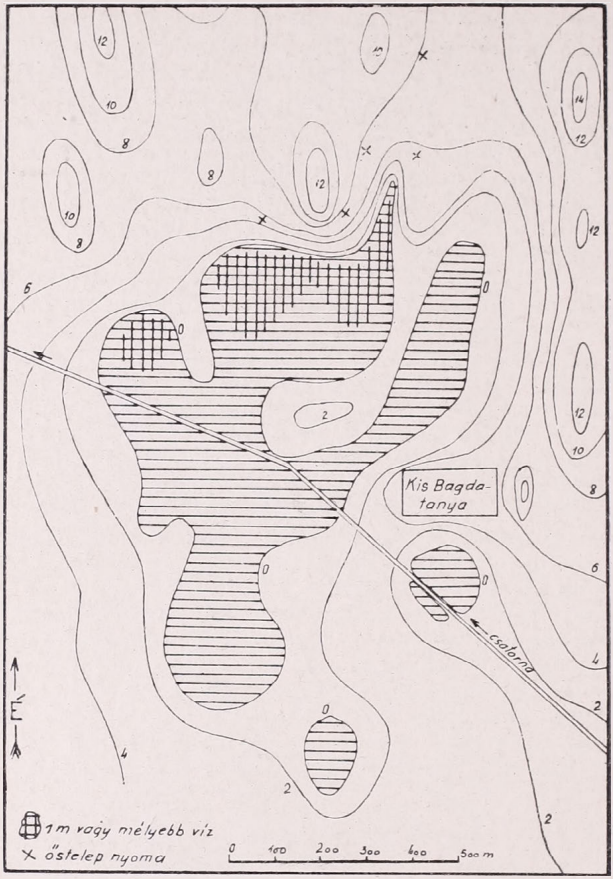

Sebesér. A 0 m-es szintvonal a petneházi határban, a Nyírvíz csatorna felett átmenő vasútvonalnál 11·3 m-rel van mélyebben.

Hogy milyen megbecsült hely lehetett itt egy ilyen telep, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az emberek inkább messze földről hozták a szerszámkövet, obszidiánt, melyek itt nem voltak. Sőt, későbbi időben is a könnyebb megélhetést jelentő ércet is szállították, cserélték és inkább berendezkedtek ércolvasztásra, kohászatra, de a vidéket el nem hagyták. Beszédes tanuk erre az ilyen helyeken található kőeszközök és törmelékek, majd az olvasztóberendezések, kihányt salakok.

A mondottakat igazolják a helyszínen felvett és itt mellékelt vázlatok: Kis Bagda, Sebesér és Sige. Kiszáradófélben levő mocsarak, ma már csak a feneküket és a környék szintvonalrajza mutatja hajdani kiterjedésüket. Az ábrák a hajdani mocsárnak csak az északi szegélyét mutatják. Mindháromtól délre nagykiterjedésű (2—6 km-ig elnyúló) sík mélyföld terül el, itt-ott ma is tocsogókkal, vizenyős kaszálókkal. Mindhárom ábrán fel vannak tűntetve (X) azok a helyek, ahol az ősemberi település nyomai kétségtelenül felismerhetők. Bagda és Sebesér telepeit a véletlen vetette felszínre. A sigei telepet fenti elgondolások alapján kerestem és a keresett helyen meg is találtam.

Természetesen nem állítom, hogy csakis az ilyen alakulású helyen telepedett meg a Nyírben az első ember, sem azt, hogy minden ilyen alakulású helyen őstelep volt. Egyáltalán nem! Csupán csak azt, hogy *főleg* ilyen helyen telepedett le az első ideköltöző ember és hogy ez a település az, amely jellemző a Nyírségre és ha itt őstelepet keresünk, elsősorban a leírt helyeken találjuk azt.

IRODALOM

Lieszkovszky Klára: *Líbiai porszemek.* Dr. Vajna és Bokor kiadása, 1940. 164 old.

A szerző huszártiszt felesége, maga is kitűnő lovas. Férjével olasz barátaik meghívására kél át tavasszal Napoliból Tripoliba. Érintik Messinát, Siracusát, kiszállnak Maltában is. Változatos heteket töltenek Tripoliban és környékén. Ellátogatnak több vidéki gazdaságba, megfigyelik, miként hódítják el a termőföldet a futóhomoktól. Beszáguldják keletnek és nyugatnak a híres gépkocsiutat, a Strada Littoraneát. Olasz lovastiszt barátjuk elviszi őket a spahik táborába. A festői spahi lovasság «fantasiát» rendez a magyar vendégek tiszteletére. A tevés csapatok életébe is bepillantanak.

Nyugatnak eljutnak Zuarába, a tuniszi határ közelébe, délen Garianba és Tigrinnába. Megnézik Sabrata romvárosát. Az olasz uralom három évtizede alatt hatalmasan megnőtt, naggyá fejlődött Tripoliról eleven képet rajzol szerzőnk, megismertet az arab városrész jellegzetes alakjaival, a bazárokban nyüzsgő sokadalommal, a mecsetekkel, elvisz bennünket a vásárba, vendéglátó gazdáinak otthonába, még a féltve őrzött háremekbe is.

Érdekes úti élményeiből közvetlen, derűs, tanulságos, szórakoztató könyv kerekedik. Egyetlen észrevételt tehetnénk ellene. A humor kedvéért itt-ott egy kis fölényesség vegyül a hangjába: a fehér ember gúnyorossága a bennszülöttek kezdetleges életének vázolásában. Így például az arab konyháról elejtett megjegyzéseit igazságtalannak érzem. Nekem más emlékeim vannak az ízesen fűszerezett, pompás arab ételekről. Egy meteorológiai tévedésére is rá kell mutatnunk. A fásítás az éghajlatot nem változtatja meg. Közkeletű téves felfogás az, hogy a száraz, esőtlen éghajlatot gyökeresen megváltoztathatja az emberi beavatkozás (39. lap).

A mindvégig kellemesen olvasható útirajzot 28 kép élénkíti és teszi szemléletessé. *Halász Gyula.*

Mészáros Kálmán dr.: *Abesszínia, a vadászok paradicsoma.* Budapest, 8°, 192 oldal. Stádium kiadása. Ára 12 pengő.

A távoli világok híres vadászterületeinek vadászatairól szóló szokott leírásoktól Mészáros Kálmán orvos munkája egy nagyon lényeges vonásban különbözik. Általában ugyanis a vadászatokról beszámoló könyvek szerzői rövid időt töltenek a hazájuktól távol fekvő nagyvadas területeken, azon jóformán csak vendégek. A vadászok kedves szenvedélyüknek megfelelően jó természetmegfigyelők kell hogy legyenek és ezen a réven még azok is, akik futólagosabban tartózkodnak egy-egy területen, aránylag jó, gyakran pedig nagyon érdekes földrajzi leírásokkal, földrajzi vonatkozású felvilágosításokkal szolgálnak. Mészáros Kálmán természettudományos képzésének megfelelően nagyon is nyitott szemmel jár Abesszínia előttünk még ma is meglehetősen gyéren ismert világában. Leírásainak értékét nagyon emeli még az a szerencsés körülmény is, hogy megfigyeléseinek volt idejük kijegecesedni, mert sok más nagyvad-vadász társával szemben a szerző nagyon hosszú időt, 15 esztendőt töltött a négus birodalmában.

Szerencséje volt Mészáros Kálmánnak abban is, hogy mint a négusnak és több abesszíniai fejedelemnek orvosa, jól bepillanthatott Abesszínia életének sok rejtelmes zugába, jól megláthatta a gyakran különös valóságot és arról híven be is számol. Előkelő összeköttetései révén részint hivatalos szolgálatban, mint a nagy urak udvari orvosa, részint azok támogatásával és jóvoltából megfordulhatott Abesszínia legkülönbözőbb természetű vidékein északtól délig, a Tana-tótól a Stefánia-tóig, a szudáni határtól Kelet-Abesszínia félsivatagos vidékéig. Vadászpuskája mindenütt vele volt, ha mégannyira hivatalos is volt az útja. A szenvedélyes vadász természete nélkül nem is tudta volna a sok megpróbáltatásban gazdag, jövedelemben szerény, fejedelmi szeszélytől és önkényeskedéstől pedig erősen tarkázott nehéz 15 esztendőt különben kihúzni. A természet és a vadászat volt mindig a vigasztalója, a menedéke és az öröme.

Minden vonatkozásban nagyon sok érdekes élménye van és azokat nem is fukarkodik keresetlenül feltárni. Társadalmi állapotok, szokások, természeti viszonyok, emberek, állatok, a vidékek stb., stb., mind megelevenednek a tolla alatt és ha figyelembe vesszük, hogy a fényképezőgépet éppen olyan jól kezeli és ugyanolyan szenvedéllyel hordta magával, mint a golyós puskát, nem csodálkozhatunk, hogy pompás felvételei nyomán még sokkalta jobban megelevenedik az olvasó előtt Abesszínia természeti képe. Abesszínia — éppen mert még mindig kevéssé ismerjük — nem vesztette el érdekességét, legújabban pedig ismét nagyon az időszerűség határán belül került és örvendhetünk, hogy erről a vidékről egy lelkes magyar ember tapasztalatai nyomán szerezhetünk bővebb felvilágosításokat.

Kéz Andor dr.

Hauser, Heinrich: *Ausztrália.* Fordította Csordás Nóra. Az Athenaeum kiadása. («Ismeretlen világok», szerkeszti Milleker Rezső.) 193 old. 26 képpel. Budapest, 1940.

Az utóbbi években a távoli, idegen országokról szóló leírások és útirajzok szinte gombamódra elszaporodtak. Feltételezhetjük, hogy a könyvolvasó közönség érdeklődése egyre fokozottabban fordul olyan könyvek felé, amelyekből távoli, idegen földeket, azok népét, életét akarja megismerni. A könyvkiadó feladata az, hogy valóban jól megírt és szórakoztatva valóban tanító könyvet adjon az olvasó kezébe. Ezt a feladatot hosszú időn át szinte egyedül teljesítette a «Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára» c. sorozat. Ízléses kiállítású, tartalmilag színvonalas kötetei sok barátot szereztek a földrajznak, sok tanítást közvetítettek.

Erre a nemes feladatra most másodikul az Athenaeum vállalkozott. «Ismeretlen világok» c. sorozata szerkesztőjének, Milleker Rezső neve elég biztosíték arra, hogy ez a sorozat valóban jót ad és szórakoztatva tanít. A sorozat most ismertetett kötete nem földrajz, hanem az Ausztráliát kétszer megjárt fiatal német írónak, Hausernek igazán szellemes csevegése a «népnélküli kontinens»-ről, az «élő kövületek országá»-ról, az emberiségnek erről a nagy szociális kísérleti telepéről, az ausztráliai aranyról, búzáról, juhászatról, a nagy sivatagok földjéről, a fehér ember lakta, mégis tátongó ürességek hazájáról, arról a brit államról, mely fegyencgyarmatból lett a brit impérium egyik leggazdagabb, legfejlődésképesebb dominiuma. Egy csomó szellemes és fordulatos meglátás; röviden, de bámulatosan találó élességgel megrajzolt képsorozat a kontinens földjéről, népéről, gazdasági életéről, az élet fény- és árnyoldalairól, az állam fejlődéséről, városairól, farmjairól, az ausztráliai lélekről, a szellemi, gazdasági, politikai és népi «ausztralizmus»-ról. A könyvnek nagy értéke eleven, színes stílusa is; de ennek visszaadása a fordítónak csak kevéssé sikerült. Zavar, hogy az ausztráliai tüskés pusztát következetesen «bokros»-nak, a bozótot egyszerűen «bokor»-nak fordítja. A kenguru erszénye nála hol zseb, hol zacskó, hol pedig táska, amelyben a kis kenguru az anyja tőgyénél képződik (sic!). A német szövegből változtatás nélkül kerültek át a magyar fordításba olyan szavak, mint «inzision», «schlesiai» és «prozessus». Gyakorta zavarnak értelemzavaró sajtóhibák és hibás sorszedések is. Ezekért a végeredményben kisebb jelentőségű, inkább csak szépséghibákért nem Hauser a felelős. A tetszetős külsejű könyvet néhány szép és jellemző fénykép díszíti. *Bulla Béla.*

Szemjonov, Juri: *Szibéria meghódítása.* Fordította Nyireő Éva. 26 képpel és 2 térképpel. Budapest, 1940. Athenaeum, 341 (2) l. 8 t. 8°. [Ismeretlen világok (2. köt.)] Ára vászonkötésben 7·50 P.

A szerző az előszavában azt írja, hogy azért választotta művének megírásakor az elbeszélő formát, hogy az embereket állítsa az előtérbe, mert ezeknek az adottsága formálja a történelmet. Nos, ez sikerült is neki. Könyvének olvasása mindvégig leköti a figyelmet. Aki figyelemmel elolvassa ezt a munkát, főbb vonásaiban tisztába jöhet az orosz birodalom kialakulásának történetével, az orosz gondolkozásmóddal, az orosz élettel, annak fény- és árnyoldalaival. Megkapóan ecseteli azt a szívós kitartást, amelyet Szibíria meghódítói tanúsítottak az emberfeletti akadályok leküzdésében.

Kesernyés humorral tárgyalja a történelmi eseményeket, úgy, hogy aki ismeri az orosz történelmet és viszonyokat, az önkéntelenül is bizonyos célzatosságot láthat benne. Lehet, hogy ez csak az emigráns-lélek keserűségének a megnyilatkozása.

Hiba, hogy például Szibíriát majdnem kétszer akkorára becsüli, mint egész Európát, a szomorú történelmi nevezetességű Ipatyev-házat pedig Tobolszkba helyezi. Benyovszky Móric grófról elítélően ír. Kár volt, szerinte, a sok emberéletért, amibe a vállalkozása került, hisz Katalin cárnő úgyis megkegyelmezett volna neki, mint annyi sok másnak stb. Elismeri, hogy Kamcsatkát a nagyvilág előtt igazán Benyovszky tette ismeretessé, jobban, mint az ottjárt összes felfedezők. Az elírások azonban nem sokat vonnak le a mű értékéből, mert hiszen az író orosz és a szempontjai sem lehetnek mások. Hazájának olyan hőseivel ismerteti meg az olvasót, akikről édeskeveset tudnak nemcsak nálunk, hanem másutt is. Erkölcsi tekintetben, amint maga is beismeri, nem igen tette mérlegelés tárgyává hőseit.

A fordítás gördülékeny s ez is nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a munka kellemes olvasmány legyen. Az orosz nevek átírása itt-ott hibás, aminek az az oka, hogy a munkát nem orosz, hanem német nyelvből fordították. A német nyelv pedig megközelítőleg sem annyira alkalmas az orosz szavak átírására, mint a magyar.

Stancz Ernő dr.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

A tatárok Lengyelországban

már a XIV. század kezdete óta telepedtek meg. A bevándorlás 1392 és 1430 között volt a legnagyobb mértékű, de még a XVI. század folyamán is érkeztek újabb telepesek. A tatárokat *Vitold* nagyherceg politikai és honvédelmi okokból hívta be országába s a krimi kánsággal határos vidéken telepítette le őket. Nagyszámú kiváltságot kaptak s noha határőrvidéken éltek, lélekszámban s vagyonban gyarapodásnak indultak. A tatár telepek fénykora a XVI. század második felében volt. Ezután a telepek rendkívül sokat szenvedtek a török, svéd és orosz háborúk folyamán. Földjüket számtalanszor tiporta végig az ellenség. Elszegényedtek s kivándoroltak a Török birodalomba. Különösen sokan telepedtek meg Dobrudzsában, ahol igen sok falu lakossága tatár eredetű éspedig a Lengyelországból kivándorolt tatárok voltak őseik. A kivándorlás a XVII. század végével kezdődött, majd 1710 és 1730 között, 1803/04-ben s végül 1868-ban vándoroltak ki nagyobb számban. A Lengyelországban maradottak közül igen sokan beolvadtak a lengyelek és az oroszok közé, különösen az előkelőbbek sorából. Számuk ilyenformán erősen megcsappant, de hogy egykor igen tetemes volt, arról arab sírfeliratos temetőik ékesen tanúskodnak.

1937-ben lélekszámuk mindössze 6006. Főként Vilna, Vidze, Szkidel, Krusenyani, Szlonim, Lahovice, Novogrodek és Murovszizna városokban s ezek széles környékén laknak. Közülök 38% városlakó, 62% falvakban él. Településük rendkívül szétszórt. Ahol külön községet alkotnak, falvuk semmiben sem különbözik a lengyel falvaktól. Ahol a legsűrűbben laknak, 5·7%-át teszik a lakosságnak, máshol alig 0·1 százalékát. A legnépesebb tatár telepek Vilna szomszédságában Szorok-Tatary, továbbá Novogrodek, ahol 550-en élnek. Szorok-Tatary településformája ősi. A házak nem utcasorban, hanem egy rakásban épültek, mint ahogy őseik építkeztek a sztyeppeken. Szaporaságuk valamivel felülmulja a lengyel átlagot. Az egyes tatár népcsoportok szaporodás-arányszáma különböző. A földművesek és a cserzővargák születésének arányszáma 50,4 és 31,5%. Ezzel szemben áll a magas csecsemő- és gyermekhalandóság. Foglalkozásukra nézve így oszlanak meg: földműves és kertész 49%, cserzővarga 20%, középosztálybeli 14%, a többi részben kishivatalnok, részben kisiparos és napszámos. Kereskedő egy sincs köztük. Igen kevés földjük van, mindössze 10,000 hektár, s ennek is 21%-a törpebirtok (2 ha-ig), 62%-a kisbirtok (2—15 ha). Belterjes gazdálkodással is éppen hogy csak tengődnek. A tatár intelligencia városlakó. Igen sokan közülük élénk részt vettek a lengyel kulturális életben. Vannak közöttük katonák, jogászok, s a tudományos pályákon is sokan működnek. Legérdekesebb népcsoportjuk a cserzővargáké, akik kasztszerűen elkülönültek s típusos településük Szkidel látványossága. Bőráruikat a világháború előtt Oroszországban értékesítették. Iparukban jelenleg nagy pangás állott be, mert — noha áruik minősége kiváló — árban nem versenyezhetnek a gyárak termékeivel.

A nagyfokú vérkeveredés ellenére fajiságuk ma is szembeötlő. Közép-, inkább kistermetűek, hajuk sötét, arcuk széles, koponyájuk kerek, orruk gyakran lapos, szemük ferde. Jellemük romlatlan: becsületesek, vendégszeretők, szókimondók, igazságszeretők. Büszkeségükkel párosul egy bizonyos passzivitás és nehézkesség. A rajtuk kívül eső dolgok iránt semmi érdeklődést nem tanúsítanak.

Konyhájuk a régi s különösen ünnepi alkalmakkor sütnek-főznek nemzeti módra. Főként húsevők, kivéve a disznóhúst, mert annak élvezetét tiltja a Korán. Ürühúst és ludat sütnek nagy előszeretettel. A sültek zsírosak és erősen fűszeresek. Híresek a különböző tatár sütemények, ezeket azonban csak bizonyos ünnepnapokon készítik. Nemzeti italuk a «syta», amely vízzel higított alkoholmentes méhser.

Népszokásaikból is sokat megtartottak. Különösen a keresztelés, házasságkötés és a temetés történik apáról-fiúra örökölt ősi szokások szerint. Sok babonát ismernek. Szárazság idején kost áldoznak. Őseik sírjának varázserőt tulajdonítanak s egyik-másik sírhoz nagy tömegekben zarándokol a nép.

Anyanyelvüket már igen régen teljesen elfelejtették. A tatár nyelv csupán imáikban és szertartásaik nyelvében maradt fenn s noha már nem értik, ma is használják. A mindennapi életben lengyelül és a fehéroroszok nyelvén beszélnek. Ősi nyelvükből csak egy-egy török vagy arab eredetű szavuk maradt fenn. Az arab írásjeleket, noha nem értik, nagy tiszteletben tartják. Iskoláikban néhol tanítják is az arab írást. Ennek kultusza oly nagymérvű, hogy könyveket írnak arab betűkkel, de ezeknek a «hamail»-oknak nyelve lengyel vagy fehérorosz, csak az írásjelek arabok. Vallásuk szunnita. 19 egyházközségük van, köztük a varsói, amely távol van település-

területüktől. Heti ünnepnapjuk a péntek s megtartják a mohamedán ünnepek nagy részét. A vilnai főmufti szintén tatár származású: Hadzsi Jakab Szinkievicz, a berlini egyetem doktora. Lengyelországban a tatár intelligencia közvetít a lengyel és a mohamedán távolkeleti művelődés között. A lengyel tatárok, noha századok óta élnek elszigetelten, nyelvük kivételével megtartották nemzeti és népi sajátságaik legtöbbjét, emelkedtek a kultúrában s tudtak haladni a korral. Mindez töretlen népi erejük bizonyítéka. (*m. t.*)

A Forth-öbölt áthidaló óriási híd.

A mult század második felében (1882—1890 között) épült csodamű hídpályája 2527 m hosszú. Hét éven keresztül dolgozott rajta 5000 ember éjjel-nappal. A hidat tartó acélgerendaváz eléri a 110 m magasságot. A legnagyobb ívnyílás hossza 521 m.

A gizehi Cheops piramis

földrajzi és kozmikus vonatkozásairól szóló irodalom igen jelentős. *Moreaux*, kiváló francia asztronómus művéből («A fáraók titkos tudománya») közöljük a következő adatokat: Már a Napoleon 1799. évi egyiptomi expedícióját kísérő geográfusoknak is feltűnt, hogy a gizehi nagy piramison átmenő délkör az összes délkörök közül kiválik azzal, hogy míg az egyik félgömbön mindvégig az óceán felett halad (a Bering-szorostól délre), a másik félgömbön az összes délkörök között ez a meridiánus metszi a legtöbb szárazföldet. Ebből következik, hogy a Föld összes szárazulatainak ideális középpontja Gizeh környéke s miután földi életünk a szárazulatokon játszódik le, a gizehi Cheops piramist «a Föld közepének» lehet tekintenünk. A gizehi délkör nagyjából a műveltebb Európa keletén húzódik végig: szorosan a Vrangel fjord, Leningrad, Vityebszk, Kijev, Ogyessza és Istanbul vonalán. Választóvonal tehát a nyugati és a keleti műveltség és életforma között. A földgömb túlsó felén pedig sokkal természetesebb naptárvonalat szolgáltatna a jelenleginél, amely amúgy is konvencionális, mert nem követi a 180°-on átmenő délkört.

Az orientalista *Reynaud* kifejezést adott annak a véleményének is, hogy a gizehi nagy piramis eredeti rendeltetése szerint nem királysír, hanem csillagvizsgáló lett volna. Az egyiptomiak ugyanis erősen foglalkoztak az asztrológiával is. Már pedig, ha föltesszük, hogy a csillagok állása befolyásolja az emberek életét, akkor a földi életre, vagyis az egész emberi nem életére érvényes jóslásokat legjobban a Földnek valamely középponti fekvésű helyén lehet eszközölni. Ezért is építették ide, Gizeh közelébe, a közel másfélszáz méter magas piramist.

Ez a szabálytalan alakú gúla kőbe faragva magában foglalja az egyiptomiak csillagászati tudását is. Csak néhány példát ragadunk ki a sok közül: a piramis magassága 1.000,000-val szorozva majdnem pontosan adja a Föld-Nap távolságát kilométerekben. A gúla magasságából számított eredmény ugyanis 148.208,000, a valódi középtávolság pedig 148.670,000 kilométer. Meglepő jó eredmény ez. Aristarchos a Föld-Nap távolságot még csak a Föld-Hold távolság 19-szeresének találta, holott a valóságban a Föld-Hold távolság 400-szorosa; az aristarchosi számítás kilométerekben kifejezve mindössze 7 és $^1/_4$ millió kilométert ád. Cassini 1672-ben eszközölt mérése kereken 137 és $^7/_{10}$ millió kilométert ád (= 21,600 földsugár). Ez a mérés, noha már sokkal pontosabb, meg sem közelíti az egyiptomiak pontosságát. A piramis egy másik érdekes mérete: alapjának kerülete egyiptomi hüvelyekben — «piramidálisokban», ahogy a régészek nevezik ezt a mértékegységet — adja a középév Napjainak és óráinak számát. Egy harmadik kozmikus mérete: a piramis alapjának két átlója összesen 25,827 hüvelyk hosszú. Ennyi év lefolyása alatt a legnagyobb Napközelség (perihelium), amely az ekliptika mentén évente 61′7″-cel nyugatról kelet felé nyomul, az évnek ugyanarra a napjára jut. Ez a szám sem pontos ugyan, de az eltérés aránylag nem nagy, tehát bámulatos jó eredménye a régi évezredek csillagászati tudományának.

(*m. t.*)

Olasz kutatások Étiópiában.

Étiópia alkirályának megbízásából Parenzan professzor, a birodalmi élettani intézet igazgatója P. Gabriele da Casotto kapucinus atya, missziós főnök és 40 teherhordó kíséretében kutató utat tett Dél-Étiópiában. Gyalog és öszvérháton 30 nap alatt járták be a Galana folyó vidékét, a folyó keskeny felső, szurdokszerű szakaszától egészen a Stefánia tóba való torkolatáig. Itt úgyszólván teljesen ismeretlen vidéket tanulmányoztak. Azután a tó partvidékét kutatták át és átkeltek arra a kis szigetre, amelyet még a mult században Teleki Sámuel gróf fedezett fel és írt le. A szigeten előbukkanó melegforrások hőmérsékletét 50—70 C°-nak találták. A partvidéken da Casotto atya hét különböző, eddig csak névről vagy megbízhatatlan híresztelésekből ismert bennszülött törzs nyelvét és szokásait tanulmányozta. *P. J.*

Tagjainkhoz!

Most jelent meg a

FÖLDRAJZI ÉVKÖNYV AZ 1941. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 250 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *meglepetésül 32 hatszínnyomásos oldalon adja az egész világ térképét.*

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel! E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1941. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

2. *Gróf Teleki Pál dr. Erdélyről.*
3. *Réthly Antal dr.:* Az 1940. év időjárási rendellenességei.
4. *Bulla Béla dr.:* A hazatért keletmagyarországi területrész mezőgazdaságáról és állattenyésztéséről.
5. *Réthly Antal dr.:* Magyarország csapadéktérképe.
6. *Fodor Ferenc dr.:* Erdélyi államhatárok.
7. *Rónai András dr.:* A hazatért országrészek népessége.
8. *Réthly Antal dr.:* Az időjárás előrejelzésének napi munkája.
9. *Gunda Béla dr.:* Az erdélyi pásztorvándorlások.
10. *Papp Simon dr.:* Olajkutatás és termelés a Dunántúlon.
11. *Karl János dr.:* Az erdélyi táj lelke.
12. *Kerekes József dr.:* Erdély ásványvizeiről.
13. *Márton Béla dr.:* Az Alföld új öntözőművei.

II. Időszerű földrajzi kérdések.

14. *Cholnoky Jenő dr.:* A kínai és a magyar Alföld.
15. *Takács József dr.:* A németek skandináviai hadjárata.
16. *Irmédi-Molnár László dr.:* A német nyugati átkaroló hadjárat.
17. *Hézser Aurél dr.:* A francia és az angol gyarmatbirodalom átalakulása.
18. *Baktay Ervin dr.:* India és a mostani háború.
19. *Geszti Lajos:* A germán-brit háború.
20. *Szabó Pál Zoltán dr.:* Az olasz-francia-angol háború.
21. *Koch Ferenc dr.:* Az új német birodalom.
22. *Kéz Andor dr.:* Mi van a Föld belsejében?
23. *Simon Béla dr.:* Üzemi épületek védelme.
24. *Wallner Ernő dr.:* A skandináv országok 1940-ben.

III. Felfedező utazások.

25. *Haltenberger Mihály dr.:* Emlékezés Lóczy Lajosról.
26. *Pósáné Ormós Jerne:* Kutatóutak 1939/40-ben.

IV. A földrajzoktatás időszerű kérdései.

27. *Bodnár Lajos:* Ifjúsági tanulmányi kirándulások.
28. *vitéz Temesy Győző dr.:* Az új VII. osztályos földrajz.

V. Statisztikai rész.

29. Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

VI. Térképek.

30. Térképeink tartalomjegyzéke.

A zsebkönyv bolti ára 2·80 pengő. Tagjaink **2·— pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest).

A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk. Kérjük azonban a megrendelések mielőbbi beküldését azért is, mert már csak korlátozott példányszám van raktáron.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság

(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

TÜKÖR

1941. MÁRCIUS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

JOÓ TIBOR: A tatárjárás

GEREVICH LÁSZLÓ: A tatárjárás és a magyar művészet

FÜSI JÓZSEF: Halál a Kék Barlangban

NAGY TIBOR: Ungvár, az ország kapuja

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: A végzetes Manci

KERESZTURY DEZSŐ: Grillparzer

NÉMETH LÁSZLÓ: Műtét a családban

MOHÁCSI JENŐ: Lidércke nyomában

A TÜKÖR NAPLÓJA

Színház — Szép magyarság — Könyvek — Film — Irodalom — Fényképezés
Az asszony

Mezey Artur és Szabó Vladimir rajzaival, számos fényképpel és reprodukcióval

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Aldobolyi Nagy Miklós: Magyar népszámlálások
Nagy Ernő: A háború legfélelmetesebb fegyvere
Újhelyi István: Vadgalambjaink és vadgerléink
nemes Suhay Imre: A sivatagi háború stratégiája
Sebesics László: A légiforgalom biztonsága
Palotay István: Szállítás az erdőn
Sédi Károly: A nagyváradi melegforrások
Zách István Alfréd: Háború és az időjárás
Gaál István: A zsombolyok keletkezésének magyarázata

A tudomány műhelyéből — A Búvár szellemi sportja

80 oldalon 85 fénykép, térkép és szemléltető ábra

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

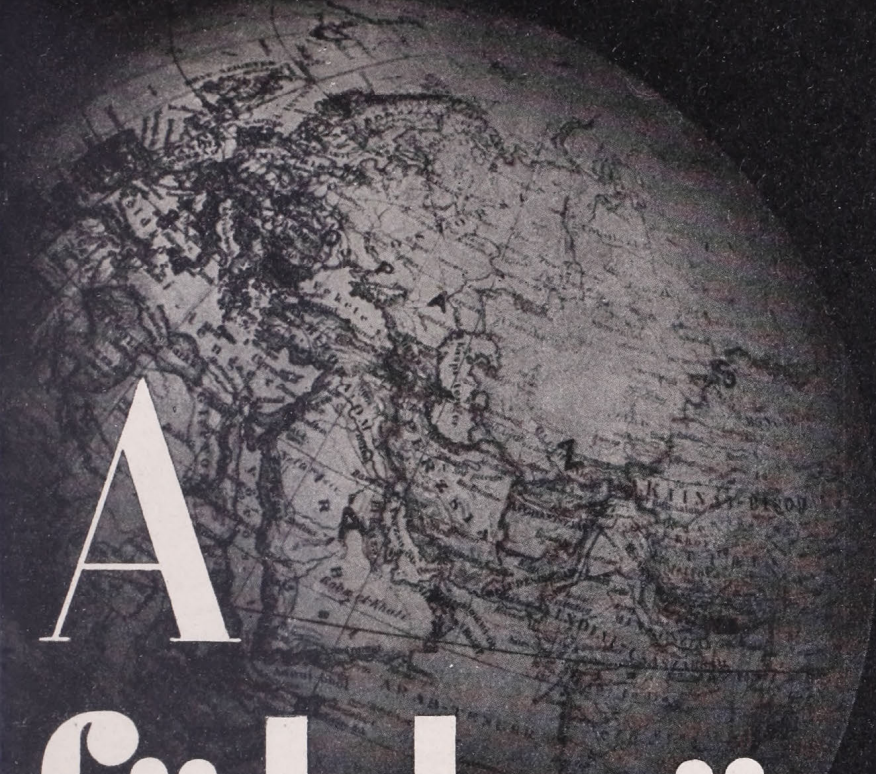

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

[illegible]. ÉVF. [illegible]. ÁPRILIS [illegible]

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák minden csütörtökön, délután 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Gáspár Gyula: Marosvásárhely. — *Somogyi József dr.:* Irák, Irán, Afgánisztán. — *Nemény Vilmos dr.:* A Magas Tátra. — *Sulkovszky Zoltán:* A Maláj félszigęt és Singapore. — *Gaál István dr.:* Hanyatló és újraéledő aranybányák. — *Kéz Andor dr.:* A balatonkörnyéki bazalthegyek. — *Geszti Lajos:* A nacionalizmus jegyében. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

április 17-én, d. u. 5 órakor a Társaság helyiségében (VIII., Sándor-utca 8. sz.) tartandó

LXIX. RENDES ÉVI KÖZGYŰLÉSÉRE.

Tekintettel arra, hogy az **április 17-i** közgyűlés előreláthatólag nem lesz határozatképes, az alapszabályok értelmében

1941. évi április hó 24-én, csütörtökön délután fél 6 órakor

a Kir. Magyar Természettudományi Társulat (VIII., Eszterházy-utca 14—16.) ülésztermében — a megjelent tagok számára való tekintet nélkül — tartjuk meg a közgyűlést.

Tárgysorozat:

1. Elnöki megnyitó. *Dr. Cholnoky Jenő.*
2. Főtitkári jelentés.
3. A Cholnoky-pályadíj létesítése.
4. Választmányi tagok, alelnök, titkár és számvizsgáló-bizottság választása.
5. Balaton-bizottság jelentése.
6. Alföldi-bizottság jelentése.
7. Számvizsgáló-bizottság jelentése.
8. Könyvtárvizsgáló-bizottság jelentése.
9. Pénztáros jelentése.
10. Zárszámadás és költségvetés tárgyalása.
11. Indítványok.

Budapest, 1941 április hó 1-én.

Dr. v. Temesy Győző s. k.
főtitkár.

Dr. Cholnoky Jenő s. k.
elnök.

A Magyar Földrajzi Társasag megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XII. ÉVFOLYAM 1941 4. SZÁM

MAROSVÁSÁRHELY

Írta GÁSPÁR GYULA

A Székelyföld határán épült, de élete és történelmi fejlődése szervesen a Székelyföldhöz forrott. Kissé talán furcsán hangzik, Marosvásárhely ma közelebb van Magyarországhoz, mint régen. Itt most nemcsak az érzelmi, hanem a kereskedelmi kapcsolatokra is gondolok. Trianon előtt Marosvásárhelynek az árva gyermek sorsa jutott. A fő vasútvonal messze elkerülte. Kárpótlásul megkapta ugyan a székely körvasutat, de ez alig lendített rajta valamit. Sokat panaszkodtak emiatt Marosvásárhely polgárai, de segíteni bizony igen keveset segíthettek. Most aztán az új határ új korlátokat állított a forgalom útjába, — és Marosvásárhely jelentősége ezáltal lényegesen megnövekedett. A Székelyföld völgyekben futó vasútvonalait mind derékban szelte ketté az új határ s a csonka vonalak, mint a fa elvágott gyökerei, erőtlenül lógnak a semmiben.

A kereskedelmi erők azonban nem maradnak tétlenül. Az új határok új törvényeket parancsolnak és új utakat szabnak. Az új út pedig a földrajzi adottságok kényszerítő szigorával Marosvásárhely felé irányítja Marosszék és Udvarhely egész forgalmát. A gazdasági erővonal most már az ország központjából Marosvásárhely felé fut és ott ágazik szét a Székelyföld belseje felé. Az egyik elágazó vonal Balavásárán át halad Székelykereszturig, a másik pedig a Nyárád völgyén, Parajdon és Székelyudvarhelyen keresztül Udvarhely déli csúcsáig.

A gazdasági útvonal legnagyobb akadálya a határ mezőségi köldöknyúlványa.

A marosvásárhelyi kultúrpalota.

MTA KÖNYVTÁRA

A vártemplom.

Ez sok nehézséget okoz ugyan, de a kényszerítő körülmények legyőzése csak időbeli kérdés. Ez a kényszerkörülmény lendítette fel olyan hihetetlen mértékben a személyszállító repülőgépek utasforgalmát Kolozsvár és Marosvásárhely között és ez parancsolta a mezőségi vonal hiányzó szakaszának kiépítését Nagyida és Szászlekence között.

Marosvásárhely tehát fejlődőképes városaink sorába lépett. Fejlődését még jobban elősegíti majd az a szükség, amely a jövőben egyre jobban érezhető lesz : a székelyföldi vasútvonalak hiánya. Tervben ugyan már megszületett, de hihető, hogy rövidesen megvalósul majd a Marosvásárhely—Székelyudvarhely—Sepsiszentgyögy között vezetendő vasútvonal, de elkövetkezik az ideje a Nyárád völgyében futó 76 centiméteres nyomtávú vasútvonal átépítésének is. Mindezek a vonalak Marosvásárhelyen keresztül bonyolítják majd le a természetszerűleg növekedő forgalmat.

Az Osztrák-Magyar monarchia árva városából Magyarország édes városa lesz.

Marosvásárhely a folyóparton épült városok sorába tartozik, de keletkezését a különnemű vidékek érintkező vonala is nagyban elősegítette. Rendeltetését már a neve elárulja : a Székelyföld és a Mezőség terményeinek vásárhelye. A hegyvidék és a dombos mezőség itt válik el egymástól s a választóvonalat erős, határozott alakban rajzolja a két vidék közé a Maros. Ha ehhez a két tényezőhöz hozzávesszük a harmadikat, hogy a Székelyföld belsejébe vezető Nyárád-völgy Marosvásárhely közelében nyílik, máris láthatjuk, hogy milyen földrajzi erők hívták létre a várost.

Ezek a földrajzi erők már a római korban is érvényesültek. Bizonyítja ezt az a tény, hogy Marosvásárhely közelében épült Dácia egyik megerősített táborhelye. Marosvásárhely szomszédságában állott ez a castrum, ahol az ásatások során római edények, fegyverek és érmék kerültek elő a földből. Az avarkor szintén hagyott emléket a város környékén. Bergenye (a Maros jobb partján épült falu) közelében avargyűrű emlékeztet a népvándorlás zajos idejére. A honfoglalás éveiből a város történelmére

vonatkozóan alig találunk adatot, de valószínű, hogy már az első Árpádházi királyok idejében lakott hely lehetett a mai Marosvásárhely területe. A földrajzi erővonalak kereszteződésén kívül e mellett szól az is, hogy a Székelyföld felől a Maros völgyére lépcsőzetesen leomló hegyek utolsó hullámai igen alkalmasak emberi településre.

A mai Marosvásárhely valószínűleg az Árpádok Agropolis-ával azonos. Történelmi bizonysága ugyan még kissé homályos, de a valószínűség e mellett szól. Arra azonban már kétségtelen bizonyítékokat találunk, hogy a Maros völgye lakott hely volt. Ezt bizonyítja a kora Árpádok idejéből származó két falfreskóval díszített templom Marosszentannán és Gernyeszegen.

Az Agropolis név aztán csakhamar eltűnt és a középkor további folyamán Marosvásárhelyt, mint a székelyek új «Forum»-át (Novum Forum Siculorum) emlegetik a feljegyzések. Később már magyarul bukkan fel a város neve és «Zekulavásárhely»-ről beszélnek az egykorú iratok. A város nevének két utóbbi alakja már tisztán mutatja Marosvásárhely ősének hivatását, de egyben meghatározza jellegét is. A város tehát a székelyek vásárhelye volt. Itt cserélte ki a Székelyföld gazdasági termékeit a Mezőség népével és valószínűleg itt érintkezett, az Árpádok idején Beszterce vidékére letelepedett északi szászok népével is. Jellegét megtartotta : székely maradt. Sőt jellegének körülhatárolását annyira fontosnak érezte, hogy még a nevében is fennen hirdette ezt.

A kereskedelmileg fontos helyek a gazdasági fellendüléssel egyidőben politikai központokká alakulnak át. Ez igen természetes, hiszen a vásárhelyek körül mindíg növekedik a telepedő népesség és az ilyen közösség már határozottabban érdekei védelmére tud kelni. A középkor folyamán a politikai megerősödéshez sokszor segédkezet nyujtott az egyház. Az ilyen helyekre kolostort alapított, hogy a sokasodó népesség lelki gondozását minél aprólékosabban szolgálhassa. Székelyvásárhelyre ferencesrendi barátok telepedtek és hosszú ideig ez a kolostor volt a kereszténység legkeletibb bástyája. A milkoviai püspökség már elpusztult, de a csíksomlyói kolostor még nem állott.

A város történelme a tüzek és pestisjárványok mellett felemlíti és büszkén említi,

A Teleki-könyvtár épülete.

hogy Nagy Lajos magyar királyt, majd később a hírneves Hunyadi Jánost vendégül látta, és hogy mindkettő elismeréssel szólott a város fejlődéséről.

Mindezek azonban csak apró fényfoltok Marosvásárhely történelmében. A város igazi és jelentős történelmi szereplése az önálló Erdélyi fejedelemség idején kezdődött. A szabad királyi város rangot is ekkor kapta Bethlen Gábor fejedelem jóvoltából. A város részletes történelmét nem vehetjük sorra, így elég, ha fontos voltának igazolására csak annyit említünk, hogy 1439-től, Albert király uralkodása idejétől 1707-ig, II. Rákóczi Ferenc fejedelemmé választásáig 33 országgyűlés zajlott le Vásárhely falai között. Az országgyűlések közül kétségtelenül legjelentősebb az 1571. évi országgyűlés volt. Ekkor mondották ki az összegyűlt rendek, hogy Erdélyben minden bevett vallás szabadon gyakorolható. A «recepta religio»-k, vagyis a befogadott vallások közül négyet ismert az erdélyi törvény : a római katolikus, luteránus, kálvinista és unitárius vallást. A szabad vallás gyakorlást kimondó törvényt az 1576-ban Tordán tartott országgyűlés szentesítette. Marosvásárhelyen tehát már akkor kimondották a vallásszabadságot, mikor nyugaton Medici Katalin még Szent Bertalan éjszakára készülődött és Európa felett egyre fenyegetőbben kezdett tornyosulni a véres vallásháborúk fenyegető felhője. A harmincéves háború ugyan csak 47 évvel később robbant ki, de abba már Erdély, mint középeurópai hatalom avatkozott olykor-olykor bele.

Aki Marosvásárhely történelmét kutatja, feltétlenül meg kell ismerje Nagy Szabó Ferenc bűbájos tollal megírt krónikáját. Nem száraz történelem és nem az adatok rendezett csomózása ez : ezeknél sokkal több. Valóságos élő történelem. Itt mondja el Nagy Szabó Ferenc aprólékosan a marosvásárhelyi vár építését. Leírja az akkori lakosok gondját, baját. A környékbeli székelyek akadékoskodását, akik nyakasan ellenezték a várfalak építését és haddal fenyegetőztek, ha a vásárhelyi polgárok mégis hozzákezdenének a falrakáshoz. Utoljára már Bethlen Gábor fejedelem úrhoz fordult segítségért a város, aki aztán fenyegető szóval lecsendesítette a dühöngő székely atyafiakat. És vajjon miért ellenezték a székelyek a vár építését? Mert ősi székely törvényük a Székelyföldön a fallal bekerített várost tilalmazta. Igen élénken emlékeztek János Zsigmond két várára, a «Székelytámad» és «Székelybánja» nevezetűekre, melyeket büntetésből emeltetett velük 1564-ben a hitében állhatatlan fejedelem. Nagy Szabó Ferenc krónikájából Erdély aranykora lép elénk legélethűbb alakban. Ekkor élt ugyanis a krónikaíró szabómester és munkájának szomorú befejezése mintegy előre jelzi az író halálát. Az utolsó lapokon ugyanis elmondja II. Rákóczi György szerencsétlenvégű lengyelországi hadjáratát és a tatárhadak Erdélybe történt betörését. Végül azzal teszi le a tollat, hogy a tatár had már Balavására körül dúl. A többit már csak a félbemaradt írás árulja el : Nagy Szabó Ferenc elindult a tatárok ellen és odaveszett.

Hol vannak manapság ilyen jótollú és jófejű mesteremberek? És hol vannak a

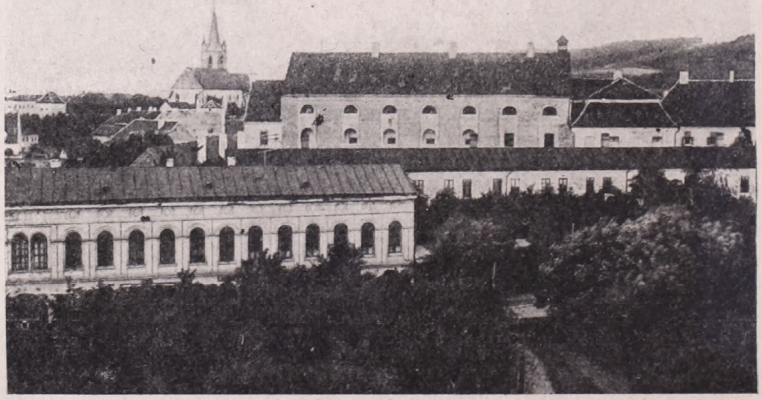

A régi református kollegium déli része, ahol Bolyai János tanított.

Nagyságos fejedelmek, akik eszes mesterembereket hívtak segítségül az ország kormányzásához. Mert ilyen is volt. Nagy Szabó Ferenc kortársa és neves rokona, Borsos Tamás marosvásárhelyi kézmíves mester úr, sok éven keresztül Erdély állandó követe volt Sztambulban, a fényes portán.

Marosvásárhelyt íróink sokszor a «hegyre épült Debrecen»-nek hívják. Valóban felismerhető rokonság van a két város között. Nemcsak abban rokonok, hogy a hitújítás korában mindkét város a kálvinista hitet választotta és lakosai mind erre a hitre tértek, de belső életükben is sok közös vonásra ismerhetünk. Magyarországon éppen ebben a két városban találjuk meg a XVI. és XVII. században a magyar városi polgárság életének legszebb kiteljesedését. Többi városunkban csaknem mindenhol német telepesek rakták le a városi polgárság életének alapkövét. Debrecen és Marosvásárhely azonban tőzsgyökeresen magyar népességű lévén, magyar gyökérből nőtt naggyá városi polgársága is. Kézmívesek és kereskedők lakóhelye volt mindkét város, de a céhek kebelében magyar mesterek, legények és inasok szorgoskodtak. Mindkét város kézmíves főbírák kormányzása alatt élt. Főbíráik akaratban, tudásban és tehetségben annyira kimagaslottak, hogy sokszor az ország legmagasabb vezető személyeivé küzdötték fel magukat. Hogy a hasonlatosság még nagyobb legyen, felemlíthetjük, hogy Debrecenben és Marosvásárhelyen is megtalálhatjuk Bocskay István hajdútelepeseit.

A hasonlatosságok mellett természetesen sok a lényeges különbség is. A síkságra épült Debrecen jellegzetesen alföldi város, ott a terjeszkedésnek semmiféle korlátja sincs. Marosvásárhely azonban folyóparti lépcsőre épült, ahol a lakósoknak sok földrajzi adottsággal és sok természeti követelménnyel kellett számolni. A Maros tavaszi áradásai az épülő város előtt korlátozták a völgy felé terjeszkedés útját, de sokszor komoly meggondolásra késztette az új házat rakó polgárokat a hegyoldalból lezúduló esővíz is. Számításba kellett venni ezenkívül a suvadásos domboldalak vagy omladozó partok veszedelmét is, az iható forrásvizek közelségét. Ezekhez az elemi követelményekhez igazodott fejlődése közben mindíg a város.

A földrajzi adottságok kényszerítő nyomait ma is felfedezhetjük Marosvásárhely arculatán. Régebbi híres épületei csaknem mind a városi lépcső dombjain épültek : a vártemplom (1492) és körülötte a vár, a Teleki-téka, a református kollegium (az új épület a régi kollegium telkén épült), a Teleki-ház, de a XVIII. és XIX. században emelt épületek jórésze is szorosan a dombok aljához símul. Főként a vásártér csalogatta el a dombokról a telepeseket. Csak a XIX. század vége és a XX. század eleje tette át a város súlypontját a Maros lapályára.

Marosvásárhely mai képét a város haladó szellemű polgármestere, Bernády György alakította ki véglegesen. Igaz ugyan, hogy a rendezéssel óriási adósságba keverte a várost. Itt azonban segítségére jött a szerencsétlenvégű világháború és a pénz elérték-

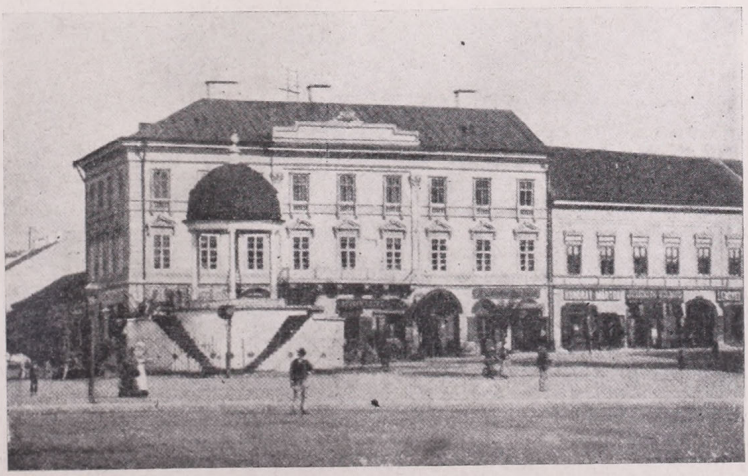

A Bodor-kút kupolás épülete a XIX. század végén.

telenedésével elolvadt az adósság is. Így aztán kézen-közön szinte semmiből fiatalodott és csinosodott meg az öreg, nagymultú Marosvásárhely s ma már méltán elmondhatjuk, hogy az erdélyi városok legszebbike. A város arculatának átalakítása azonban, éppen a település földrajzi adottságai miatt, a régi műemlékeken semmit sem rombolt és nem torzított. A lapályra költözött városrész a ma, a domboldalon épült rész a mult.

Marosvásárhely polgárai kétségtelenül a két Bolyaira a legbüszkébbek. A város református kollegiumának volt tanára Bolyai János és itt nevelkedett fel lángeszű fia, Farkas, a későbbi katonamérnök. Bolyai Farkas híres munkája, a Bolyai János nyomtatásban megjelent művének Appendix-e, fényes bizonyítéka a magyar tudományos irodalom magas színvonalának. Sajnos, a kollegium múzeumában őrzött Bolyai-emlékek száma alig valami. Csak Farkasnak látható a mellszobra és egy angol újság képe, az Bolyai Farkast mutatja a halottas ágyon. Megvan azonban Bolyai János koponyája, tetején néhány hajszállal és ránkmaradt Bolyai Farkas körzője, könyvei, kéziratban maradt iratai s verseinek hamvvedre, egy serleg, amelyben elégetett verseinek hamuját gyüjtötte össze a bölcs tudós. A hamvveder oldalán a latin költő szavaival búcsúztatja el verseit: «Ha kicsit térnek el a legmagasabb szinttől, lehullanak a mélybe».

Íme, csupán ennyi a két nagy szellem összes földi maradványa.

Marosvásárhely hírességei között elsősorban kell még megemlítenünk a Teleki-tékát. Ebben a könyvtárban őrzik az Elzevir-kiadványok több unikumát. A Teleki-téka könyvállománya már 70,000 kötet körül jár. A könyvtár értéke felbecsülhetetlen. Közöt-

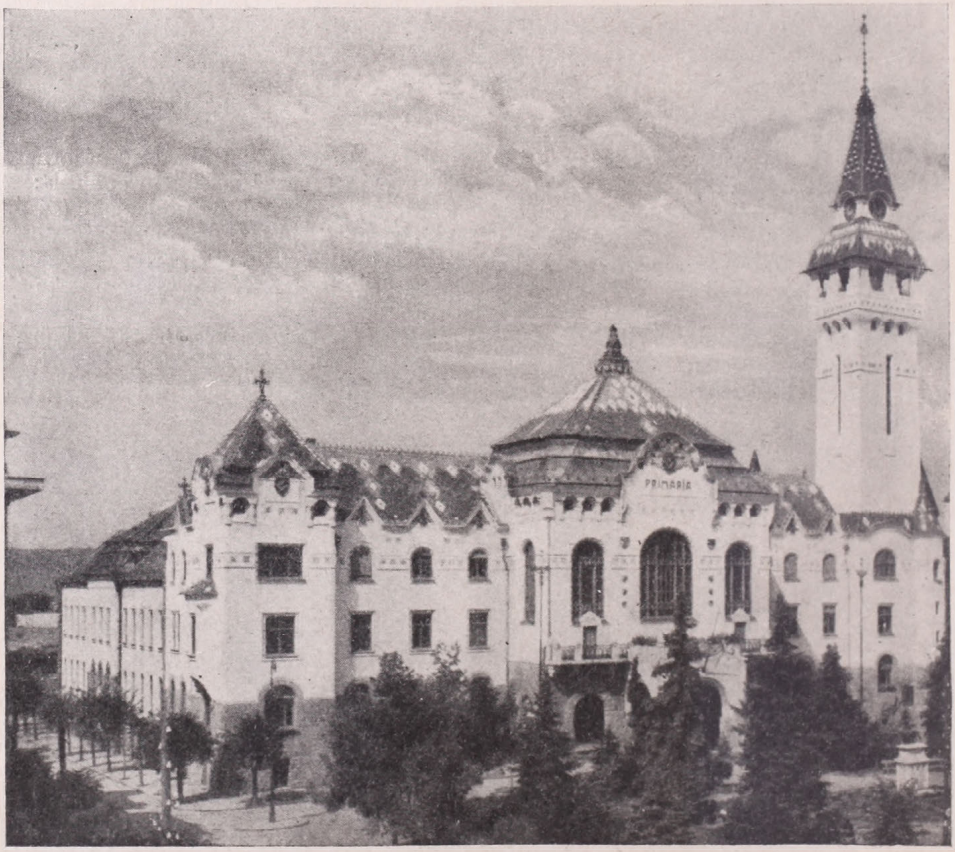

A városháza épülete.

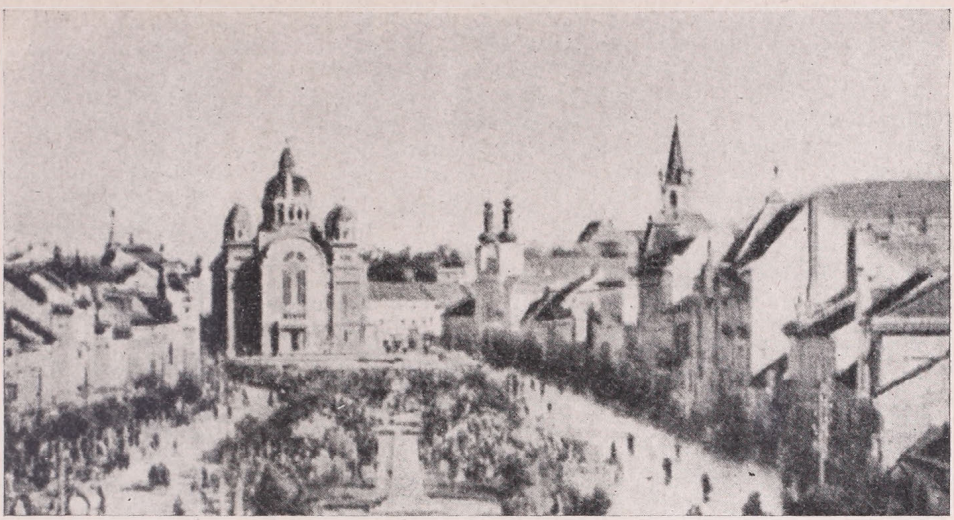

Marosvásárhely főtere.

tük legértékesebb mű a «Vásárhelyi Codex», a «Tacitus Corvina» és egy 1400-as évekből származó biblia. Ezeken kívül még több olyan művet őriznek itt, amely anyagiakban lemérve, egész vagyont érne. Szerencsére a téka sértetlenül vészelte át a román megszállást.

A város iskolái közül legősibb és leghíresebb a református kollegium. Ez az iskola először Sárospatakon kelt életre, de Lorántffy Zsuzsanna halála után 1671 október 16-án a buzgó katolikus menye, Báthory Zsófia elűzte onnan. A tanárok és diákok együtt menekültek Sárospatakról és Apaffy Mihály erdélyi fejedelemnél kerestek menedéket. Apaffy valóban oltalmat is nyujtott a Pósaházi és Buzinkai tanárok vezetésével menekült iskola diákjainak. Előbb Gyulafehérvárott, a fejedelmi udvarban adott rövid időre szállást, majd átköltöztette őket Marosvásárhelyre. Itt azután gyökeret eresztett a hontalan kollegium és azóta lombosodik, terebélyesedik. A román megszállás idején Marosvásárhely kollegiuma volt az erdélyi szellem egyik legerősebb fellegvára. Csonkítatlanul kibirta a megpróbáltatások nehéz éveit. A református leánytanulók a Bethlen Katáról elnevezett intézetben találtak otthont. A vár felett nem messzire áll a katolikusok főgimnáziuma, az a megszállás utolsó éveiben algimnáziummá zsugorodott, de a felszabadítás után újra megnyitotta felső osztályait is. Az említetteken kívül sok kereskedelmi, polgári és felső iskola hinti a művelődés magját a Székelyföld gyermekeinek lelkébe. Meg kell még emlékeznünk az iparostanonc otthonról, mert az különösen dicséretes munkát végzett az utolsó húsz évben. Nemcsak otthont nyujtott a székely iparostanulóknak, de öntudatos magyar érzést nevelt beléjük. Az intézetet Kakucs György igazgatta, akit a románok a parajdi állami iskolából elbocsátottak magyarsága miatt.

Marosvásárhely ma olyan, mint a betegségből erőre kapott ember. A megszállás hosszas betegségének nyomai látszanak még, de már visszatért életkedve és tettrekészsége. Kicsiny, századelejéről itt felejtett vasútállomása szinte követelően várja a kibővítést. A széles nyomtávú vasútvonal állomása mögött szerényen húzódik meg a kis vonatok bakterházhoz hasonló váróházikója. Ez a kis épület már a megszállás idején készült. Pedig a keskenyvágányú vonalak jelentősége a mezőségi vonal bekapcsolásával nagymértékben megnövekedett. Ez az egyetlen vasútvonal kapcsolja össze Magyarországot és a Székelyföldet. A mezőségi és székelyföldi keskeny nyomtávú vasútak szerelvénye egyelten vak sínpárról indul. A kis «kávédaráló» mozdonyok tulajdonképpeni állomása csaknem félkilométernyire a városon kívül épült.

Megtört, kanyargós utcákon át jut a látogató a város közepére, a Széchenyi-térre,

mely főtér és piac egymagában. Itt tartják a híres vásárhelyi vásárokat, ahová messziről, a Székelyföld belsejéből ellátogat a nép. Legjelentősebb természetesen az őszi vásár, amikor a gazdálkodó a termények árából beszerzi egész télire való szükségletét. Ha megáll az ember a szépen rendezett Főtér állomásfelőli oldalán, úgy érzi, eleven, lüktető világvárosba jutott volna. Pedig lakósai számát tekintve, Marosvásárhely nem tartozik a nagyvárosok közé. Az alföldön könnyen elcsúszna falu sorba is. Népességének pontos számát csak a nemrég lezajlott népszámlálás eredményének közzététele után tudhatjuk meg, de körülbelül 30,000 körül állhat lélekszám tekintetében. A Marosvásárhelyre először érkező idegent a városháza és a kultúrpalota különleges megkapó építészeti szépségei ragadják meg. Vásárhely kultúrpalotájában van Magyarország második legnagyobb orgonája. A kultúrpalota festményei között sok a kiváló alkotás. Ez cseppet sem csodálatos, ha tudjuk, hogy Marosvásárhely Kolozsvár után a legjelentősebb kultúrközpontja az erdélyi végeknek.

A város középpontjából, a Széchenyi-térből több széles szépen fásított, rendezett utca ágazik ki. Egy részük a magasabb városi lépcsőre kapaszkodik, a másik pedig a Maros völgyében fut. A Széchenyi-téren több híres köz- és magánépület áll. Így itt van a délkeleti szögletben az 1728—1750 között épült római katolikus temploma, a plébániatemplom átellenében a «Lábas-ház», amely egyidőben a katolikus gimnáziumnak adott otthont és itt emelkedik a Bánffy-palota is. A téren ma már nyoma sincs a híres Bodorféle zenélő kútnak, de emléke élénken kisért lépten-nyomon. A Főtér közepén csendben, komoran árváskodik a keleti stílusban épült román templom, azt az új honfoglalók az örök dicsőség győzedelmes bizonyságaként emelték. A románok másik alkotása, a Petőfi-szobor helyére emelt őrködő bronz katona már eltűnt. Ez a szobor olyan riadtan nézett meredt szemeivel a Kossuth-utca irányába, mintha már előre érezte volna a bekövetkezendő eseményeket. Külön érdekessége volt ennek a szobornak, hogy valaki a leleplezési ünnepség előtt az éjszaka sötétjében táblát akasztott a bronz román katona nyakába: «*Ha futtok, itt ne hagyjatok*» felírással. És a jóslat valóban teljesült. A kivonuló románok elvitték a szobrot. Petőfi és Kossuth szobra tehát újra a régi helyére kerülhet.

Az elárvult román templom.

A város nyugati szélén régi kápolna áll. Történelmileg nevezetes hely ez. Itt iktatták be Erdély utolsó fejedelmét, II. Rákóczi Ferencet. A Postarét pedig a Váradi-féle összeesküvés magyar vértanuinak emlékét őrzi.

Marosvásárhely a régi céhmesterek városa, hű maradt multjához. Fejlődő gyáripara az új idők szellemében, de a régi ösvényeken halad. Marosvásárhely így forrott össze multjában és jövőjében a régi Székelyvásárhellyel.

IRÁK, IRÁN, AFGÁNISZTÁN

Írta SOMOGYI JÓZSEF dr.

Egyiptomon kívül az emberi művelődés legősibb területe az Arábiai és az Indiai félsziget közötti Elő-Ázsia.

Mezopotámia a fehér ember művelődésének bölcsője. Hatalmas hajdani városai a két folyam köze gazdag gabonatermésének köszönhették fellendülésüket. Ezt a fejlett csatornarendszer tette lehetővé. Az egykori Babilónia vagy Chaldea a középkorban az iszlám uralma alatt élte második virágkorát. Új urai, az arabok Iráknak nevezték el. A VIII. században újjáépült a hajdani Babilón világvárosa Baghdád néven és a XIII. század derekáig székhelye volt az Abbászidák khalifátusának s keleti gócpontja az iszlám szellemi életének. Amikor 1258-ban Hulagu mongol kán elpusztította Baghdádot és véget vetett az Abbászidák uralmának, az Ezeregyéj tündérmeséinek földje hosszú, évszázados álomba merült. Négyszáz évig vetélkedtek birtokáért a törökök és az irániak, mígnem 1638-ban a törököké lett s az övék maradt a világháború végéig.

Csak a XX. század fordulója körül fordul Irák felé újra a világ érdeklődése. Az ifjú német császárság a *Drang nach Osten* jelszavát követve 1900-ban jogot kapott Törökországtól a Koniától Baghdádon át a perzsaöbölmenti Baszráig vivő vasútvonal megépítésére. Ez felkeltette Nagybritannia féltékenységét : az angolok ugyanis a tervezett vasútvonalat keresztező Kairó-Calcutta szárazföldi útvonal megteremtésén fáradoztak India nagyobb biztonsága érdekében. A német és az angol szakemberek is tervezeteket dolgoztak ki, hogyan lehetne öntözéssel Irákot hatalmas gyapottermő területté változtatni. Sir William Wilkocks angol mérnök tervezete szerint 1.400,000 hektár területet nyert volna a mezőgazdasági termelés Irákban. A világháború azonban éppen úgy elodázta a tervek megvalósítását, mint Irák másik, világgazdaságilag jelentős termelési ágának, az olajmezőknek kihasználását. A nyugatiráni nagy olajtermő vidék nyúlványa Irák két olajterülete. Az egyik délen, El Hit, Kirkuk és Dzsibbe környékén, a másik északon, Moszultól Kend-i-Sírig és Mandaláig.

Irák belső viszonyai sok gondot okoztak a török kormánynak. Ez a terület az arab nemzetiségi mozgalom egyik legfontosabb központja, különösen 1908-tól, amióta

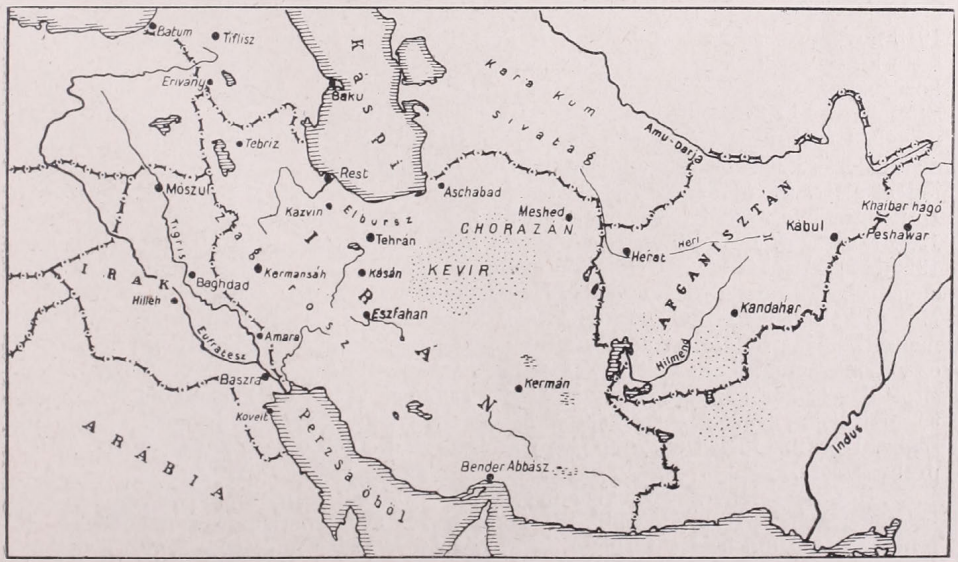

Modern utcakép a tehráni városháza előtt.

az arabság kiábrándult az újtörök alkotmányba vetett reményeiből. A Damasban és Beyrouthban megalakult *Ahd* (Liga) nevű titkos társaság 1913 vége felé Irákra is kiterjesztette tevékenységét, amit sikeresen előmozdított a Perzsa öböl mentén működő brit politikai megbízott Sir Percy Cox is. Alighogy Törökország belépett a világháborúba, Nagybritannia támogatásáról és vallásuk szabadságának védelméről biztosította az arabokat. A világháborúban az 1915—16 évi török győzelmek ellenére a hadiszerencse végül is a brit haderőt segítette diadalra. 1917 márciusában elfoglalták Baghdádot, majd fokozatosan nyomultak északnak. A fegyverszünet megkötése után tíz nappal, 1918 november 7-én egy közös brit-francia kiáltvány Irákot brit mandátumnak jelentette ki, — ezt később a békeszerződésekben is elismerték — s nemzeti kormányzat és közigazgatás megalakítását ígérte az araboknak. A síita törzsek ugyan fegyveresen tiltakoztak a brit tervek ellen és az arab területeket magába foglaló egységes arab állam megalakítását sürgették, de ebből semmi sem lett. Irák 1920 júliusában önálló királysággá alakult Fajszál emír, Huszajn mekkai nagyseríf, később hidzsázi király harmadik fia jogara alatt. Az új királynak sok belső és külső nehézségekkel kellett megküzdenie. Irák északkeleti szögletében Szulejmánia kurd törzsei állandó nyugtalanságot okoztak 1924 tavaszáig. Bizonytalanok voltak az új ország határai is. Arábiával szemben csak 1925-ben, Törökországgal szemben pedig a népszövetség döntése alapján csak 1926 elején vonták meg a határvonalat. Ugyanakkor a török petróleumtársaság Baghdád és Moszul környékén engedélyt kapott olaj kitermelésére. De a legsúlyosabb kérdés Irák nemzetközi jogi helyzete volt. Fajszál szövetségi szerződést akart kötni a brit kormánnyal, ez viszont mandátumnak akarta megtartani Irákot. 1927-ig három szerződésben is módosították a brit-iráki mandatarius viszonyt. 1932-ben végül Irák megszűnt brit mandátumnak lenni, szövetségi szerződést kötött Nagybritanniával és belépett a Népszövetségbe. Irák ma független, alkotmányos királyság. 1933 ősze óta Fajszál fia, I. Gházi uralma alatt.

Hatalmas lánchegységekkel övezett, ezer méter magasságú fennsík csatlakozik keleten Irákhoz : Irán. Régebbi, ismertebb nevén Perzsia. Nagy terjedelménél — több mint másfélmillió km² a területe — és háromévezredes multjánál fogva Kelet egyik

Új autóút visz a khoraszáni hegyvidéken át Meshed felé.

legfontosabb országa. Jelentőségét a Nyugat szempontjából csak növelik közlekedésföldrajzi helyzete és gazdag, még kiaknázatlan ásványkincsei. A XIX. század elejéig az irániaknak csak keleti és nyugati szomszédaikra kellett tekintettel lenniök, attól fogva azonban északi és déli szomszédaik érdekellentétének tárgya lett országuk. Az orosz-brit ellentét Irán végzete. A brit befolyás a napoléoni időben kezdődik. I. Napoléon tárgyalásokat folytatott a cárral, hogy Indiát a szárazföldről, Iránon keresztül támadja meg. Amikor az angolok ezt megneszelték, John Malcolm kapitányt 1800-ban az iráni udvarhoz küldték, hogy szerelje le a francia tervet. Ez sikerült is neki. Időközben északról az oroszok térhódítása egyre nyomasztóbban nehezedett Iránra : nemcsak Georgia került orosz uralom alá, hanem Irán északi része, Örményország is. 1828-ban Irán a turkománcsáji békében kénytelen volt lemondani ezekről a területekről és területenkívüliséget engedélyezni az oroszoknak. Nagybritannia és a többi nagyhatalom csakhamar hasonló szerződéseket kötött a sáhhal. Az oroszok hódításai Közép-Ázsiában lassanként mai területére zsugorították Iránt, s mikor 1856-ban a sáh megkísérelte, hogy Afgánisztán rovására kárpótolja magát, az angolok fegyverrel fordultak ellene. Hogy Irán a következő időszakban független ország maradhatott, azt tisztán a brit-orosz ellentétnek köszönhette. Az ellentéteket a két hatalom 1907-ben kötött szerződéssel rendezte, és a szerint Irán északi fele az orosz «kereskedelmi befolyás» övébe tartozik, egy kis terület a beludzsisztáni határ mentén brit befolyás alá került, az ország délnyugati részét pedig semlegesnek nyilvánították.

Ez a szerződés nagyon megdöbbentette az irániakat, mert az oroszok komolyan nekiláttak, hogy a szerződés betűjén túlmenően valósággal annektálják északi Iránt. Ez a világháború bekövetkezte nélkül kétségtelenül sikerült is volna, mert az országot súlyos belső küzdelmek gyengítették : 1906-ban a nemesek Muzaffereddín sáhot alkotmány kihirdetésére kényszerítették ; utóda, Mohammed Alí megkísérelte az alkotmány eltörlését, ami hároméves küzdelem után a sáh lemondására vezetett.

A világháborúban Irán hadszintér lett. Északnyugati részét a törökök szállották meg, hogy megteremtsék a központi hatalmaknak a közvetlen összeköttetést Afgánisztánnal. A Kárun folyó völgyét viszont angolok szállották meg, hogy biztosítsák a pet-

róleumkutakat. 1918-ban a bolsevizmus uralomrajutásával az oroszok kivonták csapataikat északi Iránból, mire a következő évben Nagybritannia vette katonai és gazdasági ellenőrzése alá az országot. A nemzeti párt azonban Oroszország támogatását kérte. 1921-ben Nagybritannia katonailag kiürítette Iránt, amely ugyanakkor Oroszországgal lépett véd- és dacszövetségre. Szovjet csapatok szállották meg az ország északi részét ; miután elfogták az Enzelíbe menekült Denikin-féle ellenforradalmi hajókat, Rest városánál legyőzték az iráni haderőt, amely Kazvín felé a brit csapatokhoz menekült. Ezek ismét megszervezték az iráni csapatokat. Az oroszok kiűzésével Tehránban Riza khán kozákkapitányt bízták meg. 1921 februárjában kozákjai élén Tehránba vonult s államcsínnyel előbb hadügyminiszter, majd 1923-ban köztársasági elnök lett. 1925-ben a másfélévszázada uralkodó Kadzsar-dinasztia detronizálásával maga lépett Irán trónjára Sáh Riza Pehleví néven.

Riza sáh a puccs után azonnal érvénytelennek jelentette ki az 1907 évi brit-orosz szerződést. Az erőskezű és országában rendet tartó uralkodó külpolitikailag Kemáléhoz hasonló sikereket ért el. Megszüntette a kapitulációkat, rendezte a Nagybritanniától támasztott pénzügyi követeléseket s angolbarát és oroszellenes külpolitikát folytat. Megállapodást kötött a brit légiforgalmi vállalattal és elősegítette a brit petróleumérdekeltség térhódítását is.

Ahogy Egyiptomot a gyapot, Iránt az olaj tette világpolitikai összeütközések küzdőterévé. 1901-ben az ausztráliai Knox d'Arcy a sáhtól egész Iránra jogot kapott olaj kiaknázására. Vállalkozása azonban éveken keresztül sikertelen maradt, úgy, hogy miután d'Arcy saját vagyonából is több mint 300,000 fontot áldozott, fel akart hagyni vele. Ekkor már németek is ajánlatot tettek d'Arcynek engedménye megváltására, de végül is Fisher tengernagy közbelépésére sikerült megnyerni a vállalkozás támogatására a Burma Oil Companyt. Hét évvel az engedmény elnyerése után, 1908 május 26-án a bakhtijári halmok egy elhagyatott völgyében : Majdán-i-Neftunban, a fúró olajra talált. Az új olajmező megmunkálásához tőkére volt szükség ; ennek előteremtésére Londonban

Karaványút Tehrán és Kazvin közt.

1909 április 14-én megalakult az Anglo-Persian Oil Company Ltd. A világháború végefelé Winston Churchill, akkor az admiralitás első lordjának ösztönzésére az angol kormány is érdekeltséget vállalt a társaságban, amelynek részvénytőkéje ma két és félmillió font, évi termelése pedig hatmillió tonna. A társaság érdekelve van Irák olajtermelésében is, mert $23^3/_4\%$ részesedést kapott az 1929-ben megalakult Irak Petroleum Companyben. Ez pedig igen fontos érdeke a társaságnak, mert az iráki és az iráni olajmezők geológiailag egymással összefüggnek. Iránban a társaság három olajmezőt tár fel: a Suster városától 56 km-re délkeletre fekvő meszdzsid-i-szulejmáni, az ettől 64 km-re délkeletre fekvő neftkeli és a Baghdádtól 160 km-re északkeletre fekvő neftkhánei területeket. A kopár, sivatagi területen, ahol eladdig ember alig lakott, amerikai gyorsasággal születtek a 30—50,000 lakosú ipartelepek és városok.

Iránra feltétlenül előnyös az Anglo-Persian Oil Company Ltd működése, hiszen délnyugati részét egy évtized alatt virágzó országgá tette. Az iráni kormány pedig állandó bevételi forráshoz jut a társaság működése révén, mert részesedik az olajtermelés hozadékában. Érthető tehát, miért fontos érdeke az iráni kormánynak a Nagybritanniával való jóviszony ápolása. Az angoloknak viszont katonai és közlekedésföldrajzi szempontból is elsőrendűen fontos érdeküknek, hogy az indiai útvonalon fekvő Iránban befolyásuk csorbítatlan, az Anglo-Persian Oil Company működése pedig zavartalan maradjon, mert Nagybritanniának az iráni olajmezők biztosítása katonailag és gazdaságilag egyaránt fontos birodalmi érdeke.

Az Iráni medence és hegyláncainak keleti folytatását az ókorban Baktria néven ismerték és ez a középkor vége felé elszakadt az iráni államtól. A XVIII. században a Hindukus vad hegyei között különös nép jutott uralomra, amely Beni Izrelnek nevezi magát és Saul király unokájára: Afghánára vezeti vissza leszármazását. A valóságban pedig az afgán éppen úgy iráni, tehát árja, mint a perzsa s éppen úgy mohamedán, mint nyugati testvére. A főkülönbség kettejük között, hogy Irán lakói síiták, az afgánok pedig szunniták. Ez politikailag annyit jelent, hogy az afgánok rokonszenveznek szunnita

Busír, a Perzsa öböl partján.

A nemzeti alapon újjászületett Törökország gyorsütemű építő munkája révén hamarosan erős állam lett s a nemzetközi politikában is sűrűn hallatta szavát. Tudatára ébredt, hogy a tengerszorosok birtokában milyen fontos kulcshelyzete van a Földközi tengeren és a közel Keleten, — ezért tekintélyével összeegyeztethetetlennek találta a lausanne-i szerződés rendelkezéseit, amelyek megtiltják a tengerszorosok megerősítését és korlátlanul megengedik a hadihajóknak az átkelést rajtuk. Olaszország ethiópiai hadjárata idején, 1936 júliusában a nyugati hatalmak támogatásával a montreux-i értekezleten el is érte célját. A Nagybritannia, Franciaország, Szovjetoroszország, a balkáni államok, majd később Olaszország által aláírt montreux-i egyezmény kimondja, hogy 1. Törökország megerősítheti a tengerszorosokat ; 2. béke idején a Földközi tengerről csak korlátolt számban mehet hadihajó a Fekete tengerre : a feketetengeri államok viszont korlátlanul küldhetik hadihajóikat a tengerszorosokon keresztül ; 3. háború idején a Népszövetség dönt a tengerszorosok kinyitásáról vagy elzárásáról, de ha Törökország hadviselő állam, neki van jogában dönteni az idegen hadihajók átengedéséről.

Hogy a montreux-i egyezmény mennyire növelte Törökország súlyát a nemzetközi politikában, azt a legjobban a mostani európai háborúban láthatjuk. Szovjetoroszország és a nyugati hatalmak is tárgyalásokat folytattak Törökországgal a tengerszorosok kérdésében. Oroszország a Fekete tengert török-orosz zárt tengernek szeretné látni : ezért Törökországot az orosz hadihajók akadálytalan átengedésére, más hatalmak hadihajói elől viszont a tengerszorosok elzárására akarta rábírni a török kormányt. A nyugati hatalmak ezzel szemben kölcsönös katonai megsegítő szerződést ajánlottak fel Törökországnak, amely el is fogadta azt, mert saját érdekeinek megfelelőbbnek és a montreux-i szerződés szellemével összeegyeztethetőbbnek tartotta, mint az orosz ajánlatot. Az 1939 október 19-én Ankarában aláírt brit-francia-török szerződésben a két szerződő fél kötelezi magát, hogy 1. a Földközi tenger területén kitört háború esetén, ha abba egyikük belekeveredik, egymásnak minden módon segítenek ; 2. ha Törökországot harmadik hatalom megtámadja, a két nyugati hatalom segélyt nyujt neki ; 3. ha a Romániának és Görögországnak nyujtott biztosítékok teljesítése érdekében az egyik fél ellenségeskedésekbe keveredik, a másik fél megsegíti ; 4. a szerződésben nem érintett ellenségeskedések esetén a szerződő felek azonnal tanácskoznak egymással s Törökország ilyen esetben legalább is barátságos semlegességre kötelezi magát a másik szerződő féllel szemben. Külön jegyzőkönyv mondja ki, hogy Törökországot vállalt kötelezettségei nem kényszeríthetik arra, hogy olyan akcióba kezdjen, amely Szovjetoroszországgal fegyveres összeütközést vonna maga után. Ez a jegyzőkönyv azért nagyfontosságú, mert nyitva hagyja az ajtót egy esetleges orosz-török megegyezésre.

Azóta, hogy Kr. e. 521-ben Dáriusz a Boszporuszon keresztül indult a szkithák ellen déli Oroszországba, a tengerszorosok birtoklása mindig a világ politikai érdeklődésének központjában volt. A mostani európai háború ismét szőnyegre hozta a Fekete tenger és kijárójának kérdését. S ha a Balkán-félszigeten új hatalmi tényezőnek jelent meg a megifjodott Törökország és az Albánia meghódításával balkáni hatalommá lett Olaszország is, — végeredményben, amint több mint száz éve a multban, úgy a jövőben is a tengerszorosok kérdésében elsősorban érdekelt két nagyhatalom, Nagybritannia és Oroszország viszonyától függ, hogy a háború viharfellegei tornyosulnak, vagy a béke szivárványa ragyog-e a Hellészpontosz és az argonauták útja felett.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Törökországi földrengések.

Az Országos Földrengési Observatorium budapesti készülékei december 27-én 1 óra 1 perc 15 másodperckor jelezték a törökországi földrengés legerősebb lökését. A földmozgás oly heves volt, — a feljegyzések tágassága túlhaladta a 200 millimétert — hogy a készülékek írószerkezete a felületi hullámok megérkezte után hamarosan szétesett. A földrengésjelző készülékek úgy vannak szerkesztve, hogy ha a földmozgás nagysága egy bizonyos mértéket túlhalad, ami csak a szeizmogramm utolsó szakaszában szokott megtörténni, az írószerkezet önműködően helyéből kibillen, nehogy a mozgást továbbra is követni lévén kénytelen, összetörjön a kényes műszerrész. Evvel a kis áldozatot követelő mesterfogással nehezen helyreállítható károsodástól lehet megvédeni a földrengésjelzőt úgy, hogy avatott kezelőjének könnyed kézmozdulatára a készülék ismét munkára kész. A Budapesttől 1900 km távolságban kipattant rengés hevességére utal, hogy az írószerkezet rövid időre használhatatlanná, a budapesti rengésföljegyzés pedig csonkává lett. A főrengést ugyanazon a napon 23 óra 44 perckor (az időadatok középeurópai időben), december 28-án 4 óra 28 perc 52 másodperckor, január 1-én 13 óra, 33 perc, 57 másodperckor, 2-án 1 óra, 11 perc, 17 másodperckor, 6-án 20 óra, 7 perc, 40 másodperckor követte erősebb utórengés a budapesti műszerfeljegyzések szerint az emberéletben és annyig javakban amúgy is sajnálatosan nagy veszteségeket tovább növelve.

Ujságjelentések arról számolnak be, hogy kiváltkép Erzincan város és nagykiterjedésű környéke szenvedett, emberek és házak ezrei estek áldozatul. Ma még tart a Török Földrengési Szolgálat szakembereinek helyszíni munkája, amely számbaveszi a rengés okozta veszteségeket, ezekről a jelenleg rendelkezésre álló híranyag alapján teljesen megbízható képet rajzolni ma még lehetetlen. Addig is, amíg ez egy következő közleményben megtörténhetik, vázolni szeretném, miben áll a földrengéskutató helyszíni munkája és hogy mi az oka annak, hogy olyan sokat hallunk törökországi rengésekről?

A megrázott területen a földrengéshatások erősségének eloszlása négy tényezőtől függ: a rengés kipattanásának helyétől, erősségétől, a rengéssugár megtett útjától és az észlelőhely altalajviszonyaitól, szabatosan a szóbanforgó altalajfajták rugalmas viselkedésétől. Amikor tehát a földrengés kipattanásának helyét akarjuk meghatározni, megfelelő helyszíni tanulmányok alapján a rengéshatások erősségeloszlását, a megtett út és főleg az észlelőhelyek altalajviszonyainak befolyását tisztázni kell, erre a munkára a közönséges földtani térkép nem elégséges. Ez a csak fizikus-szeizmológus által végezhető aprólékos, de sok gyakorlati eredményt is hozó munka- a rengéskárok ellen való sikeres védekezés csakis erre építhető — teszi érthetővé, hogy rengésünkről végleges beszámolót adni ma még lehetetlen.

Az évenkénti 9000 földrengés túlnyomó nagy része, 90% tektonikus eredetű, tehát a földkéreg jelenleg is folyamatban levő átrendeződésével kapcsolatos; még pedig a zavarodási alakok közül a vetődés a fő rengéskeltő, az összes rengések 85%, közöttük éppen a legerősebbek köszönik neki létrejöttüket. Azokat a törésvonalakat, amelyek mentén ma is kéregrészek egymáshoz képest elmozdulnak, «élőknek» nevezi a szeizmológus. A jórészt harmadkori gyűrt rétegekből felépített török földet sok ilyen «élő» vetődés szabdalja rögökre az eredeti hegyszerkezetet gyökerében megváltoztatva. Kisázsia nyugati részén a Marmara-tenger medencéjét átszelő három árok az ország legerősebb rengéseinek fészke, kívülük a Kaikos, Kyaster, Hermos, Menderes, Keramos, Makestos árkok, Törökország keleti részén a Toporavan tó medencéjét, a Karasu felső folyását és a Van tó medencéjét kialakító törések, valamint az Aras- és Kelkid Irmak árok a fő rengéskeltők. Rengésünk fészkét valószínűleg az utóbbiak között kell keresnünk. Befejezésül még csak annyit kívánok megemlíteni, hogy Erzincant 1045 és 1784 között 17 katasztrofális földrengés sujtotta, a legutolsó 5000 emberéletet követelt áldozatul.

Simon Béla.

Függővasúti állomás és meteorológiai állomás a Lomnici csúcson 2634 m magasságban.

munkájának maradványa a völgyek egyenetlen esése, a sok lejtőtörés, a pompás meredek tófalak. E tófalak a felsőbb völgyrészletben 100—400 méter magas szálban álló kőzetből képződtek, a középső völgyrészletben ellenben 50—100 méter magas morénaanyagból. A legalsó völgyrészletekben a vizek akadálytalanul lefolyhatnak, a középső és felső völgyrészek alsó végébe gyakran törmelékkel körülvett és kiszáradt, vagy még élő tavakkal kitöltött völgymedencék vannak beágyazva. A tófalakon a patakok festői vízesésben omlanak alá. Különösen jellemzőek a legmagasabb völgyrészletekre a magas és szerfölött meredek sziklafalakkal félkörben övezett katlan- vagy cirkuszvölgyek.

A sok magashegyi tó, a tengerszem a Magas Tátra legszebb ékköve. Amint felkapaszkodunk valamely csúcsra, a szomszédos völgyekből a kisebb-nagyobb tengerszemek váltakozó színpompás koszorúja tárul elénk. A száznál több tengerszem legtöbbje a déli oldalon van. A tavak övezete 1200—2150 méter között fekszik. A legtöbb tó 1600—2100 méter közt található a törpefenyő- és a sziklarégióban. A legmagasabban fekvő nagyobb tó a felső Wahlenberg tó 2154 méteren, a legmélyebb fekvésű tó a déli oldalon a Csorbai tó 1350 méteren, északon a Toporowy tó 1095 méteren. A tavak legnagyobb része sziklamedencében nyugszik. A morénatavak a sziklamedence-tavaknál átlag 500 méterrel mélyebben fekszenek.

A Tátra hegytömegének legnagyobb része őskőzetekből áll: gránit, gneisz és kristályos pala. Ezt keleten és északon mészkőzóna övezi. A mészkőnél régibb a permi homokkő, a Tátra legrégibb üledékes képződménye. A Tátra földrajzi helyzete közbülső. Népek, hegyközi teknők és folyórendszerek között magasodik ki, határt szab országok, népek és természeti területek között. Sajátos éghajlatát is ez magyarázza. Északról zord szelek érik, nyugatról az esőt szállító szelek támadják, déli és keleti lejtőjét pedig a hegység meredek ormai védelmezik. Ezért sorakozik délen és keleten az üdülőtelepek, szanatóriumok és szállodák hosszú füzére a Tátra szélvédett derekára. Növényzete és állatvilága is e határfekvésből és messze kimagasló helyzetéből magyarázható. Sziklacsúcsai kopárak, itt-ott örök hó lapul meg, a sziklák alatt gyephavas övezi és ezt törpeerdő szegélyezi. Itt tenyészik a havasi növényzet és él a havasi állatvilág. A havasok alatt széles fenyves erdők sötét övezete borítja a kopottabb hegyeket és ahol az erdő megszű-

A MAGAS TÁTRA

Írta NEMÉNY VILMOS dr.

A Magas Tátra... Fagyos fenséggel ágaskodnak csipkés ormai felhők feletti magasságba. Gránitfala őrt áll a Szepesség fölött, de egyszersmind ráüti bélyegét. A szepességi nép mindannyia fanatikus szeretettel gondol a Tátrára és akárhogyan alakulnak is az életkörülményei, bárhová veti is a sors, a világ minden részéből visszavágyik a tájékára.

A Magas Tátra jellemző sajátságai a vadcsipkézetű, élesvágású, fölötte keskeny és szétfűrészelt hegycsúcsok és gerincek, mélybevágású völgykatlanokká tágult hegynyílásokból, sok magas fekvésű páholyszerű, gyakran tengerszemet rejtegető mélyedésből (cirkuszvölgy) stb. tevődik össze. Általában jellemzője a Magas Tátrának, hogy aránylag kis területen összezsúfolva őrzi a magas hegységek minden sajátosságát. A meredek sziklacsúcsok 2300—2665 méter magasságot érnek el, a szoros részek 1900 méternél sehol se alacsonyabbak. A hegygerincnek sok mellékága erősebben tagolt, szétfűrészelt, mint maga a főgerinc, azok északnak és délnek húzódnak és egymás között mélyen bevágódott völgyeket és völgykatlanokat fognak közre. A déli mellékágak, majdnem egyenlő hosszúságban, meredeken ereszkednek alá a síkságba, azokon büszkélkednek a legmagasabb csúcsok is. A Tátra csúcsai, a Szalóki csúcsot kivéve, jellegzetes hegycsúcsok. Többjük kettős ormú, mint a Gerlachfalvi, Tátra és Tengerszem csúcs. A völgyekben, kivált az oldalakon és alsó végükön levő hatalmas törmeléktömegek a Magas Tátra egykori gleccserjeinek emlékét őrzik. Ugyancsak az egykori gleccserek

A Zöld tó völgyét körülvevő hegycsúcsok egy része.

nik, szántók, veteményesek falvakkal tarkázott vidéke terpeszkedik. Itt már véget is ér a magas hegység és talpazata lankás lejtőkbe, enyhe hátakba simul.

A Tátra a Kárpátok többi hegységéhez hasonlítva aránylag kis kiterjedésű. Hossza alig 45, szélessége mindössze 15 kilométer. Az Alpokhoz viszonyítva nem is túl magas, és a Tátra mégis sziklahavas, alpi hegység. Azzá teszi szaggatott volta és viszonylagos magassága. Az az egy kilométert is meghaladó magasság, amellyel a sziklacsúcsok az erdő határa fölé emelkednek, teljesen elegendő ahhoz, hogy az Alpok hegyóriásaival vetekedő hegyformák alakuljanak ki benne. Csak a gleccserek hiányzanak völgyeiből, hogy valóban alpi tájjá legyen. A multban, a jégkorszakban, megvoltak ezek is és a jégkori gleccserek munkájának köszönheti a Tátra mai arculatának fővonásait.

Kicsi voltában és sziklahavas jellegében rejlik a Magas Tátra varázsa. Nincsen talán a világnak még egy hasonló hegysége, ahol aránylag szűk területen annyi zordság, annyi fenség volna összezsúfolva, mint a Tátrába. Négy-nyolc óra alatt átkelhetünk a hegység tulsó oldalára és újra visszatérhetünk a szepesi fennsík lankáihoz. Közben végigszeljük a hegységnek valamennyi, egymás fölé helyezkedő övezetét. Lenn a hegység tövében piroslik a meggy, meg az alma, de szomszédságában már fenyves sötétlik. E fölött törpe erdő küzd életéért, majd azt gyep követi. A gyephavas után mohás-zuzmós sziklák következnek sorra és a csúcsok táján ez is megszűnik. A növényövezettel változik az állatvilág is. Lenn, az erdőkörzetben békésen legel a gulya, fenn a magasban meg lopva keresi élelmét a zergenyáj és a széllel versenyt fütyül a marmota.

A Tátra nem tömeges hegység. Nagyon is feldarabolt. Testét mélyen bevágódó völgyek szabdalják, ezek tágas völgyfőkkel a tetőkig hátrálnak. Közbül csak keskeny, fűrészelt élű gerinc marad és rajta égbenyúló csúcsok ülnek. A déli völgyfők hátrább vágódtak a hegységbe és ez az oka annak, hogy a legmagasabb csúcsok nem a főgerincen, hanem attól délebbre ülnek. Így kerül a mellékgerincre a Gerlachfalvi és a Lomnici csúcs is. Hajdan, a jégkorszak előtt, a legmagasabb csúcsok vonalában húzódott a főgerinc. A Tátra tagoltságát völgyhálózatának sűrűsége jellemzi legjobban. A Magas Tátra egész területe 500 négyzetkilométer, 33 völgye van 260 négyzetkilométernyi területen, kétszerannyi, mint a szomszédos Liptói havasoknak, ahol 13 völgy jut 220 négyzetkilométerre. A Magas Tátra völgyei rövidek, átlag 4·3 kilométeresek és 1·5—2 km szélesek.

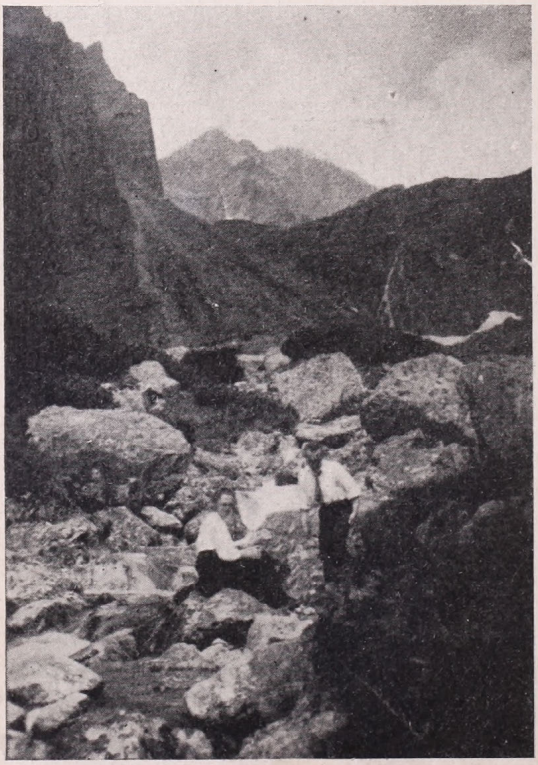

A Kistarpataki völgyben.

Az örökhó és a gleccserek hiánya ellenére a Tátra mégis magashegység: sziklahavas. Délről, a Poprád völgye felől nézve hirtelen, meglepetésszerűen emelkedik ki a fennsíkból. Tövében nincsenek előhegyek. Az élesen tagolt, zeg-zugos főgerincből csúcsokkal, tornyokkal megrakott mellékgerincek ágaznak ki, amelyek meredek homlokban végződve hirtelen törnek le. A főgerinc ívelt. Domború oldala dél felé néz, ezért a Tátra tövén utazva a csúcsok mindig másképp csoportosulnak. Messze délre, az Alacsony Tátrára:

a Kecskekőre, vagy a Királyhegyre kell felkapaszkodnunk, hogy a Magas Tátra egészét áttekinthessük. A homorúan ívelt északi oldalon már a hegység tövéből gyönyörködhetünk a csúcsok teljes sorozatában. Délről nézve a Tátra egységesebbnek, északról tagoltabbnak tetszik. A hegység az egységes gránit felépítés miatt tömeges, zömök és széles talapzaton nyugszik. Csúcsai már karcsúbbak és olyanok, mintha hatalmas kőtuskókból rakták volna össze. Ez a szaggatott sziklarajz a tarajos sziklagerinceken is megvan, sőt ilyenek a csúcsokból szerteágazó bordák és horhók is. A tornyok között mély nyergek, csorbák, rések, a szomszédos völgyek sokszor nehezen járható átjárói. A csúcsok oldalát keskeny, de sűrűn sorakozó árkolások tagolják, köztük sziklatarajok, bordák és pillérek. A Tátra zord arculata nem a mának, hanem a multnak, a jégkorszaknak eredménye. A geológiai értelemben vett tegnap nyomait mindenütt megtaláljuk a Magas Tátrában.

A Magas Tátrának már évszázadokkal ezelőtt megvoltak a rajongói és kutatói. Egy késmárki krónika már 1565-ből megemlíti, hogy Laszky késmárki várkapitány a pünkösdi ünepek alatt nagyobb társasággal kirándulást rendezett a hegységbe. Az első, aki a Lomnici csúcsot megmászta és tátrai barangolásait leírta, Frölich Dávid késmárki matematikus volt. 1615-ben kapaszkodik fel a Lomnici csúcsra, egykori útját ma is «német létrának» hívják. Hogy a Tátrában már abban az időben is gyakrabban jártak, bizonyítja a Boroszlóban megjelent Dazischer Simplicissimus, amelyben egy boroszlói diák 1655-ben tett háromnapos tátrai kirándulását írja le. Egy évvel előtte id. Buchholtz György késmárki lelkész elsőnek ért fel a Szalóki csúcsra. Fia, ifj. Buchholtz György már tanítványaival is rendezett kirándulásokat a Tátrába. Úgy Frölich, mint a két Buchholtz számos leírásban foglalkozott a hegységgel. A három Tátrakutató kéziratos leírásait Bél Mátyás, a híres geográfus aknázta ki a nyilvánosság számára. A késmárkiak tátrai kirándulásai nyomán új elem bukkant föl a Tátra látogatói között: a kincskeresők. A Tátrát még a XVIII. század végén is ércben dúsnak gondolták, e mellett hittek a Tátrában elrejtett kincsekről szóló mondákban is. Így például egy német Papyrus nevű iparos 22 évig űzte a Zöld tó völgyében és az azt körülvevő hegyekben a kincskeresés mesterségét, amíg egy hózivatarban halálát lelte a róla elnevezett sziklavölgyben. Sokan űzték a bányászatot is, de nem sok eredménnyel, különösen a Kotlina völgyben, a Rézakna völgyben, a Papyrus völgyben és a Tarpataki völgyben, de a Krivánon, a Tátra viharjelzőjén is. A Krivánon Mátyás király kezdte a bányászatot, azóta a kísérletet többször megismételték, legutóbb a XIX. század elején. Az akna 2050 méter magasságban volt. A régi aknaút részben még ma is megvan.

Az első nyomtatásban megjelent teljes Tátraleírást Czirbesz A. J. iglói lelkész adta ki 1772-ben Bécsben. Mikor azután gróf Csáky István a mai Ótátrafüred helyén 1787-ben megalapította az első ven-

A Batizfalvi tó katlana.

Téli Tátra.

dégházat, (annak a nyomán létesült később a többi fürdőtelep : Újtátrafüred, Tátraszéplak, Matlárháza, Lomnic és Csorbató) akkor sok külföldi tudós is foglalkozott a hegységgel, így a német Fichtel, a francia Haquet, az angol Tomson, a svéd Wahlenberg, a francia Beudant és a lengyel Stanislav Stasic. A szepességiek közül Genersich Keresztély, Mauksch Tamás, Asbóth János, Berzeviczy Gergely Ferenc voltak a XVIII. század végén és a XIX. század elején azok, akik a nagy nyilvánosság figyelmét felhívták a Magas Tátrára és ebbe az időbe jut a német Sydow, Karl Ritter és Hartlaub látogatása is, akik nagyobb leírásokban ösmertették a Tátrát. A tulajdonképpeni feltárás és a mai természetjáró, hegymászó és fürdőkultúra kezdete 1873-ra tehető, a Kárpátegyesület megalakításával, amelynek oroszlánrésze van abban, hogy a Magas Tátra ma már az emberiség közkincse. A Kárpátegyesület nevével forrott össze a Tátra feltárástörténete. A hetvenes évek elején újra megkezdték a Gerlachfalvi csúcs megmászását, elsőnek Still János ólesznai tanító jutott fel rá 1834-ben, de őt sokáig senki sem követte. 1874-ben Déchy Mór, a külföldön is ismert alpinista mászta meg elsőnek a Tátracsúcs két ormát és átkelt a Vaskapun, Zawraton és a Koprova hágón. Két évvel később Dénes Ferenc lőcsei tanár, a későbbi híres Tátrakutató megtalálta a Jégvölgyi csúcs mai útját a Kőparipán át, ugyanabban az évben Téry Ödön dr. megmászta a Középormot a Kispataki völgyből, 1877-ben a Fecsketornyot a Zöld tó völgyében, 1878-ban a Középormot a Nagytarpataki völgyből, 1877-ben Bogdányi F. eléri a Késmárki csúcsot, Roth Márton pedig a Zöld tavat körülvevő hegyekben fedez fel több új utat. A hegység irodalmi feltárásával kapcsolatban tehát megindult a feltárás is, a hagyományokat ma is követi a Csonka-Magyarországtól elcsatolt Szepességen az ottani Kárpátegyesület. A kilencvenes években feléledt a geológiai kutatás is, Partsch lipcsei tanár, a szepességi Roth Sándor és Dénes Ferenc, a lengyel Rehman, a bécsi Lucerna a jégkorszak emlékeit, Moroszevicz és Szádeczky a gránitokat, Raciborszky pedig a kövületi flórát tanulmányozzák. Uhlig a bécsi Tudományos Akadémia kiadásában jelentetett meg nagy munkát a Tátra geológiai kutatásáról. A mult század

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

végén a Magyar Turista Egyesület is bekapcsolódott a Tátra feltárásába és a fejlesztés munkájába, a csúcsok megmászásában pedig a sportszempont jut előtérbe. Gömöry Olivér, Tetmajer Kázmér, Hacker Emil, Déry József, Englisch Károly lovag és Eggenhofer Teréz hegymászásai már mind a sportszerű alpinizmust szolgálják. Az utolsó évtizedekben kiépültek a völgyi és a magashegyi utak, ma már a Tengerszem csúcsra, a Kis Viszokára, a Szalóki csúcsra, a Fehértavi csúcsra kényelmes vándorutak vezetnek fel, a Gerlachfalvi, a Lomnici és a Tátra csúcsra láncokkal és kapcsokkal ellátott utak készültek a legmagasabb övekbe, valamint több más építkezés könnyítette meg a tátrai természetjárást, hegymászást és a téli sport űzését.

A Tátra valóságos mesevilágot rejteget. A Tarpataki völgyben dübörögve morajlik a vízesés, fönnt a magasban játszi napsugár hámozza ki a Lomnici és a Gerlachfalvi csúcs hótól őszült fejét. A Tengerszem csúcson föltárul a Tátra rejtélyeinek világa: megmutatja a feketén meredő gránitfalakat, a csillogó hófoltokat, a virágos réteket, szédülve néz le az ember a Tengerszem és a Halas tó síma tükrére és messze kíséri tekintetével a habos felhőket, amint lomhán úsznak a lengyel síkság felé. Elképzelhető-e szebb, mint az este a Zöld tó partján, amikor alkony borul a tájra és fehér köd ölelgeti a Karbunkulustorony mondaövezte csúcsát? Amelyen valaha gyönyörű smaragd ragyogott, amíg el nem jött a szerelmes ifjú és szíve bálványának le nem törte. Az ember ott ül a tó partján a harmatos fűben és nem tudja, hogy a Karbunkulustorony karcsúságában gyönyörködjék-e, vagy pedig a Késmárki csúcs rettentő fekete falát bámulja? És a Halas tónál ott őrködik a kővévált Barát a hegyek kincsei fölött. Az égi hatalmak ítélték erre a sorsra, mert röghöz kötött ember létére megkísérelte a madárhoz hasonlítani és repülni. A Koprova völgy zúgó fenyveseiben ezer méternyire ágaskodik a völgy fölé a vén Kriván. A királyi alakú Tátracsúcs négyágú koronájának millió gyémántját csillogtatja meg a Csorbai tó tükrében és mindez csak kevés részlet abból az ezernyi képből, amelyet a Tátra mutat.

Szinte leírhatatlan az a tündéri pompa, amelyet Tél apó, a természetnek ez a nagy

A Gerlachfalvi csúcs katlana.

Téli Tátra.

művésze varázsol a Tátra fenséges hegyvilágába. A csúcsok homlokán ilyenkor jégdiadém csillog és millió gyémántján szikrákat hány a napsugár. Mezítelen vállukról hermelinpalást omlik, puha redőkbe szedve a lábukig. A téli Tátra panorámája sokkal hatalmasabb és egységesebb képet nyujt, mint a nyári Tátráé.

És van még ma is a Tátrában valami abból a magányból, abból a beszédes csöndből, abból az elhagyatottságból, amelyet a hegyek látogatói és vándorai közül sokan annyira szeretnek. Vannak még nehezebben hozzáférhető völgyek, eldugott sziklakatlanok a Tátrában, ahol őseredeti állapotában, zavartalan összhangban élvezhetjük a magashegység természetét. Alulról vadaskert zárja el a hozzájuk vezető utat, fölöttük ledönthetetlen bástyaként merednek a Tátra főgerincének síma táblákban letörő falai. Ezek a völgyek megőrizték érintetlen szépségüket, szűzi varázsukat. Csak vadnyomok mutatják, hogy itt is van élet. Aki közel akar lenni az Úristenhez, aki részesévé akar válni annak a sokatmondó, nagy csöndnek, amelyben a hegyek szívverése lüktet, az oda megy el, ezekbe a völgyekbe. Elvándorol a Zöld tó völgyébe, a Kopahágón át fölzarándokol a Javorina ősrengetegeibe és onnan a Fekete tóhoz, amely a Jégvölgyi csúcs mérhetetlen fala tövéből mosolyog az ég felé. Emberi zaj ide nem hatol, legfeljebb a Siroka felől hangzik át mélán a pásztorfurulya. Vagy a Javorina csúcsok komor, nedves falai alján elterülő omladékmezők közül, vagy a Varangyos tó partjáról. Aki ide eljut, az elmegy a Podvisoka szarvasbőgéstől hangos erdeiből a Vadkacsa völgybe, ahol nyáron is jégtömegek ülik körül a Kacsavölgyi tó tükrét és elmegy a Szmrecsini völgybe is, ahol úgy hevernek a vén cirbolyák korhadó törzsei, ahogyan valamikor ledöntötte őket a vihar. Ezek a helyek ma is mind valóságos szentélyei a hegyi magánynak.

Vannak más hegységek is, a Tátránál sokkal magasabbak, félelmetesebbek, gigászibb arányúak. De a Magas Tátra mégis szebb, érdekesebb, csodálatosabb, mert azokból a hegyekből hiányzik az a varázslat, ami a Tátrával oly szorossá, oly bensőségessé teszi mindenki kapcsolatát.

A MALÁJ FÉLSZIGET ÉS SINGAPORE

Írta SULKOWSZKY ZOLTÁN

A hatalmas félsziget felosztása meglehetősen körülményes. Északi részének nyugati felébe mélyen belenyúlik Burma, míg a keleti felébe, majd később egész szélességét elfoglalva, Thaiföld, azaz Sziám. Brit Malaya így csak a hosszú félsziget területének mintegy felét kapja. Természetesen földrajzilag és politikailag is ez a fontosabb rész és ha Maláj félszigetről beszélünk, rendesen a félszigetnek csak erre a déli felére gondolunk, amit Brit-Malayanak, vagy Brit-Malájföldnek nevezünk. Ez a terület 750 kilométer hosszú és seholsem szélesebb, mint 350 kilométer.

Nézzük csak a politikai felosztását: Két nagy részből áll, az ú. n. Straits Settlements és a maláj államok. A maláj államok ismét két csoportra oszlanak: szövetségesek és nem szövetségesek. Természetesen mindkét csoportban Anglia parancsol, de míg a szövetséges államok élén bennszülött szultánok «uralkodnak» és csak angol adviser, azaz «tanácsadó» működik, addig a nemszövetségeseknél, amelyek sokkal elmaradottabbak és az angol koronának kevésbbé fontosak, nem is olyan komoly az «ellenőrzés». Az utóbbi csoport államai: Kedah, Perlis, Kelantan, Trengganu, Johore, míg a szövetségesek Perak, Selangor, Negri Sembilan és Pahang. Gyarmati, gazdasági és sztratégiai szempontból azonban a Straits Settlements a legfontosabbak, így ezek angol koronagyarmatokat alkotnak, tehát Penang, Wellesley, Dindings, Malacca és Singapore már nem lehetnek sem szövetséges, sem nemszövetséges maláj államok.

Hosszú utazásom során Szumatráról hajóztam át Penangba, hogy alaposan bejárjam ezt a vidéket is. Itt fogad az a nagy probléma, hogy innen, a félsziget közepéről merre is induljak, északra vagy délre? Minthogy Singapore nem maradhat ki útitervünkből, Sziámba meg később is eljuthatunk, dél felé irányítjuk kormányunkat.

Valljuk be, általában keveset tudunk ezekről a bennszülött országokról. Vagy tudja-e az általános műveltségű európai, legyen az angol, német, francia, vagy éppen magyar, hogy mit láthat Kuala Lumpurban, vagy milyen városok Ipoh, Johore Bahru, Taiping stb.? Lehet-e motorozni Negri Sembilanban? Mind olyan kérdések, melyekre a legmeglepőbb feleletet kapjuk, amint nekivágunk utunknak.

Az bizonyos, hogy rejtelmes ez a föld. Legnagyobb részben végtelen és átjárhatatlan őserdők borítják, hiszen csak 1—2 foknyira

A Sakai törzs kezdetleges emberei Perak államban.

vagyunk az Egyenlítőtől. Háborítatlan honos az elefánt, tigris, orrszarvú és a vadbivaly. Nyolcvan évvel ezelőtt rejtély fedte a sziget belsejét és bár a nyugati parton volt néhány fehér telepes, a belső területeken még hetven évvel ezelőtt sem fordult meg európai ember. Nagyszerű fák és buja vad növényzet borítottak el mindent.

De jött a kaucsuk és halálra ítélte az erdőket. Munkába fogta a nomád törzsek vad lakóit, bevonult a civilizáció minden vívmánya és bevonult a fehér gyarmatosító a kínai kihasználóval együtt. Óriási ültetvények és óriási vagyonok keletkeztek. Az átalakulás még ma is tart. A nagyszerű városoktól, a remek autóutaktól napi járásnyira szűz erdőket és fákon lakó vadembereket találhatunk még ma is. A pompás túraautó előtt tigris ugorhat át az úton, vagy vadelefánt miatt kell a tempót lelassítani.

Mert az ősrengetegen az angolok elsőrangú utat vezettek keresztül. Mindkét oldalon a sötét erdő terül el, hová még soha ember a lábát be nem tette. Mint két élő fal között vezet a remek aszfalt-út, egyetlen akadály, egyetlen zökkenő nélkül. Fenséges a látvány, ha a motor zaja elhal, megremegtet a vadállatok ordítása, de ha haladunk, mintha egy csodálatos parkban haladnánk. Hosszú és nyílegyenes bitumen utakon, mértföldjelző kövekkel, útbaigazító táblákkal. Talán csak az a meglepő, hogy a táblákon sokszor majmok tanyáznak és ellenszenvesen vicsorítják ránk fogaikat. Vagy néha egy-egy kígyó csodálkozhat el, hogy kerekeink útjába kúszva mi végzett olyan gyorsan életével?

Emberi kéz ilyent nem tud alkotni. Az orchideás, pálmás, indákkal és liánokkal összefutott örökké zöld erdő a legpompázóbb park, amit csak el lehet képzelni, a Teremtő és a Természet pazar parkja : a szűz őserdő.

Ahol megszűnik az erdő, ott ültetvények következnek. Főképpen gumi, de áthaladunk kiterjedt kókuszpálma erdőkön, majd millió és millió ananász között. Rizsföldeket is látunk.

Ültetvények csak ott keletkezhetnek, ahol megszüntetik, vagyis kiirtják az erdőket. Meghal az őserdő és megszületik az ültetvény. Kivágják a fákat, a csonka törzsek és gyökerek még sokáig a földben maradnak, mikor kiszáradnak, egyszerűen meggyujtják. Minden bozótot, gazt és növényzetet gondosan el kell pusztítani, mert egy-két év mulva újra állna az erdő.

A kínaiak beszivárgása állandóan tart. Brit-Malaya lakossága közel öt millió, mintegy 20,000 európai, a többinek fele maláj, fele kínai. A kínaiak azonban egyre jobban szaporodnak és nemsokára, ha ez így tart, a Maláj félsziget megérdemli a Kínai félsziget nevet. Természetesen a kínaié a vezetőszerep, hiszen ő a Kelet zsidója. Övék a kereskedelem, övék az ültetvények legnagyobb része. A malájokat a Szumatráról származó minangkabu törzs képviseli. Szokásaikat itt is megtartották, a családban az asszonyé a vezetőszerep, különösen Negri Sembilanban. A járt utaktól nem kell azonban különösen messze mennünk, hogy még egészen kezdetleges, őslakó, vadon élő törzsek embereivel találkozzunk. Ilyen a semang, gyapjas hajú, fekete bőrű nép, igen alacsonyak, lakásaikat a fákra építik, fegyverük a félelmetes fuvócső. Kevés ruhájukat növényekből, bambuszból és levelekből készítik. Hasonló, csak világosabb bőrrel Indokínából származott a sakei nép. Pahangban él még a kalózkodó Jakun törzs és a sziámi eredetű sam-sam nép, mely Kedahban is képviselve van. Újabban sok indus is bevándorolt.

Természetesen a fejlődés tart. Az ismeretlen vidék és nép egyre kevesebb, a műveltség egyre terjed. Az őslakókat a malájok a XIII. századtól kezdve szorítják háttérbe. Az első európaiak a portugálok voltak, 100 évvel később, 1641-ben a hollandiak foglalják el Malaccát. Az angolok jóval később, 1819—1826-ban fészkelik be magukat Penangban és Singaporeban. A kínaiak pedig folyton jöttek és jönnek, de míg ők csak az üzletet nézik, az angolok a sztratégiai pontokra fektetik a fősúlyt.

Az angol itt is kitűnően okoskodott. A maláj nép nem zúgolódik az angol ellen, jól tudják, hogy ők nem tudnának függetlenül uralkodni. Az angol beengedett annyi kínait, hogy ha most kimennének, feltétlenül a kínaiak lennének az urak. Akkor már inkább az angol, gondolja a maláj. Tehát tovább «uralkodnak» a maláj szultánok, szövetkeznek és nem szövetkeznek a maláj államok. Megelégedettek a kínaiak is, övék az üzlet, számban, műveltségben és vagyonban fölényben vannak, az angol uralom pedig biztosítja a rendet és a zavartalan üzletmenetet. Az angoloknak pedig megmarad a kiaknázhatatlan nyersanyagtartalék és a rendkívül fontos sztratégiai támaszpont.

Hamarosan elérjük Kuala Lumpurt. A rendes és csinos vá osokból már ízelítőt adott a kis szigeten fekvő Penang, egészen közel a félsziget szárazföldjéhez. Majd Taiping,

Kuala Lumpur, a szövetséges maláj államok fővárosa.

Singapore. A rendőr zsinórral mozgatott szárnyakkal irányítja a forgalmat.

Perak állam székvárosa és Ipoh következtek, 25 és 40 ezer lakossal. Kuala Lumpur mégis meglepett. Ilyen névvel nem vártunk ilyen várost. A Szövetkezett Maláj Államok fővárosa, 100,000 lakossal. 1872-ben még két utcás kis kínai falu volt, mára csodálatosan gyönyörű nagy kertvárossá fejlődött. Aszfalt utcák óriási autóforgalommal, nagyszerű hotelek, klubok, golf- és polopályák, pompás középületek és fényes paloták teszik igazán modern nagyvárossá. Innen vezet az út a néptelen őserdőkön, távol minden lakott helytől, a félszigeten át keletre, Pahang államba és annak kis kikötőjébe, Kuantanba. Aki aszfaltos úton tigrisre vagy elefántra autóval kíván vadászni, ne mulassza el ezt az alkalmat.

Perak államban van a Maláj félsziget újabb kincse, a sok ónbánya. Míg a világ gumitermelésének csak mintegy felét szolgáltatja a félsziget, addig ónból a világ termelésének kétharmadát itt bányásszák. Látjuk a bányák minden faját, a kezdetleges mosástól a milliókba kerülő modern gépberendezésekig. A munkások kínaiak és malájok.

A jó út építi az országot. Még a legkisebb faluban is külön hely van a parkirozásra, a legkisebb helyen is látjuk az ócska és kopott bérautók tucatjait. Vajjon kiknek kell a bérautó? Az ültetvényeken nehéz munkát végző kuliknak pénzre nem igen van szükségük, a természet gondoskodik az ennivalóról, az ültetvényes a lakásról, ruha pedig nem kell. A fizetést tehát vagy szerencsejátékra, vagy autózásra fordítják. Volt olyan falu, ahol egy rozoga autóbusz néhány fillérért a falu körül vitte bennszülött utasait és reggeltől estig mindig volt vállalkozó utasa.

Negri Sembilan államban még Seramban volt nagyobb helyünk, 15 ezer lakossal. Megnézzük Malacca városka régi kikötőjét és régi portugál erődjét is, majd Johore állam őserdői között folytatjuk és fejezzük be nagyszerű utazásunkat. Soha annyi kókuszt nem láttunk még életünkben, mint itt! Két millió font sterling a félsziget kókuszexportjának évi jövedelme. A pálma nem igényel gondozást, megnő magától és a hatodik évben már gyümölcsöt hoz. Az itteni diók nem is diók, akkorák, mint egy jól megtermett otthoni sárgadinnye, egy pálmán 50—100 gyümölcs az évi termés. Külön gyüjtők vannak, akik járják az ültetvényeket és összegyüjtik a magasban termő gyümölcsöt csekély részesedésért. A legtöbben kötélen felengedett betanított majommal dolgoznak.

Megismerjük az itt termő trópusi gyümölcsök minden fajtáját és fogyasztásukból ki is vesszük részünket. Nemcsak kókuszt, eszünk banánt, narancsot, papayát, durjánt, mangut, mangisztánt, de talán mégis leginkább ananászt.

A félsziget legdélibb csúcsán van Johore Bahru, Johore fővárosa és szultáni székhelye. Innen 800 méteres hosszú töltés vezet át Singapore szigetére, melynek déli részén fekszik Singapore városa és kikötője. A töltés 20 méter széles, az úton kívül két vasúti sínpár is vezet rajta. 25 kilométernyi út a szigeten és bent vagyunk a városban.

Utcarészlet Singaporeban (Robinson Road).

Singapore. A folyó kikötője.

Nagyobb ónbánya a Maláj félszigeten.

Singapore tengeri és sztratégiai fontosságát mindnyájan ismerjük. A sziget 20 km széles és 40 km hosszú, míg a városnak 420,000 lakosa van. 1819-ben szállt partra Sir Stamford Raffles, akkoriban 200 lélek élt ezen a helyen. Ma itt van a Kelet legnagyobb kikötője és a Bangkok-Singapore vasut egyik végállomása. A lakosok között a kínaiak vezetnek, 320,000 a számuk, 50,000 a malájoké, kívülük 30,000 indiai, néhány ezer európai és amerikai él a városban. A kikötőben átlagosan évente 20 millió tonnányi hajó fordul meg.

Az európai részt kivéve a város teljesen kínai város benyomását kelti. Az utcák aszfaltosak, de gyalogjáró nincs és a piszok meglehetős nagy. A forgalom óriási. Ezer és ezer autó, autóbusz, villamos és riksa szaladgál az utcákon, ahol nyüzsög, hemzseg és kiabál a sok kínai. Fényes hotelekben zeneszó mellett issza frissítőit a világjáró hajók állandó turistája, a hivatalos dolgokat pedig a nagyszerű középületekben intézhetjük el. «Importált» indus forgalmi rendőrök vigyáznak a rendre, a forgalmat szárnyaikkal irányítják. A naponta átlag 100 megforduló hajó közönségéből él a városnak a fele. 7000 riksa lesi a jól fizető európait. Mert fizetni jól kell mindenért Singaporeban, Keletnek talán legdrágább városában. A napi ellátásért közepes szállónkban mintegy 40 pengőt fizetek a jó Straits-dollárokban.

A trópusi hőség a városban érezhetőbb, mint az erdők között volt. Azért még sincs az a kibírhatatlan nagy meleg, mint akár Indiában, akár talán Észak-Afrikában. Pedig 120 kilométerre vagyunk az Egyenlítőtől, de a tenger mindig ad egy kis hűs levegőt.

Két magyart is találunk ebben a bábeli városban. Egy artistát és egy női fodrászt. Sem ők, sem mi, de talán senki sem tudja, hogy mi a sorsa Singaporenak és ennek a nagyszerű félszigetnek a jövőben. Fejlődés vagy visszafejlődés van-e a sors könyvében előírva, a nyersanyag és a fontos sztratégiai pontok milyen gazda kincseskamrájának gyarapodását fogják elősegíteni?

HANYATLÓ ÉS ÚJRAÉLEDŐ ARANYBÁNYÁK

Írta GAÁL ISTVÁN dr.

A bányász «Jó szerencsét!» köszönése híven fejezi ki a bányászsorsnak a szerencsével való szoros kapcsolatát. Kiváltképpen a fémbányászat terén tapasztaljuk ezt. Innen van, hogy egy-egy nagy reményekre jogosító bányanyitás hamarosan csődbe fulladt, ezzel szemben már teljesen kimerülteknek vélt, talán évszázadokon át elhanyagolt bányák újabb szerencsés lelet vagy mű.elésmód révén újra föllendültek.

De maradjunk most csak Épmagyarország aranytermő hegyvidékei körzetében s emeljük ki az eléggé közismert ércgazdagságon kívül az erdélyi arany egy különös sajátosságát.

— Hogyan? — kérdi bizonyára az olvasó. — Hát lehet arany és arany között különbséget tenni?

Akárminő különös, de csakugyan így van. Az erdélyi, valamint szatmári aranyérceket a máshonnan valók közül biztosan ki lehet válogatni. Nem is volt tehát nehéz dolgom, amikor a 900-as évek elején a Déván folyt nem egy aranylopási pörben a vádlott tagadásával szemben rábizonyítottam, hogy a nála talált érc Nagyág vidékéről való.

Ennek az az egyszerű magyarázata, hogy Erdély hegyeiben az arany nagyon sok helyütt egy — különben szintén ritka — fémmel, a *tellúr*ral elegyedett. Az ásványtan története is őrzi annak nyomát, hogy az erdélyi arany-tellúr-ércet «aurum problematicum»-nak, azaz «rejtélyes arany»-nak nevezték jóideig a tudósok. Sokáig nem akarták ugyanis föladni azt a megcsontosodott tételüket, hogy az arany csak magában fordulhat elő,

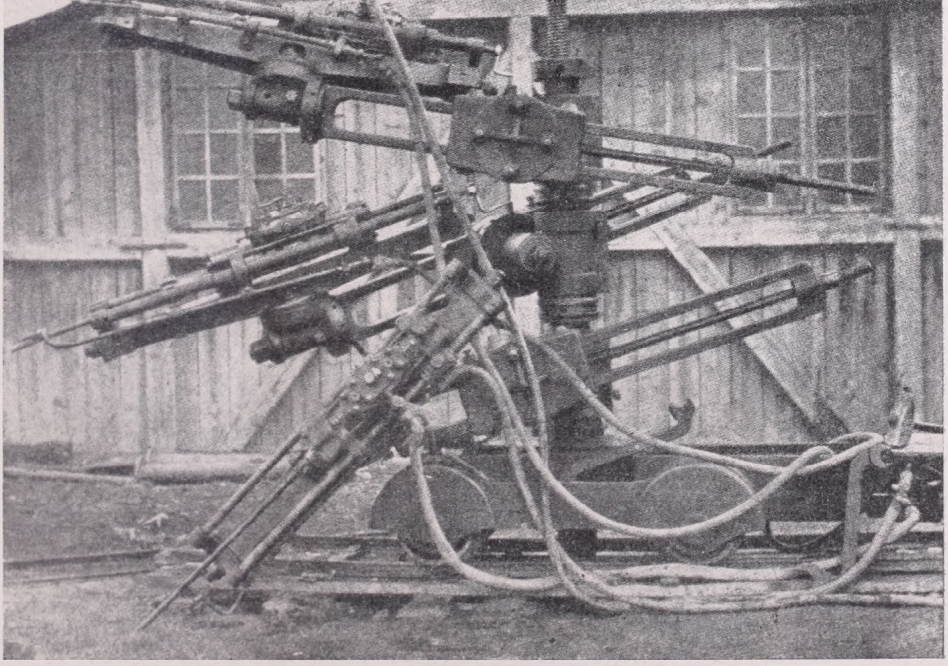

Sikerrel használt kőzetfúró gép Selmecbányán.

mert más érccel való elegyedése — méltóságán aluli. A tudós mineralógusok kutatásai révén pedig egyre-másra kerültek elő az Erdélyi érchegység bányáiból újnál-újabb aranyércfajták, amelyekben az arany ezüstön és tellúron kívül még vassal és ólommal is elegyedett és amelyeket aztán *Nagyágit* (Nagyág bányahelyről), *Sylvanit* (Transilvániáról), *Krennerit*, *Petzit* (hasonló nevű magyar tudósokról) s más neveken vezettek be az ásványtanba. Ezeknek a magyar földön fölfedezett ásványoknak egyikét-másikát utóbb — nagy ritkaságkép — egyes amerikai vagy ausztráliai aranybányákban is megtalálták. (Azoknak az érceknek természetesen Californiában épp úgy, mint Ausztráliában ugyancsak *Nagyágit*, *Sylvanit* stb. a nevük.)

Az előrebocsátottak után világossá válik tehát, hogy az erdélyi aranyércet többkevesebb tellúrtartalmáról könnyen fölismerhetjük.

Erdély aranyáról még csak annyit, hogy ott a hegyek kincse távolról sincsen kimerítve. Sőt, olyan hegység is van, amelynek aranyát még el sem kezdték bányászni, holott e sorok írója is hozott belőle 38% fémaranyat tartalmazó telérmintát.

Ezzel szemben a Felvidék régi nemesércbányászata — mint már említettem* — hanyatlóban van. A selmecvidéki ősi bányásznép mai korcs leszármazottja önmaga árnyékaként révedez az üresen ásító bányabejáratok, az elnémult zúzóművek és az elhamvadt tüzű kohók körül. Selmecbánya klasszikus példája a hajdan virágzó, de lassú sorvadással pusztulóban levő bányavárosnak. Az egy esztendő előtt hazatért abaújmegyei Aranyidán csak Mátyás király korában fejtettek aranyérceket. Később már be kellett érnünk az ezüsttel. Úgy hallom, a kincstár újabban alaposan megvizsgáltatja az ottani földtani viszonyokat, s minden lehetőt elkövet, hogy a hegység méhében szunnyadó bármiféle hasznosítható ércet kitermelje.

Hogy a történelmi magyar föld mennyire egészen sajátos darabja a földtekének, fényesen bizonyítja az is, hogy hegyvidékeink túlnyomó részétől történt megfosztatásunk után megmaradt néhány kis hegycsoportunk közt is akadt aranyat rejtő. Valóban, mintha a Föld méhében egész Európára eső aranyporciót — három-négy ízben — mind Hungáriának osztotta volna ki Plutó és Vulcanus; legutóbb mintegy 30—40 millió évvel ezelőtt. Csonkamagyarország hegyei közül a Tokajtól északra vonuló Sátorhegyen kívül első sorban a Mátra s rajta kívül a Börzsöny árulta el eddig, hogy a fémek királyát rejtegeti.

Telkibányán a közelmultban eléggé jövedelmezőnek ígérkezett nemesfémbányászat nagyhirtelen félbeszakadt. Legújabban mégis újra föléledt a reménység.

A Börzsöny gyomrában szintén jó idő óta háborítatlanul hever a fémek királya. Ez talán érthető lenne, ha ennek a hegyvidéknek aranyáról, ezüstjéről csak napjainkban szerezhettünk volna tudomást. Csakhogy úgy áll a dolog, hogy ott már évszázados bányászat nyomaival találkozunk. Nagybörzsöny község arany-ezüstbányáit a XV. és XVI. században az esztergomi érsekség műveltette. Még pedig — mint egykorú följegyzések tanúsítják — megfelelő polgári haszonnal! Később is neki-nekilendült a bányaüzem, ezt azonban a háborús idők minduntalan megszakították. A börzsönyi hegyvidék néprajzi tarkasága (magyar, tót és sváb községek egymást váltogatják!) mindenesetre kézzelfogható bizonyítéka a terület háború-viharos multjának. Főként a török háborúk idején volt úgyszólván állandó hadszíntér a Börzsöny. Ezenkívül utóbb is fontos hadászati vonala volt ez a kuruc háborúnak s épp így az 1848-as szabadságharcnak.

A kuruc idők után már szinte teljesen feledésbe merült az óbörzsönyi (németül Alt-Pilsennek hívták) nemesfémbányászat, annál inkább, mert az annakidején odatelepített német bányásznép legnagyobb része — munka híján — kivándorolt.

Utoljára 1846-ban nyitották meg az üzemet. S hogy az akkori vállalkozás milyen szép jövőnek nézett elébe, egy nemrég előkerült okirat beszédesen bizonyítja. Ebből legyen elég itt csupán a következő részleteket idéznem:

«Az újranyitás munkálatai a legörvendetesebb eredményekre vezettek és nagyobb számú fejtésre érdemes érctelepnek újra föltárását tették lehetővé. Ezt a bányaművet ez idő szerint kilenc táróval tartják üzemben; ezek közül a szállító tároó több 100 ölnyi

* Lásd szerző cikkét lapunk 1940. évi 258. oldal.

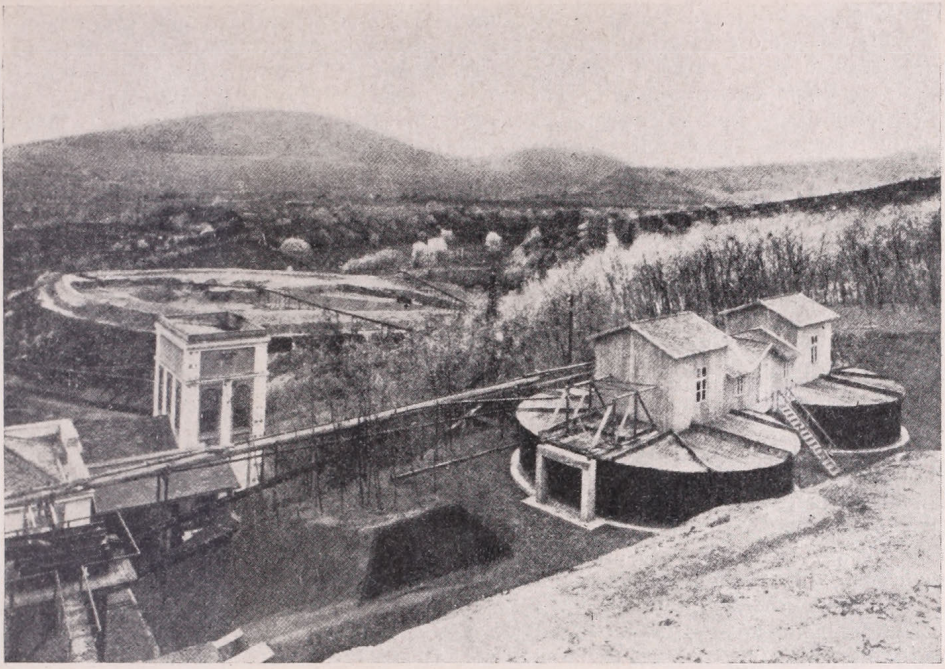

A recski bánya és ércelőkészítőmű. Előtérben két, 12 m-es átmérőjű sűrítő.

hosszú . . . Az újranyitás további munkálatai új meg új érctelepek föltárására vezetnek . . . az óbörzsönyi bányászat még szép jövőnek néz elébe, mert kitűnt, hogy a régiek a mélységet nem érintették és csak a felsőbb szintekben dolgoztak . . .» A terület «. . . már a természettől is vízerővel van ellátva . . . ezáltal a szegényebb ércek is előkészíthetők . . . Úgy a dúsércek, mint a zúzóércek a főbányagrófi hivatal kir. kémlelőműhelyében megvizsgáltattak és igen kedvező tartalmat mutattak, miről a szóban forgó bányaigazgatóságnál, Esztergomban . . . meggyőződést lehet szerezni». Beható számítások alapján kitűnt, «hogy 1000 mázsa zúzóércnek előkészítése után átlag 10 nap alatt az összes költségek levonásán túl 1930 o. é. forintnyi tiszta nyereségre lehet számítani . . .».

A nemesfémbányászatnak még nagy jövője van. Gondoljunk csak arra, hogy a XIX. század közepe óta nagyot haladt a bányaművelés, illetőleg főként a szegény ércek földolgozásának technikája. A hajdani ember- vagy lóerővel hajtott gépeket gőz- vagy villamos gépek váltották föl ; s a régi puskaport, sőt sok esetben a dinamitot is hatásosabb robbantóanyagok helyettesítik. Igaz, éppen ez okozza, hogy rég elhagyott bányaüzemek fölújítása igen nagy befektetést igényel s ennélfogva csak nagy tőkének ajánlatos. Amíg ez jelentkezik, tovább pihen és rozsdásodik az 1848—49-i szabadságharc következményeképp újra letett fejtőcsákány.

Különben pedig amit a börzsönyi bányászat újabb életrekeltése érdekében itt elmondottam, nem egyszerű következtetés vagy csupán elméleti okoskodás. A Parád közelében, Recsken néhány esztendő előtt fölújított bányaművelés «élő példája» a hajdan értéktelennek tartott, de ma nagyon is hasznot hajtó ércbányászatnak.

Hadd mondjam el ennek részletesebb történetét.

A Recsk—Parád—Mátra—Derecske között elterülő tűzi kőzetes hegyvidéken már régebben rábukkantak érces telérekre. Recsk és Sirok hevesmegyei községek területén sűrűn előforduló vörösréz-ősszerszámok alapján biztosan következtethetünk arra, hogy az ottani feltűnő termésréz-kibúvást már a rézkor embere is ismerte. Bányászati értékesítésére csak a mult század derekán tettek kísérletet. Az így megindult

kutatások során kiderült, hogy a Mátrának ebben a részében háromféle tűzi kőzetben háromféle ércelőfordulást kell szemmel tartanunk. A legrégibb — ókori — kitörés kőzetében jelentős mennyiségű *természréz*, az *újkor-eleji* lávákban *arany-*, *ezüst-* és *rézércek*, végül az *újkor derekán* föltódult kőtésztában *cink-* és *ólomércek* rejtőznek. A régibb hivatalos följegyzések és a területen végzett újabb kutatások adatai alapján *Vitális István* műegyetemi tanár a bányaművelés fölújítását ajánlotta az illetékesek figyelmébe. Előbb magánosok láttak hozzá a régi tárók rendbehozásához. Még pedig nagyon biztató eredménnyel; mert az 1922-ben végzett elemzésekből kiderült, hogy a dúsérc-maradványokban tonnánként 14—52 g arany és 158—234 g ezüst van. Rendkívül kedvező arány ez, mert hiszen már az olyan szegényérc is érdemes a földolgozásra, amelyben tonnánként 5—6 g arany rejtőzik.

Gondoljuk el, hogy Trianon után, a 20-as évek elején mekkora fontossága volt ennek a megállapításnak. Nem csoda tehát, hogy a magyar kincstár is érdeklődni kezdett. S minthogy a tulajdonosoknak nagyobb arányú s a szegényércek gazdaságos földolgozásához szükséges beruházásokra tőkéjükből nem futotta, bányáikat eladták a kincstárnak. Ez aztán nemcsak a kutatásokat folytatta nagy eréllyel, hanem az ércelőkészítő berendezést is tökéletesítette.

Az ércelőkészítésről tudnunk kell, hogy minden olyan helyen nélkülözhetetlen, ahol nemcsak dús, hanem szegényérceket is hasznosítanak. Lényegében tehát abból áll, hogy tökéletesített aprító- és úsztatóberendezés segítségével az összezúzott kőzet, azaz a kőzetliszt eredeti fémtartalmát a meddő kőzet eltávolításával esetleg tízszeresére gazdagítják. Ilyen dúsított ércliszt további földolgozása sokkal könnyebb, illetőleg gazdaságosabb. Megvilágíthatja ezt a következő néhány adat.

A bányákban lefejtett nyers kőzetben tonnánként átlagban 5—8 g volt az arany, ezzel szemben a zúzással és úsztatással előkészített színporban már 30—48 g, a réztartalom pedig 2%-ról 14%-ra emelkedett. Laboratóriumi kísérletek során a szomszédos gyöngyösoroszi ólomércek fémtartalma 1·5%-ról 60%-ra s az ugyanoda való cinkérceké 6%-ról 45%-ra volt dúsítható. Hozzá kell még tennünk, hogy szakembereink a legutóbbi tíz esztendő alatt nagyon sokat faradoztak azon, hogy az előkészítő eljárást a helyi viszonyokhoz alkalmazva tökéletesítsék. Ennek lett az eredménye, hogy öt év alatt a recski aranytermelés évi 98 kg-ról 160 kg-ra (vagyis 63%-kal), az ezüsttermelés 609 kg-ról 1596 kg-ra (vagyis 162%-kal) növekedett.

Ha pedig ezeket az adatokat az 1916 éviekkel, vagyis azokkal hasonlítjuk össze, amikor a magyar kincstár Épmagyarország összes kincstári ércbányaiban dolgoztatott, azt találjuk, hogy az akkori 416 kg színaranytermeléssel szemben 1937-ben Recsk egymaga 160 kg-ot termelt. Ezt nagyon kielégítő, sőt örvendetes eredménynek mondhatjuk. Hiszen annyit jelent, hogy Csonkamagyarországnak jóformán napjainkig figyelemre alig méltatott érctermő vidékén is számottevő a nemesfémkincs, mert havi átlagban 13 kg színarany nyerhető. És ez még európai viszonylatban sem kicsinyelhető le; mert a már nagyon régen kimerült peloponneszoszi és pireneusi aranyteléreken kívül a tiroli, rajnai, thüringiai, sziléziai és csehországi ércbányákból is inkább csak mutatóba kerül ki nagyníha egy-két dekagramm arany.

Mindezek után sem tagadhatjuk azonban, hogy a Mátra s esetleg a közel jövőben talán szintén újra föltárt Börzsöny aranyáról csak a magunk vigasztalására szólunk a megelégedettség hangján. Vagyis csak akkor, ha kikapcsoljuk emlékezetünkből Épmagyarország, az igazi Aranyország aranykincsét.

A BALATONKÖRNYÉKI BAZALTHEGYEK

Írta KÉZ ANDOR dr.

Nem a Balatonkörnyék egyik legszebb és legérdekesebb természeti ritkaságáról akarunk most ismertetést közölni. Inkább arra szeretnők a figyelmet felhívni, — mint ahogyan azt már sok helyen és sokan megtették, — hogy ezeket a természeti ritkaságokat, hacsak a kormány erélyesen közbe nem lép, a közeli pusztulás veszedelme fenyegeti. A Balatonhoz és a közlekedéshez legközelebb fekvő bazalthegyeket, közöttük elsősorban a Badacsonyt, a bányák már eddig is kíméletlenül elcsúfították és a jóérzésű magyar társadalom már évek óta követeli, hogy a bányák működését szüntessék be. Mindenki, a külföldi látogatók és nyaralók is, megbotránkozással nyilatkoznak a Badacsonyon és testvérein folyó rombolásról. A legkeményebb szavakkal ostorozzák a helyrehozhatatlan pusztítással a természet ellen elkövetett bűnt és nem türtőztetik magukat, hogy abból a magyar kultúra elmaradottságára vonjanak következtetést.

A balatonkörnyéki vulkánvidék tudományos jelentőségéről és szépségéről a legkiválóbb hazai és külföldi tudósok is a legnagyobb elismerés hangján nyilatkoztak. A huszas évek végén a magyar társadalom is felhördült a pusztulás láttán és annak hatására 1929 novemberében nyolcvanhét országgyűlési képviselő aláírásával a következő indítványt terjesztették a képviselőház elé:

«A képviselőház felkéri és utasítja a kormányt, hogy három hónapon belül terjesszen törvényjavaslatot a törvényhozás elé a Balaton természeti szépségeinek, különösen a kibányászással eléktelenített és csúffá tett Badacsony és más hasonló szépségű hegyeknek hatásos megvédéséről és a további pusztítás megakadályozásáról.»

A képviselőház az előbbi indítványt egyhangúlag elfogadta, hasonlóképpen magáévá tette azt az országgyűlés felsőháza is. Sajnos azonban, sem az akkori kormány, sem a későbbiek mind a mai napig nem hajtották végre az országos határozatot. Amikor a badacsonyi és szomszédos bányákat megnyitották, a menten jelentkező tiltakozást az érdekeltek közgazdasági okokra, a közbirtokosság érdekeire, szociális előnyökre stb. való hivatkozással némították el. Pedig kiváló, minden tekintetben megfelelő bazaltot lehet a közelben olyan helyeken is termelni, ahol a bányászat nem árt sok más érdeknek és nem rontja helyrehozhatatlanul a vidék szépségét. (A térképen fekete foltok jelzik a bazaltot.)

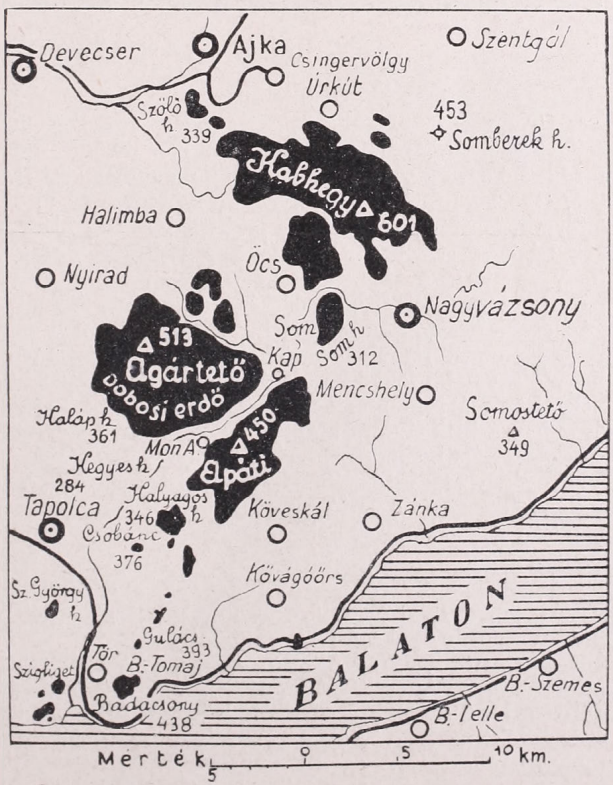

A kőbányákkal elcsúfított Badacsony.

Tapolcától északkeletre csaknem a székesfehérvár—celldömölki vasútvonalig rengeteg kibányászható bazalt van. Kb. 60 km²-nyi területen akkora mennyiségben fordul elő ezen a vidéken a bazalt, hogy ahhoz képest a Badacsony, Gulács, Tóti hegy, Szt. György hegy, Csobánc, Haláp és más már jórészt kikezdett hegy bazaltanyaga eltörpül. Ha még a nyugatias fekvésű Kovácsi hegy, a Prága hegy, Szebike, Nagy és Kis Lázhegy stb. bazalttömegét is számításba vesszük, annyi bazalt áll rendelkezésre, hogy azzal az ország szükségletét beláthatatlan időkig fedezni lehet, a nélkül, hogy páratlan természeti szépségeket és érdekességeket kellene elpusztítani. Ezeknek a bazaltkészleteknek egyetlen hibája, hogy egy kicsit nehezebben lehet őket megközelíteni.

Éppen ezért a megfelelő hatóságoknak már régen gondoskodni kellett volna arról, hogy a távolabb fekvő bazalttömegekhez a kiaknázást elősegítő vasútvonalat létesítsenek. Ezt annál is inkább megtehették volna, mert Tapolcától Halápig, majd az Agártetőig és onnan a kiaknázásra kerülő bányákig alig 15 km hosszúságú vasútat kellene építeni és ez a vasút nemcsak a bányák érdekét szolgálná, hanem hasznára lenne általában a környék gazdasági életének is. A Kab hegy sincs 7—8 km távolabbra a székesfehérvár—celldömölki vasútvonaltól és legfeljebb 10 km hosszúságú vasútvonallal a hatalmas készletű bazaltvidéken a bányák egész sorát lehetne életre kelteni.

Amikor a huszas évek végén a társadalom felzúdult a Balatonvidék lelketlen pusztítása ellen, az Államvasútak a kormány utasítására Tapolcától keletre, Diszel határában, a Halyagoson 5 kat. hold területen bazaltbányát nyitott. Tapolcáról 6 km hosszú vasúti pályát építtetett, siklópályát is létesített, — szóval minden teljesen készen állt már arra, hogy az Államvasút a bazalttermelést saját üzemében megkezdje. Alig kezdte meg az Államvasút a bazalt kitermelését, a magánkezelésben levő bazaltbányák annyira leszállították a kő árát, hogy az Államvasút beszüntette üzemét. Közben az érdekeltek nem győzték a magánipar sérelmeit, a szociális hátrányokat stb. siránmokat hangoztatni.

A panaszokkal szemben érdekes tudni, hogy Esterházy Pál herceg jószágkormányzósága a hivatalos megkeresésre kijelentette, hogy : «a hitbizományi uradalmat különös anyagi érdekek nem fűzték a bazaltbányászáshoz és a jövőre nézve is ez az álláspontja az uradalomnak». Ez annál inkább valószínű, mert az uradalom kötelezettséget vállalt, hogy a bányagorcokat beültetéssel stb. eltünteti ; ez a nehéz művelet pedig feltételezhetően tekintélyes költséggel járna, és pedig annál nagyobbal, mennél tovább tart a bazalt fejtése.

A nemestördemici nemesi közbirtokosság területén nyitott bányában a Badacsonyi Bazaltbánya R.-T. csak annyit termel, hogy iparengedélye meg ne szűnjék. Ezért a közbirtokosság az alapbéren kívül (évi 7000 P) számottevő jövedelemhez nem is jut.

Kinek az érdeke tehát a badacsonyi bazaltbányászat fenntartása? Az előbbiek szerint már csak a jórészt a tószegi Freund-család birtokában levő Balatoni Bazaltbánya R.-T.-é és azonkívül kb. 400 részben helybeli és a közeli környéki (35%), részben más vidékről ide vándorolt munkás érdeke. A munkások egyik része korábban szőlőmunkás volt, a másik rész távolabbról bevándorolt bányamunkás. A nehezebb és veszélyesebb üzemben a munkások természetesen többet keresnek, mint amennyit a szőlőmunkások általában keresni szoktak. A nagyobb kereset lehetősége a szőlőmunkásokat elvonta ősi foglalkozásuktól, a napszámbérek emelkedtek, aminek a szőlőgazdálkodásban — különösen az alacsony borárak idejében — további kellemetlen következményei támadtak.

A Gulácsi hegyen is csökkentett mértékben folyik a kőfejtés, csak annyit dolgoznak, hogy az iparengedélyt el ne veszítsék. Nem is olyan régen sokkal nagyobb mértékben faragták ezt a szép hegyet és a nemesi közbirtokosságnak elég szép jövedelmet hajtott a bazalt. Az időleges jólétnek az volt a következménye, hogy a lakosság meglehetősen elhanyagolta a mezőgazdaságot, szőlőjével nem törődött annyit, mint korábban. Amikor azután a kőfejtés is visszafejlődött és a bor ára is leesett, a község lakosságának

A badacsonytomaji bazaltbánya.

gazdasági helyzete erősen leromlott. A nehéz állapoton évekig tartó munkával is nehezen lehetett segíteni.

A magánkézben levő bányáknak sem valami irígylésre méltó a sorsa. A művelés lassan-lassan csökken. A Balaton környékén a nagy útépítések lezajlottak. A betonozott utak karbantartásához bazaltzuzalékra már alig van szükség. A nagy bazaltkockákat nem igen keresik és e miatt a termelésüket csaknem beszüntették. Jórészt már csak a székesfőváros szükségletére, az utcaburkolásra termelt kis bazaltkockák, valamint az Államvasútak pályafenntartásának kavicsszükséglete és a «makadam» rendszerben itt-ott még épülő, jórészt másodrangú utak építése és fenntartása kőszükségletének ellátására tartják üzemben a Balatoni Bazaltbánya R.-T. badacsonytomaji bányáját. Baj van tehát a bányák üzemképessége és a bányamunkások körül is. Nem szerencsés megoldás, hogy a mezőgazdasági munkásságot olyan ipari munkakörbe kapcsolják, amelyik elvonja a mezőgazdasági míveléstől és ősi foglalkozásának elhanyagolására készteti. Különösen meggondolni való ez a helyzet akkor, ha a bányaipari foglalkozás bizonytalan, fennállása különböző esélyektől függ.

Az Országos Természetvédelmi Tanács 1939 május havában történt megalakulása óta egyik legfontosabb feladatának tartja, hogy a balatonkörnyéki bazalthegyeket megvédje a teljes pusztulástól. Mindent elkövet, hogy a sikerületlenül választott helyeken megnyitott bazaltbányák a legrövidebb idő alatt megszünjenek és a bazalttermelést olyan mögöttes területre helyezzék át, ahol a bányák természeti ritkaságokat nem bántanak, a táj képét nem rontják és nemzeti érdeket nem sértenek.

A korábban vázolt általános helyzetet mérlegelve, az Országos Természetvédelmi Tanács februáriusban javaslattal fordult a kereskedelem- és közlekedésügyi minisztériumhoz. Javaslatában megfelelőbbnek találja, ha a bazaltbányászatot egy erkölcsi testület veszi a kezébe és annak az Államvasútakat ajánlja. Az Államvasút üzeme állandó és bizonyos keresetet biztosíthat a telep lakóinak és a bányát, vagy a bányákat olyan helyre telepítheti, ahol azok művelése semmiféle természetű nemzeti érdekkel nem kerül ellentétbe.

Amennyiben az Államvasút újból üzembe helyezné diszeli kőbányáját és vállalná a városok stb. részére a kis bazaltkockák termelését is, megszünnék a badacsonyi bányaüzem a vele járó minden következményekkel egyetemben. A bányamunkásokat át lehetne telepíteni a diszeli bányába és a rövid szakaszra nagyon könnyen lehetne munkásvonatokat is beállítani. A munkások tehát semmiféle vonatkozásban sem szenvednének, sőt az Államvasút szárnyai alatt bizonyára sokkal jobb szociális viszonyok közé kerülnének.

Megemlékezik javaslatában a Tanács arról is, hogy a szőlőbirtokosok állítása szerint állandó szőlőmunkást és vincellért helyben alig lehet kapni, mert az erőteljesebb, középkorú férfiak többsége a kőfejtőkben dolgozik. Ennek — amint már említettük is — kihatása van a szőlőgazdaságokban a munkabérekre és ezek a bányák megnyitása óta kétszeresére, sőt háromszorosára is felemelkedtek. Mivel helyben és a közeli községekben gyakorlott szakmunkást nem tudnak szerezni, a szőlőbirtokosok kénytelenek munkásaikat távolabbról, Zala felső részéből hozatni, ami már pusztán az utazás költségei miatt is megdrágítja a szőlők művelését. Fokozza még a bajt, hogy a badacsonyvidéki nehéz szőlőmunkát nőkkel és gyermekekkel kell végeztetni. Drágítja a szőlőmunkát az is, hogy a szőlőmunkások a kőfejtőkben dolgozó társaikhoz igazodva, nem akarnak korábban munkába állani és később hazamenni, mint azok. Ennek a munkaidő-rövidülésnek az a szomorú következménye, hogy a szőlőmunkák késedelmes elvégzése súlyos károkat okoz a birtokosoknak.

A Balaton mentén idegenforgalmi szempontból is káros a bányák további fenntartása, mert az állandó zaj és a por kellemetlen a vendégeknek, nyaralóknak és az ilyen állapotok igazán nem alkalmasak arra, hogy a külföldiek a különben minden vonatkozásban csábító környéket nagyobb számban és huzamosabb időre felkeressék.

A magyar közvélemény bizalommal tekint az illetékes hatóságok felé és reméli, hogy az Országos Természetvédelmi Tanács jól megindokolt javaslata meghallgatásra talál és a balatoni bazalthegyek immár több mint egy évtizede vajudó kérdése szerencsésen megoldódik.

A NACIONALIZMUS JEGYÉBEN

Írta GESZTI LAJOS

Az állam határának változása majdnem mindig és minden idők óta háború miatt történt. A háborúk oka viszont, az uralkodó egyéni nagyravágyásán kívül, legtöbbször valami új eszme. Ahány gondolat végighömpölygött Európán, annyi háborús korszak van. Egyszer a kereszt ellen, másszor a keresztért, majd az emberi egyenlőségért vagy a vagyoni egyenjogúságért folyik a harc.

A most folyó harc a nacionalizmus harca. Az «egy nyelv, egy állam» gondolata a napoleoni háborúk szüleménye. Már 1814-ben, az eszme szóban megjelenése idején is mást jelentett szinte Európa minden államában. A nyugateurópai államok, Anglia, Franciaország, Spanyolország nemzeti tekintetben készen voltak. Németország és Itália csak 50 év súlyos küzdelme árán jutott el az egységes nemzeti államig. Az 1914-es világháború egyik vezéreszméje a nemzetiségi kérdés megoldása volt. Hogy ez mennyire sikerült, azt mindenki tudja. A Balkán félsziget és Elő-Ázsia országai most táplálják lelkükben azt a tüzet, amely minket magyarokat az 1848—49-es évek harcvonalába állított.

A nyugati államok túl vannak a nacionalista eszme fokán, a közép- és déleurópai államok benne élnek és cselekvéseik főrúgója ma is, a keleti és délkeleti államok csak most kezdték meg nacionalizmusuk korszakát. Szertelenség, türelmetlenség és bizonytalanság jár nyomában, ami a fiatalságot jellemzi.

Még egy vonalnyira hátrább vannak Előázsia államai: Törökország, Irán, Irák, az Arab félsziget államai és Egyiptom. Ezek az államok nem is olyan régen még vallási egységben éltek. A török, arab, afgán és perzsa nem sokat gondolt és még kevesebbet törődött nemzeti voltával. Moszlim volt. Igazhitű és szemben állt minden hitetlennel,

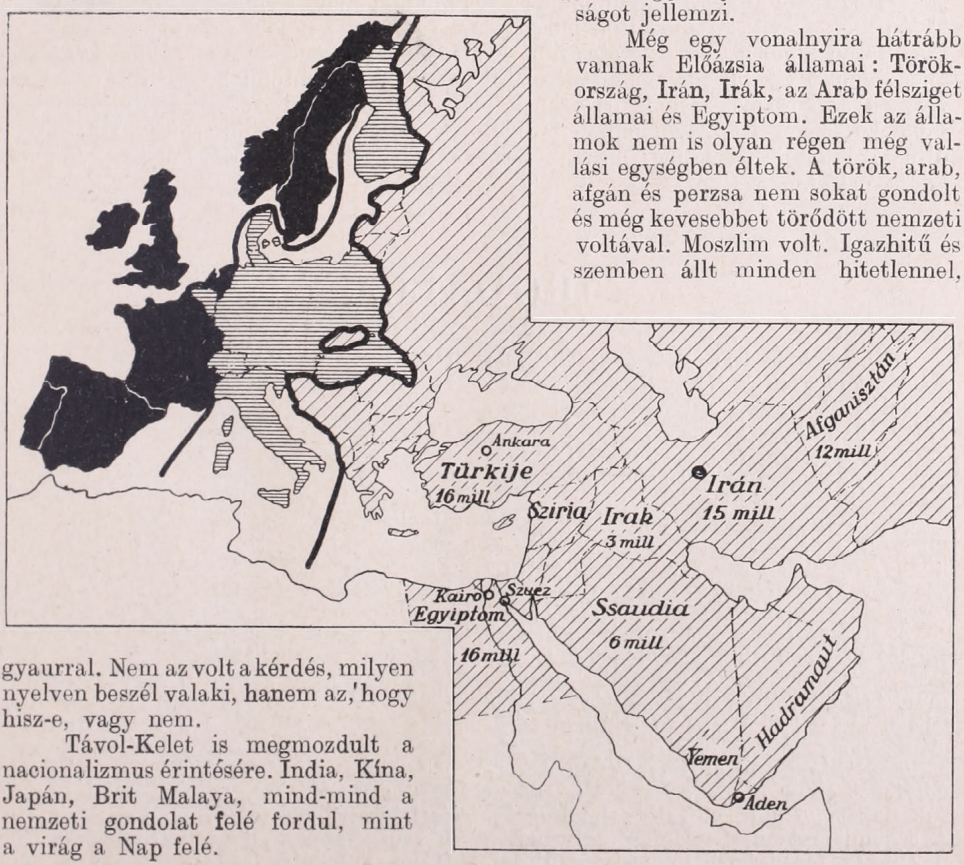

gyaurral. Nem az volt a kérdés, milyen nyelven beszél valaki, hanem az, hogy hisz-e, vagy nem.

Távol-Kelet is megmozdult a nacionalizmus érintésére. India, Kína, Japán, Brit Malaya, mind-mind a nemzeti gondolat felé fordul, mint a virág a Nap felé.

Úgy látszik, hogy a körülöttünk folyó harc Kelet felé tolódik. Újságok jósolgatják, hogy a döntés a Földközi tenger keleti medencéjében várható. Igen nagy érdekek és értékek vannak itt. A szárazföldi utak, vasutak, légiutak erre vezetnek India felé, ide futnak a keleti hajóutak és egy csomópontba egyesíti őket a Szuezi csatorna és Aden. Mezopotámia olajkútjai, a közelkeleti államok nyersanyaga és óceáni kijárói nagy értékek és megnyerni vagy használhatatlanná tenni óriási erőgyarapodást jelent az egyik oldalon és kisebbedést a másikon.

Az itt meginduló esetleges mozgalomhoz a balkáni és az előázsiai államok állásfoglalása döntő hatású lehet. Senki nem tudhatja, hogy a moszlim vallásos szellem vagy a növekvő nacionalizmus irányítja-e majd az itteni népeket. Vagy talán a kettő együtt? Az utolsó húsz év alatt az államfőt és vezető államférfiakat a nemzeti gondolat vezette. Gyors ütemben akarták népüket modern gondolkozásúvá tenni. Amanullah trónját vesztette, mert a mai hírszolgáltatás, közlekedés és tanítás nélkül élő nép nem tud régi világnézetétől olyan gyorsan megválni, amint ezt a vezetők szeretnék. II. József kalapos királyunk esete itt újra és újra kísért.

Az előázsiai népek, elsősorban Törökország, Arábia, s Egyiptom is nagy erőt jelentenek. Mindegyik széles alapon nyugvó, gyér lakosságú, de minden nélkülözést, fáradalmat könnyen viselő parasztállam. A moszlim szellem határtalan türelemre, de fanatikus kiállásra is tanít és ilyen cselekvéseket követel is. Papírforma szerint is nagy erőt képviselnek. Egyiptom és Törökország 16—18 millió, az arab országok (Yemen, Saudia) 6 és Afganisztán 12 milliót ; összesen mintegy 50 milliós tömeg megmozdulásáról lenne szó. Még több Iránnal, amely ugyancsak 15 millió embert képvisel.

Hogy ezek a népek elindulnak-e és kiért indulnak, ha mennek, mi nem tudhatjuk. Talán még a legtitkosabb ajtók mögött sem tudják ; de eleven erőt jelentene, amit számításon kívül hagyni végzetes hiba lenne. Megindulásuk se lenne újdonság, hiszen apáik az első világbirodalom megteremtői voltak. Az egyiptomiak, asszírok és médek, perzsák és görögök, latinok és arabok megszámlálhatatlan sokszor indultak meg a Földközi tenger felé. Nyomukban birodalmak keletkeztek és pusztultak. Új államok, új határokkal jelentek meg, mert az eszme mindig tettre hajt. Egyszer az egyik, máskor a másik.

IRODALOM

Gergely Pál dr.: *Székely világjárók.* Az Erdélyi Férfiak Egyesületének Jancsó Benedek Társasága kiadása, Budapest, 1940. 101 oldal.

A könyv előszavának keltezése : «Budapesten, 1940-ben, száműzetésünk 23. évében, május hóban».

Száz napra rá fél Erdély visszatért a magyar hazába. Jókor jelent meg ez a könyv. Minden szem Erdély felé fordult ezen a tavaszon. Tudtuk, hogy valaminek történnie kell. Hajnalodott Napkeleten.

A kötet előszava a tíz éve elhúnyt Jancsó Benedeknek állít emléket és ismerteti a róla elnevezett Egyesület derekas munkásságát. A rákövetkező négy fejezet lelkes, meleghangú összefoglalásban tárja elénk, hogy mit köszönhet a nagyvilág a magyarságnak és székelységnek. Az erdélyieket szétszórta a sors, a tengereken túl. Sokat közülük elnyelt a hadifogság. A régmult századok világjáróinak puszta neveit is fáradságos ma összegyüjteni. (Méltán hivatkozik szerzőnk Ács Tivadar forrásmunkájára : «Akik elvándoroltak».)

Kézai krónikájából ássa ki Gergely Pál kegyelete a székely Apor vajda nevét a honfoglalók nemzedékéből. Őt követi Szent István kortársa, a budai Escandeli Máté, Kína vértanúja. Buenos Aires megalapításában vesz részt egy Garay nevű magyar kivándorló a XVI. században. Egyik első telkes gazdája a városnak a «szikuliai magyar» Istvánfi Máté. A XVI. század elfeledett magyarja a besztercei Maximilianus Transsylvanus, a Magalhães-expedíció történetírója.

Világjáróink közül Koncsak Márton, California kutatója, érkezett elsőnek Amerika földjére (1690). A Dél-Amerikát járt úttörő magyar hittérítők sorából 14 nevet jegyez föl szerzőnk, a XVIII. századból. Ezek : Éder Xaver Ferenc, Bolivia föld- és néprajzi leírója ; Orosz László, Haller Ferenc, a komárommegyei Brentán Károly (Éder munkájának folytatója) ; a Para-

guayban megtelepedett nagyszombati Mikus Mátyás és a győri Szerdahelyi Ferenc; a zempléni Hedry Márton, Chile kutatója; Sárosy Nándor, Kelp János, Plantich Miklós; a barcasági Zakariás János; az Amazont térképezi Szentmártony Ignác csillagász és a kolozsmegyei báró Szluha János, «kinek nevét homokba írta volna a tudomány története, ha bele nem kerül szerzetestársa, Fáy Dávid levelébe».

Sajnovics János, a nyelvész és Hell Miksa, a csillagász, a lappok földjén kutat. Erdélyből került ki Guyanába (1779) marosszentimrei Balogh József, a leideni egyetem neveltje. Tóth Ferenc Egyiptomban kutat, Dombay Ferenc Marokkóban. Kőrösi Csoma, Benyovszky és Jelky András nevét mindnyájan ismerjük, de már kevesen tudják, hogy kortársuk, a felvidéki Henke Tádé három világrészbe elvetődött növénygyüjtő útján.

A székely eredet kérdéseit tárgyaló fejezet az ősi székely-magyar rovásírás betűjegyeit is bemutatja. Méltatja a könyvecske a tudományban, politikában és hadászatban kitűnt székelyeket, végigvezet a Magyar Tudós Társaság (Akadémiánk) székely tagjainak névsorán, Kőrösi Csoma Sándortól a ma élőkig. Amerikai magyar kivándorlóinkról és napjaink világjáróiról is áttekintést kapunk.

Halász Gyula.

Lippay Lajos: *Három világrész partjain.* Utirajz. Révai-kiadás. Budapest, 1940. 276 oldal, több képpel.

Az előszóban a szerző ezt mondja: «Szerelmese vagyok a Földközi tengernek, amely engem elvisz három világrész partjaira. Hogy mi gyujtotta lángra bennem e szerelmet, nem tudom. Csak érzem a sokszor leküzdhetetlen vágyódást: tengerre szállni, Keletre és Délre menni, az egyszer látott emlékeket felkeresni és a honvágyat kielégíteni».

A távoli vidékek megismerésének vágya, az utazás nyujtotta változatosság ingerlő szemlélete megvan minden egészséges ember lelkében. Az egyikben erősebben, a másikban gyengébben. Az egyszerű embert vonzza a vásár mozgalmassága, vágyódik a városi élet megismerésére és szórakozást talál a búcsú ünnepi sokadalmának szemléletében is. A kultúrember lelkét a történelmi mult, a művészeti emlékek érdeklik, a tájak szépsége, vadregényessége csalogatja vagy pedig a kényelmes utazás benyomásai szórakoztatják. Mindezen érdeklődést kiváltó körülményből azonban mindenki csak annyit tud felszívni magába és csak annyit képes hasznosítani, amennyit kultúréhsége megkíván, illetve amekkora műveltségének megalapozottsága. Ez pedig olyan természetű, hogyha valaki az «utazás» előnyeit egyszer megízlelte, abban önkénytelenül is kitenyésztődik az állandó vágy: akár újat látni, akár az egyszer látott emlékeket felkeresni. Nem kell hozzá egyéb, csak az arany és az idő pénze.

Egyénileg szerencsés földrajzi helyzete, Lippay Lajost főleg az idő nagy tőkéjének birtokosává tette. A szerző ugyanis két évig élt a Szentföldön Jeruzsálemben, hat évig időzött Rómában. Innen származik az a vágya, hogy amit a Földközi tenger és egének azúrkékje, valamint napsütéses rőt partjainak ellentétében egyszer megízlelt, az színében, történelmi multjában és jelen életében úgyannyira megfogta a lelkét, hogy a szerzőt hét év alatt öt nagyobb utazásra csábította. Ezalatt bejárta az európai művelődésnek minden valamirevaló pontját, felkereste a fehér ember kultúrájának szülőhelyét. Többízben megfordult a Földközi tenger nyugati medencéjének partjain és a levantei kereskedelem minden jelentős kikötőjében. Utazásai folyamán sokat lát, könyvében is sokat láttat meg az olvasóval. Megfigyeléseit tényszerűség és a keresztény katolikus nézőpont irányítják. Ezzel mintegy aláhúzza mondanivalóját. Amit pedig elmond, az tulajdonképpen a legfontosabbnak a kiszemelése. Mivel pedig ezt könnyedén és egyszerűen teszi, közvetlensége az élményszerűséget sugározza. Ez teszi könyvét mindenki számára hasznossá.

Kanszky Márton dr.

Artur Heye: *Nyugat peremén.* Fordította Vass Péter dr. «Ismeretlen világok» sorozat, Athenaeum kiadás. Bp. 1940. 240 old. 23 kép.

A szerző színesen, hangulatosan írja le Alaszkát és úti élményeit. Megismertet a félreeső, különös terület életével, vadfogókkal, indiánokkal, aranykeresőkkel, a víziutakkal, az állatvilággal, sőt egyes érdekes figurák jellemző sorsával is. Az eleven, szemléltető írásmód közelhozza az olvasóhoz az élményeket, de kissé talán túl népszerű olvasmánnyá teszi a könyvet, mert az ismeretközlés sokszor második helyre szorul, vagy szinte eltűnik a kalandos leírások mögött. Mindenesetre érdekes könyv; sok tekintetben jó, találó képet ad Alaszkáról, erről a kevéssé ismertetett földről. A fordítás általában jóízű, de helyenként kissé pongyola; meglévő jó magyar kifejezések helyett sokszor nem odaillő, sőt más értelmű szavakat használ.

B. E.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Grönland királynője.

Grönland területe 296,900 négyzetkilométer, összes lakosainak száma 16,000; a múlt században azonban mindössze 6000 lakója volt. A sziget a múlthoz viszonyítva jelentősen elnéptelenedett, mert a történelmi feljegyzések a XIII. században több mint 30,000 lakosról emlékeznek meg. Grönlandot Krisztus után 900-ban Ulf fia, Gunbjörn norvég eredetű islandi tengerész fedezte fel és elsőnek Vörös Erik szállta meg 982-ben. A Grönland (Zöld Föld) nevet Vörös Erik adta a szigetnek. A XIII. században Grönland két kerületre oszlott: Österbygdre és Westerbygdre, Gardarban pedig püspök székelt. Grönland összeköttetése 1410-ben megszakadt Európával s csak Amerika felfedezésének idején állt ez ismét helyre, amikor Cortereal portugál hajós kikötött a sziget partjain. Néhány évszázad mulva IV. Frigyes dán király (1721) kiterjesztette hatalmát a szigetre. Ekkor alapították Egede sziget nyugati partján Hodthaak városát. A sziget birtokáért sokáig ellenségeskedett Norvégia és Dánia. A legújabb hírek szerint Grönland függetlenségét szeretné kikiáltatni a sziget egyetlen egyetemet végzett eszkimója, Killemose dr. és szakítani akar Dániával és Islanddal. Grönland különben két év óta Földünk egyik leggazdagabb szigete. Itt fedezték fel a világ legnagyobb kryolith-telepét, valamint több gazdag aranybányát.

A függetlenségi mozgalmak közepette legérdekesebb, hogy a francia Héricourt őrgrófnője, Olga, ki ma Versailles-ben lakik, mint Vörös Erik egyenes leszármazottja bejelentette jogigényét Grönland trónjára. Most már csak az a kérdés, vállalja-e királynőjének Grönland a trónkövetelő Olga grófnőt? *(g)*

Hírek a norvég-francia Grönland-expedicióról.

Az 1938 nyarán Kelet-Grönlandba utazott norvég-francia Grönland-expedició 1938—39 telét az északi szélesség 77°-án Germanialand Micard-hu nevű téli szállásán töltötték. Ezen a vidéken több raktárt rendeztek be és mindent előkészítettek a nyárra, amikor Paery-földjére észak felé akartak előnyomulni. Meteorológiai megfigyeléseiket naponta rádión közölték a norvég állomásokkal. Tavasszal az expedició francia vezetője, az idős Micard gróf súlyosan megbetegedett, de Willie Knudsen, a norvég vezető is gyöngélkedett. A betegek elszállítására a Shannon sziget mellett vetett horgonyt a Veslekari nevű jégtörő. Micard-buból repülőgépen szállították át a hajóra a betegeket. Micard gróf nem tér vissza többé Grönlandba, Knudsen azonban készleteit kiegészítve a nyár végén föl akarta keresni elhagyott társait. *P. J.*

Újabb adatok Amerika Kolumbus előtti felfedezéséhez.

A «*Petermanns Mitteilungen*» hasábjain *R. Hennig* hosszabb cikkben számol be arról, hogy a normannok a XI. században tovább folytatták a X. századbeli fölfedezéseiket Amerika földjén és eljutottak a Hudson-öböl tájékára és a Nagy tavak vidékére. A Lake Nipigon tributárius folyója, a Blackwater River partján fekvő *Breadmore* várostól délre ezelőtt valami tíz esztendővel egy normann sírt tártak föl. A sírleletek: egy szablya, egy fokos és egy pajzsfogantyú illetéktelen kézbe került s miután a lelet birtokosa a rozsdás vasdarabokat indiánus holminak nézte, sutba dobta őket. A leletnek mégis híre kelt és a torontói archeológiai múzeum drága pénzen vásárolta meg a boldog tulajdonostól. A leletek valódiságát amerikai és európai szakértők vizsgálata hitelesítette. Így egészen más megvilágításba kerül *H. R. Holand* jelentése a Wisconsin, Minnesota, és Dakota területén talált s ugyancsak normann eredetűnek fölismert fegyverekről és szerszámokról.

A normann krónikákból jól ismert hellulandi, marklandi és vinlandi felfedezések (Kr. u. 1000 körül) és a kensingtoni kő dátuma (1362) között eltelt negyedfélszáz esztendő tehát gyakran látta a normannokat Amerikában s a leletek tanúsága szerint a viking harcosok nem elégedtek meg a partvidék feltárásával, hanem mélyen benyomultak a kontinens belsejébe. *Currelly*, a torontói múzeum igazgatójának véleménye szerint a normannokat a Hudson tengerszoros rendkívül gazdag állatvilága csalta a Hudson öbölbe, majd az öböl áthajózása után valószínűleg indián ösvényekre bukkantak s ezek mentén jutottak el a Felső tóig. Ontarióban két mértföldnyire a mai Breadmore városától valószínűleg csetepatéba kerültek az ott lakó indiánusokkal s a harcban egy viking elesett. Társai a helyszínen temették el.

Arról, hogy ez a normann fogságba jutott s így került volna a kontinens belsejébe, szó sem lehet, mert az indiánusok közös szokása szerint, a fogságba jutott ellenség fegyvereit szétosztják maguk között, míg itt teljes fegyverzetet találtak egy helyben, tehát kétségkívül csak sírleletről lehet szó. *(m. t.)*

MAGYAR TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁR

Tagjainkhoz!

Most jelent meg a

FÖLDRAJZI ÉVKÖNYV AZ 1941. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 250 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *meglepetésül 32 hatszínnyomásos oldalon adja az egész világ térképét.*

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel! E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1941. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

2. *Gróf Teleki Pál dr. Erdélyről.*
3. *Réthly Antal dr.:* Az 1940. év időjárási rendellenességei.
4. *Bulla Béla dr.:* A hazatért keletmagyarországi területrész mezőgazdaságáról és állattenyésztéséről.
5. *Réthly Antal dr.:* Magyarország csapadéktérképe.
6. *Fodor Ferenc dr.:* Erdélyi államhatárok.
7. *Rónai András dr.:* A hazatért országrészek népessége.
8. *Réthly Antal dr.:* Az időjárás előrejelzésének napi munkája.
9. *Gunda Béla dr.:* Az erdélyi pásztorvándorlások.
10. *Papp Simon dr.:* Olajkutatás és termelés a Dunántúlon.
11. *Karl János dr.:* Az erdélyi táj lelke.
12. *Kerekes József dr.:* Erdély ásványvizeiről.
13. *Márton Béla dr.:* Az Alföld új öntözőművei.

II. Időszerű földrajzi kérdések.

14. *Cholnoky Jenő dr.:* A kínai és a magyar Alföld.
15. *Takács József dr.:* A németek skandináviai hadjárata.
16. *Irmédi-Molnár László dr.:* A német nyugati átkaroló hadjárat.
17. *Hezser Aurél dr.:* A francia és az angol gyarmatbirodalom átalakulása.
18. *Baktay Ervin dr.:* India és a mostani háború.
19. *Geszti Lajos:* A germán-brit háború.
20. *Szabó Pál Zoltán dr.:* Az olasz-francia-angol háború.
21. *Koch Ferenc dr.:* Az új német birodalom.
22. *Kéz Andor dr.:* Mi van a Föld belsejében?
23. *Simon Béla dr.:* Üzemi épületek védelme.
24. *Wallner Ernő dr.:* A skandináv országok 1940-ben.

III. Felfedező utazások.

25. *Haltenberger Mihály dr.:* Emlékezés Lóczy Lajosról.
26. *Pósáné Ormós Jerne:* Kutatóutak 1939/40-ben.

IV. A földrajzoktatás időszerű kérdései.

27. *Bodnár Lajos:* Ifjúsági tanulmányi kirándulások.
28. *vitéz Temesy Győző dr.:* Az új VII. osztályos földrajz.

V. Statisztikai rész.

29. Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

VI. Térképek.

30. Térképeink tartalomjegyzéke.

A zsebkönyv bolti ára 2·80 pengő. Tagjaink **2·— pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság. Budapest).

A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk. Kérjük azonban a megrendelések mielőbbi beküldését azért is, mert már csak korlátozott példányszám van raktáron.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság
(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

TÜKÖR

1941. ÁPRILIS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

RÉVAY JÓZSEF: Az első Nagypéntek
KERTÉSZ RÓBERT: Szingapur
HLATKY ENDRE: Az ismeretlen Nagyvárad
THURZÓ GÁBOR: Trauti kisasszony (Elb.)
VITÉZ NAGY IVÁN: Bulgáriában
CSÁNK BÉLA: Boszorkányok szombatja
GRANDPIERRE EDIT: Kolozsvár temploma
BRELICH MARIO: Olasz tavasz
ERÉNYI GUSZTÁV: A budai és pesti városháza
RÁTH-VÉGH ISTVÁN: Cirkusz
NAGYPÁL ISTVÁN: Blanka és az öngyilkos (Elbeszélés)
N. BARTHA KÁROLY: Húsvéti köszöntők

A TÜKÖR NAPLÓJA

Színház — Művészet — Könyvek — Film — Irodalom — Fényképezés
Az asszony

Muzslai Kampis Margit és Sántha-Kováts Kristóf rajzaival, számos fényképpel és reprodukcióval

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ara 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Haltenberger Mihály: A Balkán néprajzi alakulása
Tangl Harald: Miért jobb a barnakenyér a fehérnél?
Mesterházy Jenő: A százéves Lánchíd
Tokody László: Miért ragyog a drágakő?
Cholnoky Jenő: Hogyan hárítható el a Duna árvízveszedelme?
Ehik Gyula: Érdekesebb változások a magyar emlősvilágban
Szövérdy Lajos: Arany a homokban
Gronovszky Iván: Zenélőóra és egyéb mechanikus hangszer
Bán Márton: Az oktatófilm készítése

A tudomány műhelyéből — A Búvár szellemi sportja

A Búvár országos diákpályázatának díjai

80 oldalon 85 fénykép, térkép és szemléltető ábra

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

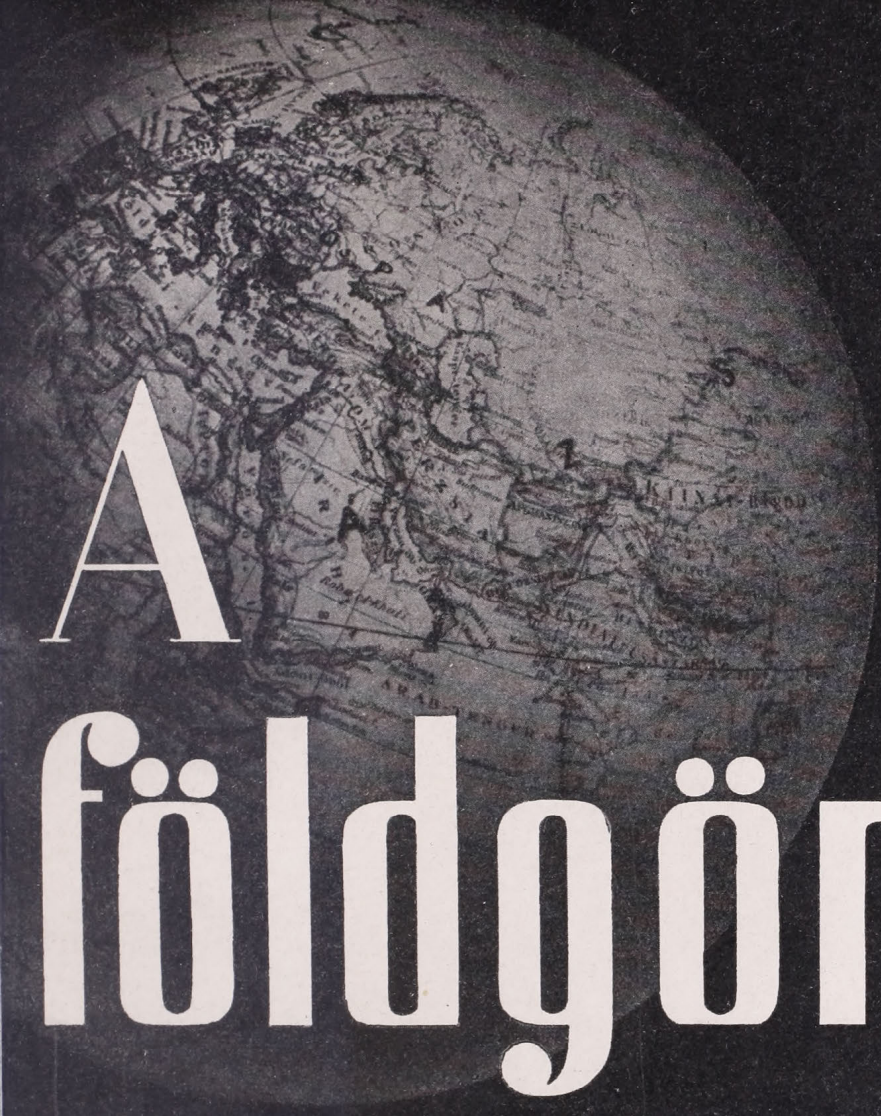

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XII. ÉVF. 1944. MÁJUS

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám. Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák minden csütörtökön, délután 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Mendöl Tibor dr.: Teleki Pál gróf. — *Wallner Ernő dr.:* A Dalmát tengerparton. — *Haltenberger Mihály dr.:* A Duna királynője. — *Péchy-Horváth Rezső:* Szófia. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XII. ÉVFOLYAM 1941 5. SZÁM

TELEKI PÁL GRÓF

Írta MENDÖL TIBOR dr.

Ezek a sorok nem a politikus, hanem a geográfus Teleki Pál gróf emlékezetének adóznak. Sokan méltatták őt mint igaz embert és igaz magyart, mint a jellem, becsület, lelki előkelőség ritka példaképét, mint sorsunknak nehéz időkben bölcs és biztoskezű irányítóját. Teleki Pál gróf mindezen kívül és egyben mindettől elválaszthatatlanul tudós is volt: a földrajz tudományának igazi nagy mestere.

Öröklött hajlamok, gondos nevelés és sokoldalú iskolázottság indították el tudományos pályáját. 1879-ben született, olyan családból, amelyik a kiváló férfiak egész sorát ajándékozta már nemzetünknek. Jogot végez, de gazdasági akadémiát is, végül pedig id. Lóczy Lajosnak, a hazai fizikai földrajz történetében is felbecsülhetetlen emlékű nagy geológusunknak tanítványává szegődik. Jogi, mezőgazdasági és fizikai földrajzi iskolázottsága a természetes táj, a társadalom és a gazdasági élet jelenségeinek nagy összefogására, az emberföldrajz, azon belül különösen a politikai és gazdasági földrajz művelésére készíti őt elő. Látókörét tágítják utazásai, nemcsak Európa legkülönbözőbb tájain, hanem fiatalabb korában Egyiptomi Szudánban, majd később az Északamerikai Egyesült Államok területén, jóval később Mezopotámiában. A közélet sokféle területén többször ismétlődő szereplése során a legkülönbözőbb emberi életformákkal, az emberi lélek sajátos változataival és megnyilvánulásaival ismerkedik meg. Így szerzett bő tapasztalatai bizonyára sokban hozzájárultak nagyvonalúságához, fejlesztették valóságérzékét, megóvták őt a szaktudósok egyébként gyakori merev egyoldalúságától és ebből eredő tévedéseitől. Teleki Pál gróf jól művelhette a Föld és ember viszonyának, az emberlakta Föld életének tudományát, mert tudta, mi a Föld, mi az ember és mi az élet. Egész élete, életének sokoldalú, gazdag tapasztalatai segítették abban, hogy tudós lehessen, tudománya pedig abban, hogy az életet, nemzete életét szolgálja. Az életet szolgálta tanítása is. Mint egyetemi tanár a közgazdasági karon működött, tanszékéről haláláig sem mondott le. Gyakorlati pályákra készülő tanítványainak seregét nemcsak a szükséges tárgyi ismeretekkel látta el, hanem a gazdasági, sőt általában a gyakorlati élet bármely ágában nélkülözhetetlen földrajzi szemléletre is nevelte. Mások már elmondták, hogy mint politikus, mint államférfi mit tett a nemzetért. Mi csak azt hangsúlyozzuk, hogy az államférfi Teleki bölcsesége nagyon sokat köszönhetett a geográfus Teleki tudásának. Tudománya is nemzetét szolgálta tehát, és pedig legfőképpen azzal, hogy mindig a színtiszta igazságot hirdette és tanította. Ez azonban már jelleméből, magyar becsületességéből következett. Ezért fonódott össze Teleki személyében nagyszerű egységgé a politikus, a földrajztudós, az igaz ember és mindenekfelett a magyar ember.

MTA AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Teleki Pál gróf emlékét nemcsak írásai őrzik. Még a geográfus Telekiét sem, hiszen képtelenség volna lemérni személyes tanításának gondolatébresztő, másokat munkára nevelő s így közvetve mások munkájának eredményeiben rejtőző hatását. Ám kétségtelen, hogy írásai hívén tükrözik tudós egyéniségét. A nagyközönség főleg tudományos munkásságának a magyar ügyet politikai téren is szolgáló ágazatáról hallott. Sokat emlegetik a béketárgyalásokra készült híres néprajzi térképét, általában pedig azt a hatalmas adatfeldolgozó tevékenységet, amelyik az ő irányítása alatt igazságunk bizonyítása érdekében már közvetlenül Trianon előtt megkezdődött és később az ugyancsak tőle alapított Államtudományi Intézet keretei között folytatódott. A földrajztudós Teleki Pál grófot legfőképpen jellemző munkákat már jóval kevesebben ismerik, hiszen ezeket kevés kivétellel a szaktudósoknak és tanítványainak írta. Legkorábbi írásai a térképészet és a felfedezések történetét gazdagították. Közülük különösen az *Atlasz a Japán szigetek cartographiájának történetéhez* című, 1909-ben megjelent és méreteiben is tiszteletreméltó műve olyan lelkiismeretesen elmélyedő kutatómunka terméke, hogy egymagában is bizonyítaná szerzőjének érzékét és szeretetét a tiszta tudomány iránt. De igazi nagysága később nem az elemző, az egészet egyre apróbb részleteiben vizsgáló munka, az analizis terén, hanem a szintézisben mutatkozik meg : abban, ahogyan érthetővé teszi előttünk, hogy miként épül fel tények halmazából a rangra, súlyra különböző apró elemekből valami nagy egész. *A földrajzi gondolat története* című, 1917-ben megjelent könyve éppen azt mutatja be, hogy hogyan, miféle utakon jutott el a földrajztudomány odáig, hogy a tájat és a tájak együttesét, a földfelszínt, mint számos jelenségből összetevődő élő egészet tárja elénk. Ebben a könyvben már a teljesen kiforrott geográfus tesz vallomást a maga eredeti felfogásáról. Sokoldalú tárgyi tudását, a jelenségek súlyának, rangjának felismerésében érzékeny mérleghez hasonlítható ítélőképességét rövid, de meglepően gazdagtartalmú gazdaságföldrajzi, politikai földrajzi és módszertani tanulmányok egész sora hirdeti. Ezeknek a kis remekműveknek puszta címeit sem sorolhatjuk itt fel, csak a *Statisztika és térkép a gazdasági földrajzban* (1922), *A város* (1929), az *Ungarns Wirtschaftslage* (1930) címűt, valamint az *Európáról és Magyarországról* című tanulmánygyüjteményt (1934) ragadjuk ki. Ellenben okvetlenül meg kell emlékeznünk tanítványainak írt két könyvéről, az *Amerika gazdasági földrajzáról* (1922), de különösen *A gazdasági élet földrajzi alapjai* című kétkötetes, hatalmas munkáról (1936). Az utóbbi címénél sokkal többet nyujt : válogatott fejezetekben átfogja a földrajznak szinte egész területét, az emberföldrajzét mindenesetre. Teleki földrajztudományának lényege van benne ebben a könyvben : az anyagnak, de főleg a szempontoknak bámulatos gazdagsága, érdekes összefüggések, biztos ítéletek és csodálatos szép minták arra : mi a földrajzi szintézis.

Teleki Pál gróf tudós volt, de nem tartozott azok közé, akiket egyetlen szűk kérdés tart fogva egy életen át : tekintete tágas mezőket járt be. De bebizonyította azt is, hogy jól látja a részleteket, s ha kell, meg tud pihenni egyetlen ponton is : szemléletének nagyvonalúsága soha nem jelentett felületességet. Bámulatraméltó volt olvasottsága, de a holt betűnél többre becsülte az élet valóságát. Tisztán látta tudományának rendszerét, de ellensége volt a szőrszálhasogató rendszerezgetésnek. A valóságot a maga sokrétűségében fogta fel és másokat is arra nevelt, hogy ezt a fogalmaink merev fiókjait áttörő sokrétűségét megérezzék és megértsék. Mint nevelő, Teleki Pál gróf egyike volt a legnagyobbaknak és legönzetlenebbeknek. Pihenés nélkül tékozolt értékes gondolatainak szikraesője tanítványainak lelkében gyúlt lángra, hogy sokszor egy egész életen át világítson. Neki olcsó siker lett volna, másnak egész életet betöltő boldogság, végigmenni azon az úton, amit egy-egy odavetett gondolata nyitott meg.

Ezért őrizzük mi magyar geográfusok, élő tanítása vagy írásai révén mindnyájan tanítványai, különös tisztelettel és szeretettel az emlékét annak a Teleki Pál grófnak, aki mint magyar ember példakép marad, amíg csak magyarok élnek ezen a földön.

A DALMÁT TENGERPARTON

Írta WALLNER ERNŐ dr.

Dalmácia Európa egyik legérdekesebb tája. Még messze Dubrovnik fölött járt a vonat, amikor nagy csillogó víztükröt pillantottam meg. A köröskörül feltűnően meredek partok és hegyoldalak jól mutatták egy beszakadt medence körvonalait. Szélességét legalább 4—5 km-re becsültem s már jó félórája kanyarogtunk mellette. Mégis hiába keresné valaki a térképen. A hosszú teknőszerű mélyedésnek Popovo polje a neve. A tavaszi hóolvadástól megáradt Trebinjcica folyó a lefolyástalan polje fenekét elöntötte s tóvá duzzasztotta. Ha majd eltakarodik a víz, megkezdhetik a hercegócok a dohány és tengeri ültetését. De ha lefolyástalan a medence, mikorra fog elpárologni ez a rengeteg víztömeg? Egyébként már apadóban volt, s később a már szárazra került fenékrészeken világosan láttuk a mezőgazdasági művelés nyomait. Olyan hosszú idő óta vajjon miért nem vágott magának utat a folyó, mint ezernyi más esetben? Mert voltaképen van lefolyása, csakhogy ez a hegység mészkőanyagának természete szerint földalatti. Ez viszont üregén túlterjedő árvizet nem ismer, helyette a felszínen duzzaszt.

Ma már jól ismerjük a karsztos vidékek földalatti folyóit, és így tudjuk, hogy a Trebinjcica a tengerparton az Ombla forrásaiban lát napvilágot. A forrásban hatalmas erővel feltörő víz pár méternyire már ipartelepet hajt és Dubrovnikot villanyárammal látja el. Innen és a környék kisebb forrásaiból kapja régóta állandó vízét a város vízvezetéke és főterének Onofrio kútja is. Nagy tengeri hajók járnak be az Ombla megsüllyedt völgyébe, a több száz méteres meredek sziklafalak alá. Nélkülük talán el sem hinnők, hogy az egész hatalmas sziklás, vad hegyvidék alig pár kilométerrel odébb leszakadva eltűnik. Éppen ez a hirtelen végződés, ágakra, szigetekre bomlás hozta létre a szebbnél-szebb tájrészleteket. Az ember azután telehintette őket kifinomult ízlésének nemes alkotásaival.

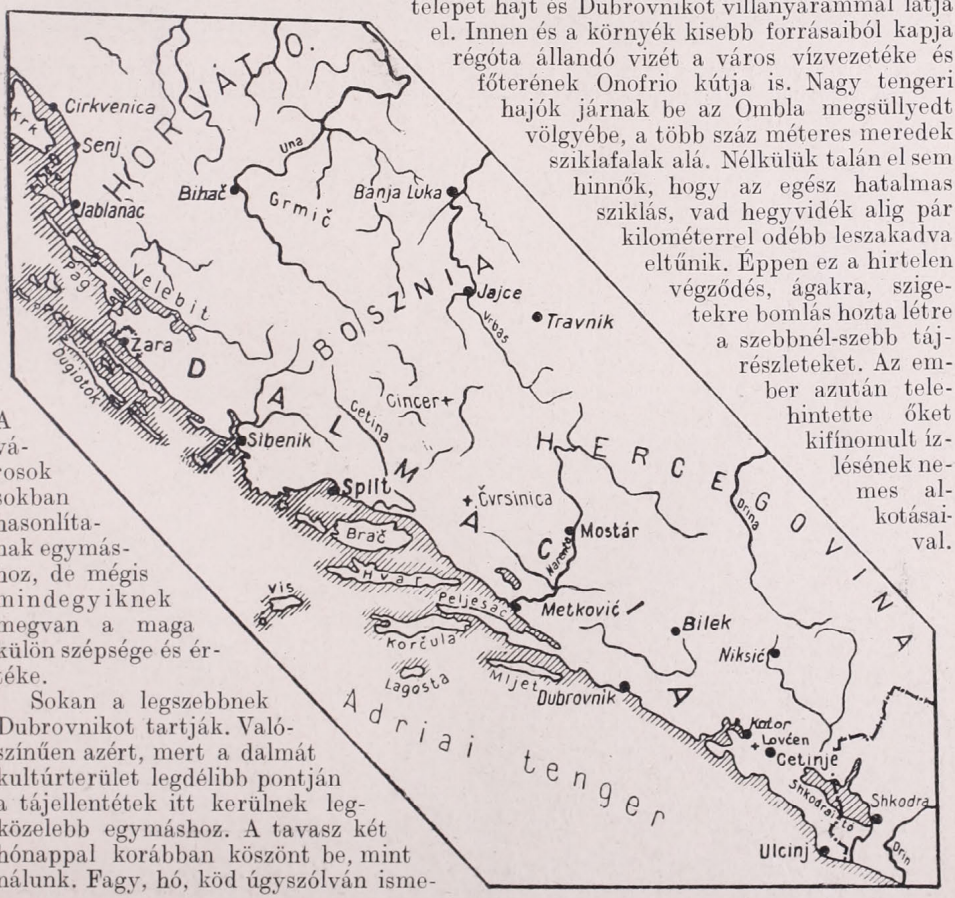

A városok sokban hasonlítanak egymáshoz, de mégis mindegyiknek megvan a maga külön szépsége és értéke.

Sokan a legszebbnek Dubrovnikot tartják. Valószínűen azért, mert a dalmát kultúrterület legdélibb pontján a tájellentétek itt kerülnek legközelebb egymáshoz. A tavasz két hónappal korábban köszönt be, mint nálunk. Fagy, hó, köd úgyszólván isme-

Raguza (Dubrovnik.) A régi fal teljesen körülveszi a várost, az új részek felnyúlnak a hegyoldalra. A város mögött a Lapad félsziget s a tőle jobbra felvő öbölben a gruzi kikötő.

retlen fogalom, mert a januáriusnak, a leghidegebb hónapnak, középhőmérséklete Budapest április vagy október havi értékéhez áll közel. Maga a város (15,000 l.) két teljesen különböző részből, az óvárosból és a hozzá csatlakozó külső részekből áll. Nagyszerű terület és alkalom városföldrajzi megfigyelésekre. Az Adriára meredeken leszakadó hegyek lábánál egy pompás kis terraszszerű részlet délkeleti darabján helyezkedett el az óváros. Északnyugatra korábban a földmívelés, ma főként a szállodák negyede foglal helyet. Az óváros főtengelye a két kaput összekötő hajózócsatorna volt. Ennek a helyét foglalta el a főutca. Erre nyílnak mindkét oldalról a szűk sikátorok, ezeket viszont egy-egy ma már jelentőségét vesztett nagyobb utca kötötte össze. Pusztuló emlékek, töredező márványdíszek emlékeztetnek arra, hogy régebben nagyobb szerepük volt. Idegen — hacsak nem tudós — legfeljebb céltalan bolyongása során kerül ezekbe a zugokba. Pedig érdemes időt szánni rájuk, mert csak a lépcsősen kapaszkodó sikátorokban, ahová az ég is sokszor csak keresztben lógó fehérneműk közt kandikálhat be, kezdjük megérteni: mennyire más volt itt valamikor az élet.

Lent a főutcán és kis terein a pazar márványhomlokzatok, árkádok, udvarok, loggiák, fínoman faragott domborművek láttán nem tagadhatjuk meg a csodálatot a középkori kis raguzai köztársaság polgáraitól. Áldozatkészségük, fínomult ízlésük, hiúságból és városuk iránti szeretetükből fakadó nemes versengésük maradandó értékeket alkotott. Fenn a szűkre szabott utcácskákban szerény, néha szegényes külsőben, a pompát talán sokszor meg nem értve, zsúfoltan, de korántsem elégedetlenül élt a nép. Számára a legértékesebb az a biztonság volt, amelyet az erős, bevehetetlen városfalak jelentettek. Ezért szívesen viselték a zsúfoltság hátrányait s lemondtak a tágas udvarokról. A faragott kőkockákból rakott 3—4 m széles bástyák, hatalmas tornyaikkal ma is épek. A Bokar erődtől a kikötőig közvetlenül a tengerparton húzódnak. Bárhonnan nézzük a várost, mindenütt éles választóvonalat jelölnek ma is. A tenger felől eltakarják a házakat, s olyan onnan Dubrovnik, mint egy mesebeli vár. A két városkaput a ferencrendi, illetve domonkos barátok védték, még pedig, ha kellett, karddal.

A Velencével fennállott évszázados kapcsolat az óváros külsején maradandó

Az Ombla karsztos forrása Dubrovnik mellett. A kopár sziklafal tövében tör elő a hatalmas buvópatak. Alig pár száz méterre a kép előterében a megsüllyedt völgyben már hajózható.

nyomot hagyott. Amikor a XV. században hatalma tetőpontján Raguza hajói messze járnak, megindul az építkezés és abban az olasz hatás érvényesül. Nem is lehetett ez akkor másként. A mögötte emelkedő nehezen járható hegység válaszfal volt a kultúra és kereskedelem számára, amikor az Adrián Velence büszkén sikló gályái könnyűszerrel tartották fenn a kapcsolatot. Ezért nem tudott mély gyökeret verni a magyar uralom sem. Feltartózhatatlan volt azonban a hegyek felől a népesség előnyomulása. Ma a partvidéken csak a tájék és a régi városrészek jellege olasz, a nép horvát. Vallásos, erős nemzeti érzéstől áthatott nép. Akárhonnan is irányították politikai sorsát, mindig külön bánásmódra tartott igényt.

A város lassanként túlnőtt a falakon. Belül a középkor megkövesült darabja, kívül napjainknak már külsőségeiben is nyugtalanabb, zajosabb képe. Az óvárosba — annak is csak kis részébe — csak a tengerparti kapu mellett mehet be jármű, a szemközti Pile kapu előtt autótábor és villamosvasút. Az óváros főutcája — amely estén-ként egyetlen hullámzó tömeg,— fátlan, járdátlan és házsorai szorosan záródók. Folytatása a kapun túl pálmasoros, s a házakat kertek vasrácsai szegélyezik. Egyik helyen térhiány, másutt térbőség. Ott a faragott kövek, emitt az örökzöld növényzet adja a díszt. Ott fényes üzletek, itt egészséges lakások. Két ellentétes, egymást kiegészítő s egymás értékét növelő városrész. Tudják ezt a dubrovnikiak is és aprópénzre váltják, amit apáik és a természet pazarló jóvoltából kaptak. Lakosainak számát négyszeresen is meghaladó idegen (70,000) fordult meg évente a városban. Így érthető, hogy az üzletek jórésze az idegenforgalomból él s az óvárosban majd minden családnál akad kiadó vendégszoba. A sikátorokból nyíló szűk feljárat, a kis ablakok első pillanatban kényelmetlen érzést keltenek, pedig a szállásadók előzékenyek, barátságosak, nyíltszívűek, megbízhatók s velünk magyarokkal, ha valahogy megértjük egymást, elég közlékenyek. Meg kell csak szoknunk az óváros hangulatát, s el sem kívánkozunk, annál kevésbbé, mert itt fél- vagy harmadáron élhetünk, mint a falakon kívül.

Dubrovnikot — persze a békés időkben — a Földközi tengeren járó nagy társas kirándulóhajók mindegyike felkeresi. Ottjártamkor is a Steuben fehér német gőzösről szorgalmasan szállította egy motorcsónak néhány órára a partra az utasokat.

Pedig nem pár óra, de még pár nap sem elegendő, hogy átérezze az ember a sokféle elemből összerakott s ezért oly gazdag színhatású tájat.

Sok magyar vonatkozású ereklyét őriz a város, s ha talán fáj is, hogy ma talpalatnyi helyünk sincs azon a tengeren, amelyből valaha bőven volt részünk, mégis ezek az emlékek fennen hirdetik fajunk államalkotó nagyságát. A magyar emlékek az öregek szerénységével a templomokba húzódtak. A jugoszláv világra a várkapu felett Péter szerb király márványba faragott lovas domborműve figyelmeztet.

Dubrovnik régi kikötőjét ma már csak kis halászhajók és motorcsónakok használhatják, a kereskedelmi forgalmat teljes egészében az óvárostól mintegy 3 km-re fekvő új kikötő vette át. Ez Lapad félsziget mögött védetten fekszik s voltaképpen a régi gravozai kikötőből fejlődött. A kikötővel szemben van a Magyar medencét az Adriával összekötő keskenyvágányú boszniai vasút állomása. Alig hagyja el a partot a pálya, menten a meredeknek kapaszkodik. Sarajevótól délre a hegyvidék gazdasági tekintetben még kevéssé feltárt, a közelben nincs nagykiterjedésű gazdag termelő táj, s ezért a gruzi kikötő forgalma a helyi jelentőségen még nem emelkedett túl. Dél felé napi járatok már nem is indultak, s a nagy földközitengeri szolgálat ritkán érinti. Így azután sokan csak a partmenti autóúton juthatnak el Kotorba, a dalmát tengerpart világhírű öblébe.

A Dubrovnik—Kotor út hajón kényelmesebb, festői tájképekben bővelkedik, s a partvidék a tengerről áttekinthetőbb. De a szárazföldi út is változatos, sőt jobb bepillantást nyújt a tájrészletekbe. A mediterrán hegyvidék hatások sok jellemző vonással tűnik elő. A félkörös, egymásba illesztett kúpcserepes háztetők részünkre éppen olyan szokatlanok, mint a két oldalt kosarakkal vagy teherrel megrakott szamarak. Innen is gyönyörű képek nyílnak a tenger felé, ott van előttünk a mélyben Cavtat, a római Epidaurus, amelynek menekült lakói alapították Raguzát.

A Katarói öböl a Lovčenre vezető műútról. A kopár vízmosásos gerincek erődökkel vannak megrakva. Kotor kikötője közvetlen az út alatti öbölzugban fekszik.

Split (Spalato) képe a Marjan hegyről. Az óváros a székesegyház körül terül el. Az előtérben nyiló agave mutatja a mediterrán vegetációt.

Hosszanti árkos völgybe kerülünk, a tengert hegygerinc zárja el. A Dubrovnik feletti kopársághoz képest a vidék termékenysége, sűrűn lakottsága meglepő. Helyenkint, az itteni viszonyokhoz mérten egészen nagy művelhető területeket látunk. Az út bevágásaiban szemügyre vesszük a sziklákat s még aki nem is figyel ilyesmire különösképpen, észreveszi, hogy nem szürkésfehér mészkövek, hanem sárgás színű palás márgák vagy homokkövek közt járunk. Voltaképpen benne vagyunk a Dubrovniktól északnyugatra megszűnő Canale di Calamotta folytatásában. A tengert elválasztó gerinc már a Peljesac félsziget külső részében kezdődik s aztán több szigeten folytatódik, míg a Lapad félszigettel újra a szárazhoz kapcsolódik. A Breno öböl beszakadása után Cavtat fölött a Kotori öböl bejáratáig újból egységes vonulatot alkot. A két keményebb mészkőgerinc közé szorult idegen kőzet kisebb ellenállása és beroggyása révén keletkeznek a dalmát tengerpart annyira jellegzetes Canalejei. Ezek választják el a szigeteket egymástól, vagy a hosszú, keskeny félszigeteket a partoktól. Völgyünket is Canali-nak nevezik, mintegy jelezve morfológiai hovátartozandóságát. Hercegnovi mellett érünk ki belőle, s ott állunk a Katarói öböl — a Boka Kotorska — bejáratánál.

Világhírét az öböl kitűnően védhető zugainak és páratlan szépségének köszönheti. Több különálló öblébe keskeny, mély szorosokon át jutunk. A legszűkebb Catene szoros nevét azoktól a láncoktól kapta, amelyekkel még Nagy Lajos királyunk záratta el az utat a velencei gályák elől. Az öböl a világháborúban a monarchia hadihajóinak volt biztonságos támaszpontja. Akár a Canali völgyön, akár a tenger felől hajón jut be valaki a Hercegnovi előtti külső öbölbe, amint beljebb megy, elveszti tájékozódó képességét. Szétnyílnak, majd összezárulnak a hegyek kulisszái, s hol tágas öbölben, hol keskeny csatornában járunk. A gépkocsikat a legszűkebb szorosban kompon viszik át, hogy megtakarítsák a sok kanyarodót. Végül is a hegyek győznek s az 1759 m magas Lovćen alján elérjük a legbelső zúgot, Kotor kikötőjét. A fallal körülvett város ma elsősorban a hegyekbe vezető út kulcsa. Vásárkor színes nemzeti viselet tarkítja az utcákat. Egyébként a házak itt is inkább a multról regélnek s a keskeny sikátorok nem éppen derűs képét a hegyek szürke kopársága csak komorabbá teszi.

Mintegy 30 hajtűéles kanyaradóval kapaszkodik fel az út a Lovćen oldalán Cetin-

jébe. Bátran Európa legszebb műútjai közé sorolhatjuk. Feledhetetlen káprázatos képet nyújt annak, aki márciusvégi szép napsütésben legalább Njegusi faluig felmegy rajta. Róma, Barcelona szélességén járunk s a narancs, füge, olajfa balzsamos ligeteinek szellője helyett már 800 m magasan a hóborította csúcsok jeges fuvallatát érezzük. Vakít, éget a Nap, akár az Alpok hómezőin. Alánk kerülnek az erődökkel megrakott gerincek, egyik öbölrész a másik után tűnik elő, s végül megpillantjuk a nyílt tengert. A csupasz sziklák olyan kősivatagot tárnak elénk, hogy nem tudjuk min csodálkozzunk jobban, a természet vad fenségén, vagy azon, hogyan jutott el idáig az európai kultúra. Amit a Dinári Alpok mészkővidékeinek kopárságáról hallott az ember, eltörpül ahhoz a vigasztalan látványhoz képest, amit ez a sivár, csak néhol bozótos vidék mutat. Valóságos felüdülés, amikor megpillantjuk az első medence termőföldjét. A zártság, a hegyek vadsága, a kulturális élet kezdetlegessége, a medencék viszonylagos jóléte — így közelről — segít megérteni a Balkán itt lakó népeinek történetét és életformáját. A sok küzdelem megedzette itt az embert. Akár a dalmatákat, akár a crnagorcokat néztük, karcsú asszonyaik, szép szál férfiaik korántsem a múltat juttatták eszünkbe.

Dubrovnik és Kotor meghitt fészkek a meredek sziklák alján, ahová tele kézzel szórt a természet szépségeket, de kenyeret már szűkebb marokkal mért. Ezért gazdasági jelentőségben már eddig is túlszárnyalta mindkettőt a nagyjövőjű Split. A városnak a legutóbbi népszámlálás szerint ugyancsak 35,000 lakosa van, de splitiek ma már 70,000-re becsülik. Lehet, mert a külső városrészek új építkezésében mindenfelé arohamos fejlődés kétségbevonhatatlan jelei látszanak. Kikötője elég jó, van elég településre, kikötőépítésre alkalmas területe és a szárazföld felől sem olyan nehéz megközelíteni, mint pl. Dubrovnikot. Ezért három vasútvonala is van, köztük a legfontosabb Kninen át Ogulinnál a budapest—fiumei fővonalba kapcsolódik. Ez tette a várost Susak versenytársává és ezzel szerzett a Duna-medencéig érő gazdasági hátteret. De a part mentén és a város mögött elterülő öbölben is aránylag sűrű a lakosság. Ez elsősorban annak a következménye, hogy a mészkövet sok helyen márga váltja fel. Brač és Šolta sziget jól megvédi a nyílt tenger viharától, a bóra csillapodott dühével kisebb kárt okoz. A Spliti öböl fekvésének előnyét már a rómaiak is felismerték. A mai város mögött feküdt Illyria tartományi székhelye: Salona s a belső öböl haditengerészetüknek volt fontos támaszpontja. A virágzó várost az avarok döntötték romba, a széthordott köveiből később Split, Trogir, sőt Velence lakosai építkeztek. A romvárosnak eddig csak negyedét tárták fel, további munka elakadt a pénzkérdésen. A romok fölött virágzó földmívelés folyik és a föld ára itt, a Karsztvidék tövében, elég magas.

Split városképének kialakulását a római uralom egyik legnagyszerűbb alkotása, a Diocletianus palota szabta meg. Nincsen művelt európai, aki ennek hírét és történetét ne ismerné. A palota ma voltaképen az óváros. Eredetileg sem volt egyetlen épület, hanem 200 m hosszú dóroszlopos falakkal bekerített négyszögű vár, benne katonai épületekkel, templommal, császári lakosztályokkal, egymást keresztező utcák pompás árkádsoraival. A történelmi hangulat lenyűgöző hatása alól felszabadulva elemezhetjük az utcák képét. Róma nagyot alkotott, a népvándorlás pusztított, a középkor a romokból újraépített, Velence benépesítette és gazdagította, a közelmúlt pedig feltárt és restaurált. A jelen már csak őriz. Századok folyamán mintegy 250 lakóház épült a palotába, ezekben ma kb. 3000 ember él. Valamikor a tenger a palotáig ért, s a partra vezető alagútszerű folyosóján csónakok jártak be.

Az óváros alaprajza ma is a régi falakhoz és a kapukat összekötő utcákhoz igazodik. De az így keletkezett tömbökön belül az utcák szabálytalan halmaza, a merőleges törések, a zsákban végződő sikátorbenyílók valóságos labirintust alkotnak, amit az egymásfölötti szintek és kereszteződések csak jobban kuszálnak. A palota zárt homlokzata miatt hiányoznak Splitben a másutt megszokott, partra merőleges keskeny utcák. A palotától nyugatra a kiszélesedő pálmasoros parti sétányt is zárt házsorok szegélyezik és így a csatlakozó újabb városrészben sem találunk szabályos alaprajzot. Sőt, bár ez tágasabb, majdnem kuszáltabb, mint amaz. Érvényesül a domborzat hatása is, mert a Marjan lejtőjén a közlekedés lehetőségét is figyelembe kellett venni. Alig találunk utcát, amely el ne hajolna valamerre. A forgalom még nem alakított ki határozott főútvonalat, és így még az óvárostól messze is sok a zsákutca. Ugyancsak nehéz dolga lesz itt a sza-

Klis várának romjai Split (Spalato) fölött. A vár volt a hegyekből a tengerre vezető út kulcsa, a falu a kevés földet terraszosan használja ki.

bályozásnak, ha majd a város már nem térhet ki a megnövekedett forgalom követelményei elől. Pedig annak arányai lassan bontakoznak, mert a félköralakú kikötő két végpontja között a távolság már 5—6 km s a távolabbi ipartelepek, mint a nagy cementgyár, hajógyár, ezt csak növeli.

Split fekvését, fejlődésirányát és kikötőjének terjedelmét legjobban a 178 m-es Marjan hegyről tekinthetjük át. Talán az mutatja legjobban a városfejlődés fiatal korát, hogy csak gyalog juthatunk a tetejére. A nyílt tenger, a mészkő fennsíkok, planinák meredek lejtőségei, a fecskefészkek módjára sziklákhoz tapadt falvak, a ciprusok közé búvt kolostorok, a kikötőt körülölelő város, a magas gyárkémények és a fehérlő utak mutatják, hogy merre és meddig terjedt a táj élettere.

A távolba vesző Klis sasfészke és Trogir sziget várfalai ma jelentőségüket vesztették. Hol vannak azok az idők, amikor királyoknak adtak menedéket? Klis falai tövében békésen nő az illatos rozmarin, Trogir pedig olyan, mint egy mesebeli várkastély, amelyhez még nem érkezett el a szabadító királyfi. De királykisasszonyok helyett csúnya, ráncos, vén koldúsasszonyok üldögélnek a sikátorok sarkain. Trogir messzeföldön híres emlékeinek, főként székesegyházának értéke felbecsülhetetlen, de élni köztük ma csak igen szegényesen lehet. A várkapukon belül vajmi kevés jutott be a mai kor tágasságot, tisztaságot követelő szelleméből.

Akármilyen rövid idő is elég meglátni, milyen nagy az ellentét a dalmát partvidék multja és jelene között. Hiába a sok új név, hivatal, gazdasági téren hozott intézkedés: — a ciprusokkal ékes táj, az elcsendesült utcák ódon falai Velencéről, Itáliáról susognak. A part felett húzódó Dinári hegylánc nagyobb választó, mint a kéklő Adria. A túlsó partról jövő, néha elhalkult, de meg sohasem szünt vágyó hívó szó jelenti a fényes multhoz hasonló jövőt.

A DUNA KIRÁLYNŐJE

Írta HALTENBERGER MIHÁLY dr.

Az elsőségért versengő európai nagyvárosok között sokáig Hamupipőkének élt a Duna-medencében egy város, egy maroknyi idegenfajú nép fővárosa, amelyet a testvér, Bécs, csak megtűrt. De elérkezett a szegény mostoha kora is. Ma Budapestet megismerni idegenforgalmi programm. A Kárpátok medencéjének központi fekvésű városa felébredt hamupipőke-álmából és kezdi elfoglalni az őt méltán megillető helyet. Az általános, pártatlan elismerés a Duna királynőjének nevezte el. Itt már sokkal tekintélyesebb a Duna, mint Bécsben, két ikervárost választ el egymástól ez a hatalmas folyam, amelynek tükrében éppen úgy meglátja magát a budai Várhegyen épült királyi palota hatalmas barokk tömbje, mint a Pesti síkságból kiemelkedő fenséges gótikus építészeti alkotás, az Országháza. Az ikerváros az ország két tájegységén : a Dunántúlon és az Alföldön épült és közel van hozzá még két tájegységünk : a Felvidék és a Kis-Alföld is. A Duna mellett épülve messze felülmúlja Regensburgot, Bécset, Győrt, valamint az Aldunai medence központját, a Dunától északra fekvő Bucurestit. Budapestünk tehát az öt dunai medence közül a legfontosabbnak, az alföldinek a szíve, az egész dunai medence-sorozat legerőteljesebb helyzetű városa.

Hol ringott Budapest bölcsője? Nézzük csak meg azt a két térképet, amelyek közül az egyik a római kor emlékét idézi fel, a másikon pedig a középkor, a népvándorlás lehellete érzik. Tanulságos a két térképet összehasonlítani, mert bizonyossá válik, hogy fővárosunk első kezdetét a kelta-római Aquincumban és a túlsó parton épült Transaquincumban (v. Contraaquincumban) kell látnunk, és csak amikor a római sas kora leáldozott és a Duna békásmegyeri fattyúága keletkezett, szűnt meg ennek a helynek nagyszerű átkelő jellege és alakult ki jóval délebbre, a mai Tabán helyén, valamint a szembeeső parton a népvándorláskorabeli várossünk. Ez a Duna két partján épült Őspestünk sem nélkülözi a római alapot, amint ezt a tabáni és belvárosi templom mellett kiásott maradványok igazolják. Ezentúl tehát már Pest vonzza magához a forgalmat. A Pesti hegy, a mai Gellért-hegy alatt a kis Pest falucska kereskedő várossá növekszik, amely azután a túlsó parton, a Belváros táján, az ártéri szintnél magasabban fekvő terraszszigeten vásárteret rendezett be. Tehát már itt megtaláljuk fővárosunk ikerváros jellegének csíráját. De megtaláljuk a mai Budapest fürdőváros magvát is északon, a mai Császár- és Lukács-fürdők táján Felhévíz, délen, a mai Gellért-szálló környékén Alhévíz faluban. Budapest őse egészen a tatárjárásig városfal nélküli, meg nem erősített város volt. Élte a maga szerény középkori életét, kereskedett a pesti réven, s már ebben a szerény alakjában is magához tudta vonzani az Alföldről ide összefutó utakat. Polgárai főfoglalkozásának még a mészégetést említik. A Gellért-hegy és Nap-hegy édesvízi mészkőtakarója ekkor pusztult el abban a sok pest-nek nevezett mészégető kemencében, amelyekről azután el is nevezték az ikervárost. Ős-Pest elpusztult a tatárjárás borzalmaiban és csak a vész elmúltával támadt fel újra a város, de most már új helyen, új alakban, sőt új névvel is.

Bebizonyosodott, hogy mindennél fontosabb a védelem kérdése. Ezért most már a védelemre valósággal rátermett Várhegyen építették fel az új várost és ugyancsak várfalakkal övezték a túlsó parton felépített új várost is. A Várhegyen épült várost egykori tulajdonosa után Budának hívták és Pestnek ezentúl már csak a Duna balpartján épült várost nevezik. Az új Pest a mai Belvárosnak kb. északi fele volt, tehát a mai Deák Ferenc-utca, Városház-utca, Apponyi-tér és Esküút közrefogta terület ; de később tovább növekedett ez a városmag dél felé, egészen a Vámház-körútig, s ekkor már a városfal a Deák Ferenc-utca, Károly király-út és Vámház-körút közti területet is bezárja. A XVII. század végén Buda még jóval nagyobb. A szerény kis Pestet a városfalon kívül, a mai Nagykörút mentén még a Duna fattyúága is bekerítette. A város zárt élete a falakon belül a szűk és görbe utcákban bonyolódik le, de a város azért összeköttetésbe lép a külvilággal is, s az egykori Váci, Hatvani (előbb Egri), Kecskeméti és Vízi kapun keresztül gördülnek ki azok a társzekerek, amelyek az imént a pesti piacon értékesítették áruikat. A városfejlődés később áldozatul kívánta a városfalakat őrtornyaikkal, városkapuikkal. Az ország-

utak mentére házsorok telepednek, majd az utak közti területek is beépültek és kialakult Pestnek a térképen ma is feltűnő jellegzetes sugaras utcaalaprajza, kerületeinek sugaras elrendeződése.

Kis városmagból jutottunk el a mai milliós világvároshoz. Még 200 évvel ezelőtt, 1720-ban is csak kereken 12,000 lakost számlált Buda és Pest, 100 évvel később, 1830-ban már majdnem megtízszereződött ez a szám (100,000) és 1857-ben hirtelen nekilendülve, ma már kb. 1.100,000-nél tart. Közben lényegesen megváltozott Buda és Pest lakóinak számaránya. 1720-ban Buda lényegesen nagyobb volt, 9600 ember lakta, Pestet ugyanekkor csak 2600. És ma? Budán csak jó 260,000-et mutat ki a statisztika, szemben Pest 850,000 lakosával. Mai nevét, az egyesített Budapest nevet az 1872 évi törvény biztosította az akkor még csak 300,000 lakost számláló városnak, amely azóta külső megjelenésében is mindjobban arra törekedett, hogy minél előbb elnyerje az európai világvárosok címét és jellegét. Ez az idő hamarosan el is érkezett és ugyanakkor Budapest a világvárosi jelleg mellett igazán magyarrá vált. A XVIII. század elején csak egyötödrész (20%) imádkozott magyarul, 1880-ban már a felénél is jóval több (57%), de 1935-ben már csaknem 96%-os a magyar többség. A magyarság rohamos térhódításával szemben a németség hasonló mértékben csökken. 1850-ben Buda és Pest lakosságának még több mint a fele (56%) volt németajkú, ma pedig már alig 3% németet tud kimutatni a statisztika.

Sokmillió esztendő telt el azóta, hogy a Gellért-hegy és a Hármashatár-hegy úgy rejtőzködött a Föld középkori triásztengerének szintje alatt, mint ma Óceánia korallszigetei. A dolomitból álló Gellért-hegy tehát semmiképpen se lehetett vulkán, ezt csak a tudatlanság mondathatja azokkal, akik még a vasárnapi kirándulók szalonnasütése után megkormosodott mélyedésben is az egykori vulkán kráterét vélik felismerni. A triásztenger visszahúzódása után sokmillió esztendeig szárazföld fővárosunk területe. Csak azután önti el újra, a Föld újkorában a tenger, de ebből a harmadkori tengerből most már ki-

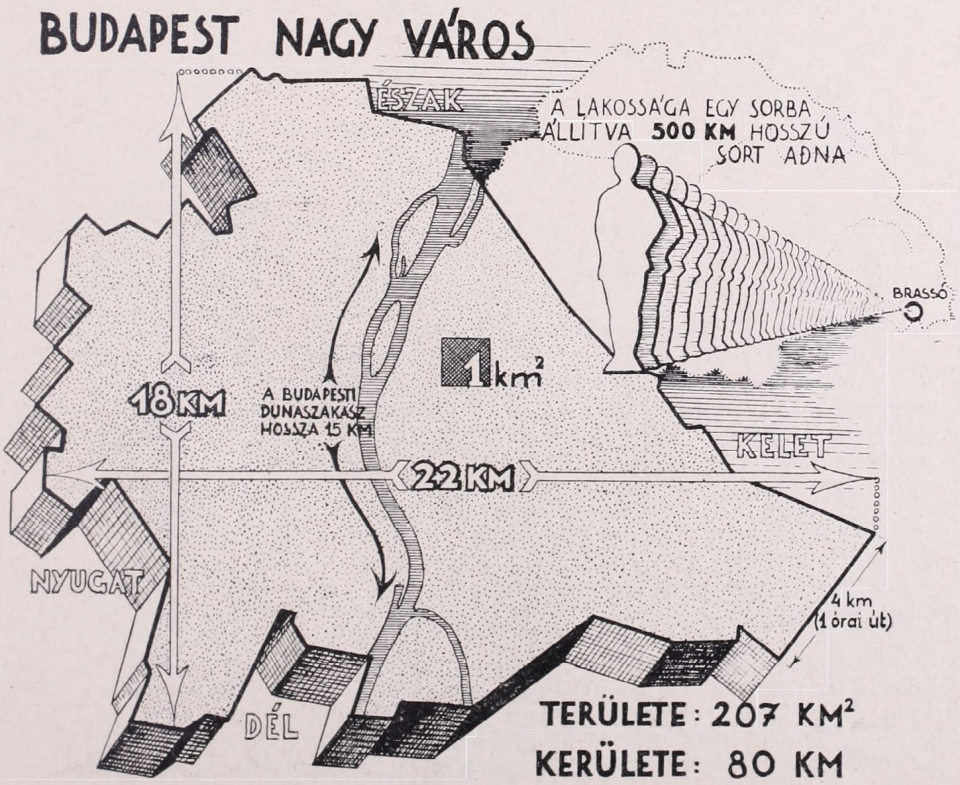

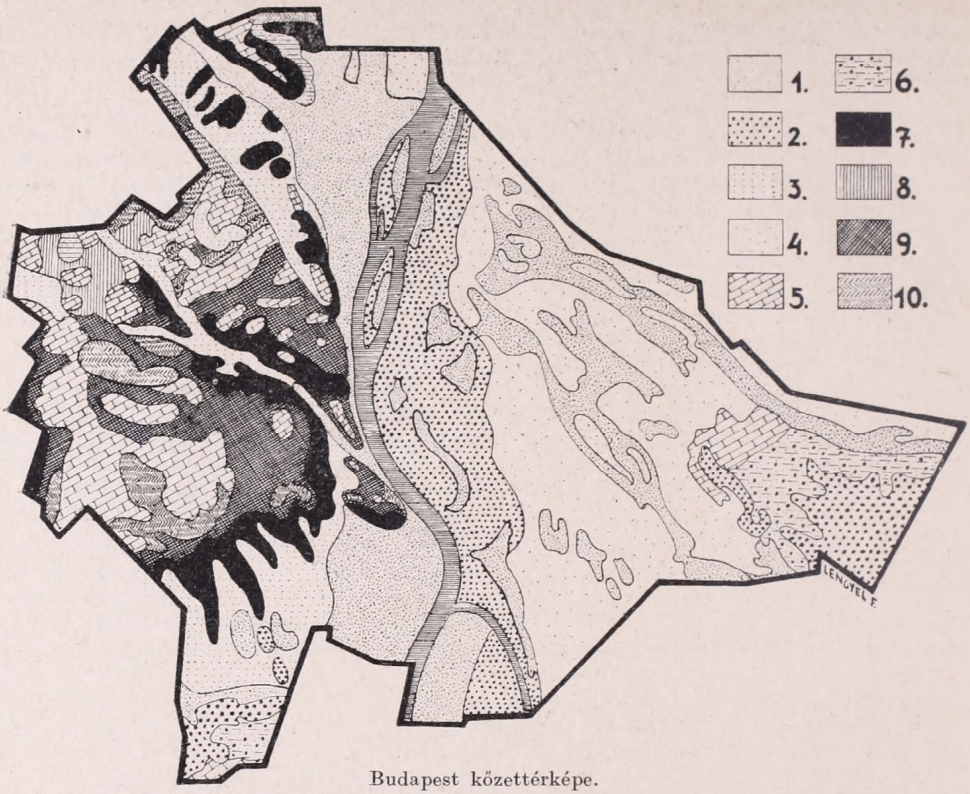

Budapest kőzettérképe.

1 = réti agyag, öntéstalaj, 2 = kavics, 3 = lösz, 4 = kötött futóhomok, 5 = mészkő, 6 = agyag, kavics, homok, homokkő, konglomerát, 7 = kiscelli agyag, 8 = házi-hegyi homokkő, 9 = budai márga, 10 = dolomit.

emelkednek a triászkor magasabb dolomit- és mészkőhegyei. Minél jobban közeledünk a mai időkhöz, annál jobban húzódik vissza a tenger, sőt a harmadkor végén már el is tűnik. Az újabb tengerek itthagyták igen értékes emlékeiket, azt a számtalan mészkőfajtát, azokat az értékes agyagokat és márgákat, valamint egyéb üledékeket, amelyek nélkül Budapest embere nem tudom mit kezdene.

A Budai hegyvidék élesen egy nyugati és egy keleti hegységsorozatra tagolódik. Elválasztja őket egymástól a Nagykovácsi völgy és a Hűvös völgy, az utóbbi Ördögárka ma már jobbára be van boltozva. A nyugati röghegység-sorozatban van a Hárs-hegy, a János-hegy, Sváb-hegy, Sas-hegy és Gellért-hegy, közös néven ez a Sváb-hegycsoport. A keleti röghegység-sorozatban pedig a Hármashatár-hegy, a Látó-hegy (vagy Gugger-hegy), a Szemlő-hegy és a Rózsadomb, vagy közös néven a Hármashatár-hegy-csoport tartozik. A budai Várhegy a Rózsadomb lefűzött darabja. A Budai hegység délen megszakad, a Budaörsi medencében elvégződik. Azon túl már a Tétényi fennsík meredek peremét szemünk elől eltakarja a Kamaraerdő.

A Budai hegység kedves, meleg benyomást kelt az emberben. Nyugodt formái, gazdag erdőségei, s mindenekfölött szerény középhegységmagassága könnyen megközelíthetővé teszik. Azért nem szűkölködik olyan tájképi szépségekben sem, mint pl. a Dolomitok világa, amelynek miniatür mása a Sas-hegy festői, szakadékos déli oldala, avagy feltűnik a Dolomitokra jellemző kopársága is, járjunk akár a Sas-hegyen, akár a Gellért-hegyen. A Pesti síkságon viszont már elsímulnak a felszín hullámai, itt már az egykori rögös hegység csak nagy mélységekben, kb. 1000 m mélységben lelhető fel az alatt az gen súlyos törmeléktakaró alatt, amelyik mint a harmadkori tengerek üledéke s a

negyedkor sivatagos éghajlatának s az ezt követő időknek szárazföldi és folyóvízi lerakódása nyomán keletkezett. Itt, a Pesti síkságon egyszerű, egyhangú a tájék. Legfeljebb a futóhomok-területek ragadják meg figyelmünket, valamint Kőbánya mészkőelőfordulása. A kőbányai térszín a budai oldal fellegvári terraszaival azonos magasságú, vagyis Várhegyünk kereken 170 m magassága ismétlődik ott meg. Az azonos magasságból nyilvánvaló az egész táj egykori összefüggése, annak folytonosságát csak a Duna bontotta meg, amikor mélyen belevágódva az ősi, magasabb szintbe, árulónak ezeket a terraszokat hagyta hátra. Fővárosunk természeti szépségét tehát elsősorban ennek a felszíndomborzati gazdagságnak köszöni. Feltűnő még a budai oldalon a lösz jelenléte, míg a pesti oldal agyag-, homok- és áradmányos talaja mellett nagy területeket borít a futóhomok.

Szép Budapest, mert az ember se maradt tétlen. Fővárosunk megragadja az idegent, annak ellenére, hogy nem dicsekedhetünk olyan régi és olyan sok építészeti és szobrászati emlékkel, mint akár az olasz, akár a délnémet városok. Esztétikai érzelmeket vált ki belőlünk a nagyszerűen kiépített Dunapart, különösen tündéri esti kivilágításának hangulatával, a barokk királyi palota és a román stílusú Halászbástya, vagy a gótikus Országháza és az ezredéves multunkról regélő ezredéves emlékmű, a világháború hősei kegyeletének szentelt emlékkő, avagy a trianoni gyászunkat hirdető irredenta szobrok és a félárbocon lengő országzászló, nem is szólva nagyjaink szobrairól és azokról a nagyszerű középületeinkről, amelyek miatt szintén nem kell szégyenkeznünk. A városkép

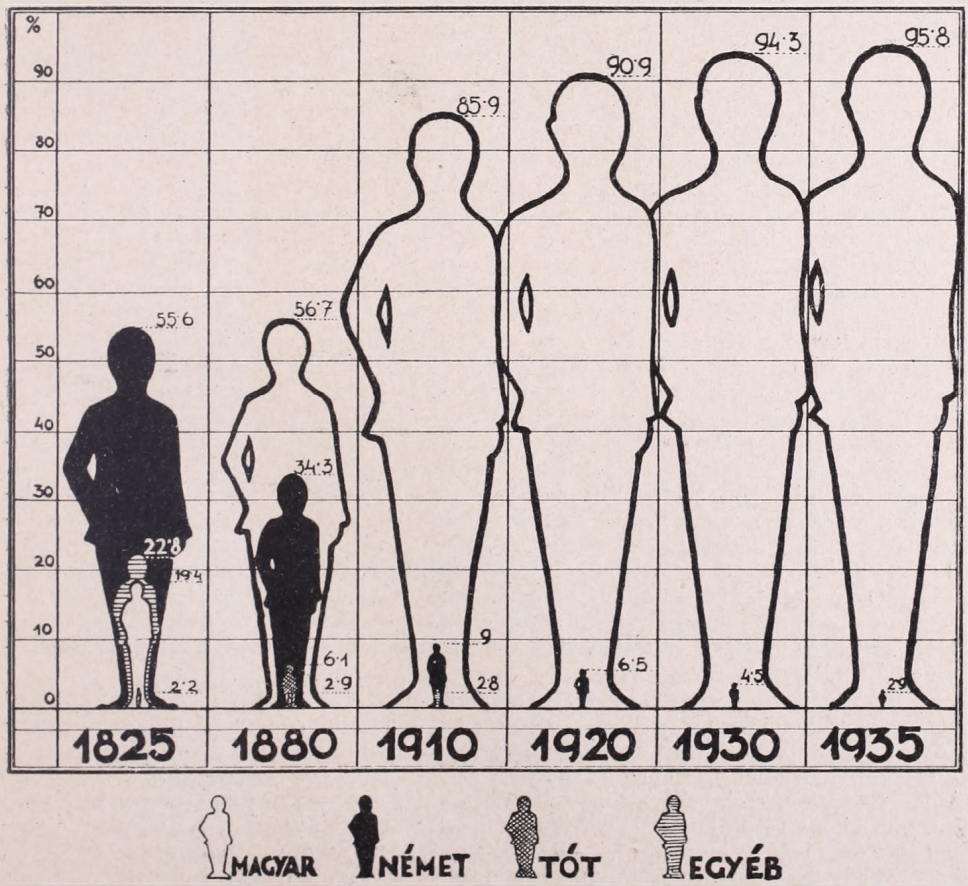

Budapest lakosságának nyelvi megoszlása az utóbbi száz év folyamán.

összbenyomása tehát általában igen kedvező, bár a fiatal világváros még sok fiatalos vonással is rendelkezik, így bántóan hatnak az ormótlan tűzfalak, nagyon is sok befejezetlen utcánk vonalvezetése, helyenkint rendszertelenül egymást váltogatják a bérkaszárnyák s a földszintes házacskák, s teljesen fiatal jellegű a város széle is, amely sokszor tervszerűtlenül nő bele a természetes környezetbe, magánhordozva a folyton növekvő, befejezetlen város mindmegannyi ismertető bélyegét. Valami sajátos, valami egyéni vonása van azután fővárosunk egyes városrészeinek is. Sokrétű, valósággal mozaikszerű ezért az arculata. A Vár erődítmény-jellegű, kis, csendes tisztviselővároska, házai nagy időkről beszélnek. Erősen vidéki jellegű, de gyárváros Óbuda; valósággal még hamupipőke-álmot álmodik, de ebből kénytelen lesz felébredni az Árpád-híd megépítésekor. Éppen ellenkezője az eleven Szent Imre-városunk (a XI. kerület), amely a Gellért-hegy lejtőjén és a lágymányosi síkon villa- és kertes településünk. A Belváros fővárosunk city-je. Ez az előkelő kereskedővilág, valamint a társadalmi és tudományos élet központja. Régi városjellegét elárulják szűk utcái, sőt egyes utcanevek is, amelyek visszaidézik emlékezetünkbe a multat, amikor még városfal vette körül s bástyáiról védelmezték a várost. A mai Bástya-utcánk belső oldalán futott az egykori bástya, keskeny, görbe vonala ebből a multból visszamaradt örökség. Történelmi hangulat szállja meg az embert a Belváros régi utcáin járva. De ez a hangulat elszáll, amint a börzevárosba érünk. Nagykereskedő üzletházak, irodák, lerakatok között valami idegen levegő csapja meg az embert, a pénz világának városrésze ez, bármennyire is más a városrész neve. Szent István-városnak nevezik újabban. Még az Országháza környéke és a minisztériumok jelenléte se tudja megváltoztatni a városrész hangulatát. És így mehetnék még tovább is, amint Budapest sokrétű arcát igyekszem megismerni, de talán elég lesz, ha már csak emlékeztetek arra, hogy a Terézváros és Erzsébetváros Pest kiskereskedelmének központja, hogy a Józsefváros belső része a Nemzeti Múzeum körül a régi politikai élet központja volt — hisz még ma is áll a régi Országházimmár megkopott épülete. Ismét más jellegű a Ferencváros, ez gyár- és raktárváros, nemkülönben Kőbánya is gyárváros.

Az előzőkkel már Budapest gazdasági jellegéről is elejtettem egy-két szót, bemutatom fővárosunknak azt a térképét, amely szemléltetőn kidomborítja a város egyes övezeteinek gazdasági jellegét. A belső körút, a Nagykörút és a külső körút Pestet négy övezetre bontja. Az övezetek közül a legkisebb a belső, a Belváros, a legnagyobb pedig a tágabb értelemben vett Hungária-körúton kívül fekvő. Az első övezet tehát a belső körútig ér, a második pedig a Nagykörútig. Ez a két övezet az üzleti övezet, a harmadik övezetbe ennek már csak a csápjai nyúlnak át. A külső körútig terjedő harmadik övezet s az ezen túl fekvő negyedik viszont a gyári övezet, de nem tölti be teljesen a két övezet terét, hanem sajátosan csak északra és délre szorítkozik. Az északi gyári öv a mult fejlődésének eredménye, a déli a jelené, amikor már belátták, hogy milyen káros hatással van az északi negyed felől fújó szél Pest egészségére, mert az északon épült gyárak minden füstjét, kormát kénytelenek vagyunk nyelni. Az előbbi városövek a budai oldalon is folytatódnak, a negyedik kivételével. Budán a hegyvidék miatt a körutak vonalvezetése nem oly határozott és szabályos, mint a Pesti síkon. Tanulságos még a városövezetek térképén a villanegyedek és a kertvárosrészek elterjedése. Ezen a téren élesen szembenáll egymással Buda és Pest. Budán a villatelepülés a jellegzetes, Pesten kertesházak tűnnek fel a város szélén. Ott ez a jellegzetes települési forma. Különbség a kettő között, hogy a villák kertekben szabadonálló házak, a kertesházak ellenben sorházak, tehát nem állanak szabadon s csak a ház mögött van kert. Természetesen alárendelten Budán is van kertesháztelepülés s Pesten is villanegyed.

Sokat emlegetik végül Budapest fürdőváros-jellegét is, és teljes joggal, mert Európa egyik legfontosabb fürdővárosa vagyunk, csak az a baj, hogy erről a külföld későn szerzett tudomást. Pedig, hogy fürdőváros vagyunk, tudjuk már hőforrásaink római kori multjából, hallottunk a népvándorláskori Ószpest szomszédságában lévő Felhévíz és Alhévíz falvacskákról, tudjuk, hogy Mátyás királyé volt a Rácfürdő, mai nevén Szent Imre-fürdő, s a török kor emlékeit is látjuk a Rudasfürdő, illetőleg a Királyfürdő egy-egy törökös fürdőmedencéjében, — de hogy miért lehettünk és lehetünk fürdővárossá, azt a földtani mult árulja el. Összetöredezett röghegység a Budai hegység, a rögök közül egyesek megzökkentek, lesüllyedtek, sőt egészen a mélybe is süllyedtek. Törés-

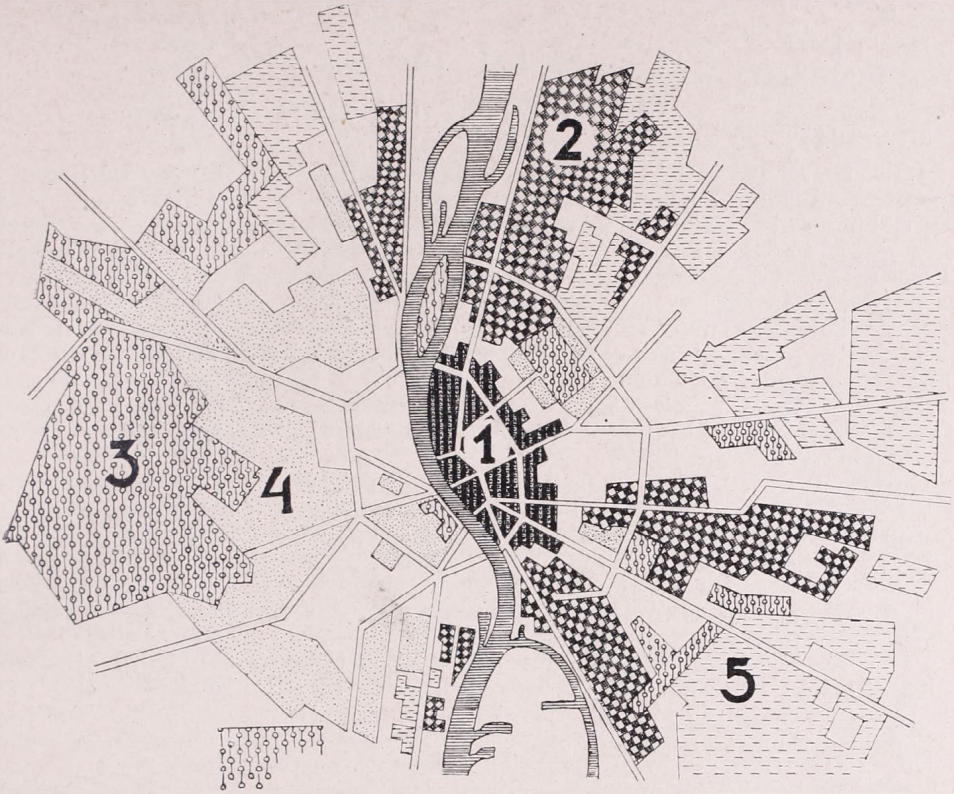

Budapest települési képe.
1 = üzleti övezet, 2 = gyári övezet, 3 = erdő, liget, 4 = villa-övezet, 5 = kert-övezet.

vonalak mentén történt a rögöknek ez a helyváltoztatása és a törésvonalak mentén már a geológiai multban és a jelenben is hévforrások törnek maguknak felfelé utat. Különösen a Duna mentét kíséri a források egész sora. A Római fürdőtől kezdve, dél felé haladva egészen az Erzsébet-sósfürdőig, követhetjük a hévforrások egymásutánját, sőt feltör az a Margit-szigeten is s ugyancsak felhozták artézi fúrás segélyével a pesti oldalon a Városligetben. Így lett Budapest a gyomor- és reumás betegek Mekkája. Az Árpád-, Juventus-, Hungária-források 44 C°-os vize, a Lukács- és Császár-fürdő, a Gellért-fürdő vize mind-mind sokkal több lehetőséget nyujthatnának, de meg is van minden reményünk arra, hogy Budapest méltóképpen töltheti be ezt a természettől kijelölt szerepét is.

Ne csak a betegek Mekkája legyen azonban fővárosunk, teljesítse hivatását mint idegenforgalmi célpont is. Könnyen elérhetőségéről már a természet is gondoskodott, mivel dunamenti helyzete két nagy tájegységünk határán, természetszerűleg ehhez a pesti révhez vonzotta a Kárpát medence útjait nyugatról a Dunántúlról, a keleti Alföldről, észak felől a Kárpátokról és délről a Balkánról. Csak a természet útmutatását követték a XVIII. századnak Pest felé sugarasan összefutó útjai. A Magyar medence központos helyzete miatt országunk híd Közép-Európa és a Balkán között, s ennek a hatalmas hídnak legfontosabb hídfője nem a nyugati végen lévő Porta Hungarica, sem délen az Aldunánál levő Porta Orientalis, hanem Budapest az a város, amelynek még csak jövője lehet, mert a multjában, sajnos, nem lehetett sok öröm. A Duna Királynője tehát felkészülve várja azt a pillanatot, hogy elfoglalhassa méltó helyét Európa nagyvárosainak sorában s ne kényszerüljön továbbra is osztozni abban az áldozatos sorsban, hogy védőbástyája legyen Nyugatnak a Kelet felől jövő támadások ellen.

SZÓFIA

Írta PÉCHY-HORVÁTH REZSŐ

Ötven évvel ezelőtt Szófia, a kedves, derék bolgár nép fővárosa, nyomorúságos sárfészek volt. Akkoriban még a török iga alatt szenvedtek derék balkáni rokonaink és a zsarnoki uralomnak kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy a bolgárok fővárosának fejlesztésével törődjék. Pedig Szófia nevezetes multra tekinthet vissza : már a rómaik idejében is jelentős város állott a helyén és mai urai a 800-as évek első tizedében megtelepedtek, amikor a bolgár honalapító : Khrum kán elfoglalta. A török alatt görbe utcák, rettenetes kövezet, az utakon csupa lyuk és gödör, a tereken évszázados szemétdombok, félig beomlott kutak, bűz és piszok jellemezték a várost. Aztán kitakarodott a török és Bulgária megkezdte saját külön nemzeti és kulturális életét, ami legelőször a nyugati műveltség és életformák felvételéhez vezetett. Ettől kezdve szédítő iramban, a szó szoros értelmében rohamléptekkel haladt és fejlődött Bulgária fővárosa, hogy rövid idő alatt a mai szépséges várossá legyen.

Szófia ugyancsak meglepi a falai között első ízben tartózkodó idegent. Tágas, levegős, széles sugárutak futnak a távolba, villamosok és gépkocsik rengetege bonyolítja le az alaposan felduzzadt forgalmat és a széles járdákon mindenütt zajlik az élet. Elegáns hölgyek, jólöltözött urak, szálas, feszülő egyenruhás katonatisztek, oroszos uniformisú diákok és diáklányok tömege jár-kel a tekintélyes paloták vagy magánházak tövében. A különböző üzletek tarka árucikkei nagyban hozzájárulnak az utcák változatos, színes képének kialakításához.

A bolgár főváros a Balkán legmodernebb és legfejlettebb városa, amelyet haladásának üteme miatt bátran nevezhetünk balkáni világvárosnak is, természetesen a «balkáni» jelző közismerten lekicsinylő vagy sértő értelme nélkül.

Szófia egészségesen fejlődő, nagy szeretettel fejlesztett modern nagyváros, benne a nyugati városkultúra minden kelléke felsorakozik, földrajzi helyzeténél fogva azonban számtalan olyan előnye és sajátsága is van, amelyik csak itt, ezen a területen található s ez különös, egyedülálló arcképet biztosít a városnak. Ez : Kelet közelsége, mert az igen sok vonatkozásban rányomta bélyegét erre a kedves városra. Kelet az élet ütemében, élénkségében, hangosságában, az emberek érintkezésében, szokásaiban, öltözködésében, az áruk minőségében, az ételek ízében és szagában, a virágok élénk színében és sok más apróságban — ami az első pillanatban talán észre sem vehető — kifejezésre jut. Ezenkívül itt-ott egy-egy szép templomrom vagy mozlim mecset utal arra, hogy Keleten vagyunk.

A Keletet jellemző bűz, piszok, eszeveszett lárma, tapadó koldusok és nyomorékok hada, ordító utcai árusok légiója, csalásra berendezett üzletek sora itt mind ismeretlen valami. Üzleti tekintetben komolyság és becsületesség uralkodik minden vonalon és ha ezen a téren valami erősen Keletre emlékeztet, az az alku, ami itt, az egész országban minden árunál megnyilvánul. Mondhatni, hogy Bulgáriában csupán a vasúti jegyért és a postabélyegért nincsen alku, mert minden más téren aztán ugyancsak erősen szokásos, kezdve a szállodai szobaártól az összes üzleteken keresztül a végtelenségig.

A mai Szófia olyan ragyogó és modern város, hogy akármelyik nyugateurópai ország is méltán nevezhetné a sajátjának. Útvonalai gondosan rendezettek, tisztántartottak. Terei — művészi becsű szoborművekkel — izlésesek és szépek. Nyilvános kertjei terjedelmesek, gyönyörű vén fákkal népesek, ezenfelül a bolgár virágkertészet ritkaságaival vannak teletömve. Középületei — templomok, színházak, állami és községi épületek, tanintézetek — izléses és stílusos épületek. Feltűnő sok közöttük az utóbbi években épült «Bauhaus» stílusú középület vagy bérház, de ez az ultramodern háztípus ellentmondásnélküli és hozzáillik a rohamosan fejlődő, modern külsejű városhoz.

Szinte példátlanul szépek a bolgár főváros székesegyházai, a bizánci stílusú, soktornyú, sokkupolás orthodox-templomok. Belsejükben az aranynak, a színeknek, a bársonynak, selyemnek, az ötvösmunkáknak, a márványnak, a színes üvegeknek olyan

óriási mennyiségét halmozták fel díszítésre, hogy a színes látvány zűrzavara valósággal megszédíti a szemet. Felséges a bazilikák közül a pompás, nagy téren álló Szveta Nedelja székesegyház, amelyet 1923-ban bolsevista merénylők részben felrobbantottak, de újjáéledve a templom ma talán még sokkal szebb, mint a bombamerénylet előtt volt. Ez a templom nemesen egyszerű külsejével és megdöbbentő arányaival ragadtatja el a nézőt.

Az oroszok ajándéka, az Alexander Nyevszkij-templom, a királyi palota mögött viszont finom kiképzésével hat. Olyan ez a kis templom, mint egy remekbe készült ötvösmunka. A templom bejárati homlokzatát és kupoláját hatalmas aranylemezek borítják, amelyek a napsütésben földöntúli ragyogásban csillognak. Gyönyörű a szent szinódus bolgárstílusú palotája is, dúsan megrakva pompás fafaragásokkal.

A királyi palota a város középpontjában, hatalmas park közepén áll. Egyszerű sárga emeletes ház Borisz cár otthona és jól behallatszik az ország fővárosának hangos, lüktető, lázas életüteme. De a bolgár cárt ez nem igen zavarhatja, ami természetes is olyan uralkodónál, aki népével annyira közvetlen és szoros személyes kapcsolatot tart fenn. Borisz nem csupán a királyoknak kijáró, felszínes szeretetet könyvelheti el a maga részére, hanem népe valóságos, szív mélyéből fakadó, őszinte szeretetét is, amit az idegen lépten-nyomon megállapíthat, ha az országban szóbaáll az emberekkel.

Szófia főütőere a Mária Lujza-út, többkilométeres, előkelő, széles, fényes sugárút. Itt zajlik le a keleti élet legforgalmasabb lüktetése, erre vezet az út a nagyforgalmú pályaudvarhoz, innen indulnak a vidékre vezető fontosabb útvonalak és villamosjáratok, és itt vannak a város legforgalmasabb, külsőre túlontúl egyszerű kávéházai és egyéb nyilvános szórakozóhelyei is. Itt áll az egykori elnyomatás idejéből teljes épségben megmaradt szép török templom is, itt vannak a jelentősebb bankpaloták, előkelőbb szállodák, nagyobb üzletek stb. Izelítőt kapunk itt Kelet lelkéből: az előkelő, modern sugárúton soksok apró boltocska nyílik az utcára: piszkos, furcsa, ügyvédi irodák, nem nagyobbak a szomszéd boltoknál, amelyekben borbély, zöldséges, trafikos, cipész vagy más mesterember végzi munkáját . . . s az ügyvédboltocskában ódon íróasztal mögött, ócska szalmakalappal a fején ül az ügyvéd úr és tárgyal a feltett kalapú felekkel. Ilyen ügyvédbolt sok-sok akad ezen a nyugateurópai eleganciájú szófiai főutcán. . .

Akadnak még előkelő sugárutak Szófiában, azoknak sok pontján ma nagy átépítések folynak: utcarendezést, városfejlesztést hajtanak végre, régi kövezeteket tüntetnek el, ódon háztömböket rombolnak le. Helyükbe megépítik a modern főváros legszebb részeit. A város szélein persze itt is vannak ósdi házakkal tömött százados utcák, vénséges házak, piszkos emberi fészkek s nem ritka a török időkből megmaradt faház sem, jellegzetes keleti szennyével és elmaradottságával. Ha ezeknek a réges-régen halálra érett vén viskóknak a festőművészek és az idegen fényképezők örülnek is, a bolgár főváros haladni kívánó vezetősége céltudatosan arra

Szófia: Sándor cár szobra és az orosz emléktemplom.

Szófia: A modern városrész, háttérben a Vitosa.

törekszik, hogy napról-napra eltüntethesse a török viskókat és helyükbe tiszta, egészséges épületeket emeltessen.

Szófia fenyőerdős, hegyes, egészséges környéke igen alkalmas kertvárosrészek létesítésére és ezt az előnyt ugyancsak ki is használják. A város mindegyik szélén gombamódra nőnek ki a fenyvesekben a szép villanegyedek, hogy gyümölcsösök és virágtenger közé rejtőzködve, a bolgár főváros kedves képét még szebbé és változatosabbá tegyék.

A város fekvése egyébként minden tekintetben szerencsés. Meglehetősen mélyen fekvő, széles völgykatlan fenekére és oldalaira települve, mindenfelől komoly magasságú, vad hegyvilág övezi. Ez a természetes védőbástya azért is előnyös, mert a városnak szép keretet szolgáltat, a főváros természetjárói pedig a közvetlen közelben találnak lehetőséget komoly kirándulásokra a 2000 métert is meghaladó hegyvidéken. A természetjárás erősen el is van terjedve a bolgár fővárosban, úgy hogy szinte csak a tiroli vagy ausztriai természetrajongás hasonlítható hozzá.

Ha Szófia bizonyos tekintetben még kisváros is, és messzire mögötte jár nyugateurópai várostestvéreinek, kétségtelenül bizonyos, hogy a bolgárok kedves, rokonszenves fővárosa a legjobb úton halad a világvárossá alakulás felé s bizonyos, hogy meglepően rövid időn belül elfoglalja helyét Európa komoly, jelentős, tekintélyes világvárosai sorában. Erre a helyre erőteljes, okos, fejlődése, kulturális létesítményei, modern városképe, közlekedésének fejlettsége és lakosságának kultúrfoka révén különben már részben ma is rászolgált.

Szófiát a legkellemesebb érzésekkel hagyja el a nyugateurópai idegen. Fájó érzéssel is, mert a válás nehéz, de azzal a kívánsággal is, hogy rövidesen ismét visszatérhessen szépséges, kedves, eleven világába.

IRODALOM

Fehértájy Tibor: *A rejtelmes Anatoliában.* Stádium Sajtóvállalat R. T. kiadása. Budapest, 207 oldal, 62 kép.

Minden útirajz megírásakor a személyes élmény, az egyéni meglátás és főleg ennek eredetisége az az alap, amelyre az útirajz írója épít. A száraz, tudományos művektől a mulattató, riportszerű olvasmányig széles és tág a lehetőségek fokozata. A látottak, tapasztaltak elmondásának módja annyira egyéni és annyira az író benyomásaitól függ, hogy az ezekről való lemondás, azaz a személyi vonatkozás teljes kikapcsolása, az útirajzot útikalauzzá, baedekeri adathalmazzá változtatná. De a másik véglet, a személyi élménynek és jelen esetben a, már majdnem azt mondanám, a személyi kultusz előtérbe állítása ugyancsak nem szolgálja valamilyen útirajz jóságát.

Fehértájynak kétségkívül fordulatos, szellemes és igen jó újságírói stílusa felkelti az olvasó érdeklődését, de végeredményben alig tudunk meg valamit is a «rejtelmes» Anatoliáról. Szerző a Kayseri—Maraş és a Çatalca—Büyükdere—Beykos-Ankara között építendő autóút traszirozó munkáinál dolgozott mint mérnök. Bizonyára megfordult Törökország más tájain is és így meg kellett, hogy lássa azt az óriási haladást, amelynek tanúi voltunk valamennyien, akik több mint egy évtizedet töltöttünk Anatoliában. Rablóvilág? Volt az is. De gangsztervilág van máshol is, nemcsak Kelikolukban. Elmaradt hegyi falvak, nyomorúságos tanyák? Igazán van bőven, különösen Kelet-Anatoliában. De ugyanakkor van egy másik arcú Anatolia is, az dolgozik és fanatikus hévvel követte nagy államfőjét, Kemal Atatürköt. E mellett a másik Anatolia mellett eltörpül az Antitaurusz néhány rablóbandája, a 16 milliónyi török között kirívó és talán egyedüli példányként áll az Elbistán-vidéki Dabó dáj, aki cserkesz — tehát *mohamedán* — leányt ajánl fel feleségül az arrajáró idegen férfinek és az a török mérnök, aki idegen kollégáját orozva igyekszik lelőni, szintén nem alkalmas egy szűkreszabott útirajzban egy egész nép ismertetésére.

Azonnal a könyv elején az új fővárosnak, Ankarának rövid ismertetésekor feltűnik, hogy szerzőnek milyen lekicsinylő a véleménye mindenről, ami török. Elfogultsága és kirívó egyoldalúsága végig vonul művének minden során és sajnos, ki kell mondanom, hogy szerzőnek «A rejtelmes Anatoliában» című könyve alapján a tájékozatlan olvasó nagyon hamis képet kaphat Törökországról.

Hangsúlyozottan el kell ismerni az író gördülékeny, humorral telített előadásmódját.

Külön elítélendő, hogy a képanyag Anatolia legnyomorúságosabb és legkoldusabb típusait állítja oda Anatolia «férfidivatjának» és női viseletének bemutatására. *Tittes György.*

Gróf Festetics Pál: *Az őz tenyésztése, óvása és vadászata.* Hubertus vadászati könyvtár IV. kötet. 8°, 101 oldal. Több szöveg közötti kép és ábra. Dr. Vajna és Bokor kiadása. Budapest.

Sok érdekes dolgot megtudhat ebből a nagyon jó tollal megírt könyvből az is, aki nem szakember és csak puszta érdeklődésből lapozgat bele a szépen kiállított munkába. Nagyon alapos felvilágosítást kaphatunk az őz természetrajzáról, életmódjáról, szokásairól, előfordulásáról. Felvilágosít a szerző az őz sok ellenségéről és ennek megfelelően az őzállomány óvásáról és kezeléséről.

A könyv második, az előzővel kb. ugyanolyan terjedelmű része megismertet az őzvadászat különböző módjaival. Helyenkint egy-egy jellemző élménnyel tarkítva ismerteti meg a szerző az őzvadászatban gyakorlatlan kezdőt is a lessel, a cserkészet örömeivel, majd a hajtóvadászattal. Bő tapasztalatai alapján írja le, hogy az őz hogyan jelzi a különböző találatokat és hogy hogyan viselkedjen a vadász az utánkeresés sokszor keserves és nehéz munkájában. Végezetül a lőtt vad kezeléséről kapunk kielégítő felvilágosítást.

K. A.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Élelmiszerönellátás egyes államokban.

Egy német tudományos intézet számításokat közöl az egyes államok élelmiszerellátásáról. Százalékban fejezi ki, hogy az ország területén termelt élelmiszer a nemzet számára szükséges tápláléknak mekkora hányadát adja. A számításokból kiderül, hogy Nyugat- és Észak-Európa országai általában élelmiszerbehozatalra szorulnak, míg Kelet- és Délkelet-Európa fölösleget termel. Vannak természetesen kivételek is, mint pl. a többtermelő Dánia (103%) és a háború után népcsere folytán hirtelen megnövekedett lakosságú Görögország, amely táplálékszükségletének csak 80%-át termeli.

A tengerentúli, még nem túlnépes államokban mutatkozik a legnagyobb élelmiszerfölösleg, ezek termelése tartja el főként a hiányt szenvedő országokat s óriási termelési fölöslegeivel alkalmas terep az élelmiszerben szűkölködő államok túlnépességének felvételére.

Az arányszámok a következők:

Nagybritanniában megterem a szükséges élelmiszerek 25%-a, Norvégiában 43%, Svejcban 46%, Belgiumban 51%, Németalföldön 67%, Írországban 75%, Finnországban 78%, Görögországban 80%, Németországban (Ausztria és a Protektorátus nélkül) 83%, Franciaországban 83%, Svédországban 91%, Portugáliában 94%, Olaszországban 95%, Spanyolországban 99%, Észtországban 102%, Dániában 103%, Lengyelországban 105%, Jugoszláviában 106%, Lettországban 106%, Bulgáriában 109%, Litvániában 110%, Romániában 110%, Magyarországon (Kárpátalja és a visszatért keleti részek nélkül) 121%, Oroszországban 191%. Idegen világrészekben: Amerikai Egyesült Államok 91%, Chile 93%, Japán 95%, Brazilia 96%, Brit India 100%, Kína 100%, Új-Zealand 173%, Canada 192%, Ausztrália 214%, Argentina 264%. *P. J.*

Spanyolország népessége

az 1939 dec. 31-én megtartott népszámlálás adatai szerint 25.975.441 fő volt, 1930-hoz képest 10·2%-os a népességgyarapodás. A népsűrűség 51·4 km²-kint. A nagyobb városok lakosságának száma a következő: Madrid 1.194.800, Barcellona 1.398.900, Valenzia 405.100, Sevilla 253.200, Malaga 232.100, Bilbao 228.400, Saragossa 212.000, Murcia 177.400, Cordoba 141.800, Granada 134.200, Valladolid 107.100. *P. J.*

Új műút a Szinai félszigeten.

Januáriusban adták át a forgalomnak azt a kiváló 225 km-es aszfaltozott utat, amely a Szinai félsziget északi részét szeli át. Keleten Hafir-el-Auja palesztinai határállomáson csatlakozik a Beersheba-Jerusalem úthoz, nyugaton a Suezi csatorna menti El-Iszmailiján át a kairói (El-Kahira) műúthoz. Így a jerusalem-kairói utat, amihez a zsidóknak több évtizedre volt szükségük, most gépkocsin öt óra alatt lehet megtenni. Az útnak első sorban katonai szempontból van nagy jelentősége. *P. J*

Ausztrália, a Távol-Kelet népeinek «ígéretföldje».

Az ausztráliai kontinens legfőbb politikai célkitűzése a «fehér Ausztrália». Kérdés azonban, hogy a földrész trópikus területeit sikerrel telepíthetik-e be fehérekkel? A cél érdekében ugyan mindent elkövetnek, ám a tapasztalatok azt mutatják, hogy tartós település csak a tengerpartok mentén lehetséges, ahol a tenger mérséklő hatása a forróégövi éghajlatot elviselhetővé teszi. A mögöttes területeken nagyvonalú cukornádültetvényekkel kísérleteznek. A rendkívüli magas bérek természetesen hatalmas vonzóerőt gyakorolnak; az ültetvényekkel nincs is baj. De ez csak látszatvirágzás! A lakosság nem állandó. Az ausztráliai munkás igen jó kenyérkereseti lehetőségnek tekinti az ültetvényeket, de eszeágában sincs, hogy ott állandóan megtelepedjék. A trópikus ausztráliai területek telepítéssel való teljes meghódítása tehát aligha fog sikerre vezetni. Pedig mindaddig, amíg e területeknek népessége gyér, a túlnépesedett Ázsia komoly veszedelem s csak idő kérdése, hogy a «fehér Ausztráliából» mikor lesz a színesek «ígéretföldje». Az alábbi kimutatás jól szemlélteti a helyzetet:

Terület	lakosság	népsűrűség
Queensland trópikus része	176,000	0,198
Nyugat-Ausztrália trópikus része ..	6,250	0,006
Északi Ausztrália territoriuma	5,454	0,005
Ausztrália mérsékelt része.....	6.643,659	1,406
Egész Ausztrália...	6.831,363	0,885
Japán	97.045,000	143,000
Fülöp-szigetek ...	13.055,000	44,000
Hollandus India...	63.500,000	43,000
Brit India	271.475,000	95,000
Ceylon	5.463,000	83,000

(m. t.)

Tagjainkhoz!

Most jelent meg a

FÖLDRAJZI ÉVKÖNYV AZ 1941. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 250 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *meglepetésül 32 hatszínnyomásos oldalon adja az egész világ térképét.*

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel! E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1941. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

2. *Gróf Teleki Pál dr. Erdélyről.*
3. *Réthly Antal dr.:* Az 1940. év időjárási rendellenességei.
4. *Bulla Béla dr.:* A hazatért keletmagyarországi területrész mezőgazdaságáról és állattenyésztéséről.
5. *Réthly Antal dr.:* Magyarország csapadéktérképe.
6. *Fodor Ferenc dr.:* Erdélyi államhatárok.
7. *Rónai András dr.:* A hazatért országrészek népessége.
8. *Réthly Antal dr.:* Az időjárás előrejelzésének napi munkája.
9. *Gunda Béla dr.:* Az erdélyi pásztorvándorlások.
10. *Papp Simon dr.:* Olajkutatás és termelés a Dunántúlon.
11. *Karl János dr.:* Az erdélyi táj lelke.
12. *Kerekes József dr.:* Erdély ásványvizeiről.
13. *Márton Béla dr.:* Az Alföld új öntözőművei.

II. Időszerű földrajzi kérdések.

14. *Cholnoky Jenő dr.:* A kínai és a magyar Alföld.
15. *Takács József dr.:* A németek skandináviai hadjárata.
16. *Irmédi-Molnár László dr.:* A német nyugati átkaroló hadjárat.
17. *Hézser Aurél dr.:* A francia és az angol gyarmatbirodalom átalakulása.
18. *Baktay Ervin dr.:* India és a mostani háború.
19. *Geszti Lajos:* A germán-brit háború.
20. *Szabó Pál Zoltán dr.:* Az olasz-francia-angol háború.
21. *Koch Ferenc dr.:* Az új német birodalom.
22. *Kéz Andor dr.:* Mi van a Föld belsejében?
23. *Simon Béla dr.:* Üzemi épületek védelme.
24. *Wallner Ernő dr.:* A skandináv országok 1940-ben.

III. Felfedező utazások.

25. *Haltenberger Mihály dr.:* Emlékezés Lóczy Lajosról.
26. *Pósáné Ormós Jerne:* Kutatóutak 1939/40-ben.

IV. A földrajzoktatás időszerű kérdései.

27. *Bodnár Lajos:* Ifjúsági tanulmányi kirándulások.
28. *vitéz Temesy Győző dr.:* Az új VII. osztályos földrajz.

V. Statisztikai rész.

29. Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

VI. Térképek.

30. Térképeink tartalomjegyzéke.

A zsebkönyv bolti ára 2·80 pengő. Tagjaink **2·— pengős kedvezményesáron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest).

A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk. Kérjük azonban a megrendelések mielőbbi beküldését azért is, mert már csak korlátozott példányszám van raktáron.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság
(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

TÜKÖR

1941. MÁJUS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

† Gróf Teleki Pál
KORNIS GYULA: A tudomány jelentősége
SZÁSZ KÁROLY: Kaméliás hölgyek
CS. SZABÓ LÁSZLÓ: Az Angol Postakocsi
JUHÁSZ GÉZA: Szalonnasütés. (Vers.)
KOPP JENŐ: A székesfővárosi képtár új szerzeményei
KREUTZER SÁNDOR: Észak Velencéje

A TÜKÖR NAPLÓJA

Színház — Könyvek — Film — Az asszony — Fényképezés

Förstner Dénes rajzaival, számos művészi fényképpel és reprodukcióval

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Fodor Ferenc: † Gróf Teleki Pál
Meznerics Ilona: Linné, a geológus
Cs. Sebestyén Károly: A székelyek harisnyája
Clementis Ervin: A rádió számokban
Thurzó Gábor: Három dalmát város
Peja Győző: Legfiatalabb hegyeink születése
Lukács Károly: Pontytenyésztés nagyvárosok szennyvizéből
Kalmár István: Gyorsan romló élelmezési cikkek hűtőben való elraktározása
Mitsch János: Védekezhetünk-e szérum nélkül kígyómarás ellen?
Bicskei Jenő: A Fogas . . .
Schweitzer József: A kikelet barkavirágzatú hírnöke
Kendi Finály István: Amit a vegyészek találtak fel
nemes Suhay Imre: Az USA geostratégiai helyzete
Molnár László: A magyar rizs kártevői
Harsányi István: Mi maradt meg a Vadnyugatból?
Soós Árpád: A bolhak élete és orvosi jelentősége
Dala József István: Mezőkövesd matyó múzeuma

A tudomány műhelyéből — A Búvár szellemi sportja

A Búvár országos diákpályázata

80 oldalon 85 fénykép, térkép és szemléltető ábra

FRANKLIN TÁRSULAT NYOMDÁJA

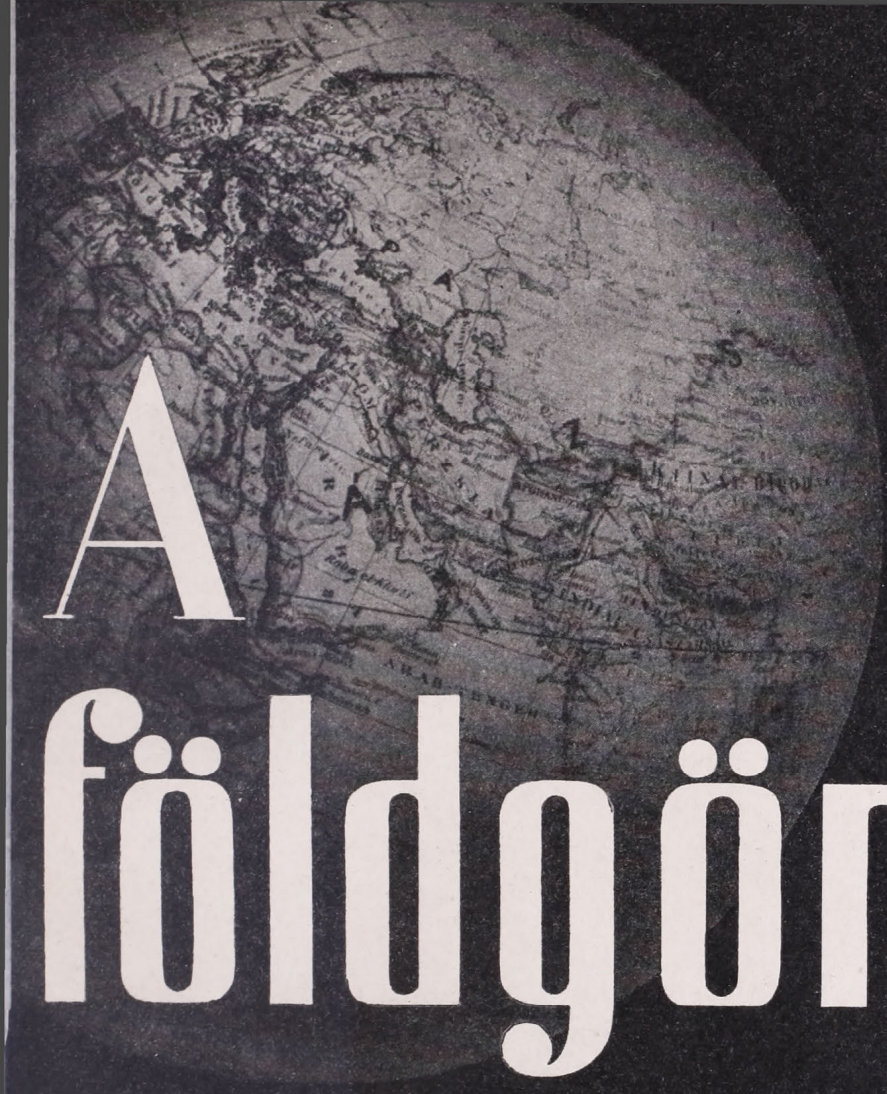

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XII. ÉVF. | 1941. JÚNIUS | 6. SZÁ

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák minden csütörtökön, délután 1—½3 óráig.

TARTALOM:

vitéz Temesy Győző dr.: A hazatért Bácska. — *Germanus Gyula:* Kirándulás Arábiába. — *Pécsi Albert dr.:* Peremország (Ibéria). — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.

A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XII. ÉVFOLYAM 1941 6. SZÁM

A HAZATÉRT BÁCSKA

Irta vitéz TEMESY GYŐZŐ dr.

Miért van az, hogy Bácska említésére minden magyar arc elmosolyodik? Mindenkinek egy nyílt, folyamoktól határolt, egy pillantással áttekinthető gazdag földdarab jut eszébe, rajta élő jómódú, jókedvű, jó magyar emberekkel. Hogyan van az, hogy ezt a földet mindig egészen mienknek éreztük? Talán azért, mert itt láttatja a történelem legjobban, hogyan tud a magyar levegő és a magyar föld magába olvasztani. A Bácska mindenkor Istentől rendelt tartozéka volt az Alföldnek és ezt nevén keresztül ösztönszerűen magával hordozza minden magyar; népe az újabb vegyes összetételben is viszonylagos magyar többségű, városai határozottan magyar többségűek, érzésben pedig óriási túlsúlyban magyar és a nyugati művelődéshez tartozó, soha a legkisebb kétségünk nem volt, hogy ez gyökeréig Magyarország. Csak a szerb kisebbség különül el. Csattanó bizonyítékot kapott az ország a hazatérés kapcsán arról, hogy ez, még az ellenséges tudat szerint is, csakis magyar föld lehet. Mikor a magyar hatalom 1918/19-ben innen kivonult, még csak eszébe se jutott egyetlen szervünknek sem, hogy itt pusztítson és romboljon. Épen és sértetlenül adtunk át mindent. Most kivonult a mondvacsinált «jugoszláv» elem; valójában a szerb. A hivatalos jelentések szerint mindent felperzseltek, robbantottak, égettek, szétlőttek, amihez

Szabadka. A híres szabadkai városháza. Parkjában már magyar honvédek sétálnak.

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR

A visszatért Bácska.

csak hozzájuthattak. Készleteket megsemmisítettek, milliós értékeket, közműveket leromboltak. Világos: a magyar a magáét szerette benne, még mikor az erőszak természetellenes állapotba kényszerítette is a tájat a földrajzi és történelmi törvény megcsúfolásával. Ez a föld csak magyar lehet.

Az elszakított Bácska majdnem az egész Bács-Bodrog vármegyét magában foglalta. A megye 11,079.5 km² területéből kereken 8155-öt. Csak a homokos északi részt hagyták meg, a Baja—Jánoshalma—Szabadka háromszöget, de Szabadka nélkül. A Duna-Tisza közti hátság, körülbelül Szabadka vonalától, homokbuckás, dimbes-dombos vidékből megy át kitűnő termékenységű löszvidékbe és a Telecskával elvégződik. A Telecska tehát nem dombvidék, hanem a hátság déli végződése, elég meredek peremmel. Ha az ember délről jön, a Dálbácskai terrasz felől, akkor 20—30 m magas kiemelkedéseket lát: ezeket vélték domboknak s innen származott a Telecskai dombok hibás elnevezése, mely az irodalomba is beszüremkezett. A Duna és a Tisza völgyében a tengerszín feletti magasság 77—93 m, Telecska 108—113 m magas. Az egész Bácska északról dél felé lejt; északon a magasság 140—150 m. A Telecska és a Duna közt elterülő délbácskai terrasz kimeríthetetlen gazdaságú fekete televényföld. Ez a zsíros föld teszi Bácskát az acélkemény, pirosszemű búza és a legjobb kukorica tárházává. A megszűnt Délszláviának ez volt a

legértékesebb éléstára ; csak a Temesköz fogható hozzá. Az ország átlagos búzahozama hektáronkint 13 mázsa, a Bácskáé 17 : az átlagos kukoricahozam 18 q, a Bácskáé 30!

Igaz, hogy az egész terület vízszegény, éppen hogy néhány patakja van : Kigyós, Bácsér, Csikér, Mosztonga, Nagybara, Krivaja. Az ősi magyar nevek nemcsak azt mutatják, hogy itt mindennek a magyarság adott földrajzi nevet, hanem azt is, hogy ezek bizony csak vérszegény erek. Hogy mégis olyan bő a kukoricatermés, mint sehol másutt, annak a magyarázata az éghajlat. A csonkaországban láttuk, hogy a kukorica érzékenysége az időjárás ingadozásaival szemben gyakran kényszerített bennünket behozatalra ; nos, a Bácskában az éghajlat a kukorica számára a legkedvezőbb.

A Titel vidékén levő magasabb terület nem terrasz, hanem fennsík. Ezt a Titeli löszplatót úgy értelmezzük, hogy ez a délbácskai terrasznak 15 km hosszú, 6 km széles, 129 m magasságig emelkedő szigetszerű maradványa. Valamikor összefüggtek, de a Duna régebben a Titeli fennsíktól északra futott és elválasztotta a nagy terrasztól. A Duna jobbpartján ugyanilyen terrasz a rumai löszfennsík ; nem nehéz elképzelni, hogy egyetlen egészet alkotott valamikor a bácskai, a rumai és a titeli terület. A terraszok között mélyül be a folyók völgye : itt vannak a Duna, a Tisza és a Dráva jelenkori (alluviális) árterületei.

A Bácska elnevezésére elmondható, hogy ez önkéntelenül a nemzetiségi politika diadala. *Bács* ősi magyar személynév, ez nem vitás (pl. az Aba nemzetségben Baach, a XIII. sz.-ban). Az egész terület színmagyar volt, sőt a rumai fennsíkból kiemelkedő Álmus hegységen (szlávul Fruska Gorán) túl, egészen a Száva vonaláig az volt. Ennek a magyar kultúrtájnak az elrombolása a török műve. A török előtti időben fontos város volt a magyar délnyugati részen, a hódsági járásban lévő Bács városa. Ez adta a megyének a nevet, itt volt a bácsi érsekség Szt. László idejében ; később az érsekség Kalocsára költözött s itt volt a bácsi ispánság is. Ezt a gazdag, virágzó magyar életet irtotta ki a török néhány hét alatt. II. Szulejmán 1526-ban, a mohácsi csata után, bevonult Budára és kifosztotta. Visszaútjában nem a már előbb tel-

Szabadka. A szabadkai Szentháromságszobor. Háttérben a katolikus templom.

jesen kirabolt tolnai-baranyai hadiúton ment, hanem a Duna-Tisza közén. Az egész Bács vidéket felperzselte, Bács városát eltörölte a föld színéről, 400,000 magyart felkoncolt vagy rabságba hurcolt : a virágzó, mosolygó, művelt tájból két hét alatt sivatag lett! Ez volt Bács megye külön Mohácsa! Olyan tökéletes hóhérmunka volt, hogy a magyarnak itt, századok mulva, a XIX. században az újratelepítés sorsa jutott. De akkorára már jócskán megtelt a táj nem-magyarokkal. Ebből az idegen telepítésből való a Bácska szó második része. A XVII. században idemenekült szerbek ezt a tájat «Bačka zemlya» bácskai föld néven nevezték ; az eredeti magyar Bács névhez hozzábiggyesztették a melléknévképző «ka» szócskát. Tehát Bácska magyar-szláv összeforrott alak, mindketten szívesen használják, jelentése «bácskai». A szóhasználatban aztán magát a megyét jelenti. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az egész területnek volt jó tiszta magyar elnevezése is. A déli rész volt hajdan Bács megye és az északi Bodrog. Ha a magyar a XVIII. században, a végleges egyesítés után, az egész megyét akarta jelezni, akkor azt mondta : Bácskaság, mint ahogy megszabott területet jelez a Hanság, Ormánság stb. (L. Melich János cikkeit az Etimológiai szótárban.)

A két évtized előtt erőszakkal elcsatolt déli rész összesen 20,556 km² területű volt, 1.6 millió lakossal. Ebből a most hazatért Bácska, a baranyai «háromszöggel» (helyes népi nevén Alvidékkel) és Dél-Zalával 10,263 km², kereken 900,000 lakossal. Újra magyar folyó lett a Tisza, forrásától torkolatáig. A termelés mezőgazdasági jellegű. A terület kétharmadrésze szántó. A trianoni csonka-országnak volt összesen 16 millió holdnyi területe, a Felvidékkel hazatért 2 millió kat. hold, a Kárpátaljával újra 2 millió, az erdélyi részekkel 7.5 millió kat. hold. A Délszláviához csatolt magyarországi terület összesen 3.6 millió hold. A 3.6 millió hold déli területen volt : *2.5 millió szántó*, 404,000 hold legelő, 204,000 hold erdő, 154,000 hold rét, 56,000 hold szőlő, 37,000 kert, 18,000 hold nádas, 250,000 hold pedig nem termő terület. A két főtermék a búza és a kukorica, mindegyikből közel 1—1 millió holdat vetnek be ; búzából 7—8, kukoricából 12 millió q

Újvidék főtere.

volt az átlagtermés. Kenderből itt több terem, mint az egész többi csonkaországban. Cukorrépa termése kb. 3 millió q s ugyanannyi a takarmányrépa termése. A cukrot Cservenka, Baranyavár és Újverbász gyárai dolgozzák fel. Temérdek eperfája van: a Bácska szolgáltatta Ép-Magyarország 1·5 millió kg-nyi selyemgubótermelésének harmadrészét, a Temesközzel együtt kétharmadát! Említésre méltó még a komlótermesztés és a rizstermelés. A kendert sok gyár dolgozza fel: a déli Bácska sok ere, patakja, fattyúága különben is kedvező a nagyon fontos ipari növény feldolgozására.

Az *állatállomány* szerfelett nagy. A világháború előtt az egész területen volt: félmillió szarvasmarha, 700,000 sertés a kiváló kukoricához, ugyancsak 700,000 juh és 300,000 ló.

A Bácska fővárosa Szabadka, százezren felüli lakossággal. Majd csak a magyar népszámlálás fogja véglegesen megállapítani, mennyi valójában a lakosság száma: a szerbek az 1930-i számlálásuk adatait a mai napig nem közölték; nem kétséges, hogy azért, mert rájuk kedvezőtlen. Miként az egész Bácskában, Szabadkán is a magyarság van többségben. A lakosság alakulására vet fényt az alábbi táblázat:

Bácstopolya színmagyar nagyközség katolikus temploma.

Év	Összes népesség	Magyar	%	Délszláv	%
1850 osztrák katonai összeírás	48,823	29,787	60.1	16,521	33.8
1880 magyar népszámlálás	62,556	31,582	50.5	28,681	45.9
1890 « «	74,250	38,525	51.9	32,842	44.3
1900 « «	83,593	46,262	55.4	34,865	41.7
1910 « «	94,610	55,587	58.8	36,786	38.9
1921 szerb népszámlálás, előzetes	101,857	27,730	27.3	70,671	69.4
1921 « « végleges	90,961	26,749	29.4	60,699	66.7

Az itt szereplő «délszláv»-ban benne vannak a bunyevácok, a szerbek és a horvátok. A katolikus bunyevácokat és a kevés horvátot semmiképpen sem szabad azonosíta-

nunk a gör. keleti szerbekkel. Az 1817-i Hübner—Fejér lexikon szerint Szabadkán magyarok, bunyevácok és rácok laknak. Általában minden régi összeírás is megkülönbözteti a katolikus bunyevácot a gör. keleti szerbtől (rác). Így az utolsó, 1910-es népszámlálás 36,786 délszlávjából 33,208 a bunyevác, 3114 a szerb és csak 464 a horvát. Ez annál fontosabb, mert a bunyevác a magyarhoz hű nép. 1910-ben a lakosság 80·5%-a tudott magyarul és csak 50·4%-a beszélt szerb-horvát nyelven. Szabadka tehát Budapest, Szeged és Debrecen után Kolozsvárral verseng a negyedik helyért a városok közt. A szerb népszámlálás «módszerére» egyébként élénk fényt vet az 1921-i *előzetes* és *végleges* adat közt mutatkozó 11,000 főnyi különbség.

Szabadka közelében van a Bácskának egyetlen nagyobb vize: a Palicsi tó. A nem nagyon változatos felszínű s ezért bányakincsekben és tájképekben is igen szegény Bácskában Palics fontos és kedvelt fürdő és kirándulóhely. Gyógyvize síkós, a csúzos betegek az iszapfürdőjébe járnak.

Bácska egyéb szép helyei: Újvidék 64,000 lakossal, eleinte a szerb művelődési törekvések, majd a pópáktól és tanítóktól fűtött izgatások középpontja; itt volt a délszláviai «Dunai bánság» fővárosa, a szerbek óriási kormányzósági palotát építettek benne. Zombor és Zenta 32—33,000 lakosú városok, mindkettő fontos folyami átkelőhely, miként Újvidék. A Bácskában általában vegyes a lakosság, a legtöbb helyen elválaszthatatlanul keveredett. Összefüggő telepei csak a magyarságnak vannak; ilyen színmagyar vidéken van Bácstopolya nagyközség. 1891-ben 11,000 lakosából 10.5 ezer a magyar.

Száz évvel ezelőtt a Bácska legfontosabb közlekedő útja a Ferenc csatorna volt. 1802-ben nyitották meg. Kiss József mérnök eszméje alapján épült; 18.6 m széles, 2 m mély. Nemcsak a Dunát kötötte össze a Tiszával, hanem belekapcsolta a Tiszántúlt is a forgalomba olcsó víziúton, azonkívül a 70-es években megásott Ferenc József csatornával együtt fontos szerepe van az öntözés terén is. A vasutak kiépültével a csatornák fontossága csökkent, de visszanyerésük mégis nagy öröm és haszon. A Ferenc, helyesebben Bácsi csatorna 108 km hosszú és jórészt a Telecska lábánál húzódik. Vizét zsilipek szabályozzák.

A mi mosolygó, jóléttől duzzadó Bácskánkat a nagyszerb gondolat jegyében már egyszer megkísérelték elszakítani Magyarországtól. 1850-ben császári pátens besorolta a «Szerb vajdaság és Temesi bánság» nevű képződménybe.* A nagyszerb izgatók és a magyarság bécsi ellenségei majd megszakadtak, úgy igyekeztek valami népi vagy történeti alapot találni ennek indokolására. Meg kellett állapítaniuk, hogy egyetlen okirat sem igazolja, a legkisebb mértékben sem, hogy a szerbségnek valami joga volna e földhöz. Megkísérelték politikai céljuk érdekében a szerbet a horváttal és a bunyeváccal azonosítani; azonban az akkor politikai szerephez jutott horvátság maga élesen tiltakozott egy «szerb vajdaság» ellen. Rövid tíz év alatt kitűnt az is, hogy a bunyevác és szerb között áthidalhatatlan a különbség és az egész politikai kísérleti léggömb szétpukkadt; a császár igyekezett, minél kevesebb zajjal, egy hirtelen pátenssel a még erőszakkal is fenntarthatatlan vajdaságot a magyar közigazgatásba rövid úton bekebelezni. Lényegében ugyanaz történt most, amikor világerők kíséreltek szembeszállni a földrajz parancsával; a jugoszláv buborék máról holnapra szétfoszlott. Talán most már odaát is megtanulták a törvényt: az egész Duna-Tisza köze egyetlen földrajzi egység, ez közbülső politikai határt nem tűr meg!

* Már a «bánság» elnevezés is helytelen, mert bánság csak Magyarország határain kívül fekvő terület lehetett (Ozorai, Macsói, Sói stb. bánság), a szóbanforgó vidék azonban szerves része volt Magyarországnak. *(Szerk.)*

KIRÁNDULÁS ARÁBIÁBA

Írta GERMANUS GYULA

Nyugat-európában vészesen tornyosultak a háború hullámai. Ilyen időben vakmerőnek látszott az a tervem, hogy újból elmenjek Arábiába. De a távoli sivatag pasztellszínű hajnalai és titkokat sugdosó esti szürkületei varázserővel vonzottak. Ezért a nehézségeket nem akartam látni, csak a tudásszomj volt csábítóm és az a leküzdhetetlen vágy, hogy még nem taposott utakon járva, újabb élményekkel gazdagodjam.

Néhány év óta a magyar vállalkozó szellem közvetlen víziutat teremtett Budapest és Egyiptom között. Kisebb hajók, amelyek a Dunán és tengeren egyformán alkalmasak teherszállításra, több külföldi kikötő érintésével fontos gazdasági kapcsolatot tartanak fenn hazánk és a Közel-Kelet között. Ilyen teherhajón indultam el második arábiai utamra. Az utazás lassú volt, sőt még meglassította az a körülmény is, hogy az alacsony vízállás miatt hajónk az Aldunán zátonyra futott és az átrakodás több hetet vett igénybe.

Eredetileg Beyrouthban akartam partraszállni és onnan Szírián át Baghdádba jutni, ahol már vártak barátaim, de a francia hatóságok mereven elzárkóztak minden kísérletem, sőt kérésem elől is. Itt éreztem először a háború szelét. Kénytelen voltam továbbhajózni Egyiptomba. Ott már a szél viharrá erősödött. Bármenynyire is elvonultam kedves seikhjeim közé, akikkel nyelvemet a tökéletes arab kiejtésbe akartam ismét becsiszolni, a hatóságok gyanakodtak az európai hadsira, aki érthetetlen módon vágyódott az arab puszták után. Nehezen engedtek be az országba és még nehezebben engedtek ki. A kényszerű tartózkodási időt könyvek gyüjtésére és az egyiptomi irodalom tüzetes megismerésére fordítottam.

Boldogan lélekzettem fel, amikor végre ismét hajón lehettem, a Vörös tengeren. Szívszorongva, de mégis reménykedve néztem, mint hasítja a «Talodi» a hullámokat, amelynek fedélzetén már egyszer, öt évvel ezelőtt, indultam Mekka felé. A hajó meg volt rakva egyiptomi munkásokkal, ezeket utat építeni szállították Arábiába. Egy olasz mérnök volt útitársam, akinek Dzsiddában

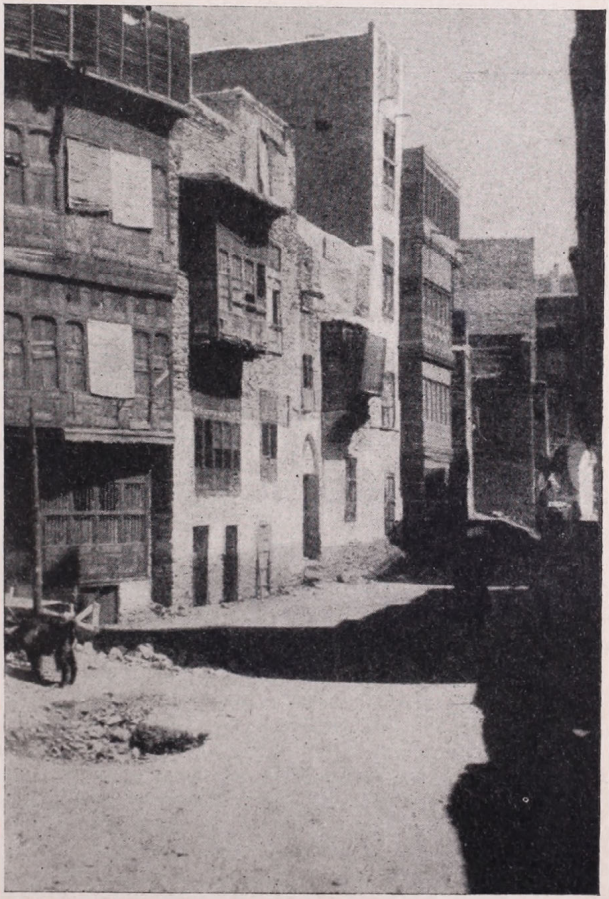

Mekka. Utcarészlet.

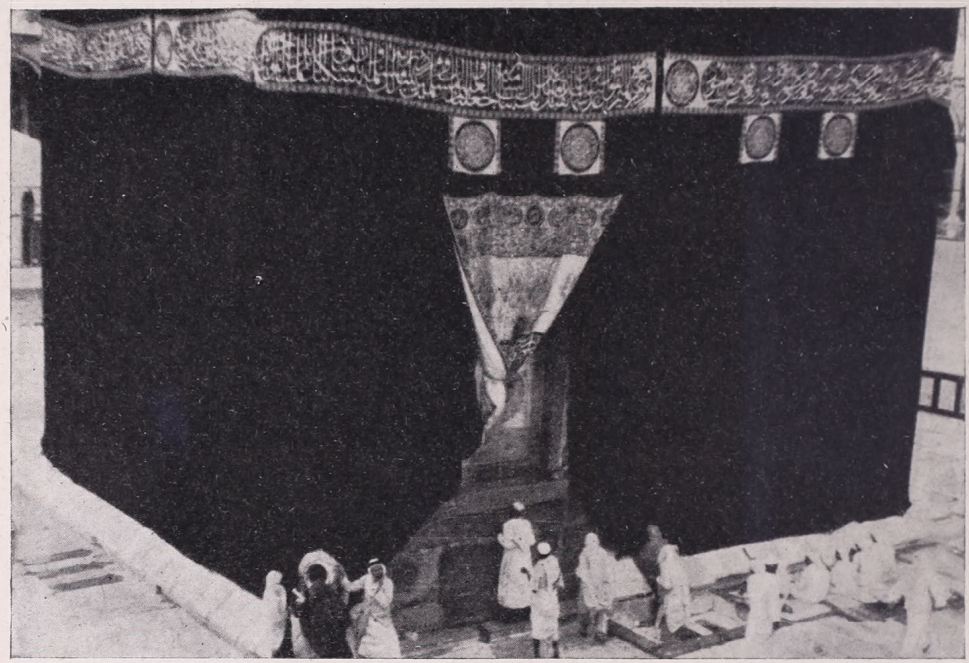

Mekka. A Kába.

vámház tervét kellett megszerkesztenie. A wahhabiták engedtek eredeti szigorúságukból és ma már nem ellenzik a dohányzást. Az arab pénzügyminiszter rájött, hogy ez a szenvedély tekintélyes hasznot hajt a kincstárnak. Más luxus iránti ellenszenv is csökkent és a vagyonosabbak autókat, rádiókat vásárolnak és egyiptomi mintára némiképpen európai bútorokat szereznek be. Még fürdőkádakat is lehet már, — ha nagyritkán is — látni Dzsiddában. E sok holmi részére szűknek bizonyult a régi vámépület. Mikor hajónk közeledett a parthoz, régi emlékek köszöntöttek: első utam felejthetetlen benyomásai. A fényképezés tilalma még fennáll és én most fényérzékeny anyaggal dúsan felszerelve érkeztem. Más aggodalmam is volt. A legtöbb arábiai kutatót azért érte el balsorsa, mert másodszor is ugyanazt a helyet kereste fel. A gyanakodás most ellenem egy világháború fergetegében még veszedelmesebbnek látszott. Kellemesen csalódtam, amikor barátaim már a hajóra elém jöttek, és mikor lábamat a dzsiddai rakpartra tettem, a rendőrfőnök tisztelettel fogadott, felmentett a vámvizsgálat alól és szinte díszkísérettel juttatott el szállásomra.

Ismét Mohamed Nasif házában szálltam meg. Házigazdám régi környezetében fogadott. Könyvei között ülve foglalatoskodott, s mire a harmadik csésze feketét elfogyasztottam, már megtelt a nagy terem régi ismerősökkel. Öt esztendő számlálhatatlan eseményéről kellett beszámolnunk. Dzsiddában is sok újság volt. Arábiában értékes petróleummezőket tártak fel és ezeket a California Oil Co. béreli busás pénzért. Az amerikai mérnökök számára gyönyörű házat építettek, ahol villamos hűtőberendezések, fürdőszobák és szórakozások enyhítik a nyugati ember számára sivár dzsiddai életet. Dzsidda a szent terület határán fekszik és Mekka kikötője. Nem-mohamedán ember kelet felé csak bizonyos távolságig mehet. A tengeri fürdés veszélyes, mert cápák úszkálnak a korall szirtek között. Rövid autóutak frissítik fel a fásult európait, azután sietve visszahúzódik hűvös házába, és vagy kártyába, vagy italba fojtja unalmát. Az iszlám tiltja a disznóhúst és a szeszt, de mivel az arab kormány vendégnek tekinti az amerikai mérnököket, megengedte, hogy az «amerikai ház» havonta tíz láda szeszes italt és disznóhúst hozasson

Mekka. A Maalba temető.

be saját használatára. A ládák nagyságát nem határozták meg és eme «tiltott» élvezeteket nem vámolják el, hiszen a mohamedán vallásjog nem ismeri el jogos létezésüket.

Az európai civilizáció behatolásának nyoma erősen meglátszik Dzsiddán. A tengerpart felől nézve, amerikai felhőkarcolóknak vélnők magas házait. Az egyenes vonalak sívárságát azonban enyhítik a jávai *teak*-fából faragott indiai mintázású erkélyek és kapuk. Az ötven-hatvan európain kívül, akik legnagyobbrészt a követségek tagjai, alig van nem-mohamedán lakosa Dzsiddának, csak egy-két görög kereskedő lézeng a bazárban.

Dzsiddában nem sokáig időztem, hanem felöltve «hadsi»-ruhámat, amely csak két törülközőből áll, autóbuszon útnak indultam Mekkába. Amerikai újdonsült barátaim irígykedve néztek utánam. Késő este értem a szent városba. Most nem volt zarándoklás ideje s ezért Mekka kihaltnak látszott. Az autóbusz-állomásnál régi mekkai barátaim vártak és elkísértek szállásomra. Úgy érkeztem meg, mint egy az övéik közül. Mohamed Zeinel rendelkezésemre bocsátotta egész házát, hiszen ő Dzsiddában lakik s egyetlen szolgáján és néhány galamb és varjún kívül én uralkodtam a többemeletes épületben. Válogathattam az üres szobákban. Első éjszakám nyugtalanul telt el. A régi emlékek sáskamódra lepték el fáradt lelkemet. Zarándoklásom álomnak látszott. Akkor minden gyanús pillantástól rettegtem, most öntudatosan váltam ismét mekkai lakossá. Másnap hajnalban elvégeztem az *umrát*, a kisebb zarándoklatot, amelyet nem a hivatalos zarándoklati időben Mekkát meglátogató idegenekre ró az iszlám. Hétszer körüljártam a kábát és hétszer befutottam a Szafá és Marwa dombok közötti távot. Most én egyedül végeztem ezt a szertartást, s bárhol a világon megdöbbenést keltett volna, ha két törülközőbe burkoltan, imákat lihegve ugráltam volna végig a bazáron. Itt, Mekkában csak enyhe kíváncsiságot váltott ki. A körjárat után leborotváltattam hajamat és rendes ruhámba, burnuszomba bújtam, amelyet azután egész arábiai tartózkodásom alatt hordtam.

Mekka, ez az ősrégi város négyévi távollétem alatt sokat fejlődött. A por és fülledt levegő, meg a magas, kissé kellemetlen szagú házak még ugyanazok, de új szálloda épült

az egyiptomi zarándokok számára és néhány nagyszabású ház emelkedik ott, ahol azelőtt még kecskék és tevék legeltek. A világgal csak a zarándokok révén összekapcsolt város lassan ugyan, de mégis kezdi tudomásul venni a világ eseményeit. A király és a kormány sok autót vásárolt, a főútvonalakon a nagyobb városokat autóbuszjáratok kötik össze. A vagyonosabbak házaiban rádiókat találunk, s habár a zene élvezete el van tiltva, a napihíreket, különösen a német leadásokat, izgatottan hallgatják. A külvilág eseményei élénken érdeklik a városlakókat s több barátom sárgásan pislogó petróleumlámpás mellett suttogva panaszkodott a kormány egyeduralmára és az Arábiában fokozódó elszegényedés néha szenvedélyes kitörésekre ragadta el őket. A két hetilap nyomdájában néha-néha könyveket is jelentetnek meg, amelyek az arab írókat és költőket engedik szóhoz. Arábiában ma már nemcsak imádkozó, hanem gondolkozó emberek is vannak. Ez a gondolkozás még szigorúan az iszlámszabta kereteken belül nyilvánul meg, de az elégedetlenség pártokat szült: a szigorú nedsdi wahhabitákkal szemben a hidsázi szabadelvűbb és szeretne az iszlámvilág európaias szellemű haladásába belekapcsolódni. Kifejezésre jut ez Ibn Szaud király két legidősebb fia hatalmi körének elosztásában is. Ibn Szaud, a trónörökös, Nedsd, Faijszal Hidsáz kormányzója. A két testvér nem egy anyától származik és nem szívlelik egymást. Ibn Szaud halála után könnyen polgárháború dúlhatja fel Arábia mai nyugalmát.

Mekkában sok kellemes meglepetés ért. A Riádhban székelő királytól táviratot kaptam, amelyben vendégszeretetével tüntetett ki. A pénzügyminiszter díszes társaság körében bankettet adott tiszteletemre. Mintha álomvilágban jártam volna a sok marcona arab törzsfő és előkelő állami tisztviselő körében. Az új külügyminiszter régi barátom, még egyiptomi tartózkodásom idejéből, szintén megvendégelt, s ami mindezt az örömöt tetézte, Ibn Szaud értékes régi arab könyvekkel ajándékozott meg. Más vendégnek lovat vagy rableányt szokás ajándékozni. Én büszke voltam, hogy szívem titkos vágyát és szerelmét: a könyvet választották a legmegfelelőbb emléknek. A kormány a mekkai és medinai könyvtárakban lévő nagybecsű kéziratokat kezdi kiadni. Egyiptomban és Mekkában nyomatják őket és mondhatom, kifogástalan alakban.

Mekkai tartózkodásom alatt időmet a könyvtárakban, barátok társaságában és régi épületek feltárásával töltöttem. A próféta idejéből alig maradt néhány romnál több, de a történelmi épületek helyét meg tudtam határozni. A romokról az első fényképeket

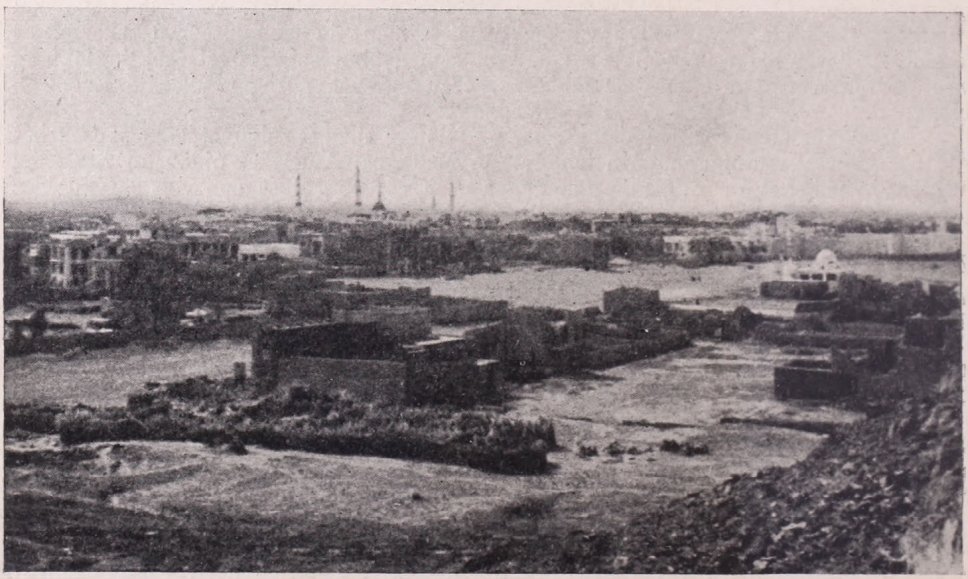

Medina látképe.

Medina. A Manákha-tér mecsetje.

én készítettem. A Dsinnek mecsetjét, ahol a próféta kísértésbe esett, a Zubejda vízgyüjtő medencéjét, a Maalba temetőjét és sok más helyet mai állapotában sikerült képen megörökítenem.

Mekkában fojtogatott a hőség. A város szűk sziklavölgyben fekszik és már kora tavasszal negyven fokhoz közeledett a hőmérő. Medina északabbra fekszik és majdnem 600 méter magas, vize kitűnő és a nyilt völgyekből gyakran fúj a szél. Régen, karaván nal, egy hét alatt el lehetett Mekkából érni, ma Mekka—Dzsidda—Medina között hetenkint kétszer közlekedik a postaautó, amely annyi utast visz magával, amennyit be lehet heringmódra szorítani. Én is most a postaautón igyekeztem Medinába, hogy újból felkeressem Mohamed sírját. Az út eleinte a tengerpart mentén vezet, szikes földön, aztán puha homokon, majd kemény sziklatalajon. Az utat nem autók számára építették, hanem évezredek óta taposta a teve talpa, összevissza hordta az eső árja és a pusztai szél. Meg is éreztük minden változatát. Néhány órai kocsizás után tudtuk, hogy Arábiában méginkább, mint másutt, Isten kezében vagyunk. Ezek az Arábiában futó amerikai autók, úgy látszik, alkalmazkodtak a terephez, mert más országban már régen felborultak volna. Néha akkorát zökkent, hogy egy-két utas jajgatva kirepült belőle. Az est leszálltával homokos talajon futottunk. A mély barázdák között fürgén taposott magának utat kocsink. Egyszerre csak hallottuk, hogy a kerék a homokot súrolja és az autóbusz megállt. Mélyen bemerült a homokba. Valamennyien leszálltunk és deszkapallókat illesztve a kerekek alá, tolni kezdtük a járművet. Voltunk vagy huszan ehhez a művelethez, de a kocsi nem akart megmozdulni. Szerencsére, nem járt arra karaván, mert a gőgös tevék bizonyára gúnyos megvetéssel néztek volna a civilizáció géptechnikájára.

Az út helyenkint pusztaságon vezet át. Nem mindenki olyan szerencsés, hogy a drága postaautót használhassa. A szegény emberek gyalog járnak faluról falura. Különösen a négerek, akik a zarándoklat után Arábiában maradnak, hogy mint munkások megélhetést találjanak. Ha teljesen elszegényednek, eladják magukat rabszolgának és ezáltal létüket biztosítják. A késői esti órákban kísértetiesen elhagyott pusztaságban kétségbeesett kiáltásokat hallottunk: *Moya!* — vizet, vizet! Autónk felé egy néger

házaspár futott. Az asszony hátán batyuba kötözve vitte kisdedét. Ezek is munkát kerestek és eladásra kínálták magukat. Az autó hűtővizével megtöltötték ibrikjeiket és azután otthagytuk őket az éjszakában, a dsinnek sötét birodalmában.

Kétnapi keserves rázás után futottunk be Medinába. Az Anbaria kapun át pillantottuk meg a régi vasuti állomást. Teteje a háború alatt leégett, ablakai betörtek, de a vágányok helyenkint még megvannak és néhány ottfelejtett vagon szomorúan várja elmúlását a rozsda emésztő tüzében. Medinát hatalmas várfal veszi körül. Bástyái a legnehezebb középkori ostromot is kibírnák. Ma lassú pusztulásra van ítélve. A zarándokok kis száma keresi fel, és mivel a vasút a háború óta nem működik, el van zárva a világtól. Lakossága 28,000 lélekre csökkent. Mekka jellege inkább arab és maláji, Medináé törökös. Mivel távolabb esik a forgalomtól, inkább megőrizte romantikus hangulatát.

Medinában az idegen nem szállodában, hanem barátainál szokott lakni. Ez a régi, nemes arab szokás és arab házban a vendég teljesen otthon érezheti magát. Én eme második látogatásom alkalmából az egyiptomi rendházban kaptam díszesnek nevezett szállást. Az egyiptomi rendházat Mohamed Ali pasa alapította 1810-ben. Kórház és szegények konyhája egészíti ki a nagy épületet, amelyben néhány vendégszoba fogadja az előkelő ideigeneket. Vakítóan fehérre meszelt udvarában a vallásos mosakodásra szolgáló kút áll egy kis zöldséges kert mellett. A kút körül üldögéltem minden este, a naplementi ima után, s a medinai seikhek látogatását fogadtam, akik eljöttek, hogy a magyar hadsival megbeszéljék a világ eseményeit. A rendházban nem volt rádió, de a seikhek elhozták a legfrissebb híreket és a távoli Arábiában pontosan értesültem mindenről, ami Európában történik.

Egy este egyik ismerősöm valami túzokfélét hozott ajándékba, amit a szent területen kívül lőtt. Azon vitatkoztunk, vajjon vallásjogi szempontból elfogyaszthatjuk-e ezt a madarat. A mindennapi juh- és kecskehús után jólesett volna szárnyast enni és hamarosan eszembe jutott a próféta egyik hagyománya, amely szerint ez a túzok ehető volt. A jelenlevők véleménye megoszlott, de sokan, akik azt remélték, hogy a lakomára őket is meg fogják hívni, az általam idézett hagyományt erősítették — és véleményem győzött. Aznap este vettük hírül, hogy a németek bevonultak Norvégiába. Már Medinában sem lehet a rádió miatt zavartalanul elmerülni a középkor szőrszálhasogató theológiai életrendjébe!

Minden nap a nagy mecsetben végeztem a naplementi imát, közel a próféta sírjához. Ilyenkor az óriási templom és udvara színültig megtelt ájtatos emberekkel, akik alig várták az ima kezdetét. Vízhordók fényes cinkupákban kínálják a hűs italt, ingyen. Egyes csoportok alakulnak és theológiai kérdéseket vitatnak meg. A tágas udvarról kellemes szellő hűsíti a túlzsúfolt oszlopcsarnokot, amelynek sarkából eltűnt a Fatime kertjének nevezett két-három cserje és fa. Az iszlám gyökere az ima, és a moszlim ima legszentebb helye a medinai nagymecset, ahol a próféta élt és tanát hirdette. Megrendítően szép az esti ima, amikor kigyúlnak a velencei üvegcsillárok és ragyogó fényt szórnak a sokszínű, sokfajú ájtatos tömegre. Európai embert is bűvkörébe vonja az istenfélelem exotikus, de őszinte megnyilvánulása, különösen, ha távol hazájától, idegen környezetben úgyszólván ez az egyetlen kapcsolat, amely embertársaihoz fűzi.

Medina a világháború óta elszegényedett. Az utcákon hemzsegnek a szegények. Engem, keleti ruhám, lengő szakállam és napbarnított arcom ellenére töröknek néztek és a török az arab előtt még mindig előkelő nemzetnek számít : bőven kellett alamizsnát osztogatnom, de sohasem lepett meg a félelem érzete. Bátran jártam a városban és környékén, és nyugodtan fényképeztem. Megállapítottam a történelmi helyeket és romokat, amelyek a próféta életében szerepeltek. Csak egyszer akartak munkámban megakadályozni : a *Baki'a* temetőben, amikor Mohamed családjának sírját örökítettem meg. De némi csellel ez is sikerült. A wahhabiták elpusztították a sírokat, lerombolták a kupolákat, és ma a temető valóban olyan sivár, akár a mekkai, szomorú elhagyatottság uralkodik rajta. A holtaknak — úgymond — nincs több pompára szüksége, mint még a földön szenvedő utódaiknak. A földi élet siralmát az ima és a remény enyhítheti — a többi élvezet csak hiú ábránd, a halottak örökké élnek, árnyas ligetekben, csobogó patakok partján, és illatos gyümölccsel táplálkoznak.

PEREMORSZÁG (IBÉRIA)

Írta PÉCSI ALBERT dr.

Képzeljük el Európa legszebb földrajzi egységének, a Magyar medencének az ellentétét. Az ország közepén, az alföldek és alacsony dombvidékek helyén a mi Veporunkhoz hasonló szerkezetű magas tönkfelület terpeszkedik. Vízszintes kiterjedése fölér az egész Középdunai medencével, magassága helyenkint a Tátra szintjéig emelkedik. Átlagos magassága nem haladja meg a Vepor vagy a Gömör-Szepesi Érchegység hátait, a Tajo völgye pedig mélyebben vágódik bele, mint a Felvidék kisebb medencéi, a Vág, a Hernád, a Poprád és mellékfolyóik völgyei, medrei, szorosai. Magyarország lakosságának, kivált városainak túlnyomó többsége a nagyobb mélyedésekbe tömörül: Budapest 100; Kassa, a Felvidék fővárosa jó 2000; Kolozsvár, a magas Erdélyi medence főhelye alig 350 m-rel fekszik a tenger szintje fölött. Madrid, a 650 méteres szinten, Európa legmagasabban fekvő nagyvárosa és egyes történelmi, politikai és szellemi központok, mint Burgos (850 m), Salamanca (810 m), még rajta is túltesznek.

A magyar medencék legnagyobbika és legmélyebbje a középen helyezkedik el: az Alföld az egész Középdunai medencének negyed részét foglalja el. A szélek felé a medencék vízszintes kiterjedése egyre csökken, magasságuk egyre emelkedik. A Pireneusi félsziget közepetáján, Castilia zord tönkfelületén csak kisebb kiterjedésű, bizonytalanul kialakult, nagy magasságú medencék találhatók. A Pireneusi félsziget mély medencéi mind a szélek felé helyezkednek el és leereszkednek a tenger szintjéig vagy annak közelébe: Aragonia, Andaluzia, Alemteje, hogy csak a legnevezetesebbeket említsük. Egyiknek kiterjedése sem ér fel Erdélyével, a Kis-Alföldnél mindegyik nagyobb. Kisebbek, de még termékenyebbek, gazdaságilag jelentékenyebbek, népesebbek a tenger partján szalagszerűen elhúzódó síkságok: Catalonia, Valencia, Murcia, Malaga a Földközi tenger; Portugália, Galicia, Asturia és a Baszk tartomány az Atlanti óceán, illetőleg a Vizcayai öböl partján. Elsőrendű, Madriddal vetekedő szellemi középpont azonban csak egy található az egész peremvidéken: Lisboa. Innen érthető, hogy Portugália az egyetlen peremtája a félszigetnek, amely tartósan függetleníteni tudta magát a mostoha természeti viszonyok közt tengődő, anyagilag szegény, de szellemileg határozottan fölényben levő központtól.

Madrid a polgárháború előtt.

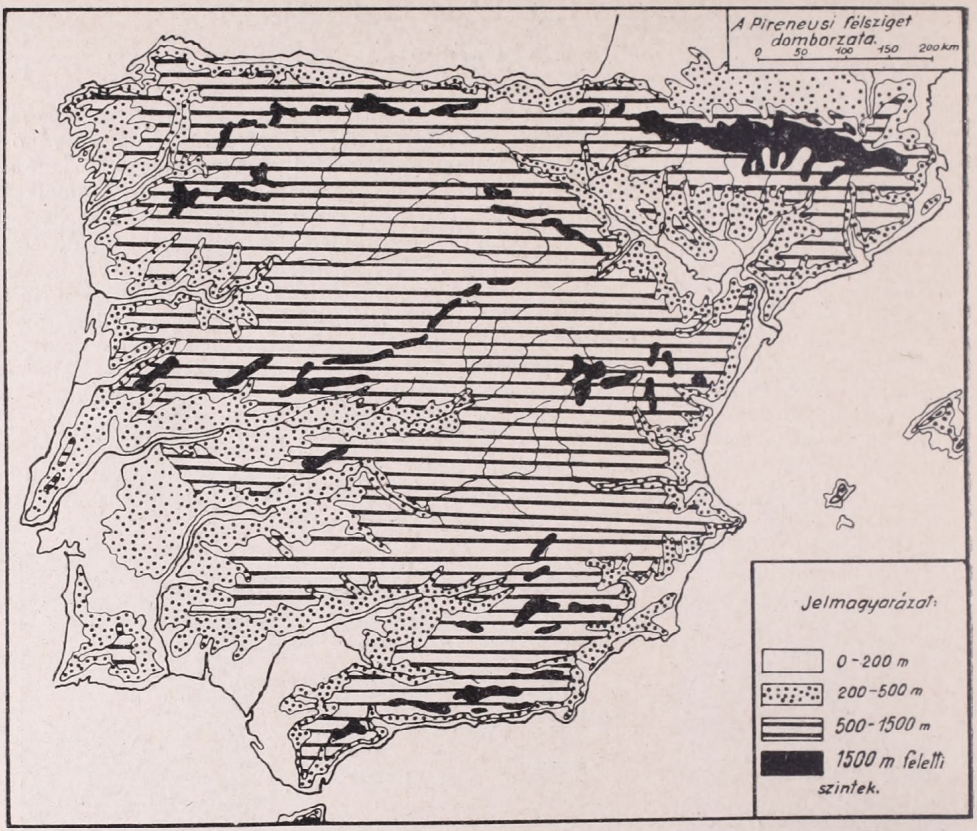

A pireneusi félsziget domborzata.

Magyarország természeti egységének a felszín után leghatalmasabb tényezője a vízhálózat. Folyóink a magas peremvidékeken erednek, majdnem mind az ország közepe felé folynak és a Dunában egyesülve szűk szoroson átvergődve hagyják el hazánk területét. Ibéria nagy folyói mind a központi magas tönkfelületen erednek és onnan sugarasan folynak minden irányban a környező tengerek felé. Nálunk a bő csapadékú hegységek vizeit hozzák le a száraz medencékbe. Az olvadt hó és jég még tavasszal, az Alpokból nyáron át is táplálja folyóinkat. A két Castilia szárazabb, mint a mi Alföldünk, csapadékának időbeli megoszlása egyenlőtlen. Néhány árvíztől eltekintve a folyók állandó vízhozadéka csekély ; csak az északi és északnyugati keskeny partvidéknek vannak rövid, egész éven át bő vizű folyói vagy folyószakaszai. A belvízi hajózás még pár száz kilométeres útdarabokon is nehezen valósítható meg. Az egyes hajóutak összeköttéséről a száraz, magas, egyenlőtlen felszínű, nagy kiterjedésű tönkfelületen keresztül szó sem lehet. Még a szépen fejlett öntöző földművelésnek is súlyos természeti akadályokkal kell megküzdenie a vízszegény földközi tájakon.

A hosszan elnyúló keskeny magaslatok és mélyedések, a nagy szintkülönbségek, a meredek hegyoldalak és völgyfalak egymással nehezen közlekedő kisebb-nagyobb részekre tagolják a hatalmas tönkfelületet.

E természeti viszonyokhoz alkalmazkodik a népesség elhelyezkedése és a gazdasági élet is. A hatalmas, Ép-Magyarországnál nagyobb kiterjedésű tönkfelület nagyobbik felén ritkább a lakosság, mint a mi hegyvidékeinken és a jobbik fele sem éri el az Erdélyi medence népsűrűségét. A ritka lakosságú terület helyenkint kinyúlik a tengerpartra,

de a hosszú, keskeny peremszalagok egyes darabjainak népsűrűsége Európa iparos tájaiéval vetekszik. A tengerpart nagyobbik felének, Andaluziának, Felső-Aragoniának népesedése Magyarországéhoz hasonló.

A gazdasági tevékenység természetesen összeesik a lakosság tömörülésével. A búzatermelés főhelyei Aragonia egész területe és a két Castilia mélyebb fekvésű részei : a Duero, Tajo és Guadiana s mellékfolyóik völgyei. A tönkfelület magasabb darabjai leginkább juh-legelők. Itt van a merino juhok hazája, innen terjedtek el Angliába és a kontinensre, de a gyapjú kiváló minősége mellett is csak csekély számú lakosságnak nyujthat megélhetést a juhászat. Európa legritkábban lakott tájai is nehezen bírják a tengerentúli : ausztráliai, délafrikai és argentinai végtelen legelők versenyét. A csapadékban bővelkedő északnyugati partvidék a kukoricatermelés és a belterjes szarvasmarha-tenyésztés főhelye. A világhírű borok (Porto, Sherry, Malaga stb.) leginkább a peremtájak déli feléből kerülnek ki. A faolaj termelésében Andaluzia vezet, déli gyümölcsben és főzelékekben a Földközi partvidék öntözött kertjei.

Még feltűnőbb a peremtájak túlnyomó szerepe az iparban ; a középső vidékek egyetlen gyáripari központja, Madrid, a sivár legelők juhászatának gyapját dolgozza fel. A pamutipar elsőrendű főhelye, Barcelona, európai viszonylatban is számottevő. A vasiparban az északi partvidék vezet ; utána Nyugat-Andaluzia következik. Az európai hírű halkonzervgyártás székhelye természetesen a tengerpart.

A városok, mint az ipar és kereskedelem gócpontjai, elhelyezkedésükben követik a gazdasági élet törvényeit. A közigazgatás, az állami élet hatása itt csak másodrendű. A félsziget legnagyobb városa, Barcelona, a legkisebb tartományok egyikének, Cataloniának főhelye. A félsziget nagyobbik államának fővárosa, Madrid, a lakosság számát tekintve mögötte marad. A félsziget harmadik városa a kisebbik állam fővárosa : Lisboa, majd sorrendben utána következők : Valencia, Sevilla, Porto, Malaga, Bilbao, Zaragoza,

Táj a Castiliai választóhegységből.

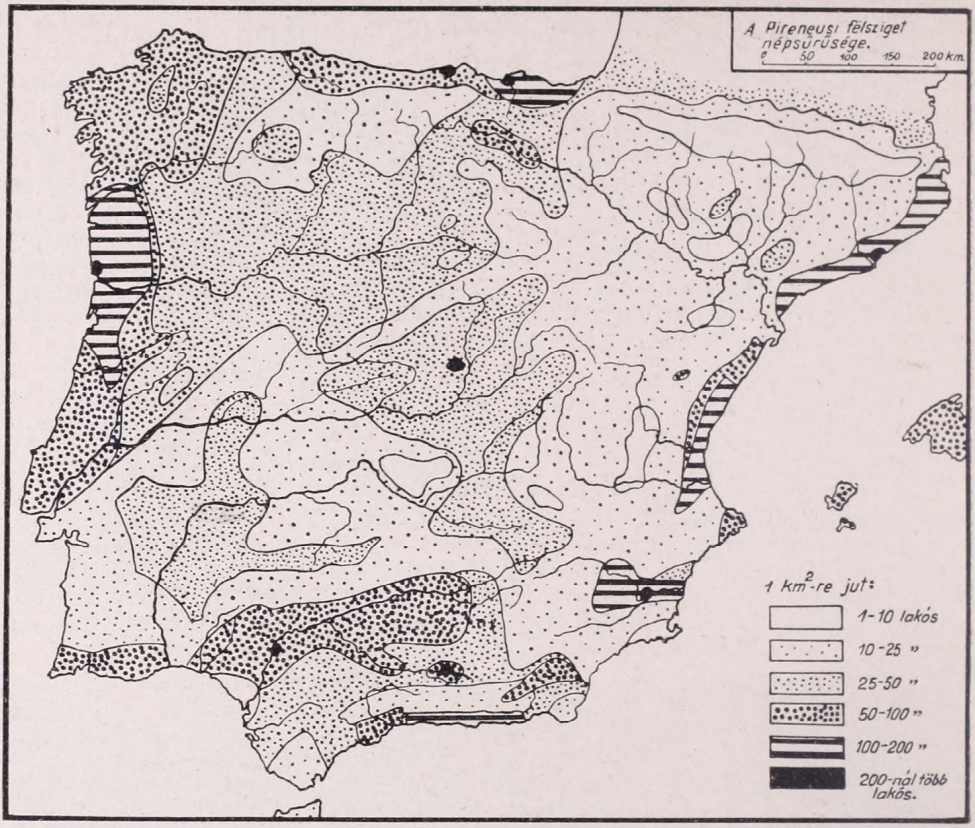

A pireneusi félsziget népsűrűsége.

Murcia, Cordoba, Granada (a tizenkettedik sorszámig) mind a peremtájakon fekszenek. A hatalmas kiterjedésű, központi fekvésű tönkfelületnek Madridon kívül csak egy százezres városa van: Valladolid; ötvenezres is kevés.

A peremtájak kivételes szerepe a félsziget történelmében is megnyilatkozik. A legtöbb ország egy központi mag körül alakult ki; innen fejlődött ki a politikai egység, innen sugárzott szét az országba a magasabb műveltség. Magyarországon az Árpádok székhelye: a Duna-könyök tája, illetve az Esztergom—Székesfehérvár—Budapest háromszög volt az a központ, ahonnan a királyi hatalom föléje kerekedett a vezéreknek, az állam a törzs-szerkezetnek, a kereszténység a pogányságnak. Franciaország magva Páris, az Isle de France és a Közép-Loire vidéke; Angliáé a főfolyó főkikötője: London. Még a földrajzilag szétesőbb, viszontagságos történelmű, későn kialakult Német- és Olaszországnak is megvannak a maga természetes, gazdasági, politikai és művelődési magvai.

A Pireneusi félszigetre kivülről, vagy jobbik esetben a végekről hatoltak be a legfontosabb áramlatok, amelyek összessége a mai képet kialakította. A főniciaiak és görögök a Földközi tenger keleti medencéjéből jöttek ide gyarmatosítani, a punok és a rómaiak a nyugati medencéből hódították meg az országot. A germán törzsek, gótok, alánok svévek, vandalok észak, a mórok dél felől özönlötték el a félszigetet. Végre is a középkor végén az északi szélekre szorult, lassan egybeolvadt keresztény néptörzsek, évszázados küzdelmekben kiszorították az arabokat a félszigetről. A Cordoba-i kalifátus magva még peremtáj volt: Andaluzia. Itt épült a főváros: Cordoba; még inkább a végek felé a keresztény gót és a mohamedán mór stílus találkozó pontja: Sevilla; s az arab

uralom utolsó vára, művészetének talán legigazibb képviselője : Granada. A felszabadításban a központi fekvésű Castiliával még egyenrangú szerepe volt a végeken fekvő Aragoniának és a belejük olvadt peremtájaknak, mint Asturia, Leon, Catalonia stb. Csak az arabok teljes kiűzetése után alakult Castilia véglegesen politikai központtá. Vezető szerepe még így sem válhatott tökéletessé, mert Portugália, egy egészen rövid időköztől eltekintve, mindmáig megőrizte függetlenségét.

A kívülről és a végekről jövő hatásoknál nem kevésbbé jellemzők a félsziget szellemi és anyagi erejének kisugárzásai a külvilág felé. Már a kalifátusnak is nagy szerepe volt Európa műveltségének fejlődésében, kivált a mennyiségtan és a természettudományok, főleg a csillagászat előbbrevitelében. A középkori virágzás gyümölcseit a fiatal Spanyolország és Portugália érlelte meg az újkor elején. Alig szilárdult meg a keresztény királyságok uralma a félszigeten, már elindultak hajóik az atlanti kikötőkből az Indiába vezető tengeri út felfedezésére. Többet találtak, mint amennyit kerestek. Nemcsak Kelet-Indiába jutottak el Afrika megkerülésével, hanem fölfedezték Amerikát, körülhajózták a földet. Olyan lendületet adtak Európa tudományos és gazdasági fejlődésének, világuralma megalapításának, amely páratlanul áll a történelemben.

Sokszor vontak már párhuzamot a román és az ú. n. germán gyarmatosítás között, majdnem mindig az előbbi rovására. Szívesen elfelejtik az összehasonlítók, hogy egyik gyarmatosító nép sem emelte úgy magához a gyarmatosítottakat, mint a spanyol és a portugál. Készségesen elismerjük, hogy az angolok, franciák, hollandusok, olaszok, németek stb. sokat tettek az uralmuk alá került többé-kevésbbé kezdetleges népek életszínvonalának emeléséért. A bennszülött népesség túlnyomó részének jobb dolga van az idegen uralom alatt, mint saját fejedelmeik zsarnokoskodása idején. Látjuk,

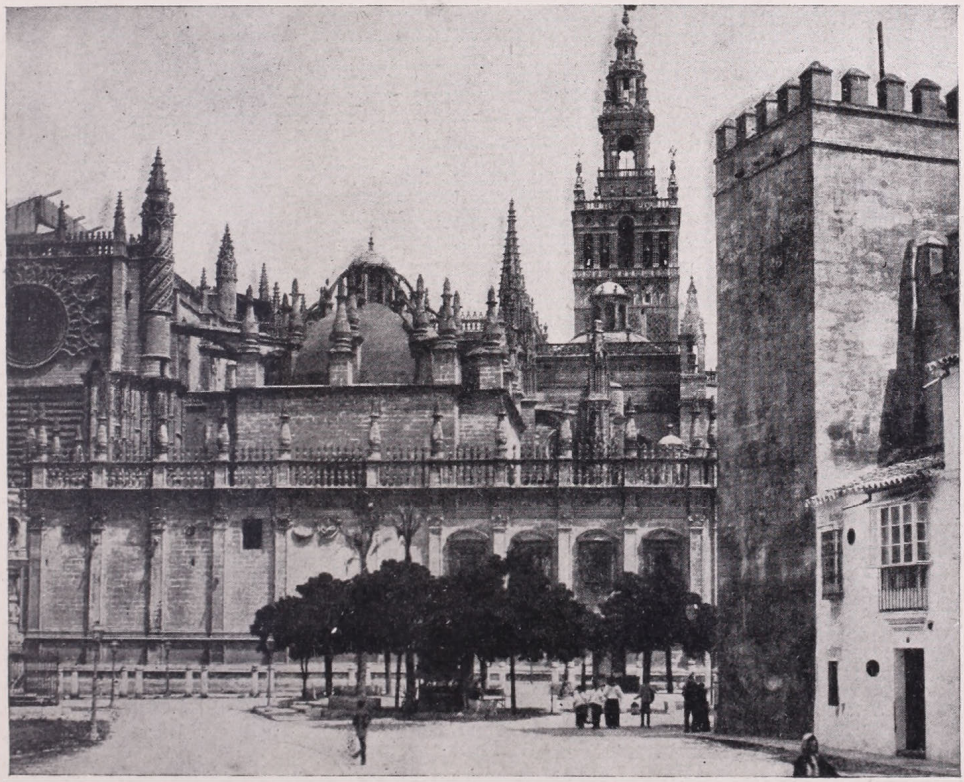

Sevilla, székesegyház.

hogy Hollandia, Belgium és Franciaország összeomlása után sem lázadt föl a gyarmati lakosság, hanem ragaszkodik tovább is az anyaországhoz. Észre kell azonban vennünk, hogy sem a londoni parlament épületének, sem a Loire-vidéki kastélyoknak, sem a kölni dómnak mását nem találhatjuk meg a gyarmatokon vagy dominiumokon. de még az ottani építészetre gyakorolt hatásukat sem. Nehezen tudunk elképzelni az európai stílusoktól kiáltóbban különböző építészetet az amerikai felhőkarcolóknál. Közép- és Dél-Amerika városai ellenben európai, szorosabban véve spanyol és portugál városok, ha meg is látszik rajtuk — többnyire előnyösen — az indián építészet hatása.

Sokat olvastunk az újkor eleji spanyol conquistadorok kegyetlenkedéseiről. De, ha csak némileg tárgyilagosak akarunk lenni, meg kell állapítanunk, hogy a spanyol és portugál uralom alatt megmaradt, művelődött a bennszülött lakosság ; nyelvében, műveltségében spanyollá, ill. portugállá vált. Lehet vitatkozni a vérkeveredés előnyeiről és hátrányairól. Annyi bizonyos, hogy az egymástól szervezetileg távol álló fajok összeolvasztásában a spanyolok és portugálok páratlan eredményeket értek el. Ahol az angolok megtelepedtek, a gyöngébb fajok részben vagy egészben kipusztultak (Amerika, Ausztrália, Tasmania, New Zealand) ; vagy, ahol tömegesen nem telepedtek le, a benszülöttek tovább folytatták sajátos nemzeti életüket (India, Hongkong, Elő-Ázsia, Afrika). A dominiumok fehér lakosságának műveltsége is annyira különbözik egymástól és az európaitól meg az Egyesült Államokétól, hogy azt alig lehet egységesnek minősíteni.

A spanyol és portugál gyarmatok ellenben az elszakadás vagy idegen uralom alá jutás után is megtartották szellemi kapcsolataikat az anyaországgal. Az előzött portugál királyi család egy időre Brazilia trónján talált menedéket. Az egység nem csak a nyelvben maradt meg, hanem az irodalomban is. Az újkor elejétől a jelen korig, Alarçontól Perez Galdosig, a kiválóságok hosszú sora származott vissza a gyarmatokból az anyaországba. A közép- és délamerikai gyarmatok később váltak külön, mint az északiak, saját erejükkel vívták meg szabadságharcukat és nem szövetkeztek idegen államokkal az anyaország ellen. Hiába került Cuba az Egyesült Államok gazdasági és hatalmi érdekkörébe, ma is tevékeny részese a spanyol szellemi életnek.

Kevésbbé fontos és kevésbbé ismeretes, de korántsem megvetendő az Iber félszigetnek Európára gyakorolt hatása. Brunhes kimutatja, hogy a Skandináv Alpok jobban elválasztják Norvégiát Svédországtól, mint az Atlanti óceán Amerikától. Hasonló szerepük van a Pireneusoknak Spanyolországban. Az európai nemzeteknek egész sokasága segített a törököket kiverni Magyarországból, az ibereknek a maguk erejéből kellett lerázni nyakukról az arab uralmat. Európa nagy délnyugati félszigete keveset kapott a kontinenstől, de amit adott neki, az jelentékenyebb. Az idegen földrészek felfedezése után a spanyol műveltség, az ellenreformáció, a spanyol divat, a spanyol etiquette elterjedt nemcsak Nyugat-, de Közép-Európában is. Talán még erősebb, közvetlenebb volt a hatás a Brit szigeteken, főleg Angliában. A spanyol és portugál fölfedezések ösztönözték az angolokat is hasonló kísérletekre. A spanyol viselet, a spanyol szokások divatosak lettek Angliában és a többi közt a londoni Piccadilly ma is őrzi emléküket.

Kifelé él ez a félsziget : kívülről és a peremtájakról kapja az anyagi életerőt, a népek sokaságát, az ellentétes művelődési elemeket ; kifelé sugározza a maga szellemi erejét, népfölöslegének nagy részét. Mi tartja össze a félsziget nagyobbik országát, Európának területre negyedik nagyságú államát? A felelet egyszerű : a szellemi erők. Cervantes, Calderon, Lopez de Vega, Echegeray és az utánuk következő szellemóriások itt el nem számlálható serege tette az anyagiakban szűkölködő Castiliát földrajzi középpontból országos középponttá. Az anyagilag előnyösebb helyzetben lévő peremtájak szétható törekvései sok polgárháború magvát hordozzák magukban, de Madrid szellemi ereje mindig győzedelmeskedett. Még a világhíres sevillai festőiskola legkiválóbb képviselőit, Velasquezt, Murillot és követőiket is magához tudta vonzani. A többi városok egyike sem tudott vele versenyezni, legkevésbbé a nála is nagyobb Barcelona. Egyedül Portugália őrizte meg önállóságát, ahol Lisboa szellemi élete majdnem olyan sokoldalú, mint Madridé, korántsem oly egyoldalú, mint Sevilláé.

Az Iber félsziget a legszebb földrajzi példája annak, hogyan érvényesülhet a szellemi erő az anyagiakkal szemben.

IRODALOM

Gombocz Endre: *A Királyi Magyar Természettudományi Társulat története.* 1841—1941. 8° 467 oldal. 1 képpel és 54 arcképpel. Budapest, 1941. Kiadja a Királyi Magyar Természettudományi Társulat. Ára fűzve 12 P, kötve 13.50 P.

A Természettudományi Társulat ebben az évben ünnepli fennállásának százesztendős évfordulóját. Ezt a tekintélyes életkort nagyon kevés hasonló jellegű intézmény érte el, nemcsak nálunk, hanem a külföldön is. Az ünnep pedig nemcsak a Társulat, hanem az egész magyar természettudományos élet és kultúra örömteli ünnepe, mert a Természettudományi Társulat áldásos működésének hatása és jelentősége messze túlnő a Természettudományi Társulatnak különben meglehetősen bőven szabott keretein.

A Természettudományi Társulat 100 éves fennállásának ünnepét többek között azzal is emlékezetessé akarta tenni, hogy a Társulat történetének megiratásáról gondoskodott. Ennek a jelentős munkának az elvégzésére az arra legalkalmasabb személyiséget, a Társulat jelenlegi főtitkárát, Gombocz Endre magyar nemzeti múzeumi igazgatót, egyet. c. rk. tanárt stb. kérték fel.

A szerző a vaskos kötetben öt nagy fejezetre osztva számol be a legnagyobb részletességgel és gonddal a Társulat történetéről. Az első fejezetben a megalapítástól a szabadságharcig terjedő eseményeket tárgyalja, második korszaknak a szabadságharctól a Természettudományi Közlöny megalapításáig tartó időszakot számítja. A második korszak bevezető szakasza volt a Társulat életének egyik legnehezebb időszaka.

A negyedszázados jubileum után kezdődik a III. korszak, amelyik a Társulat újjászervezésétől az ötvenéves jubileumig tart. Ez a korszak a Társulat korszerű átszervezésének, Szily Kálmán működésének főidőszaka, amikor a Társulat mai berendezkedése tulajdonképpen megszületik. A IV. korszakot a Társulat további terebélyesedése, a szakosztályok megalapítása jellemzi és ez az időszak a trianoni békéig tart. Az utolsó húsz év jórészt nehéz, küzdelmes, de végeredményében újabb virágkort megnyitó időszak. Reméljük, hogy ez a csak a jelenlegi emberöltő szemében utolsó korszak, a Természettudományi Társulat újabb, lendületes felvirágzásának bevezető időszaka.

Kéz A.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

A földről szóló ismereteink térképes ábrázolása

még ma is nagy mértékben elégtelennek tekinthető. A «fehér foltok» eltűntek ugyan az atlaszokból, de az a térképrajz, ami helyükbe lépett, nehezen körülírható keveréke a valóságnak és a valószínűségnek. A Földről készült térképek kereken 80%-a ilyen, s csak a fennmaradó 20% ábrázol többé-kevésbbé hiánytalanul egyéni vonásokban is. Herbert *Louis* indítványára E. *Kuhnow*, a berlini Földrajzi Intézetben az 1927/28. évek folyamán, számbavette a szárazföld térképes ábrázolásának mai állapotát. Eredményeit egy Mollweide-féle, 1:20 millióhoz mértékű világtérképen tüntette föl. Munkájában irányadó volt elsősorban a Földről készült térképek mértéke, másodsorban azok az irányelvek, amelyeket L. *Carrière* tűzött ki ezelőtt 30 esztendővel («Unsere Kenntnis der Erde» Pet. Mitt. 1911.). A térkép alapján a következőket mondhatjuk a Földről szóló ismereteink térképes ábrázolásáról:

Megbízható térképek ábrázolnak:

Európában	7	millió	négyzetkilométert, a földrész	69·4 %-a,
Ázsiában	6	«	« «	15·7 «
Afrikában	6	»	« «	20·0 «
Észak-Amerikában..	6	«	« «	24·7 «
Dél-Amerikában....	1	«	« «	5·4 «
Ausztráliában	1	«	« «	11·1 «
A szárazföldön	27	«	« a Föld	18·1 «

(m. t.)

Olasz hazatelepítés.

1940 júniusában hazatelepítési mozgalom során tértek vissza Olaszországba Cataloi dobrudzsai község olasz lakói. Elődeik, 72 rovigokörnyéki földműves család 1877-ben hagyta el hazáját és egy Iasihoz közel fekvő nagybirtokra szegődött. Tizenegy év mulva megváltak a birtoktól és az államtól kaptak Dobrudzsa töretlen, műveletlen földjéből saját birtokokat. Szorgalmas, szívós munkával termővé alakították földjeiket és központjában építették fel Cataloia községet.

P. J.

Lehet-e teát termelni Olaszországban?

Bizonyára nem volna észszerű ezzel a kérdéssel foglalkozni, mikor sok olyan elsőrendű szükségletet kielégítő növény van, amely olasz földön jól megterem. Az idevonatkozó kísérletek csupán tudományos érdekűek, a növényfajtáknak az éghajlathoz való alkalmazkodására világítanak rá. A teacserje természeténél fogva nem tűri a fagyot és akkor hoz jó termést, ha nyáron is megfelelő, elegendő bő csapadékot kap, vagy legalább a levegő nedvességtartalma nagy. A páviai növénykertben már 1890 óta, 50 éve él néhány teacserje. Ezeket télen szalma- és gyékénytakaróval meg üvegburkolattal védték s így még a —20°-os hidegben sem pusztulnak el. A magvaikból nevelt csemeték pedig védőtakaró nélkül is kibírják a telet. Most sok ilyen csemetét osztottak szét mindenféle vidékről való gazdák közt kísérleti célra. Pollacci professzor, a kísérletek vezetője jelenti, hogy a Lombardiai alföld éghajlatához hozzászokott teacserje kellőleg szárított és fermentált levelei 2% theint tartalmaznak. A kitűnő eredmény ellenére sem valószínű, hogy valaha is komoly teatermelés indulna meg olasz földön.

P. J.

Az Egyesült Tanácsköztársaságok 1940. évi területi szaporodása és közigazgatási beosztása.

A három balti állam és a Romániához tartozott Basarabia annektálása következtében európai Oroszország kereken 220,000 km² területtel és 10 millió lakossal gyarapodott. Basarabia nagyobb részét Moldava autonóm köztársasághoz csatolták, amely most már Ukrajnától elválva önálló tagállama lesz a Szovjetnek. Észak-Bukovina, valamint a basarabiai Chotin, Akkerman és Ismail tengermelléki kerületeket Ukrajna olvasztotta magába. Észtország, Lettország és Litvánia augusztus eleje óta mint tagállamok csatlakoztak a Szovjethez.

P. J.

Új vasútvonal Afrikában.

A portugál keletafrikai Moçamqibue gyarmat tengerparti fővárosát a Nyaszaföld brit protektorátus határán elterülő Chilwa tó partjával összekötő, épülőfélben lévő vasútvonal egyik új szakaszát 1939 decemberében adták át a forgalomnak. Az üzemben lévő vonalszakasz végállomása azóta Malema, 410 km-nyire a tengertől.

P. J.

Az Atlanti óceán legnagyobb mélysége.

1939 február 14-én a «Milwaukee» amerikai cirkáló a Puerto-Rico mélytengeri árokban visszhangméréseket végzett és az északi szélesség 19°36′0″ s a nyugati hosszúság 68°20′30″ alatt, valamint az északi szélesség 19°35′0″ s a nyugati hosszúság 68°8′45″ alatt két egyforma, egyenként 8742 méteres mélységet talált. Ez a két pont az Atlanti óceán eddig ismert két legmélyebb pontja. A Puerto-Rico árokban mért eddigi legnagyobb mélység 8526 méteres volt. Az új mélységet: «*Milwaukee mélység*»-nek nevezték el. *(m. t.)*

Az Egyesült Államok részvétele a világ nyersanyagtermelésében

az 1938. évben a következő volt:

	Termelés			A világtermelés %-a
Szén	351	millió	tonna	29·5%
Kőolaj	164	«	«	60·3%
Vasérc	29	«	«	17·5%
Vas	19	«	«	22·9%
Acél	28	«	«	25·7%
Réz	585	ezer	«	29·6%
Ólom	336	«	«	20·5%
Cink	414	«	«	26·5%
Bauxit	329	«	«	8·9%
Alumínium	130	«	«	22·4%
Arany	5	millió	uncia	13·2%
Ezüst	59	«	«	22·8%
Celluloze	3·9	millió	tonna	29·1%
Műselyem és műfonál	130	ezer	tonna	15·1%
Gyapot	2589	«	«	40·4%
Gyapjú	208	«	«	11·7%
Gabona	253	millió	q	13·7%
Tengeri	646	«	«	55·6%

P. J.

Mexico népessége.

Mexicoban 1940 március 6-án tartottak népszámlálást. Az ország lakossága kereken 21 millió, 1930 óta a szaporodás 4·4 millió, 25·5%, a népsűrűség 10·7 km²-kint. A fővárosban a lakosság 7%-a, 1.477,200 ember él, az utolsó tíz évben Mexico város népessége 43·5%-kal szaporodott.

P. J.

Tagjainkhoz!

FÖLDRAJZI ÉVKÖNYV AZ 1941. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság kiadása.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 250 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *meglepetésül 32 hatszínnyomásos oldalon adja az egész világ térképét.*

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel! E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1941. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

2. *Gróf Teleki Pál dr. Erdélyről.*
3. *Réthly Antal dr.:* Az 1940. év időjárási rendellenességei.
4. *Bulla Béla dr.:* A hazatért keletmagyarországi területrész mezőgazdaságáról és állattenyésztéséről.
5. *Réthly Antal dr.:* Magyarország csapadéktérképe.
6. *Fodor Ferenc dr.:* Erdélyi államhatárok.
7. *Rónai András dr.:* A hazatért országrészek népessége.
8. *Réthly Antal dr.:* Az időjárás előrejelzésének napi munkája.
9. *Gunda Béla dr.:* Az erdélyi pásztorvándorlások.
10. *Papp Simon dr.:* Olajkutatás és termelés a Dunántúlon.
11. *Karl János dr.:* Az erdélyi táj lelke.
12. *Kerekes József dr.:* Erdély ásványvizeiről.
13. *Márton Béla dr.:* Az Alföld új öntözőművei.

II. Időszerű földrajzi kérdések.

14. *Cholnoky Jenő dr.:* A kínai és a magyar Alföld.
15. *Takács József dr.:* A németek skandináviai hadjárata.
16. *Irmédi-Molnár László dr.:* A német nyugati átkaroló hadjárat.
17. *Hézser Aurél dr.:* A francia és az angol gyarmatbirodalom átalakulása.
18. *Baktay Ervin dr.:* India és a mostani háború.
19. *Geszti Lajos:* A germán-brit háború.
20. *Szabó Pál Zoltán dr.:* Az olasz-francia-angol háború.
21. *Koch Ferenc dr.:* Az új németbirodalom.
22. *Kéz Andor dr.:* Mi van a Föld belsejében?
23. *Simon Béla dr.:* Üzemi épületek védelme.
24. *Wallner Ernő dr.:* A skandináv országok 1940-ben.

III. Felfedező utazások.

25. *Haltenberger Mihály dr.:* Emlékezés Lóczy Lajosról.
26. *Pósáné Ormós Jerne:* Kutatóutak 1939/40-ben.

IV. A földrajzoktatás időszerű kérdései.

27. *Bodnár Lajos:* Ifjúsági tanulmányi kirándulások.
28. *vitéz Temesy Győző dr.:* Az új VII. osztályos földrajz.

V. Statisztikai rész.

29. Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

VI. Térképek.

30. Térképeink tartalomjegyzéke.

A zsebkönyv bolti ára 2·80 pengő. Tagjaink **2·— pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest).

A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk. Kérjük azonban a megrendelések mielőbbi beküldését azért is, mert már csak korlátozott példányszám van raktáron.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság

(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

TÜKÖR

1941. JÚNIUS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

Cs. Szabó László: Kárpátalja a magyar hazában

Fekete Lajos: A Bácska tegnapi arca

Tatay Sándor: Háborús este (Elbeszélés)

Keresztúry Dezső: Sopron múzeumai

Gesztesi Ödön: Istenek temetője

Maderspach Viktor: Röptében Erdély fölött

Lovass Gyula: Búzamókus (Elbeszélés)

Baktay Ervin: Ülő Bika

A TÜKÖR NAPLÓJA

Színház — Könyvek — Film — Az asszony — Fényképezés

Pituk József és Szalay Lajos rajzai. — A Tükör «Szép magyarság» pályázata

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Gáspár Gyula: A visszatért Délvidék

Haltenberger Mihály: És ismét magyar az egész Tisza

Horváth Adolf Olivér: Hazatért Bácska flórája

Hilscher Rezső: Freidorf, a szövetkezeti község

Grósz Emil: A szemészet a háborúban

Pinzger Ferenc: Fákat a magyar Alföldre!

Bandat Horst: Olajkutatás a celebeszi őserdőben

Ujhelyi István: Magyarország békái

Hegedüs Lajos: Beszédünk képe a hanglemezen

A tudomány műhelyéből — A Búvár szellemi sportja

A Búvár Országos Diákpályázatának eredménye

Számos fénykép, térkép és szemléltető ábra

4390 FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XII. ÉVF. | 1941. JÚLIUS | 7. SZÁ

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141
Hivatalos órák nyáron: július 1-én és augusztus 1-én 12—½2 óráig.

TARTALOM:

Dornyay Béla dr.: Muraköz. — *Irmédi-Molnár László dr.:* Horvátország. — *Kormos Tivadar dr:* Bolyongás a Fekete hegyek országában. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.
4484. Franklin-Társulat nyomdája: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XII. ÉVFOLYAM 1941 7. SZÁM

A MURAKÖZ

Írta DORNYAY BÉLA dr.

Zalavármegye tájföldrajzilag több, elég élesen elkülönülő részre oszlik. Ezek között a legélesebben elkülönülő tájrész a megye délnyugati sarkában, a Dráva és Mura összeszögelésénél fekvő Muraköz, amely 23 évi elszakítás és ellenséges megszállás után, most — legnagyobb örömünkre — ismét visszatér az édes magyar anya keblére.

Délen az összevissza kanyargó Dráva Horvátországtól különíti el élesen, nyugaton jórészt a Határőri (Sztaneticeni) völgy, — pontosabban a Ráckanizsa—Végfalva—Rabadihegy—Rimcsákhegy—Sztanetinechegy—Határörs—Királylak—Hernye—Zalabárdos—Hétvezér—Drávamagyaród-vonal választja el Stájerországtól — ÉÉK-en pedig a Mura Zalamegye többi részétől ezt a 783 km² terjedelmű és 1910-ben 90,387 lakosú, tehát sűrűn lakott folyóközt, amely ilyenformán majdnem teljesen önálló kis földrajzi egység.

Lakói főleg a horvátokkal faj- és nyelvrokon, de nem azonos, hanem önálló faji jelleggel bíró szláv népek, ú. n. medjimurecek (muraköziek), kiknek száma 1910-ben 82,829, míg a magyaroké 5766.

A földrajzilag egységesnek mondható Muraköz mégis három, egymástól elütő felszínt mutat, kb. $^2/_5$ résznyi *hegy-* és *dombvidéket* és $^3/_5$ résznyi síkvidéket. Utóbbi még az Alföldhöz számítható és a Muraköz hegyeitől kettéosztva, nyúlik be a Dráva és a Mura mentén nyugatról szomszédos Stájerországba. Csáktornyai és perlaki járásaiban, a hegykerületekkel együtt, 50 évvel ezelőtt 106 községe volt; a mai közigazgatási viszonyairól még korai volna beszélni.

A *Muraközi dombság* név alatt összefoglalható neogén hegyei-dombjai az északnyugati részén emelkednek, mint az Alpok Windisch Bücheln nevű csoportjának egyik keleti végnyúlványa. Kb. 300 m középmagasságú hegyei a csáktornya-muraszerdahelyi vasúttól nyugatra terjednek a fentnevezett vonalig, vagyis a régi országhatárig, míg ettől a vonaltól keletre, a 200 m középmagasságú dombok nyúlnak le a folyóközi síkságra.

A hullámosgerincű és önálló kúpokkal is tarkázott hegyláncot több keresztvölgy töri át. Egyik legmagasabb csúcsa a német határ mellett emelkedő Robádi hegy (339 m), másik a Bányahegy, 347 m. Csúcsait, hegyhátait jórészt *szőlők* borítják, közülök a Globuka és Végfalva nevű hegyeken teremnek Muraköz legnevesebb borai.

«Az egymást sűrűn követő, kisded helységek mellett a hegypárkány tagozódása is felkölti figyelmünket» — írja közel félszázaddal ezelőtt Gönczi Ferenc,* — nemcsak szomszédos Göcsej és a zalamegyei vendek, de a Muraköznek is, ma is élő, kiváló ismerője. «A közepén vívő, itt-ott mélyen bevágódó utat a hegy gerincével haránt futó, rövid völgybarázdák, völgyzúgok, vagy vízmosta szakadékok szeldelik, mely ott, ahol partjaikon fák tenyésznek, egészen nyírkos helyeket képeznek».

A Mura mellett omladozik Tündérlak (Lapsina) várromja. A szépfekvésű Szentmárton (már a rómaiak alatt megtelepült hely) keresztalakú temploma a templáriusoké volt, Szelence község erdőkkel, szőlőhelyekkel körített gyönyörű völgyében petróleumra, Ráckanizsánál sósforrásra, míg Réthát falunál pedig földiszurokra akadtak.

* *Gönczi Ferenc:* 1. Muraköz és népe. Budapest, 1895. — 2. A zalamegyei vendek. Kaposvár, 1914. — 3. *Göcsej.* Kaposvár, 1914.

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

«Ráckanizsától délre a hegyháton — írja Gönczi — azonnal szembetűnik az a sajátságos kép, melyik a Muraközben, sőt a stájeri Büchelekben is ugyanaz: a nagy táblákra osztott szőlőhegyek, megszakítva meredek hajlatú, fákkal sűrűn benőtt völgyek vagy mély szakadékokkal, közben gyümölcsösökkel, hol a hegyoldal hirtelen esésű, fenyő, bükk és elegyes fájú erdőrészletekkel. Aztán egy-egy darab, néhol keskeny térségre szorított szántóföld, mely alsó végével, legtöbb helyen, az alatta futó völgyfenék pázsitjára ereszkedik. Nyár elején, midőn a természet pompája kifejtésében eléri tetőpontját, e hegyek fáinak különböző árnyalatú, zöld lombjai, ültetvényei, tarkáló veteményei és üdezöld, illatos rétszőnyegeinek mintegy szabályszerűen megosztódó változatossága, ha nem is nagyszerű, de minden bizonnyal a lehető legvonzóbb képet tárja elénk. A hegytetőkön, lejtőkön, sőt több helyen a völgyekben is, kisebb-nagyobb lakóházak fehérlenek szétszórtan. Öt-hat ház a legtöbb, mely egy csoportban összeverődik; különben egymástól alig kőhajításnyira feküsznek s mindegyik lakás egy-egy hozzátartozó birtok szélén van építve».

Muraköz hegyvidékének helységei általában kicsinyek és jelentéktelenek. Még legnevezetesebb *Stridővár* (Strigove). Regényes hosszanti völgyét szőlőhegyek övezik. Már a rómaiak idején is jelentős hely, Nagy Konstantin idejében már püspöksége volt, sőt «a keresztény polemika oroszlánja», Szent Jeromos egyházatya, az Italának nevezett régi latin bibliafordítás átjavítója, a későbbi «Vulgata» írója is itt született volna!* Szent Jeromos kútjának gyógyító erejű forrásvizét a búcsúsok messze elhordják. Ugyancsak Szent Jeromosról nevezett kéttornyú temploma összeépült a pálosok egykori zárdájával. Vára — Castrum Strigo néven — már 1271-ben stb. szerepel és mindig Csáktornya várának sorsában osztozott.

A Stridóvártól délre húzódó főgerinc nyugati fele szaggatott, több különálló hegyháttal, keleti részén meglehetősen összefüggő. Erdőkkel, szőlőhegyekkel és gyümölcsösökkel borított oldalaiból és völgyeiből elszórt telepek fehér házikói kandikálnak elő. A Határörs (Sztanetinec) hegyről, különösen délnek, a tövéből kiinduló, jóval alacso-

* *Dankó József:* Divum Hieronynum oppido Stridonis etc. natum esse. Mainz, 1874.

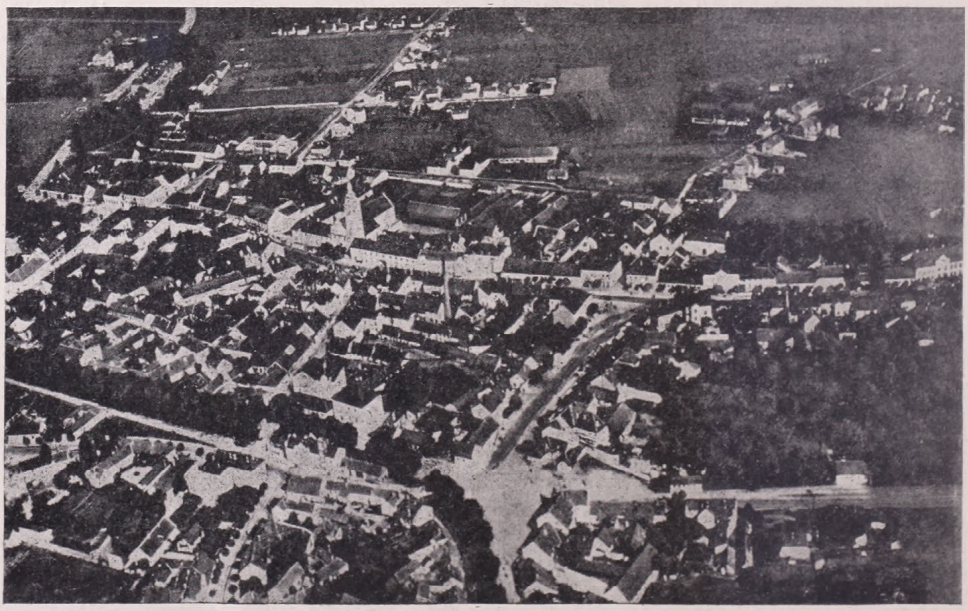

Csáktornya madártávlatból.

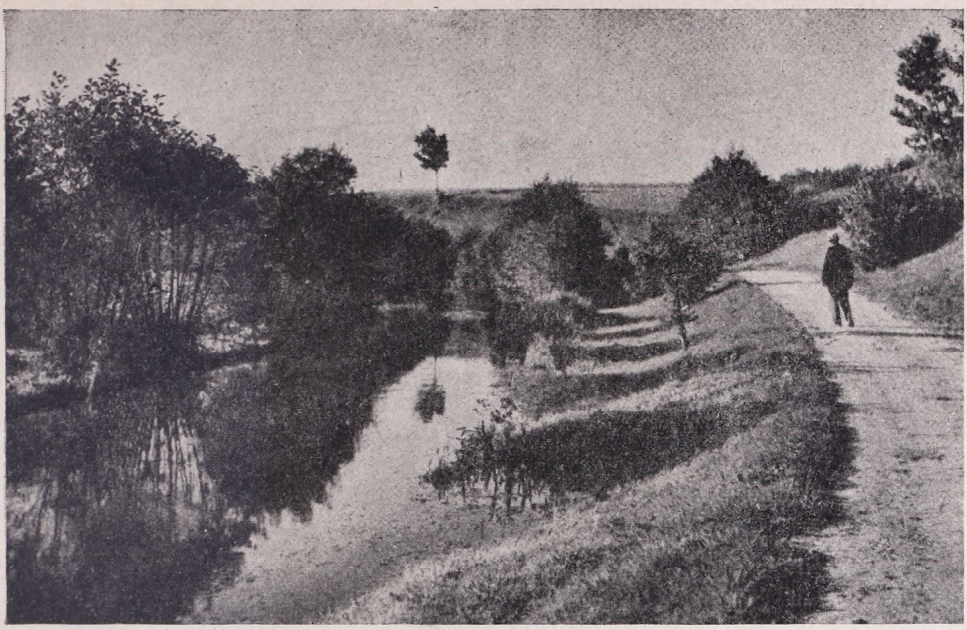

Csáktornyai Zrínyi-vár mögötti részlet.

nyabb nyúlványai felett, felséges tájkép nyílik előttünk, azt messze távolban a horvát- és stájerországi hegyek zárják be.

A hegyvidék felülete sok helyen áll mívelés alatt és ezért kedves, barátságos tájakat, mosolygó völgyeket mutat. Másutt a szőlőtáblák és szántóföldek és a meredek vágású völgyek oldalaiban vadon tenyésző, (tehát itt is őshonos!) gesztenyések változnak gyümölcsösökkel, egyszerű lakóházakkal és itt-ott csinos pincékkel.

A Muraközi dombság főgerincének főpontján érjük *Viziszentgyörgyöt*. «Az innét délre nyíló látókép a legszebb egész Muraközben. Az alattunk menedékesen futó, erdős lankák s távolabb, balra, az egyhangú dombhátak után, a síkság sűrű, fehérlő templomtornyok- s falvakkal tarkázott zöld szőnyege símul a távoli, néhol csak homályos körvonalakban kivehető horvát, somogyi s nyugaton a stájeri hegyekhez».

Dragoszlavecnél kőszén van, Szentilonán, a földmívelés mellett a fazekasipar is virágzik, lóvásárai pedig országszerte híresek. Egykor pálos, majd ferences kolostor is volt itt, míg a Zrínyiek maig épségben álló kápolnája alatti sírboltba a szigetvári hős, Zrínyi Miklós töröktől levágott fejét, legidősebb fia, György szállíttatta el a győri főtemplomból és első neje, Frangepán Katalin mellé helyeztette el. De ebben a kápolnasírboltban nyugszik több Zrínyin kívül a szerencsétlen végű Zrínyi Miklós, a költő is.

A Szentilona melletti Nyírvölgy már a gyengén tagolt *dombvidéken* fekszik, «mely itt a Viziszentgyörgy felől leereszkedő hegységgel észrevétlenül olvad össze, míg északfelé, a hegység és dombvidék közötti határvonal mindenütt éles».

Az inkább fennsíkszerű dombvidék határát köröskörül népes falvak jelölik, köztük Bányaváron (Peklenica) kőolajra is bukkantak, mint a már említett hegyvidéki Szelencén is. A kőolaj «kolomáz» (v. ö. a «kulimász» szóval!) nevű váladékát a nép kocsikenőnek használja. Ugyanitt kismennyiségű kőszenet és vasat is találtak.

A muraközi dombok alatt keletre terül el a Dráva—Mura összefolyásáig az ékalakú síkság, 154 m-re tehető átlagos magassággal. «Területét a Mura és Dráva folyók hajdan keresztül-kasul járták, minélfogva vizenyős, mocsaras helyek, nedves berkek nagy számmal találhatók rajta. Itt egy sűrű sással szegélyezett, vékony ér, amott hosszúra nyúló, széles mocsár ejt tévedésbe: távolról mind a kettőt folyóvíznek nézzük s —

közelebbről tekintve — csak csekély állóvizeik s az azok tükrét helyenkint befedő békalencse-foltok győznek meg az ellenkezőről. Síkok, mélyedések, melyek messziről kaszálóknak látszanak, süppedékes ingoványok, melyek esős idő után hozzáférhetetlen helyekké válnak. Sok itt a sás- és náderdő, zsombék, pocsolya, máshol vízi növényekkel övezett mocsár-foltok csillámlanak. Máskülönben a Muraköz síkságának ligetszerű külsőt kölcsönöznek a jól mívelt szántóföldek s a rétek között sűrűn váltakozó erdőcskék s cserjés szegélyek, melyek vidékét még télen is megóvják a rideg egyhangúságtól».

A muraközi Mura—Ráckanizsa és Muraszerdahely között — alsószakasz-jellegű, több ágra szakadó, sok holtágú folyó. Lejjebb már 100—120 m széles és szelíd folyású, több helyen elmocsarasodott partú. A Murán négy híd vezet át és ezenfelül nyolc helyen *rév*, ezért közlekedésútjai ősidők óta Magyarországba irányítják; míg az egész Muraközben a Dráván csak egy helyen van híd és két helyen rév! Anyagi és szellemi hovatartozandóságát már maga ez a tény is eléggé jelzi és jellemzi.

A Dráva már földrajzilag is egészen más jellegű, rendkívül sebesfolyású. Sok kavicshordaléka miatt számtalan elágazása és erdőkkel borított szigete van. Utóbbiakat, alacsony fekvésük miatt, a megdagadt folyó gyakran elönti. Az Alpokból lerohanó, de itt már alsószakasz-jellegű folyóvíz alkotó és romboló tevékenységét igen jellemző példákban lehet itt a muraközi Dráván véges-végig tanulmányozni. Alsódomború—Légrád—Kotor összeszögelésénél a *Splávánka* (= úszó) és *Okno tőzeglápok* terülnek el s a Dráva vízállásához képest dagadnak vagy apadnak. Dagadáskor növényzetük mintegy úszik. Ezért sok gyanútlanul legelésző állat pusztult már el bennük.

Muraközben a zalaújvári gróf Festetich Jenő-féle épségben levő kastély egyik részlete.

A síkvidék községei sűrűn következnek egymás után Drávamagyaród — a Muraköz és egyúttal egész hazánk legdélnyugatibb fekvésű községétől — Csáktornyán, Perlakon, Alsódomborún át Kotorig, illetve Légrádig, mely utóbbit a medrét gyakran változtató Dráva, topografiailag ugyan kiközösített a Muraközből, de azért történelmileg, néprajzilag és lelkileg mégis szorosan összefügg vele.

Muraköznek jelenleg legnépesebb és legjelentékenyebb városa a nagymultú Csáktornya (165 m). Vára már a rómaiak alatt szerepelt Aguama néven. Későbbi vára helyén már a középkorban, sáncárkokkal körülvett torony, amolyan *mentsvár-torony* (kula) állott, melyet egykori ura, a Csák-nembeli Deme-

Perlak, utcarészlet.

ter után «Csák tornyá»-nak neveztek el. Ezért erőltetett és elfogadhatatlan a túlzóktól a Csako=szőlő és turen=torony-ból származtatott Csakovturen=szőlőtorony vagy a Csakovec=szőlőfalu-féle helynévmagyarázat!

Zrínyi Miklós, a szigetvári hős, az elhanyagolt várat újra építtette, megerősítette és palotájában fegyvertárt rendezett be. A Zrínyiek tovább építették e várat, melyet a költő Zrínyi Miklós állandó székhelyévé és birtokai főerősségévé emelt és nagy hozzáértéssel és műízléssel rendezett be. Műkincseit, pénz-, érem-, könyv- és képtárát *Tollius Jakab* hollandi tudós 1660-ban látogatta meg és írta le.

Itt a várban írta meg Zrínyi Miklós híres «Szigeti veszedelem»-ét, «A török áfium»-ot stb. és innen intézte sikeres támadásait a betolakodó török ellen. Az ő megdöbbentő halála (a közeli kurraneci=zrínyifalvi erdőben, 1664 nov. 18.) után, Csáktornyán futottak össze a Wesselényi-féle összeesküvés szálai, a vár következő ura: Zrínyi Péter kezében. Ennek a bécsi udvar lelkén száradó szörnyű halála (1671 ápr. 30.) után a vár műkincseit és rendkívüli értékeit, a német vezérek és tisztek rablásai örökre elvonták a magyar művelődéstörténelem legfényesebbnek ígérkező lapjairól.

Megfordultak itt Rákóczi kurucai is. Majd az Althan és Festetics grófok kezére került a vár és birtoka. Később közművelődés tekintetében nagyot emelkedett a város, melynek élénk kereskedelme teljesen a 13%-ot kitevő zsidók kezébe jutott. Iskolái lassankint magyar életet teremtettek itt melyet azután, elfogyasztott a világháborút követő felfordulásban a szerbek szomorú inváziója (1918 dec. 24.).*

* Csáktornyáról I. bővebben: Zrínyi Károly: Csáktornya monografiája. U. o. 1905.

HORVÁTORSZÁG

Írta IRMÉDI-MOLNÁR LÁSZLÓ dr.

Messziről, a Kárpátokon túlról, a kievi birodalom mellől húzódtak le a chrvat törzsek folytonos harcok közepette a Kr. u. 630 körüli időben a mai Dráva—Száva—Una vidékére. Itt alapított erős állami szervezetet Mojslav horvát fejedelem (840). A királyi címet 910-ben Tomislav fejedelem veszi fel. Utódai a bizánci uralom alatt elvesztették függetlenségüket. 1075-ben Zvoinimir felszabadítja hazáját Bizánc uralma alól és koronát kapva VII. Gergely pápától, Horvátország királyává koronáztatja magát (1076). A horvát királyság azonban nem sokáig élt, a nemzeti királyi ház 1091-ben már kihalt és ettől az időtől kezdve Horvátország a torzsalkodások birodalma. 1102-ben Kálmán magyar királynak ajánlják fel Zvoinimir koronáját. Elfogadta, helyreállította az ország békéjét és a fejlődés útjára terelve, Horvátország magas kultúrájú országgá lett. A magyarság mellett leélt sok évszázados közösség csak az 1800-as években válik feszültté s az 1914-ben kirobbant világháború végével, 1919-ben a horvátok kimondják az elszakadást és társországként a szerb nemzeti államhoz kapcsolódnak. Ennek az együttélésnek a tartama mindössze 21 év volt. Alig serdült fel az újszülött jugoszláv állam és került a férfikor mesgyéjére, a féktelen szerb nemzeti aspirációk alapjában ásták alá a szerb Karagyorgyevics-dinasztia jogara alatt élő népeket, az egyesült Szerb-Horvát-Szlovén királyságot, vagyis Jugoszláviát. Ebből az összeomlásból került ki hatalmas életerővel az új Horvátország. Uralkodót a nagykultúrájú földközitengeri és adriaitengeri hatalomtól, Olaszországtól kért és kapott. 1941-ben teszi fejére Zvoinimir ősi koronáját a savoyai uralkodóház egyik fiatal és tehetséges tagja, Aimone herceg és veszi kezébe Horvátország kormányzását II. Tomiszláv néven.

Az új Horvátország mai területével, kb. 115,000 km²-rel, történelme során megélt legnagyobb kiterjedését éri el. Határait, bár még nincsenek teljes pontossággal megvonva, a következőkben lehet körvonalazni: nyugaton a Dalmáciára kiterjedő olasz területek mellett két helyen is kiér az Adria partjaira és a velenceiek uralma alatt egykor virágzó Ragusán (Dubrovnik) túl fordul kelet felé. Valószínű, hogy itt az egykori Montenegró és Szerbia határát, a Drinát követi északi irányban, mígcsak el nem éri Crnabaránál a Szávát; innen megtartja már a folyón fekvő határvonalát és Belgrádnál a Dunára kijutva, azon fut tovább Észak-, illetve Ny-ra a Dráváig. A Dráva ősi határ Horvátország és Magyarország között (L. a térképet.).

Ennek a most ilymódon körülhatárolt területnek földrajzi és földtani felépítése igen változatos. A Balkán félsziget északi részét felépítő három földrajzi egységből kettő adja ki a mai Horvátország képét. Ennek a két felszínépítő földrajzi egységnek egyike a Dinaridák, másika az úgynevezett ős- vagy balkáni masszivum. A harmadik az ország területétől messzeeső kárpáti vonulat.

Horvátország. Samobor régi várkastélya.

Az Alpokban kezdődő hegyrendszer redői, amint a karintiai hegyvidéket elérik, már Dinári Alpok néven futnak dél felé és a sokat jelentő Karszt megjelöléssel sajátságos módon alakították ki a vidék tájképi jellegét. A Dinaridák meggyűrt redői végigfutnak Bosznia-Hercegovina nyugati részein, Albánián, Görögországon, majd pedig Kréta, Karpathos, Rodi szigetein keresztül a kisázsiai Taurusban folytatódnak kelet felé.

A Dinári Alpok több redőből álló, fiatal eurázsiai lánchegység. Ezek a felgyűrt redők nagyobbára hatalmas mészkőtömbökből állnak, melyek között nagykiterjedésű homokkőterületek foglalnak helyet. A rengeteg mészkőtengerben az itt említett homokkőterületek adják az ország legtermékenyebb és leglakottabb részeit. A hegység nagyobb része letarolódott, majd roppantul összetöredezve ismét kiemelkedett, miért is a láncheggység mellett egy sajátságos, bonyolult tönkrendszer áll előttünk. Ilyen tönkök pl. a Velebit, a Kis és Nagy Kapella mészkődarabjai. A hegységnek tenger felőli része nagy szigetvilágban végződik. Ezek a szigetek a hegység összetöredezett részeinek besüllyedése következtében alakultak ki. A besüllyedés a Quarneróban éri el legjelentősebb mértékét.

Említettük, hogy a hegység legnagyobb része mészkőből épült fel. Mivel a mészkőnek az a sajátságos tulajdonsága, hogy a víz oldott alakban szállítja tova, tehát repedést záró törmelék nem keletkezik s a tájak teljesen a karsztos jelenségek hatását mutatják. Hatalmas dolinák, poljék, víznyelők, uvalák egész halmaza sorakozik a vidéken. A most leírt képpel teljesen ellenkezőt tapasztalunk a Dinaridák keleti redőire egy óriási tektonikai törés mentén fekvő ős vagy balkáni masszivumban. Ez a Dráva és Száva között elterülő hegyekkel kezdődik és dél felé egészen az Olymposig húzódik.

A masszivumot és a Dinaridákat elválasztó tektonikus vonal mellett eruptív anyagok kerültek elő. Ez a többnyire szerpentinekben gazdag vonal kb. Banja Lukánál kezdődik és lefut a Tesszáliai medencéig. A Dinaridáktól K.-re paleozoosz hegységek lepusztult tönkjei sorakoznak fel, a Szkopljei és Szófiai medencékkel, egészen északra a kárpáti vonulatig. Az Álmus hegység (Fruska Gora) ennek a lepusztult tönkhegységnek északi tartozéka, amelyet teljesen körülvesz a rumai löszvidék. A Dráva—Száva közti térség nyugati felén az Alpok láncainak mészköves, szerteágazó darabjai feküsznek. Ilyenek az Ivanscsicsa, a Macelj, a Kalnik stb.

A folyók a Dinaridák vidékéről futnak le a Szávába illetve a Dunába az ősmasszivumon át (Una, Vrbas, Bosna, Drin stb.). Csak kevés folyó jut el közvetlenül az Adriába és így az ősmasszivum használható völgyek híján a dinári láncokon át csak igen rossz összeköttetésben áll a tengerrel. Ilymódon vizei közül közlekedés szempontjából csak néhány, legfeljebb a Dráva és Száva jöhet tekintetbe. Kisebb szállításokra természetesen a többi folyók is számbajöhetnek.

A Dinaridák és az ősmasszivum találkozásánál az úgynevezett szerpentinvonulat telve van gazdag ércanyaggal ; sok a vas, réz, cink, ólom, alumínium, higany, antimon, króm stb. Jó szén Dolna Tuzla körül, továbbá Ivanecnél, Radobojnál, Zenicánál stb. fordul elő nagyobb mennyiségben.

Őstermelés terén jelentősége csak a Dráva és Száva közti résznek van. Az egykori Bosznia és Hercegovina területe inkább az állattenyésztés hazája, különösen a kecske- és juhnyájak mennyisége tekintélyes. Főterményeik a kukorica, búza, árpa, zab, köles, burgonya, dohány, a gyümölcsök közül a szilva. A terület nagy részét hatalmas erdőségek borítják.

Az új horvát államra nagy munka vár. Rengeteg még hegyei között a feltáratlan érték és nagy mértékben fejleszthető még földjén a rendszeres földmívelés. Az ipar még meglehetősen kezdetleges és ezért a fogyasztás, éppen az ipar hiányában, roppant alacsony. Textiliákban, vasárukban, gépekben stb.-ben egyaránt behozatalra szorul. Legműveltebb és kihasználtabb rész az egykori Dráva és Száva közti Horvátország, amelynek kulturális, gazdasági, ipari stb. viszonyai a magyarokéval együttfejlődve messze maguk mögött hagyták a boszniai és hercegovinai részekét. Dalmáciának különösen a halászata fejlett, sőt újabban a mezőgazdasági termelésben is emelkedés látható. Ásványi forrásokban gazdag Lipik, Teplic, Daruvár, Stubica, Ilidze, Banja Luka stb. vidéke.

Népi összetételekben az új királyság nem egységes. Két nagyobbszámú nemzeti-

Hercegovina, Mosztar.

Tájrészlet a Plitvicai tavakról.

sége van éspedig a szerb, meg a szlovén. Olasz, magyar és német lakosságának száma csekély.

A lakosság legsűrűbb Zágráb környékén, legritkább a Dinaridákban. A tengerparton ismét sűrűbb a népesség. A foglalkozás nagy általánosságban őstermelő és pásztorkodó. Utóbbi különösen az ősmasszivum tájain csaknem kizárólagos.

Az ország városai közül Zágráb roppant fejlődésnek indult az utóbbi évtizedekben. Szép, modern épületek sorakoznak a történelmi levegőjű városban. Lakóinak száma túlhaladta már a 200,000-et. A szépen fejlődő Szarajevó is közel jár már a 100,000-es lélekszámhoz. Banja Luka ma még mindössze 25,000 lelket számlál. Ezt a városkát kívánja — amint hírlik — a jelenlegi államfő, Ante Pavelics fővárossá tenni.

A Dráva—Száva közti terület a bosnyák és hercegovinai vidéktől tehát élesen elüt. Elüt mind népiségre, műveltségi fokra, vallásra, mind pedig foglalkozásra nézve. Az új államnak ezeket az ellentéteket kell mielőbb megszüntetni és azon igyekezni, hogy a déli kezdetleges életteret mielőbb a maga hasonlatosságára alakítsa át és felemelje magához a derék bosnyák és dalmát népelemeket lehetőleg arra a kulturális fokra, amelyen a vezető horvát nép áll.

BOLYONGÁS A FEKETE HEGYEK ORSZÁGÁBAN

Írta KORMOS TIVADAR dr.

«Fekete hegyek országa»! — Honnan ered ez az elnevezés? Hiszen ezek a hegyek tündöklően fehérek! Valószínűleg a hajdani sűrű erdőktől, amelyek ma már legnagyobbrészt eltűntek. Legszembetűnőbb az erdők pusztulása a karsztos területeken, a mészkő és dolomit széles, kopár övében, ahol a letarolt erdők helyén óriási munkát és temérdek költséget igényelne az újraültetés. Azt a kevés talajt, amit az erdők hosszú évezredek során önmaguknak teremtettek, elmossa az eső, elfújja a szél és nem marad egyéb, mint csupasz szikla. A csapadék útja a karsztban egyenest a mélységbe visz, a felszínen még a legnagyobb esőzés után sem marad belőle semmi, kivéve télen, a mélyebben fekvő lefolyástalan teknőkben, a poljékban. Az elkarsztosodott mészkőhegység olyan mint a szivacs. A víz szövevényes földalatti rejtekutakon hihetetlen gyorsasággal száll alá a tenger felé. Ahol a karsztvíz át nem eresztő rétegekre jut, vagy a tenger szintje közelében, ahol megszűnik az esés és a földalatti út véget ér, állandó vagy időszakos, gyakran hatalmas víztömegeket szállító források, patakok és folyók törnek elő. Az 1000—2000 méter magasságban emelkedő mészkőgerinceken vagy fennsíkokon nyoma sincsen forrásnak. Egyes, eléggé ritka, napsütéstől védett sziklamedencékben olykor egész éven át megmarad az esővíz.

A mesterségemmel járó hosszú évtizedes vándorélet egyik legsívárabb emléke az a montenegrói utam, amelyre tizenkét évvel ezelőtt Cattaróból indultam. A kezdet biztató volt, mert gépkocsin robogtunk fel a Lovcsenre és onnan Nyegusi-n, «Nikita» király szülőfalaján át Csevóra. Innen Danilovgradra vezet tovább az út, mi azonban Niksics felé igyekeztünk és útközben aprólékos földtani és bányászati megfigyelések lévén műsoron, búcsút kellett mondanunk a gépkocsinak és sajnos — az útnak is.

Csevón úgy ahogy meghaltunk egy útszéli csárdában, másnap hajnalban pedig, nyers sonkából és feketekávéból álló reggeli után, előálltak megrendelt «paripáink», amelyeket a végzet arra kárhoztatott, hogy Montenegróban tengessék életüket és bennünket a sziklaóceánon keresztül Niksicsbe szállítsanak. Mire felkapaszkodtunk egy pár kopár hegyre és nagykeservesen megint lemásztunk róluk, dél lett. Megéheztünk. Vezetőnk azzal biztatott, hogy a legközelebbi falutól, ahol majd minden jóval ellátnak, legföljebb egy órányira vagyunk. Ámde eltelt az óra, el a második, harmadik, sőt negyedik is, s az igéret földjének még színét sem látjuk. Végre délután messziről feltűnik *Bata* «falu» — nyolc-tíz viskó néhány négyzetkilométeren! — és hat órakor végre bekocogtunk egy gyanús külsejű magános ház udvarára; vezetőm büszkén jelenti, hogy helyben vagyunk. Úgy látszik, montenegrói időszámítás szerint egy óra nem hatvan, hanem háromszázhatvan percből áll!

Alkonyodik, mire be-

kopogunk a vendéglátó gazda hajlékába. Pár lépcső vezet a házba, ez mindössze egy nagy szobából áll. A háttérben kezdetleges gazdasági szerszámok, házilag font kötelek, birkabőrtömlők, gyanús illatú száradó bőrök, néhány süldőmalac, vagy féltucat tyúk és egy kackiás kakas ; egy falka birka — lehet 20—25 darab, — meg három macska. Ebből a vegyes háttérből kiemelkedik elől a nagy nyitott tűzhely, körülötte a család : öregek, fiatalok, gyerekek, nyolcan vagy kilencen ; a tűz fölött gígászi vaskondér, mintegy negyedhektó víz forr benne. A háziasszony máris belesurrant egy halom kukoricalisztet és csakhamar főni kezd a hegylakók nemzeti eledele : a polenta.

A kilátásba helyezett földi javak helyett be kell érnünk polentával és juhtejjel. A szerény vacsora után egy darabig folyik még a beszéd, majd szépen elköszönnek az idegenek hírére összeverődött szomszédok és mi is hozzákészülünk az éjszakai pihenéshez. Ledűlök a leterített szénára. A tűz kialvóban, már csak pislákol. Egerek kotorásznak körülöttem, macskák lopakodnak utánuk, a legkülönbözőbb illatok szállnak a csípős füsttől terhes levegőben és — felvonul az apró, ugrabugráló ellenségek népes, vérszomjas hadserege. Hamarosan megfutamodom s az udvaron ütök tanyát. Még szerencse, hogy elállt az eső.

Uttalan utakon, dolinából dolinába kapaszkodva kínlódtunk másnap tovább észak felé. A következő három nap közül kettőt megint olyan vidéken töltöttünk, ahol egy-két parasztviskón kívül semmi menedéket sem találtunk. Persze, ennivaló se volt egyéb, mint juhsajt, tej és polenta. A kenyeret itt nem ismerik. Újabb két álmatlan éjszaka következett. De nem hiányoztak az érdekes epizódok sem. Megismerkedtem például az egyik hirhedt *komit* (nem komitácsi!) vezérrel, aki nagyon barátságos, rendes embernek bizonyult. Későbbi utaimon ő volt a legmegbízhatóbb vezetőm. Egyik éjjel meg farkas támadt a juhnyájra. A háznép keservesen panaszkodott és szidta a szerbeket, mert elszedték a fegyvereiket a «jugoszláv egység» megteremtése után. Úgy vettem észre, általában nem nagyon kedvelik itt a hegyek között a szerbeket. Ebben a szabadsághoz szokott hegyi népben különben is nagyon sok büszkeség lakik. Egyízben majdnem kivert a gazda a szérűskertjéből, ahová *állítólag* engedélye nélkül hatoltunk be, de egyúttal megmagyarázta, hogy mindenével rendelkezhetünk, ha előre szólunk. És

A Crno Jezero (Fekete-tó), háttérben Zsablyák.

szinte úri természetességgel nyujtott vendégszeretetük valóban bámulatraméltó. Még a legszegényebb hegyilakó is örömmel megosztja mindenét vendégével és halálosan megsértődik, ha az ember pénzt kínál a szívességeért.

Egyik este nagy örömünkre csendőrörsre bukkantunk és ott ütöttük fel a tanyánkat. Tisztaság volt náluk és rendes, nyugalmas ágyak. Végre, utunk hetedik napján, közeledtünk Niksics felé. Amikor megláttam a mélyen alattunk kanyargó országút fehéren világló szalagját, amely a Cattarói öbölből észak felé vezet, egyszerre elfelejtettem minden fáradságot. Leereszkedtünk az útra, majd vígan kocogtunk tovább a niksicsi polje felé. Három órai lovaglás után szerencsésen beérkeztünk a városkába, a Zeta-bánság székhelyére. Eléggé tűrhető szállodát és nemcsak jó vacsorát, hanem egy kancsó meleg vizet is kaptunk. És ami a fő : ott várt már jóelőre megrendelt autónk. Még aznap éjjel továbbutazhattunk vele.

Niksics olyanféle, mint a mi kisebb alföldi városaink voltak félszázaddal ezelőtt. Piacterén minden hétfőn tartanak vásárnapot, ilyenkor messze földről ideözönlik a hegyek népe. Persze, inkább csak a szórakozás, meg a politizálás kedvéért, mert birkán, birkabőrön, sajton, kevés főzeléken és gyümölcsön kívül vajmi kevés árusítani való akad. Niksics püspöki székhely, szép régi dómmal, belső falain a török-montenegrói háború hősi halottai vannak névszerint megörökítve. A dóm mellett díszeleg a király hajdani emeletes nyárilaka ; ma főgimnázium van benne.

A Niksicsből Danilovgrad felé vezető út mentén, a várostól félórányira áll a montenegróiak országszerte híres búcsújáró helye, az Osztrog monostor. Az alsó kolostor a házfőnök székhelye, továbbá szerény turistaszálló és vendéglő ; itt kitűnő, friss, parázson sült pisztrángot kapunk. A felső monostorba már csak gyalog lehet feljutni. Negyedórai kapaszkodás után meglepetve állunk meg a hatalmas sziklabarlangba épített kalugyerklastrom előtt. Itt csak egy soros barát lakik, aki végigvezet a szent helyen, büszkén mutogatja a nevezetességeket, főként a barlangból fakadó, a monostort is kitűnő vízzel ellátó forrást.

Innen észak felé megyünk tovább Zsablyákra. A nyolcvan kilométeres autóút igen vadregényes. Ez az alhavasi pásztorfalu a Durmitor tövében fekvő kies «Crno

A Skutari-tó Skodra vára felől.

Jezero» (Fekete tó) partja közelében van. A Durmitor Montenegró hegyeinek a királya ; legmagasabb csúcsa, a Bobotov Kuk 2485 méter magas és ezenkívül még hat csúcsa jóval meghaladja a 2000 métert. A Durmitort az erdőöv határáig sűrű ősfenyves borítja ; a medvék, farkasok, fajdok hazája ez, a havasok kopasz sziklabércein pedig zergefalkák tanyáznak. A zsablyáki pásztor nyaranta a havasi legelőkön és a nyájával, télen falusi viskójában húzódik meg és nehezen várja a szigorú és sokméteres hóval beköszöntő zord idők múlását.

Régi török híd a Rijekán.

A «Crno Jezero» a vizében sötéten visszatükröző fenyvesek miatt valóban feketének látszik s a háttérben emelkedő hegyóriásokkal felejthetetlen látvány. A hegység rejtelmes szurdokait, csúcsait, barlangjait — utóbbiak között még jégbarlang is akad — a néphagyomány regékkel övezte. A Durmitor csúcsairól pazar kilátás nyílik a körös-körül csillogó harminc tengerszemre. Smaragdzöld színük élesen elüt a napfényben ragyogó mészkőszirtek vakító fehérségétől. Pillantásunk messze kalandozik : ellátunk Plevlje felé a novipazari szandzsákba, látjuk Albánia, Bosznia-Hercegovina és Dalmácia hegyeit ; előttünk csillog a távolban Montenegro gyöngye: a Szkutari tó, a pelikánok hazája is. A hatalmas tó keleti partja a hasonló nevű várossal és Skodra ősi várával már albán területen van.

A Durmitor nemcsak a nemzetközi turistáknak, hanem a vadászoknak is vágyálma, mert a montenegrói hegykirálynak elsőrendű, derék bakokban bővelkedő zergeállománya van, a medvékről és egyéb kívánatos vadról nem is szólva. Az utóbbi években, mondják, nagy léptekkel haladt előre itt is az idegenforgalom növelését célzó mozgalom, ma már egészen jó turistaszállók és elég jó ellátás található Zsablyákon. Mondanom sem kell, hogy a tengerszemek és az erdei patakok pisztrángban bővelkednek.

Ha a Durmitor hegytömegétől délkeletre fordulunk, másik hatalmas hegység emelkedik előttünk : a 2000 méter magas, három csúccsal büszkélkedő Vojnik. Erdőrengetegében annyi a medve és a farkas, hogy havasi legelőin a pásztorok meg se próbálják a legeltetést. A Vojnik északkeleti oldalán a festői szépségű részletekben gazdag Tara völgyre pompás kilátás nyílik. Itt van a kies fekvésű Kolasin városka, ahonnan a szerpentinbe és diabázba ágyazott folyómeder mentén az ország legkeletibb csücskén emelkedő vaszojevicsi hegyekbe visz az út. Az Andrijevica—Berane—Ipek közötti vidék mindvégig régi vulkáni kőzetekből épült, ez rézércekben és piritben rendkívül gazdag. Kár, hogy a vasúttól, illetőleg a tengertől való nagy távolság és a lehetetlen közlekedési viszonyok eddig megakadályozták az ércek hasznosítását. Most majd bizonyára másként lesz.

Hegyvidéki vándorlásaink befejezése után újból visszatérünk barátságos niksicsi szállodánkba. Pár napot jól megérdemelt pihenésnek szentelünk. Azután a Zeta völgyében vezet utunk Danilovgradba. Jókora «falu» ; Danilo egykori trónörökös kastélya áll itt. Innen a városka neve is. A kastély jóképű falusi kuria, nincsen rajta semmi különös látnivaló. Danilovgradot elhagyva, csakhamar termékeny rónára jutunk. Ez Montenegro fő éléskamrája. Alján, a tengerrel csaknem egy szintben, az ország legnagyobb városa : Podgorica fekszik. Itt már tiszta szállodát találunk s az ellátás is tűrhető. Nagy szerephez jut az étlapon a pisztráng és az ángolna, amelyek itt, a Zeta folyó alsó részében csodálatosképen együtt él. Ha déli irányban követjük a folyót a Szkutari tó felé, mélyen fekvő mészkősíkon vezet át az út. A térszín olyan sík, akár

az asztal s a folyók és mellékpatakjaik ebbe a «táblába» vágódtak bele. Csodálatos kép! A laposon alig ujjnyi vastag a húmusz s alóla kivirít a fehér mészkő. A mészkőbe 8—10 méter mély kanyónt vágott a fenekén smaragdzölden csillogó víz.

A Szkutari tó innenső partján jugoszláv, a tulsón albán határőrség állt. Nagybátran nekiindultam, hogy körülnézzek a tóparton. Ám alig lépek kettőt, elém ugrik a határőr és mellemnek szegzi szuronyát. Nem lehet továbbmenni, goszpodár! Mondom neki, nem akarok én átmenni az albán sógorhoz, csak a vízi madarakat szeretném egy kissé megfigyelni a hídról. Végre néhány cigaretta meggyőzi békés szándékomról a vitézt és megengedi, hogy a híd közepéig elmehessek. Még jóformán el se indultam, már jön a tulsó partról az albán és most ővele gyűlik meg a bajom. Itt is leadok pár cigarettát, majd megállok «két tűz között» és gyönyörködöm a gémekben, vadkacsákban, sirályokban. Bevallom, pelikánt szerettem volna látni, de ez a vágyam nem teljesült.

Rijeka-tól a festői részletekben bővelkedő hasonló nevű folyót követjük a Szkutari tó felé. Apró, laposfenekű gőzös közlekedik a folyón meg a tavon s ezen jutunk el a virpazári vasútállomáshoz is. A Rijeka alig két kilométerrel a városka fölött sziklából tör elő és a várostól húsz percnyire már hajózható. A mintegy 10 kilométer hosszú folyót a crnagorcok büszkén «montenegrói Mississippi»-nek nevezik. Rövid folyó, de annál hamarabb eljutunk rajta a hatalmas tóba, mely 40 kilométer hosszú, 14 kilométer széles es átlagosan 10 méter mély. A tóban harmincöt sziget van. Temérdek vizimadár népesíti be a végtelen nádasokat és rendkívül nagy a tó halgazdagsága is. Tavi pisztráng, ángolna, csuka, ponty, a szardellaszerű «uklijeva» (szárított állapotban «scoranza») és a lapostestű «skobalj» a tó fő hala. Kivitelre főként a nagy tömegben zsákmányolt két utóbbi kerül. Az uklijeva pikkelyéből mesterséges gyöngyöket készítenek.

Mielőtt búcsút mondanánk a Szkutari tónak, a tóba nyúló félszigeten épült Virpazárban állunk meg rövid pihenőre. Érdekes régi fészek, ódon várfalakkal és szép, régi, háromíves híddal. Itt még minden a török uralomra emlékeztet. A pénteken lejátszódó hetivásárokon itt adnak egymásnak találkozót a montenegróiak és az albánok s ide hordják össze a távoli Crmnicsko-polje dús terményeit: a kiváló dohányt, a pompás gyümölcsöket és a híres Crmnicsko-vörösbort, kecskebőr tömlőkben. Még így is kiváló ital!

Ulcinj, régi török város az albán határon.

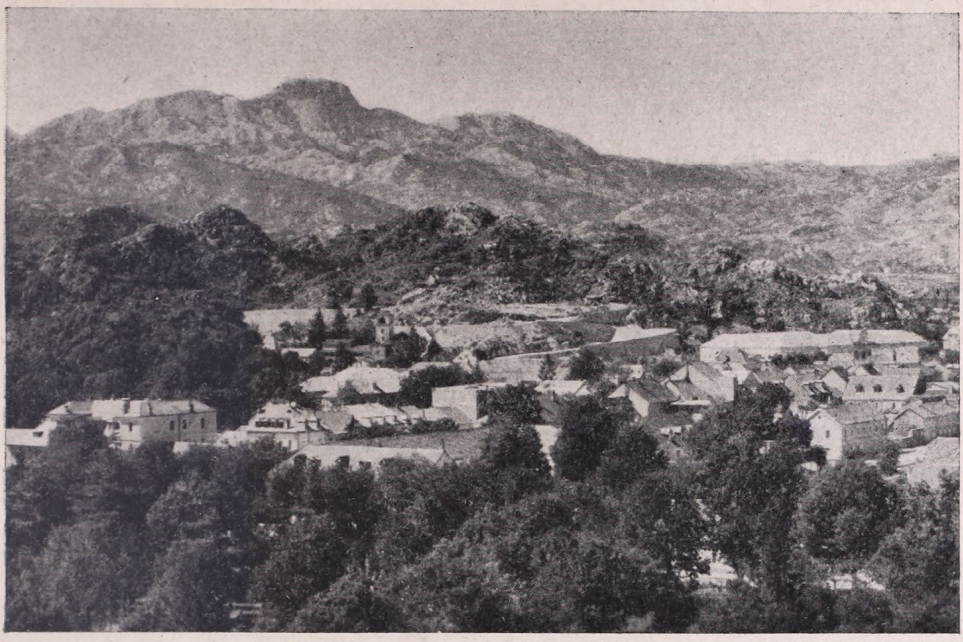

Cetinje.

Virpazárból vasút vezet Antivariba (Bar). Ez volt egészen az 1939-ig Montenegro egyetlen vasútja. Azóta már túlhaladta Niksics vidéke, mert két év előtt megnyílt a Niksics—Bilecsa között újonnan épített szép vasútvonal is. Vonatra ülünk és ledöcögünk a «Fekete hegyek» kikötőjébe : Bar-ba. A régi török város neve Sztari Bar (innen «Antivari»), ez kissé beljebb van a hegyek felé és ma már jóformán a multé. Novi Bar, a kikötőváros ellenben egész rendes hely. Van modern szállodája és eléggé élénk a forgalma. Innen indul útjára a montenegrói dohány, olaj és bor, itt rakják hajóra a «Fekete hegyek» fáját is ; innen viszik hordókban a Szkutari tóból származó sózott és füstölt halat, meg az ország egyéb terményeit : fügét, szőlőt, mandulát, egyéb gyümölcsöt ; állatbőröket, sőt bányatermékeket is.

Barból hajókirándulást teszünk Ulcsiny-ba (Dulcigno), az albán határra, ahol a Bojana a határ Montenegro és Albánia között. A tenger a part mentén olyan sekély, hogy még a kis helyi gőzös sem köthet ki, hanem megáll a közelében és bennünket onnan csónakon visznek partra. Jókora városka, nagyobb mint Bar, több mint 5000 lakosa van. Ulcsiny már a rómaiak idejében fennállt és «Olcinium» néven nagy tengeri csaták színtere volt. Később bizánci, majd szerb, velencei és végül török uralom alá került és hírhedt kalózfészekké lett. Az 1877. évi török—montenegrói háborúban visszakerült montenegrói szerb uralom alá, de itt maradtak az összes török emlékek : a bazárok, háremek, imatornyok és ami a legérdekesebb : egy muzulmán négerkolónia, amelynek láttán valahol Afrikába képzeli magát az idegen. Nem mindennapi dolog Európában sűrűn lefátyolozott néger asszonyokat látni. Amott hatalmas, öles néger jön szembe, turbánján köröskörül fehér kendő. Annak a jele, hogy megjárta Mekkát. Néger hodzsa az Adria partján! Estenden néger muezzin hallatja vontatott imaénekét a karcsú minaré erkélyéről... Lenn a tengeren halászbárkák húznak éjjeli halászatra, a parti kocsma előtt fehér nemezsapkás albánok üldögélnek és érthetetlen nyelvükön komolyan politizálnak. Nem értem ugyan a beszédjüket, de már megszoktam a Balkánon, hogy ha két ember beszélget, csak politikáról lehet szó.

Elmerengek a multon... Vajjon milyen világ lehetett itt régen, amikor még az albánok illir ősei voltak az urak? A csillagok akkor is époly fényesen ragyogtak, mint ma, a tenger ugyanolyan sötét azurkék színben tündökölt, a hegyek épúgy emelkedtek a partvidék fölé, mint most. Akkor is emberek éltek itt, akiknek megvoltak az örömeik és szenvedéseik: születtek, éltek, szerettek és meghaltak, csakúgy, mint ma... És mégis, mennyire más lehetett az a régi világ, amikor a római praetor seregével fölvonult az ősi Skodra ellen és foglyul ejtette Gentiust, az illirek királyát... Az ember és az ő küzdelmei azonban lényegben mitsem változtak, csupán a módszerek lettek mások!

Visszafelé Podgoricán át vezet az út Cetinje felé. Útközben meglátogatjuk a «montenegrói Pompejit»: Dioklea romjait. Diocletian császár az egykorú följegyzések szerint szenvedélyes vadász volt és minthogy Albánia és Montenegro vadban ma is bővelkedő hegyvidékei az ókorban a vadászok valóságos paradicsoma lehetett, Illiriának a római birodalomtól történt megszállása után a mai Podgorica mellett pompás vadászkastélyt építtetett, ahová spalatoi csodapalotájából gyakran kirándult. Dioklea romjai tekintélyes méretűek és egész utcasorok, terek, házak maradványai ismerhetők fel bennük. Maga a vadászkastély a Moracsa folyó partján épült.

Kanyargós szerpentinákon kaptatunk Cetinje felé és pár órai út után baj nélkül megérkezünk a híres «fővárosba», ebbe az öreg sasfészekbe, ahol a világháború derekáig a crnagorcok szeretett uralkodója: Nikola király, a XVI. században Hercegovinából bevándorolt Petrovics-Nyegus család sarja székelt. Nikola (és nem Nikita!) igazi demokrata uralkodó volt, valóságos pátriarchája népének és szépszámú családjának. Kedves, barátságos öreg úr, derüs költői lélek, amellett rendkívül eszes, ravasz és szigorú országvezető, aki hosszú országlása alatt mindenhonnan tudott népe részére előnyöket biztosítani. Leányai révén az olasz, orosz, szerb, osztrák-magyar, román uralkodócsaládokkal tartott közeli rokonságot és Európa összes udvarai elhalmozták figyelmük jeleivel. Az egyemeletes, egyszerű külsejű királyi palota, amely ma egész berendezésével együtt múzeum, számtalan bizonyítékát őrzi a néhai király kitűnő összeköttetéseinek.

Cetinje egyébként kis városka, alig 4000 lakosa van. Ha az ember nem ismerné a Fekete hegyek népének életmódját, bajosan tudná megérteni, hogy miért kellett a király székhelyét ide, a viztelen, kopár hegyek közé építeni? De hát épen azért van ez így, mert Nikola király maga is a karszt szülötte volt és állandóan közel akart lenni az ő hegyi népéhez.

A háború előtti években eléggé zajos élet folyt itt, a külföldi diplomaták modern villasora is erről beszél. 1911-ben még katonai akadémiát is kapott Cetinje, nem is szólva az emeletes, jókora «parlament»-épületről, amelyben az üléstermen kivül múzeum, könyvtár, olvasóterem és színház is volt.

Minden kicsinysége mellett is van valami nagyvárosias színezete ennek a városkának, kivált most, amikor a Lovcsenre vezető út kiszélesítésével Cetinjét megnyitották a nemzetközi idegenforgalom előtt. A Raguzából érkező temérdek turista legalább is megebédel Cetinjében s ez az átmenő forgalom rövid pár év alatt néhány igazán modern, szép szállodát varázsolt ide a kőrengetegbe. Cetinje kopár mészkőhegyektől körülvett lefolyástalan poljéban fekszik (680 m t. sz. f.) Amikor a világháború idején (1917-ben) elsőizben jártam itt, a város még ciszternákból kapta a vizet. Ma már vízvezetéke van, az a mintegy 10 km-re délen emelkedő Obzovica hegy forrásainak a vizét szállítja. Kitűnő, hideg forrásvíz; megfizethetetlen kincs ebben a kőbirodalomban, ahol a víz a szitává lyukgatott mészkövön elillan.

Cetinje utcáin, kivált ünnepnap délután, színpompás képben gyönyörködhetik az idegen. Ilyenkor előkerülnek a valódi arannyal dúsan telehímzett piros bársony mellénykék, égszínkék ujjasok és eleven néprajzi kiállításként hömpölyög a tömeg a korzón. Sajnos, ma már napról-napra fogy itt is a népviselet, nem telik fínom posztóra, bársonyra, arany sujtásra, szattyánbőrcsizmára s a gyönyörű ősi öltözek helyébe árúházban vásárolt kész ruha és Bata-cipő kerül. A régi, ezüsttel, arannyal, ékkövekkel kirakott kardok és pisztolyok a régiségkereskedők kirakatába s onnan a múzeumokba kerültek; a régi dicsőség a multé s arról guzlája mellett már csak a regős beszél...

IRODALOM

Gáspár Gyula: *A visszatért Erdély útikönyve.* Kis 8°, 67 oldal. Egy térképvázlattal. Budapest. Franklin-Társulat kiadása.

Bizonyosan nagyon sokan vannak, akik alig várják, hogy elkerülhessenek Erdélybe. A fiatalabbak közül a megszállás ideje alatt kevesen juthattak át a határon és az idősebb korosztályokban is sokan vannak, akik nem fordultak még meg az ország keleti részében. Most csak a háború okozta nehéz közlekedésviszonyokat nyögjük, csak az akadályoz meg sokakat az útrakelésben. Remélhetően nyárra a jobb, a kirándulásokra alkalmas idővel együtt a jobb közlekedés is megszületik és akkor bizonyára sokan szeretnének az útra egy kis útbaigazítót is magukkal vinni. Ennek az érthető szükségletnek a kielégítése indíthatta a szerzőt arra, hogy rövid áttekintést nyujtó kis útikönyvét megírja. A főbb vasútvonalak és utak mentén haladva sorolja fel mondanivalóit. Azok rövidre fogva a vidék, a környezet történetére, látnivalóira hívják fel a figyelmet, hiszen sokat mondani ilyen kis terjedelemben nem igen lehet. A terület túl nagy hozzá. A fontosabb dolgok mind sorra kerülnek és az utazók, a kirándulók átlagának többre nincsen is szüksége. Az útleírás egy-egy szakasza mindig egy-egy nagyobb városban végződik. Ezeken a nagyobb állomásokon meg-megáll a szerző velünk és rövid földrajzi és történeti stb. összefoglalásban ismerteti az illető várost (pl. Nagyvárad, Kolozsvár, Dés, Beszterce, Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely stb.).

Bárcsak mennél hamarább megindulhatna a hazai belső vándorforgalom. Akkor bizonyára sokan fogják lapozgatni ezt a sok szeretettel és igyekezettel írt könyvecskét is, amely rövid idő alatt második kiadását érte el. *A. K.*

Gheyselinck R.: *A nyughatatlan Föld.* Fordította Bogsch László. A fordítást átnézte Zsivny Viktor. A Kir. Magy Természettudományi Társulat Természettudományi Könyvkiadóvállalata, 118. kötet. 8°, 64 tábla és 59 szövegközötti kép. 298 oldal. Budapest, 1941. Kiadja a Kir. Magy. Természettudományi Társulat. Ára tagoknak 7.20 pengő.

A könyv előszavában olvashatjuk, hogy a természettudományok sok ága közül a nagyközönség a legkevésbbé a földtan iránt érdeklődik. Ennek nem maga a tudomány az oka, mert a földtan bizony nem a «poros kövek, a szürke kövületek és a száraz adatok» halmaza, mert a Föld nem halott, életnélküli égitest. Örökös mozgás és átalakulás megy végbe a Földön, az a könyv címének megfelelően tényleg «nyugtalan» és csak egy-egy szerző rátermettségétől függ, hogy erről a mozgalmas életről úgy tudjon beszámolni, hogy az a távolabb állók érdeklődését huzamosabban felkeltse. A Természettudományi Társulat választmánya nagyon jól döntött, amikor a földtan népszerűsítését Gheyselinck munkájával akarja szolgálni. A Földet érdeklő minden fontosabb kérdés megbeszélésére, bemutatására sor kerül és annak sikerét nemcsak a jó szöveg, hanem a bőséges kép- és ábraanyag is biztosítja. Hogy a Földet érdeklő kérdések közül semmi sem maradt ki, azt a nagy fejezetcímek is igazolják: I. A rejtélyes kezdet; II. A Föld arca; III. Megkövesült élet; IV. A nagy ritmus; V. A hegyek keletkezése; VI. Az ingatag kéreg.

A fordító dícséretére szolgál, hogy a Természettudományi Társulat régi igyekezetének és szellemének megfelelően fordítása magyaros és még a legjobban elterjedt idegen szakkifejezéseket is magyarosakkal helyettesíti. *Kéz A.*

Gregory K. W. és Raven. G. H.: *Gorillák nyomában.* Fordította Szent-Iványi József. A fordítást átnézte és a függeléket írta: Éhik Gyula. A Kir. Magy. Természettudományi Társulat Természettudományi Könyvkiadóvállalata, 119. kötet. 8°, 32 tábla és 2 térkép. 317 oldal. Budapest, 1940. Kiadja a Kir. Magy. Természettudományi Társulat. Ára tagoknak 7.20. P.

A columbiai egyetem orvosi és sebészeti karán az egyik kutató orvosprofesszornak fejlődéstani tanulmányokra többek között gorillák, valamint a kultúrátlan emberek cipőhasználattól még el nem rontott lábainak vizsgálatára lett volna szüksége. Megfelelő anyagért az Amerikai Természettudományi Múzeum anatómiai osztályához fordult, de kérését azonnal az sem tudta teljesíteni. Jellemző az amerikai viszonyokra, hogy a hiány pótlására a Múzeum embertani mérésekre és gorillavadászatra menten expedíciót szervezett. Ennek az expedíciónak melléktermeke ez a könyv. A munka nagyobb részét Gregory a tudós, a kisebbiket Raven, a világ sok részén megfordult gyüjtő írta. A szerzők beszámolnak az utazás és a vadászat sok apró részletéről, közülök Gregorynak azonban nagyon sok természettudományos

apróságon is megakad a szeme. Előbb a keletafrikai nagy tavak vidékén töltenek hosszabb időt, azután Kamerunban bujkálnak az őserdőben nagyon hosszadalmasan a gorillák nyomába, mert az elejtendő példányokat jól ki kell választani és lehetőleg csak fejlövéssel lehet őket terítékre hozni, hogy a későbbi anatómiai boncolás céljaira gondolva, megfelelően állandósítani lehessen a hullákat. Hogy ilyen körülmények között a szerzőknek az afrikai életről, az őserdő világáról, a bennszülöttekről és általában a mai afrikai viszonyokról sok érdekes mondanivalójuk akadhat, az természetes. Fokozza a könyv érdekességét, hogy utazóink nagyon hosszú darabon Stanley útvonalát követik és így sok alkalmunk nyílik érdekes összehasonlításokra.

A fordító nagyon példásan oldotta meg feladatát, a könyv magyarsága elsőrangú. A sok kép közül néhány technikailag tökéletesebb is lehetett volna, de ennek az őserdei rossz megvilágítás az oka. Kár, hogy a térképek kezdetleges kivitelűek.

Kéz A.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Német hegymászó-eredmények Dél-Amerikában.

A Hans Kinzl professzor vezetésével még a mult év elején Peruba utazott német tudományos és hegymászó csoport fényes eredményekről számol be első jelentéseiben. Útjuk első állomása a Cordillera Blanca hegylánc, amelyet 1932-ben Borcher kezdett térképezni és feltárni. Borcher munkáját dél felé folytatták és 80 km hosszúságban összesen kereken 4000 km² terület térképfelvételeivel készültek el. Borcher gleccserjelzéseit mind megvizsgálták és azt tapasztalták, hogy az utóbbi hét év alatt, a Cordillera Blanca gleccserei átlag 60 m-rel megrövidültek. A hegymászó csoport H. Schweizer vezetésével hét hatezer méteres csúcsot mászott meg, köztük a Huascaran Pico Nortet (6655 m), Palcarajut (6150 m), Ranrapalcat (6150 m) és Contrahierbest (6036 m). A Cordillera Blanca feltárása után a kutatók Huanacayoba utaztak, hogy munkájukat ennek környékén folytassák.

A német kutatókat a háború Dél-amerikában érte és ott is fogta. Nagyon lehetséges, hogy a hosszúra nyúló kényszerű perui tartózkodás miatt a német expedíció sokkal súlyosabb tudományos zsákmánnyal tér majd haza, — mint különben tehette volna. *P. J.*

A német földreform és telepítés eredménye.

A német földreformnak az a törekvése, hogy életképes kisbirtokosságot teremtsen új parasztbirtokok létesítése és a törpebirtokok növelése révén. 1933 és 1939 között 21.200 új parasztbirtokot osztott ki a birodalomban összesen 346,000 ha területen s 70,000 törpebirtokot egészített ki akkorává, hogy termelése gazdaságos legyen, tulajdonosának és családjának megfelelő megélhetést biztosítson. Ugyanebben az időben 45.000 ha-t fordítottak a nagy gépkocsi utak, nyugati erődítményvonal és katonai üzemek számára kisajátított területek kisbirtokosainak kárpótlására és áttelepítésére. 1940 elején 107,300 ha-nyi terület állott a telepítő mozgalom rendelkezésére. Az új parasztbirtokok átlagos nagysága most 22·6 ha (52 magyar hold).

A telepítés igaz nagy arányokban csak a háború befejezése után indulhat meg, de a tevékenység kis mértékben ma is folyik a Warthegauban és Danzig—Nyugat-Poroszországban. 1940 júniusáig itt 3562 Volhiniából hazatelepült földműves családnak osztottak ki megfelelő birtokot, sőt ellátták az új telepeseket igásállattal, gép- és szerszámfelszereléssel, takarmánnyal, műtrágyával és vetőmaggal is, hogy minél hamarabb, minél alaposabban kiaknázhassák földjük termőerejét. *P. J.*

A világ vízierővel termelt villamosereje.

Amerikai statisztika mutatja ki, hogy az 1920-tól 1938-ig eltelt 18 esztendő alatt a vízierővel termelt elektromos energia mennyisége a világon összesen 180%-kal, 23 millió lóerőről 64 millió lóerőre emelkedett. A legnagyobb termelők az évi termelés mennyiségének sorrendjében a következők:

1.	U. S. A.	17,949	millió lóerő
2.	Canada	8,191	« «
3.	Olaszország ...	6,000	« «
4.	Franciaország .	5,400	« «
5.	Japán	4,800	« «
6.	Németország ..	4,000	« «
7.	Norvégia	3,000	« «
8.	Svejc	2,800	« «
9.	Svédország ...	2,200	« «
10.	Oroszország .	1.630	« «

Az első tíz közül az 1., 2. és 5. helyet Amerika és Japán foglalja el, a többi hetet európai államok. *P. J.*

A Misti vulkán újabb megmászásáról

számol be dr. M. E. Rondón a limai geográfiai társaság folyóiratának 1937. évfolyamában. Az expedíciót az arequipai San Agustin tudományegyetem ifjúsága szervezte meg és hajtotta végre 1935 október 31-e és november 4-e között. 31 egyetemi hallgató, 8 teherhordó öszvér és 5 hajcsár vett részt a hegymászásban, de a soroche (hegyibetegség) többeket olyan nagy mértékben elfogott, hogy a csúcstúrára már csak 21 jelentkező akadt és csak 16 ifjú bírta ki a nagy magasságban való állandó tartózkodást, akik azután sátortábort verve három napot és éjszakát töltöttek el a Misti krátercirkuszában s ezalatt különböző tudományos megfigyeléseket és észleléseket végeztek, valamint meghatározták a hegy magasságát is. A betegek 4770 m tszf.-i magasságban, a Monte Blancon maradtak vissza, illetve ide tértek vissza, ha nagyobb magasságban érte utól őket a betegség. Az első éjjel az egyik sátor legénysége könnyebb természetű gázmérgezést kapott, mert a kedvezőtlen irányú szél a postvulkáni működés stádiumában lévő vulkán kráterhasadékaiból kiáramló gázakat feléjük sodorta. Az időjárás kedvező volt. Nappal árnyékban 12·5 C°-ot mértek, éjjel a legnagyobb észlelt hideg — 8·5 C° volt. A legerősebb észlelt szél 6 méteres volt. Egy Fortin barométerrel ellenőrzött aneroiddal állapították meg a hegy magasságát. A mérés eredménye 5780 méter a tszf. Összehasonlításul közöljük a Misti eddig ismert magasságméréseinek eredményeit:

	Méter tszf.
Curson	5074
Pentland	5600
Romanna (1878-ban)	5684
Az arequipai San Augustin egyetem expedíciója	5780
Perui katonai expedíció (1935)	5820
Barometrikus észlelés	5844
Pikering	5852
Bailey (1893)	5904
Frissach	6058
Boliviai expedíció	6142
Haenk	6360

Ha eltekintünk Curson és Haenk nyilvánvalóan hibás eredményétől, a mérések középértéke 5854 méter tszf. Az egyetemiek igen alapos morfológiai megfigyeléseket végeztek a kráterben, sajnos, a posztvulkáni működést közelből nem figyelhették meg, mert a tulajdonképpeni kráternyílásba (boca) az egyetemi tanács tilalma miatt le nem szállhattak. Megállapították mégis, hogy kellő előkészülettel ide is le lehet szállni. Gázműködést csak a kráternyílásban figyeltek meg. *(m. t.)*

A 400 éves Lima

lakosságának és területének fokozatos növekedéséről érdekes adatokat közöl a Sociedad Geografica de Lima folyóirata. Limát Peru meghódítója, Pizarro alapította 1535 január 18-án. (L. *Matolay Tibor:* «Lima alapítása», A Földgömb 1935. évf.) A város akkori területéről az alapító okirat tájékoztat. Ebből kitűnik, hogy a város 117 manzanából állott, tehát kereken 215 hektárnyi volt alapterülete. A városalapítók száma 13, az első férfi lakosok száma 71. A nők és gyermekek számáról nincs följegyzés, 1571-ben alakul a Cercado városrész kizárólag indiánusok számára. 1591-ben pedig az új San Lazaro negyedben főleg kolostorok épültek. 1688-ban Koenig páter elkészíti Lima első várostérképét. Az új térkép 158 manzanát tüntet föl. 1746 október 28-án hatalmas földrengés pusztítja el a várost. A halottak száma a város lakosságának körülbelül 1/10 része, kereken 6000 ember. Az újraépülő várost 680,000 peso költséggel falakkal övezik, hogy védelmet találjanak a tengeri rablókkal szemben. A falakon 34 bástya és 5, majd később 10 kapu van. Az erődfalak összes hossza 11,700 m. A falakat 1870-ben bontották le s helyükre széles körutak kerültek.

A város területi növekedéséről s lakosainak számáról az alábbi táblázatos kimutatás nyujt felvilágosítást:

A területi felmérés, illetve népszámlálás éve:	Terület hektár:	Lakosság lélek:
1535	215	71
1614	—	26,441
1688	290	—
1699	—	37,259
1795	—	52,627
1797	456	—
1821	—	54,000
1836	—	55,627
1857	1107	94,195
1876	—	100,156
1900	1194	—
1903	1281	130,289
1908	1292	140,884
1919	—	173,007
1920	1426	—
1931	2037	273,016

1821-ben volt az utolsó gyarmati népszámlálás. Nagyobb területekkel 1920-ban s főként 1931-ben gyarapodott Lima városterülete, amikor egy csomó községet csatoltak a városhoz. Ugyanekkor kertvárosok is alakultak. A legközelebbi népszámlálást 1940. évben fogják megtartani, erről még nincsen adatunk.

(m. t.)

Amerika bennszülött lakossága

alatt nemcsak az indiánusokat és eszkimókat kell értenünk, hanem a mesztic-eket is, vagyis mindazokat, akiknek ereiben akár tisztán, akár keverten az őslakosság vére folyik. Az amerikai bennszülöttek számáról megbízható kimutatást közöl *Angel Rosenblat* a guatemalai földrajzi társaság folyóiratában. (Lásd: «El desarollo de la población indigena de America», An. de la Soc. Geogr. e Hist. de Guatemala, XV. k. Nr. 3. Guatemala, 1939.) Tanulmányából közöljük a következő táblázatot:

Terület	Őslakos	Mesztic	Összes lakos	A bennszülöttek %-a
I. Észak-Amerika, Mexico kivételével:				
Grönland	16,222	Őslakossal kevert	16,630	97·54
Alaska	29,983	« «	59,278	50·58
Kanada	108,012	« «	10.100,000	1·07
Egyesült Államok	332,397	« «	122.698,191	0·27
Összesen	486,614	« «	132.874,099	0·36
II. Mexico, Antillák és Közép-Amerika:				
Mexico	4.620,886	9.040,590 (55%)	16.404,030	28·16
Antillák	+	400 (0·004%)	9.150,000	
Guatemala	1.299,927	649,963 (30%)	2.165,000	60·00
Brit Honduras	2,565	5,130 (10%)	51,300	5·00
Honduras	171,952	591,832 (69%)	859,761	20·00
El Salvador	287,522	1.006,327 (70%)	1.437,611	20·00
Nicaragua	212,706	319,058 (50%)	638,119	33·33
Costa Rica	3,193	5,322 (1%)	532,259	0·60
Panama	42,897	249,583 (53%)	467,459	9·17
Összesen	6.641,648	11.868,205 (37%)	31.705,539	20·94
III. Dél-Amerika:				
Colombia	250,000	3.925,500 (50%)	7.851,000	3.18
Brit Guayana	7,379	Őslakossal kevert	318,312	2·31
Holland Guayana	2,000	« «	139,869	1·42
Francia Guayana	2,368	« «	44,202	5·35
Venezuela	136,147	804,000 (25%)	3.216,000	4·23
Ecuador	960,000	600,000 (30%)	2.000,000	48·00
Peru	3.711,140	1.352,340 (22%)	6.147,000	60·37
Bolivia	1.890,000	1.120,000 (32%)	3.500,000	54·00
Brasil	1.250,000	8.054,530 (20%)	40.272,650	3.10
Paraguay	142,519	600,000 (60%)	1.000,000	14·25
Uruguay	+	95,154 (5%)	1.903,083	
Chile	101,118	2.213,606 (51%)	4.287,445	2·35
Argentina	38,425	300,000 (2·5%)	12.000,000	0·32
Összesen!	8.491,096	19.065,130 (23%)	82.665,661	10·27
I. Észak-Amerika.	486,614	Őslakossal kevert	132.874,099	0·36
II. Közép-Amerika	6.641,648	11.868,205 (37%)	31.705,539	20·94
III. Dél-Amerika	8.491,096	19.065,130 (23%)	82.665,661	10·63
Egész Amerika	15.619,358	30.933,335 (12%)	247.245,099	6·31

A + jele, hogy az őslakost már kiirtották. *(m. t.)*

Tagjainkhoz!

FÖLDRAJZI ÉVKÖNYV AZ 1941. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság kiadása.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 250 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *meglepetésül 32 hatszínnyomásos oldalon adja az egész világ térképét.*

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel! E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1941. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

2. *Gróf Teleki Pál dr. Erdélyről.*
3. *Réthly Antal dr.:* Az 1940. év időjárási rendellenességei.
4. *Bulla Béla dr.:* A hazatért keletmagyarországi területrész mezőgazdaságáról és állattenyésztéséről.
5. *Réthly Antal dr.:* Magyarország csapadéktérképe.
6. *Fodor Ferenc dr.:* Erdélyi államhatárok.
7. *Rónai András dr.:* A hazatért országrészek népessége.
8. *Réthly Antal dr.:* Az időjárás előrejelzésének napi munkája.
9. *Gunda Béla dr.:* Az erdélyi pásztorvándorlások.
10. *Papp Simon dr.:* Olajkutatás és termelés a Dunántúlon.
11. *Karl János dr.:* Az erdélyi táj lelke.
12. *Kerekes József dr.:* Erdély ásványvizeiről.
13. *Márton Béla dr.:* Az Alföld új öntözőművei.

II. Időszerű földrajzi kérdések.

14. *Cholnoky Jenő dr.:* A kínai és a magyar Alföld.
15. *Takács József dr.:* A németek skandináviai hadjárata.
16. *Irmédi-Molnár László dr.:* A német nyugati átkaroló hadjárat.
17. *Hézser Aurél dr.:* A francia és az angol gyarmatbirodalom átalakulása.
18. *Baktay Ervin dr.:* India és a mostani háború.
19. *Geszti Lajos:* A germán-brit háború.
20. *Szabó Pál Zoltán dr.:* Az olasz-francia-angol háború.
21. *Koch Ferenc dr.:* Az új német birodalom.
22. *Kéz Andor dr.:* Mi van a Föld belsejében?
23. *Simon Béla dr.:* Üzemi épületek védelme.
24. *Wallner Ernő dr.:* A skandináv országok 1940-ben.

III. Felfedező utazások.

25. *Haltenberger Mihály dr.:* Emlékezés Lóczy Lajosról.
26. *Pósáné Ormós Jerne:* Kutatóutak 1939/40-ben.

IV. A földrajzoktatás időszerű kérdései.

27. *Bodnár Lajos:* Ifjúsági tanulmányi kirándulások.
28. *vitéz Temesy Győző dr.:* Az új VII. osztályos földrajz.

V. Statisztikai rész.

29. Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

VI. Térképek.

30. Térképeink tartalomjegyzéke.

A zsebkönyv bolti ára 2·80 pengő. Tagjaink **2·— pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest).

A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk. Kérjük azonban a megrendelések mielőbbi beküldését azért is, mert már csak korlátozott példányszám van raktáron.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság
(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

TÜKÖR

1941. JÚLIUS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

HORTHY MIKLÓS
ERDŐS JENŐ: A magyar kenyér
VILLANI LAJOS: Goldoni Párisban
NADAI PÁL: Pihenőházak
BÓKA LÁSZLÓ: Hangverseny Téttomajon
CS. SZABÓ KÁLMÁN: Az én postakocsim
SUPKA FERENC: Ambarnath
GÁTHI-GRÁF ERNŐ: A világ legérdekesebb utcája

A TÜKÖR NAPLÓJA

Színház — Könyvek — Film — Az asszony — Fényképezés

Marton Rudolf Árpád rajzai. — Visszhang. A Tükör és olvasóközönsége.

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Tokody László: A magyar diák munkája
nemes Suhay Imre: A Duna Kelet és Nyugat összekötő útja
Tangl Harald: Miért együnk zöldfőzeléket?
Thanhoffer Lajos: Afrika átka, a csecselégy és a trypanosoma
Széky Pálma: Rabelais szülőföldje
Haltenberger Mihály: Budapest növényzeti képe
Neugebauer Tibor: A Nap és az állócsillagok energiaforrása
Sebesics László: A korszerű vadászgép
Halász Árpád: Budapest háborús élelmiszergazdálkodása a multban és most

A tudomány műhelyéből — A Búvár szellemi sportja

Számos fénykép és szemléltető ábra

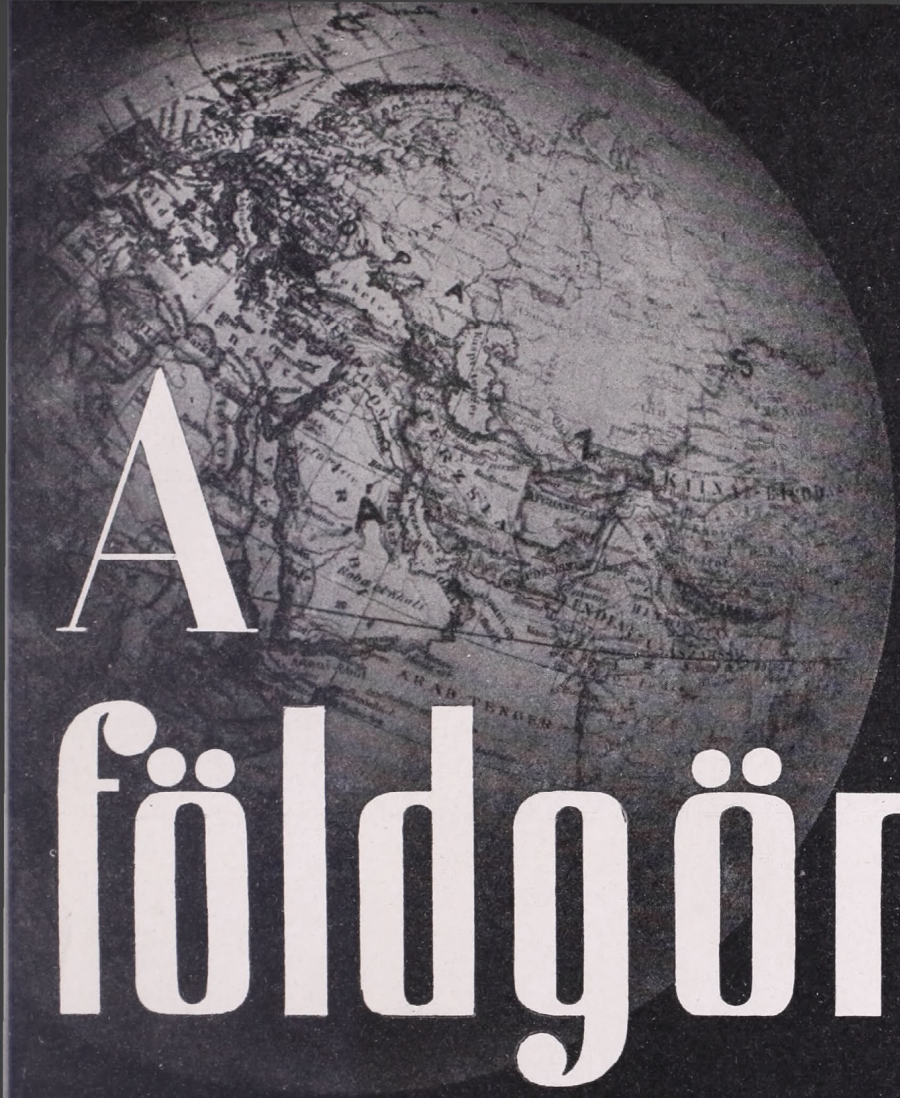

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XII. ÉVF. | 1941. AUGUSZTUS | 8. SZÁ

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141
Hivatalos órák: augusztus 1-én 12—½2 óráig, szeptembertől minden csütörtökön d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Gáspár Gyula: Hazatért bujdosók. — *Cholnoky Jenő dr.:* Tihany — nemzeti park. — *Harkay Pál:* Harc a sivatag ellen. — *Tittes György:* Régészeti barangolás Kis Ázsiában. — *Szövédy Lajos:* Az aranymosó bárkáján. — *Dr. vitéz Temesy Győzőné:* Amalfi — Ravello — Salerno. — *Péchy-Horváth Rezső:* Várna, a Fekete tenger fürdővárosa. — *Sármándy Sándor dr.:* A nemzetek életterének biztosítása. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.
4601. Franklin-Társulat nyomdája: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XII. ÉVFOLYAM 1941 8. SZÁM

HAZATÉRT BUJDOSÓK

Írta GÁSPÁR GYULA

Történelmi eseményekben dús napokat élünk. Rövid hetek alatt országok buknak el és országok támadnak új életre. Régen évtizedek kellettek ilyen változásokhoz. Valahogy gyorsabban forog az idő kereke.

A magyarság szempontjából a nagyhorderejű világeseményeken kívül érdekes eseményt értünk meg június folyamán. Hazatértek a csaknem két évszázad óta bujdosó bukovinai székely testvéreink. Fióknépvándorlás zajlott le a szemünk előtt. Megindult néhány ezer vértestvérünk, otthagyta földjét, házát s átköltözött közénk, a Duna—Tisza medencéjébe. Nem Verecke szorosán jöttek, mint őseink és nem lóháton. Kosna állomásán értek magyar földre és vonaton jöttek. Régóta vártuk őket, régóta tervezgettük, hogy egyszer hazahívjuk és im, az idén elérkezett az idő... Bukovinai székely véreink hazajöttek s újra otthont találtak a régi hazában.

A bukovinai székelyeket általában csángó néven szokták emlegetni — helytelenül. A csángó név, a bukovinai székelyek szerint, durva sértés, magukat sohasem nevezik csángónak. Mégis rajtuk ragadt ez a név. Csángók tulajdonképpen a Moldvában és Romániában élő magyarok. Hogy maga a csángó szó mit jelent, nem tudjuk bizonyosan. Egyesek szerint elbujdosó, másvidékre-költöző a szó jelentése. Talán az elcselleng, elcsáng székely szónak a származéka!

A hazatelepített bukovinai székelyek a Kárpáton túl öt faluban éltek. Ez az öt falu: Hadikfalva, Andrásfalva, Istensegíts, Fogadjisten és Józseffalva. Eredetileg Laudonfalvára is telepedett 35 család, de ezek néhány év mulva Hadikfalvára költöztek át. Az említett öt falun kívül volt még egy kisebb székely falu Bukovinában: Kis-Józseffalva. A világháború után keletkezett és tulajdonképpen Józseffalvához tartozott. Az öt község Bukovina déli felén Rădăuți város közelében épült. Három közülük: Hadikfalva, Andrásfalva és Istensegíts a rădăuți járáshoz, Fogadjisten a szucsavai, Józseffalva pedig a gurahumorai járáshoz tartozott.

Az 1940 évi népszámlálás szerint a bukovinai székely községek lélekszáma következőképpen oszlott meg: Hadikfalva 7280 székely, 595 román és német lakós, Istensegíts 4395 székely, Andrásfalva 4085 székely és 348 német, Józseffalva 1124 székely és 613 román, Kis-Józseffalva 295 székely, Fogadjisten 286 székely és 324 román. Andrásfalva 526 reformátusán kívül a többi község népe római katolikus.

Ha a bukovinai székelyek történetét akarjuk ismertetni, vissza kell lapoznunk hazánk történetében a XVIII. század közepéig. Ekkor történt, hogy 1762-ben Bukow tábornok jogtalanul és erőszakkal hozzálátott a székely határvidék katonai megszervezéséhez. Erre a székely nép és a királyoktól kivételezett székely nemesség között végzetes meghasonlás támadt. A jobbágysorba kényszerített székelység ugyan szívesen jelentkezett volna határőrnek, de a szabad lófők ellenszegültek a szolgaságnak. A székely főnemesek, bár kényszeredetten, Bukow tábornok pártján állottak, jobbágyaikat azonban nem szívesen engedték volna katonasorba. Három ellentétes érdek ütközött tehát össze. Bukow tábornoknak határőr kellett; neki mindegy volt, hogy jobbágy-székelyekből vagy szabad székelyekből szervezi meg a határőrséget. A székely főnemesek jobbágyaikat nem akarták engedni, de a szabad-székelyek katonasorba fogását annál jobban

KÖNYVTÁRA

szerették volna. Csakhogy ezek nem akartak a határőrség szolgálatába lépni. Végül a harmadik csoport, a jobbágynép, szívesen állt a katonai mérce alá; de a főnemesek erőszakkal tartották vissza jobbágyaikat földjükön, hiszen ha azok a határőrség szolgálatába állanak, földjükön nincs ki dolgozzék, nincs ki vessen, arasson és erdőt irtson. Így aztán, bár egészen más okból, a székely jobbágynép és a székely lófők rendje ellenségévé vált a főuraknak. És mindkét osztály, mely érezte a főnemesek két évszázados elnyomását, leszámolásra készült.

Ezalatt a jobbágy- és lófő-székelyek egyrésze beállt a határőrségbe és fegyverhez jutott. A fegyvert azonban nem Bukow tábornok szolgálatára használták, hanem az elnyomó főuraik ellen fordították. Megtámadták az udvarházakat, felverték a főnemesek palotáit, visszakövetelték a jogtalanul beszedett adókat, felszabadították az erőszakkal otthon tartott jobbágyokat. Egyszóval véres lázadást kezdtek. A császári tisztek hidegen nézték a lázongást. Legkevésbbé sem sajnálták a testvéri vér folyását. A felkelés 1763 januárjára már annyira elharapózott, hogy mikor Csíkszék tisztviselői és nemesei Várdotfalván gyűlésre ültek össze, a lázongók körülvették a tanácsházat s le akarták gyilkolni a bennelévőket. Szándékukat be is váltották volna, hogyha a gyűlés vezetősége hirtelen egyezkedni nem kezd. Mikor azonban a nemesek megígérték, hogy az 1740 óta fizetett adókat visszatérítik s a felfegyverzett jobbágyságot nem követelik vissza, szétoszlott a tömeg.

Forrongott az egész Székelyföld, de főként Csíkszék, ahol a szegénység a legnagyobb volt. Egyes feljegyzések szerint a lázongók közben követeket küldtek a moldvai fejedelemhez, aki megígérte, hogy ha bajba kerülnek, 4000 család számára külön földet ad, csak költözzenek át a Kárpátokon. Hogy a követjárásból és a fejedelem ígéretéből mennyi volt igaz, ma már nem tudjuk megállapítani. Tény csupán annyi, hogy az elégedetlen székelyek között szájról-szájra járt ez a hír és utolsó mentségként mindenki a kivándorlásra gondolt.

Legérdekesebb az egészből, hogy Bukow tábornok egyelőre semmit sem tett a lázongók ellen. Ő jól látta, hogy itt nem a császári hadak, hanem a székely főnemesek ellen lázong a nép. Talán oka lehetett tétovázásának az is, hogy Mária Terézia nem erőszakkal akarta végrehajtani a határőrség szervezését. Eredeti utasítása ugyanis úgy szólott, hogy önként jelentkezőkből kell felállítani a határőrséget. A zűrzavart még kevésbbé bánta Bukow tábornok beosztott tisztje, Bruckenthal báró, aki legszívesebben azt látta volna, ha a székelyek valóban beváltják fenyegetőzéseiket és átköltöznek a moldvai fejedelem országába.

A sorozás azonban időközben folyt. A székely főnemesek, ahogy csak lehetett, a sorozóbizottság elé kényszerítették a lófőket, a gazdájuktól megszökött jobbágyok pedig önként jelentkeztek határőrszolgálatra.

A legnagyobb zavar közepette új emberek állottak a sorozóbizottság élére: gyalakuti Lázár János gróf, bethleni Bethlen Miklós gróf és ontopai Siskovics József báró. Az új bizottság aztán csakhamar nyílt rendeletet szerzett a királynőtől, melyben most már határozott hangon elrendelte a határőrség felállítását. Az amúgy is lázongó nép a parancsoló hangú rendelet közzétételekor mégjobban zúgolódni kezdett. Mintha csak olajat öntöttek volna a sziporkázó parázsra. Most még azok is ellenezték a határőrszolgálatot, akik eddig békésen belenyugodtak volna a változhatatlanba.

A bizottság azonban — kezében a királynő rendeletével — szigorúan hozzálátott a sorozáshoz. Gyergyószékben kezdte meg a munkát és a székely nemeseket kivéve, összeírt minden lófőt, darabontot és szabad-székelyt. Az összeírás híre riadtan szállott faluról-falura s a csíki székelyek közül 1200 férfi 1763 december végén a havasokba menekült. Mire a bizottság Csíkba ért, a sor alá kerülő férfinépség javának hült helyét találta. Az elmenekült székelyek zöme mádéfalvi lakos volt. Siskovics báró bosszúsan értesült az új fordulatról és erőszakhoz folyamodott. Katonáival felverte a falut s a fiúgyermekek kivételével az elmenekültek hozzátartozóit : az asszonyokat, véneket és gyermekeket kiűzette a faluból. A fiúkat azért tartotta fogva, hogy ezek biztosítékával megtörje a nyakaskodók ellenállását és a sorozóbizottság elé kényszerítse a népet. Siskovics báró terve azonban nem úgy sikerült, ahogy elgondolta. A székelyek ellenállása nem tört meg, sőt a szomszéd falvak székely népe is menekülni kezdett. Erre Siskovics

báró ágyúval fenyegetőzött, de a székelyek azt izenték be a sorozóbizottságnak, hogy ha kell, az ágyúknak is nekimennek.

Közben a menekültek hírét vették, hogy Háromszék felől nagy csapat székely közeledik s mivel a havason az asszonyok és az öregek nem bírták a hideget, január első napjaiban lejöttek a hegyek közül. Mádéfalván akarták bevárni a Háromszékből jövő székelyeket, hogy velük egyesülve hathatósabban ellenszegülhessenek a sorozóbizottságnak.

Ezt az időt használta fel Siskovics báró és 1764 január 6-án Carato alezredes csapatával csendben körülfogta az őrség nélkül, békésen alvó falut. Mikor ez megtörtént, előhúzatta az ágyúkat és lövetni kezdte Mádéfalvát. Az álmából felriadt székely nép hanyat-homlok igyekezett kimenekülni a faluból, azonban a falu szélén már ott várta a menekülőket a dragonyosok csapata. Minden menekülőt lekaszaboltak a császári zsoldosok. Hogy a pusztítás teljes legyen, a támadók csóvát vetettek a nyakaskodó székelyek házára s felégették az egész falut.

Hogy mészárlás történt és nem csata, bizonyság rá, hogy a sorkatonaságból senki sem esett el. Csupán egy hadnagy sebesült meg a karján, de csak könnyű sebet kapott. Ezt a mészárlást Siculicidium néven ismeri a magyar történelem. A siculicidium szó egyébként kronisztikon, mert végig nagy betűkkel leírva, a betűk római számmal vett értéke megadja a székelygyilkolás évét (SICVLICIDIVM = 1764. Az S betű, amelynek nincs számértéke, elhagyandó).

«Csángó» család a századforduló idejében.

TIHANY — NEMZETI PARK

Írta CHOLNOKY JENŐ dr.

Tihany természeti, történelmi és néprajzi emlékeit kötelességünk védelembe venni. Ezt a védelmet azonban úgy kell berendeznünk, hogy ezzel a polgárság magánjogait, különösen gazdasági életét csak a lehető legkisebb mértékben korlátozzuk. A berendezéssel a jelenleg folyamatban levő gazdálkodó tevékenységet nem érintjük, csak olyan új gazdasági vagy kényelmi cselekedeteket akadályozunk meg, amelyek a félsziget természeti, történelmi és néprajzi emlékeiben, az egész félsziget mai, általános képében változást okoznának.

Tihany vulkáni törmelékkőzettel fedett, tengeri homokból és agyagból felépült, igen változatos dombvidék. Ezen a helyen a hazánkat elborító, legutolsó tengernek, az úgynevezett pannóniai tengernek vízszintes rétegei borították be mindent s ezek a vízszintes rétegek kiemelkedtek a tengerből, úgy hogy a mai tenger szintje fölött mintegy 270 méter magas fennsík keletkezett. Ilyen volt az egész Dunántúl, csak a Középhegység és a Baranyai hegyvidék emelkedtek ki belőle. A pannóniai rétegeknek azonban igen nagy részét eltávolította a pliocén korszakban volt sivatagos éghajlat idejében az északi szél. Az egész Dunántúl a szél lepusztító hatásának nagyszerű emlékeit tünteti fel.

A fizikai földrajz tudományában korszakalkotó volt annakidején az a felfedezés, hogy az Alpok csodálatos völgyalakulatait, a nagyszerű teknővölgyeket, a tengerszemeket, a gyönyörű fjordos tavakat, mint a Maggiore, Como, Garda, Vierwaldstätti stb. a pleisztocénkori jégkorszak gleccsereinek vájó munkája alakította ki. Ugyancsak felismerték, hogy Skandinávia és Finnország felszini formái, tavai és fjordjai, meg az Északnémet-tóhátság morénái mind a skandináviai jégtakaró munkájával keletkeztek.

A Dunántúl egy még régibb geológiai korszaknak, a pliocén korszaknak emlékeit mutatja olyan nagyszerű formákban, hogy ez megint korszakalkotó jelentőségű a fizikai földrajz történetében. S amint védelem alá vették Schweizban a luzerni «Gletscher-Gartent» úgy kell nekünk is védelembe venni a pliocénkori sivatag tudományos értékű emlékeit. Ezek közé tartoznak a Tapolcai medence bazalt hegyei, a Badacsony, Szent-György, Gulács, Tóti hegy, Csobánc, Haláp, stb., mert ezeken csodálatos szépen látni a bazalt védelmező szerepét a sivatagi szél lepusztító hatásával szemben.

Ugyanilyen csodálatos emlék a kővágóörsi Kőtenger, különösen a kisörsi temető mellett felbukkanó részlete, továbbá a Koronyi tó és a veszprémi, kádártai és hajmáskéri dolomitsziklák.

De talán valamennyinél változatosabb, gazdagabb a tihanyi emlékek egész sorozata. Mialatt a sivatag szele hordta el a pannóniai rétegeket s kivájta a Külső tó meg a Belső tó mélyedését, azalatt valami 110 gejzir — időszakosan szökő melegforrás — ontotta a gőzt és a forró vizet s felépítette a gejzirkupok világhírű csoportozatait. Ezek a kemény gejziritkőzetből felhalmozott sziklakupok megakadályozták a térszín további lepusztulását.

De a szél lepusztítása ellen legjobb védelmet nyujtottak azok a bazalttufa takarók, amelyeket a gejzirműködést megelőzőleg működött tufavulkánok hánytak ki. Az Óvár, a Kiserdőtető, az Apáti hegy meg még több nagy magaslat annak köszönheti megmaradását, hogy ezek az igen kemény bazalttufa rétegek leborították a laza pannóniai homok és agyagrétegeket s megvédelmezték őket a további lepusztulástól.

Csak a Szaharán lehet látni a szél működésének olyan csodálatosan világos nyomait, mint az Óvár északi oldalán, vagy az Apáti gerincen, meg a Kiserdőtetőn. Valóban itt minden követ védelmeznünk kell, mert ha a természet ezeket immár mintegy egy millió éve megőrizte számunkra, akkor azokat kicsinyes anyagi érdekekből nem szabad megsemmisítenünk. A pliocénkori sivatag, vulkánosság és a gejzirműködés nyomait minden lépten-nyomon láthatjuk Tihanyban. Ezeknek megőrzése semmiféle hátrányt sem jelent a gazdálkodásra nézve, de az utókor méltán vádolhatna bennünket barbársággal, ha a tudománynak ezeket a klenódiumait pusztulni hagynók. Annál inkább, mert a pliocénkori sivatagnak s a szél óriási munkájának felfedezése a magyar tudomány dicsősége.

Tudományos szempontból többet jelent, mint valami sarkvidéki felfedezés. Ez a felfedezés könnyen megoldhatóvá tesz olyan rejtélyesnek látszó tüneményeket, amelyek előtt eddig a tudomány tehetetlenül állt.

Ez az oka annak, hogy úgyszólván nem múlik el év, hogy a Balaton vidékét meg ne látogatnák neves külföldi tudósok s mindig el vannak ragadtatva a látottaktól.

Nagyszerűek Tihanyban a tó hullámainak hatására keletkezett nyomok is. A tó hullámai mosták ki a pleisztocén korban a pannóniai tengeri rétegekből a Congeria Ungula Caprae nevű kagyló kövületeit s a kagyló kemény sarkának meggörgetésével készítették a már több mint 100 éve világhírű kecskekörmöket.

A természeti képhez tartozik Tihany falu elhelyezkedése és építkezése. A falu a viharos és sokszor igen tartós északi szél elől olyan hegyhajlatba húzódott, ahol a szél a legkevésbbé tud kárt tenni, mert mintegy átszökik a falu házai fölött. Rendkívül tanulságos ez az elhelyezkedés is. De még érdekesebb a házak építkezése. A falakat a sötét, de változatos színű bazalttufából építik s eredetileg nem vakolták be. Emiatt igen meglepő és érdekes arculata volt a falunak. A tető befedéséhez a balatoni nádat használták fel, tehát valóban a helyi körülményekhez alkalmazkodtak. A házakat tovább is csak így kellene építeni, mert ha minden ház vakolatlan bazalttufa falakkal épülne fel, olyan híres látványosság lenne, mint Franciaországban a fekete bazaltból épült Clermont-Ferrand város.

A természeti emlékek közt kell megemlítenünk a már Mária Terézia korában ismert és híressé vált tihanyi visszhangot is. Ezt a visszhangot a templom északi fala veri vissza és azért hallani olyan erősen és tisztán, mert az Ekhódomb és templom közt homorú felszín van, sőt ez a közbenfekvő homorodás valóságos nyereg, mert egyik oldalon a Balatonra, a másik oldalon a falura lejt le a térszín. Így tehát az Ekhódombról a templom felé haladó hanghullámok és a templom faláról visszaverődő hanghullámok nem kapnak oldalütközést (gellert) a talajtól. Olyan ritkán fordul elő ez az eset, hogy valóban feltűnő lesz a visszhang tisztasága és erőssége. Sajnos, a visszhang tisztaságát nagyon megrontotta a Hevesi féle villa, ennek fala belekiabál a visszhangba s elrontja annak tisztaságát. Ezt a villát nem lett volna szabad felépíteni, de mindenesetre le kell bontani. A helyreállított visszhang ugyanis olyan vonzó erejű lesz, hogy az idegenforgalom megnövekedésében lényeges szerepet fog játszani s a villa értékét sokszorosan megtéríti a köz javára.

Tihany repülőgépről. A Külső tó és a Belső tó területét víz borítja. Hátul a zalai hegyek felhőben vannak. (Az Áll. Honvéd Térképészeti Intézet légi felvétele.)

Karrosodott gejzirit-szikla, az egyik gejzirkráter tetején, a Nagy Gejzir-medencében. Hátul a Szarkádi oldal erdeje. (Cholnoky felvétele.)

A félszigetnek sok tekintetben nagyon érdekes a növény és állatvilága. Rendkívül érdekes az északi és déli lejtők nagy flórakülönbsége. Az északi lejtőkön északeurópai növények is találhatók, a déli lejtőkön pedig földközitengeri flóra is megjelenik, ott virul a hatalmas levendulaültetvény a Csúcshegy délkeleti lejtőjén, a déli lejtőkön virít a mandulafa, a füge és még sok más mediterráneus dudva is. A hegytetők szélnek kitett pusztaságain az Alföld félpusztai növényeivel találkozunk, köztük nagy területen világít a szőke árvalányhajnak egyik neme. Megtaláljuk a nedves réti, a mocsári, s a Belső tóban a szikestavi növényvilágot is, úgy hogy a félsziget rendkívül tanulságos botanikus kert s az idegen látogatókat táblák felírásai fogják figyelmeztetni az egyes nevezetességekre.

Az állatvilágban is vannak érdekességek. A belső tó nádasaiban fészkel a nyári lúd, a félsziget déli végének lagunáiban fészkel a gém. A Belső tó a költözködő madarak kedvenc állomáshelye, ezért ősszel és tavasszal csodálatosan megélénkül a félsziget madárvilága. A Földközi tenger vidékének előhírnöke a Parnatia elegans nevű csiga. Ez csak a Cyprián-forrás környékén, kis helyen fordul elő.

A történelmi emlékek szintén olyan nagybecsűek és annyifelé szétszórtak, hogy indokolttá teszi az egész félsziget védetté nyilvánítását. A nevezetes történelmi emlékek a következők :

1. Az aszófői út mellett levő román ízlésű kis falusi templom elég ép romja. Nekünk nincsenek kölni, milánói, rheimsi dómjaink, nálunk mindent elpusztított a tatárjárás, a török dulás és az osztrák rombolás. Várkastélyainkat az osztrákok szántszándékkal dúlták fel, hogy a magyarok ellenálló képességét csökkentsék. De Árpádházi királyaink idejének magas műveltségét mi sem tanusítja jobban, mint az a temérdek, román ízlésű falusi templomrom, amit pl. a Balaton vidékén találunk, hogy csak az ecséri, köveskáli, kővágóörsi, révfülöpi, tagyoni, salföldi, aszófői, tihanyi, námai, vámosi, alsódörgicsei, felsődörgicsei, kisdörgicsei, taliándörögdi, stb. templomromokat említsem. Nagyon szép kis templomok lehettek ezek, legszebb velt köztük az ecséri, amíg tornya le nem omlott. Szemünk láttára pusztulnak ezek a legfontosabb kulturális emlékek és nincs, aki kinyujtaná kezét védelmükre.

A tihanyi kis templomromokat most talán módunk lesz kiszabadítani a köveket fenyegető bozót közül s kultúrnéphez illő módon hozzáférhetővé tenni és konzerválni.

2. A másik kis templomrom a Rév fölött emelkedő dombtetőn van. Alighanem gót ízlésű volt, de mindenesetre csinos épület lehetett, romjait meg kell menteni.

3. A tihanyi Csúcshegy tetején állítólag római őrtorony maradványai vannak, de a maradványok inkább középkori őrtoronyra vallanak. Megőrzendők.

4. A falu északi végénél három prehisztorikus halom emelkedik, sajnos, felturkálták őket, de alighanem a helytelen ásatás következtében nem találtak bennük semmit. Újra való felásatásuk és konzerválásuk kívánatos lenne.

5. A bencés kolostor és templom, mint történelmi emlék és mint műemlék, nem szorul bővebb ismertetésre. Különösen az altemplom tartozik legdrágább kincseink közé.

6. Az Óvár sáncai csodálatos épségben megvannak még és mindenesetre megőrzendők.

7. Legérdekesebb és legértékesebb történelmi emlékünk az úgynevezett Barátlakások barlangsorozata. Ezeket a mesterséges barlangokat görögkeleti szerzetesek ásatták. A négyszögletes üregeket a külvilágtól fallal zárták el. Az üregsorozat annak a pleisztocénkori omladéklejtőnek felső peremén helyezkedik el, amely ott a bazalttufa sziklák lábát takarja. Az üregnek ilyen elhelyezése tökéletesen megegyezik a Krim félszigeten, Bakcsiszeráj táján látható, ma is lakott görögkeleti kolostoréval. Ugyanilyeneket látunk Indiában. Ma már elhagyott buddhista kolostorok ezek s csodálatosan hasonlítanak a tihanyihoz. A sziklalejtő lábát takaró omladéklejtő felső peremén sorakoznak ezek is. A törmeléklejtő tehát a kolostor építése óta nem igen változott, bár helyenkint megnövekedett. De 800 esztendő alatt ennyi változás egészen lényegtelen. A sorozatosan elhelyezett Barátlakásoktól keletre, egészen messze külön van még kettő feltárva. Az üres helyen az omlás tetemesen megnövekedett, azért bizonyosan merem állítani, hogy itt egész sor cellát lehetne még kiásni s mivel ezeket még nem rombolta el a nemtörődés, a hanyagság, azért ezekben talán még igen fontos leletek is akadhatnak.

A Barátlakások szépen tanuskodnak a rendkívül magas műveltségű, emberségesen gondolkozó magyar nép szellemi fölényéről.

Tihany. Az Apáti templom az aszófői országút mellett. (Ifj. Csemeghi József felvétele.)

Tihany, a Barátlakások második cellacsoportjának lőréses falai. (Cholnoky felvétele.)

Mindenképpen igen nagy jelentőségű emlék tehát a tihanyi Barátlakások sorozata, úgy hogy legszigorúbb védelméről okvetetlenül gondoskodni kell, de amellett megtekintésüket is lehetővé kell tenni.

8. Tihany védelembe vétele esetén idetartozónak, illetőleg a védelembe bevonandónak tartjuk az aszófői gyönyörű kis templomromot is.

9. Azt állítják, hogy a félsziget nyugati oldalán, az Apáti hegy alatt levő hétvégi telep házainak építésekor római alapfalakat találtak, de az illető házat erre ráépítették. Ezt részletesen tanulmányozni kellene. Csányi Károly kitűnő műtörténészünk erről részletes felvilágosítással szolgálhat, mivel az ő nyaralója is ott áll.

Mindezek az emlékek annyifelé szét vannak szórva, hogy jobb volna fenntartásukról egységesen gondoskodni akként, hogy az egész félszigetet, az aszófői templomrommal együtt nemzeti parkká nyilvánítanánk, törvényhozás útján. A Nemzeti Park intézménye hazánkban még nem ismeretes, csak bizonyos természeti emlékek és műemlékek állnak védelem alatt. Az intézmény az északamerikai National Parkok intézményéhez volna hasonló, de itt nem lehetne és nem is kellene olyan radikális védelmet létesíteni, mint amilyeneket az amerikai parkokban látunk. Az amerikai Nemzeti Parkok ugyanis lakatlan területeken létesültek, vagy olyan kis, jelentéktelen települések voltak ezeken a területeken, amelyeknek eltávolítása semmiféle nehézséget nem okozott.

A Nemzeti park fogalmát magyar szóval kifejezni igen nehéz. A park szó már egészen meghonosodott a magyar nyelvben, hisz a kastélyokhoz tartozó parkokat nem nevezhetjük kerteknek, ez kicsinyes fogalom a sokkal nagyobb méretű park fogalmához képest. Ezért indítványozzuk a Nemzeti park elnevezést. Hegyvidékeink visszatérése esetén ott több ilyen Nemzeti park is létesülhet, pl. a Horthy-csúcs, vagy a Szent Anna tó stb. vidékén.

A védelembevétel igen sürgős, egyrészt a pusztítások meggátlása végett, másrészt az idegenforgalom hathatós emelése érdekében, mert erre különösen Tihany községnek égető szüksége van.

HARC A SIVATAG ELLEN

Írta HARKAY PÁL

Afrika a világ legszerencsétlenebb világrésze. Nagysága tekintélyes, hiszen 30 millió km²-t tölt be, feltételezett egyhangúságát a keletafrikai nagytavak vidékének 8000 m magas hegyóriásai döntik meg. Folyói közül a Nílus 6500 km-es útjával a Mississippi hosszúságával kel versenyre, a Kongó pedig az Amazonasz vízbőségével vetekedik. Búza, tengeri, kakaó és gyapottermelésének gazdag eredményei termékenységét, Transvaal arany-, Kimberley gyémánt-, Rhodesia réz-, Kongó rádiumérc- stb. bányái ásványi kincsekben való gazdagságát bizonyítják.

A természetnek minden ajándéka megvan ezen a világrészen is, de valahogy minden rosszul van elrendezve! A hegyek nagyrészben a tengerpartot szegélyezik és így megakadályozzák a páradús tengeri szelek útját a szárazföld belsejébe. Folyói hiába hosszúak és bővízűek, ha a sok zuhatag lehetetlenné teszi a vizen a nyugodt közlekedést. Állattenyésztésre kiválóan alkalmas lenne Szudán fás-füves pusztasága, de a csecselégy gyilkos csípése lehetetlenné teszi a háziállatok intézményes nevelését. Míg Észak-Amerika nagy tavai Canada és az USA közlekedésének ütőere, addig itt Kelet-Afrika nagy tavai csaknem teljesen használhatatlanok a társas emberi élet kifejlődésére, alkalmatlan éghajlatuk és felszínűknek többszáz méteres magasságkülönbsége miatt. A legnagyobb baj pedig az, hogy a világrész éppen ott a legszélesebb, ahol a mindig lefelé szálló levegő tökéletes sivataggá varázsolja a felszínt.

Rendkívüliségénél fogva érdeklődésre talán leginkább Afrika északkeleti szöglete tarthat számot: a Nílus völgye. Míg Afrika többi része csak a legújabb évtizedekben kezd szerepet játszani a világtörténelemben, addig Egyiptom az emberiség egyik legrégibb művelődésközpontja.

A különleges helyzet magyarázatát már Hérodotosz megadta: «Egyiptom a Nílus ajándéka!» A fáraók szent folyójának vize és iszapja a Nubiai és Libiai sivatag között egy 10—15 km széles szalagot minden év nyarán tengerré változtat és a víz elvonulása után elénk tárul a Föld legigézőbb oáziskultúrája. A folyó közvetlen közelében dús búzakalászokat, kukoricaerdőket, gyapotcserjék és rizsültetvények millióit simogatja a szél, néhány km-rel odébb pedig szomjúság, éhhalál és öldöklő fenevadak várnak az utazóra.

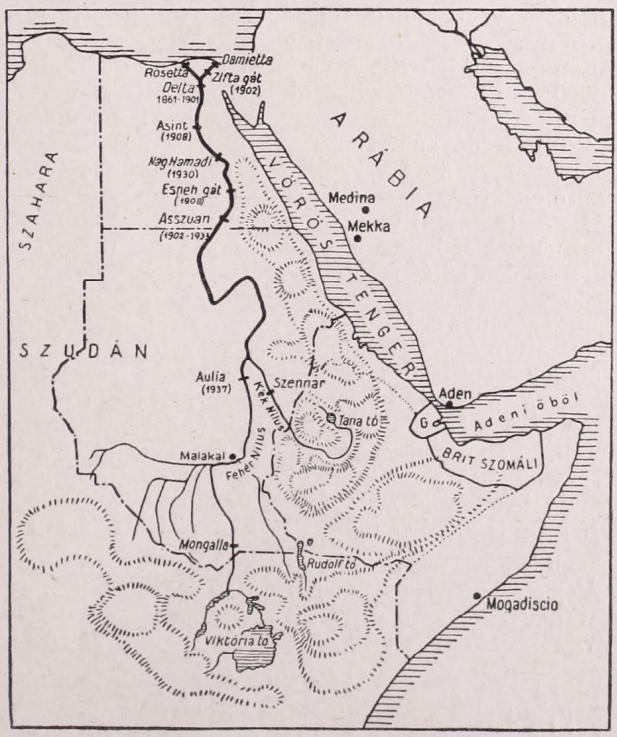

A Nílus az Egyenlítő alatt, a 4500 m magas Kirunga vulkáncsoport keleti oldalán fakad. Innen indul el a kis Kagera folyócska, a Viktória-Nyanza tó legfőbb táplálója. A tó lefolyása, a Viktória-Nílus, a Murchison- és Ripoon-zuha-

A gyapottermelés fellendítésére elsősorban nagyszabású öntözőművek létesítésére volt szükség. Életbevágó érdek fűződött olyan víztároló medencék megépítéséhez, amelyek leküzdve az időszakos öntözés kényszerűségét, az év bármelyik hónapjában lehetővé teszik a víz adagolását. Völgyzárógátak, víztartályok és csatornák építése Egyiptom anyagi felemelkedésének mérföldkövei. Az eredmény nem maradt el. Míg Mohamed Ali előtt évente mindössze csak 40 napon át lehetett a földeket vízzel elárasztani, ma ez az év bármelyik szakában megoldható, és míg hajdan csak egyszer lehetett aratni, ma kétszer, sőt háromszor takarítják be a dús termést.

Gyors egymásutánban épültek meg a Nílus egyiptomi szakaszán a völgyzárógátak. Ezeknek az építményeknek kettős szerepük van : megemelik a folyó szintmagasságát, hogy a víz a csatornákba tudjon bejutni, — ugyanakkor szabályozzák az elöntés mértékét is.

1. A völgyzárógátak sorozatát az ú. n. Delta gát nyitja meg. Kairó felett 20 km-rel építették meg 1843 és 1861 között. Mivel az alapozás nem volt elég szilárd, 10 ívet elragadott az ár, ezért csak 1890-ben lett teljesen kész. 1901-ben magasságát további hat méterrel emelték meg. A nagyszerű műhöz csatlakozó csatornahálózat keresztülkasul szeli a Rosetta és a Damietta ágak közét. Ennek köszönheti a deltavidék, hogy Földünk legbelterjesebben mívelt területe lett.

2. 1899—1902 között készült el a 817 m hosszú assziuti gát. A közeli Fájum oázis vízellátásáról a Jusszuf csatorna révén gondoskodik.

3. A Zifta gát az 1901—1902 évek munkája volt. Hosszúsága 372 m.

4. Időrendben a következő gát Isnánál tartóztatja fel a folyó habjait (1906—1908). 881 m hosszú.

5. A sor utolsó gátja Nag Hamadinál épült. Munkálatai 1927-ben kezdődtek s 1930-ban fejeződtek be. 850 m hosszú, 100 db egyenkint hatméteres ívnyílással.

Merőben különbözik ezektől a völgyzárógátaktól az Asszuánnál épült és a maga nemében szinte felülmúlhatatlan vízmű. Ez u. i. nemcsak időlegesen emeli meg a víz szintjét, hanem egyszersmind víztároló medence is. Az őszi nagy áradás után a téli hónapokban gyüjti a vizet, elraktározza s az egészen víztelen tavaszi hónapokban az ültetvényekre zúdítja áldásthozó árját.

Megépítése három részletben történt.

a) 1898—1902 között egy 2 km hosszú és 180 nyílással rendelkező mű készült el, mely 30 m magas tömör falával 106 m magasra emelte a tartály víztükrét.

b) 1907—1910 között a magasságot 5 m-rel megtoldották. Így a medence vízmagassága 113·5 m-re emelkedett.

c) 1930—1933 között újabb 9 m-es koronaemelés következtében jelenleg a gránitfal 53 m magas, a felduzzasztható víz pedig 122 m magasságot ér el. Teljesítménye :

1902-ben még csak 980 millió m^3 vizet gyüjtött össze,

1912-ben már 2700 millió m^3 vizet gyüjtött össze,

1933-ban pedig 5600 millió m^3 vizet gyüjtött össze.

Egyiptom lakossága évről-évre rohamosan gyarapodik. 1882-ben a királyságnak csak 6.848,000 lakosa volt, 1927-ben ez a szám már 14 millióra emelkedett, 1940-ben pedig már 16 millióra szökött fel a kenyérfogyasztók száma. Mivel sátoros pásztorkodásból mindössze 1 millió ember él, a kb. 30,000 km^2-re becsült nílusmenti oázisvidéken 15 millió lélek zsúfolódik össze. Egy km^2-re tehát kb. 500 ember jut. Irtózatos népsűrűség ez, és ezzel csak India és Kína legsűrűbben lakott területei állíthatók párhuzamba. Az erős sűrűsödés miatt az államnak kiterjedtebb termőterületről kell gondoskodni és a mívelhető földek területét 30,000 km^3-ről kb. 42,000 km^3-re kell szaporítani. A terv megvalósítására azonban 15 milliárd m^3 vizet kellene előteremteni, ilyen hatalmas víztömeget pedig Egyiptom határain belül nem lehet a Nílusból kicsikarni. Itt jelentkezik az egyiptomi állami élet legégetőbb kérdése! Mert a Nílus középső és felső szakasza 1899 óta nem tartozik Egyiptomhoz, a birtoklásban kénytelen megosztozni a betolakodó angol biradalommal. Vagyis ez azt jelenti, hogy Egyiptom államférfiai minden angolgyűlöletük ellenére minden Szudánt érintő kérdésben Anglia zsarnokságával találják szembe magukat s hogy a dolgoknak legtöbbször a rövidebb végét kell beérniök, nem kétséges.

A kényszerű barátság gyümölcse tehát az Egyiptomtól 1920 és 1937 között megépített Gebel Aulia gát és medence (5 km hosszú, 17 m magas s 2 milliárd m³ vizet tárol). A további 13 milliárd m³ víz biztosítására egy, a maga nemében rendkívül nagyszabású terv készült el. Ez a Tana és Albert tavak felduzzasztásával, a Mongallánál és Malakál körül megépítendő gátakkal, illetve Asszuán újabb megemelésével akarja célját elérni.

Asszuán ...	5·5	milliárd m³
Gebel Aulia.	2·0	« «
Tana tó	1·0	« «
Albert tó ..	2·0	« «
Mongalla ...	2·0	« «
Malakál	2·5	« «
Összesen	15·0	milliárd m³

Ezek a tervek pillanatnyilag Anglia és Olaszország érdekeit érintik. De valamilyen formában végrehajtásra várnak, még pedig rövid időn belül, mert Egyiptom jövője függ tőlük.

Nílusparti táj.

Hogy teljes legyen a függés Anglia és Egyiptom között Szudán közös birtoklása miatt, 1925-ben a Brit birodalom azzal az igénnyel állott elő, hogy a kairói kormány járuljon hozzá a Kék Nílus Szennárnál való elgátolásához. Egyiptom a viszonosság elve alapján kénytelen volt hozzájárulását megadni, úgyhogy ma már készen áll a 3025 m hosszú, 33 m magas és 500 millió m³ vizet tároló hatalmas vízmű, amely 300,000 acre gyapotültetvény beállítását teszi lehetővé. Egyiptom ennek az ú. n. Makwar gátnak megépítése óta szinte rettegésben él. Aggódik egyrészt, mert az Athbara, Kék Nílus, Tokar és Gash folyók mentén kiépített angol csatornahálózat rengeteg vizet tart vissza a lefolyástól. Nagy fenyegetés továbbá a Gesireh és Kasszala tartományokból kikerülő s egyre emelkedő irányt mutató angol gyapottermés is. Olyan tények ezek, amelyek előbb-utóbb kenyértörésre viszik a Szudán feletti uralmat. Vagy Anglia terjeszti ki újra uralmát a fáraók országa fölé, vagy Egyiptom veszi birtokba a Nílust forrásától egészen a torkolatáig. Ez az utóbbi feltevés valószínűbb!

Az emberiség történetében szinte páratlanul áll az az irtózatos erőfeszítés, amelyet Európának egyik legkisebb országa, Hollandia folytat immár évszázadok óta megélhetésért a tengerrel. Ugyanakkor meg kell hajtanunk az elismerés zászlaját Egyiptom előtt is, mert az hasonló küzdelmet folytat a sivatag ellen.

RÉGÉSZETI BARANGOLÁS KIS ÁZSIÁBAN

Írta TITTES GYÖRGY

A Kr. előtti második évezred egész Kis Ázsiában a hetiták jegyében áll. A hetitákról csak 35 éve tud a régészet. Egy-két emléküket, amely azelőtt is ismeretes volt, vagy más népek számlájára könyvelték el, vagy pedig nem tudták időben hová tenni.

A hetiták fontosságára az 1906-ban megindult boghazkőyi ásatások derítettek fényt. Fővárosuk Hattusa, Ankarától keletre Boghazkőy mellett feküdt és az itteni kutatásokhoz fűződik a hetita kultúra megismerése. Építészetükről csak keveset tudunk. Háromezer esztendő telt el azóta, hogy Hattusa megsemmisült. Hatalmas kövekből összerótt falak, boltívet alkotó nagy kőtömbök — ez körülbelül minden, ami a helyszínen látható. — Annál értékesebbek az évek óta nagy számban felszínre kerülő agyagtáblák. Ezek teljes fényt vetnek a hetita kultúrára és a hetiták hatalmi helyzetére.

Szfinxek és szárnyas oroszlánok kedvelt tárgyai a hetita szobrászatnak. Többnyire paloták lejárata elé, két oldalt, vagy pedig a palotákhoz vezető utakon, szembefordulva a palotába igyekvőkkel állították fel őket.

A hetita birodalom gazdagságát és hatalmát nagyrészt vasbányászatának köszönhette. Kis Ázsia gazdag vasércekben és a hetiták voltak az elsők, akik rendszeresen bányászták és feldolgozták az ércet. A vaskorszak innen, az Amasya és Sivas közötti vidékről indult el. Egyiptomban Kr. e. 3000 körüli sírokban is akadtak vasból tárgyak, de ezek is mind kisázsiai eredetűek. A vas kezdetben az arannyal volt egyenértékű és csak 1500 körül használták általánosabban. Boghazkőy okmánytárában találtak egy levelet, amelyet az egyik hetita király intézett Asszíria királyához, aki tőle vasat kért. A hetita király így válaszolt: «A kizuvadnai raktárban van még jó vasam. Jó vasat csinálni, a jelen idők alkalmatlanok voltak. Parancsomra most jó vasat készítenek. Még nincs befejezve. Amikor kész lesz, küldök Neked, Király.»

A világháború után és különösen a legutolsó néhány évben végzett kutatások mindjobban előtérbe helyezik a hetitáknak az ősi kultúrák között játszott fontos szerepét. Szíriában Karkémish, Sakcse-Gözü, Tell-Ahman és különösen Tell-Halaf, Kis Ázsiában a boghazkőyi ásatások folytatása, Has-Höyük, Kültepe és Alishar — azok a helyek, amelyek eddig nem is sejtett összefüggésekre vetnek fényt. Ezek szerint Kis Ázsia legősibb népe, a hittik, vagy protohetita nem vándorolt be sehonnan, hanem mindig őslakó volt ezen a földön. Erre a hattinak nevezett őslakosságra telepedett rá egy vékony indo-európai népréteg, a nesita és a kettő összeforrásából virult ki a hetita kultúra.

Hetita szfinx, a háttérben asszir szárnyas-oroszlán.

Korai időkből ismeretesek Kis Ázsiában akkád és asszír települések is. Kültepe — Kayseri mellett — protohetita időben virágzó kereskedelmi központ. Az itt felszínre került agyagtáblák élénk üzleti életről tanúskodnak: számadások, amelyekben különböző árúk ezüstsúlyban kifejezett értéke van felsorolva, azután jelentések, amelyeket a kereskedők ügynökei küldtek a központba. Ezek az akkád települések Naram-Sin akkád király idejében keletkeztek Kis

Ázsiában. A protohetiták az akkádoktól elszenvedett vereség után kénytelenek voltak eltűrni, hogy akkád kereskedelmi telepek létesüljenek Kis Ázsiában. Krisztus születése előtt 2700 körül folyt ez az alapjában véve gazdasági hátterű, gyarmatokért vívott háború.

A protohetiák, illetőleg később a hetiták igen sokat háborúskodtak az asszírokkal. Az amazonmonda eredete a legnagyobb valószínűség szerint ezeknek a háborúskodásoknak az emléke. Az amazonok, akiket a későbbi görög szobrászat előszeretettel úgy ábrázolt, amint lóháton ülve csatáznak, már elnevezésükben is (amazon=kebelnélküli) emlékeztetnek a korai protohetita szobrocskákra. Vékony, hosszúlábú istennőket ábrázolnak ezek a bronzszobrocskák és a mai kisportolt, fiúsalakú nőideált juttatják eszünkbe.

Az «Arslan-Tas»-nak nevezett fríg királysír.

A hatalmas hetita birodalom kisebb államokra bomlott. Dél és délkelet felől ismét megjelennek az asszírok, hogy néhány évszázadra birtokukba vegyék Anatolia keleti részét. A Van tó mellett egy tekintélyes hosszúságú öntözőcsatornának ma is «Samirami», azaz Szemiramisz csatorna a neve. Malatyától 100—120 kilométerre keletre I. Tiglatpileser sziklába vájt domborműve mutatja, hogy Kr. e. 1100 körül már idáig terjedt Asszíria. Egy másik ékírásos felírás ezen a vidéken szintén Tiglatpileser dicsőségéről szól. «Ő uralja a világ négy szélét és hatalma kiterjed a Felső tengertől az Alsó tengerig» — hirdeti az ékírás. Felső tengeren a Földközi tengert, Alsó tengeren a Perzsa öblöt értették a szumir, hetita és asszír időkben.

Amikor a görögök Hellasból átjöttek Kis Ázsiába és benépesítették a tengerpartot, már ott találták a lidiaiakat, lelegeket és frigeket. Ezek a népek nem rajongtak a tengerért, országaik a szárazföld belsejében terültek el. Alig 150 kilométernyire a tengerparttól feküdt Sardeis, Lidia fővárosa. A perzsákkal és a görögökkel állottak igen sokat harcban. Ma csak néhány oszlop és alapfal mutatja, hogy itt valamikor nagy élet lehetett. Krőzus, minden idők gazdagságáról híres királya székelt itt Kr. előtt 500 körül. Itt verték minden idők első pénzérmeit is. A lidiaiak szemiták voltak.

Még beljebb Frigia terült el. Voltak hosszú évtizedek, amikor egész Kis Ázsiában a frig nép uralkodott. Váltakozva mindig Midás és Gordiosz nevű királyairól, de magáról a frig népről is aránylag keveset tud a tudomány. A náluk 1,000 évvel régebbi hetitákról, vagy a 2,000 évvel régibb szumirekről is többet tudunk, mint ma a frigekről. Még fővárosuknak a helye sincs megállapítva. Csak annyi bizonyos, hogy királyaik a Sakarya forrásvidékén, a mai Seyidgazi és Afionkarahissar közötti vidéken székeltek ; itt talál-

kozunk a legsűrűbben frig emlékekkel. A ma «Arslan-Tas»-nak nevezett királysír a két-oldalt ágaskodó oroszlánokkal erősen emlékeztet a mikénei kapura. Középen a ma nyitott és üres királysír. Az egész környéket mély és süppedő tufa takaró fedi, amelyből bizarr sziklacsoportok merednek az égnek. Amikor megláttam a sziklát — első gondolatom az volt, hogy az a monda, amely szerint Midás királynak szamárfülei voltak, — talán ezekről a fülekre emlékeztető kőszálakról vette eredetét. A hasonlóság kidomborítására — le sem szállva a lóról — hozzáfényképeztem a lovam füleit. Királysír lehetett egy közeli, görög oromfalra emlékeztető vésett szikla is. Néhány kilométernyire innen, egy sziklafennsík teteje van símára munkálva. Fönt a tetőn, a sziklába vájt lépcsők és mélyedések arra mutatnak, hogy menedékhely vagy vár állhatott odafönt. Még egy frig emlék van ezen a vidéken, de azt megvallom, nem tudtam megtalálni. Kísérőm, egy derék anatóliai paraszt, órákig kereste az egész vidéken, de mindig azzal tért vissza, hogy hónapokkal ezelőtt amerikaiak jártak erre, bizonyára azok vitték el. «Az amerikaiak, az amerikaiak» — két napig ezt hallottam tőle. Évek mulva ráakadtam az akkor annyira keresett oltár egy fényképére és tekintve, hogy sok-sok tonnás, hatalmas kőtömb, azt hiszem nehéz lett volna csak úgy egyszerűen elvinni, ahogy azt Achmed kísérőm el akarta velem hitetni.

Az eddig említett népek Kis Ázsia belsejében éltek, a tengerpartra nem ereszkedtek le. Birodalmaik határai nem terjedtek túl északon a Pontusz láncolatnak, délen pedig a Taurusznak szárazföld felőli lejtőin, mert sem magán a tengerparton, sem a tenger felé néző lejtőkön nem találkozunk protohetita, hetita vagy asszir emlékekkel. A tengerparthoz legközelebb attól kb. 35 km-re és egyuttal a legnyugatibb hetita emlék Szmirna vidékén van. Itt az ú. n. Szezosztris dombormű, amelyet Herodotosz is említ, mutatja a hetiták terjeszkedésének nyugati határát.

Anatolia belsejének földrajzi adottságai nagy kiterjedésű birodalmak keletkezésének kedveznek. A nyugati tengerpart szaggatottsága egész más szerkezetű államalakulatok kifejlődéséhez vezetett. Kis szigetek, bájos öblök tündéri birodalma terül el az Égei tenger partján ; befelé a szárazföld felé mindinkább enelkedő hegyek választják el egymástól a folyók völgyeit. Ezeken a hegyeken át nehéz a közlekedés ; ahol nincs

A fríg királysírok vidéke. A romok csipkézete szamárfülekre emlékeztet : előtérben egy szamár feje látszik.

Táj a fríg emlékek vidékéről. A házak mögött egy sziklaplató símára munkált felszínnel.

közlekedés, ott nincs összefüggő nagy birodalom. A maga külön életét éli csaknem mindegyik görög város. Csak laza kapcsok kötik össze az egymással szövetségben levő városokat. Tudjuk, hogy Kis Ázsia nyugati partvidékén egymás után jelennek meg az eolok, jónok és dórok és teljes pompájában kivirult a görög kultúra.

A legrégibb görög betelepedések Kiosz szigetének jón telepei. Csak keskeny tengerszoros választja el a szigetet Kis Ázsia partjától. és így a szembenfekvő tengerpart innen Kioszból kiindulva került lassan a jónok kezére. Már Kr. e. 700 körül létrejön a jón városok szövetsége, amelyhez Kiosz, Miletosz, Erythrae, Efezosz, Szamosz, Kolofon,Lebedosz, Fokea, Klazomena és Priene tartoztak. A szövetség vallási központja a Pozeidon Heliokoniosznak szentelt Panionion volt. Templomok, színházak, agórák és oszlopsorokkal szegélyezett utak romjai és maradványai tanúskodnak lépten-nyomon a partvidék fejlett görög kultúrájáról.

Efezosz kikötője, amelyet óriási munkával létesítettek, ma sással szegélyezett mocsár, 4—5 kilométerre fekszik a tengertől, annyira feltöltötte maga előtt a tengert a Kaüsztrosz patak. Efezosz leghíresebb templomának, az Artemizionnak csak a helyét ismerik. Az ókorban a hét világcsoda egyike volt, ma mélyedés terül el a helyén, télen ezt is elborítja az összegyűlő esővíz. Csend honol az egykor százezer lakosú város kövei között és csak az idetévedt vándor léptei kopognak a kemény útburkolaton. Helyeikre visszaállított oszlopalapzatok csak sejttetik az építményeket. Magukat az oszlopokat még századokkal ezelőtt széthordták. Jutott belőlük a bizánci Aya-Szofiába, sőt Velencébe is.

Efezosztól délre, a Meander folyónak a Földközi tengerbe való torkolatától 15 kilométerre fekszenek Didüma romjai. Delfi mellett az ókor legismertebb jóshelye volt. Az olimpiai játékokhoz hasonló didümai játékok is növelték hírét. Didümeionnak nevezett temploma teljesen elpusztult, helyét egy rómaiaktól épített templom foglalja el.

A jónok az Égei tengerpart középső részét, a Hermosz és Meander folyók közötti partvidéket népesítették be, az eolok az innen északra eső, a dórok pedig a délre fekvő partokon alapították városaikat. A szárazföld belseje felé csak igen lassan és későn terjeszkedtek a görögök. Évszázadok múltak el, míg a tengertől távolabb fekvő városok is szerepet játszhattak a görög kultúra történetében. Nysza, Hierapolisz, különösen pedig Pergamon lettek később központjai a görög műveltségnek.

A hellenisztikus Pergamon fénykorát Kr. e. 200 körül élte. Zeusz oltára, Athéne temploma és könyvtára híres volt. A görög város, a mai Bergama fölött, magas hegyen épült. Az ásatásokkal felszínre került műremekek a világháború előtt Berlinbe kerültek. A pergamoni dinasztiát, az Attalidák-at, a terjeszkedő rómaiak később hathatósan támogatták és századokra biztosították fennmaradásukat.

Észrevétlenül belekerültünk Kis Ázsiának Róma alatti korába. Hogy a római uralom mit jelentett a Közel Kelet számára, annak részemről való méltatása nem volna egyéb, mintha vizet hordanék a tengerbe. Kis Ázsia lakosainak a száma bebizonyítottan akkor volt a legnagyobb. — A sztyepp közepén, ahol ma 20—25 kilométerre nincs falu, büszke oszlopok meredtek az égnek: az «Aezani-i» Jupiter-templom romjai Kutahyától 60 kilométerre. Mellette, a felszín egyik mélyedését kihasználva sokezer nézőt befogadó színház terül el. Tizenöt évvel ezelőtt, Ankara mellett az állami birtokon, a közmunkaügyi miniszterium mérnökei — közöttük magam is öntöző csatornákat építettek. Hetekig tartó felmérés, térképezés után a csatornákat kitűztük. Mai tudással és mai technikával. Amikor a munkások az árkokat kiemelték, itt is, ott is előkerült egy-egy lapos, küszöbszerű kő. Kiderült, hogy a rómaiak 1900 évvel ezelőtt nagyjában ugyanott vezették csatornáikat, ahol mi napjainkban.

Az ankarai Augustus-templom történetileg is fontos emléke a klasszikus kornak. A templom falába vésett ú. n. Monumentum Ancyranum — Augusztus császár tetteiről számol be.

A Földközi tenger mellett Adália — akkor Attaleia — élte virágkorát. Anatóliának Ciprussal szembenfekvő déli tengerpartjára kultúrát a rómaiak vittek. Szíria partvidékén már évszázadokkal azelőtt is magas kultúrájú népek laktak, — gondoljunk a főníciaikra — de Kis Ázsiának déli tengerpartján, ahol egy-két gyér görög gyarmaton kívül csak tengeri kalózok tanyáztak, a rómaiak teremtettek rendet. Pompeius volt az, aki megtisztította Cilicia partjait. Soloi városát a tengerpartra telepítette és Pompeiopolis néven új várost alapított. Itt egy 400 m hosszú, két oldalt oszlopsorral díszített út vezetett a kikötőhöz.

Didüma romjai.

Az aezanii Jupiter-templom.

Templomaiból, színházaiból már alig látszik valami — mindent ellepett a szúrós, tövises bozót.

A római birodalom a császárság idején — Spengleri értelemben — nem a kultúra, hanem a civilizáció korát éli. A civilizáció pedig mindig imperialista. Trajánus korában, a Kr. utáni I. században éri el az imperium legnagyobb kiterjedését. Heliopolis, a napisten városa lesz kelet egyik legszebb helye. A város messze lent Szíriában feküdt, de a rómaiak Kis Ázsiára kiterjedő uralmának egyik főhelye és azért itt meg kell említenem. Jupiter Heliopolitanusnak szentelt temploma mutatja, hogy a régi római istenek már a környező népek isteneit is kénytelenek maguk közé fogadni. Az itteni Venus templom is már nem egyedül Venusé, — hanem együttesen Venus és Atargatis oltalma alatt áll. A Szíriából a római istennők közé vegyült Atargatis pedig — egy kissé mondén szabású volt.

A birodalom keleti határát Kis Ázsiában Melitenétől a mai Karginig az Eufrátesz felső folyása alkotta. 1938-ban, amikor a sivas-erzerumi vasút épült, két helyen is találtunk római időkből való hídmaradványokat. A légiók néha átjárhattak a szomszédos kurdoktól lakott területre, de hogy azok viszont ne jöhessenek át, arról mindkét helyen egy-egy erődszerű építmény gondoskodott. A rómaiak jó építők voltak, a megerősített hely alapfalai még ma is láthatók. — Érdekes, hogy néhány kilométerre az egyik római hídcsonktól, ma is van egy híd ; ezt a mult században építhették. A híddal összeépített házban török csendőrök tanyáznak. Naplementekor az egyik közülük átsétál a hídon és a tulsó végén, gerendákból rót kapura egy tenyérnagyságú lakatot akaszt. Naplementétől-napkeltéig — lélek se ki, se be! A túlsó part már Dersim, a kurd-lakta terület, a kurdok pedig 2500 év óta nem változtak. Támadták és szorongatták Xenophon tízezerjét Kr. e. 400 körül, a rómaiak erődökkel védekeztek ellenük és ma a török csendőr is csak hosszas faggatás után — honnan, merre, miért — és akkor is csak egyenként ereszti át őket, — török területről, török területre.

Anatólia kiapadhatatlan lelőhelye a római emlékeknek. A legmaradandóbb, amit itt alkottak, a hidak és vízvezetékek. Nem egyet közülök még ma is használnak, két évezreden át hirdetve a római uralom nagyszerűségét. Amikor Róma hanyatlani kezd és a birodalom nyugatrómai és keletrómai részre oszlik, Kis Ázsia egyik legnyugtalanabb korszaka veszi kezdetét. Bizánc fénylik és tündöklik, — de Kis Ázsiának már csak egy kimúló civilizáció utolsó morzsái jutnak.

AZ ARANYMOSÓ BÁRKÁJÁN

Írta SZÖVÉRDY LAJOS

(A felvételeket Remete Dezső készítette.)

A Dunán vontatógőzös dohog, négy megrakott uszályt húz maga után. Nyersolaj-motoros, hallom a zúgásáról. Honnan jön, hová megy? — nem érdekel. Nagy országút a Duna, jönnek, mennek rajta a vízi járművek. Megállok a parton és megbámulom. A hajó közben elhaladt előttem s a kavicsos partot csattogva paskolja a hullám. Araszos vízhenger gördül a partnak, ott megtörik s a barnás iszapot felkavarva folyik vissza a meder felé. A szennyvízcsatorna betontorkolatán három-négy horgász hallgat. Szorgalmasan figyelik a vizet. Ritkán pedzi hal a horgot, de nem unatkoznak. Szemben a lágymányosi földnyelv végén halászbárka ring, felhúzott hálója játékosan tükrözik a vizen.

Az aranymosóhoz igyekszem.

Még a télen történt, hogy beállított hozzám egy vézna, soványarcú ember. Ruhája szerint munkásembernek látszott és valóban munkásember is volt. Hosszan, körülményesen magyarázni kezdte jövetelének célját. Elmondta, hogy sok ideig munkanélkül lévén, a Duna partján szokott kóborolni. Ott találkozott néhány aranymosóval, akiktől eltanulta a mesterséget.

Emberem szemében a megszállottak lázas fénye égett. Még nem láttam eddig aranylázban szenvedő embert, de ilyen lehet az alaszkai aranyásók szeme is. Sokezer embert űz a fény és az arany láza, sok ezren hajszolják az arany gazdagságát, azok azonban másképpen néznek. Az én aranymosó emberem szemében a megszállottak hite tükrözött, mikor a Duna aranyáról beszélt. Kibontogatta kopott batyuját s apró cipőkrémes dobozokat, fehér tégelyeket szedett elő. Körülrakta ezekkel az íróasztalomat, de jutott belőle a földre is. Egyik dobozban fehérkvarc volt, másikban szürke. Egy nagyobb pléhdobozban fekete súlyos anyagot tett elém. Magnetit — mondta csendesen. Zsebéből mágnespatkót kotorászott elő, belenyomta a fekete porba, s mikor kiemelte, hosszú fekete szakáll lógott a mágnespatkó két szárán. A homokból mostam — nézett rám újra.

Míg a feketeszínű port nézegettem, cigányserpenyőt szedett elő a batyujából. Homokot és vizet töltött a serpenyőbe s aztán óvatosan himbálni kezdte a serpenyő fülét. Jóideig tartott a titokzatos munka. A víz körbe-körbe szaladt a serpenyő alján s futása közben magával sodorta a homokhalmocska szélét. Itt gyűl az arany a szélén — mondta. Tizennyolc, húsz szemet lehet megszámlálni. Tessék csak megnézni! Odatartotta a serpenyőt a világosság elé s valóban a homokhalmocska külső oldalán lisztszerű sárga aranyszemecskék fénylettek.

*

Az aranymosás hazánkban nem újkeletű foglalkozás. A Dunán kívül, a Kárpát-medence egyéb folyóin: a Murán, Dráván, Maroson és Aranyoson is mostak aranyat a folyók közelében lakó népek. Hiteles történelmi adatok bizonyítják, hogy a rómaiak sisciai és sirmiumi pénzverőiben a Duna, Mura és Dráva mosott aranyából vertek pénzt. A honfoglaláskor beköltöző magyarok az ittmaradt népektől tanulhatták el az aranymosás mesterségét. Ismert és híres aranyászóhelyek a Duna partján a következők: Ács község határában a Lovadi rét, a Kalapsziget nyugati oldala, Ásvány község határának több pontja, a nagytétényi partfürdő középső része stb. Az ismert helyeken kívül azonban lehet sok ismeretlen hely is, vagy olyan, amelyet csak az aranymosók ismernek és titkát szigorúan őrzik.

A Dunán kívül még aranytartalmú homokot raknak le mindazok a folyók, melyek aranytermő hegyvidéket szelnek keresztül. Ilyen aranytermő hegyek Magyarországon: a Börzsöny, Magyar érchegység, Recsk, Aranyida és Nagybánya vidéke, az Erdélyi érchegység, Szászsebesi hegység, a Szemenyik stb.

A dunai aranymosók ősi foglalkozásában sok évszázad tapasztalata sűrűsödött össze. Az aranymosó első és legfontosabb munkája az aranyban dús partok felkutatása. Megindul csónakkal vagy gyalogosan és figyeli a homokos partoldalakat. Ahol aztán rozsdavörösszínű homokturzást lát, megáll és mintát vesz. Ezután kezdődik a lapátpróba. Az aranymosó öblös falapátja rendesen bükkfából készül és igen hasonlít a búzamérő lapáthoz. A lapát öblét már újkorában tűz felett kissé megpörköli, hogy az aranyszemeket hamarabb észrevehesse rajta. A próbához általában két liter homokot tesz a lapátra. Most már víz alá meríti a lapátot és a homokból kinyomogatja, elúsztatja az iszapot. Az iszaptalanított anyagra ekkor óvatosan vizet merít és feldobja az anyagot a levegőbe. A lökőmozgások közben az anyag könnyebb része a vízzel együtt lecsurog a lapátról, a nehezebb, tehát az aranytartalmú anyag azonban rajta marad. Természetesen, amint a víz lecsurgott a lapátról, újra meríti. Így aztán a különös lökőmozgások közben annyira rendeződik az anyag, hogy a lapát hátulsó részén karélyszerűen kiválnak a súlyosabb aranyszemecskék. Az anyag rendeződése a lapáton a fajsúlykülönbség törvényei szerint történik. Legbelül válik ki az arany, melynek fajsúlya 18, előtte a fekete porzó, fajsúlya 5, utána a gránát, fajsúlya 4, s a lapát elülső részén a kvarchomok, melynek fajsúlya 2·5.

Néha az iszapúsztatást serpenyőre szorított rostán át is végzik s csak a súlyosabb anyag tisztítására használják a kutatólapátot. A súlyosabb aranyszemek kiválasztására igen alkalmas a cigányserpenyő. Ennek azonban hátránya, hogy a könnyebb aranyporszemek elúsznak belőle. Az aranydúsabb habzás-turzásokban a lapátpróba néha 150—200 aranyszemcsét is kiválaszt. Ilyen helyeken aztán már érdemes az aranymosónak munkához látni.

Ha az aranymosó aranyban dús turzást talál, felüti a tanyáját. A lakókalyibán kívül legfontosabb eszköze a lésza vagy léca, melyet a mosóasztal elé állít, hogy a szelet felfogja vele. A szél ugyanis nagyon hamar tovább röpíti az apró aranylemezkéket. Ezután összegyűjti az asztal mellé a mosásra szánt anyagot. Az aranymosóasztal rendszerint félhüvelyes fenyődeszkából készül, másfélméter hosszú és hatvan centinél kevéssel szélesebb. A mosandó anyagot az aranymosó az asztal felső részére hányja, melyet az alsó résztől saroglya választ el. Az anyagra most már mérni kezdi a vizet és legelőbb kimossa belőle az iszapot. Mikor ez megtörtént, felbillenti a saroglyát és a mosott anyag ráömlik a lejtőre. A vizet felülről töltögeti és a lejtőn lefutó víz magával viszi a könnyebb anyagokat, a nehezebb aranyszemcsék pedig meghúzódnak az asztal alsó részét takaró bolyhos posztó szálai között. Mikor így egy köbméternyi anyagot már posztóra mosott, vigyázva összehajtogatja a posztót és tartalmát belemossa az asztal mellé helyezett fadézsába. A dézsában összegyűjtött, aranyban gazdag anyagot azután szérkén tisztogatja. Ez a szérke 80 centiméter hosszú és 20 centiméter széles hajlított fenekű vályucska. Az anyag szérkében való tisztítása a lapátpróba munkájához hasonló. Fajsúly szerint rendeződik benne az anyag. És ezt a tisztogató munkát mindaddig folytatja az aranymosó, mígnem tisztán kiválik a szérke szé-

Munkában a cigányserpenyő.

Az aranymosó bárkája a próbaút előtt.

lén az arany. A kéziszérke az ügyes aranymosó kezében 97·6%-os eredményt is elérhet. Az aranymosó 30—40 mosás eredményét összegyüjti és egyszerre foncsorozza. A foncsorozáshoz a várt aranymennyiség négyszeres higanyadagját adja. A higany aztán felszedi az aranyszemeket és golyócskává áll össze. Az aranytartalmú foncsorból előbb szarvasbőrön át kinyomja a higanyt s az el nem távolítható higanyfelesleget pedig a tűz felett égeti. Egy foncsorozás eredménye égetés után 15—16 gramm 950-es fínomságú tömör aranygolyócska. Az így nyert aranyat az aranymosó a Pénzintézeti Központhoz adja be, ahol grammonkint rendes napi áron fizetik ki az értékét.

Nagyban történő homokmosáskísérletről többről tudunk. Elsőnek József királyi herceg uradalma végeztetett ilyen kísérletet 1909—1910-ben. A kísérleteket és a vizsgálatot Holicska I. bányamérnök végezte. Az első nyáron kézierővel, a második nyáron kotrógép segítségével folyt a kísérleti kutatás. A kézi aranymosás eredménye köbméterenkint átlag 0·42—0·36 gramm, a kotrógép segítségével történt mosás eredménye azonban csak 0·075 gramm arany volt. Ez a két adat elég bizonyság arra, hogy nagyüzem létesítése a Duna aranyának kimosására nem gazdaságos. Az állam 1921-ben Paikert Henrik kezdeményezésére a pénzügyminisztérium költségén geológusokat küldött ki a Duna Esztergom—Visegrád között lévő szakaszára a homok arany- és magnetittartalmának vizsgálására. A kiküldött szakbizottság azonban munkáját nem fejezhette be. A kutatás céljára előirányzott összeg ugyanis időközben elértéktelenedett. A félbeszakadt mosáskísérletekről szóló jelentés szerint a megvizsgált homokban köbméterenkint 15 kilogramm olyan anyagot találtak, amelynek vastartalma 18—20 százalék volt. Ezután 1930-ban Horváth Károly nyugalmazott helyettes államtitkár kísérletezett a Dunahomok ásványi anyagainak kivonásával, Ásvány, Hédervár és Lipót község határában. Eredményre azonban nem juthatott, mert zárt kutatmányú területeit rövidesen feladta.

Ebben az időben kezdett a magyar kincstár is érdeklődni a Duna homokjában lévő arany iránt. Az előkészületek és tárgyalások sikeres befejezésével 1932-ben Sümeghy József, a Földtani Intézet osztálygeológusa látott munkához. Sümeghy József a geo-

lógiai felvételek során 12 aknából és fúrásból gyüjtött anyagot megvizsgálásra. A vizsgálat eredményének néhány adatát itt közöljük.

Győrszentiványi kavicsbánya Au gr/t 0·32 Ag gr/t 14·48. Győrszentivány Újmajos I. sz. kutatófúrás Au gr/t 0.40 Ag gr/t 8.86. A Vénekre vezető úttest jobboldalán 9. sz. kutatófúrás Au gr/t 0·25 Ag gr/t 6·72.

Az adatok összeválogatása önkényes. Csupán a különböző kútatófurások különböző eredményeire akartunk rámutatni. Az adatokból egyben azt is megállapíthatjuk, hogy a különböző kavicsrétegek nemesfém tartalma nem egyenlő, hanem rétegenkint és helyenkint változik.

Sümeghy József osztálygeológus jelentése alapján Pantó Dezső főbányatanácsos fogott hozzá a pénzügyminisztérium megbízásából a dunai homok aranytartalmának részletes megvizsgálásához. Ez a nagyobbszabású kutatómunka 1933 és 1934 nyarán folyt és az elért eredményről Pantó Dezső a Földtani Közlöny LXV. 7—9. és LXVI. 1—2. füzetében számolt be.

A két nyárra terjedő kutatómunka főbb eredményeit a jelentés a következőkben foglalta össze: A Duna völgyében mind a 180 méter tengerszint felett lévő homok kavicsrétege, mind a mai folyamhordalék aranytartalmú. Aranymentes kavics csak a talajszint alatt 20 méteres mélységben található. Ennek az a magyarázata, hogy az arany itt már kioldódott. A fúrás bizonysága szerint a folyami hordalék átlagos aranytartalma nem éri el a hasznosíthatóság mértékét. Csak az olyan kavics használható, melynek aranymennyisége a próba alkalmával lapátonkint 30—40 szem arany. (A dunai arany átlagos fínomsága 950.) Az aranyban dús homoklerakodás pedig mindig a partokon és nem a folyam medrében történik. Rendesen a folyó kanyarulatának domború partján vagy parti zátonyán, mely olykor csendes folyású vízbe kerül.

A jelentés után a pénzügyminisztérium a kutatásokat abbahagyta és elvetette a létesítendő aranymosó állami üzem tervét.

Szerelik az aranymosó bárka motorját.

Nagyüzemmel tehát az aranymosás nem kifizető. Kézierővel azonban tovább folyik a munka. Ám jogos reménnyel kísérletezhetik az olyan kisüzem is, amely fürgén felkutatja dereglyén vagy más vízi közlekedőeszközön a dúsabb aranytartalmú homok lerakódásának helyét.

Az én aranymosóm ilyen üzemet akart felállítani. És terve sikerült. Az Állami Önállósítási Alap néhány ezer pengő kölcsönt folyósított Kulcsár Zoltánnak és a tavasz folyamán hozzálátott merész terve megvalósításához. Kis bárkát vett, amelybe autómotort szerelt, mégpedig faszéngáz-hajtásra átalakított motort. Menetközben ez hajtja a bárkát. Ha pedig valahol kiköt a bárka, átkapcsolja motorját az üzem hajtására. Ez az első üzemszerű aranymosóberendezés a következőképpen működik: az aranyban dúsabb homokturzások anyagát felszedi a kotrószerkezet s a bárka tetején lévő anyagtartályba továbbítja. Ez a tartály két részből áll. Egyik részében van a homok, a másik részében pedig Dunavíz. A tartály alján kis nyíláson ömlik a homok a ferdén állított és posztóval bevont mosóasztalra. Ugyanoda folyik a víz és iszaptalanítja az anyagot. Most erről az asztalkáról egy másik asztalkára jut az anyag, hol tovább folytatódik a tisztítás.

Az új üzem Kulcsár Zoltán tervei szerint nemcsak aranyat akar termelni, de fel akarja használni a vöröskvarcot és magnetitet is. Az utóbbinak kiválasztása elektromágnes útján történik majd a száraz homokból. A vöröskvarcot színesüveggyártásra lehet jól felhasználni.

*

A kis bárkát újonnan festette Kulcsár Zoltán. Eddig «Flóra» volt a neve, most azonban «Csavargó» néven indul neki a széles Duna vizének. A bárka farához kötött kis csónak, a «Vándor», úgy billengőzik a hullámokon, mint valami rakoncátlan rossz gyermek.

A bárka homokkotró szerkezete.

A mágneses patkó 50 cm³ homokból ennyi vasércet emelt ki.

Most indul próbaútjára a «Csavargó».

Kulcsár Zoltán és két társa már a motor mellett ál. Az egyik szerelő valamit igazgat a kapcsolótábla körül, aztán berregni kezd a motor. Kint a parton oldozzák a köteleket s a bárka farát máris lefele sodorja a víz. Ha nem igyekeznek a kötelek feloldásával, mindjárt a parthoz nyomja a bárkát a hullám. A part kavicsa karcolja már a bárka fenekét, de azért szabadon billeg a hullámokon. A parton levő emberek most oldják fel az utolsó kötelet s úszik a hajócska. Mindjárt elütjük a közeledő halászbárkát. De nem. Zúg a motor s hátul hányni kezdi a vizet a csavar. A vezető keményen fogja a kormánykereket és gyorsan forgatja. Ez a kormánykerék valamikor gépkocsin szolgált, a motorral együtt. Most mind a ketten vízre jutottak. Néhány percig árral szembefordul a bárka. Az hajóorr lapos alját csapkodja a hullám, aztán kifordul a széles víz felé, oldalról fogja az ár a kicsi hajót. A víz hátára széles fehér vonalat rajzol a bárka csavarja, körül a parton táncolnak a halászbárkák. A folyás irányába haladunk már, a kormánylapát egyenesbe állott és siklunk lefelé a vizen.

A próbaút jól sikerült. Jelentéktelen zavartól eltekintve, egészségesen működik a motor. Lent a Csepel-sziget antennatornyával szemben kikötött a Csavargó s most már az üzemre kapcsolt át a gép. A kotróberendezés szedi a homokot szorgalmasan, a felhordó-szerkezet pedig felszállítja a tartályba.

Néhány nap mulva tehát megkezdi működését az első gépesített aranymosó kisüzem. Most már csak az a kérdés, tud-e úgy dolgozni, hogy elérje a kifizetődés határát? Erre egyelőre nem tudnék választ adni.

Ezt csak az első dolgos év eredménye mutatja meg!

AMALFI—RAVELLO—SALERNO

Írta Dr. vitéz TEMESY GYŐZŐNÉ

Sorrentóból indulva átvágtunk a mélyen a tengerbe nyúló félszigeten, melyet a Monti Lattari hegylánc ural. Elén a Punta Campanella szökik a tengerbe Caprival szemközt.

A St. Pietrora kapaszkodva, megpihentünk. Körülöttünk a remek sziklakúpok olyanok, mint a gótikus templomromok. Az utolsó forduló, ahonnan még a Vesuviót és a két öböl, a Nápolyi és Salernói kettéválását látni. Napsugaras, vidám derű önti el a tájat. Elbeszélgetünk a kocsissal a munkásság helyzetéről. Igen értelmesnek bizonyul. Elragadtatással beszél Mussoliniről, aki a korporativ intézménynek megteremtője. Létrehozta a «carta di lavoro»-t, a munkaalkotmányt, földhöz juttatja a falusi embert, hogy megakadályozza a városba tódulást. Szétnézek ezen az áldott, békét és jólétet sugárzó tájon. Körülöttünk dongók zümmögnek, apró, színes pillangók csaponganak a hegyi flóra szépei körül. Egyébként itt találkozik a mérsékelt égöv és a szubtrópikus növényzet. Fekete kecskék csámcsognak a bokrok lombja közt.

Positanónál lejutunk a tengerhez, azaz csak látjuk, mert a kitűnő autóút magasan a sziklákba vájva kanyarodik tovább. Kékes párába burkolt nimfaként nyújtózkodik a tenger, szerelmese a Nap csókos karjaiban. Vízesés moraja vonja el figyelmemet e bájos reggeli képtől. Mély hasadékból szakad a víz : az Arienzo szakadéka ez. Sziklakaputól védett öbölben fehér és kék, kockaalakú házacskák, rózsaszín vitorlások, bársonyos homok. A magasban természetvájta sziklaív, akár a híres norvég Torghatten. A mór stílusú Assunta-templom fehér kupolája uralkodik a festői öblön.

Tovább kanyarodunk. Közeledő kocsik csilingelése hallatszik. Néha belesivít ebbe a romantikába egy rohanó gépkocsi dudája. Olajfák, citrom és narancsok illata keveredik a Nap fokozódó melegével. A következő hajtűkanyar csúcsában Praiano halászfalucska. Egész más jellegű ez a vidék, mint a Sorrentói félsziget. Barlangok, szakadékok váltakoznak, terraszos szőlőlugasok ereszkednek a tengerhez. Sziklafalak apró homokréseiből a bájos kék campanulla hosszú szakálla kúszik, igénytelenül, víz és jóformán föld nélkül és tekint szép kék harangszemével a tüzes Napba. Nem tudunk betelni a táj szépségével. Ellátni Capriig, előtte a faraglionik csipkézett körvonalai.

Monte Foronéban nehány sziklához tapadó halászházikó. A magas hídról nézzük a kis fjordszerű öblöt és a tenger színes fényjátékát ; smaragdzöld és rózsaszín fodrocskák játszadoznak az öreg halászbárkák körül. Conca Marina.

De hol van a Grotta di Smeraldo? Az Amalfi-Conca út kitérőjénél megáll a kocsink. «Ecco» — mutat le emberünk a mélybe. Jó nehány száz lépcső vezet le a tengerhez, szalmatető védi a látogatókat a tűző déli napsugarak ellen. Egyik honfitársam cikkében azt írta, hogy a zöld barlang hasonló a kék barlanghoz Capriban. Csodálkozva láttam, hogy egészen elütő alakban, színben és hozzáférhetőségben, szépségben versenyezhet Capri kék barlangjával. Csak nehány éve nyílt meg a közönség számára 1938-ban. Csónakkal nem jutunk be közvetlenül, hanem lépcsők visznek a bejárathoz. A tündöklő napfényből hirtelen sötétségbe jutunk és tájékozatlanul állunk. Lassan kibontakozik szemünk előtt egy tucat embert befogadó bárka. Gótikus dómban képzeljük magunkat. Hatméteres stalagmitok emelkednek ki a vízből, helyenkint érintkeznek a stalagtitokkal, amelyek csipkefüggönyként lebegnek fejünk felett. Vezetőnk megkongatja őket, búgnak mint az orgona. Egyik mélyedésben Napoleon és Garibaldi feje, odább Bethlehem, amott meg szószéket formáltak a stalagmitok évszázadok folyamán. Achátszerűen átlátszó stalagtit-sorok tisztán csengő hangot adnak — mint a xilofon. A 24 m magas barlang 1826-ban vált ismertté, midőn az itt nyaraló német festő, Kopisch és az olasz halász, Ferraro legelőször úszott benne. Bárkánk megközelíti a 4 m mély víz felületén csillogó «smaragd» foltot. Megpaskolják evezővel a sima víztükröt és hirtelen ezer és ezer «smaragd» gurul széjjel a víz felületén. Honnan ez a visszatükrözés? Hiszen a bejárat a hegyoldal felől van, nem a tenger felől, mint a kék barlangnál. A barlangnak a tenger felé eső oldalán mély üreg van ; az itt betoduló napsugár visszaverődése csil-

logtatja a zöld fényfoltot. A tenger felől is megközelíthető a csodálatos barlang, mótorcsónakon negyedóra alatt, a változatosan szép part mentén. Tengerbe lejtő szőlőkertek közt kopár sziklák merednek elő, mély szakadékoktól barázdálva. Háttérben hegyormok csúcsosodnak, lankáikon védőfalakkal tagozott citrom- és narancsligetek. A lakosság szívós munkával kaparhatta össze itt a termőföldet. A táj festőiségét még növelik az őrtornyok egy-egy kiugró hegyfokon, a Bellosguardo Amalfinál, a Ravellino Atraninál és még néhány a szaggatott part mentén. A XVI. századból valók, amikor tengeri kalózok nyugtalanították a gazdag vidéket.

Conca Marina öblében kifeszített halászhálókat látunk, kockára szelik a vizet, akár a sakktábla — errefelé sok a tintahal.

A Hotel Marinában élvezett jó fürdés és ebéd után máris újabb kirándulásra készültünk: Ravellóba. Előbb ellátogattunk Amalfi híres katedralisába. Szt. András tiszteletére épült még a XIII. sz. legelején. Érdekes keveréke a lombard-normann stílusnak. Már a külseje is szokatlan és feltűnő. 62 fehérmárvány lépcső felett trónol a fekete-fehér kővel és színes majolikatetővel borított templom. Homlokzatán a trónoló Krisztust ábrázoló mozaikkép csillog az evangelistákkal. Különálló tornyát, a campanilét már csak a háttérben emelkedő hegycsúcs romja haladja túl — Ravello felett. A művészi bronzkaput ezüst figurák díszítik. Krisztus, Magdolna és Szt. Péter alakja. A díszes előcsarnokból egy igen szép oszlopsoros kolostor-udvar nyílik. Hasonló a Palermóhoz közellevő monreáli kolostoréhoz. Az oszlopok itt csúcsívben egymásba fonódnak. Antik oszlopokat látunk a főhajóban és két szép gyertyatartót mozaikkal kirakva — a paetumi ásatásokból valók. A kriptában nyugszik a csodatevő Szt. András. November 30-án nagy ünnepséggel járulnak hozzá a hivők. Csontjaiból ilyenkor olajszerű anyag folyik — a Manna di St. Andrea. Hatalmas színezüst szobrát Michelangelo készítette — III. Fülöp ajándéka. Nehéz volt a déli Nap tüzében ide felmászni, de nem bántuk meg. Innen a kilátás is szép a városra. A mély szakadékban zöldelő ligetek közt símulnak a jellegzetes kockás házak vakító fehéren a kopár sziklafalakhoz. Valamikor 50,000 lakosú gazdag kikötőváros volt, Genova és Pisa versenytársa. Nemcsak a háborúk, de elemi csapások is aláásták apránként hatalmát — a tenger is elnyelte a város alsó részét.

Positano látképe. (Enit felvételek.)

Jelenleg a lakosság főfoglalkozása a halászat, makaroni- és papirosgyártás. Bájos kis völgyben, a Valla de Moliniben a 18 papírmalom sok romantikát és festő témát nyujt látogatóinak. Legérdekesebb szállója, mely messzire ellátszik, a hajdani kapucinus kolostor. Sok-sok lépcső, de felvonó is visz a meredek sziklafalhoz tapadó, igen drága szállóhoz — itt is főként gazdag amerikaiak nyaralnak.

Kétórás remek utat tettünk kocsival Ravellóba. Atrani felett keskeny szakadékban kanyarodik az árnyékos út. A mély csendben csak a patak csobogása hallatszik, fejünk felett szőlőindák alkotnak lombsátrat. A meredek hegyoldal szikláin, erkélyekként ugranak ki a narancslugasok, érett gyümölcsük a lombsátor védelme alatt lóg le. Csodálkozásunkra magyarázta az olasz, hogy ha a tüzes Nap közvetlenül érné a gyümölcsöt — elfonnyasztaná, azért kötik lugasba, hogy védve legyen. Citromterraszok a hegy lankáin mélyen behúzódnak a tengerig. Felséges csend és mesés illat. Szeplőtelen napfény, csak kocsink sziklára vetett árnyéka kísér. Földi paradicsom ez. Erősebb vízcsobogás árulja el a három malmot. Utunk meredekebb lesz. Izmos lovunk színes bóbitája lassabban és mélyebben bólogat. Szelíd gesztenyefák és mogyoróbokrok közt meg-megbúvik egy kis «kocka»-ház. Kócos, fekete kislány kerül elő — nagy citromot kínál.

Útunk balra ágazik, magasabban fekszik Scala, mi jobbra tartunk Ravellóba. A főtéren közvetlenül a templom előtt állunk meg. Különös meghatottság szállja meg az embert, ha bejárja ennek az egykor hatalmas városnak felbecsülhetetlen emlékeit, romjait. A XIII. sz.-ban 36,000 lakosa volt.

A román stílusú dóm értékes bronzkapuját külső fakapu védi. St. Pantaleonnak tiszteletére Ravello első püspöke építtette, Orso Pappice. Legszebb a hat oszlopon nyugvó mozaikdíszes márványszószék. A mozaikkal kirakott oszlopok oroszlánokon nyugszanak. A templom közelében van a történelmi nevezetességű Rufolo palota. A XIII. sz.-ban IV. Hadrianus pápa lakott itt, később II. Anjou Károly; legutóbb egy angol

Amalfi öble.

hölgyé volt. Örökzölddel befuttatott torony, 30 m magas. A szaracén stílusú épület épségben maradt folyosója csipkézett ablakíveivel a velencei Ca' d'Oro-hoz hasonlít. Hatalmas ausztráliai páfrányok közt csodás szépségű kertbe jutunk. Virágok özöne. Háttérben ciprusok és piniák sötét körvonalai. Előttünk csodaszép kilátás nyílik a mély völgybe és a környező hegyekre. Alattunk Maiori és Avvocata házai villognak ki sűrű erdők zöldjéből. Wagner ezen a virágos terraszon írta a Parsifalt. Neki megadatott a lehetőség, hogy megszólaltassa Klingsor kertjében a csodás tájak néma harmóniáját.

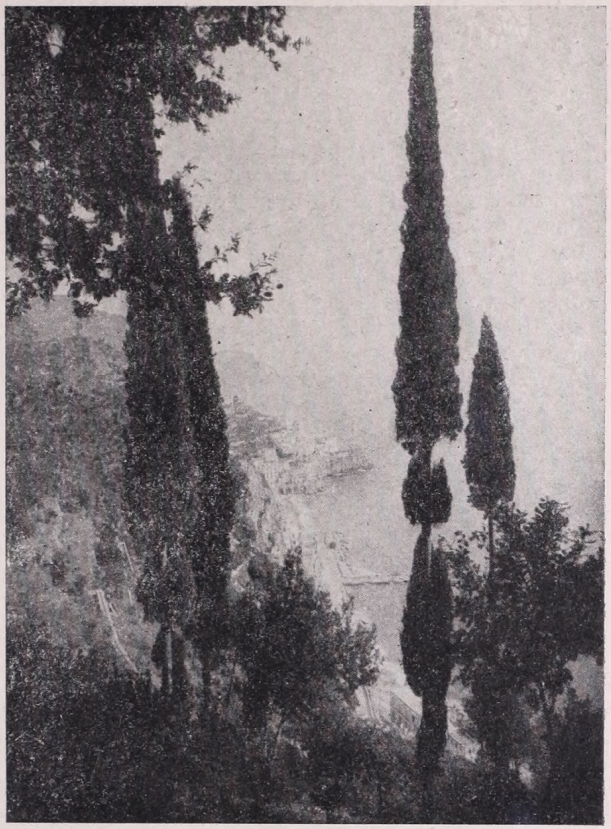

Amalfi.

Este átköltöztettek a szálló fióképületébe. Emeletes saroképület. Tengerre nyíló erkélyek és boltíves, virágos kis összekötő folyosók. Egész kis lakosztály állt rendelkezésemre. A járókelők zajongása, matrózok éneke vegyül a szabályos hullámverésbe. A kék tenger már felöltötte fekete palástját és mint az éj királynője felrakta a tündöklő csillagok koronáját. Hova, merre jár — hiába kémlelem, csak látom uszályos, fehéren habzó fodrait a parton és érzem éjfekete selymének hűvös cirogatását.

Reggel bucsúzunk a szép helytől, ahol festőnek, költőnek bőven akadt ihlete, hogy megszólaltassa a tenger hullámait és a hegyek ormait.

Társas gépkocsin folytatjuk útunkat Salernóig. Induláskor látom a téren Flavia Gioia, a város szülöttjének szobrát. Az olaszok az iránytű tökéletesítőjét tisztelik benne. Amit a rohanó gépkocsi ablakából a vidékből el tudtam lesni, nem sok. Gesztenyefarúdból összeállított kaput szinte elsodor kocsink a szűk utcában. Atrani után Minori és Maiori mellett száguldunk el. Mély szakadékok, szőlő, citromkertek egyfelől, a szaggatott tengerpart makaroni szárítóival, sárga vitorlásaival, bársonyos homokjával másfelől. Az éles, meredek sziklákkal szaggatott hegyfokot megkerüljük és feltűnik Salerno és délre Paestum. Felettünk a Monte Demonio, dell' Avvocato, az 1000 m-nél magasabb Monte Pertuso ormai, csúcsai. Éles tűkanyarokban cikáztunk, kerülgettük a Cap d'Orsot — hogy mily szédületesen, megmondhatná szomszéd útitársnőm, aki kínoktól gyötörve és mindannyink rémületére keresett nyitott ablakot. Utoljára látjuk Amalfit, Salernót és Paestumot.

Salernótól vissza Nápolyig vasúton megyünk át a Salernói síkságon: Cava di Tirreni, Nocera, Pagani-Angrin át. Dohány, kukorica, paradicsom, ricinus és sok gyümölcs terem a széles völgyben.

VÁRNA, A FEKETE TENGER FÜRDŐVÁROSA.

Írta PÉCHY-HORVÁTH REZSŐ.

Az egyébként rendesen szerény bolgár önérzet Várnát, a Fekete tenger pompás fürdőjét, szereti a Fekete tenger gyöngyének, a Fekete tenger királynőjének nevezni. Ez a hangzatos elnevezés semmiképpen sem túlzás vagy nagyítás. Várna csakugyan gyöngye és királynője annak a tengernek és tengerpartnak, amely szépségével, enyhe éghajlatával, homokjával, kitűnő levegőjével, gyógyhatásával, erőteljes hullámverésével fejlődéslehetőségeivel és vadregényes vidékével méltán versenyezhet az olasz vagy francia Riviera évszázados multú, hírneves üdülőhelyeivel. A Fekete tenger gyöngye csupán abban marad mögöttük, hogy mint tengeri fürdő még túlságosan fiatal ahhoz, hogy olyan fejlett fürdőkultúrája legyen, mint nyugati elődjeinek.

Várna egy kicsit már keletnek számít, de éppen ezért kedves és értékes. Talán éppen az, ami merőben elüt a világfürdőktől és ami egyedül itt található meg, az, ami értékesebbé és vonzóbbá teszi ezt a tengeri fürdő mivoltában multjára nézve még csecsemő korát élő várost. Hamisítatlanul, a maga érintetlen ősállapotában láthatjuk még ugyanis itt az egész tarka, színpompás Keletet néhány ezer ősi, jellegzetes mozlim épület, nyaraló, palota vagy faház alakjában. Láthatunk néhány igen szép, festői mecsetet valószínűtlenül karcsú és kecses minaretjével és természetesen láthatjuk még azt a rendetlenséget, elhanyagoltságot és maradiságot is, ami a múladozó, haldokló török világot jellemzi. Ezeket az emlékeket ugyan a város ma már jórészt eltüntetni igyekszik. Mindenütt bontanak és új, modern épületeket emelnek a török sikátorok és piszkos faházak helyén, kérdés azonban, nem lesz-e majd hátrány az ősi színek, ősi képek megsemmisülése, amelyek Várnának mégis csak minden más világfürdő külső képétől elütő, egyéni és sajátos jelleget kölcsönöznek? Ha sok is volt a piszok és a rendetlenség, ha szinte állandó volt a török városrészekben a tűzveszély, a hangulatos, festő ecsetjére méltó színpompa és patinás ódonság világában mégis sok volt a hangulat, a szépség, a költőiség.

Várna egyébként minden csodálatunkat és dícséretünket kiérdemelő nagyszerű fürdőhely. Nem véletlen, hogy néhány esztendeje ezer és ezer nyaraló és fürdőző keresi fel és tartózkodik ott heteken át. Ennek a pompás tengerparton és a sok látnivalón kívül elsősorban a hallatlan olcsóság az oka. Potom ára van Várnában mindennek és ez az olyan idegent, aki ismeri a többi tengeri fürdők árait, nemcsak kellemesen lepi meg,

Várnai tengerparti részlet.

hanem nagy csodálkozásra is készteti. Például egy egyágyas, igen rendes szállodai szoba ára 1—1·20 pengő, az ötfogásos, gyümölccsel és feketével záruló bőséges ebéd ára 1 pengő, a gyümölcs kilója 10—20 fillér és még hozzá milyen gyümölcsé! Edes, mint a csorgatott méz, húsos és ízes, mint a legfínomabb ananász! De Várnában mindenféle más áru és iparcikk is potom olcsó: fürdőruhák, cipők, ezüst ötvösmunkák, népművészeti tárgyak, kézimunkák, csipkekészítmények stb.

Várna tengerpartja egészen olyan, mint a velencei Lidóé. Hosszú, lapos, homokos, keletnek néző. Fínom, vastag parti homokján sustorgó lármával dübörögve omlanak össze a fövenyre kirobbanó nagy hullámsorok. A part mérsékelt lejtéssel ereszkedik alá a mélység felé. Előkelő és jól berendezett fövenyfürdője sok ezer ember befogadására alkalmas. Félkilométernyi hosszúságban kabin kabin mellett sorakozik. A tarka fürdőző tömeg gondtalanul, önfeledt boldogsággal zajong az üdítő hullámokban vagy a homokban. A magasban hófehér sirályok százai kóválygognak és a napfény szikrázva ömlik végig a magasra freccsenő hullámokon.

Várna tengerpartja.

A várnai fürdő ha hasonlít is a Lidóhoz, sok tekintetben ugyancsak elüt tőle, még pedig előnyére. Velencében egyhangú, színtelen, ködbevesző a környék, Várnán magasbaszökő homokpartok karéja öleli körül az öblöt, amelyben a komor és sötét tengervíz hánykolódik. Eszakon sötét fakoronákkal ékes magas partok, élesen a tengerbe szökellő szirtfokok következnek. Délen a vad meredekséggel a magasba törő földnyelv, az Avren hegy éles letörésű végső nyúlványa, a magas, sziklás Galata hegyfok szirtje áll ki a tengerből.

Magától a Fekete tengertől is nehéz elszakadni. Ha nem is olyan színgazdag, meleg ragyogású és barátságos, mint a kék Adria.

Várna városa elragadóan kedves és bájos, úgyhogy az első, futó séta is rögtön megszeretteti velünk. Fásított, széles, tiszta utcák, zajos, mosolygó, színes élet jellemzik, sok vidámság és keleti lárma. Sugárútjai, mint a Boulevard Szlivnica és a Boulevard Kralj Jovanna, áruval megtömött európai üzleteinek és ízléses kirakatainak gazdag bőségével lépten-nyomon megállítanak. Szép szál, délceg fellépésű bolgár katonatisztek, fehérruhás haditengerészek, vénuszi termetű, gyönyörű arcú bolgár nők csodálkoztatnak el folyton-folyvást. A kedves kis város modern utcáiban egyéb érdekes, különleges

Az Aladzsa-kolostor Várna mellett.

várnai látnivalók is vannak, a tengerpart kilométerekre terjedő, magasan fekvő, nagy gonddal ápolt sétányai mellett. Elsősorban a csengőszóval haladó furcsa magashátú bérkocsik, amelyeket tiszta fehér terítő fed. Aztán a rengeteg utcai cipőtisztító s a borbélyüzlettel egybekötött cipőtisztító szalonok. Az utcára nyíló, kis, piszkos bolthelyiségekben elhelyezett ügyvédi irodák egyes utcákban egész házsorokat töltenek meg. Ezekben az ügyvéd úr feltett kalappal ül a homályos, szegényes berendezésű boltocska mélyén és ócska íróasztala mellől lesi a betévedő ügyes-bajos feleket.

Érdekesek az apró, kezdetleges berendezésű kávéházak is. A nap minden szakában rengeteg ember ül bennük, lármázik, semmit sem fogyaszt és bámészkodik. A kávéházak előtt cipőtisztítók tucatjai ülnek és megjegyzéseket tesznek az előttük elhaladókra, ha nem ragyogóan fényes a cipőjük.

Várna a legfontosabb bolgár kereskedelmi kikötő. Az egész világgal jelentős tengeri forgalmat bonyolít le. Sok csinos középülete és tekintélyes temploma is van. Az új vasúti állomás, amelynek óriási tornya messziről látszik, szintén látványosság. A kikötőben megcsodálhatjuk a nagyszerű tárházakat, a hivatalos irodapalotákat és a világítótornyokat is. Ezeknek egyike a több kilométeres, magas, széles, erődítésszerű nagy móló végén áll és esténkint rövid megszakításokkal ontja a felvillanó, szikrázó fényjeleket a haragosan hánykolódó, fekete vizekre, miközben a szemközti hegyfokról, az Avrenről, pontosan felelget neki az ott őrködő torony ezüstfehér fénye.

A nagy mólónak másodpercenként széles, magasra nőtt hullámok rontanak neki ferde irányban. A roppant kőépítmény megrendül a sok tonnányi víz rohamára, a hullám törzse pedig hangos sustorgással végigrohan a móló szélén, miközben öt-hat méter magasságba hófehér, haragosan sistergő vízfüggönyt lök fel. Szép, de félelmes látvány, amint a sötét estében a tajtékfüggöny kilométerhosszban végigrohan a móló szélén, aztán végül döngő csobbanással még magasabbra vágódik és nyomban mérgesen összeomlik. Ezt az óriási játékot akár órákig is el lehet nézni a móló tetejéről.

Alig félóránvira van Várnától a magas homokkősziklás tengerparton, gyönyörű, buja, trópusi park közepén az euxinográdi királyi nyaraló. Meseszerű környezetben, magasan a zúgó tenger felett áll Borisz cár nyári otthona, az egyszerű stílusú, de ízléses királyi nyaraló. A népével élő, népszerű bolgár cár itt is folytatja azt az egyszerű életet, amelyért annyira népszerű és szeretett a bolgár nép körében.

Ugyancsak a közelben van a híres aladzsai sziklatemplom és kolostor is, amelynek

rejtelmes homályba vesző mély, tekervényes folyosói és a parti üregekbe vájt barátlakásai érdekesek. Figyelemreméltók a kolostori templom ősrégi ikonosztázai is, amelyeket vastagon lep be a régi korok korma és füstös patinája.

És végül mi magyarok még különleges magyar emléket is találunk Várnában: a szerencsétlen végű 1444 november 10-i várnai csatában elesett II. Ulászló — a bolgárok szerint Warnencsik László — magyar király hatalmas emlékművét a csatatér egy kiemelkedő dombjának tetején.

A NEMZETEK ÉLETTERÉNEK BIZTOSÍTÁSA

Írta SÁRMÁNDY SÁNDOR dr.

Ha abból az alapelvből indulunk ki, hogy a nemzetek életterét az igazság alapján kell szabályozni, akkor lényegében három szempontot kell figyelembe venni: 1. A terület nagyságát a lakosság sűrűségével együtt. 2. A különböző területek gazdasági erejét, végül 3. A megélhetést befolyásoló földrajzi viszonyokat.

Mind a három kérdés sok fejtegetést igényel, elégedjünk meg ezért pusztán néhány példával, ezekből kiindulva le lehet vonni a végső tanulságot és a szempontokat hasznosítani lehet számos fel nem sorolt példán. Elsősorban az egyes földrészeket kell figyelembe venni, a szempontok azután az egyes országokra éppen így alkalmazhatók. Ismeretes, hogy Európa túlsúfoltsága még Ázsiáét is felülmúlja, mindkét földrész túlsúfolt, de a telepítésre sokkal alkalmasabb a többihez képest. Ázsia lakossága felülmúlja az egy milliárdot, ez azonban területileg Európát csaknem négy és félszeresen felülmúló birodalmakban oszlik meg, nem csoda tehát, ha Európában már a félmilliárd körüli népesség is túlsúfoltságot jelent. Ennek a következménye, hogy Európát érinti legközelebbről a kitelepítés, gyarmatosítás kérdése (nem is szólva a szintén fontos, de e helyen nem tárgyalható történelmi tényezőkről), éppen olyan kevéssé csodálható az is, hogy Afrikát, Ausztráliát és Amerikát tekintik a telepítésre alkalmas területnek. Délamerika és Ausztrália a legalkalmasabb erre a célra.

A mai háborúban is a gazdag gyarmatbirodalmú Anglia a túlsúfolt Japánnal, Olasz- és Németországgal áll szemben, de alapjában véve ugyanilyen alapelveken keresztül érthetjük meg a nagyvárosokban és környékükön mutatkozó nyomort. Azon szintén csak bizonyos — természetesen lényegesen kisebb méretű és távolságú — kitelepítéssel lehet segíteni.

A természetes erők előbb-utóbb érvényesítik az előbb említett szempontokat, hiszen elégszer voltunk tanúi kivándorlásoknak, de érdemes-e megvárnunk azt az időpontot, amíg sok nyomorúságon keresztül a lakosság erre vetemedik? Nem lenne kívánatosabb ezt megelőzni? Az adatok alapján feltétlenül kívánatosnak látszik a decentralizálás, azonban nem tekintenők át eléggé az egész problémát, ha más szempontokat nem vennénk figyelembe.

Itt érkeztünk el a gazdasági erők kérdéséhez. A rendelkezésünkre álló adatok nemcsak a statisztikában rejlő gyarlóságok miatt hiányosak, hanem azért is, mert a tényleges termelésből indultak ki és nem a termelési lehetőségekből, melyekről a tudósok és szakemberek is vitatkoznak. A mezőgazdasági terményeknek, iparcikkek értékesítése esetleg lehetővé teszi a túlsúfoltabb területen is a lakosság megélhetését. Vegyünk csak elő néhány példát. A búzatermelést tekintve nincs lényeges különbség Európa és Amerika között (a többi földrész nem jut a nyomukba), de Európának lényegesen Amerika tölé kellene emelkednie, ha nagyobb lakosságát ezzel az igen fontos élelmiszerrel el akarja fartani. De van itt még egy lehetőség: Amerika exportálhatna nagyobb mértékben, hiszen kevesebbet igényel, de ez beleütköznék a haszon elvébe. Amíg ez érvényesül, Amerikából is fokozni lehet az európai nyomort. Európa tehát — amint sokan megállapították — még nem érkezett el az önellátáshoz. Árpából Európa a rendelkezésünkre álló adatok szerint többszörösét termeli Amerikáénak, rozsból pedig Európa

fölénye olyan nagy, hogy Amerika vele egyáltalán nem versenyképes. E legfőbb cikkeket figyelembe véve az az érzésünk, hogy Európa legalább egy ideig még bírja a nagyobb népesség eltartását. De semmi esetre sem szabad figyelmen kívül hagynunk a cukortermelést, melyben Amerika óriási fölénnyel vezet, Európa pedig hátul kullog még Ázsia és Ausztrália mögött is. (A nádcukor termeléséből indultunk ki.) Ezt figyelembevéve megint arra kell gondolnunk, hogy az Amerikától való teljes függetlenedésünk legalább egy időre bizonyos nehézségekkel járna, továbbá felveti — más formában, mint fentebb említettük — a decentralizálás kérdését. Talán Európa több ember eltartására képes, mint Amerika, de a jelenlegi túlzsúfoltságán mégis bizonyos mértékig enyhíteni kellene.

Itt érkeztünk el a harmadik kérdéshez : a földrajzi viszonyok figyelembevételéhez. Európának nincs sivatagja, mint Ázsiának és Afrikának, nincsenek forró égövi országai, mint Délamerikának is, nincs Szibíriája, mint Ázsiának, tehát — talán az igen gyéren lakott Ausztráliát kivéve, melynek nagy lakosság befogadására való alkalmasságát nem próbálták ki — a legalkalmasabbnak látszik nagy tömegek eltartására. Lakatlan terület itt nincs, nem is kisérletezhettek tehát ilyenek benépesítésével, mocsaras helyen azonban alapítottak új várost, amit Olaszországban láttunk, mindez azonban nem válhat Európában rendszeressé. Felmerül ellenben e tanulság alapján az a gondolat : nem lehet-e még sok nagyobb területen az eddig lakatlan földet lakhatóvá tenni és ezáltal is megakadályozni nagyobb tömegek egy helyen való felhalmozódását? Erre ma még nem lehet választ adni, túlságosan kevéssé tanulmányozták még ezt a kérdést, az olasz példa azonban azt bizonyítja, hogy érdemes vele foglalkozni. Ha ma a tapasztalható túlzsúfoltság ellenére is életképesnek mondjuk Európát, továbbá az is kétségtelen, hogy Európán kívül is van elég lakható és telepítésre alkalmas terület, két szempontból érdemes komolyabban foglalkozni az eddig be nem népesített terület lakhatóvá tételével : egyrészt a most folyó nagy háború befejeződése után mégis számolni lehet a lakosságnak mindenfelé való szaporodásával, ami a mainál még nagyobb túlzsúfoltságot eredményezne, másrészt pedig az emberi érzéssel is számolnunk kell, melyben van sok ragaszkodás bizonyos vidékekhez és ha van telepítésre alkalmas terület a közelben, inkább telepszik le ott, mint más földrészen, ahol szülőföldjétől teljesen el van zárva.

Távolról sem vizsgáltuk meg az elmondottakban a nemzetek életterének biztosítását, igyekeztünk azonban rámutatni azokra az igazságokra, melyek mindenféle jelszavaktól menten komoly adatokkal igazolhatók és éppen ezért alkalmasak a sajnálatos és meddő küzdelmek kikapcsolására. Alapelvünk tehát csak az lehet : a lakosság arányában kell biztosítanunk mindenfelé a terület birtoklását és a gazdasági javakat is. Ilyen alapelv mellett még egy szempontnak kell előttünk lebegnie : lehetőleg nagyobb területet kell lakhatóvá tenni és nagyobb termelést kell biztosítani, hogy a felosztásra kerülő terület és szétosztásra alkalmas mennyiség növekedjék. Ez biztosítja az egyes nemzetek számára is az életteret és ez óvja meg a nyomortól a lakosságot, feltéve, hogy a kapzsinak nem adjuk meg a nagyobb összeharácsolás lehetőségét, ami a szegény kifosztásával jár. Ez vonatkozik egyénekre és nemzetekre egyaránt. Minden részletkérdés az előbbi elvek figyelembevételével oldható meg, ezek figyelmen kívül hagyása pedig előbb-utóbb feltétlenül megbosszulja magát.

Tagadhatatlan, hogy szükség van újjárendezésre, ami a történelem folyamán időnként mindig szükségesnek bizonyult. Olyan újjárendezést kell azonban reménlünk, mely hosszabb időre kikapcsol mindenféle háborút. Történelmi jogok is figyelembe veendők, mert ezek sosem húzzák keresztül tartósabb időre a földrajzi igazságokat. Ez volt ezer éven át az egységes Magyar medence nagy előnye. De hozzá nem értő módon világrengető kérdések nem oldhatók meg. Az igazságos osztozkodás végeredményben valamennyiünk érdeke, mert az erőszakos zsákmány előbb-utóbb elvész, míg a javak termelésének és igazságos elosztásának biztosítása minden nyomort kiküszöböl és feltétlenül közelebb visz a tartós békéhez.

IRODALOM

Gáldi László—Makkai László: *A románok története, különös tekintettel az erdélyi románokra.* A szerkesztőkön kívül írták még: Elekes Lajos, Juhász István, Polonyi Nóra, Tóth András és Tóth Zoltán. Kilenc térkép és 20 képmelléklet. A Magyar Történelmi Társulat könyvei VI. kötete. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. Budapest, 1941. 80, 428 old. Franklin-Társulat.

Bizonyos, hogy az elkövetkezendő esztendőkben sok vitánk lesz legmegrögzöttebb szándékú szomszédunkkal, a románokkal. Erre a harcra minden vonatkozásban, szellemiben és anyagiban egyaránt, jól fel kell készülnünk és alaposan számot kell vetnünk a tényekkel, ha nem akarunk egy második Trianont is megérni. Hogy az elkövetkezendő, remélhetően végleges harcra, elegendő legyen a szellemi fegyverünk, arról a Magyar Történelmi Társulat ennek a könyvnek a megjelentetésével akar gondoskodni. Régen hiányzott már egy olyan komoly, tudományos felkészültséggel, a mai idők szellemében megírt könyv, amelyik könyörtelenül számba veszi keleti szomszédunk multját és felvértez minden magyar embert arra, hogy a keleti szomszédságból érkező éppen nem elfogulatlan állításokkal, a hamis történelmi magyarázatokkal és elméletekkel szembeszálljon.

Sorba veszi ez a terjedelmes munka a románság kialakulásától kezdve a Kárpátokon túli és az erdélyi románság történetét, minden hiány, hézag nélkül. A kezdet kezdetétől egészen a mai napig a románság történetének minden mozzanatára kiterjed a szerkesztők és a szerzők figyelme. Feltárják mindazokat a hatásokat, amelyeket a románság olyan bőven kapott a magyarság felől; bőven foglalkoznak a román nemzetiségi kérdéssel és részletesen bemutatják a háború utáni Romániát és mai helyzetét.

Nagyon sokat lehet tanulni ebből a könyvből és nekünk nagyon is meg van az okunk rá, hogy okuljunk belőle. Siessünk is okulni, nehogy ismét keményen megleckéztessen bennünket a sors!

K. A.

Steele, Harwood: *Canada sarki tájain.* Fordította Halász Gyula. 294 old. 18 kép, 3 térkép. «Ismeretlen világok» sorozat. Athenaeum kiadás. Budapest, 1941.

A könyv a híres Canadai, illetve Északnyugati Királyi Lovasrendőrségnek a messze északi tájakon, az alaskai határszéleken végzett munkáját ismerteti. Voltaképpen krónika. Jelentésszerűen rövid, tömör közlésekben, mint megannyi mozaikkockából, rakódik össze a kép, amely egy tiszteletreméltó rendfenntartó szervezetnek igazán nehéz körülmények közt végzett teljesítményeit mutatja. A krónika a hírhedt klondikei «aranyláz» eseményeivel kezdődik, az 1890-es évek végefelé, s szinte napjainkig követhetjük a kitűnő kanadai «Mountie»-k tevékenységének eredményeit. Közben megismerkedünk Amerika vad északnyugatának tarka életével, az aranylázas korszakok szilaj forgatagával, a tomboló, harsogó folyókkal, a habokkal küzködő kenuk rajaival, a hófödte vadon szabad világával, vadfogókkal, aranyásókkal, gonosztévőkkel, félvérekkel, indiánokkal és eszkimókkal. Mindenütt megjelenik a «lovasrendőr», aki azonban ott fenn az északi tájakon ritkán szállhat nyeregbe: kutyákyontatta szánon, kenuban, gőz- vagy motoroscsónakon, gyalogszerrel hótalpalva közelíti meg a szinte járhatatlan hágókat és tavakat, s ahol megjelenik, végetvet a bűnözésnek és rendet teremt. Hősies rege elemeit tartalmazza ez a krónika, s ha hibája van, ez abban áll, hogy szerzője túlságba viszi az angolos *matter of fact* tárgyilagosságot és száraz, szűkszavú közléseivel mihamar egyhangúvá teszi a másképen annyi érdekességgel biztató leírást. Mindegyik kis jelentés valóságos kincsesháza a kitűnő «témáknak», s eszünkbejut, hogy éppen ezekről a dolgokról milyen pompás, élvezetes elbeszéléseket írt Hendryx, az Északnyugat világának irodalmi feltárója, s mint Steele könyvéből látjuk, regényes alakjaival és mozgalmasan kalandos helyzeteivel nem is túlzott.

A könyv csak mellékesen és másodsorban közöl földrajzi, néprajzi ismereteket, de történései a Földnek olyan zugában mennek végbe, amelynek földrajzi és néprajzi kerete rendkívül érdekes és aránylag kevéssé ismert s ezért az olvasó a közvetett ismertetésnek is hasznát látja. Sajnos, a reprodukciókról készült másodkéz-reprodukciók igen közepesen ütöttek ki, pedig hozzáértő kéz a rendelkezésre álló gyenge képanyagot is megfelelően átdolgozhatta volna. Így a legtöbb kép valóban «korabeli» hatást tesz, mert utoljára úgy negyven év előtt találkoztunk hasonlóan gyenge fényképreprodukciókkal.

A fordítás *Halász Gyula* munkája, s mint minden fordítása, gördülékeny, hű és kitűnő.

B. E.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

A német műuthálózat kiterjesztése.

A németek elkészítették már a terveket, hogy a nagyszerű német gépkocsiutak hálózatát hogyan fogják az újonnan a birodalomhoz csatolt területek felé kiépíteni. Az útépítés sorrendjét és gyorsaságát a lehetőségek és szükség fogja megszabni. A tervek szerint a berlin—stettini műutat Danzigon és a visztulamenti Marienburgon keresztül Königsbergig, a Berlin—Frankfurt an der Oder vonalat Posenig hosszabbítják meg. Déli irányban a berlin—breslaui műutat a sziléziai szén- és iparvidéken át Krakkóig vezetik. Végül a Danzig—Wien útvonalat is kitűzték már Posen, Breslau és Brünn érintésével. *P. J.*

Az Olasz birodalom gyapottermelése és ipara.

Az önellátás szelleme vezeti az olasz földművelés irányítóit a gyapottermelés fokozásában. Elsősorban Sicilia, Apulia, Salerno és Littoria környékén honosították meg az új termelési ágat, először (1935-ben) 3000, majd (1939) 46,000 ha-on. A fonásra felhasznált gyapotrostok mennyisége 1939-ben 10,000 tonna volt. A kedvező terméseredményeken felbátorodva 1940-ben 100,000 ha-t vetettek be gyapottal és mindent elkövettek a termés-eredmény és minőség javítása érdekében. *P. J.*

Ásatások Görögországban.

K. W. Blgen régész, az amerikai Cincinnati-egyetem tanára ásatásokat vezetett Dél-Görögország nyugati tengerpartján Pilosz (Navarino) közelében. Homerosz korából származó, több mint 3000 éves királyi palota (Nesztor palotája) maradványaira bukkantak és 600, a Kr. e.-i XIII. századból való feliratos táblát ástak ki Pilosz mellett. A nagyszerű lelet új fényt vet majd a homeroszi kor műveltségére és életmódjára. *P. J.*

Franciaország belvízi hajózása

szívügye a francia kormánynak. A közlekedési minisztériumnak egy külön erre a célra szervezett osztálya foglalkozik az egykor igen élénk belvízi forgalom új életreketésével. A hivatal első feladata, hogy a háborúban használhatatlanná vált 5200 km-nyi vízi utat járhatóvá tegye. A munka gyorsan haladt, s részben el is készültek vele. A csatornákat és kisebb folyókat ugyanis többnyire a szállító bárkák és uszályok elsüllyesztésével torlaszolták el. Most a bárkákat kiemelték és amennyire lehetett, gyorsan ki is javították. Közülük több mint 300 már újra járja is a belvizeket. Elsősorban az ország szénellátását igyekeznek víziúton biztosítani, mert a vasúti közlekedés, különösen a megszállás alatt lévő területen, nehéz. A kormány további terve Észak-Franciaország csatornahálózatának továbbfejlesztése. Azokat a csatornákat, amelyeken eddig legfeljebb 280 t-s hajók közlekedhettek, annyira kimélyítik, hogy 340 t-s hajók is használhassák őket. Páris kikötőjét 1000 t-s hajók befutására alkalmassá mélyítik és a Rhône szabályozásának munkálatait is újult erővel folytatják. A belvízi hajók javításán és újak építésén állandóan dolgoznak, mert az üzemanyaghiány mindinkább arra kényszeríti a franciákat, hogy használják ki természetadta vízi útjaikat. *P. J.*

100,000 lélekszámon felüli németországi városok

az 1939. évi május hó 17-i összeírás alapján: Berlin 4.332,242, Wien 1.918,462, Hamburg 1.682,220 lélekkel a milliós városok sorába tartozik; félmillión felüli városok:

München	828,235	lélek
Köln	768,426	«
Leipzig	701,606	«
Essen	659,811	«
Dresden	625,174	«
Breslau	615,006	«
Frankfurt am M.	546,649	«
Düsseldorf	539,905	«
Dortmund	537,000	«

Félmillió és százezer lélekszám között a fogyó lélekszám sorrendjében: Hannover, Stuttgart, Duisburg, Nürnberg, Wuppertal, Königsberg, Bremen, Chemnitz, Magdeburg, Gelsenkirchen, Bochum, Mannheim, Kiel, Stettin, Halle a. S., Kassel, Graz, Braunschweig, Oberhausen, Karlsruhe, Augsburg, Wiesbaden, Krefeld-Uerdingen a. R., Erfurt, Aachen, Mainz, Lübeck, Hagen, Münster i. W., Ludwigshafen a. R., Sollingen, Mülheim (Ruhr), Potsdam, Saarbrücken, Linz, Bielefeld, München-Gladbach, Hindenburg O. Schles., Rostock, Dessau, Wilhelmshaven, Gleiwitz, Darmstadt, Freiburg i. Br., Plauen, Würzburg, Remscheid, Bonn, Beuthen.

(m. t.)

Az alpi vasutak alagútjaival

több cikkben is foglalkozott *Irmfried Siedentop*. Egy legutóbbi összefoglaló cikkéből (Das Problem der Tunnelanlagen in den Alpen, Pet. Mitt., 1934, 366. o.) vesszük a következő adatokat.

Az Alpok egész területére jutó vasúti vonalak összes hosszúsága 14.500 km, az alagutak száma 1850, az alagutak összes hossza 757 km, a vonalhosszúság százalékában 5·2%. Feltűnő, hogy a Keleti Alpok sokkal járhatóbbak, mert itt a vasutak összes hossza 6750 km, az alagutak száma 500 s hosszúsága 167 km, a vonalhossz százalékában 2·45%.

Az egyes államok szerint így alakul a statisztika:

	Az alagutak száma:	Az alagutak hossza:	A vasutvonalak összes hossza:	Az alagutak hossza: vonalhosszúság százalékában:
Olaszországban	784	312 km	3740 km	8.3%
Svejcban	521	204 «	2390 «	8.5 «
Franciaországban	340	142 «	3265 «	4.3 «
Ausztriában	168	79 «	4215 «	3.0 «
Jugoszláviában	25	15 «	505 «	1.9 «
Németországban	12	5 «	385 «	1.3 «

Az Alpokban 32 három kilométernél hosszabb alagút van. A Mt. Cenis alagút hosszúsága 13 kilométer, 636 méter. A következő vasúti vonalak bővelkednek alagutakban:

Az alpi vasut neve:	Az alagutak száma:	Az alagutak hossza:	A vasutvonal hossza:	Az alagutak hossza a vonalhosszuság %-ban:
Tenda vasút	105	60 km	144 km	42%
Lötschberg vasú	35	28·4 «	84 «	33 «
Liguri vasút	35	26 «	104 «	25 «
Gotthard vasút	83	53·3 «	267 «	20 «
Albula vasút	37	15·6 »	90 «	18 «
Liguri (Ceva) vasút	33	11·2 «	61 «	18 «
Karawanken vasút	44	31 «	190 «	17 «
Simplon vasút	19	28·1 «	186 «	15 «
Bodeni tó—Toggenburg—Ricken vasút	18	15·5 «	99 «	15 «
Mt. Cenis vasút	36	26·8 «	192 «	14 «
Mittenwald vasút	16	4·5 «	40 «	11 «
Tauern vasút	17	14·6 «	141 «	10 «
Jungfrau vasút	2	7·2 «	—	76 «
Spiez—Domodossola	45	54·8 «	—	48 «
Brunnen—Flüelen	10	5·4 «	—	48 «
Montreux—Glion	6	1 «	—	35 «
Como tó vasút	24	13·4 «	—	28 «
Zugspitz vasút	3	4·6 «	—	24 «
Ventimiglia—Genua	81	29 «	—	18 «
Landeck—Bludenz	11	15 «	—	17 «
Bevers—Schuls—Tarasp	17	8 «	—	14 «
Locarno—Camedo	20	2·1 «	—	11 «
Martigny—Vallorcine	16	2 «	—	10 «
Weesen—Wallenstadt	8	1·7 «	—	10 «

(m. t.)

Svejc órakivitele

az utolsó tíz év alatt 10 millió darabról 17 millió darabra emelkedett. Az órakivitelből származó évi átlagbevétel elérte a 200 millió frankot. *P. J.*

Törökország gyümölcstermelése

a hivatalos török statisztika szerint igen jelentékeny része az ország mezőgazdasági termelésének. 1939-ben török földön 75,000 t mazsolaszőlő, 45,000 t mogyoró, 55,000 t füge, 4052 t szentjánoskenyér, 10,452 t gesztenye, 5538 t pisztácia, 134 millió narancs, 52 millió mandarin, 16.603,000 citrom s ezenkívül sok alma, körte, szilva, cseresznye és főleg dinnye termett. A termés nagy része kivitelre kerülhetne, ha megbirkózhatna a külföldi piacokon versenytársaival. Egyelőre még szervezett piacai nincsenek, a gyümölcs pedig, mint nem elsőrendű szükségleti cikk, manapság nem számíthat állandó vásárlókra. *P. J.*

Mandzsuria iparának fejlődése.

Amióta közel 10 évvel ezelőtt az önálló Mandzsuria megalakult, az ország ipara is fellendült. A mandzsu gazdasági élet vezetői és irányítói, a japániak, újabban a nagyipar számára szükséges elektromos erő biztosításán fáradoznak. A Fu-Sunban felállított áramfejlesztő-telep a helyi szükségleten kívül a közeli Fenntjent (Mukden) is ellátja árammal. Most azonban két vízi erőtelepet építenek. Az elsőt az Oryok vagy Ja-lu folyón ; ezt már 1941 áprilisában üzembe is helyezték s egész Dél-Mandzsuria ipartelepeit innen látják majd el árammal. Nagyobb lesz ennek a Szungari folyón, Tyi-Lintől (Kirin) 25 km-nyire épülő erőtelep. Itt 1100 m hosszú, 90 m magas völgyzárógáttal rekesztik el a folyót. A gát 170 km hosszú, 550 km² területű tárolómedencét zár le. Olyan nagy ez, hogy eddig csak az északamerikai Columbia folyó Boulder-gátja múlja felül. A gát építését 1937-ben kezdték 600 munkavezető és 13,000 munkással. Az 1.900,000 m³ cementszükségletet külön erre a célra épült gyárban állították elő. A munka még télen is, a korai sötétség beállta után villanyfényben folyt. Az erőtelep épületei 1940 októberében kerültek tető alá. Tervek szerint az egész mű az év végéig elkészül és 1942 tavaszán üzembe is állítják. Az erőmű teljesítményét 700,000 kilowattra becsülik. Építésének költsége eléri a 155.000,000 jüant. *P. J.*

Népszámlálás Törökországban.

1940 október 20-án Törökországban népszámlálást tartottak. Az ország lakóinak száma 17.869,901 volt az 1935. évi népszámlálás 16.158,018 lakójával szemben. A 1·8 milliót megközelítő gyarapodáshoz az azóta Törökországhoz csatolt Iskenderun vidékének (Alexandretti szandzsák) 273,250 főnyi lakossága is hozzájárult. Ankarában 156,044 lakost számláltak. A főváros népessége az utóbbi 13 év alatt megkétszereződött. *P. J.*

Új tengeri kikötő az U. S. A.-ban.

A Mexicói öböl nyugati részén, a Mississippi torkolatán túl, az Egyesült Államok partvidéke mindenütt mocsaras, lagunás ; valamennyi kikötő mesterséges építmény. Legújabban a Louisiana állambeli Lake Charles alakul itt át a kereskedelmi hajózás egyik fontos állomásává, pedig ez a város nem a tenger, hanem a Calcasieu folyó partján, a szárazföld belsejében épült. Tengeri kereskedelmét eddig átrakodással oldották meg. A kikötőjében kis belvízi hajókra rakott áru csatornán át jutott a Sabine folyó, innen a Sabine tó vizére, onnan pedig a Sabina szoroson a nyílt öbölbe, de előbb a szorosban épült átrakó helyen tengerjáró hajókra rakták át. Lake Charles kikötőjének még így is nagy és bámulatosan növekvő forgalma volt. 1927-ben mindössze 269,000 tonna volt a be- és kimenő áru mennyisége, 1937-ben már 4.175,000 t és az előjelek szerint a kivitt áru mennyisége még növekedni fog. Ezzel a forgalommal kapcsolatban természetesen a város lakossága is szaporodik, de korántsem abban a mértékben, mint kereskedelmi forgalma. Lake Charlesnak 1900-ban 6680, 1930-ban 15.791 lakója volt. A még mindig nem nagyjelentőségű város kikötője forgalmának az az oka, hogy közvetlen környéke rendkívül gazdag a drága vasuti fuvardíjakat el nem bíró nyersterményekben. Kivitele így is 90%-ban parti hajókon bonyolódik le, csak 10%-a jut el távoli külföldre, elsősorban Canadába, azelőtt Német-, Olaszországba, Angliába és Belgiumba. A behozatal csilisalétrom és német meg belga iparcikkek. A kivitel már változatosabb. Így Lake Charles-tól délre, Cameron környékén 1927 óta kőolajat aknáznak ki ; a 10 üzemben lévő fúrás 1927—30-ban 636,000 m³ kőolajat szállított. A közeli Crowley körüli rizsföldek termése és a rizsszalmából nagyüzemekben készülő celluloze, a várostól nyugatra a texasi Beaumontig terjedő erdők fája mind a lake-charlesi kikötőből kerül elszállításra. Keletről újra rizs- és gyapotültetvények, északnyugatról Sulphur vidékének kén- és kőolaj (1930 : 215,000 m³) termését is itt rakják hajóra. A belvizeken tekintélyes mennyiségű édesvízi, a lagunás partok előtt tengeri halat fognak, azonkívül a homokos partvidék 155 km hosszú csatornahálózatában pézsmapatkányt tenyésztenek, amelynek bundája évi 6 millió dollárt jövedelmez. A nagymennyiségű és változatos nyerstermények elszállítását most úgy teszik egyszerűbbé, hogy közvetlen összeköttetést létesítenek Lake Charles és a Mexicói öböl között. A Calcasieu folyót és Calcasieu tavat 9.14 m (30 láb) mély csatornával kötik össze, a tóból Cameron városkánál tengerszoros vezet az öbölbe. A most Louisiana állam költségén épülő csatorna révén Lake Charles kikötője csak 53 km távolságban lesz a tengertől és a csatornán kisebb kereskedelmi gőzösök és nagy halászhajók feljuthatnak a városig. A hajózást megkönnyíti az is, hogy az új útvonal teljesen egyenes, zsilip vagy más késleltető berendezés nincs rajta és a tengerjárás sem zavarja a kikötő életét. *P. J.*

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Tagjainkhoz!

FÖLDRAJZI ÉVKÖNYV AZ 1941. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság kiadása.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 250 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *meglepetésül 32 hatszínnyomásos oldalon adja az egész világ térképét.*

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel! E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1941. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

2. *Gróf Teleki Pál dr. Erdélyről.*
3. *Réthly Antal dr.:* Az 1940. év időjárási rendellenességei.
4. *Bulla Béla dr.:* A hazatért keletmagyarországi területrész mezőgazdaságáról és állattenyésztéséről.
5. *Réthly Antal dr.:* Magyarország csapadéktérképe.
6. *Fodor Ferenc dr.:* Erdélyi államhatárok.
7. *Rónai András dr.:* A hazatért országrészek népessége.
8. *Réthly Antal dr.:* Az időjárás előrejelzésének napi munkája.
9. *Gunda Béla dr.:* Az erdélyi pásztorvándorlások.
10. *Papp Simon dr.:* Olajkutatás és termelés a Dunántúlon.
11. *Karl János dr.:* Az erdélyi táj lelke.
12. *Kerekes József dr.:* Erdély ásványvizeiről.
13. *Márton Béla dr.:* Az Alföld új öntözőművei.

II. Időszerű földrajzi kérdések.

14. *Cholnoky Jenő dr.:* A kínai és a magyar Alföld.
15. *Takács József dr.:* A németek skandináviai hadjárata.
16. *Irmédi-Molnár László dr.:* A német nyugati átkaroló hadjárat.
17. *Hézser Aurél dr.:* A francia és az angol gyarmatbirodalom átalakulása.
18. *Baktay Ervin dr.:* India és a mostani háború.
19. *Geszti Lajos:* A germán-brit háború.
20. *Szabó Pál Zoltán dr.:* Az olasz-francia-angol háború.
21. *Koch Ferenc dr.:* Az új német birodalom.
22. *Kéz Andor dr.:* Mi van a Föld belsejében?
23. *Simon Béla dr.:* Üzemi épületek védelme.
24. *Wallner Ernő dr.:* A skandináv országok 1940-ben.

III. Felfedező utazások.

25. *Haltenberger Mihály dr.:* Emlékezés Lóczy Lajosról.
26. *Pósáné Ormós Jerne:* Kutatóutak 1939/40-ben.

IV. A földrajzoktatás időszerű kérdései.

27. *Bodnár Lajos:* Ifjúsági tanulmányi kirándulások.
28. *vitéz Temesy Győző dr.:* Az új VII. osztályos földrajz.

V. Statisztikai rész.

29. Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

VI. Térképek.

30. Térképeink tartalomjegyzéke.

A zsebkönyv bolti ára 2·80 pengő. Tagjaink **2·— pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv **árát** postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest).

A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk. Kérjük azonban a megrendelések mielőbbi beküldését azért is, mert már csak korlátozott példányszám van raktáron.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság
(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

TÜKÖR

1941. AUGUSZTUS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

«Hol vagy István király?»
VITÉZ AGGHÁZY KAMIL: A szabadságharc honvédzászlói
ILLYÉS GYULA: Falusi gyerekek
GRÓF ZICHY RAFAELNÉ: «Bánatimnak árjai»
KÁDÁR ERZSÉBET: Toinette (Elbeszélés)
LUKÁCS JÓZSEF: Madách Imre ismeretlen kézirata
CSER LÁSZLÓ S. J.: Bámészkodás Pekingben
GECSŐ SÁNDORNÉ: Korok és divatok
BIBÓ LAJOS: Hazatérnek (Elbeszélés)
RÉVAY JÓZSEF: Ostia feltámadása
BEVILAQUA-BORSODY BÉLA: Régi budai cukrossütő mesterek
NAGYPÁL ISTVÁN: Napihir (Elbeszélés)
özv. VITÉZ BÉKEY BÉLÁNÉ: Emlékeim Görgei Artúrról
HORVÁT HENRIK: Költő és kalandor

A TÜKÖR NAPLÓJA

Irodalom — Színház — Szép magyarság — Rádió — Zene — Könyvek — Film Fényképezés — Az asszony

Katona M. Eszter, Pituk József és Sinkó Károly rajzaival, számos fényképpel és reprodukcióval.

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Haltenberger Mihály: A kétarcú Oroszország
Bicskei Jenő: A Sikló
Rotarides Mihály: Természet a lakásban
Gaál István: A fecskefarkú pillangó meg a kardos
Baskai (Brummer) Ernő: Onixmárvány-előfordulás Budapesten
Gáspár Gyula: Magyar nyári egyetemek
Bandat Horst: Indonéziai nyilmérgek
Anghi Csaba Geyza: A hadikutya ma és régen
Igali Mészáros József: A hal, a horog és a csali
Vargha Zsigmond: Budapest és testvérvárosai

A tudomány műhelyéből — A Búvár szellemi sportja

Számos fénykép és szemléltető ábra

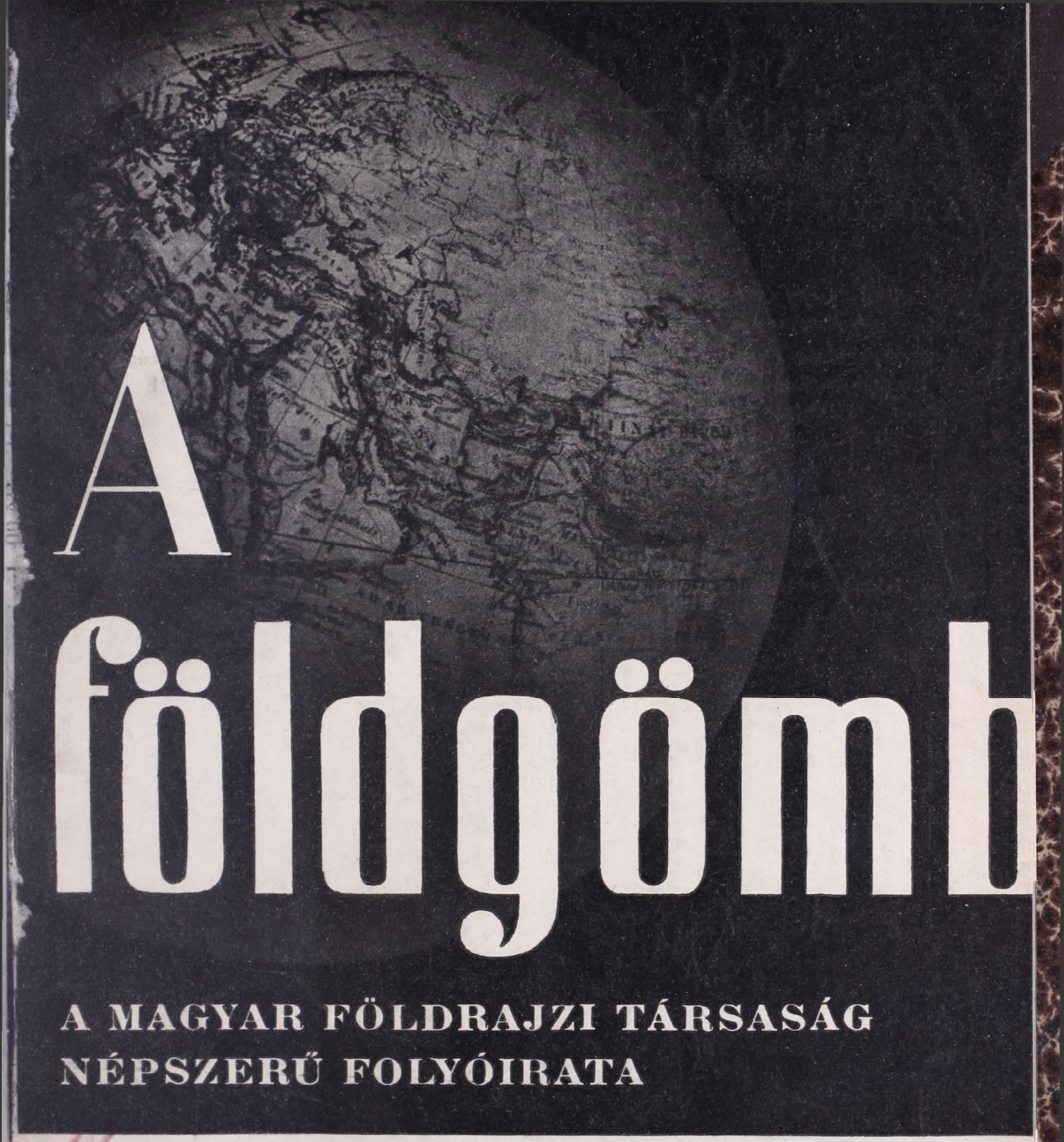

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XII. ÉVF. | 1941. SZEPTEMBER | 9. SZ

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Sujtó Béla: A Horthy-csúcs. — *Kéz Andor dr.:* Ukrajna. — *Márton Béla dr.* Island. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.

A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

4685. Franklin-Társulat nyomdája: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XII. ÉVFOLYAM 1941 9. SZÁM

A HORTHY-CSÚCS

Írta SUJTÓ BÉLA

A csonkaország magyarja csak közepes magasságú hegyeken járhatott. Az ismételt országgyarapodás révén — a magyarlakta Felvidéken, majd Kárpátalján — egyre magasabb csúcsokról tekinthettünk széjjel. Észak-Erdély visszacsatolása óta van már igazi magashegységünk is. Az érdeklődés a Radnai havasok felé fordult. Különösen a hegység felkeresésére legalkalmasabb nyári évadban halljuk gyakran emlegetni.

A hegység keskenyebb északi fele Máramaros, terjedelmesebb déli része pedig Beszterce-Naszód vármegye területére jut. Nagyjában DNy-ÉK-i irányban húzódik jól kivehető éles gerincvonala. Északnyugati sarokbástyáját a helybeliek Nagy Pietrosznak nevezték. A Magyar Földrajzi Társaság 1940. október 25-én tartott díszközgyűlése óta országgyarapító Kormányzó Urunk nevét viseli.

1. A Horthy-csúcs Borsa felől. A köves patak mellékvölgyének teknője és hóval telt kárfülkéje jól látszik. (Kővágó Ferenc felvétele.)

2. A Mosolygó-tó katlana. (Dr. Peitler Gyula felvétele.)

A hegység a Kárpátok láncai és vulkánikus tömegei közé ékelődik, de nem tagja a kárpáti vonulatnak. Idegen test a környezetében, a Keletmagyarországi szigethegységhez tartozik. Méltó a különösebb figyelemre, mert a magyar föld történeti multjának érdekes emléke. Az ókori Variszkuszi hegység felszínen maradt részlete. Az ókori hegymaradványok között mindenesetre a legtekintélyesebb. A Horthy-csúcs 2305 m magas, de a hegység főgerince is tekintélyes magasságú : 2000 m körüli. Ez az egyenletes csúcsmagasság is azt bizonyítja, hogy felemelt tönkként emelkedik az égnek. Anyaga régi, ősi kristályos palákból áll, kristályos mészkő is előfordul benne. Vízszintesen települt, nyugodt fekvésű rétegei azt bizonyítják, hogy a kárpáti gyűrődések nem érintették a hegységet. A felszínén a jég alakított sokat. A jégkorszakban a hóhatáron túlemelkedett, mintegy másfélezer méteres magasságtól felfelé állandó hó borította. A csapadékosabb északi oldalon képzősött jégárak csápszerűen ereszkedtek le a völgyekbe. A Horthy-csúcs jégárai hatoltak le a legmélyebbre.

A Horthy-csúcs megközelítéséhez Borsa község a legjobb kiinduló pont. Itt van a visóvölgyi vasut végállomása. A falu hosszan nyúlik el a bővizű Borsa patak völgyében. Lakossága vegyes, a zöme román és feltűnően sok itt a galiciai származású zsidó. A csúcs felé vezető legjobb útvonal a Köves (Pietrosz) patak völgyében visz. Eleinte lankás környezetben halad az ember szántók és legelők között. A hegység a távolban látszik, azért olyan tekintélyes, mert hatalmas tömege hirtelen emelkedik ki a szelid formákat mutató harmadkori halmok közül. (1. kép.)

Egy órás gyaloglás után drótkötélpályát pillantunk meg. Csilléi piritet szállítanak a borsai állomásra. Az ércet a hegység déli oldalán a Nagy Ányes völgyben fejtik. A bányatelep mintegy 1350 méteres magasságban fekszik. Fekvése miatt délfelé nehezebb volna az ércet rendeltetési helyére szállítani, ezért a drótkötélpályát inkább északnak vezették. A pálya a főgerincet a 2160 méteres Gargaló és a 2053 méteres Galac csúcsok között keresztezi. Itt a máskülönben 2000 méteres magasságot meghaladó főgerincet elég tekintélyes csorba réseli. A kb. 1950 méteres benyergelést a vidéket járó turisták — a bányavállalat neve után — Minoprit nyeregnek nevezik. A drótkötélpálya rézsútosan

keresztezi az utat. Az 1000 méteres magasság felé közeledve feltűnik az egykori jégár morénája. A kődarabok némelyike a csiszolás nyomait őrzi. Itt végződhetett a mintegy 4 km hosszúságú jégár. A patak átalakító hatása, majd az erdő miatt eleinte nehéz a jégvájta formákat felismerni. A zárt erdő határán túl tisztul a helyzet. Egy faházat pillantunk meg, felette lépcsősen meredek a lejtő. Zúg a kövek között törtető patak vize. A kaptató után az út törpefenyők között egy jellegzetes kárfülkébe vezet. Meredek lejtők, sziklafalak határolják, olyan mint egy alul nyitott, hatalmas aréna. Amikor ötödmagammal fentjártam, hajlatait hó fedte be. Az aláomló hógörgetegek jól kivehető sávokat szántottak rajta. A fülke végében kis tengerszem huzódik meg. A táj legeredményesebb turistafeltárója, Csermák Mátyás, Mosolygó tónak nevezte el. Nem mély méretei állandóan kisebbednek. Az aláomló zuhatagok a legnagyobb ellenségei. (2. kép.)

A Köves pataknak van egy nyugati mellékvölgye is, a jégkorszakban ezt is jégár töltötte ki. Lépcsőzetes volt ennek is a medre. Katlanában nem találunk tavat. A két kárfülke nagyon közel fekszik egymáshoz, közöttük éles borda alakult ki, a pásztorok Öreg lábának nevezik. Ezen a csorbákkal rovátkolt sziklatarajon vezet a legnehezebb út a csúcsra. Gyakorlott hegymászóknak való útvonal. Koranyári időben még nem használható, a megközelítést lehetetlenné teszik a csúcs kihajló hópárkányai. (3. kép.)

A Mosolygó tó katlanából a Fehérkő gerincén át vezet fel a legkönnyebb út. Persze nem szabad valódi útra gondolni; épített útnak, avagy gondozott ösvénynek nyomát se találjuk itt. Útjelzés sincs már erre, a románok nem törődtek effélékkel, a vidéket gyarmatként kezelték, nem áldoztak semmit a hegység fellendítésére, kulturájának emelésére. A Fehérkő gerincének a Mosolygó tó katlana felé eső oldala meredek, a külső jóval szelidebb, tehát amint elérjük a gerinc élét, átmegyünk a tulsó oldalra és ott haladunk tovább. Csupán a hatalmas kőtuskók akadályozzák a feljutást. Szeszélyes összevisszaságban halmozódnak, olyan hatást keltenek, mintha óriások hajigálták volna egymásra. Egynémelyik össze-vissza ráncolt, a kristályos palák sajátossága ez. Pettyegetett a felszínük, a sötét alapszínben az élénkszínű sárgászöld zuzmófoltok okoznak változatosságot. Néha olyan az érzése az embernek, mintha óriási békatesteket látna a szikladarabokban.

Mintegy 5—6 óra multán érkezhetünk fel a csúcsra. A fáradságnak megvan a méltó jutalma, mert az embernek pompás kilátásban van része. Nem csoda, hiszen fel a Magas Tátráig és le a Brassói havasokig sehol sincs hasonló magaslat a keleti végeken. Ha széjjelnézünk, közvetlen közelünkben a jégvájta formák kötik le figyelmünket. Most felülnézetben vizsgálhatjuk a teknővölgyeket és karrfülkéket. Vannak fejlődésben megakadt, szinte embrióállapotban levő karrfülkék is Medencéjüket hó tölti ki, ezért élesen válnak ki környezetükből. Fényképünk is ilyet mutat a Horthy-csúcs és a Rebri közötti nyeregben 4. (kép). A Rebri igazi magashegyi

3. A Horthy-csúcs hópárkányai. (Kotsis Ferenc felvétele.)

4. Kilátás délnek. A Rebri. (Sujtó Béla felvétele.)

5. A Radnai havasok nyugati felének lealacsonyodó gerincei. A háttérben fátyolosan a Cibles látszik. (Sujtó Béla felvétele.)

vonalakat mutat. Karcsú alakját az oldalaiba hasító jég faragó munkájának köszönheti. Nyugati és keleti oldalából észak felé kanyarodó jégárak indultak ki és a Drágos, illetve a Repede völgyben mintegy 900 méteres tengerszínt feletti magasságban értek véget. A Horthy-csúcs és a Rebri közti nyerget kialakító keleti fekvésű, lépcsőzetes talpú teknőben egész sorozata alakult ki a tengerszemeknek. Június elsején még nem lehetett látni a tófüzér csillogását, mert a vidéket, mint a képek is mutatják, még vastag hóbunda fedte. Pünkösd ünnepén ismételt hóesésben volt részünk. Az árnyékos, védett hajlatokban a hó sokáig megmarad. A táj első tudományos feltárója, a nagy Kitaibel Pál, augusztusban is talált havat.

Folytassuk tovább a szemlélődést. A keletnek tartó csipkés gerinc egymásután sorakozó csúcsai mind román nevűek, de a Horthy-csúcs keleti párjának, a vonulat rangban második csúcsának (2280 m), szép magyar neve van : Ünőkőnek hívják. A ködkoronás, rejtelmes nagyúrról Reményik Sándor örökszép költeményt írt. Nyugat felé kevesebb a csodálni való. Nincsenek már büszke sziklacsúcsok, egészen megszelidül a hegység és gerincei fokozatosan lealacsonyodnak. (5. kép.)

Távolabb az Iza völgyének hátterében, a vulkánikus vonulat tagjai látszanak. A Kőhát után sátorszerű jellegzetes alakjáról a Gutint lehet felismerni. Folytatásában a Lápos hegység tűnik fel, — amikor fennt jártunk, az 1842 méteres Cibles még hóköntöst viselt. Délen a Kelemen havasok tömege zárja le a képet. Észak felé a Máramarosi havasokban gyönyörködhetik az ember. Az 1940 méteres Pop Iván és az 1939 méteres Trojága bontakozik ki a legelőnyösebben. Kiformálásukban szerepet játszott a jég is. Hátrább Kárpátalja hegyláncainak tömege szab határt a szemnek.

A Horthy-csúcson pózna mered az égnek, közelében festett fatáblát látunk a kövek közé erősítve. (6. kép.) A 2. hegyivadász zászlóalj kiküldöttei állították fel Észak-Erdély visszacsatolásakor a csúcs jelképes megszállásának emlékére. A magyar Meteorológiai Társaság kezdeményezésére, a rokon tudományos társulatok lelkes támogatásával és a Földmívelésügyi Minisztérium segítségével tudományos obszervatóriumot és kutatóintézetet szándékoznak itt felállítani. Ez a nemzeti szempontból nélkülözhetetlennek minősülő kulturális intézmény szervesen illeszkedne bele kontinensünk

6. A Horthy-csúcson. (Sujtó Béla felvétele.)

7. Irtásos terület a Horthy-csúcs északi oldalán.
(Kővágó Ferenc felvétele.)

magashegyi obszervatóriumainak hálózatába. A magyar meteorológusoknak és természetjáróknak régi óhaja teljesülne ezzel. A Kormányzó Úr nevét viselő intézmény természetesen nemcsak a meteorológusoknak nyujt majd otthont és munkahelyet, hanem más természetvizsgálónak is.

Az épület falát emléktáblával kellene díszíteni. Márványba kellene vésni az úttörő Kitaibel Pál érdemeit. Anyagi támogatójával és utitársával, Waldstein Ádám gróffal együtt vezetett naplója rögzítette le először a vidék természeti és néprajzi viszonyait. Széleskörű figyelme mindenre kiterjedt, elsősorban természetesen a növényzetet írta le.

A növényeket kedvelő természetjáró pompás virágokban gyönyörködhet itt. A hegység erdőállománya azonban csalódást kelt majd. A hegység északi oldalát keskeny erdőszalag övezi. Nagyon megfogyatkoztak a fák, megritkították őket a pásztorok. Kitaibel írta: «Ha újév felé a téli takarmány kevésnek bizonyul, fákat vágnak ki, melyek ágaiból a birka, ló és tehén szükség esetén táplálkozik.» Különösen az utóbbi időben hódítottak nagy tért a legelők az erdők rovására. A román ember nem szereti az erdőt. A Kitaibel említette lombos fákból már csak mutatóba van. Az erdőirtást főképen a téli időben végzik. A fákat a téli hó magas szintjében vágják le. Olvadás után szomorú képet mutat a sok irtás. A sok égnek meredő fenyőcsonk olyan, mintha mindmegannyi vádló felkiáltójel volna. (7. kép.)

Hazafelé változatosság kedvéért a Drágos völgy felé vezető utat kövessük. Az erdőhatár alatt egyre sűrűbben ejthetünk utunkba fából épített házakat. A módosabbakba érdemes belépni, a mennyezetre szerelt rudakról szép takarók csüngenek le. Maguk szövik, fonják a szőnyegeket. Szorgalmasak, hónuk alatt jártukban is guzsalyt szorítanak, a kezükben orsót pergetnek. Ruhájuk díszes, mellénykéiket, színes köténveiket érdemes közelebbről is megtekinteni. Nagyon szeretik az élénk színeket, köténveiken a sárga és piros csíkok virítanak a legélénkebben.

Az előbbi kirándulás megtételéhez egy teljes napra van szükségünk, mert ma még nincs a hegységben egyetlen használható turistamenedékház sem. Hajnalban kell elindulni — és ha az ember látni is akar — késő este lesz mire visszaér a községbe. Tudjuk azonban, hogy Észak-Erdély visszacsatolásával felvirradt ennek a vidéknek a napja. Reméljük, hogy nincs messze az az idő, amikor a tudós és a tudományszomjas természetjáró gondozott úton közelítheti meg a csúcsot és nem kell félnie a vihartól, mert fedelet talál majd, ahol fejét nyugodan lehajthatja.

UKRAJNA

Írta KÉZ ANDOR dr.

Amikor 1917 őszén Oroszországban már a forradalom előszele és a forradalommal járó nagy átalakulás rémsége rezgett a levegőben, a polgári lapok keresetlen szavakkal, őszintén igyekeztek a közönség előtt feltárni a várható eseményeket. A különböző jóslatok között egyik legérthetetlenebbnek és legindokolatlanabbnak az önálló Ukrajna lehetősége látszott, Ukrajna kiválása a nagy orosz testből. Amikor pedig a jóslatok kezdtek beteljesülni és Kijev felől mind élénkebben kezdték hirdetni az önrendelkezésre való jogosultságot, a nagyoroszok minden lehetőséget megragadtak, hogy az ukrán okokat mondvacsinált aknak és valótlanoknak tüntessék fel.

Valóban a távolabb állót és azt, aki a való helyzetet nem ismerte, félrevezethette az ellenvélemény és hajlandó volt belenyugodni abba, hogy ezen a hatalmas földön, ahol felszines szemlélettel annyira kicsinynek, szinte észrevehetetlennek látszott a vidékek közötti különbség, — nem lehet különbség a népesség összetételében sem, vagy a különbségek legalább is nem lehetnek akkorák, hogy azok miatt önálló államtesteket kellene az egységesnek látszó orosz tömbből kihasítani. Mert a nagyoroszok igen ügyesen dolgoztak. Néhány évszázad alatt teljesen megsemmisítették Ukrajna (Kis Oroszország) korábbi függetlenségét, elnyomták kulturáját és nyelvét is annyira háttérbe szorították, hogy az a feltámadás pillanatában nem volt még irodalmi használatra kicsiszolva.

Származás szerint az ukránok (kisoroszok) sem tiszták. A nagyoroszokkal szemben jelentős különbségük, hogy míg a nagyoroszokban az északi, a balti és a mongol elem bőséges, az ukránba az alpi, dinarida és a mediterrán vér elegyedett. A származásnak ez a különbsége természetesen a testi alkatban is jól kifejezésre jut, az ukrán szélesebb fejű, sötétebb szemű és színezettségű, és magasabb növésű, mint a nagyorosz. Testileg és etnikailag az ukrán a délszlávhoz áll közelebb. Az ukránoknak az önállósuláshoz tehát minden vonatkozásban megvan az alapjuk, különösen ha figyelembe vesszük még az ukránok történetét is.

Kelet-Európa első szláv államalakulata is a mai Ukrajna területén született meg. Az első óorosz birodalom Kijev környékén azon az érdekes földrajzi ponton keletkezett, ahol az erdő, a sztyepp és a parkvidék határa a legjobban összesarkal. Később ez a déli, az ukrajnai részfejedelemség sokszor harcba keveredett a moszkovita csoporttal. Nagyon súlyos csapást mért az ukrajnai élet fejlődésére és azt természetes útjáról erősen visszavetette a XIII. századbeli tatárhullám. A tatárok elől a nyitott park és sztyepp határvidékéről az ukránok kénytelenek voltak Volhiniába, az erdőövbe és a Kárpátok lábához menekülni. Kijev helyébe Halics és a volhiniai Vladimir lépett. A Tatár birodalomnak a XVI. században kezdődő hanyatlása után az ukránok ismét előnyomulóban vannak keleti irányban, de korai indulásukban a krimi tatárok ismét visszaszorítják őket a Kijev-Csernovic vonalra, míg végre sikerül nekik tanyát verni a Don-Donyec vidékén, sőt az annyira sajátságos kozák államformát tovább terjeszthetik egészen a Kubánig, a Kaukázus északi elővidékéig. Ez a demokratikus, a tökéletes egyenlőség és szabadság elvén alapuló kozák katonai állam természetes következménye volt annak az állandó harckészültségnek, amelyben a sztyeppövezetben élő ukránoknak a tatárokkal szemben mindig élniök kellett.

Mindamellett a kozák állam nem tudta tartósan megőrizni függetlenségét és a XVII. század közepétől kezdve biztonságát a moszkvai nagyhercegséggel kötött szerződéssel igyekezett megszerezni. Ettől kezdve a nagyoroszok állandóan a déloroszországi kozák állam elnyomásán mesterkedtek. A XVIII. század elején már a XII. Károly svéd királlyal kötött szövetség sem tudta a délorosz államot sorsától megmenteni és Nagy Péter Kis Oroszország néven sorozta be ezt az újonnan szerzett területet birodalmába. 1775-ben II. Katalin megszüntette az ukrajnai államnak ezt az utolsó emlékképét is, amikor az eredetileg közigazgatásilag egységes területet szétdarabolta. A világháború végén tehát a déloroszországi új államalakulás valójában csak a régi, feledésbe

merült óorosz kijevi birodalmat és az abból kialakult, a nagyoroszoktól egészen a feledés homályába döntött kozák államot keltette újra életre.

Ukrajna önállósulására tehát elegendő történeti, néprajzi és kulturális ok van, ami már most magának az Ukrajnának kiszabható terület nagyságát illeti, az a különböző szempontok szerint változó. A szélsőséges felfogású ukrán nemzetiek szerint Ukrajnához tartozik minden olyan terület, ahol ukránul beszélnek, tekintet nélkül a földrajzi és gazdasági követelményekre. Eszerint a felfogás szerint Ukrajnához tartozik a tágabb értelemben vett Oroszország egész déli része a Kaukázus északi elővidékével, Kelet-Galicia, Északnyugat-Bukovina, a mi Kárpátaljánk és még Besszarábia is. Az így körülhatárolható terület kb. 850,000 □ km, míg a Tanácsköztársaságok szövetségében volt politikai Ukrajna területe 443,000 □ km. Ezen a területen 32 millió ember él, ebből kb. 80% az ukrán, pontosan nem lehet tudni, mert a legutóbbi orosz népszámlálás csak egyszerű fejszámolás volt, a nemzetiségekről nem adott felvilágosítást. Így azután az ukránok lélekszámát sem lehet pontosan megmondani, de az meghaladhatja a 35 milliót.

A mai, a politikai értelemben vett Ukrajna, ha felszínesen egységes területnek is látszik, a kialakulás és a felépítettség alapján több vidékből tevődik össze :

1. Az ország szíve a Dnyepr- (ukránul : Dnipro) vidék, az ország legnagyobb és legnemzetibb folyójának síksága. Nagyon jellemző, hogy a folyót középső szakaszán, Kijev és Dnipropetrovszk (Jekatyerinoszláv) között jobbról 150 m-ig emelkedő magas partok kísérik, míg a keleti part lapos. A két part közötti különbség annak a törésnek a következménye, amelyik egyben a folyó futásirányát is meghatározta. Északnyugatnak a völgysíkság fokozatosan a Pripet mocsárvidékébe megy át, délkeletnek pedig mindinkább elszűkül és Dnipropetrovszknál sziklás, észak-déli irányú elkeskenyedő

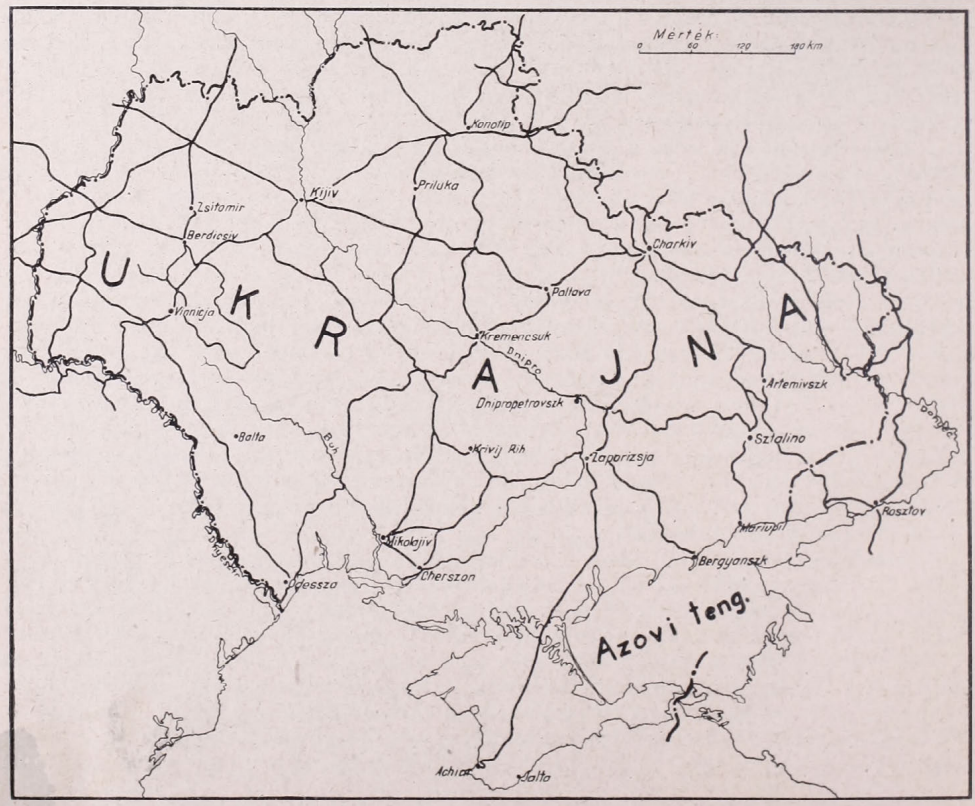

A Dnyepr sellői.

szakasz kezdődik, ebben vannak a világhírű Dnyepr-sellők. A sellők vízerejét 1933 tavasza óta Európa legnagyobb erőtelepe használja ki. A 75 km hosszú szűk szakaszból Zaporizsja-nál lép ki a folyó, hogy azután a pontusi sztyeppen szélesen és kényelmesen közelítse meg a Fekete tengert. Minden délorosz folyóhoz hasonlóan a Dnyepr is limánnal, megsüllyedt és a végén fiatal képződményekkel lezárt folyószakasszal torkollik.

2. A Dnyepr-vidék második főrésze az u. n. Dnyepr-tábla (Podoliai horszt), ez a nagyon régi képződésű, gránitból és kristályos palákból álló, a felszín alatt kb. 25 méter mélységben huzódó tönkhegység jellegű ősi szárazfölddarab. Törések leginkább a folyók magas partján hozzák felszínre, egyébként vízszintesen fekvő régi harmadkori rétegek és lösz takarja el. Az Azovi tengertől kiindulva NYÉNY-i irányba Ukrajna központi részén át Volhiniába huzódik a Dnyepr-tábla. Volhiniában északnak fordul. Délnyugati határán a Dnyeprrel kb. párhuzamosan a Buh folyik egy törésvonalon. A Buh (Bug) limánjának belső zugában a XVIII. században Mikolajiv-ot (Nyikolajev) alapították. Oroszországnak Odessza mellett egyik legjelentősebb gabonakiviteli kikötője.

3. A Dnyepr-tábla közvetlen folytatása a Donyec könyökig a Dnyepr sellőktől keletre huzódó Donyec-tábla. A Donyec-tábla erősen gyürt karbonrétegekből áll, tönkjellegű és európai Oroszország leghatalmasabb szentelepeit őrzi. Úgy látszik, hogy a szentelepek a mélységben ÉK.-i irányban a Dnyepr síkság alatt is folytatódnak. A Donyev-tábla szénkészlete a híres Donyev iparvidék fenntartója. Az iparvidék középpontja Juszufka, itt vannak Oroszország legnagyobb vas- és acéltelepei, olvasztói. Egyébként a Donyec-vidék szellemi és kereskedelmi középpontja a Donyec-vidék szélén levő Charkov (Charkiv), ahol nagy gép- és motoripari központ is keletkezett.

4. A Dnyepr-táblát nyugatról határoló Buh nyugati partja már a Podoliai tábla övezetébe tartozik. Ez a tábla már fiatalabb keletkezésű, vízszintesen telepedett krétarétegekből áll, ezt fiatal harmadkori rétegek és lösz takarja. A Podoliai táblát délnyugaton a Buh-hoz és Dnyeprhez hasonló folyású Dnyesztr zárja le, északnyugaton azonban

a tábla Kelet-Galiciában egészen Lemberg környékéig kiér. A Dnyesztertorkolat régi kikötőjének, Akerman-nak szerepét a 30—40 m magas parton épült Odessza vette át. A világháború előtt ez a kikötő Oroszország negyedik legnagyobb városa volt. A forradalomban Odessza nagyon sokat szenvedett és a külvárosok jórésze még ma is törmelék- és üszökhalmaz. Mesterséges kikötője Oroszország legnagyobb gabonakiviteli kikötője volt, gabonatárházai több mint 10 millió q gabona raktározására alkalmasak.

5. A Podoliai és a Dnyepr-tábla elé északon újabb vidék: Volhinia telepedik. Ez már nem olyan egyöntetűen összefüggő felszínű, mint a korábban tárgyaltak. Elszórtan a krétakori tábla átlag 250—300 méter magasra emelkedő maradékdombjai tarkázzák. A völgyek is sokkal szélesebbek, mint Podoliában, s a folyók nem olyan szabályos futásúak. Viszont fiatal képződményekben Volhinia sokkal szegényebb, mint Ukrajna többi része.

Ahol a volhiniai típusú vidék a legjobban megközelíti a Dnyeprt, keletkezett az ősi kulturális és politikai középpont, Ukrajnának ma is fővárosa: Kijev (Kijiv). A forradalom alatt Kijev is sokat szenvedett, hiszen kb. 18-szor cserélt gazdát. Már a háború előtt is az ukránok szellemi és tudományos központja volt, bucsujáróhelyeit évente sok százezernyi zarándok kereste fel. Újabban megszaporodott ipartelepei nem tudták még a város eredeti sajátosságát megszüntetni. Kijev mindig elsősorban a kereskedelem irányításában volt nagy és ennek megfelelően Délnyugat-Oroszország forgalmának irányítását a szárazföldön és a Dnyepren is a kezében tartotta és tartja.

Ukrajna legnagyobb része a pontusi éghajlatövezetbe tartozik. Ennek megfelelően telei meglehetősen hidegek (jan. középh. 0 és 8° között), a szélsőséges hidegek meghaladják a —32°-ot is. A fagyos időszak 2—4 hónap között ingadozik. A nyár viszont melegebb, mint Nyugat- és Közép-Európában. Télen az ország északi részében nyugati, a déliben keleti szelek uralkodnak. A nyugati szelek ebben az időszakban az atlanti hatást Nyugat- és Észak-Ukrajnában elég mélyen benyomják, mérséklik a fagyot és csapadékot szállítanak. A keleti szelek viszont az ázsiai sztyeppéghajlat szolgái, tehát szárazak és hidegek. Nyáron az északatlanti magas légnyomás keleti pereme Ukrajnáig ér és nyugati és déli szeleket kelt. Az atlanti nedvességgel megrakott szelek mérséklik a forróságot és a szárazságot, viszont az időszakosan beálló keleti szelek a mezőgazdaság kárára szárazföldi forróságot és szikkadt levegőt terjesztenek. A csapadék a legtöbb nyugaton és északon, s általában DK.-nek csökken. A csapadékban általában Ukrajna Nyugat- és Közép-Európánál szegényebb, mert a pára forrásától, az Atlanti óceántól távolabb fekszik. Az ország központi övezetében az évi csapadékmennyiség 400—500 mm, a Fekete tenger felé ez a mennyiség 300—400 mm-re csökken. A középső övben a mezőgazdaság mégis elég csapadékot kap, mert a csapadékeloszlás szerencsés. A legtöbb ugyanis a főtenyészidőre, májusra, júniusra és júliusra jut. Csapadékban legszegényebb a január és így Ukrajnának faszegény részében, a nagy elfuvás miatt, a hótakaró sokkal kisebb, mint Kelet-Európa többi részében.

Az éghajlatviszonyoknak megfelelően erdő ma már Ukrajnának csak északi, északnyugati részében van és az ország területének kb. $^1/_5$ részét foglalja el. Az erdő déli határa nagyon szabálytalan, sok erdőszigettel tarkázott vonal és kb. a fekete föld (csernozjom) északi határvonalát követi. A fekete föld, ez a pompás gabonatermő talaj, $^3/_4$ részében az ország középső és északi részét foglalja el. A csernozjom valójában humusztartalommal feketére festett lösz. Délnek a humusztartalom csökken, a lösz mindinkább természetes sárga színeződéséhez közeledik és a felszín valódi füves sztyeppbe megy át. A valódi füves sztyepp Ukrajnában a Kisenev—Dnipropetrovszk—Donkönyök vonaltól délre levő területet foglalja el. Délkeleten a löszös talajt száraz sósagyagos talaj váltja fel.

A fekete föld a legkitűnőbb gabonatermő terület, a sztyepp ezzel szemben csak a csapadékos kora tavaszi hónapokban borul pompás virágdíszbe. Augusztusra a növényzet elszárad és a talaj csontkemény. Csak a földalatti gyökérszervezetek tudják az őszi szárazságot és a szigorú téli hideget elviselni. Délkelet sós talaján már a sivatagos sztyepp az úr.

A nagyszerű termőtalajnak köszönhető, hogy Ukrajna az 1 □ km-re jutó átlagos 60 lakosával Kelet-Európa legsűrűbben lakott országa. A keleteurópai térben nagy

gazdasági jelentőségét a nagyoroszok mindig megbecsülték és értékelték. A cári Oroszország nemzetpolitikai és általános gazdaságpolitikai célkitűzéseit a bolsevizmus is magáévá tette. A gyarmatosításról, a nagyorosz élettér együttartásáról és bővítéséről Kelet-Európa új urai sem feledkeztek meg. Amint a cári Oroszország a legdurvábban elnyomta az ukrán törekvéseket, a Szovjet is megakadályozta Ukrajna igazi önállósulását és a dolgok természetéből következően csak a nyelvkérdésben volt engedékenyebb. Ma már Ukrajnában az orosz nyelv az ukránnal szemben háttérbe szorult. Hogy a Szovjetunióra veszedelmes ukrán önállósító mozgalom az utóbbi években nem volt erősebb és erőteljesebb, annak az Oroszországot és Ukrajnát egyaránt érdeklő gazdaságföldrajzi helyzet volt az oka.

Ukrajna erősen mezőgazdasági állam. A kereső lakosság 84.4%-a foglalkozik mezőgazdálkodással és csak 6% tartozik az ipar és bányászat körébe, pedig a Szovjetunió területén belül Ukrajnában van az egyik legnagyobb iparterület. Ukrajna mezőgazdasága olyan, hogy az szerencsésen egészíti ki a nagy orosz területekét. Ukrajna nagyon tekintélyes mennyiségű ipari növényt termel. Így az egész Szovjetunió cukorrépatermelésének $^1/_5$-ét Ukrajna szolgáltatja, onnan kerül ki a dohánytermelés fele, a napraforgótermelés $^1/_4$-e és a kendertermelés $^1/_3$-a. Az ipari növények térfoglalása a gabonaneműek rovására az utóbbi esztendőkben nagyobbodik. Néhány mezőgazdasági iparág sorsdöntően Ukrajnába telepedett. Így pl. az ukrajnai cukoripar nélkül Oroszország valósággal nem tud megélni. A világháború előtt Oroszország 295 cukorgyára közül kb. 200 Ukrajnában dolgozott. A háború folyamán a cukorgyárak közül sok elpusztult, kb. 100 ipartelepet építettek újra. 1915/1916-ban Oroszország kereken 85 millió pud cukrot állított elő és a hazai szükséglet fedezése után 30 millió pud még kivitelre kerülhetett. 1923/24-ben a termelés mindössze 21·6 millió pud volt. A legtöbb cukrot Kijev környékén állították elő és Kijev a központja az orosz cukorkereskedelemnek.

A Dnyepr magas partja Kijevnél.

A mezőgazdaságban a terméseredmények természetesen a forradalomokozta változások miatt nagyon lecsökkentek és megcsappant az addig tekintélyes ukrajnai állatállomány is. A gazdaságok átállítása miatt az ukrajnai parasztság körében az állat- és baromfiállomány különösen megcsökkent. 1916—1923 között a lóállomány csökkenése 30·7%-os, a sertésállományé 49·5%-os, a szarvasmarháé 3·3%-os volt. A helyzetre jellemző, hogy az előzőekkel szemben a kecske- és juhállomány 14%-kal növekedett. 1929/30 folyamán a szarvasmarhaállomány újabb 23%-kal, a sertésállomány 40%-kal csökkent.

Az ukrajnai mezőgazdasági kultúra hanyatlásának egyik legfőbb oka a forradalom előtt virágzott nagybirtokok megsemmisítése volt. A volt nagybirtokoknak csak elenyésző részét alakították át kommunista nagyvállalatokká (kolchosz) vagy állami birtokokká. Az átalakulás nagyságát tanusítja, hogy 1916-ban Ukrajna területének 49·2%-a volt nagybirtok, 1923-ban pedig már csak 8·2%-a.

Az orosz területek többi részéhez viszonyítva az erdő Ukrajna gazdálkodásában jelentéktelen. Ugyancsak jelentéktelen a tengerpartra, a limánokra és a folyókra korlátozott halászat is. Annál súlyosabb a gazdasági jelentősége az ásványoknak, azok közül pedig különösen a szénnek, vasnak és a sónak. Kisebb mértékben bányásznak azonkívül Ukrajnában ezüstöt, ólmot, higanyt és barnaszenet is. A szén mellett a legújabban új erőforrásnak a vízi erő jelentkezett, legfőképpen az 1933-ban a Dnyepr sellők mellett megnyitott dnyeprosztroji hatalmas vízművek révén. A vízmű nagy erőkészletét hatalmas acélmű, aluminiumgyár, az itt eddig idegen vegyiipar és traktorgyár használja fel.

A donyeci szénmedence már a világháború előtt az orosz szénszükséglet 1/4-ét szolgáltatta (20 millió tonna). A szén minősége elsőrangú, csak antracitot és kokszszenet termelnek. Mivel a magaskemencék üzemben tartásához szükséges kokszszén máshol Oroszországban nincsen, a donyeci szénmedence jelentősége szinte felbecsülhetetlen. A széntermelő rétegek igen tekintélyes vastagságúak (2400—2600 m), kiterjedésük pedig a ruhrvidékiekét meghaladja. Újabban igyekeztek a donyecszenet mennél nagyobb mértékben kiszállítani.

Ugyancsak Ukrajnában vannak Kelet-Európa legtekintélyesebb vastelepei is, Zaporizsjától nyugatra, Krivij-Rih környékén, az Ingulez és mellékfolyói vízvidékén. 1913-ban az itteni 50—70%-os vastartalmú vörös vasérctelepek egész Oroszország vasércтermelésének kb. 70%-át szolgáltatták (6 1/3 millió tonna). Kisebb vastartalmúak, de nagyobb kiterjedésűek és a szállítás miatt könnyebben feldolgozhatók a kercsi barnavasérctelep készletei. Itt és Zaporizsja környékén mangánt is bányásznak. A multban és jelenleg is ukrajnai sóbányák gondoskodtak az orosz sószükséglet 1/3-ának előállításáról. A dnipropetrovszki sóbányák látták el egész Kelet-Európa középső és nyugati részét sóval.

Az ukrajnai hatalmas ásványkészletekből fakadó óriási lehetőségek és a legjobb igyekezet ellenére, hogy Ukrajnát iparilag a külföldtől függetlenítsék, Ukrajna gazdasági életében az iparnak még mindig jelentéktelen szerep jut. Csak a világháborút közvetlenül megelőző esztendőkben és akkor is nyugati tőkével tudott az ukrajnai ipar gyorsabb fejlődéshez jutni. A forradalom a fejlődést megakadályozta és visszavetette. A Szovjetunió az ötéves tervekben nagy szerepet szánt az ukrajnai iparnak is. Az urali és a délorosz nehézipariterületek közül a világháború előtt a külföldi tőke érdeklődése a korszerűbb felszerelés, a donyeci szénmedence közelsége és az előnyösebb vízi szállítás lehetősége miatt a délorosz iparvidék volt az életerősebb. Az ötéves tervek a meglevő műveket már eddig is időszerűsítették és újabb műveket (pl. Jugostal) létesítettek. A közbelépés eredményeül az ukrajnai vasipar 1929-ben meghaladhatta a világháború előtti termelést.

A világháború előtti esztendőkben nagyon fejlett volt Ukrajna gépgyártása is. Az utóbbi években a gépgyártás is terjeszkedett. Ukrajna nemzetgazdasági irányának megfelelően elsősorban a mezőgazdasági gépipar fejlesztésén munkálkodtak. A kis- és nagyüzemű gazdaságok támogatására Charkovban nagy traktorgyárat létesítettek. Azonkívül mindenféle mezőgazdasági gép, cséplőgép, különböző tisztítógépek stb. gyártására is áttértek. Ugyancsak nagyobb gondot fordítanak a szerszámgépek és bányatechnikai eszközök előállítására is.

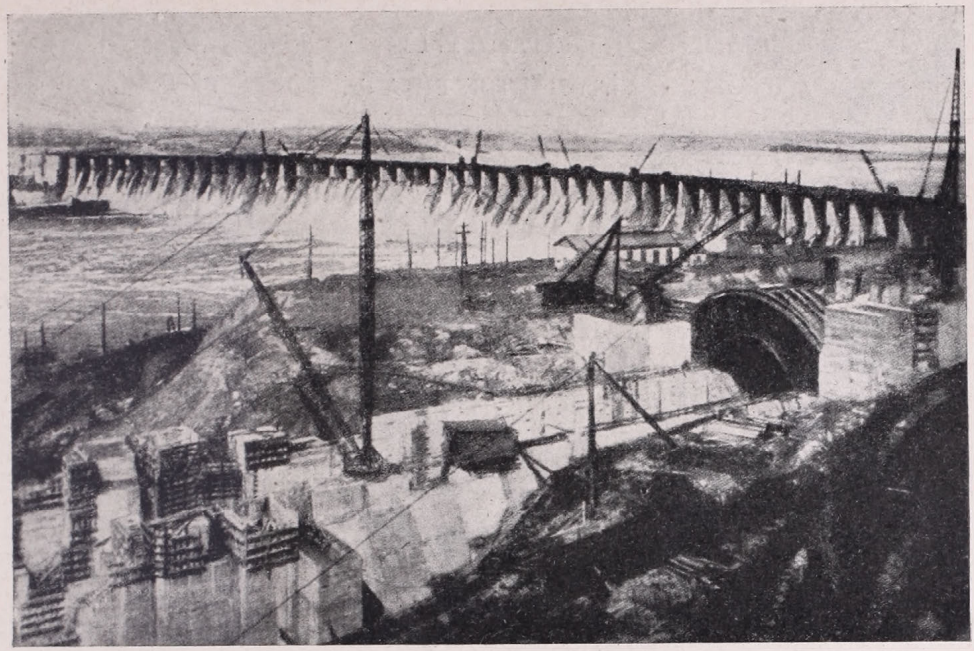

A dnyeprosztroji duzzasztómű.

Rendes esztendőkben Ukrajnából gabonát, valamint állati termékeket szállítottak nagyobb mennyiségben külföldre. A bánya- és ipari termékekből a kivitel jelentéktelen. A behozatalban az első helyeket az ipari és technikai célokat szolgálható nyersanyagok, félgyártmányok és kész gyártmányok foglalták el. Rossz, éhinséges esztendőkben, mint 1921/22-ben és 1933/34-ben, nagymennyiségű gabona- és élelmiszer behozataláról is gondoskodni kellett.

Az utak, mint Kelet-Európában általában, Ukrajnában is nagyon gyengék. Feltétlenül sűríteni kell a vasúthálózatot és a gépkocsiközlekedésre való tekintettel nem lehet már sokáig halogatni a nagyobb méretű útépítést sem.

Az előzmények után nyilvánvaló, hogy a vízi utaknak is nagy jelentőségük van. Nyáron, mint hajózóutak a tömegáru szállításában tesznek megbecsülhető szolgálatot, csak nagyon hiányzik a gazdasági követelményeknek megfelelő kelet-nyugati irányú természetes vízi út. Télen — mint Oroszországban általában — a vízi utakat jó szánútnak használhatják fel. Eddig a főfolyó, a Dnyepr hajózási kihasználását nagyon megnehezítette, hogy a Dnipropetrovszk és Zaporizsja közötti sellők a folyót két, egymástól elválasztott közlekedésszakaszra bontották. A dnyeprosztroji vízművek megépítésekor ezt a nehézséget is megoldották és a Dnyepr sellőit a hajók három zsilipes csatornán kerülhetik meg. Ugyancsak át akarják építeni és ki akarják bővíteni a Berezina vízművet is, hogy a Dnyeprt a Dünán át a Keleti tengerrel is kapcsolatba hozhassák. A legnagyobb feladat volna a kelet-nyugati irányú hajózás lehetőségének biztosítása a Dnyepr, Donyec, Don és Volga alsófolyásának összefűzésével. Ez a csatornarendszer nagyon különböző és egymásra utalt gazdasági területeket hozhatna egymással kapcsolatba és az ukrajnai gazdasági életbe egészen új életeret jelentene.

Napjainkban Ukrajna feltámadásának és önállósulásának hajnalát éli. A mostani nagy mérkőzés sok régi ukrán álmot fog valóra váltani, de a több mint húszesztendős erkölcsi és gazdasági kisiklást nem lehet máról holnapra jóvátenni. Az álmok még jó nehány esztendeig álmok kell hogy maradjanak, míg fáradságos munka árán majd a valóraválást is megközelíthetik.

ISLAND

Írta MÁRTON BÉLA dr.

Ismeretes, hogy Island elszakadt Dániától és köztársasággá alakult. Elhatározásának okát gazdasági életének történetében kereshetjük.

A vulkáni kőzetekből felépített sziget annyira északon fekszik, hogy egy kis része a Sarkkörön is túl ér. Island ugyan jégország, azonban távolról sem annyira, mint a tőle 400 km távolságban fekvő Grönland. Ezt éghajlatának köszönheti.

104,000 km², tehát az Alföldnél valamivel nagyobb földjének csak fele termékeny. A hegyes szigetet alkotó vulkáni kőzetek között több könnyen málló fajta van, ezért a sziget e részének aránylag mély és könnyen megmunkálható a talaja. A többiből Pestmegyénél nagyobb területet hó és jég borít, Csongrád-, Békés- és Jász-Nagy-Kun-Szolnokmegyével egyforma nagyságú a lávaföld és Máramarosmegye kiterjedésének felel meg a kopár sziklatalaj. A többi homok- és kősivatag.

Island azon a tengeralatti földháton fekszik, amelyik Skócia és Grönland között az Északi Jeges tenger medencéjét az Atlanti óceántól elválasztja. Ez a földhát megnehezíti, hogy a Jeges tenger hideg vize átömöljön az óceánba és a sziget levegőjét lehűtse. Emellett a meleg Golfáramlat súrolja a szigetet és állandó fűtéséről gondoskodik. Ezért a partvidék termékeny talajú részén enyhe telek és hűvös nyarak vannak. A legmelegebb hónapokban: júliusban és augusztusban 10—13 C° az átlagos hőmérséklet. Ilyenkor a meleg elegendő arra, hogy a rozs és a zab megérjen. Az időjárás azonban nem mindig ilyen kedvező. Ha télen észak és északnyugati szelek fújnak, Grönland felől hideg levegőt árasztanak, beterítik vele a szigetet, a leszállított úszó jéggel az északi meg a keleti partot elzárják és a hideget állandósítják. Ilyenkor nemcsak a tél igen szigorú, hanem a következő nyáron is annyira lehűl a levegő, hogy a fű sem nő meg rendesen, az állatok nem kapnak elég táplálékot, a

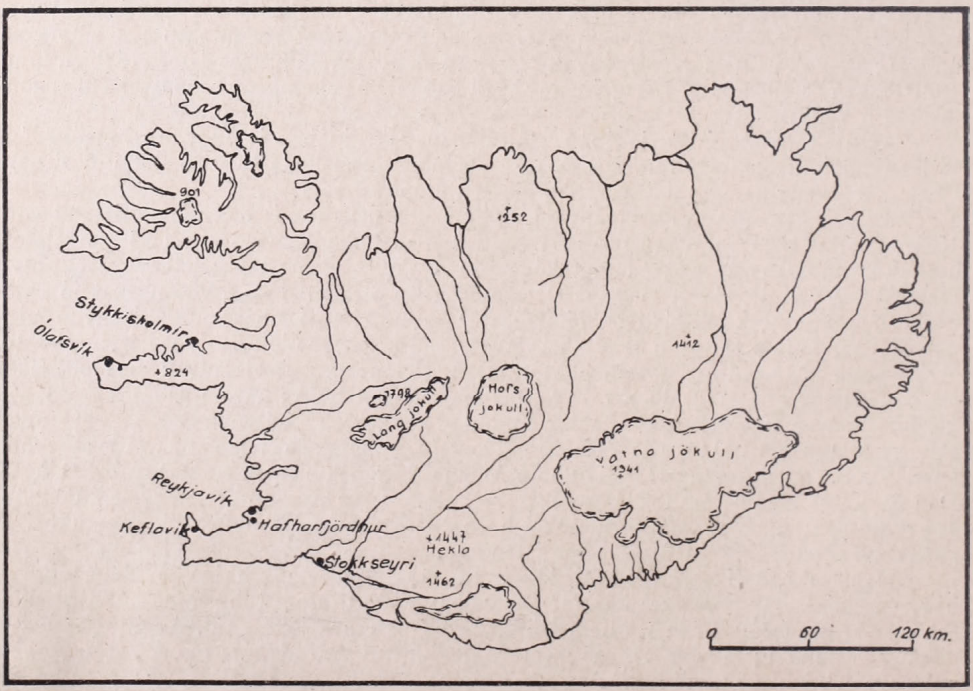

Izland, Reykjavik.

termés rossz. Még az éhinség se ritka, ha a part befagyása miatt az élelmet hozó hajók nem köthetnek ki.

A hőmérséklet azonban csak inkább a déli partvidéken magasabb és egyenletesebb ingadozású. Befelé az éghajlat szárazföldi. A nyár olyan hideg, hogy a csapadék hó alakjában hull le. A sík vidéken ugyan hosszabb-rövidebb idő mulva elolvad, de a magasabb hegyeken megmarad és gleccsereket táplál. A legnagyobb köztük a Vatna jökull. Területe felér Szabolcs- és Hajdumegyéével.

A csapadék általában bő, különösen ősszel és télen. Gyakori a felhő és a köd, főként a keleti parton. Ez az oka, hogy Island tájképeiben nyers, komor és sokszor egyhangú vonás uralkodik.

A tájkép zordonságát még növeli a sok szél. Island Földünk legszelesebb vidéke. Gyakran olyan viharok zúgnak át felette, hogy az életével játszik, aki a házából kilép.

Az éghajlatnak megfelelően növényvilága északi jellegű. A hideg szelek következtében a növényzet törpe marad. A teljesen kifejlődött fák is sok esetben csak asszonyiak. Koronájuk még a fű fölé sem emelkedik. A folyóvölgyeket és a délnyugat turfasíkságait fű borítja és a gyeptérségen szétszórtan különféle gyomok, cserjék és virágok tenyésznek. A széltől védett helyeken nyír- és fűzfacserjék is akadnak borókacserjével keverve. Helyenként erdőcskék is láthatók. Az egyik erdőben 30—60 cm, a másikban 90—150 cm magas fűz- és nyírfákat látott egy angol utazó. Nyugaton 1·80 m magas fákból álló nyírfaerdőről is beszámol. A sziget alacsonyabb peremvidékének magaslatai kopárak, a belső magasabb részek pedig már valósággal sivatagok. Ahol a talaj agyag, vagy más tápláló anyagot is tartalmazó talaj, még a sziget belsejében is fűoázisok keletkeznek. Csupán a 750—800 m-en felül fekvő hegyi tájak hidegek annyira, hogy még az elegendő nedvesség mellett sem él meg a fű.

A füves térség a szigetnek még 1/5-ét sem, a pusztaság pedig több, mint 1/4-ét foglalja el.

Mielőtt az ember letelepedett a szigeten, sok volt az úszó jégen Grönlandból idekerült sarki róka és jegesmedve. A tengeri állatok közül a cet és a fóka és sok halfajta lepte el a vizeket. Nagyon sok volt a madár. Az édes vizekben pisztráng és lazac élt. Miként más északi tájon, úgy itt is sok a szúnyog.

Island első telepesei Kr. u. 795 körül ír szerzetesek voltak. Remetéskedni jöttek a szigetre. Sokkal alaposabb változást jelentett a szigeten azonban a Harald norvég királysága elől menedéket keresett norvég földesurak és parasztok beköltözése. Később még Skóciából, Írországból, a Shetland és Faröer szigetekről is jöttek bevándorlók. Kr. u. 900-ban a sziget lakható földjének legnagyobb része be volt népesítve. Valami 25,000, javarészt norvég lakosa lehetett.

A gazdálkodás európai mintára indult meg. A Norvégiából behozott háziállatok: ló, szarvasmarha, juh, kecske, liba, kacsa, tyúk, kutya és macska kitűnően alkalmazkodtak új lakóhelyük természetéhez, mert az nem sokban tér el Norvégiáétól. Az állatok tenyésztésére igen alkalmasak voltak a füves területek. De nemcsak legelőgazdálkodást folytattak, hanem földet is műveltek. Árpát, zabot termesztettek, de ez sokszor nem ért meg, termesztettek még répát és kelkáposztát. Felhasználták a belföldi növényvilágot is. Igy az islandi zuzmót, mert ennek jelentékeny a tápértéke és máig a rozsot pótolják vele. Azután az áfonyát, borókát, földi epret és egyéb bogyókat. A parti zab szalmájával ma is házakat fednek, gyökeréből kötelet, csomagtartó nyerget készítenek. Az egyik tengeri fű frissen és szárítva lótakarmány, de az ember is megeszi. Nagyon kihasználták az erdőket. Sok tüzelő- és épületfát termeltek ki, faszenet égettek; a tűz is segített az irtásban, a juhok legeltetése pedig a fiatal hajtásokat semmisítette meg. Igy pusztult el az erdőállomány és ma már behozatalra és az uszadékfára vannak utalva. A mezőgazdaság mellett halásztak, madarat, fókát, rozmárt vadásztak és a parthoz sodort cethullákat dolgozták fel. A főfoglalkozás a mezőgazdaság volt. Szétszórt tanyákon éltek. Minden tanyán iparral is foglalkoztak. Különösen jelentőssé vált a gyapjú fonása, kötése és szövése. Erre a hosszú téli esték igen alkalmasak voltak. Annyi készült ezekből a termékekből, hogy még kivitelre is jutott.

E virágzó életnek az lett a következménye, hogy a lakosság száma 1100 körül

Izland. Hval-fjord, Reykjaviktól északra.

Izlandi táj.

már állítólag 100,000 lehetett. A jómódnak a pártoskodás vetett véget. A polgárháború dúlásait végre megelégelő islandiak a norvég királynak ajánlották föl a sziget uralmát. Az uralkodó szívesen fogadta a norvég élettér megnagyobbodását s az islandiakat igéretekkel halmozta el, de azokat sem ő, sem utódai nem tartották meg.

A kalmari únió Islandot is a dánok kezére juttatta. Politikai helyzetén ugyan némileg könnyített ez a változás, gazdasági téren azonban minden a régiben maradt, sőt később még rosszabbodott. 1602-ben a kereskedelmet monopolizálták s e jog segítségével a dán kereskedők kifosztották az islandiakat. A sziget őslakóinak vállalkozó szelleme megbénult. Mind többen lettek halászok, mert a tenger termékeiért a dánok többet fizettek, mint a mezőgazdaságiakért. De azért a halászat sem fejlődött számbavehetően, mert a dánok megtiltották a fedett hajók használatát, nehogy az islandiak a külfölddel közvetlen összeköttetésbe léphessenek. A nyilt csónakokról való halászás következtében elfelejtették a szabad tengeri hajózást, sok halász fulladt a tengerbe és a zsákmány is megcsappant. Az islandi halászatból az angol, francia és hollandus halászoknak volt hasznuk, mert tökéletesebb hajóikkal és halászeszközeikkel gazdag rakománnyal térhettek haza.

A súlyos gazdasági helyzetet fokozták még a járványok, a rossz termések, vulkáni kitörések, angol és algiri kalózok fosztogatásai. A burgonyának 1758-ban és a rénszarvasnak 1770-ben történt meghonosítása alig enyhített Island nyomorúságos helyzetén. 1783-ban az egyik vulkán kitörése azután csaknem végzetes lett az országra. A lakosság $^1/_5$-e, a marhaállomány fele, a lovak $^3/_4$-e és a juhok $^4/_5$-e elpusztult.

Dánia ekkor úgy igyekezett segíteni Islandon, hogy a kereskedelem monopóliumát megszüntette és lehetővé tette, hogy islandiak is kereskedhessenek saját áruikkal és honfitársaikkal. Sokat azonban ez sem segített rajtuk, mert nem igen volt islandi áru. A tartós javulást és később fellendülést az islandiak tettereje hozta létre.

Visszatértek a földhöz s újra a mezőgazdaság lett a főfoglalkozásuk. 1804-ben az állatállomány már csaknem akkora, mint a pusztulás előtt.

A gazdasági megerősödésből az islandiak megtanulták, hogy csak akkor számíthatnak fellendülésre, ha sorsuk irányításáról önmaguk gondoskodhatnak. Végre 1874-ben tényleg önkormányzathoz jutottak, 1918 után pedig már csak perszonális unió kötötte őket Dániához.

Már az önkormányzat is sokat javított Island helyzetén. A kereskedelmet valamennyi nemzet számára szabaddá tették. A műveltség emelésére iskolákat alapítottak. Takarékpénztárakat, bankokat alapítottak, utakat építettek. Távíróvonalakat húznak, tengeralatti kábelt fektetnek le. 1801-ben a lakosságnak csak 0·2%-a (79) volt kereskedő, 1901-ben már 4% (3117). Island kereskedelmében elfoglalták a vezető helyet.

Különösen nagy a haladás az utolsó 40 év alatt. A mezőgazdaság még mindig fontos foglalkozás, de már más kereseti ágak is érvényesülnek mellette. Amíg a XIX. század elején a lakosság 85%-a volt mezőgazda, addig 1924-ben már csak 40%; a mezőgazdasági termékek kivitelének értéke 1929-ben az egész kivitelnek csak 12·9%-a. A tanyák száma megnövekedett, mert újabb földeket fogtak művelés alá. Míg azelőtt az ország területének a fele az államé és az egyházé volt, most több, mint 80%-a magántulajdon s a maradékon a községek és az állam osztozkodnak. A répán és a káposztán kívül a burgonyát is rendszeresen termesztik, az utóbbiból azonban behozatalra szorulnak minden évben. Még inkább be kell hozniok a gabonaféléket, mert ha az árpa- és zabtermés olykor sikerül is, ezzel nem láthatnák el szükségletüket. A földmívelés haladására jellemző, hogy mind több új gépet hoznak be és műtrágyával javítják a földeket.

A hőforrások vizét is a mezőgazdaság szolgálatába állították. Kőcsöveken és csatornákon vezetik a meleg vizet, hogy felmelegítsék vele a talajt. A mesterségesen felmelegített talajon azután burgonyát, zöldség- és répaféléket, káposztát termesztenek, mesterséges legelőket létesítettek. Olyan területek kerültek mezőgazdasági művelés alá, amelyek felhasználására azelőtt nem is gondolhattak. Ma már meleg vízzel fűtött üvegházzal is kísérleteznek és nemcsak a legkényesebb és igényes zöldségféléket, hanem nagyon szép szőlőt, dinnyét, epret, uborkát, paradicsomot stb. termesztenek. Gyönyörűen díszlenek a jól fűtött üvegházakban a legkülönbözőbb virágok is (rózsa, szegfű, tulipán, krizantém stb.). A délszaki növényekkel is eredményesen kísérleteznek. Balbo olasz tábornagy 1933-ban híres körrepülésekor Tripoliszból hozott datolyacsemetéket ajándékozott Islandnak.

Az islandi mezőgazda tulajdonképpen állattenyésztő. Fű borítja most is a termőtalaj nagy részét, a szénatermés számottevő. Nincs ugyan még annyi szarvasmarhája, mint 100 évvel ezelőtt, de a haladás mégis nagy. Eltűntek a rosszul táplált, apró, gondozatlan marhák. Most már itt is istállókban és nemcsak a szabad mezőn tartják az állatot, jól gondozzák és kiadósan táplálják. Jóval több a juha. 1933-ban több, mint 700,000 juha és csak 32,000 szarvasmarhája volt. Élő juhot is visznek ki — leginkább Angliába — de ennél fontosabb a sózott és fagyasztott ürühús kivitele. A tejtermelés még nem elégíti ki az islandi házi szükségletet és Dániából behozott kondenzált tejjel kell a hiányt pótolni, de azért vannak már exportáló tejszövetkezetek. Ezek Angliába viszik a vajat.

Lova is több van a lakossághoz viszonyítva, mint Európa más országának. Minden 2 lakosra 1 ló jut. Az islandi póni kitartó és szokatlanul erős idegzetű. Az autók szaporodása (1933-ban 1550 volt) sem csökkentette a lótenyésztést.

A mezőgazdaság minden előhaladás ellenére egyre háttérbe szorul a halászat mellett. Az ország kivitelének $^4/_5$-e a tenger termékeiből kerül ki. Ma már az islandiak is nagy halászhajókat vásárolnak és a kisebb halászbárkákat motorokkal szerelik föl. Alig van már vitorlás hajójuk. A motoros és nagy hajókkal a hazai partoktól távolabb is elmehetnek. Amíg a multban csak kevés hónapig, esetleg csak hétig halászhattak a parti vizeken, ma a halászflotta az egész évben dolgozik. Szárított, sózott és jegelt tőkehalat, csukamájolajat (ez a tőkehal májából készül), tőkehalfejet és tőkehalcsontot (trágyának), sózott és fűszerezett heringet, heringolajat és heringlisztet szállítanak külföldre.

50 év előtt a lakosságnak még csak 2%-a volt önálló iparos, ma már a 12%-ot meghaladja. A legerősebben a halászeszközöket készítő iparágak fejlődtek. A halliszt- és halolajgyártás is figyelemreméltó. A régi házi gyapjuipar tönkrement, mert a külföldről olcsóbban kaptak gyapjuárukat, mint ahogyan ők tudták eladni. Ma a vizierő felhasználásával ezt az iparágat is életre akarják kelteni. A sok természetes hőforrás vizét egyelőre még csak fűtésre használják, de a gyárakban való értékesítésükre is gondolnak.

Tekintélyes Island külkereskedelme is. Volt olyan év (1924), amelyben a kivitel a 131 millió pengőt meghaladta, a behozatal pedig 117 millió pengőt tett ki (1929). Az utolsó évtizedben a behozatal 70, a kivitel 60 millió pengő értéken felül emelkedett.

Ma már Islandnak 120.000 lakosa van. A népsűrűség természetesen még mindig csekély: 1·2. A városiasodás azonban már megindult. Európai mértékkel mérve Reykjavík, a főváros, még kis városka, de az islandi kikötőhelyekhez hasonlítva, 23,000 lakosával mégis tekintélyes hely, az islandiak $^1/_6$-a él itt. A többi nagyobb telep 1000—2000 lakosú hely. A kikötők között a kormány- és a magánvállalatok gőzhajói szállítják a személyeket és az árukat. A belföldön pónikkal vontatott járművek és autók, télen pedig szánok közlekednek. Ezt a forgalmat az újabban épített jó utak és hidak könnyítik meg. A tanyai élet megkívánja a jó távbeszélő összeköttetést. Minden hatodik emberre jut egy távbeszélő készülék.

Island — mint látjuk — teljesen beleilleszkedik az európai kultúrvilágba. A minden téren mutatkozó haladás alapján remélik, hogy a köztársaság nemcsak biztosítja az eddig elért eredményeket, hanem tovább is fejleszti.

IRODALOM

Bendefy László dr.: *Kunmagyaria, a kaukázusi magyarság története.* Budapest, 1941. 80, 124 old. Cserépfalvi kiadása. Ára kötve 6, fűzve 4 P.

Az ismert nevű szerző az utolsó esztendőkben csodálatos kitartással és szorgalommal foglalkozik az ősmagyarságnak földrajzi szemléleten át vizsgált történetével.

Ez a könyve a donvidéki Levédiában letelepült magyarság ismertetésével kezdődik. Amikor ezt a magyar közösséget 889 táján a besenyők megtámadták, a magyarság kettészakadt. Egyik fele nyugatnak tartott és viszonylagosan rövid etelközi tartózkodás után elfoglalta a Kárpátok medencéjét. A másik csoport a Kaukázus vidékén maradt, a Kuma folyó mentén, ahol hatalmas fővárosát, Magyart is alapította.

A visszamaradt magyarság sorsáról a a magyar közönség vajmi keveset tud. Bendefy az egykori utazók leírásai nyomán igyekszik a kaukázusi magyarság mindennapi életét vázolni, megeleveníti a kereskedőkaravánoktól gyakran felkeresett Magyar nyüzsgő városi életét, a kereszténység és az ellene törő izlám küzdelmét, a mongol-magyar viszony alakulását, végül Timurlenk hatalmas háborúit, amelyek során bekövetkezik Magyar pusztulása is. Ezt követően beszámol a Kaukázusban szétszóródott magyarság sorsáról.

A Kunmagyaria tulajdonképen csak bevezetője Bendefynak ez év őszén megjelenő, Jeretány országáról írott, hatalmas munkájának.

K. A.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

A jéghegyek merülése.

Edward H. Smith alapvető munkájában (Arctic Ice etc. S. Res. III. U. S. Treasury Dept., Coast Guard. Bull. Nr. 19. Washington, 1931) kimutatta, hogy a jéghegyek merüléséről eddig vallott nézeteink tévesek. A legtöbb szakszerű munka szerint a jéghegyek merülése 6—8-szorosa a jéghegy vízfeletti magasságának. Ez az eddig általánosan elfogadott adat közvetlen mérésekre nem támaszkodik. Néhány ez irányban végzett kísérlet és elméleti meggondolások alapján került bele ez a nyilvánvalóan téves adat a szakirodalomba. Amikor *K. J. V. Steenstrup* első kísérleteit végezte s azt találta, hogy a vízfeletti és a merült részek aránya 1 : 7·4—1 : 8·2 között van, *O. Krümmel* máris szót emelt oceánográfiai kézikönyvében s megjegyezte, hogy ez az arány szélső érték, mert «a jéghegyek nem állanak homogén jégből, tömegüket repedések és üregek jellemzik». Az elméleti meggondolások pedig szükségképpen szélső értékhez vezetnek. Így p. o., ha az arktikus jéghegyek fajsúlyát 0·8997-nek vesszük középértékben, a szubarktikus tengerek vízének fajsúlyát pedig 1·02,690-nek, a számítás eredménye az 1 : 7 arány. Közvetlen mérésekkel sikerült Smithnek kimutatnia, hogy a merülés mértéke függ a jéghegy alakjától is. Kockaalakú jéghegynél ez az arány az elméletileg számított aránnyal azonos, vagyis 1 : 7·05. Ilyen jéghegy azonban igen ritka. A jéghegyek alakjának szisztematikus vizsgálata azt mutatta, hogy a legtöbb szabálytalan alakú, a vízfeletti részén tornyokkal tüzdelt s más egyéb eróziós formákban bővelkedik. A merült rész rendszerint sokkal szabályosabb alakú. Ha e tapasztalati tényeknek megfelelően egy olyan jéghegyet képzelünk el, amely merült részében kockaalakú, vízfeletti részében pedig szabályos gúla, a merülés aránya 1 : 4·5. Minél erősebben szabdalt a jéghegy vízfeletti része, annál kisebb a merülés aránya. A közvetlen mérések eredményei az alábbi táblázatban vannak összefoglalva :

Forrás	Terület	A jéghegy alakja	Arány
Danmark Expedíció .	Kelet-Grönland	32 méter a víz felett 82 « a víz alatt	1 : 3
Dawson 1907	Belle-Isle csatorna	32 « a víz felett 104 « a víz alatt	1 : 3
Rodman 1890	u. o.	30 « a víz felett 33 « a víz alatt	1 : 1
Smith 1925	Keleti-Newfoundland	32 « a víz felett 61 « a víz alatt	1 : 2
Smith 1931	Déli-Newfoundland	meredekfalú, tömbalak	1 : 5
Smith 1931	«	legömbölyített alak	1 : 4
Smith 1931	«	pittoreszk alak	1 : 3
Smith 1931	«	oromzattal csipkés	1 : 2
Smith 1931	«	szétszabdalt felülettel	1 : 1

A táblázatból láthatjuk, hogy a grönlandi jéghegyek, amelyek többnyire igen bizarr alakúak, korántsem merülnek oly mélyre, mint eddig feltételeztük. A legnagyobb merülés arányszáma 1 : 5, de jó középérték, amely az arktikus jéghegyek merülésére jellemző az 1 : 3 arány. Antarktikus jéghegyekre eddig nincs közvetlen mérésen alapuló adatunk. A déli jeges óceán jéghegyei azonban jobbára táblaalakúak. Merülésük tehát valamivel nagyobb. *(m. t.)*

A patagóniai belföldi jégtakaró átszelése

ezúttal sem sikerült Fritz Reichertnek, az ismert andi kutatónak. 1939 nyarán már másodízben tett kísérletet, hogy a Buenos Aires tó nyugati partjáról kiindulva a Cerro San Valentin—Ofbui félsziget irányában átszelje a belföldi jégtakarót. Azonban a belföldi jég keleti szélén, mindjárt útja kezdetén, három eddig ismeretlen tóra bukkant. Gyékénycsónakon kísérelte meg az átjutást, de próbálkozásai balul ütöttek ki. A tavak megkerülése lehetetlen. Így még a belföldi jégre sem tehette lábát. A patagóniai belföldi jégen eddig még senki sem kelt át. *(m. t.)*

Tagjainkhoz!

FÖLDRAJZI ÉVKÖNYV AZ 1941. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság kiadása.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 250 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *meglepetésül 32 hatszínnyomásos oldalon adja az egész világ térképét.*

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel! E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1941. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

2. *Gróf Teleki Pál dr. Erdélyről.*
3. *Réthly Antal dr.:* Az 1940. év időjárási rendellenességei.
4. *Bulla Béla dr.:* A hazatért keletmagyarországi területrész mezőgazdaságáról és állattenyésztéséről.
5. *Réthly Antal dr.:* Magyarország csapadéktérképe.
6. *Fodor Ferenc dr.:* Erdélyi államhatárok.
7. *Rónai András dr.:* A hazatért országrészek népessége.
8. *Réthly Antal dr.:* Az időjárás előrejelzésének napi munkája.
9. *Gunda Béla dr.:* Az erdélyi pásztorvándorlások.
10. *Papp Simon dr.:* Olajkutatás és termelés a Dunántúlon.
11. *Karl János dr.:* Az erdélyi táj lelke.
12. *Kerekes József dr.:* Erdély ásványvizeiről.
13. *Márton Béla dr.:* Az Alföld új öntözőművei.

II. Időszerű földrajzi kérdések.

14. *Cholnoky Jenő dr.:* A kínai és a magyar Alföld.
15. *Takács József dr.:* A németek skandináviai hadjárata.
16. *Irmédi-Molnár László dr.:* A német nyugati átkaroló hadjárat.
17. *Hézser Aurél dr.:* A francia és az angol gyarmatbirodalom átalakulása.
18. *Baktay Ervin dr.:* India és a mostani háború.
19. *Geszti Lajos:* A germán-brit háború.
20. *Szabó Pál Zoltán dr.:* Az olasz-francia-angol háború.
21. *Koch Ferenc dr.:* Az új német birodalom.
22. *Kéz Andor dr.:* Mi van a Föld belsejében?
23. *Simon Béla dr.:* Üzemi épületek védelme.
24. *Wallner Ernő dr.:* A skandináv országok 1940-ben.

III. Felfedező utazások.

25. *Haltenberger Mihály dr.:* Emlékezés Lóczy Lajosról.
26. *Pósáné Ormós Jerne:* Kutatóutak 1939/40-ben.

IV. A földrajzoktatás időszerű kérdései.

27. *Bodnár Lajos:* Ifjúsági tanulmányi kirándulások.
28. *vitéz Temesy Győző dr.:* Az új VII. osztályos földrajz.

V. Statisztikai rész.

29. Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

VI. Térképek.

30. Térképeink tartalomjegyzéke.

A zsebkönyv bolti ára 2·80 pengő. Tagjaink **2·— pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest).

A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk. Kérjük azonban a megrendelések mielőbbi beküldését azért is, mert már csak korlátozott példányszám van raktáron.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság

(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

TÜKÖR

1941. SZEPTEMBER

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

SZÉCHENYI-KÜLÖNSZÁM

GRÓF SZÉCHENYI BERTALAN: Széchenyi István példája
ÖSTÖR JÓZSEF: Az élő Széchenyi
BÁRÓ VILLANI LAJOS: Széchenyi Olaszországban
Ifj. VAYER LAJOS: Széchenyi István képmásai
VITÉZ AGGHÁZY KAMIL: Széchenyi a katona
KOZOCSA SÁNDOR: Magyar kézírások
BARÓTI DEZSŐ: Jacqueline csodálatos átváltozása (Elbeszélés)
JOÓ TIBOR: Budavár 1541
WEÖRES SÁNDOR versei

A TÜKÖR NAPLÓJA

Szép magyarság — Irodalom — Könyv — Fényképezés — Az asszony

Huszonöt egykorú képpel, művészi fényképekkel és Katona M. Eszter rajzaival

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

Kapható könyvkereskedésekben, Ibusz-pavillonokban és hírlap-árusoknál

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Lehoczky Tibor: Az agyvelő elektromos hullámai az orvostudomány szolgálatában
Pongrácz Sándor: A zene és az élet törvényei
Izmay Ferenc: Textilkártevők és az ellenük való védekezés
Kendi Finály István: A gyantától a szintetikonig
Éhik Gyula: Félmajmok — gorillák
Haltenberger Mihály: A nyughatatlan szigetek birodalma
Balanyi György: Dugonics András, az egyetemi tanár
Cholnoky Jenő: Dalmácia
Beretzk Péter: Hazai gémfajaink
Dóry Béla: Talajpusztulás — talajvédelem
Fejérváry Gézáné báróné: A harmadik szem története
Palik Piroska: Digitalis, a szívbetegek áldása
Erdős Jenő: A hamubansült pogácsától a kölescipóig
Horváth Zoltán: A korszerű harckocsi
Révay József: A mult a jelen fényében
Dancza János: Új eszköz rejtett cseppkőbarlang kutatására

Szeptemberben megnyitjuk Kis Búvár rovatunkat

A tudomány műhelyéből — A Búvár szellemi sportja

Számos fénykép és szemléltető ábra

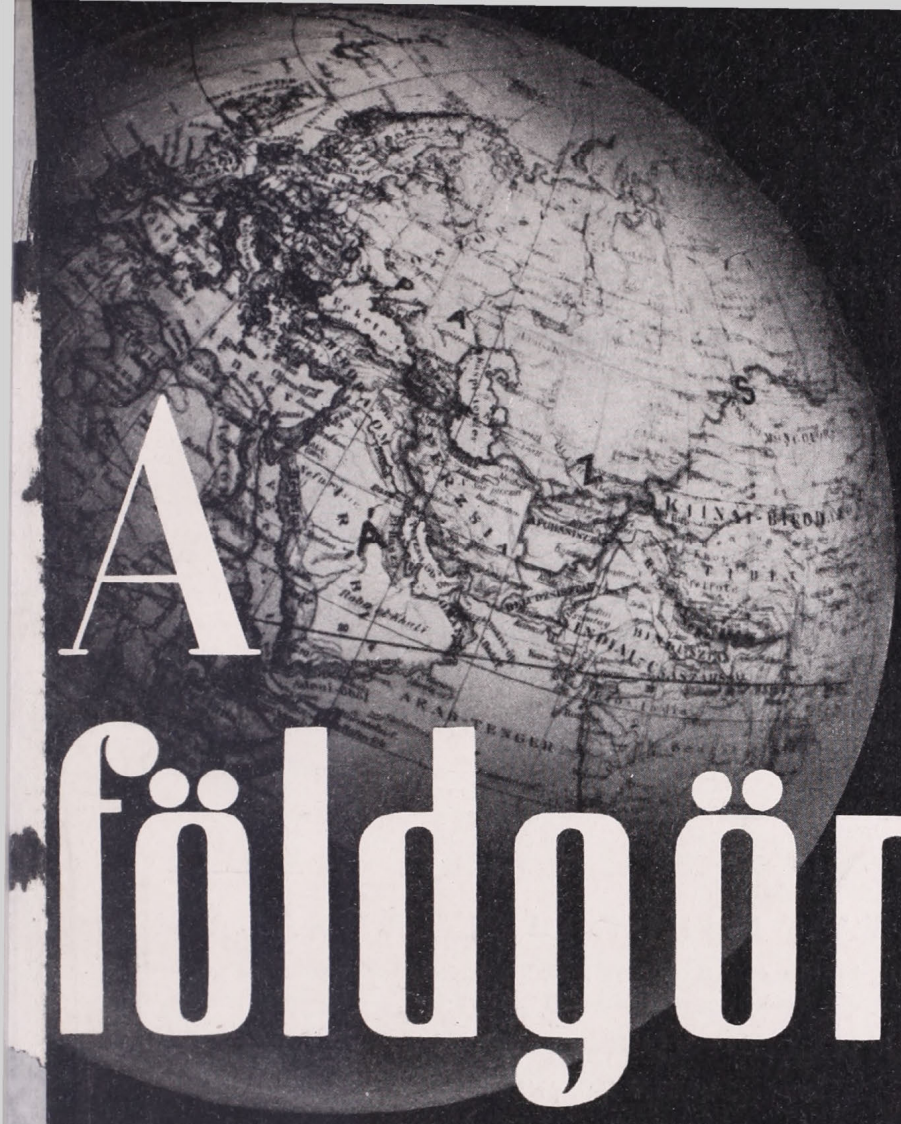

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141
Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Timaffy László dr.: Szilajpásztorkodás a Szigetközben. — *Bandat Horst dr.:* A Fülöp szigetek. — *Tonelli Sándor:* Verona. — *Szövérdy Lajos:* A Berlin—Bagdad vasút. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

október 13-án, hétfőn este 6 órakor a M. Kir. Honvédtisztek Országos Tudományos és Kaszinó Egyesülete dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

Prof. MARTIN GUSINDE (Bécs):

Bei den Feuerland-Indianern: Ergebnisse von vier Forschungsreisen.

(Német nyelven. Vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1941 október 1-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.
4950. Franklin-Társulat nyomdája: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XII. ÉVFOLYAM 1941 10. SZÁM

SZILAJPÁSZTORKODÁS A SZIGETKÖZBEN

Írta TIMAFFY LÁSZLÓ dr.

Országszerte szinte egyedülálló érdekességű a szigetközi szilajpásztorkodás.

A vizekkel körülzárt földrajzi egységek mindig érdekesebbek, egyénibbek más tájegységeknél. A földrajzi tényezők rányomják bélyegüket a vidékekre és megszabják jellegzetességüket. De a víz az összes tényezők között talán a legerősebb hatású, s szinte egyeduralkodó a táj életében. A víz teljesen egyénivé, különállóvá teszi a vidéket, elzárja a szomszédos világtól és mint korlátlan uralkodó megszabja a táj és az ember életét, beleszól a legegyénibb kérdésekbe, s irányt mutat a fejlődésnek, a történelemnek.

Ezt látjuk mindenütt a rengeteg ágban, számtalan zátony, sziget közt folyó Öreg Duna és kanyargós fattyuága, a Mosoni Duna között elterülő Szigetközben is. Az alsószakaszos folyó jellegzetességeit viseli magán a táj egész arculata, földrajzi képe. A Duna befolyásolja az ittlakók életét, lelkivilágát, mindennapi munkáját. S a vizektől megszabott földrajzi lehetőségek teszik egyénivé, szinte egyedülálló érdekes-

A cikolaszigeti szilajcsorda.

ségűvé a vizi birodalom ősi vadonjában szigetről-szigetre vándorló szilajpásztorkodást.

Kora tavasztól késő őszig kint él a csorda a szigeteken. Nemcsak a Szigetköz és Csallóköz falvaiból, de a Kis Alföld messze tájairól is ide, a szigetek kövér legelőjére hajtják a gazdák állataikat. Több nagy csorda kóborol a rohanó Dunaágak között. Legjellegzetesebb a tejfalusi és a cikolaszigeti szilajcsorda.

Kora tavasszal megindul a vándorlás a Duna felé. Gyűlik a csorda. Szentgyörgynapkor kivonul az egész falu a vízpartra nézni, mint indulnak ki a szigetre. Indulás előtt a pásztorok még egyszer számbaveszik az állatokat. Nem írják le, csak úgy fejből megjegyzik, hová való a száz és száz marha, a rengeteg csikó. A legöregebb pásztor ráolvas még az állatokra, hogy őszig megvédje a rontástól, aztán belefújnak hatalmas ökörszarv-tülkeikbe s megkezdődik a terelés.

Az állatok nagy része nem látott még nagyobb vizet. Nem is gázolnának bele a világért sem! Már előre kiszemelnek valahol partszaggatásos helyet. A part itt meredek, a víz pedig nagyon mély. Ide hajtják a csordát. Az állatok megtorpannak. Előreszegzett nyakkal, rémült szemekkel nézik fel-felhorkanva a sebes áradatot. Most kezdődik a nagy munka. Csattognak a karikások. Az ügyes kis pásztorkutyák szélsebesen rohannak a csorda körül. Terelik egyre összébb az állatokat. A parton állók rémülten feszítik neki lábukat, nehogy beleessenek a vízbe. A pásztorok pedig szorítják a jószágot egyre összébb, a víz felé. A parton állók nem tudnak ellenállni a külsők nyomásának, az állatok végül is egymást nyomják, taszigálják le a magas partról. Hatalmas cuppanással zuhannak a mélybe, s az áradat azonnal tovaragadja őket. Az emberek beugrálnak a csónakokba és kísérik az úszókat, hogy szükség esetén

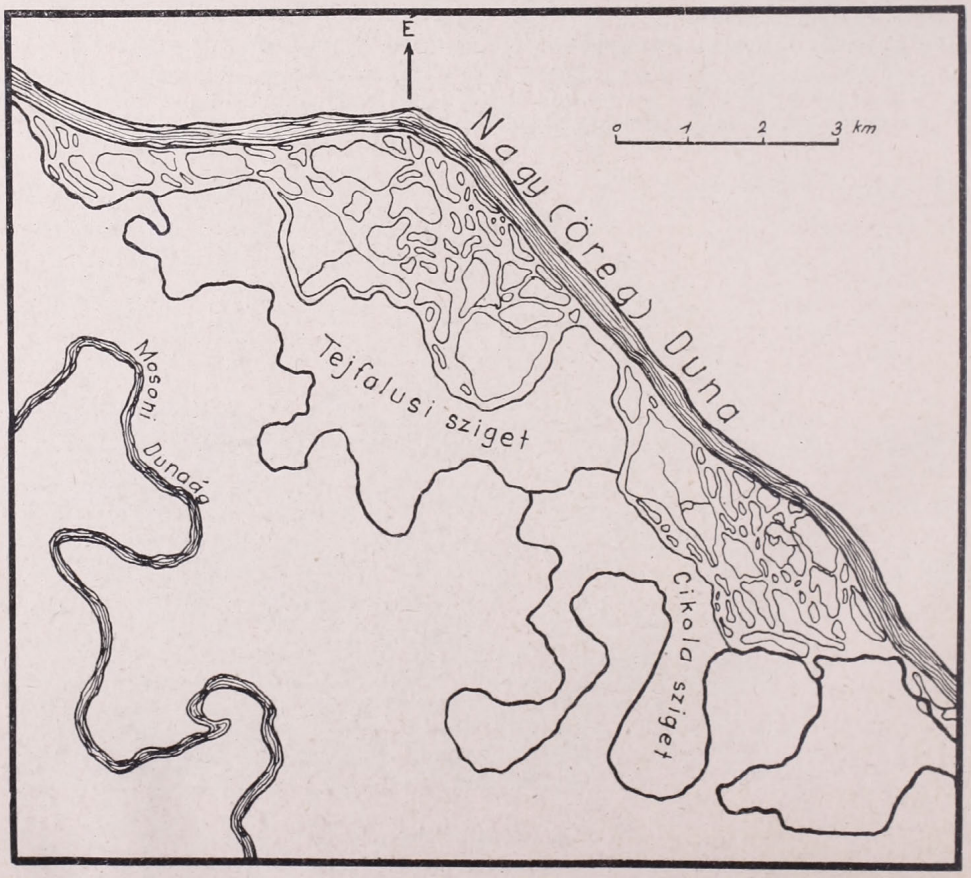

Karám a fattyúág partján.

segíthessenek. A parton a kutyák derekasan végzik munkájukat. Vízbe zavarják egy szálig a csordát. A pásztorok ladikkal terelik az úszó állatokat a kiszemelt közeli szigetre, friss, jó legelőre. A fiatal, gyengébb borjúkat, csikókat nagy kompszerű dereglyébe hajtják, s kötelek segítségével húzzák át a vízen.

Lassan hozzászoknak a környezethez. Elfelejtik a meleg istállót, megszokják a szabadban hálást, a karámot, a lángoló pásztortüzeket. Hozzászoknak a rengeteg susogásához, a vízcsobogáshoz, összebarátkoznak a vadonnal, megbékélnek a zengő, villámló égiháborúval. Felébred bennük az ősi ösztön. Szilajakká válnak, hozzáhasonulnak a környező világhoz. A víztől sem félnek már. Eleinte ugyan húzódoznak még tőle, de később, ha legelőről-legelőre, szigetről-szigetre vándorolva úsztatásra kerül a sor, maguktól szaladnak a hűs hullámok közé.

Ha elfogy a legelni való, új szigetre úszik az egész gulya. Felejthetetlen élmény végignézni az úsztatást.

A sziget végéről hajtják vízbe a gulyát. A széles fattyúág síma háta pillanatok alatt megtelik állatfejekkel. A vizek zúgásával oly lágyan összesímuló, sokszínű kolompszó lassan elhallgat, s szuszogás, prüszkölés, bőgés, nyerítés váltja fel. Legelől az öreg pásztor evez csónakjában állva, de csak alig mártogatja vízbe a lapátot. Úgyis viszi a víz, csupán helyes irányba noszogatja a ladik orrát. Mindjárt mögötte a vezérbika úszik. A víz színére ráfekteti okos, szép fejét. Izmos nyaka hasítja a hullámokat. Méteres szarva kimagaslik a környezetből és utat mutat az úszó állatoknak.

Kettőjüket követi vakon a gulya és a ménes. Száz és száz tehén, tinó, ökör, lovak, csikók hörgő, szuszogó, vad összevisszaságban. Csak a fejük látszik ki a vízből. Orrukat magasra tartják, szomjasan szívják magukba a levegőt, s hatalmas erővel fújják megint a vízre. Legszebben a lovak úsznak. Büszkén tartják itt is a fejüket, hegyezik fülüket, s a fiatal csikók még ficánkolnak is a vízben, vidáman átnyerítgetnek egymásnak. Kisborjúk kapálódznak szorosan az anyjuk mellett. Ijedt szemükben tükrözik a víz. Legszívesebben felkapaszkodnának az anyjuk hátára, de tehénmama apró mozgásokkal noszogatja őket előre.

Pásztorok kísérik ladikon az állatokat. Ketten közöttük eveznek, a harmadik hátul a sereghajtó. Szálas, szikár emberek. Olyanok, mint az edzett acél, nem fog

rajtuk sem víz, sem zápor, hideg vagy forróság. Keményre edzette valamennyiüket az ősi vadon. Szúrós szemükkel szakadatlan kémlelik az állatokat, nem kell-e segíteni valamelyiken.

Mintha a Duna is örülne az úsztatásnak. Vidáman ringatja őket a hátán. Tréfás kedvében játszik is velük. Hullámkezével megpaskolja, sodrával elragadja az állatokat. Másokat meg örvényével megpörget néhányszor, vagy lehúzza kissé a víz alá. Szegény tehén elveszti tájékozódását, nagyokat fújtatva vergődik a vizen. Jó szeme legyen ilyenkor a pásztornak! Amelyik legközelebb van hozzá, pányvát vet a fuldokló állat szarvára és odahúzza a ladik mellé. Ugyanígy segítenek a kifulladt borjúkon, a gyengébb úszókon. Néha hármat-négyet is húznak a ladik után. Vigyázni kell a jószágra ilyenkor nagyon, nehogy híjja essék egynek is.

Vízalatti homokpadon feneket ér a lábuk. Felkapaszkodnak a zátonyra, kifújják magukat. Nyomukban az újonnan érkezők. Sűrű tömegben nyüzsögnek, mígnem egymást taszigálják le a zátonyról, s folytatódik az úszás tovább.

Néhányan megelégelik a vizi utazást és a partok felé tartanak. Nem lehet szétszakadoznia a csordának! A ladikok orrában pásztorkutyák ülnek. Parancsszóra beugrálnak a vízbe, s hangos csaholással úsznak a szökevények után. Lassankint beérik a part felé tartókat. Elébük kerülnek, s szorítják őket vissza. Egyesek engedelmeskednek, a makacsok kitartanak. A pásztorok biztatják a kutyákat. Végtelen ügyesen úszkálnak a nagyszarvú állatok körül, belekapaszkodnak a nyakukba, kapdosnak a vízből kiálló orruk után. Amazok védekeznek, de hiába, engedelmeskedniök kell. Vidám csaholással terelik vissza őket a csordába. Szinte mosolyognak is dolguk végeztével, ahogy piros kis nyelvük lecsordul oldalt a szájuk szélén.

Az öreg pásztor kikötött az új legelőn. Mögötte a vezérbika is gázlóra lelt már. A csorda vége még messze bent úszik a vízben. Az eleje lassan cammog a gázlón felfelé. Térdig süppednek az iszapban. Felkapaszkodnak a part csorbáján és vad rohanással törnek a sziget belseje felé.

Az új legelőn hasig érő fű várja a csordát. Nem kell több az állatnak! Még lihegnek a hosszú úszástól, de vidáman hemperegnek a lágy fűbe. Forognak egyik oldalról a másikra, nyögnek, bőgnek, s nagy jókedvűen rugdossák a kék eget. Mikor

Ladikról terelik az úszó állatokat.

így szépen megtörülköztek, feltápászkodnak és éhesen rontanak az új legelő terített asztalára.

Az érkező csorda zaja felriasztja a bokrok hűsében pihenő őzeket, szarvasokat. A természet vad gyermekei nem ehetnek közös tálból az emberhez pártolt szolgaállatokkal. Otthagyják a szigetet. Felejthetetlen látvány, amint csoportokba verődve úsznak át a csorda elől másik legelőre. Szép agancsos fejüket büszkén emelik ki a vízből, s a víz szinte ezer színben tükrözi vissza a pompás képet. A csorda egy-két hét multán ismét új legelőre úszik, s ők megint kitérnek, más szigetre költöznek. Így kergetik egymást örökké, szigetről-szigetre, legelőről-legelőre.

Szép élet a pásztorélet! Itt a Duna birodalmában nem ismerik a pénz zsarnokságát, a kicsinyes társadalmi harcokat. Itt ősi erkölcsök, ősi törvények szerint él minden. Az ember is. A pásztorok szerződése a becsület. A fizettség is érte egészen ősi még. Nem pénz, annak itt a természet ölén nincsen sok értéke. A számadópásztor az állatokért darabonként egy kenyeret kap, meg 12 kg gabonát, fele búzát, fele rozsot. Ez a bér. A számadópásztor megosztozik szépen a többiekkel. A három-négyszáz darab állat után van tehát kenyér bőven, egész esztendőre. Ez a fontos. Szárnyas, disznó, tehén megél a legelőn, hal, vad is akad elég a kenyér mellé. Pénzre csak akkor van szükségük, ha nagyritkán emberek közé mennek. A vásáron állataikat eladják, s a kapott pénz elég a ruhára, lábbelire. Patikára ritkán kell, meg aztán orvost úgysem látni napijáróföldre.

A pásztorok sohasem unatkoznak. Hogy is unatkoznának, mikor körülöttük a világ tele van titokkal, vadsággal. A pásztornak legfeljebb üres ideje van. De akkor is akad javítani, faragni való elég. Nem is pásztor az, akinek nincs saját faragású fakanala, fatányéra, vagy díszes ostornyele. Messze környékről keresik a művészi faragású botokat, vagy a gyenge fűzgallyakból font székeket, kosarakat. S ez is hoz valami kis pénzt a házhoz.

Jól élnek az állatok is odakint. Szépek, egészségesek, s a nyár végefelé már vadak is. Hozzáhasonulnak a környezethez. A közeli falvakból esténként kijárnak csónakkal fejni a leányok, legények. A fejősállatok szelídebbek. De a többiekhez közelíteni is alig lehet. S ha netalán valamelyiket vásárra vinné a gazdája, úgy kell pányvával

Ladikhoz húzzák a gyenge úszókat.

Partot érnek az állatok.

kifogni a szilaj csordából. S milyen nehéz az elszállítása! Ladik mellett úszva háromszor is visszaúsznak ladikostól, emberestől a csordához. De végül is a karikások segítenek. Már a középkorban híres volt a bécsi, nürnbergi vásárokra felhajtott szigeti szilaj marha. S ma is veszekednek értük a mészárosok.

Ősi kincsünk ez a szilajpásztorkodás. Mióta magyarok vetődtek ide a Duna rengetegébe, azóta megszakítatlanul tart a pásztorélet kint a szigeteken. Magyarnak való élet. Mindig is szerették. Itt nem kellett kivetkőzni az ősi magyarságból. Nem kellett elhagyni a régi sátorospásztor szokásokat. Azóta is szabad itt a kóborlás szigetről-szigetre, úgy mint egykor az ázsiai pusztákon. S a pásztornép a vizektől elzárva, idegen hatásoktól megvédve mai napig megőrizte ősi sajátosságait, ősi meséit, szokásait.

Ha szép a vénasszonyok nyara, késő őszig kintmaradnak. Máskülönben Szentmihálykor hajtanak haza. A falu határába még csak átúsztatnak, ott kezdődik aztán a nehézség. Sokan várják már haza őket a parton. Ki-ki nézegeti, melyik az övé, méregeti a szemével: jó bőrben van-e? Megkezdődik a szétosztás. A pásztorok kívülről tudják, melyik kié. Az öregebb állatok még megismerik a gazdát, de a fiatalabbak szilaj vadsággal szegik le a fejüket, ha idegen közeledik feléjük. Nehéz a csordát széthajtani. Megbontani az állatok kialakult közösségét. Csodálatos ez a közösség. Összeszoknak a hosszú idő alatt, baráti körök, csoportok alakulnak ki, s egyes csoportok folyton veszekednek egymással. Valóságos kisvárosi társadalom. Bömböl az egész csorda. A vadabbakat pányvával fogják ki. A csikók vadul száguldoznak. Hárman-négyen is birkóznak velük, mire rájukkényszerítik a kötőféket és a szekér után kötik őket. Mennyi verejték, küzdelem, szitkozódás, mire elvezetik hazafelé!

Este hangos a korcsma. A gazdák áldomást fizetnek a derék pásztornépnek. Meg is érdemlik, hiszen egész idő alatt éjjel-nappal, ünnep- és köznap őrizték az állatokat.

Aztán a pásztorok is visszahúzódnak a faluszélén, vagy magasabb szigeten épült kunyhóikba telelni, hogy mire a langyos szellők újra meghozzák a tavaszt, újra kezdhessék a kóborlást állataikkal, ősi szokásaikkal szigetről-szigetre.

A FÜLÖP SZIGETEK

Írta BANDAT HORST dr.

A távolkeleti világpolitikai helyzet feszültsége, a japán—amerikai ellentétek kiéleződése mindjobban az érdeklődés homlokterébe juttatja az USA legnyugatibb gyarmatát, a Fülöp szigetcsoportot. A szigeteket 1521-ben fedezte fel Magalhães, világhírű utazása alatt. A mai Cebu szigetén lépett először partra. Azt a helyet, ahol legelőször misét mondatott, hatalmas kereszttel jelölték meg. A spanyolok csak mintegy ötven esztendővel később kezdték gyarmatosítani a szigetet. Részint, mert rendkívül távol feküdt az anyaországtól, részint, mert nem nyujtott aranyat és ezüstöt, mint a gazdagabb Mexico vagy Peru. Különös véletlen, hogy ma a Fülöp szigetek aranytermelése sokkal nagyobb, mint Peru vagy Mexicó termelése együttvéve. Több, mint háromszáz esztendeig Manila volt a legfontosabb és legnagyobb település. Legaspi alapította a Pasig folyó torkolatánál 1571-ben. Spanyol szokás szerint erődítményt emeltek a partraszálló katonaság részére. Ebből az erődből keletkezett a mai napig is fennálló «Intramuros», Manila legrégibb («a falak közötti») városrésze.

Hatalmas, vastag falaival, szépen díszített kapuival, templomaival, kolostorokkal és pázsitos házaival ma is úgy hat, mint egy jellegzetes régi spanyol város.

Az egész szigetcsoport kisebb-nagyobb városaival, falvaival, annak ellenére, hogy 40 esztendő óta amerikai gyarmat, még mindig teljesen spanyol jellegű. A több, mint 300 esztendős spanyol uralom eltörölhetetlenül rányomta bélyegét, Amerika hatása úgyszólván csak Manila modern városrészeiben látható, ahol a keskeny utcáknak fittyet hányva, néhány felhőkarcoló és a külső városrészekben egy-két amerikai stílusú hatalmas palota hirdeti az USA kultúrális hatását.

A spanyol uralom 1898-ban a spanyol—amerikai háború alatt ért véget. A spanyol helyőrség, valamint a gyenge és rosszul felszerelt spanyol flotta hősiesen ellentállt az erősebb és jobban felszerelt amerikai haderőnek. Az összelőtt és ma már rozsdás roncsokká vált spanyol hadihajók vázai még ott hevernek a manilai kikötő egyik elhagyottabb részén ; tengeri kagylókkal, balanushéjakkal borított vasbordáik rozsdás

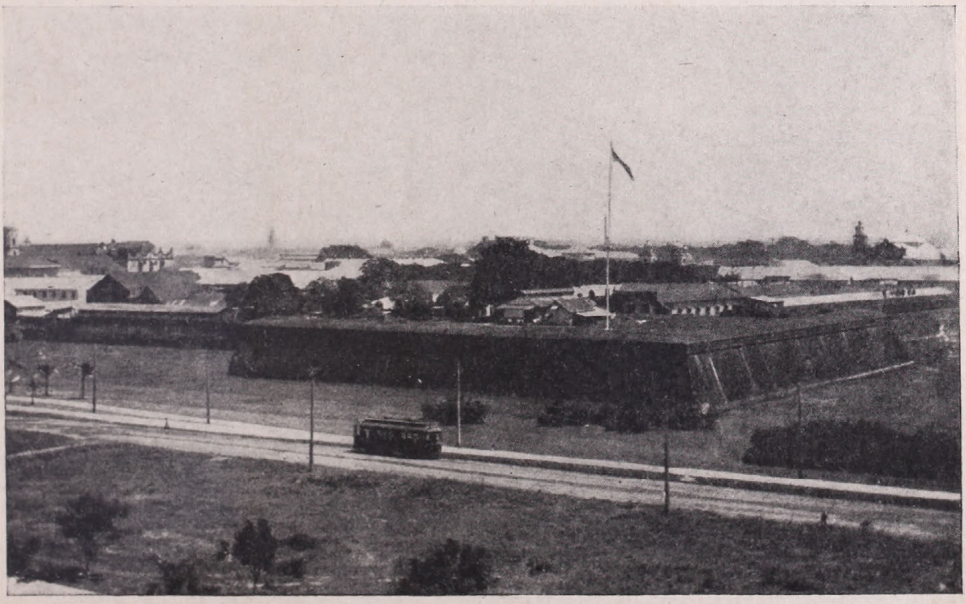

Intramuros : a falakkal bezárt régi városrész Manilában.

A Fülöp-szigetek.

mentóként merednek az égnek.... Az USA-nak nem volt könnyű dolga uralma első éveiben. A fülöpszigeti szabadcsapatok ellenük fordultak és most a spanyolok helyett az amerikai hadsereggel folytattak guerilla-harcot. Fővezérük, Aguinaldo tábornok ma is él. Negyven esztendővel ezelőtt azonban ő és emberei ugyancsak sok borsot törtek az amerikaiak orra alá. A fülöpszigetiek szabadságmozgalma már a spanyol uralom alatt megindult, a mozgalom egyik vezére, Rizal, szobrait a sziget minden részén láthatni. Minden kis falu, ahogy itt nevezik: barrio, büszke arra, hogy a spanyolos stílusú parkos, pados főtéren felállíthatja a szabadságharc egy-egy hősének szobrát. Ezért élelmes vállalkozók Manilában a szabadsághősök szobrait gyárilag tömegesen készítik. Rizalt és több társát a spanyolok kivégezték. De a mozgalom ma

is él, és ha a 1939-es események nem zavarják meg a világ folyását, a Fülöp szigetek 1946-ban teljes szabadságot kapnak. Ez a törvény ma is fennáll és érvényben van, de manapság senki sem veszi komolyan : minden fülöpszigeti tudja, hogy a teljes szabadság kérdése nem függ határozatoktól, törvényektől, egyezményektől, hanem a két nagy versengő, az USA és Japán külpolitikai irányától. A Fülöp szigetek sztratégiai helyzete és főleg a Manilai öböl bejáratát őrző Corregidor gibraltárszerű kazamatás erődművei, a Manilai öböl keleti részén fekvő USA flottabázis Cavitében, már évtizedek óta tövis a távolkeleti nagyhatalom : Japán szemében. Jól tudják Tokyoban és Washingtonban: a Csendes óceánért folytatott küzdelem itt fog eldőlni. Japán rohamosan szaporodó népessége új életteret keres : a birodalom élet és halál kérdése a terjeszkedés lehetősége. Fejlődő iparának nyersanyag kell, trópusi termékek: gumi, ón, petróleum, növényi olajok. Mindezeket bőségesen megtalálhatják a gazdag hollandus Keletindiai szigeteken. De az utat oda két, illetve három ellenséges támaszpont uralja : Singapore, Hongkong és Manila. Amíg ez a fenyegető háromszög fennáll: Japán útja a Szunda szigetek felé el van zárva. A Felkelő Nap országának indokínai és sziámi politikája csupán azt célozza, hogy ezt a veszedelmes háromszöget kikerülje, illetve újabb támaszpontok teremtésével (Hanói) kiegyensúlyozza. A Fülöp szigetektől keletre fekvő csendesóceáni koralszigetek : Jap, Palau ma már kisebb japán flottabázisok. De exponált helyzetüknél fogva nem vehetik fel a versenyt a földrajzilag sokkal előnyösebben fekvő és jobban megerősíthető Luzonnal.

A Manilai öböl ideális flottabázis : mély, palackformájú, szűk bejáratú, hegyekkel védett tengeröböl. A keskeny bejárat könnyen elzárható, a bejáratot védő magaslatokon a modern erődítéstechnika minden vívmányával felszerelt ütegállások, kazamaták, légelhárítóágyúk, földalatti hangárok. Helyzete jobb mint Singaporeé vagy Hongkongé. Frontális támadása nagy nehézségekbe ütköznék. Igen valószínű ezért, hogy háború esetén a nagy sárga hadsereg nem így, hanem a sziget más részéről támadná meg. Például a Lingayen öböl vagy Batangas felől. Hogy erre mikor kerül sor, azt nem tudja senki. Lehet, hogy holnap, jövőre vagy talán soha. Egyelőre még farkasszemet néz a két halálos ellenfél.

A szigetcsoport déli része teljesen trópikus jellegű. Luzon, ahol Manila fekszik, már némileg szubtrópusi jellegű, a növényzet gazdagsága, a fák, pálmák magassága

A manilai katedrális.

messze mögötte marad a délkeletázsiai trópikus növényzetnek. Azért minden trópusi növény még jól megterem : a cukornád, a kókuszpálma és a sok trópusi gyümölcs. Nagyon hasonlít termékek szempontjából a másik volt spanyol gyarmatra : Cubára. Itt is, ott is híresek a pompás szivarok és óriási a cukortermelés. A manilai szivarok világhírűek és ez főleg a szigeten termő pompás dohánynak köszönhető. A manilai Tabacaléra óriási gyártelepe olyan nevezetesség, amit ritkán mulaszt el a szigetet látogató turista, különösen ha dohányos az illető. Mert a gavallér vállalat minden turistának egy remek mintagyüjteménnyel kedveskedik. A szigetek cukortermelése főként az Egyesült Államokba kerül. A gumifa már nem terem meg a szigeten, illetve ültetése nem fizetődik ki, mert ez a fa melegebb és nedvesebb éghajlatot igényel. A Fülöp szigetek egyik híres terméke a manilakötél. A kitűnő kötélrostokat egy banáncserjének köszönhetik, a Musa Textilis nevű növénynek. Ez a banánfaj nem termel ehető gyümölcsöt, vadon megterem a sziget őserdeiben. Alacsony, karcsú banáncserje. Ma kiterjedt ültetvényeken termelik. Évente 50 millió dollár értékben exportálják. A textilanyagok terén található egy másik különlegesség is. Ez nem banánból, hanem — különös véletlen — az ananász levélrostjaiból készül. A rostok aránylag kemények és szívósak, a belőlük készített szövet átlátszó és úgy hat, mintha keményítve volna. A fülöpszigeti nők hordják a nemzeti viseletükben. Ez az anyag adja a fülöpszigeti női viselet jellegzetes széles, vállas formáját. A nemzeti viselet ma már nem olyan elterjedt, mint régebben. Ma csak a vidéken vagy a fővárosban akkor látni, ha valamilyen nemzeti vagy családi ünnepet ülnek. Bizonyos eljárással azonban az ananászrostokat olyan puhára és símulékonyra lehet kidolgozni, hogy a legfínomabb csipkék és zsebkendők készülhetnek belőlük.

Utca Manila kínai negyedében.

A szigetek lakossága maláj. A kezdetleges törzsek lélekszáma körülbelül félmillió, a «civilizált» fülöpszigetiek száma mintegy 10 millió. Az őslakosság itt is, mint sok más Szunda szigeten, az a titokzatos és problematikus negritó elem, melynek eredete az ethnográfusok között annyi vitára adott és ad okot. Számukat ma már csupán pár ezer főre becsülik, tehát itt is, mint például Malakkán vagy Celebesen, kihalásuk vagy beolvadásuk előhaladt. Az úgynevezett protomaláj törzsek között a leghíresebbek az igorotok Luzon hegyvidékén, őskultúrájuk fejlett. Ez is, mint a legtöbb kezdetleges

Luzonszigeti nő és szarvasmarha.

maláj törzs, fejvadászatot űzött még nemrég. Ma ez a szokás már tökéletesen megszűnt. A civilizált fülöpszigeti műveltség tekintetében a legmagasabb fokot tölti be a malájok között. Igaz, hogy erősen keveredett. Különösen sok a spanyol vérkeveredés, de akad bőven kínai, sőt újabban japáni is. A japániak szétszórtan élnek a szigetcsoporton, de Davaóban mintegy 50,000-en zárt csoportot alkotnak. Ez a japán kolónia háborús zavar esetén komoly veszedelmet jelentene az USA számára, éppen úgy, mint a Hawaii szigeteken élő 150,000 japáni.

A legtöbb fülöpszigeti két, a legtöbb három nyelven beszél. Beszélik a hivatalos angol nyelvet és legtöbben ezenkívül a spanyolt, továbbá, főleg a vidéki lakosság, vagy a maláj nyelvet, illetve a tagalog vagy a vizajasz nyelvjárást. Míg az amerikai volt spanyol gyarmatok teljesen kitartottak a spanyol nyelv mellett, a Fülöp szigeteken a spanyol használata rohamosan csökken. Manapság Manilában mindenki könnyebben boldogul az angol nyelvvel. Az összes hivatalokban, ahol úgyszólván kivétel nélkül fülöpszigetiek ülnek, angol a hivatalos nyelv. Úgyszintén a sok collegeben és a manilai egyetemen. A kínaiak a lakosság fontos elemét jelentik. Már a X. század táján kezdenek bevándorolni a termékeny szigetekre és azóta a bevándorlás egyre tart. Csak az elmult évtized óta korlátozzák a bevándorlást a sárga faj fiaival szemben. Manilában külön kínai városrészben laknak, de a szigeten mindenütt megtalálhatók az iparban és főként a kereskedelemben. Ők a sziget zsidai, szerepük nagyon hasonlít ezekéhez.

A Fülöp szigetek természeti szépségei Keleten messze híresek. Főként hegyes, trópusi és szubtrópusi erdőkkel borított vidékeit több vulkán koronázza. Közöttük a Mayon alakjával a legszebb vulkánok egyike Keletázsiában. A szigetcsoport legdélibb tagjai (Mindanao) növényzete teljesen trópusi és az itteni nagy évi csapadék miatt igen gazdag. Luzon, a legészakibb sziget, ahol Manila fekszik, már kevésbbé dús növényzetű, de ezért természeti szépségekben ez is bővelkedik. Itt vannak a híres Paksahan vízesések, a hegyekben pedig a híres klimatikus gyógyhely : Baguio, szanatóriumokkal, pompás villákkal, gyönyörű fekvéssel. Innen könnyen elérhetjük azokat a híres aranybányákat is, ahol évente több mint 30 millió dollár értékű aranyat termelnek. Ezek az aranybányák egészen fiatalok. Alig 15 éve, hogy üzembe helyezték őket. Lassan a termelés annyira fokozódott, hogy ez a terület ma már Keletázsia legfontosabb és leggazdagabb aranytermő vidékévé fejlődött.

VERONA

Írta TONELLI SÁNDOR

Verona, az ismert nevű, de személyes tapasztalatból rendszerint kevéssé ismert olasz városok közé tartozik. Ennek a látszólagos ellentmondásnak magyarázata az, hogy nincsenek olyan világhíres művészeti érdekességei, mint Velencének, Firenzének, Milanónak, vagy Rómának; vidékének nincsenek olyan nemzetközileg elismert természeti szépségei, mint a felsőolaszországi tavaknak, a Dolomitoknak vagy Siciliának, és nem is kapcsolódik bele úgy az idegenforgalom árjába, mint a Riviéra, vagy az Adriai tengerpart fürdőhelyei. Az átlagos magyar utas, ha a szokványos útirányon Firenzébe, Rómába és Nápolyba utazik, elkerüli Veronát. Aki Milano, vagy az olasz Riviéra felé utazik, legfeljebb hallja, mikor a kalauz kiáltja Verona nevét, de semmit sem lát belőle. Nem a mostani kivételes állapotokról beszélek, hanem a háború előtti időkről, mikor a riviérai közvetlen vonatok menetrendje úgy volt összeállítva, hogy akár jövet, akár menet az éjszaka derekán érintették Veronát. Pedig ami az összbenyomást illeti, Verona a legérdekesebb olasz városok közé tartozik. Nincs talán még egy városa Olaszországnak, ahol a római időknek, de különösen a kora középkornak tökéletesen ép emlékei olyan gazdag változatosságban és majdnem sértetlen épségben maradtak volna korunkra, mint Veronában.

Veronának politikai és gazdasági jelentőségét a multban sokkalta nagyobb mértékben, mint a mi korunkban, az adta meg, hogy a város azon a ponton fekszik, ahol az Adige völgyében a Tirolból és Németországból jövő brenneri nagy hadi út és a milano-velencei főkereskedelmi útvonal keresztezi egymást. A város keleti irányban ötven kilométernyire fekszik a legnagyobb északolaszországi tónak, a Gardának déli végétől. A Tessini Alpok utolsó nyúlványai közvetlenül a város közelében olvadnak bele a velencei síkságba. A dombvidék és a síkság határán vannak az újkori olasz történelem nagy csata-

Verona: Piazza dei Signori.

A Scaligerek vára Veronában.

terei, Castiglione, Lonato, Rivoli, San Martino, Sommacampagna és Custozza. A csataterek fölött, Veronától északra az Adige tajtékozva töri keresztül az Alpok utolsó gerincét. Ez a keskeny, sokhelyütt egészen szurdokszerű völgyszoros a híres Chiusi di Verona, amelyen keresztül a régi germánok és a középkori német császárok oly sokszor szálltak alá a Po síkságára és Itália földjére. A régi hadviselés eszközeinek idején ebben a szorosban kisszámú csapat egész hadseregeknek állhatta útját. Még ma is, ha Trento és Rovereto felől kényelmes villamos vontatású vonaton robog az ember Verona felé, nyomasztóan hatnak a festői, de félelmetesen komor és meredek sziklafalak, a ragadó folyó, a középkori várak és az újkorból való osztrák és olasz határerődök. Szinte megkönnyebbül az utas, mikor elsímulnak a hegyek és a derűsen zöld Velencei alföld tárul fel előtte.

Ez a síkság, amely a Po folyótól kétoldalt, az Alpoktól az Appeninokig, keleten az Adriai tengerig terjed, Európa legsűrűbben lakott vidékeinek egyike. Az egy négyzetkilométerre jutó lélekszám majdnem mindenütt jóval meghaladja a kétszázat. Ez a hihetetlenül nagy népsűrűség még annak a figyelmét sem kerülheti el, aki csak a robogó gyorsvonat ablakából, vagy száguldó autóból látja az országot. Lépten-nyomon egymást érik a falvak és városok, s a falvak és városok között is a campagna tele van szórva villákkal, lakóházakkal, tanyákkal. A tanyák persze mások, mint a mi Alföldünkön ; majdnem kizárólag emeletes kőházak, amelyeknek felső részeiben vannak a lakások, a földszinten pedig az istállók, színek és raktárak. A nagy népsűrűség mellett az emberek erre annyira szűkében vannak a földnek, hogy a tágas udvarok kikanyarításáról és külön gazdasági épületek emeléséről már régen letettek. Vannak ugyan nagy baromfigazdaságok, de mindenütt csak dróthálóval bekerített területeken. Itt a legnagyobb pazarlásnak számít, ha valaki a földet nem használja ki a legutolsó szögig.

Az Alpokról lefutó folyókat és patakokat már évszázadok előtt szabályozták és vizüket csatornákban osztották szét. A vízfolyásokkal, csatornákkal, vasutakkal és utakkal sűrűn behálózott területen igazán minden talpalattnyi földet hasznosítanak. Az apróra széttagolt földeket jegenye-, szilfa- és eperfasorok szegélyezik ; a tömérdek eperfára a selyemtenyésztésnek van szüksége. A földeken szinte mesgye nélkül váltogat-

ják egymást a búza, kukorica, kapásnövények és sokhelyütt, ahol a földeket el is lehet árasztani, rizs. A földek szélén, sőt a földeken keresztül is drótokra és a birtoktesteket szegélyező fákra van felfuttatva a szőlő. Ezt a szinte kertészkedve űzött földművelést néhol gesztenyeerdők és gondozott gyümölcsösök szakítják meg. Különösen annak, aki nem a vasúti kocsinak magasabb ablakából, hanem az országúton szaladó gépkocsiból nézi ezt a tájékot, az a benyomása, hogy ez a legmagasabb fokon kulturált gazdaság szinte növényi útvesztőbe olvad össze, melyből szigetek módjára emelkednek ki a tornyok, házak és egyéb emberi kéz emelte alkotások.

A sok víz és a csapadékban való gazdagság okozza, hogy a Velencei alföldnek ilyen sűrű és majdnem mindig üdén zöld a növényzete. Tájképileg a Po medencéjét főleg ez különbözteti meg Olaszországnak az Appenninokon túl fekvő és a Tirreno tengerre tekintő részétől. Ott a vidék jellegét a szétszórt növényzet, a sötét ciprusok, piniák és a kékesen fakó olajerdők adják meg.

Az üdén zöldelő alföldbe mélyen benyúlnak az Alpok közül a sötétkék vizű felső-olaszországi tavak. Ezek a jégkorszakbeli gleccserek kivájt medrét foglalják el. Déli irányban legmesszebb a Garda tó nyúlik le, amelynek víztöbbletét a Mincio vezeti le a Po vizén keresztül az Adriai tengerbe. A Garda és folytatásában a Mincio évszázadok óta nagyjából Lombardia és a velencei tartomány közigazgatási és gazdasági határát alkotja. Ami ettől a vonaltól nyugatra van, Lombardiához, ami keletre, az túlnyomó részében a velencei tartományhoz tartozik. A középkortól kezdve a nyugati rész mindig Milano, a keleti pedig Velence politikai és kulturális befolyása alá tartozott. Századokon keresztül a keleti rész volt Velence szárazföldi birtoka, melyet terra terma néven ismertek. Ennek a területnek volt székhelye és legfőbb bástyája Verona, amely ma is gazdasági központja a velencei tartománynak. Ott összpontosul a vidék állat-, gabona- és gyümölcs kereskedelme. Ott rendezik a nagy állatvásárokat és a híressé vált gyümölcs-, de főleg őszibarack bemutatókat. Gyümölcsérés idején a város közepén fekvő Piazza delle Erbe színpompás képe valóságos mintagyüjteménye Felső-Olaszország gazdag gyümölcstermelésének. Olyan szép és színes ez a középkori épületekkel keretezett kép, hogy a festőknek egész sora, közöttük Menzel Adolf, érdemesnek tartotta, hogy vásznán megörökítse.

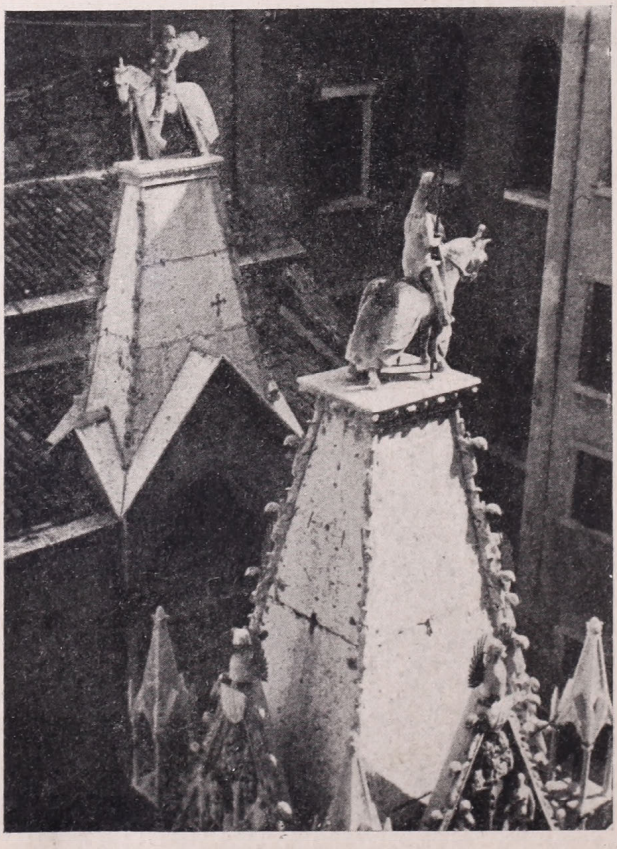

Verona: A Scaligerek síremlékei.

Ezen a téren, amelyről bízvást lehet mondani, hogy egyidős a várossal, hisz már a rómaiak idején itt volt Verona foruma, lüktet legelevenebben Verona élete. Annyira jellegzetes ez a kép, hogy majdnem azt lehet mondani róla, hogy kicsinyben a Piazza delle Erbe maga Verona. Festői voltát emeli, hogy egyálta-

A veronai amfiteátrum.

lán nem szabályos és stílusában a legkevésbbé sem egységes. A rómaiak korától a barokkig minden stílus és a város történetének minden szakasza képviselve van benne. A téren van egy szökőkút, valamelyik személy szerint meg nem állapítható római istennő szobra díszíti. Ezt a szobrot a köznép Madonna Verona néven ismeri. A kút talapzatán Lucius Verus római császár, Alboin longobárd király és a magyarok elleni harcaiból ismert nevű Berengár őrgróf képei láthatók. A tér közepén van a Capitello, a négy márványoszlopon nyugvó kőmennyezet, ahonnét valaha a podesták megválasztását jelentették be Verona népének. Alatta őrizték századokon át a városi tanácstól hitelesített mértékeket. A tér északi végén oszlopon álló szárnyas oroszlán jelzi, hogy Verona több évszázadokon át Velencéhez tartozott. Az oroszlán mögött emelkedik a Torre del Gardello masszív tömege, míg ábrázatával az oroszlán a Palazzo del Commune karcsú tornyára néz. A Torre del Gardellot Verona annyi más építészeti emlékével együtt a Scaliger fejedelmek emeltették, akik valamivel egy évszázadnál tovább, 1260-tól 1375-ig uralkodtak Verona és vidéke fölött. A család neve tulajdonképpen della Scala volt, ami létrást jelent ; létra volt a család címere is. Uralkodásuknak aránylag rövid ideje alatt oly erősen rányomták bélyegüket a városra, hogy Verona méltán viseli a Scaligerek, vagyis «létrások» városa nevet.

Hogy kik voltak ezek a Scaligerek és honnét kerültek Veronába, nehéz volna megmondani. Ellenségeik azt híresztelték róluk, hogy létrahordozók voltak és ezért van létra a címerükben. Ők azt mondották, hogy vitézségüknek emléke a létra, mellyel a falakat megostromolták. Az bizonyos, hogy igazi kalandorok voltak és családjukban egymást váltogatták a tehetséges, erőszakos, szépet és művészetet kedvelő, de magukat isteni és emberi törvényeken túltevő egyéniségek. Nagyon sok vonatkozásban már a reneszánsznak voltak az előfutárai. Egyik palotájuk a Piazza delle Erbe sarkán emelkedik. Szinte csak egy lépésnyire a Piazza delle Erbe-től van a Piazza dei Signori, amely egész beállításában rájuk emlékeztet. Ennek a térnek méltóságosan pompázó és nyugodtan előkelő a hangulata. A közepén áll Dante szobra, akinek Firenzéből történt száműzetése után a Scaligerek nyujtottak menedéket. Ismét egy lépésnyire a Piazza dei Signoritól a Santa Maria Antica templom szomszédságában ráccsal körülvett parányi térségen emelkednek a Scaligerek síremlékei. A rácsozat motívuma mindenütt a címerben szereplő létra. Nagyon különösek ezek a síremlékek. Két alaknak a sisakrostélyát kutyafej díszíti. A Scaligerek ugyanis a létrás címer mellett büszkén viselték a «kutya» elnevezést. Ők tud-

ták, hogy miért. Cangrande, Cansignorio. Az első Cangrandét, akinek tulajdonképpen Francesco volt a neve, síremlékén a művész, aki alakját megörökítette az utókor számára, vigyorgó arccal ábrázolta. Mindenesetre bizarr gondolat egy síremlékkel kapcsolatban.

A Scaligereknek több palotájuk volt a városban, de azért óvatosságból a városnak akkori perifériáján tornyokkal és bevehetetlennek látszó bástyákkal körülvett várat is építettek, ahonnét hatalmas ívezésű híd vezet át az Adige túlsó oldalára. Ez a vár és a híd a középkori erődépítésnek máig is sértetlenül álló remeke. Mikor a napoleoni háborúk után a lombard-velencei tartomány osztrák uralom alá került, a várat kaszárnyának rendezték be és bersaglieri kaszárnya maradt az olasz időkben is. A fasizmus ideje óta a Museo civico talált benne otthont, amelynek különösen iparművészeti gyüjteményei igen érdekesek. Régi veronai családok igen értékes és érdekes berendezési tárgyakat ajándékoztak a múzeumnak, úgy hogy gyüjteményei alapján szinte folytatólagosan és teljes pontossággal meg lehet rajzolni a főúri és polgári élet alakulását a középkor derekától egészen a mi időnkig. A múzeum szervezésének idején egy bizottság felbontotta Cangrande Scaligero koporsóját, amelyről az a hír járta, hogy Napoleon katonái kirabolták. A hiedelem nem bizonyult igaznak, mert a bebalzsamozott holttestet sértetlenül megtalálták. A ruházatának anyagául szolgáló, arannyal átszőtt kék selyemszövet egy darabkáját, amelyért akármelyik divathölgyet sárga irígység önthetne el, ma a múzeum egyik tárlójában mutogatják. Mellette fekszik a koporsóból kiemelt kis csokor virág.

Talán meg lehet említeni még azt is, hogy a Scaligerek emlékezetét Shakespeare is megőrizte. Romeo és Julia idejében egy Escalus nevű fejedelem uralkodik Veronában, akinek neve alatt kétségtelenül valamelyik Scaligert kell keresnünk. Hogy Romeo és Julia is élt-e, kevésbbé bizonyos. A veronaiak esküsznek rá, hogy igen. A Via Cappello-ban mutogatják a Capulettiek állítólagos házát, a Via Capuccini Vecchi kis kápolnájában pedig Julia sírját. A szarkofág színültig tele van a kegyes látogatóktól otthagyott névjegyekkel és virágokkal.

Akinek ideje van, az egyéb nevezetességek mellett bizonyára szentel egy negyedórát Verona templomainak is. A szokványos útikönyvek három nagy templomot szoktak az idegenek figyelmébe ajánlani, a dómot, Sant'Anastasia és San Zeno Maggiore templomát. De aki nemcsak a Baedekerekben csillaggal megjelölt nevezetességeket akarja látni, hanem a középkor lelkét akarja megismerni, tekintsen be az egészen kicsiny templomokba is. Ezekben a középkori templomokban Verona rendkívül gazdag és van köztük néhány, amely olyan, mintha a X—XII. századból felejtkezett volna bele a mi korunkba.

A három nagy székesegyház közül a San Zenoról szakértők azt mondják, hogy Felső-Olaszországnak legszebb román stílusú temploma. Az idegenek a templom egyéb érdekességei mellett különösen a XII. századból való veretes bronzkapuját szokták megbámulni. Ennek a kapunak van egy történeti vonatkozású különlegessége. A bibliai történetből vett képek alatt a jobboldali legalsó kettős dombormű szarvasvadászatot ábrázol. A vadász személy szerint Nagy Teodorik, a keleti gótok királya, aki a szarvasok bősz üldözése közben a pokolba nyargal. A képnek helyi vonatkozása az, hogy Ravenna mellett Verona volt Nagy Teodorik másik székvárosa. Emlékezetét a Niebelungenlied Dietrich von Bern alakjában őrizte meg. A templomkapu dombormüvének magyarázata az, hogy Nagy Teodorik ariánus volt és a művész, illetve az, aki a művésznél a kapu domborműveit megrendelte, a középkor felfogása szerint kötelességszerűen a pokolba juttatta őt.

A számtalan középkori emlék mellett Verona Olaszországnak római építészeti emlékekben is egyik leggazdagabb városa. Az utcákon nagyon sokhelyütt római városfalmaradványokba és kapukba ütközünk. Verona dicsekedhetik azzal, hogy máig is majdnem ép állapotban maradt meg római amfiteátruma. Olyan ép állapotban van ez az amfiteátrum, hogy néhány esztendő óta szabadtéri játékokat rendeznek benne. Az ovális építmény méreteiről fogalmat adhat, hogy két tengelye 152 és 123 méter, arénájának átmérője pedig 76 és 44 méter. Az amfiteátrum akusztikája kifogástalan és így operák rendezésére nagyszerűbb helyet képzelni is alig lehet. Mikor Cavaradossi a Tosca utolsó felvonásában nagy áriáját énekli, a nézőteret betöltő húszezer ember tisztán hallja minden szavát. És mikor a csillagokhoz fordul az amfiteátrum fölött a sötét égen csakugyan felejthetetlen szépségben ragyognak a szikrázó fényű csillagok. . .

A BERLIN—BAGDAD VASÚT

Írta SZÖVÉRDY LAJOS

A mai háborús időben szinte észre sem vettük azt a szerény híradást, mely néhány szürke sorban tudatta, hogy 1940 július 17-én megnyílt a közvetlen forgalom Haydar Pasha és Bagdad között. Pedig ez a kis hír a mai háborús időben kétszeresen érdekes. Hiszen az első világháború szörnyű viharának egyik előidézője éppen az volt, hogy az angolok féltékenységét felszította a németek kereskedelmi terjeszkedése Kelet felé.

A vasút története röviden összefoglalva a következő: «Société ottomane des chemins de fer d'Anatolie» néven vasúttársaság alakult és 1889 december 23-án engedélyt nyert Anatoliában vasútvonal építésére. A társaság terve azonban továbbment, olyan vasútvonal építéséhez kezdett, mely Istanbult Bagdaddal kötné össze. Ebben ugyan még semmi különös sem lenne. A baj azonban az angolok szemében ott kezdődött, hogy ennek a vasúttársaságnak két főrészvényese német bank volt: a Deutsche Bank és a Würtembergsche Vereinsbank. Hogy a vasúttársaság a terv további részét is megvalósíthassa és hogy a vasútvonal Konyán túl is folytatható legyen, meg kellett egyezzen a franciákkal, akiknek számos érdekeltségük volt Kis-Ázsia déli részein. Az egyezség 1902-ben végre sikerült, amikor a Deutsche Bank, az Ottomán Bank és a Smyrna Cassaba francia vasúttársaság közösen megalapította a «Société Impériale ottomane de chemin de fer de Bagdad» nevű részvénytársaságot. Ebben a német és a francia tőke fele-fele arányban volt érdekelve. A vasút építésének és kihasználásának jogát a részvénytársaság részére 1903 március 5-én engedélyezte a török kormány.

Az anatoliai vasútépítő társaság a vasútvonal első részét Haydar Pasha—Afyon—Konya között fektette le, innen kezdve már az egyesült francia-német tőke építette Konya—Eregli—Bulguru felé a vasutat. Közben azonban a német bank megvette a francia részvényeket és szívós kitartással folytatta a vasútépítést. El is készült már a világháború előtt a vonal Konya és Nissibin között, kivéve a Taurus és az Amanus hegységeken áthaladó nehéz hegyi szakaszokat. És elkészült a Bagdad—Samarra között levő 72 kilométeres szakasz is. A világháború alatt aztán 1917-ben befejeződtek az Amanus

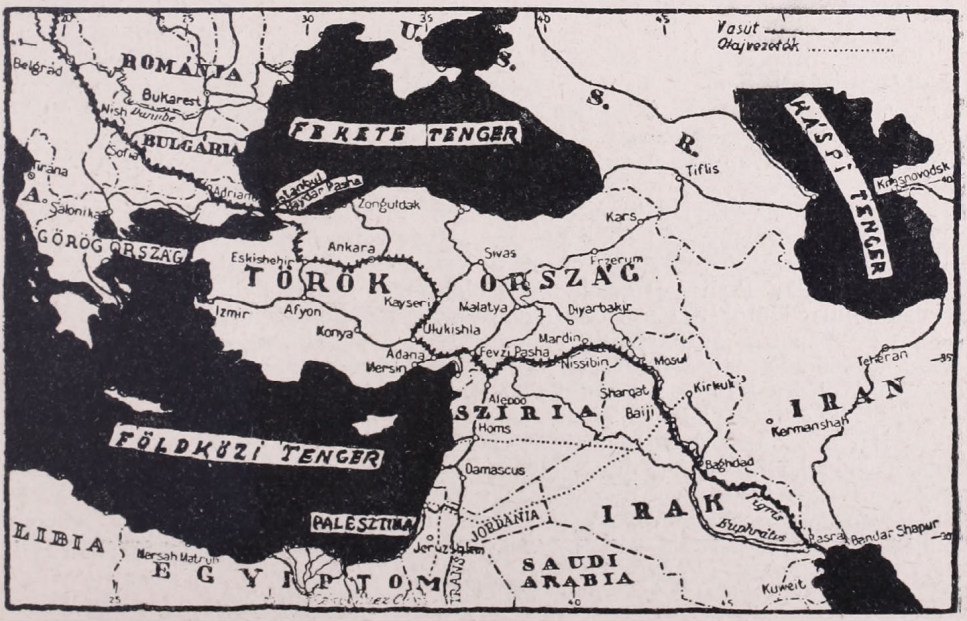

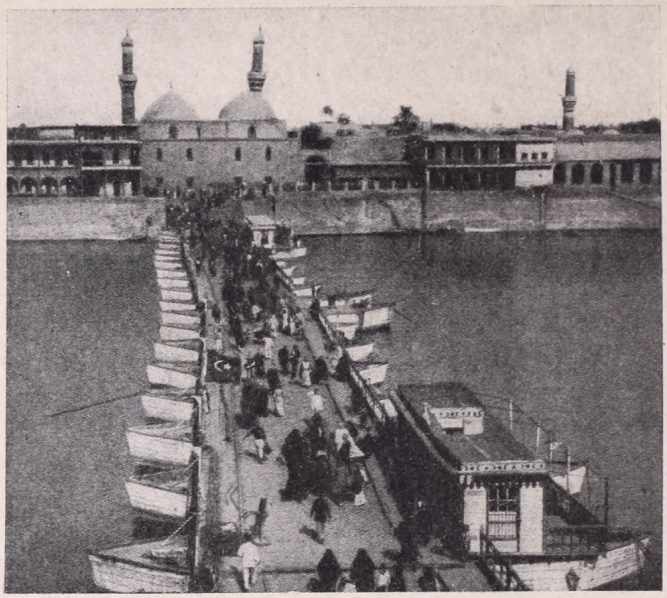

A bagdadi hajóhíd.

hegység között vezető szakasz munkálatai, majd 1918-ban, még az összeomlás előtt a Taurus hegységen átvezető szakasz munkálatai is.

Röviddel ezután befejeződött a háború, a török birodalom szétomlott s a tervezett bagdadi vasút megépítendő vonalát új országhatárok szelték keresztül. A német tőke a vesztes háború következtében élvesztette jogait és kedvét, s ott maradt félben-szerben az Istanbult Bagdaddal összekötő vasútvonal terve. Bagdad ugyan kapott vasútvonalat, mert az 1914 novemberében Basrában partraszállt angol csapatok vasútépítéshez kezdtek. A Basra—Bagdad szükségvonal azonban csupán egyméteres nyomtávú.

A világháború után, ahogy annyira helyreállott a rend, keleten is megindult a vasúti forgalom, egyrészt Basra—Bagdad között, másrészt török földön, majd Szírián és ismét török földön át Istanbul—Nissibin között, ahol a Taurus-expressz közlekedett. A vasútvonal eredeti terv szerint történő kiépítésében 1936 április 1-én történt újabb döntő lépés. A vasútügyi szerződés értelmében ugyanis az iraki vasutak angol kézből Irak állam tulajdonába mentek át. Az iraki vasúttársaság 1936 végén megkezdte az építkezést Tel Kotschek és Mossul között s így a Taurus-expressz 1939 márciusában már befutott Mossul állomására. Bagdad és Baiji között még megvoltak a régen lefektetett sínek, tehát már csak Mossul és Baiji között hiányzott a vasútvonal néhány kilométeres szakasza. A mult év tavaszán aztán ez a rész is elkészült és 1940 július 17-én megindult a közvetlen forgalom Istanbul és Bagdad között. Közben még csak azt jegyezzük meg, hogy 1935-től kezdve a Taurus-expressz nem Konyán, hanem Ankarán keresztül bonyolítja le a forgalmat.

Az Istanbul—Bagdad vasút, mely az eredeti tervek szerint a hatalmas török birodalom két legtávolabb eső jelentős városát kellett volna összekösse, ma három ország, illetőleg a csatlakozó vonalakkal öt ország kereskedelmi kapcsolatait szolgálja.

A Haydar Pasha—Bagdad vonal mindvégig rendes nyomtávolsággal készült (1·435 m), Bagdadtól Basráig azonban már csak átrakodással lehet árut szállítani. A távolság a Boszporusztól Basráig 3184 kilométer, ebből 2618 kilométer a rendes nyomtávú vasút és 566 kilométer a Bagdadtól Basráig terjedő rész keskeny nyomtávú (1 m) szakasza. A Taurus-expressz menetideje Istanbultól Bagdadig 70 óra, innen Basráig 14 óra alatt érkezik el az utas.

Bár a mai háborús világban nehezen lehetne elképzelni a Berlin—Bagdad között lebonyolódó közvetlen forgalmat, elvben azonban megvalósult a világháború előtti Németország kedvelt terve. Kiépült a közvetlen összeköttetés Berlin és Bagdad között. Ma ugyan ennek a vonalnak lényegesen kevesebb a jelentősége, mint az első világháború előtt lett volna, de ki tudja — eljöhet még az idő, hogy visszaszerzi eredeti rendeltetését.

IRODALOM

Edward Shackleton: *Eszkimók, jéghegyek.* Budapest, Singer és Wolfner. (Előszava 1940 nov.) 168 lap. 17 képpel.

A déli sark egyik feledhetetlen emlékű hősének méltó fia, *Edward Shackleton*, világhírű apja nyomdokaiba lépett — e szónak jelkepi értelmében, mert első kutató útja a forróövi Borneo őserdeibe vezérelte, 1932-ben.

Borneoból hazatérve az ifjú Shackleton nyomban új expedíció szervezéséhez fogott, az *Oxford University Exploration Clubbal* karöltve: ezúttal Canada legészakibb szigetét, az Ellesmere-földet készült kikutatni. Áthajózik Canadába, megszerzi a canadai kormány hozzájárulását. A canadai lovasrendőrség — a Royal Canadian Mounted Police — «kölcsön adja» egyik nagytapasztalatú tagját, Stallworthy őrmestert, aki akkor már tizenhárom évet töltött a sarkvidéken, ebből hármat éppen az Ellesmere-földön.

Az oxfordi egyetem kutató csoportja (Humphries, Shackleton, Moore, Stallworthy, Bentham, Haig-Thomas) 1934 augusztus 5-én köt ki Grönland déli kikötőjében, Godhavnban. Onnan Jakobshavnba hajóznak tovább, majd a thulei állomás hajóján folytatják az utat Észak-Grönlandba. A Grönlandot az Ellesmere-földtől elválasztó Smith-szorost eltorlaszolta a jég, végül is a grönlandi Etah-ban kell telelniük (78°19′), három fokkal délebbre, mint ahol tervezték.

Augusztustól októberig több csónakutat tesznek, hogy eleségkészleteket rakjanak partra Etahtól északra. Tél derekán egyik csoportjuk (Humphries, Haig-Thomas és két eszkimó) szánon eljut délnek Thule-be és 55 napi távollét után február 24-én tér vissza a téli szállásra.

Tavasz nyíltával három csoportban kelnek útra szánon az Ellesmere-föld kikutatására. (Ennek a szigetnek északi része Grant-föld, középső része Grinnell-föld néven ismeretes.)

Moore és Stallworthy a *Grant Land* északi részébe nyomul előre és az Oxford-hegyről (82°25′) megpillantják a sarki tengert. Új hegyláncot fedeznek föl.

Humphries és Moore a *Grinnel Land* jégtakaróján hatol be két helyütt is. A mély hó útjukat állja, de sikerül új hegyeket rajzolniuk a térképre. Átkelnek a szigeten az Ellesmere-föld nyugati fjordjaihoz.

Shackleton és Bentham az Ellesmere-föld középső részét ostromolják meg. Átkelnek a tengerszoroson a Bache-félszigetre, a R. Canadian Mounted Police elhagyott állomására, majd kikutatják és térképezik a keleti partot, a Scoresby-öböl környékét.

Visszatérve a grönlandi partra, a nyár folyamán a Robertson-öböl és az Inglefield-öböl környékét járják még be szánon és csónakon.

Pontosan egy évvel azután, hogy partra léptek Grönlandban, megérkezik értük a thulei állomás gőzöse. Hazatérőben meglátogatják még Thule-t, Umanakot, Godhavnt, Jakosbhavnt, Ivigtutot (a világ egyetlen cryolite-bányáját). A Külső Hebridák érintésével október 18-án szállnak partra Skóciában.

Az oxfordi egyetem fiatal kutatói, bár eleinte ellenük fordult a korai jégzajlás, kitűzött céljaikat jórészt megvalósították. Grönland szigetén való kényszerű áttelelésük alatt sem vesztegették hiába idejüket. Tanuskodnak erről az Észak-Grönland eszkimóinak életéről és a beutazott tájakról hazahozott értékes megfigyelések. Időjárási, földtani, fizikai földrajzi, sőt régészeti észleleteik és gyüjteseik is számottevők.

A kutató út történetírója, *Edward Shackleton*, tekintélyes könyvben beszéli el a kalandos utazás derűs és küzdelmes élményeit. Érdemes munkáját (*Arctic Journeys.* The Story of the Oxford University Ellesmere Land Expedition 1934—5) a névtelen fordító sajnálatosan megnyirbálta. Sok érdekes és fontos részlet kimaradt a merőben önkényesen megrövidített magyar szövegből, úgyannyira, hogy sokszor meg sem értjük az összefüggést s azt sem tudjuk, merre és hol járnak a kutatók. Fokozza a zavart a felületes fordítás tömérdek megbocsáthatatlan tárgyi tévedése és *a térképek teljes hiánya.* Térkép nélkül ilyen munkát nem volna szabad kiadni. (Még csak tartalomjegyzéket sem találunk a kötetben!)

Nem szívesen panaszoljuk el ezeket a hiányokat, de *földrajzi* folyóiratban — úgy érezzük — kötelességünk rámutatni, hogy a világhírű sarkutazó derék fiának munkája több figyelmet és gondosságot érdemelt volna magyar fordítójától és kiadójától.

Halász Gyula.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Rizstermelés Magyarországon.

Kissé különösen hangzik, de mégis igaz. Magyarországon ma már több helyen kísérleteznek rizstermeléssel. Ezek között legjelentősebb az a rízstermelő kísérlet, melyet az öntözésügyi kormánybiztosság folytat néhány év óta a Hortobágyon, körülbelül 500 holdon. Az eddigi kísérletek szép eredménnyel zárultak, bár az időjárás sokszor akadályozta a rizsvetések fejlődését. A Hortobágyon kívül rizstermelés folyik még a Tisza árterületén, Békésmegyében a Körös mellett, a Dunántúl déli részén, de szép eredménnyel kísérleteznek Nagyvárad környékén is, ahol az idén 100 holdat vetettek be rizzsel. *(g)*

Versec nevének megváltozása.

Német szakfolyóirat közli a hírt, hogy Versec város német lakossága elhatározta, hogy városát ezentúl *Hennemannstadt*nak fogja nevezni, arról a Hennemannról, aki 1740-ben hősiesen védte Versecet a török túlerő ellen. *P. J.*

Telepítés Algériában.

A francia kormány az Algériába menekült 700,000 francia és számos bennszülött munkanélküli elhelyezése érdekében telepítő terveket dolgozott ki. A magánkézen lévő nagybirtokokat tervek szerint az állam megvásárolja és 50—60 ha-os parcellákra osztva juttatja majd a rászoruló rátermetteknek A terv megvalósulása nemcsak az algériai fehérek szociális helyzetén van hivatva segíteni, hanem a bennszülött és francia lakosság egymáshoz való viszonyát is kedvezően fogja befolyásolni. *P. J.*

Csatornát ásnak Constanza és Csernavoda között.

A román szaksajtó nemrégen érdekes hírt közölt. Ebből megtudjuk, hogy 1941 júniusában hatalmas arányú munka kezdődött Dobrudzsában. A háborús viszonyok ellenére hozzáláttak a Csernavoda, dunai kikötő és Constanza feketetengeri kikötő csatornával való összekötéséhez. Eddig ugyanis csak hosszú viziuton lehetett Csernavodából Constanzát megközelíteni, vagy pedig Csernavodán a hajórakományt át kellett rakni vasuti kocsikra s úgy továbbítani. A csatorna elkészítése után az időt és üzemanyagot pazarló kerülő út helyett közvetlen összeköttetés létesül viziúton a két gazdaságilag igen fontos kikötő között. Az új csatorna egész Európa kereskedelmére nézve igen jelentős kihatásúnak igérkezik. *(g)*

Tengeralatti alagút terve Európában.

Tengeralatti alagút tervét dolgozták ki svéd és dán nagyvállalatok. Az illetékes kormányok elé terjesztett tervek szerint 12 km hosszú alagúttal kötnék össze Svédországot és Dániát az Öre-Sund alatt, a Malmő melletti Limhamn és a dán parton épült Amager között. Az alagúton egy vasúti vágány és két kocsi szélességű autóút vezetne keresztül ; a villamosított vasútvonalon naponta 60 vonatpár, a gépkocsiúton 8000 jármű közlekedhetnék. Az alagút friss levegőjét tíz szellőztetőtorony biztosítaná. Ezek némelyike mellett benzintöltő állomást és étkezdéket rendeznének be. A terv kiviteléhez 3000 ember hat évi munkájára és 150 millió svéd koronára volna szükség. *P. J.*

A Gotthard-vasút forgalma 1940-ben

minden előzőnél élénkebb volt. A szövetséges Német- és Olaszország árucseréjének nagy része bonyolódik le ezen a nagyszerű alpi vasútvonalon. Az áruszállítás legnagyobb mennyiségét június, július és augusztus hónapokban érte el. Legnagyobb forgalom idején északról dél felé 24 óra alatt 1385 teherkocsi 33,000 q árut, ellenkező irányban 1130 kocsi 20,400 q árut szállított. Az évi forgalom 1940-ben 680,000 teherkocsi volt 12.500,000 q rakománnyal. Az előző esztendőben 1939-ben, 415,000 kocsi csak 7.170,000 q árut vitt át a Szt. Gotthard alagúton. *P. J.*

A Visztula szabályozása.

Elkészültek a Visztula szabályozásának német tervei. Krakkótól a torkolatig, kereken 900 km hosszúságban úgy építik majd ki a folyó medrét, hogy azon 1000 tonnás hajók járhassanak. Németország csatornahálózatába a most épülőfélben lévő Odera-Duna csatorna közvetítésével fogják a Visztulát bekapcsolni. A Visztula szabályozásának és kikötőműveinek költségeit 1·5 milliárd márkára becsülik. *P. J.*

Új olajkikötő Mexicóban.

A Mexicó nyugati partján lévő Salina Cruz kikötőjét úgy alakították át, hogy 20,000 tonnás olajszállítóhajók befogadására is alkalmas legyen. Megkezdték a közeli olajmezők felé vezető olajvezeték építését is. hogy a Kelet-Ázsiába irányuló kőolajkivitelt a Panama-csatorna költséges és hosszadalmas átkelésétől függetleníthessék. *P. J.*

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1872

Védnök: **JÓZSEF kir. herceg Őfensége.**

TISZTIKAR:

Elnök: **Cholnoky Jenő dr.**, nyug. egyetemi tanár.
Alelnökök: **Milleker Rezső dr.**, egyetemi tanár, tiszt. tag (Debrecen).
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, tiszt. tag (Kolozsvár).
Főtitkár: **vitéz Temesy Győző dr.**, gyak. gimnáziumi tanár, lev. tag.
Titkár: **Pósáné Ormos Jerne**, egyetemi tanársegéd.
Könyvtáros: **Dubovitz István**, gimnáziumi tanár, lev. tag.
Pénztáros: **Koch Ferenc dr.**, f. keresk. isk. tanár.
Ellenőr: **Bacsó Nándor dr.**, a Meteorológiai Int. adjunktusa.
Ügyész: **Erődi-Harrach Tihamér dr.**, ügyvéd, országgyűlési képviselő.
Didaktikai Szakosztály elnöke: **Bodnár Lajos**, gyak. gimn. c. igazgató.

BELFÖLDI TISZTELETI TAGOK: *

Cholnoky Jenő dr., nyug. egyet. tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, Budapest.
Farkasfalvy Kornél, gimn. tanár, Budapest.
Fest Aladár, kir. tanácsos, nyug. főigazg., Bpest.
Milleker Rezső dr., egyet. tanár (Debrecen), a M. F. T. alelnöke.
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Kolozsvár, a M. F. T. alelnöke.
Réthly Antal dr., egyet. c. rk. tanár, a Meteorológiai Intézet igazgatója.
Róna Zsigmond dr., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, Budapest.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK:

Baktay Ervin dr., író.
Bulla Béla dr., egyet. ny. rk. tanár.
Erődi Kálmán dr., főigazgató.
Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár, tank. főigazgató, lev. tag.
Geszti Lajos, filmokt. kirendeltség igazg., gimn. igazg., lev. tag.
Glaser Lajos dr., levéltári tisztviselő.
Gunda Béla dr., egyet. tanársegéd.
Halász Gyula, író, lev. tag.
Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Hantos Gyula dr., egyet. ny. rk. tanár, Kolozsvár.
Hézser Aurél dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Horváth Károly dr., középisk. igazgató.
Irmédi-Molnár László dr., a Honv. Térk. Int. főtisztviselője.
Kádár László dr., egyet. m. tanár.
Kanszky Márton dr., kegyesr. gimn. tanár.
Karl János dr., kegyesr. gimnáziumi igazgató, (Kolozsvár), lev. tag.
Kéz Andor dr., egyetemi m. tanár, lev. tag.
Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.
Marczell György, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Mendöl Tibor dr., egyet. ny. rk. tanár.
Németh József, ny. gimn. igazgató.
Papp Károlyné dr., ny. leánygimn. tanár, lev. tag.
Pécsi Albert dr., nyug. felső keresk. isk. igazg., lev. tag.
Rónai András dr., egyetemi tanár.
Schwalm Amadé dr., polg. isk. tanár.
vitéz Somogyi Endre tábornok, a Honv. Térk. Int. parancsnoka.
Steiner Lajos dr., egy. m. tan., ny. igazgató, lev. tag.
Strömpl Gábor dr., egy. m. tan., a Honv. Térk. Int. főtisztviselője, lev. tag.
Szakáll Zsigmond dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár.
Takács József dr., a Honv. Térképészeti Intézet főtisztviselője.

* Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

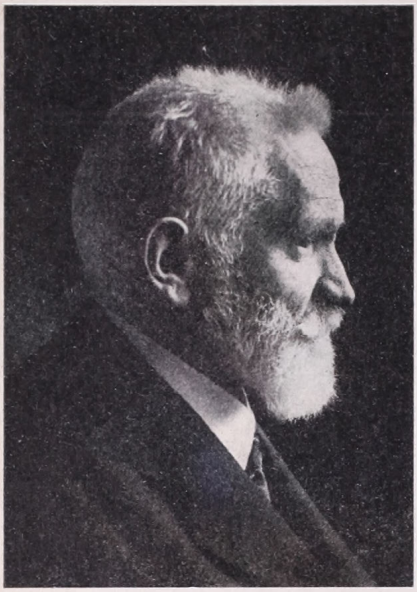

CHOLNOKY JENŐ

A CSILLAGOKTÓL A TENGERFENÉKIG

A Magyar Földrajzi Társaság elnökének hatalmas műve a világegyetem rendjéről, ég és föld csodáiról. A tudománynak eddig csupán a szakemberek számára hozzáférhető eredményeit könnyen érthető, rendkívül vonzó és élvezetes előadásban ismerteti. Ez a méreteiben, tartalmának bőségében, illusztrációinak páratlan gazdagságában egyedülálló négykötetes mű nagyszerű írói teljesitmény.

I. kötet: A csillagok világa
II. « Meteorológia
III. « Hegyek-völgyek
IV. « Szárazföldek és tengerek

Cholnoky Jenő átfogó művének nagy hivatása van nemzeti művelődésünkben. Az olvasó ebben az alapvető munkában megtalálja mindazt, amit a Földről és a világegyetemről a kutató emberi elme tudományos igazságként megállapított.

Négy albumalakú kötet, 1800 oldalon, ezernél több szemléltető ábrával.

Franklin-Társulat kiadása

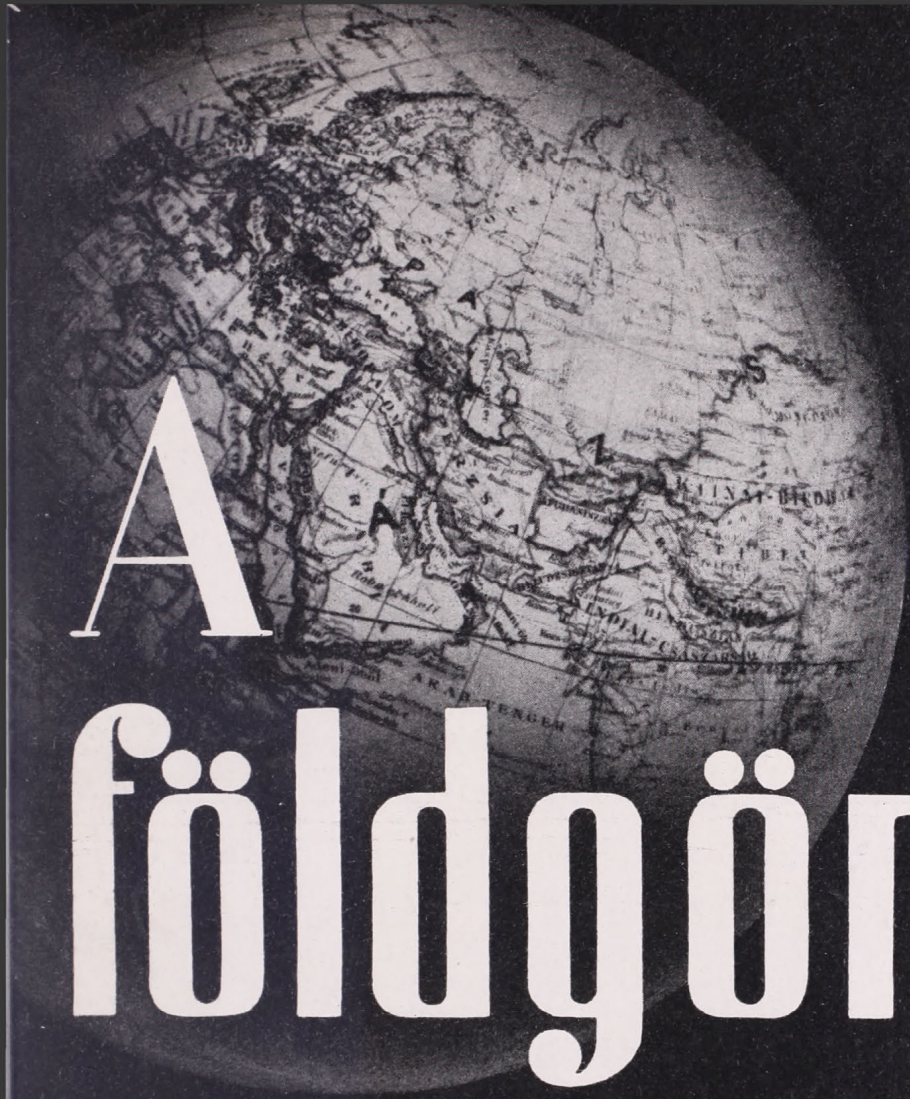

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA:

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:

BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

VII. ÉVF. | 1934. NOVEMBER | 11. SZ.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141
Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Szabó Pál Zoltán dr.: Pécs és a Mecsek. — *Kertész Róbert dr.:* Törökország útja. — *Wallner Ernő dr.:* Stockholm. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ.

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

november 3-án, hétfőn este 6 órakor a Magyar Kir. Honvédtisztek Országos Tudományos és Kaszinó Egyesülete dísztermében (IV., Váci-utca 38. szám, II. emelet) tiszteletbeli elnökének emlékezetére

TELEKI PÁL EMLÉKESTET

rendez. Műsora a következő:

1. Cholnoky Jenő dr. ny. egyet. tanár, elnök, megnyitójában méltatja Teleki Pál gróf tudományos érdemeit.
2. Szabó Gusztáv dr. műegyet. ny. r. tanár, országgyűlési képviselő méltatja Teleki Pál gróf politikai működését.
3. Rónai András dr. egyet. ny. r. tanár, a Magyar Földrajzi Társaság választmányi tagja megemlékezik gróf Teleki Pálról, az emberről.

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjaitól bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1941. október 25-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZO s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.
5022. Franklin-Társulat nyomdája: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XII. ÉVFOLYAM 1941 11. SZÁM

PÉCS ÉS A MECSEK

Irta SZABÓ PÁL ZOLTÁN dr.

Pázsitos síkságon siklik át a szemünk és napsugaras dombhátakon pihen meg, ahol virágzik a cseresznye, az őszibarack, a mandula. A dombhátakat hegyormok koronázzák. Rajtuk a tölgy és a bükkerdő csendje... Ebben a csendben szálljunk vissza az idő ismeretlen messzeségébe!

Semmi sem volt úgy, mint ahogy ma van. A mult hordozza és irányítja a jelent, a jövőt. A földtani ókorban Dél-Európán hatalmas hegylánc húzódott át, de az sem élhetett örökké. Az idő rengetege szétporlasztja a kőzetet és a szél, a víz elhordja a magasságokat. A tenger hulláma őrli a partokat és a tenger az ágya a lemosott törmeléknek. Az ősi hegy üveges, kemény kőzetéből homok lesz. A homokot összeköti a szerves mész és a homokkőben a megkovásodott fatörzsek húzódnak meg, amelyeket a viharok áradata hurcolt egykor a tengerbe. A tenger fenekén keletkezett új kőzet pedig, a homokkő, kavics, konglomeratum a földkéreg újabb feszültségének korszakában heggyé emelkedik. A Jakabhegy, a Mecsek legnyugatibb magaslata így keletkezett. Anyaga az elsüllyedt őshegységből származik. Kővágószőlős és Cserkút közelében felszínre kerülnek az egykori tenger fenekén megkovásodott Aruacarites-törzsek és a homokkő törési felületén itt-ott észreveheti a kutató a parti fövény megmerevedett fodrozását.

Az őshegység helyébe lépett a tenger, egyre mélyült és partjai egyre távolodtak. A magas hegyormokból kicsiny szigetek lettek. A parti homok is elmaradt. A lassan áramló tengervíz csak a finom lebegő anyagot hozhatta idáig. A leülepedésből vékony lemezes palák születtek. A sokszínű lágy palát a pécsi szőlősgazdák lapornak nevezik. A lapor Pécs szőlejének és gyümölcsöseinek az alapja.

Amikor a tenger teljesen úrrá lett, messziről sem hordhatott erre az áramlás szárazföldről származó anyagot. A mély vízben azonban milliárdnyi kis állatka élt és pusztult el. A szinte láthatatlan piciny lények szervezetének parányi meszéből a tenger fenekén többszáz méteres szerves mészkőréteg ülepedett le. A későbbi hegymozgás ebből a rétegből felépítette a Pécs fölött emelkedő Misina-Tubes ormát. Ebből a mészből égetik öt vármegye meszét és látni fogjuk, hogy Pécs keletkezése ehhez a mészkőhöz és a belőle kilépő Tettye patak karsztvizéhez fűződik.

A tenger tovább nem mélyült. A mélységben meghúzódó rétegek új szerephez jutottak. A Nyugati Mecseknek megfelelő területen lassú emelkedés következett be. A Keleti Mecsek területe egyelőre még süllyedt. A két szomszédos terület mozgása a mérleg serpenyőinek lengéséhez hasonlított. A nyugati terület emelkedését a keleti terület süllyedése követte. Majd a keleti rész kisebb emelkedése nyomán a nyugati részen következett be kisebb süllyedés. Az emelkedések és süllyedések több mint százszor megismétlődtek. Ennek megfelelően a tenger partja is több mint százszor változott. A Nyugati Mecsek területe zöld sziget ekkor a tenger kék vizében. Dús növényzet borítja. Az éghajlat enyhe és esős. Virág és madár nincs még sehol. Az erdő hatalmas páfrányféle pálmákból és zsurlószerű törzsek rengetegéből állott. A sziget keleti szélén a tenger és az erdő elválaszthatatlanul egyesül. A korhatag erdő beomlott a tenger vizébe. A süllyedés nyomán elborította az iszap és a homok. A szenesedés megindult. Majd ismét emelkedés következett és a növényzet rányomult az ingoványra. Az elöregedett törzsek

újabb szénréteghez szolgáltattak anyagot. E parti keletkezésű rétegsor teljes vastagsága 700 méter. Ebben összesen 50 méter vastag szénréteg van. Közülük 39 réteg félméternél vastagabb. A szénrétegek Pécs környékén egyfolytában 15 kilométer hosszúságban húzódnak. Kleidorfer számításai szerint háromszáznyolcvanhétezer évig tartott az az állapot, míg a szénrétegeket tartalmazó rétegsor leülepedett. Az emberi jelentől számítva a földtani középkor évmilliónyi távlatában keletkezett a pécsi szén.

A kiemelkedő Nyugati Mecsek még nem hasonlított mai alakjához. A Keleti Mecseket a tenger mély vize a jövő számára tartogatta. A Keleti Mecsek területén a kovasavas meszet kiválasztó apró tengeri állatkák milliárdja dolgozott és mérhetetlen idő alatt elhaló testükkel építették fel a kereken 700 méteres kőzetréteget.

Ezután a földkéreg roppant megmozdulása következett. Európa és Afrika tömbje lassan egymásnak feszült. Az évmilliókkal előbb elsüllyedt őshegység romjait egymáshoz feszítette, de nem tudta újragyűrni. Az őshegység-romok közé ékelődött lágyabb tengeri üledéket azonban ráncokba szedte. Ezekből gyűrődnek fel a Pireneusok, az Appenninok, az Alpok és a Kárpátok láncai. A láncok megkerülik az őshegység-romokat. A Kárpátok ívén belüli őshegységtömb is összetorlódott. Ez a torlódás vetette fel a Mecsek területét is. A Mecsektől északra és délre az őshegység gránitfoglalata húzódik, és ennek két szorító karja tartja magasan, összetörve és meghajlítva a fiatalabb és lágyabb tengeri üledékekből eredő hegyépítő kőzeteket.

A Kárpátok ívén belül igazi szigethegységek emelkednek ki, mert itt még a tenger az úr. A tenger tükréből emelkedik ki a Mecsek. A hullámok lenyesik a parti sziklák élét és az egykori tengerpart szép színlőit hozzák létre. A színlőket Pécs fölött lehet a legjobban tanulmányozni. Itt-ott megtaláljuk a parti homok mésszel összekötött maradványát a lenyesett sziklafelületen, másutt a hullámverte szikla résében még benne fehérlik a fúrókagyló. A hullámverte színlőn épül Pécs új villanegyede és ennek szegélyén pompázik a város Üdülő-szállója, távolabb a Mecsek Egyesület pompás túristaháza.

A hegy egyre emelkedett, a tenger pedig egyre sekélyebb lett. A hegypiramis egyre szélesebb alapokra helyezkedhetett. Az u. n. pannóniai tenger fokozatosan el-

Pécs látképe a Havas Boldgasszony hegyéről. Előtérben az ősi Mindenszentek temploma a Malomszeg külvárosban. (Zsabokorszky mérnök felv.)

sekélyesedik. Partjai lagunás csendes öblök. Vize kiédesedik, állatvilága megváltozik. E tenger homokja Pannónia földjén 250—300 méter magas dombok alakjában maradt fenn. Az Alföldön több ezer méter mélységbe süllyedt le és a hegyi folyók törmelékével temetkezett. A pontusi homok a mészkő mellett a második legfontosabb építőanyag. Pécs városa a pontusi homok területére telepedett, mert vele és rajta könnyű az építkezés ; a homok rétegeibe pedig jó pincéket lehetett vájni, bennük jól megmaradt a napsugaras hegyoldal gyöngyöző bora.

A jégkor sivársága idején a tájkép már a maihoz hasonlít. Ekkor a karsztos barlangi üregekben húzódik meg a minden élő lényre félelmetes, szerszámos ember. Az Abaligeti barlangban ütött tanyát. Iszappal betemetett ősi tűzhelyét kiásták. A korom és sár között hevertek pattintgatott eszközei és az utolsó lakó a fal mellé támasztotta egy mammut agyarát.

Az éghajlat fokozatos enyhülésével megindul a növényzet harca a felszabaduló terület birtokáért. A hegység északi oldalán a hűvös és nedves éghajlatot kedvelő bükkös győzedelmeskedett, a déli verőfényes oldalon a tölgy uralkodik. A változatos mult nyomán sokféle kőzet, sokféle talaj alakult ki. Ehhez járul még a hegység szigetszerű jellege. Érthető tehát, hogy a Mecsek sajátos növényzete eltér más hegyvidékek flórájától. A ritkaságok hazája ; 17 növényfaja Csonkamagyarországon csak a Mecseken található. Tudós Horvát Adolf közli, hogy a Mecseken és Mecsekalján termő növények fele egész Európában él, 9%-a az egész világon nő, 8%-a Európa keleti felében honos. Csak 2·5%-al szerepelnek a Nyugat-Európára jellemző és keletre teljesen eltűnő fajok. A legnagyobb jelentőségük mégis a földközitengeri fajoknak van (az összes növények 18%-a).

A meredek utak oldalában, a sárga lösz puha falába a kőkor ősembere vágta be kunyhóját. A csiszolt kő-, a réz-, a bronz-, a vaskorszak egy-egy lépcső az épített római utak mérföldkövei felé. Pécs városát nem alapította senki. Úgy lett! A Kárpáti medence örök városának is nevezhetem, mert mióta a földön telep keletkezhetett, azóta Pécs az és városi léte immár kétezer éve sohasem szűnt meg.

A Jakabhegy meredek déli oldala konglemeratum-sziklákkal. Ezek a legendás «Babás szerkövek». (Zsabokorszky mérnök felv.)

Részlet a Sárkány-szakadékból (Szerző felv.)

A Mecsek, a Duna és a Dráva szögletében külön kis ország—Baranya — és annak természetes közepe, szíve: Pécs. Síkság, dombvidék és hegység találkozik a város helyén. A síkság az ősi időben tó és mocsár volt. Az ősember halászott még benne. A hegyvidék és a tó között sűrűn helyezkedtek el az őstelepek. A leggazdagabb és a leghatalmasabb a 270 méter magas Makár hegy tetejére települt községi összervezet volt.

A fejlődés túlnőtte a Makár hegy keretét. A kelta birodalom a történeti mult hajnalát jelenti. Közbiztonság és magasabb társadalmi szervezet jellemezte a pannóniai kelta világot. Leletei lépten-nyomon előkerülnek. Amikor Róma légiói átkelnek a Juli Alpokon, megindul a kelta önvédelmi harc. Ennek a küzdelemnek legnagyszerűbb emléke a jakabhegyi erődítmény: a Mecsek legnyugatibb hegyének ormán 600 méteres magasságban fél négyzetkilométernyi területet körülölelő sánc. A homokkőbe üreget mélyítettek az őrség számára. Az éjszakai tüzek gyorsan hírül adták, ha Siscia felől ellenség közeledett és a környék népe a hatalmas erődítmény védelmébe húzódott.

Róma győzött és a nép biztonságán a légiók őrködtek. A Jakabhegy elárvult. A nép visszatért a régi makárhegyi ősteleptől keletre eső területre. A termékeny napsütötte hegyoldalt a hegyi patakok vize öntözte. A talaj lösz és pontusi homok, abba könnyen lehet jó pincét, vermet ásni. Az előreugró hegyfok oldalából égetésre meszet és jó építőkövet bányásztak. A hegyvidék pásztora idehozta a gyapjút, a bőröket és a síkságról ide fuvarozták a gabonát. A hegyoldal verőfényében édesre érett a szőlőfürt és a gyümölcs. Mindezek koronája pedig a Tettye-patak vize volt, mely 240 méter magasból rohan le a síkság felé. A vízimalom római találmány volt. A IV. században terjed el a birodalomban. Éppen ebben a korban virágzik Sopianae, a római Pécs. Másutt már a hanyatlás és a pusztulás sötétedik. A Mecsek alján ekkor épülnek a legszebb bazilikák és a lakosság száma oly nagy volt, hogy a római nép temetője meghaladta az ¼ négyzetkilométer terjedelmet.

A szegényes népvándorlás korát is átélte Pécs. Mindössze a neve változott meg, mert ezután nem Sopianae, hanem Quinque Ecclesiae. Szent István 1009-ben püspökséget alapít Pécsett. A püspök várat építtet. A várban levő palotát és ahogy Gerevich írja «az egyetlen ma is álló románkori székesegyházunkat ókeresztény hívek temetőtől megszentelt földön, keresztény sírkamrákkal és kápolnákkal bíró római temetőre építették». A bástyákkal ékített középkori városfal a régi város nyugati részét falai közé

kanyarította és így uralmát biztosította a falakon kívül eső értékes ipari jellegű település, a Malomszeg-vicus felett is. Ha a középkori városok jelentőségét azzal mérjük, mekkora a falak közé zárt terület, akkor a magyar középkorban Pécs volt az ország legnagyobb városa. Pécs falai Budánál és Pestnél lényegesen nagyobb területet zártak közre.

Pécs virágkora úgy látszik az Anjouk ideje volt. V. Orbán pápa 1367 szeptember 2-án értesítette Nagy Lajos királyt, hogy a pécsi egyetem alapítását jóváhagyja. Pécs jelentősége közismert volt. Kitűnik ez a pápa leveléből is. Ebben a korban Pécs és Konstantinápoly között nem volt számottevő város. Csak a török előnyomulása szorította vissza Pécs kulturális hullámgyűrűinek terjedését. Ez a veszély bénította meg végül az egyetem életét. A XIV. században már kórháza volt a városnak. Világi vezetője 1393-ban 200 arany forintot kapott. A középkori Pécs gazdasági életének a Malomszeg külváros virágzó iparán kívül volt még egy jellegzetessége, a szőlőtermelés. A termést nem hagyták kinn a szőlőskertekben, hanem a falakon belül biztonságos helyen, pincékben raktározták. Több emeletnyi mélységben egyik pince a másik alatt fut és keresztülkasul szabdalja a város pontusi homokból álló rétegeit. A pécsi borokat ezidőben Szegedig, Debrecenig szállították a híres pécsi fuvarosok. Oláh Miklós olyan szüretet is látott, mikor az üres edényért annyi bort adtak, amennyi abba belefért. 1603-ban Ghazi Girai tatár kán Pécsett telelt seregével és mohamedán létére a bor annyira feltüzelte, hogy ódát írt «A kávé és a bor versenye» címmel.

A török megszállás alatt a lakosság csaknem teljesen kicserélődik. Az egykorú német kútfők szerint Pécs gazdag török kereskedő város volt. Evlia írja, hogy a Főutcán 400 mesternek volt boltja és híresek voltak a Tettye mellé telepedett török timárok. A város jelentőségét tükrözi, hogy Pécsnek tényleg volt dzsámija. Istanbult és a Spanyol félszigetet nem tekintve, Európa legnagyobb dzsámija volt a pécsi. A dzsámi főpapja a Káptalan-utca 2. számú, ma is álló középkori házban lakott. Ezenkívül még hat török mecsetről tudunk, továbbá csaknem ugyanennyi iskoláról és kolostorról. Három sírkápolnás búcsújáró helye, türbéje és három fürdője volt a törököknek. Törökök építették az 1892-ig használt vízvezetéket is. A keresztényeknek csak Malomszeg külváros jutott. Itt állott egyetlen templomuk, a Mindszentek temploma. Ezen, volt idő, hogy egyszerre három keresztény felekezett osztozott. A nagy nyomorúság ellenére a hitviták kora minden szellemet megmozgatott és a jezsuiták álruhában, sokszor orvosnak öltözve az előkelő török családok kegyeibe is beférkőztek. Evlia Cselebi sorait idézem: «Ebben a tartományban a zene, evés-ivás, elfogás, felakasztás, elnyomás és összevagdalás nem szégyen». A virágzó város lakossága csak 2500—3000 fő. A felszabadító háború élet-halál harcában rendkívül megcsappant a lakosság. 1686 októberében felszabadult a város, de ezen a télen egyetlen polgári lakosa sem volt Pécsnek.

A menekültek visszatértek, a bécsi udvar német telepeseket küld és megindul az újjáépítés. A Tettye mellett a malomsor egyre hosszabbra nyúlik. A malmok öntik a pénzt és a barokk időben a város ismét életerős és virágzó. Lelkes püspökök a

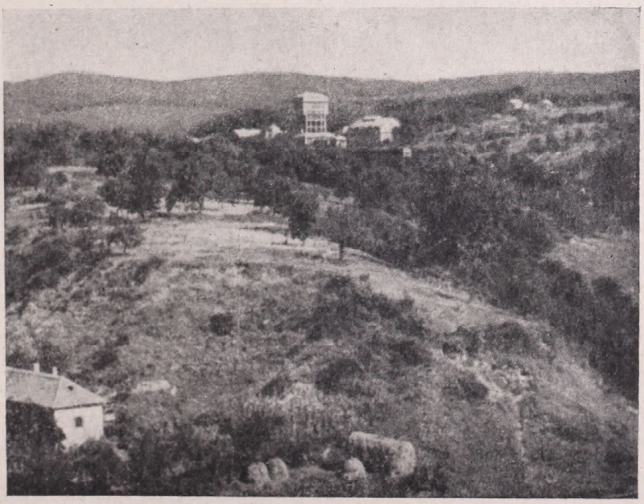

A pécskörnyéki bányavidék: a Szent István-akna.
(VKM. okt. film felv.)

A régi török temető és derviskolostor mecsetje, a mai belgyógyászati klinika udvarán. (Zsabokorszky mérnök felv.)

tudomány és a művészet támogatói. Klimó György 1774-ben megalapítja az első magyarországi nyilvános könyvtárat, a Tettye mellett papírgyárat létesít és 1773-ban az ő támogatásával indul meg Engel József első pécsi könyvnyomdája.

A város gazdagodásának tápláló forrása hajdan a Tettye-patak és a kiterjedt szőlőművelés volt. A Tettyét 1892-ben a város korszerű vízvezetékébe kapcsolják és így a Malomszeg külváros teljesen történetivé válik. Helyette új értékforrás a szén. Már 1808-ban adnak ki egyes telektulajdonosoknak bányajogosítványokat, kik a szenet messze vidékre kovácsoknak fuvarozzák el. 1853-ig a Dunagőzhajózási Társaság a jogosítványok nagyobb részét összevásárolja. Megindítja a bányászatot és máig kereken 400 millió q szenet termelt ki. A nyitva levő aknák és folyosók összes hossza megközelíti a 150 kilométert. A pécsi szén fűtőértéke nagy, 6—7000 kalória. A szénvidék szomszédságában gyárváros alakult, az egykori kedélyes Malomszeg külváros helyén a nagyipar gépei dübörögnek.

A pécsieknek nincs tavuk és folyójuk, de van egy bájos hegységük: a Mecsek. Erre fordul a város szebblelkű polgárságának figyelme és dédelgető szeretettel csodálatos hegyi kultúrát létesített rajta. Ezelőtt ötven esztendővel a pécsi reáliskola fiatal tanára, Kiss József indította el a mozgalmat és alapította meg Pécs nevezetességét: a Mecsek Egyesületet. A várostól egyre tovább hatolt és egyre sűrűbb hálózattal szőtte át a hegységet a túristalélek. A jelzett mecseki túristaút hossza ma már 300 kilométer. Ezenkívül kereken 30 kilométer hosszúságban kavicsozott sétautakat építettek a város tőszomszédságában. A Mecsek ma Pécs nemzeti parkja, hol védelemben részesül a virág, a vad, a madár. 300 madárvédő, fészkelő, odu és sok téli etető hirdeti a lélek kultúráját a rengetegben. A kirándulót kilátótornyok várják a csúcsokon, este hegyi szállók és villák csalogatják. Pécs lelkületében zárkózott kispolgári város. Este 9-kor elnéptelenednek az utcák. A pécsi illem szerint ilyenkor mindenkinek otthon kell lennie. A csend és a fínomság városa. Sohasem szelték át forgalmas utak, melyek megzavarták volna békéjét, melyek új és sokféle szokást hoztak volna. Pécs kultúrája mindig a helyi talajban gyökeresedett. És ebből a talajból semmiféle történelmi vihar ki nem szaggathatta.

TÖRÖKORSZÁG ÚTJA

Írta KERTÉSZ RÓBERT dr.

A világháborúk a földrajz legnyomatékosabb tanítómesterei. A harctereken kívül valamennyi világrész földrajzi fogalma felbukkan a totális háború híreiben, a közép-afrikai Brazzaville éppúgy, mint a kincses Curaçao-támaszpont, a Kra-csatornaterv, Port Darwin flottabázisa, vagy akár az arktikus Spitzbergák. A legutóbbi hetekben újra megélénkült az érdeklődés a közeli délkelet utolsó semleges középhatalma, Törökország iránt. Geopolitikai helyzet, vagy a török számára sorsot kimérő kiszmet okozza-e, mindegy, a lényeg az, hogy Törökország tizennyolc évi köztársasági élet után ugyanabba a helyzetbe került, mint elődje, a megtagadott Ottomán birodalom : nagyhatalmak, még pedig fegyveres, élet-halálharcot vívó nagyhatalmak sztratégiai erővonalainak ütközőpontjába került s ma már minden határán ott állanak a felvonult seregek. Lisboa után ma rögtön Istanbul következik, mint Európa második legérdekesebb semleges városa, ahol ellenséges ügynökök és diplomaták, a kulisszák mögötti küzdelem névtelen katonái, a diplomáciai alvilág különös szereplői vívják elkeseredett «fehér háborújukat».

Törökország hangsúlyozza semlegességét. Még nem tért teljesen magához húszéves háborújának vérveszteségéből, határai védhetetlenek, a közvéleményt formáló rétegek rokonszenve és pártállása megoszlik, a nemzet túlnyomó zöme — békepárti és dolgozni szeretne, folytatni a kemáli országépítés munkáját . . .

A modern Ankara a lóversenytérrel.

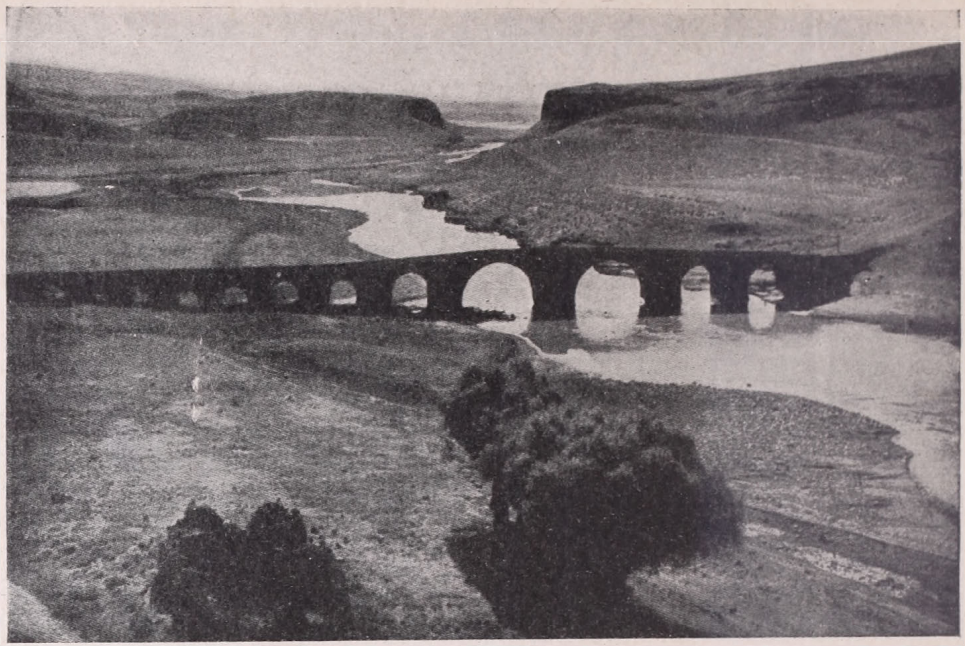

Régi szeldzsuk híd Kayserinél.

Kemál Atatürk akaratából Törökország volt az első mohamedán ország, ahol a nemzeti gondolat politikai szervezet alakjában testet öltött. A Bosporus partján szenvedő elaggott Fényes Porta, az «Európa beteg embere» körül prédára gyülekező keselyűhad szétrebbent, amikor a világ előtt ismeretlen szőke török katonatiszt, csak szülőhazájában Gallipoli hősének tisztelt Musztafa Kemál tábornok, az ősi szeldzsuk címerjelvény, a turáni őshazába visszavezető szürke farkas jegyében megkezdte az új birodalom felépítését.

A kemáli forradalom a harctereken legyőzte a görög ellenséget. 1924 nyarán a tizennégynapos szakariai csata után hangzott el a büszke hadparancs : «Katonák előre! Cél a Földközi tenger!» és ugyancsak a hadsereg mérte a döntő csapást a török földön uralkodó iszlám teokráciára is. Az ankarai nagy nemzetgyűlés előzte a szultánt, megszüntette a kalifátust, feloszlatta a dervis- és szerzetesrendeket, a turbán helyett bevezette a jelképes kalapviseletet, a háremeket feloszlatták, erőteljes nyelvújítás indult meg és felhangzott a jelszó : «Helyet a törököknek!». Kemál bevezette a Gergely-naptárt éppúgy, mint a házasság előtti kötelező orvosi vizsgálatot. Soha még nem látott lakosságcserét hajtott végre : 750,000 görögországi törököt telepített vissza az országba és kiutasított ugyanakkor 1.400,000 görögöt, örményt és bolgárt. Egyetlen kisebbségként 1.200,000 kurd maradt meg az országban. Harcot hirdetett a basmuallim, a nemzet főtanítómestere, a 95 százalékos analfabétizmus ellen, bevezette a latin ábc-t és 8000 kilométeres vasúthálózatot épített. Iparfejlesztés, természeti kincsek feltárása, ötéves tervek, autarchiás tervgazdálkodás hosszúlejáratú orosz kölcsön segítségével, a 80 százalékban földműves lakosság támogatása hitelszövetkezetekkel, mezőgazdasági gépakciókkal, agrárfőiskolákkal, — mindez széles skálában ott szerepelt a kemáli munkaprogrammban.

A mai Törökország — leszámítva a Marica folyó és a Bosporus közti 28,000 négyzetkilométeres európai részt — Kis-Ázsiában terül el. Az ország a régi szultáni birodalom egyharmadrészére csökkent s az 1923 július 24-i lausannei békében lemondott Irakról, Palesztináról, Szíriáról és Arábiáról. Az anatóliai Törökország földrajzilag a belsőázsiai magasfennsík kisebbített tükörképe. A Taurusz és Antitaurusz karsztos hegyláncai, kialudt vulkánkúpjai, sósvízű tavak, kevés folyóvíz — ez a geográfiai színtere a mai török életnek, — 18 millió ember 763,000 négyzetkilométeres élettere, amelyből csak 6 százalék a mezőgazdaságilag művelhető terület, 9 százalék erdőbirtok, a többi sivár sztyepp, puszta kőrengeteg.

Két évtized munkája sokat végzett : a hegyek ölén feltárt lelőhelyeken nemcsak ezüstöt, ólmot és ónt, nemcsak vasat, szenet és lignitet bányásznak, hanem kincset érő hadianyagot: rezet, krómot és mangánt is termelnek ; a fennsíkokon, így elsősorban, a kóniai platón tökéletesen megoldott öntözési módszerekkel virágzó gabonatermelést, sőt gyapotkultúrát honosítottak meg. Az évszázadok óta parlagon hevert földek új életre támadtak a barnára égett középanatóliai hegyek közt s a mélytónusú kék égen úszó fehér felhők alatt hajladozó jegenyesorok szegélyezik a gazdaságokat és illatos füvek forró lehellete száll a völgyek sötét erdei fölött, a fekete sátrakban táborozó türkmén családok tanyái fölött az örök hóval fedett, kristályosan szikrázó hegycsúcsok felé.

Törökország leggazdagabb része az Adánai síkság, Bácska-gazdagságú búzatábláival. A régi szeldzsuk művészet székhelyén, Kaizeriben már bontócsákánynak esett áldozatul a híres ősi bazár, új üzletváros «sachlich» házsorai emelkednek a Cumhuryet Meidani mentén és füstölgő gyárkémények hirdetik a nagy török iparváros fejlődését. Yenice mellett Tarsus (Szent Pál egykori búvóhelye) a gyapotföldek középpontja s a 600

Keletanatóliai táj.

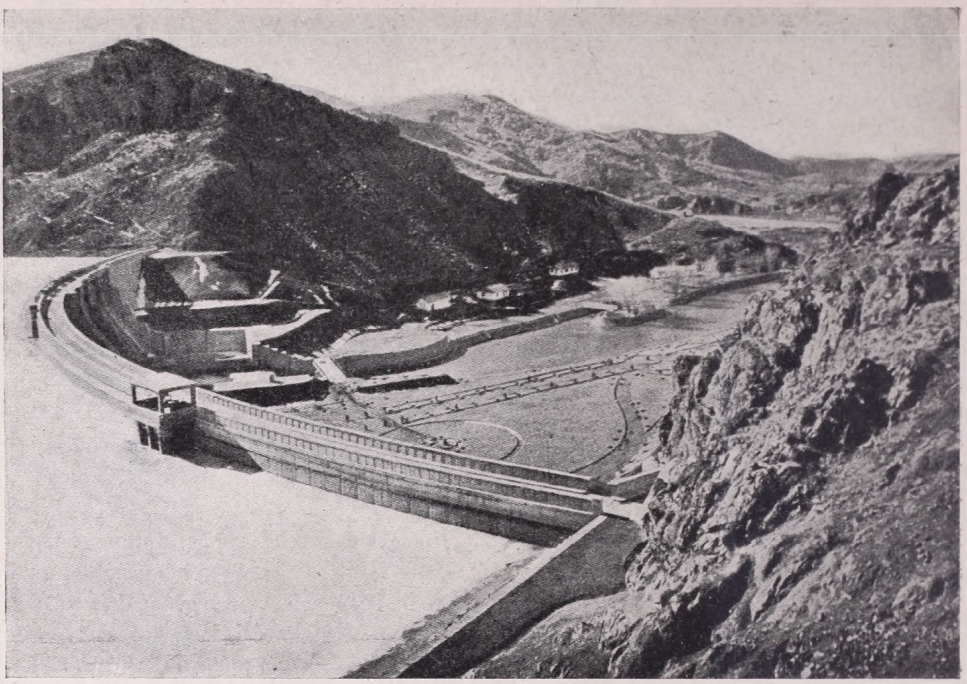

A çubuki vízduzzasztómű.

év óta özbég törzsek lakta város közelében a török föld egyik legtüneményesebb földrajzi látványossága az ortahisszári homokkősziklák panorámája. Sötétbíbor, okker, szürke és püspöklila sziklaformációk fantasztikus Hold-tájképén ugrásra készülő őslényeket, csuklyás összeesküvők titkos tanácskozását ábrázolják a varázslatos formagazdagságban kibontakozó homokkő-profilok az ámuló utas szemei elé.

Középanatóliában forró és száraz a nyár, hideg és havas a tél. Északon 5710 méterre szökik az Agir dag csúcsa, a déli tartományok szubtrópikus éghajlatában banán és datolya, narancs és füge terem, a Fekete tenger partján dohánykultúrák váltakoznak fakózöld mogyoróerdőkkel s míg a sós sztyeppeken csak birkanyájak legelnek, a Gazi Antep fennsíkján dúsan terem a szőlő és pisztácia.

A lakosság húsz százaléka él csak a városokban. Törökország legnagyobb városa a 800,000 lakosú Istanbul, s alig haladja meg a százezres lakosságot az Anatólia szívében, a Csibuk folyó partján épült Ankara. A fővárossá kinevezett régi község már szinte nyomtalanul eltűnt és helyet adott egy nagy építőakarat új alkotásainak. Timur ősi citadellájának romjai, a Várhegyen emelkedő szürkés-vörös porfirtömbök falai, a hajóorr-alakú bástyafokok csodálkozva figyelik a sztyeppen támadt új életet, a kormányépületek, szobrok, autóbuszok, stadionok, villanegyedek amerikai ütemben épült városát. Elsőnek a Szovjet épített magának 1926-ban követségi palotát. Magyarország ankarai követsége 1931-ben épült egy toszkánai kis palota stílusában.

Az izmiri felszabadulásemléken egy török asszony lobogtatja kezében a kemáli zászlót s az izmiri füge és szárított szőlő kiviteli értéke aranyvalutát jelentett — békében — Törökország számára. A modern török fontosabbnak is tartja Ephesus, Pergamon és Trója ásatásainál a zonguldaki kikötő feketetengeri forgalmát s a regényes Pamuk

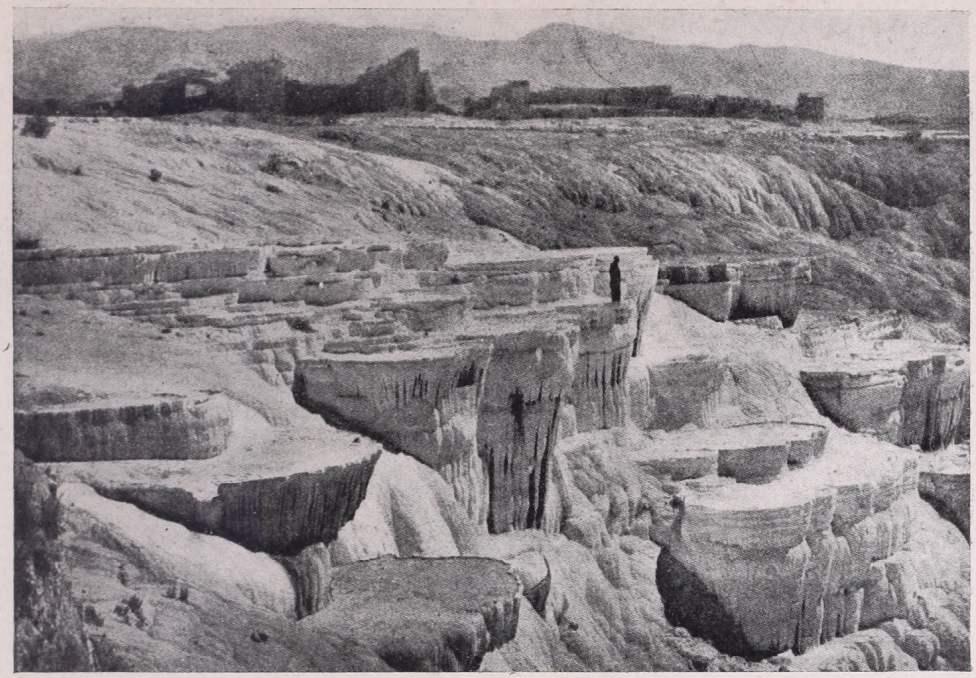

A pamukkalei mészkőterraszok.

Kale (pamutpalota) hófehér mészkőterraszai helyett inkább lelkesedik a cubuki vízduzzasztógát műszaki teljesítményeiért. A negyven millió török font költséggel épített hatalmas technikai alkotás harminc millió köbméter vizet tárol és nemcsak a főváros vízellátását szolgáltatja, hanem a középanatóliai mezőgazdasági öntözőművek egész sorozatát is táplálja.

Fantasztikus bőségben öleli fel a török nép az úttörő nemzeti munka feladatait: számára életvonalat jelentő vasútvonalakat épít s már megkétszerezte a köztársaság alakulásakor, 1923-ban átvett 4085 kilométeres vasúti hálózatot, — bombavető pilótakisasszonyokat nevel és őrzi az ősi karagöz-bábjáték hagyományait, — bravuros betonviaduktokat feszít szakadékok fölé, de ugyanakkor gondosan ápolja a kiutahiai fajánsz kézművesipar művészi szellemét, — Atatürk mintafarmjának yoghurtját és az artakiöi mecset mesehangulatát egyformán művészi plakátok hirdetik. Állami feladat a cukoripar autarchiás célzatú kiépítése, a drámai színészoktatás, a gyermekhalálozás leküzdése, fogolyvadász klubok alakítása, a daktiloszkópia bevezetése, az uludzsi síparadicsom idegenforgalmi hírverése. Az ősi Eufrátes-vidéken taláros női bírák ítélkeznek büntetőügyekben az olasz büntetőtörvénykönyv alapján szerkesztett új török kódex paragrafusai szerint. Ötéves tervek építenek telepesfalvakat a tráciai visszavándorlóknak, az anyaországhoz visszatért Hatay (az alexandrettei szandzsák), a Kaukázus felé irányuló török nemzeti törekvések, a kurd kisebbség vissza-visszatérő lázongásai éppúgy szerepelnek a nemzeti élet problémái között, mint a karavánszerájok féregmentesítése, az alkahöyüki szfinksz-kapu körüli ásatások vagy a drinápolyi várvédelmi rendszer, a Kirk Lal Elinél épült új, modern erődvonal kiépítése egy esetleges ellenséges nyugati támadó ellen . . .

STOCKHOLM

Irta WALLNER ERNŐ dr.

Stockholm már alaprajzában is eltér a közép- vagy déleurópai rokonvárosok ismerős jellegétől. Kikötőváros anélkül, hogy megtalálnók a rakodópartok szokott füstös, piszkos, lármás képét. Ott épült, ahol a Mälaren tó lefolyást talált a tengerhez. De ugyancsak bajos a Strömmen irányát megállapítani. A város legrégibb része egy szigeten annyira elkülönült a később épült városrésztől, hogy kevés hatása volt azok szabályozására. Egy városban sem kellett annyiszor elővennem a térképet, mint itt, és nem emlékszem, hol történt meg még velem, hogy ugyanabban a városnegyedben kétszer is éppen az ellenkező irányba kerültem, mint ahogy hittem és akartam.

A város alapjellemvonása a részekre tagoltság. Egymással lazán összefüggő, külső és belső jellegükben egyaránt elütő városrészekre bukkanunk. Közös tényezőjük : a víz, összekapcsolja, de egyszersmind el is választja őket egymástól. Ez teszi hangulatossá a város képét, ennek köszönheti legszebb részleteit, s ez szabja meg fejlődésének irányvonalát. Stockholm azok közé a városok közé tartozik, ahol a rakparton utasra váró vízitaxinak is szerep jut.

Akárhonnan érkezzék valaki a városba, már útközben észreveszi, hogy a víznek és a szárazföldnek sajátságos szövevényébe került. Égbenyúló csúcsokat nem lát, vonatja nem fut órák hosszat tágas vagy mély völgyben, és nem kíséri kanyargó folyó sem. Úgy érzi, mintha magasan járna, pedig alig néhány méternyire van a tenger szintje fölött, igaz viszont annál közelebb az északi sarkkörhöz. A fenyvesek, sziklás lejtők, minduntalan felcsillanó öblök, tavak láttán azon tünődik, hogyan változik meg majd a tájkép, ha egy háromnegyedmilliós főváros közelébe ér. Annál nagyobb a meglepetése, mert átmenet nélkül, bájos tájképi keretben hirtelen tárul eléje egy minden ízében modern nagyváros. Az ellentét a környék és a város között azonban nem bántó. Inkább sikeresen egészíti ki egymást abban a törekvésben, hogy a lakosságnak minél szebb és egészségesebb életmódot biztosítson. S valóban, a sok kedvező körülmény szerencsés találkozása révén a stockholmiak életszínvonala Európában a legmagasabban állók közé tartozik.

Stockholm fejlődésének alapját kedvező földrajzi helyzete vetette meg. Természetes útvonalak kereszteződése mindenütt kereskedelmi középpontok keletkezésére vezet. A város ugyan a Skandináv félsziget peremén fekszik, de helyzete csak látszólagosan peremszéli. Ha a balti pajzsot vagy teknőt mint nagy földrajzi tájegységet nézzük, úgy fekvése inkább központinak mondható. A Botteni öböl déli, a Finn öböl nyugati kijárójánál a Rigai öböllel szemben utolsó állomás a Keleti tenger ágakra bomlása előtt. A Finn öböl tengelyének folytatásában a Mälaren tó mentén a középsvéd nagy törésvonalak nyitnak utat a félsziget belsejébe. A 120 km hosszú tó az ország szélességének harmadát foglalja el s ezzel a tengerparthoz szorítja az észak-déli szárazföldi utat. Így ragadta magához Stockholm a félsziget keleti felének forgalmát, s ezért sikerült mindjobban kiépítenie kapcsolatait a balti hajózással.

Az első településket a hely kiválasztásában s méginkább a telep továbbfejlesztésében bizonyára a középkori szempontok vezették. Így került az ősi városmag az egyik alkalmas, nem nagyon meredekfalú szigetre : a mai Stadenre. Sziget-jellegét a város azóta ugyan részben elvesztette, de nevében megtartotta (Holmen-sziget). A hidakon több irányból is megközelíthető Staden a hozzásímuló kisebb Ridderholmen és Helgeandsholmen szigetekkel együtt, multjának megfelelően ma is kiváltságos helyzetet foglal el a városrészek között. Ezt főként központi fekvésének és a hajók részére korán kiépített jó rakpartjainak köszönheti. Ezenkívül történelmi szerepe során ide került a politikai élet központja is. Ezért a központi szigetek minden kicsinységük ellenére is háromféle köntöst öltöttek. Mind a három könnyen felismerhető és szemügyre vételük megéri a ráfordított időt.

A paloták korántsem hivalkodók, nemes, klasszikus egyszerű vonalaik a valódinál nagyobb multat sejtetnek. A nyugat- vagy déleurópai hasonló épületekhez viszonyítva azonban fiatalok, hiszen az alapépítményektől eltekintve, mindössze két-háromszáz

évesek. Stockholm nem a fényes nagymultú paloták városa, mint Velence. A királyi palota négyszögű tömbje, vagy az ország nagyjait őrző Riddarholmen templom tornya ugyan messzire látszanak, de korántsem keltenek lenyűgöző hatást s nem késztetnek áhítatos csodálatra. Ez a köntös nem ragyog, mintha ezzel is közel akarna maradni a társadalmi egyensúlyozottság valóságához. A királyi palota homlokzata még kibontakozhatott a part mentén, de a svéd pantheont már keresni kell. Nem is kapott királyaik legnagyobbjának, Gusztáv Adolfnak egyszerű, márvány síremléke olyan keretet, mint amilyent déli, kéklő ég alatt bizonyára kapott volna. Zeg-zugos utcákon jutunk fel a magasan fekvő nagytemplomhoz, ahol egyik nagy reformátoruk szobra hirdeti, hogy a svéd nép egészében protestáns. A közeli Stortorget — nagy piactér — nagysága azonban csak viszonylagos, mert sem hosszában, sem széltében nem ér el 70 m-t sem. A barokk homlokzatok és kapuk is figyelmeztetői e városrész elkülönülésének.

Más a kikötő köntöse. A felszín itt nem a hollandi típusú, hanem inkább a lejtős kikötőnegyedeket juttatja eszünkbe. Az Österläng- és Vesterläng-gatan a parttal párhuzamosan futó hosszú utcák. Üzleteiket a kikötő szegényebb rétegéhez mérték, s nem egyszerű kirakatokkal pompázók. Járda nélküli szűk sikátorok — brink és gränd — nyílnak belőlük s vezetnek le a partra. Staden az egyedüli városrész, ahol ha nem is mindig patinás külsőt, de legalább megőrzött régi alaprajzot találunk, s itt a térszín hatását nem ölte ki a multon kegyetlenül átgázoló mérnöki szabályozás. A víz és a kemény sziklatalaj nehezen lefaragható lejtőivel parancsolóan szabták meg a városképet. Nagyritkán egy pirostéglás ház lépcsős csúcsfala a hanzavárosok építkezésének hatását tükrözi vissza. Van tehát mégis ennek a negyednek érintetlensége, ahol a hangulat a régmultba ringat. Akkor a foglalkozás itt is nagyobb különbséget jelentett, mint ma. Legalább ez járt eszemben, amikor a Skomakaregatanon — a cipészek utcáján — jártam. Lehet, hogy közegészségügyi szempontok miatt itt is hamarosan munkába kezd a bontó csákány, de, azt hiszem, nem egy öreg stockholmi sajnálja majd eltűnését.

Az igen élénk átmenő forgalom két oldalról öleli át Stadent. Keleti részén — a Skeppsbron — házsorok és víz között változatos és élénk a kép. A parthoz símuló kisebb

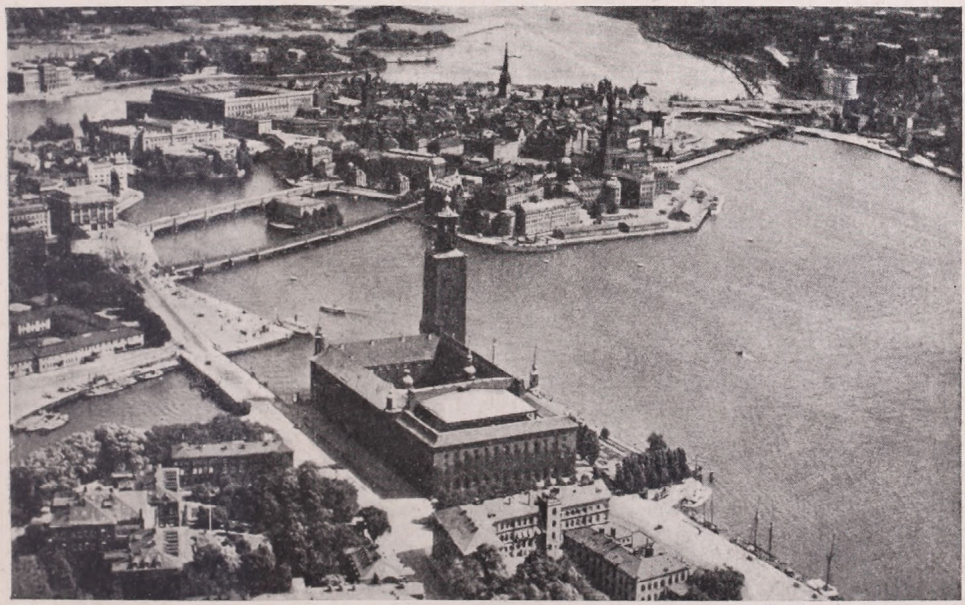

Stockholm városmagja a Staden sziget. Balról a királyi palota négyszögű tömbje és a parlament. Előtérben a városháza jellegzetes saroktornyával. Jobbról a Södermalm városnegyed kis része, háttérben sérszigetek.

Stockholm központi része esti fényben. Az áttört tornyú Riddarholmen templom a svéd pantheon. Háttérben a meredek partú Södermalm rész.

tengeri hajókon túl ott látjuk az öbölben a nagyobb óceánjárókat, köztük a sohasem hiányzó kirándulóhajókat. A nyugati rakpart a Mäleren tó irányában fekszik s ez a város élelmiszerpiaca. Stockholm élelmezését elsősorban a nyugati tóvidék mezőgazdasága látja el és ha a halászat jelentősége csökkent is, a halpiac élénk. A Mälaren tó és Keleti tenger vize itt két zsilipen át érintkezik. Ma alig lehet rájuk találni, mert fölöttük és előttük a zsúfolódó forgalom szabályozására egy világvárosba is beillő tökéletes út- és térrendezést hajtottak végre. Slussen (zsilip) kettős hídján 1938-ban egy napon 48,000 áthaladó járművet számláltak meg. A városban minden 22 lakosra jut egy gépkocsi (Budapesten 72-re) s ötnapi ottlétem alatt a tejeskocsiba fogott két lovon kívül egyetlenegyet sem láttam, még a külvárosokban sem. A német birodalmi gépkocsi-utak keresztezéseinél alkalmazott elvhez hasonlóan természetesen itt is az volt a cél, hogy bármely irányból jöve, minden utat szintben történő keresztezés nélkül lehessen elérni. Ehhez még hozzá kellett illeszteni a tengerparthoz vezető helyivasút pályaudvarát. A feladatot a szűk területen kanyarodókkal, áthidalásokkal, lejtős feljárókkal pompásan oldották meg.

A Karls Johan torg már a modern Stockholmhoz tartozik, köntöse vadonat új. Annyira érdekes és a környezettel együtt annyira vonzóképű, hogy érdemes felmenni a déli part valamelyik közelben levő magasabb pontjára. Stockholm bővelkedik a szép kilátóhelyekben, de egy sem közelíthető meg olyan könnyen, mint az a hét emeletes terrasz, amelyre pillanatok alatt felvisz a felvonó. Egyet azonban nem tudtam eldönteni, mikor szebb a kilátás, este, amikor a parti lámpák fűzérsora a neonfények színpompájával versenyre kelve ragyog a víz tükrén, vagy nappal, amikor a szigeten hullámzó forgalom elvész az északi városrész háztengerében és a sziklás, erdős, távolabbi szigetek hívogatóan intenek? Aki teheti, ne sajnálja rá az idejét két alkalommal sem. Legalább Södermalmnak, a déli városrésznek is szentelhet egy rövid sétát.

Külseje alig árulja el, hogy elsősorban munkásnegyed. Tünedező régi faházai helyett mindenfelé új bérpaloták tornyosodnak. Külsejük elárulja, hogy alig egy-két évtizede épülhettek. Több helyen még nem takarja ház a csupasz sziklákat és jól lehet látni a felkapaszkodó út mély bevágását. A södermalmi part törésvonal, amelynek mentén átlag 25 m-el magasabbra került a déli városrész. A függőleges sziklafal most is kisötétlik helyenkint még, és két oldalra tereli az utakat. Az egyenesen délnek tartó villamosvasút emiatt hosszú alagútba búvik. Hatvan évvel ezelőtt Södermalm jórésze alig volt jármű-

vel megközelíthető, nem csoda, ha a gyalogosan közlekedő munkások lakónegyede lett. Ma már sziget, mert a keskeny földszorost átvágták és közvetlen víziutat teremtettek a mindjobban szaporodó ipartelepekhez. A város területe messze elnyúlik s a szigetek mögött és között húzódó víziutak tették lehetővé, hogy Stockholm az ország első ipari és kikötő városává fejlődjék, anélkül, hogy ez szépségét rontaná. Nem kellett semmit egy partra összezsúfolni, mint Göteborgban, vagy zajossá, barátságtalanná tenni a központhoz közel fekvő részeket, mint Köbenhavnban. Stockholm kikötője messze az északi városrészen túl terül el s jókora az út odáig. Forgalmának nagyságára jellemző, hogy az ország bevitelének egyharmada itt kerül szárazföldre. A kiépített rakodók hossza meghaladja a 25 km-t s ezzel Köbenhavn után Észak-Európában első helyre került.

Keletnek, tehát a tenger felé irányuló hajózás, megakadályozza hídépítéssel a déli és északi part állandó összeköttetését, de a Mälaren tó felé ennek mi sem áll útjában. Két merész betonívvel magasan vezet át a Västerbro Södermalmból Kungsholmenre, az északi város nyugati felébe.

Már csak a pompás kilátás miatt is érdemes a hídon végigmenni. Több zöldet és több újat látni róla, mint a város tornyairól. Új sokemeletes, erkélyes bérház a közelben, kisebb kertes lakóháztelepek távolabb, és a híd tövében a közbeékelődő kis Längholmen sziget sziklapartján vígan sétálgató fürdőzők. A város zaja még akkor sem hallatszana el idáig, ha Stockholm történetesen nem tartozna a csendes városok közé. Ez a zajtalanság egyébként északon megszokott jelenség.

Olyan sok az új ház Kungsholmenen, de mindenütt másutt is, hogy önkéntelenül megragadja az ember figyelmét. Hát még ha megtudja, hogy a város 225,000 lakásából 125,000-et az utolsó két évtizedben építettek. A lélekszám növekedése erre egyedül nem adhat kielégítő magyarázatot. A beözönlők rendszerint szegényen kezdik és így aligha ők az okai, hogy a stockholmi lakások fele fürdőszobás, kétharmada pedig központi fűtéssel ellátott. Ez bizony inkább a világháborúban az angolok, később más fegyverkező nemzet fokozott vásárlásának köszönhető. Stockholm a XX. századbeli svéd kivitel virágzásának minden áldását és előnyét kihasználhatta. Min-

Stockholm üzleti főutcája a Kungsgatan, a jellegzetes felhőkarcoló tornyokkal. Az áthidalás egy ózon vonuló keresztutca, amely e főutca szintleszállítása következtében vált szükségessé.

denki gazdagodott itt, amikor Európa más része szegényedett. Katonai kiadások terhe nélkül, a biztosított béke árnyékában a szociális gondoskodás és jólét olyan magas fokot ért el, hogy még tájalkotó elemnek is szembeötlik. Egész utcasorok öltöztek új ruhába, tervszerűen keletkeztek kislakás-telepek, 30,000 lakos részére építettek új negyedet, elsőrendű úthálózat létesült stb. Lehetetlen észre nem vennünk ebben a gyors fejlődésben az irányítást. Szabványosított házalakok jelennek meg tömegével, ami viszont tekintélyes költségmegtakarítást jelent. Az amerikai ízű gondolkodást és a gyakorlatias külső alakot minden túlhajtás nélkül igen szerencsésen alkalmazták. Az egyhangúságot enyhíti a megtartott természetes környezet, a sok fa, a kiegyenlítetlen sziklás felszín. Az ipari külvárosokban úgy vegyülnek a régi stílustalan házak és modern kényelmes otthonok, mint amilyen bájosan keverednek utcáin a kartonruhás vagy nadrágban kerékpározó lányok. Olyan átkulturáltság jellemzi a város környékét anélkül, hogy az eredeti köntösből kivetkőzött volna, aminőt kevés helyen találunk. Csak a gazdag polgárság engedhet meg magának ilyent, s a stockholmiak azok, hiszen minden harmadik lakosnak van telefonja (Budapesten csak minden 17-iknek) és a napszámbér 8—9 svéd korona (ma kb. 10—11 P) körül jár.

Egy város földrajzi képét elsősorban térbeli kiterjedése és a tájba történő illeszkedése szabja meg, de éppen az utóbbit befolyásolja az emberi együttélésből eredő jó vagy rossz gazdasági helyzet. Stockholm nemcsak mindenütt mutatja, de akarja is mutatni, hogy megvan a módja és hozzáértése a természetadta szép keret ízléssel való kitöltésére. Jártam, néztem az új részeket, a játszótereket a házak között és a házak előtt, a nagy parkokat s végül a sok szépség árnyoldalát is megláttam. Hiányzott az olasz s újabban a német utcák vidám gyermekraja. Hogy talán nem visítoznának annyira, az valószínű, de játékos futkosásuk hiánya egyenesen megdöbbentő. Maguk a stockholmiak is tisztában vannak lakosságuk elöregedésével, hiszen számításuk szerint 20 év mulva a 65 éven felüleik száma meghaladja majd a lakosság 10%-át. Itt már nem arról van szó: van-e joga a férjes asszonynak önálló keresetre, hanem arról, hogy mi módon biztosítható a kereső nő számára a férjhezmenetel és a gyermekáldás. Nem lehet szemethúnyni az előtt sem, hogy a születések 15%-a törvénytelen.

Városrészlet Stockholmból. A svéd főváros felerészben új házakból áll s a városkép helyenként szokatlanul újszerű.

Részlet a Stockholmtól keletre fekvő sziklás partvidékről. Az erdős sérszigeteken a város közelében nyaralók épültek.

Aki csak Baedeker-szerű útikönyvvel a kezében járja a várost, nem veszi észre, hogy hány nehéz kérdés sötétíti el a jövőt. Nem lát mást, mint szokatlanul jól öltözött embereket, ragyogó utcákat. Nem hiába nevezik Stockholmot észak Párisának. Kirakatai, az esti fény a mi fogalmaink szerint ugyancsak nem 6 milliós népre szabottak. Hiányoznak az utca képéből a koldusok vagy olyanok, akikről lerí a szegénység s nem teszi színessé azt ebben a békés országban az egyenruha. Egyébként a modern city minden jellegét megtaláljuk Norrmalmban. Míg Stadentől délre a Södermalm hirtelen fallal emelkedik, addig északra Normalm utcái enyhén lejtősek. Ezért elsősorban erre terjedt a város, itt kezdték feltölteni a partokat s ezek majdnem egykorúak Stadennel. Norrmalm utcáinak észak-déli főirányát a XVII. század nagy városszabályozása jelölte ki. Négyszögeivel teljesen amerikai jellegű. Korábbi térképeken még jól látszik, hogy menynyire a felszín adta meg ehhez az alapot. A főtengely az az észak-déli gleccser-rakta ózvonulat, amelyet ma nagyjában Gusztáv Adolf tér — Kungstornen — Observatorium jelölnek. A sűrűn beépített, agyonszabályozott területen az egykori ózt ma már nehéz felismerni, de a szintkülönbségek nem tűntek el egészen.

Az állomás felől a Klarabergsgatanon és Hamngatanon át, az esténként pompásan kivilágított, különösen élénk Kungsträdgården felé igyekvő embernek egy észrevehető púpot kell megmásznia. Ezt az előkelő Kungsgatan bevágással kerülte el s ezért egyik keresztutcája 15 méter magas hídon vezet át felette, még északabbra pedig a Tunnelgatan neve mutatja a megoldás más módját. A cityképződés legvilágosabb jeleként Norrmalm déli részében a lakosság a századforduló óta felére csökkent. Eltűnt itt úgyszólván minden, ami régi. Hiányoznak a meghitt zúgok, ormótlan betontömbök uralkodnak mindenfelé. A nagy, szép parkok is messzebbre kerültek, csak a templomokat körülvevő temetőket kímélték meg. Stadent kivéve, Stockholmnak városrészei csak újak vagy legújabbak. A Kungsgatan két 16 emeletes felhőkarcolója ennek a városrésznek messze ellátszó jelképe.

Még egy jellegzetes helye van a városnak, amit idegen nem kerülhet el s ez a Skansen sziget. Mulatóhely és múzeum egyszerre. Népszerűsége óriási. Állatkert, tömeg-

szórakozóhelyek, zenés vendéglők mellett húzódnak meg a messze északról szállított eredeti gyeptetős faházak, szélmalmok, templomok. Tarka összevisszaságban van itt a modern, az eredeti a népivel együtt, s hirtelen nem tudja az ember, mi benne a hírverés s mi az igazi érték. A bemutatott népies táncok, az árnyas, csendes utak mentén sorakozó emlékek egy pillanatra elhitetik velünk, hogy messze járunk századunk minden népies sajátságot azonos mázzal befedő civilizációjától. De csak egy pillanatra. Aztán lerve Skansen sziklahátáról, láthatjuk a népszokások, táncok bemutatóit más modorban, kirívóan. Hiába, Skansen, ha mindjárt igen sikerülten is, mégis csak utánzat.

A Stockholmban megforduló évente százezernél több túrista megbámulja a városháza velencei stílusra emlékeztető palotáját, aranyozott tetejű saroktornyával. Jobb és szembetűnőbb helyet a város közepén aligha találhattak volna számára. Talán kissé kérkedőn áll ott hatalmas homlokzata alatt nyitott oszlopcsarnokával, de az is bizonyos, hogy nemes vonalaival egy északi nép polgárságának öntudatos erejét és jövőbe vetett bizalmát hirdeti.

Stockholm képe hiányos a környéke nélkül. A tenger felől érkezők sokasága először a jégkoptatta szigetvilág — a sérek — csodálatos labirintusában gyönyörködhet. A városnak ez egyik legkedveltebb kiránduló vidéke. A regényesen sokarcú tájnak láttán kevesen gondolnak arra, hogy jelentősége elsősorban sztratégiai. Alig veszik észre, hogy erődök között járnak. Nem is csoda, mert figyelmüket leköti a minduntalan változó kép. A külső sziklákon a tenger és szél minden növényzetet lepusztít, de védettebb helyen a csupaszon vízbe bukó, domború lejtőkön már szép erdőket látni. Még beljebb nyaralók jelzik a főváros közelségét. A víziút hol széles, hol keskeny s úgy kanyarog, hogy végén már senki sem tudja, merre van voltaképpen a nyílt tenger. Apró fehér hajók siklanak el a nagyobb tengerjárók mellett, tele a fürdőkbe igyekvőkkel. Alig győzik a forgalmat s ezért Saltsjőbaden előkelő fürdőszállóihoz már villamosvasút is vezet.

Ipartelepek bukkannak fel az erdő zöldjében, gondozott kertektől övezve, olyan környezetben, amilyeneket nálunk csak az újabb dunántúli gyártelepekkel kapcsolatban láthatnak. Szerencse, hogy a jég mélyre vágta itt a vizek útját s így a térszín lassú emelkedése nem jelent még közvetlen veszélyt. Pedig ez évi átlagos 1 cm-es emelkedés nem egészen jelentéktelen.

A városnak nemcsak a tenger felé tekintő része gazdag tájképi szépségekben, éppen ilyen északnak a sok kis tó vidéke, vagy nyugatra a Mälaren tó partja. Ezek a helyek már sokkal olcsóbbak. Ingyen vagy legfeljebb személyenként egy hónapra egy koronáért tanyázhat sátrában itt a városi ember. Se szeri, se száma a sok sátortábornak, mert minden svéd dolgozónak legalább kétheti fizetéses szabadságra van joga és ezt az időt rendszerint kint tölti a szabadban.

Nem tudom, mennyiben felel meg a valóságnak, de egyik svéd kartársam mondotta, hogy a téli és nyári sportoknak, tornának felkarolása és terjedése a békés jólétből fakadt. Hízni kezdtek az emberek a jómódtól, s ennek keresték az ellenszerét. Az ellenszert az idő rövidsége miatt nem tanulmányozhattam, de úgyis ismerik világszerte; a terített asztallal annál gyakrabban találkoztam. Szépségéről, gazdagságáról, a legegyszerűbb helyen is elragadóan ízléses voltáról külön fejezetben kellene beszámolni. Aki azt hiszi, hogy kövér termőföldön a nép jobban él, mint kemény sziklán, erdők között, az itt éppen az ellenkezőjét látja. A világot átfogó gazdasági összeköttetések erejének és a szociális megértésből fakadó haladásnak nagy tanulsága ez.

IRODALOM

Gróf Széchenyi Zsigmond: *Nŭhar! Indiai vadásznapló.* (II. kötet). 382 lap. 71 képpel, 1 térképpel. Budapest. Dr. Vajna és Bokor. 1941.

A Földgömb 1941 februári számában ismertettük Széchenyi Zsigmond Năharjának első kötetét. Előttünk fekvő második kötete — nem hiába, hogy közvetlen folytatása az elsőnek (7—12. fejezet) — ugyanazokkal az erényekkel ékes, mint amaz. A szerző éppoly kitűnő vadász, mint amily kitűnő megfigyelő és elbeszélő. Tanuskodtak erről már amerikai és afrikai vadásznaplói. Ezek közül egyik-másik angolul (sőt hollandi nyelven) is megjelent, bizonyságául annak, hogy honfitársunknak a legnagyobb utazó nemzet számára is van mondanivalója.

Az indiai vadásznapló második (befejező) kötetének fejezetcímei is jellemzők utazónk eredeti szemléletére, színes képzeletére: Hófehér Bhopal. — Káprázatos Bikanir. — Halhatatlan Delhi. — Őserdős Mysore. — Kedvünkrevaló Bhadravati. — Szavatartó Bhopal.

Széchenyi Zsigmond vadásznaplója első kötetében megígérte, hogy a következő kötetben bővebben ír majd vadászélményeiről. Ígéretét — amely minket nemvadász olvasóit szinte meghökkentett — bőkezűen beváltotta. Sietek megvallani, hogy soha nem vadásztam és tigrist csak az állatkertben láttam. Így nem csoda, hogy kritikushoz illő gyanakvással fogtam hozzá a vaskos kötetek olvasásához. És mi történt? Tartozom az igazságnak azzal, hogy meggyőnjam: Széchenyi Zsigmond vadásznaplója mindvégig lekötötte érdeklődésemet. Gyanakvásom eloszlott, gyönyörködésem fokozódott. Olyan szemléltető, annyira érdekes, közvetlen és mulatságos ez a könyv, hogy elveim ellenére még a kiontott rengeteg vért is meg kellett bocsátanom a szenvedélyes vadásznak.

Elvégre Széchenyi vadászni ment Indiába. Nem kívánhatom tőle, hogy az én kedvemért megkegyelmezzen a puskacsöve elé vetődő «nemes» vadnak. Nem kívánhatom, de ő mégis megtette néhányszor!

A *Nŭhar* tehát vadászati munka. Meg kellene elégednünk vele, ha írója semmi mást nem adna benne, «mi lényege». Annál nagyobb örömmel fedezzük föl könyvében a kitűnő szemű világjáró *emberi* élményeit. Nem remélt ráadásként kapjuk a békés megfigyeléseket az indiai életről, vasúti utazásról, maharádzsákról, koldusokról, kígyóbűvölőkről, szádhukról, fakirokról és egyéb csodákról és csodabogarakról. És mindezt a sok tarkabarkaságot, leírást, jellemzést, kavargó eseményt átlengi utazónk soha el nem apadó derült humora. Ez a derű és közvetlenség Széchenyi Zsigmond útirajzának legfőbb érdeme és értéke. Ezzel teljesedik igazi útleírássá a *Nŭhar*, jóllehet ez a cím — a tigris indiai neve — pusztán vadászati műre készít elő. *Halász Gyula.*

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Az 1939. évi Szovjetorosz népszámlálás. Az utolsó orosz népszámlálás (1926) óta eltelt több mint 12 esztendő alatt a Szovjetúnió igen nagyjelentőségű gazdasági átalakuláson ment át, hiszen a Sztalin-féle ötéves terv csak 1928-ban kezdődött. A gazdasági átalakulás természetesen kihatott az élet minden terére. Legfeltűnőbb a városi lakosság megduzzadása, ami a gyorsított iparosodás velejárója. A városi lakosság a Szovjetunióban 112 és fél %-kal emelkedett e 12 év alatt, de az egyes társországokban a növekedés még nagyobb volt. Örményországban p. o. 204 %-os. 1926-ban az összes lakosság kereken 147 millióra rúgott, 1939-ben 170 és fél millióra. A szaporodás tehát közel 16 százalékos.

1926-ban az összes lakosságnak mindössze 18 %-a volt városlakó, 1939-ben már 33 %-a. Érdekes a két főváros lakosságának rohamos emelkedése is:

A városok lakossága	Moszkva
1910-ben	1.481,300 lélek
1917-ben (?)	1.701,200 «
1920-ban	952,000 «
1923-ban	1.542,900 «
1926-ban	2.029,000 «
1939-ben	4.137,000 «

A városok lakossága	Leningrád (Szentpétervár)
1910-ben	1.861,100 lélek
1917-ben (?)	2.165,000 «
1920-ban	722,200 «
1923-ban	1.071,100 «
1926-ban	1.690,000 «
1939-ben	3.191,000 «

A városi lakosság megduzzadásának egyik oka az igen magas természetes szaporodás is. Moszkvában 1938-ban 1000 lakosra 28·5 újszülött jutott. Ez a szám az európai és amerikai városok arányszámának kétszerese. A fontosabbik ok a soha nem látott méretű belső vándorlás. Az ötéves gazdasági tervvel kapcsolatban 18·5 millió ember hagyta el falusi lakhelyét s költözött át az iparosodó városokba. A harmadik ok, hogy igen sok községet városi rangra emelt a szovjet közigazgatás s ilyenmódon 5·8 millióval szaporodott a városi lakosság lélekszáma.

A nagy belső vándorlást a falusi lakosság nagy természetes szaporodása sem egyenlíthette ki. A falusi lakosság kereken 5 százalékkal esett vissza 12 év alatt.

A városok között a legrohamosabban Gorkij (Nyizsnij Novgorod) duzzadt meg. 1926-ban 222 ezerről 1939-ben 644 ezerre nőtt, tehát megháromszorozódott. Ebben a városban alapították az új autó és traktorgyárakat. A régi Tver (ma Kalinyin) lakossága is kétszerese a 12 év előttinek, széles környékén azonban a falusi lakosság fogyása 8%. A szmolenszki oblaszt falusi lakosságának fogyása 11%, a kurszki oblaszté 10%, a rjazani oblasztban pedig 9%. A legnagyobb veszteség a pjenzai oblasztot érte, ahol 18%-os a falusi lakosság apadása.

A tipusos iparvidékek lakossága természetesen megnőtt. A sztalinói oblaszt a Donyec medencében 91%-kal, a vorosilovgrádi 37%-kal emelkedett. Sztalino város maga 174 ezerről 462 ezerre, Vorosilovgrád pedig 72 ezerről 297 ezerre duzzadt meg. A vasérceiről nevezetes Krivoj-Rog lakossága megötszöröződött és 198 ezer lelket számlál. A Volgavidék ipari centrumai ugyanilyen képet nyujtanak. Sztalingrád 445 ezer lakossal e vidék legnagyobb emporiuma, Kazany (402,000), Szamara (390,000) és Szaratov (376,000) nem sokkal maradnak megette. Ezek a városok 12 év alatt megkétszereződtek.

Igen érdekes változásról számol be a statisztika északon is. Archengeljszk és Komi oblasztok lakossága 25—50%-kal növekedett, a murmanszki oblaszt (vagyis a Kola félsziget) lakossága pedig kereken kilencszer annyi, mint volt 12 éve. Murmanszk maga 8777 lelket számláló kis városkából 117,000 lakosú tekintélyes várossá emelkedett. Archengeljszk 77 ezerről 281 ezerre duzzadt, lakossága tehát közel négyszerese az 1926. évinek.

Az urali bánya- és iparvidék is amerikai tempóban haladt. A lakosság átlagosan 25%-kal, egyes oblasztokban 50%-kal is megnőtt. A városok lakossága pedig átlag megháromszorozódott. Szverdlovszknak ma 425,000, Cseljabinszknak 273,000 (1926-ban csak 59,000) lakosa van és a 146,000 lakosú Magnitogorszk pedig éppenséggel e 12 év alatt alapult. Míg 1926-ban a falusi és a városi lakosság az Ural vidéken úgy aránylott egymáshoz, mint 3·5 : 1, ma ez az arány 1 : 1, vagyis rendkívüli még az Északamerikai Egyesült Államok iparvidékén is. Ennek itt az az oka, hogy az Uralvidék igen gyéren lakott s mezőgazdasága is fejletlen. A nagy ipari- és bányavárosok az őserdőkben szigeteket alkotnak.

Oroszország ázsiai része 1926-ban kereken 40 millióról 1939-ben 53 millióra szaporodott. Igen magas itt is a természetes szaporodás, persze e mellett a Szibiriába és a Távol Keletre való kivándorlás is nagy szerepet játszik. A városok itt is rohamosan megnőttek. Szibiria tulajdonképpeni fővárosa, Novoszibirszk, 120 ezerről 406 ezerre növekedett 12 év alatt. Irkutszk ma 243 ezer, Krasznojarszk 190 ezer lakosú városok. Omszk (281,000) és Tomszk (141,000) ellenben alig növekedtek, mert iparuk jelentéktelen. Távol Keleten Vladivosztok lakossága kétszeresére, Chabarovszk lakossága pedig négyszeresére emelkedett a 12 év előtti lélekszámnak. Ma mindkét város kereken 200,000 lakosú. Szép jövő vár a földrajzilag kedvező fekvésű, 1932-ben alapított Komszomolszkra (71,000). Kazakisztánban az újonnan alapított szénbányaváros Karaganda 166,000 lelket számlál s a főváros, Alma Ata, 1926-ban 45 ezerről 1939-ben 231,000-re emelkedett. Ezzel szemben kb. 1·1 millió ember (az összes lakosság $^1/_5$ része) eltűnt s az összes lakosság száma sem emelkedett semmit. Egyik másik itteni oblaszt 32%-os veszteséget is szenvedett lélekszámban. A lakosság részben iparvidékekre, részben Özbégisztánba és a kirgiz vidékre költözött.

A keleti peremvidéken a lakosság száma mindenütt növekedett, kivéve a nomád életformában élő lakosságot. Turkisztán városai (Szamarkand, Kokand stb.) alig növekedtek, csak a főváros, Taskent nőtt meg mintegy 80%-kal 585,000-re. Baku és Tiflisz hatalmas nagyvárosok 809 és 519 ezer lakossal. Tadzsikisztán fővárosa Sztalinabad 1926-ban 6,600-ról 1939-ben 82,500-ra duzzadt, tehát a 12 év előtti lakosságának közel 15-szöröse.

(m. t.)

Tagjainkhoz!

Most jelent meg a

FÖLDRAJZI ZSEBKÖNYV AZ 1942. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 220 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *nagy, színes térképmellékletet* adunk.

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel. E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1942 évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

Kádár László dr.: A geográfus Teleki Pál.
Bulla Béla dr.: A trianoni Délmagyarország.
Kéz Andor dr.: Az 1941. évi magyarországi árvizek.
Réthly Antal dr.: Megváltoztathatjuk-e az Alföld éghajlatát?
Fodor Ferenc dr.: A magyar államterület változásai.
Gunda Béla dr.: A szlavóniai magyarok.
Irmédi-Molnár László dr.: Hazatértek a bukovinai székelyek.
Gunda Béla dr.: Finnugor rokonaink a Szovjetunióban.
vitéz Temesy Győző dr.: Bánát, Bánság, Temesvidék vagy Temesköz?

II. Időszerű földrajzi tanulmányok.

Cholnoky Jenő dr.: Az U. S. A. erejének földrajzi magyarázata.
Takács József dr.: A mai Bulgária.
Irmédi-Molnár László dr.: A Balkán-hadjárat.
Szabó Pál Zoltán dr.: Az új Horvátország.
Mendöl Tibor dr.: A háborús Oroszország földrajzi jellege.
Hézser Aurél dr.: Oroszország geopolitikai helyzete.
Haltenberger Mihály dr.: A keletitengeri élettér.
Karl János dr.: Anglia és Kanada.
Koch Ferenc dr.: Az északatlanti út.
Wallner Ernő dr.: A közelkeleti helyzet.
Baktay Ervin dr.: India az ázsiai életterben.
Geszti Lajos dr.: U. S. A.—Japán és a Csendes óceán.
Bacsó Nándor dr.: Az árvizek és belvizek időjárási háttere.
Berkes Zoltán dr.: A napfoltok és az időjárás.

III. A földrajz tanítása.

Bodnár Lajos dr.: A húszéves Didaktikai Szakosztály.

IV. Statisztikai rész.

Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

V. Európa 63/95 cm nagyságú színes térképe.

A zsebkönyv bolti ára 3·20 pengő. Tagjaink **2·50 pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604., címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest). A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság
(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

TÜKÖR

1941. NOVEMBER

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Szabó Zoltán: Céltalan séta...
Kornis Gyula: Széchenyi nagy tanítványa: Klebelsberg
Török Sándor: Játék (Elbeszélés)
Maderspach Viktor: A zerge
Jajczay János: Ravennai mauzóleumok
Gábriel Asztrik: Szent Erzsébet
Kádár Erzsébet: Szárnyas asszonyok
Rónay György: Bertalan különös éjszakája (Elbeszélés)

A TÜKÖR NAPLÓJA

Szép magyarság — Irodalom — Könyv — Fényképezés — Az asszony

Keve Gyula, Boroviczény Aladár fényképeivel, Marton Rudolf és Pituk József rajzaival

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

Kapható könyvkereskedésekben, Ibusz-pavillonokban és hírlap-árusoknál

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Szebeny József: Budapest szociális lakáspolitikája
Palóczy Edgár: A dánok királya Budán
Sebesics László: A nehézbombázók
Magyarász Ferenc: Természeti nehézségek a nyelvek keletkezése és szerkezete körül
Baskai Ernő: A gépi és a kézi textilfestés
Mártonffy László: A rádium ércei
Balás Piry László: Az új német építészet
Molnár Gábor: A braziliai őserdők életéből

Könyvek — írások — A tudomány műhelyéből — Kis Búvár — A Búvár szellemi sportja

Számos fénykép és szemléltető ábra

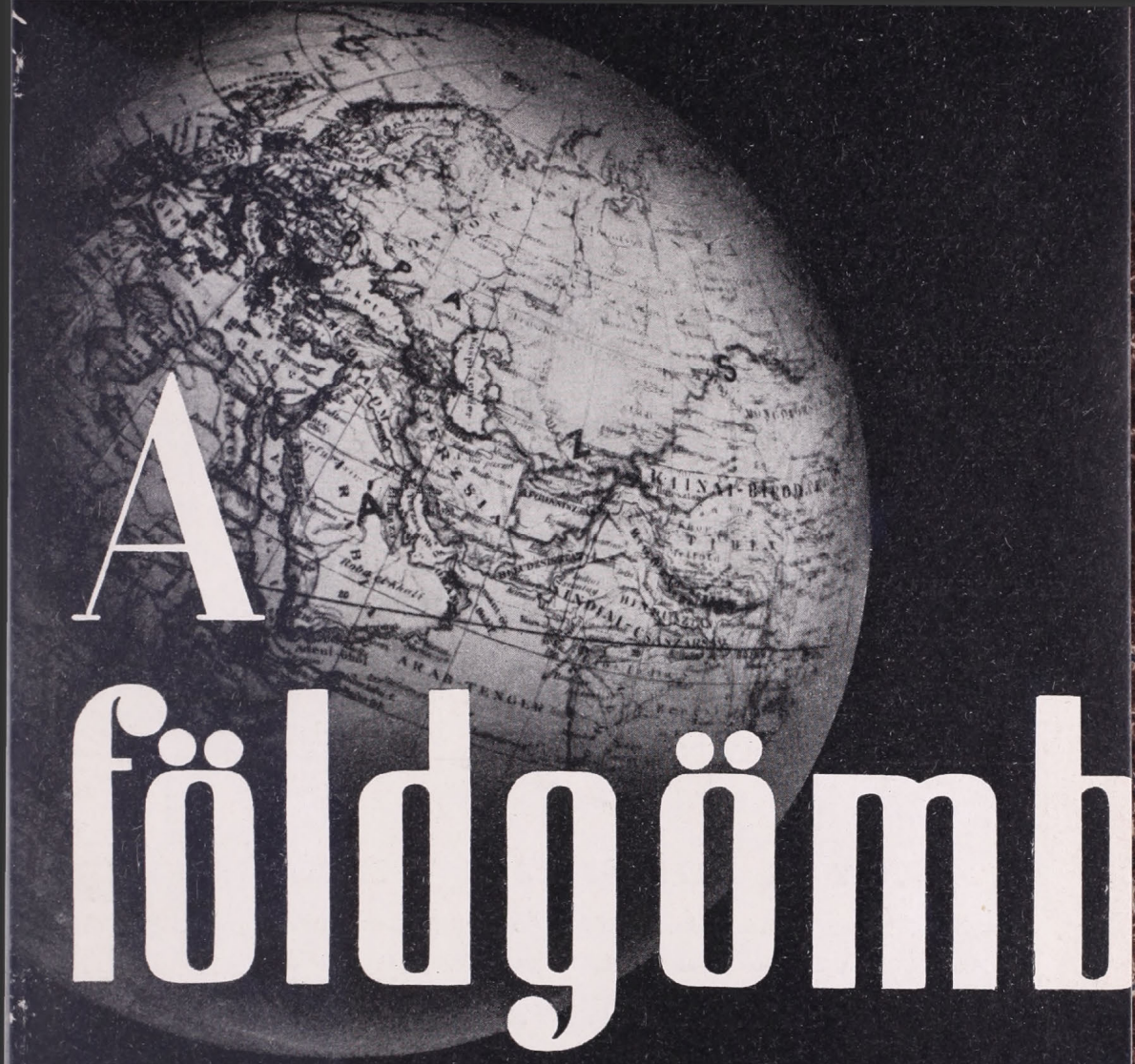

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA:

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:

BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám Mindennemü levelezést erre a címre kerünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák: minden csütörtökön d. u. 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Gaál István dr.: Barangolás az erdővidéken. — *hollósi Somogyi József dr.:* Líbia. — *Tolnay Lajos:* Földrajzi tényezők befolyása a trópusi harcra. — *Gáspár Gyula:* Székely sóvidék. — *Irmédi-Molnár László dr.:* A Távolkelet problémái. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

folyó évi december hó 11-én, csütörtökön délután 6 órakor az Egyetemi Földrajzi Intézet előadótermében (VIII., Múzeum-körút 6—8, földszint) tartandó

SZAKELŐADÁSÁRA.

Tárgy: **SZABÓ PÁL ZOLTÁN dr.** egyet. m. tanár:

Az eszéki híd.

(Vetített képekkel.)

Vendégeket szívesen látunk.

Budapest, 1941. december 1.

vitéz Temesy Győző dr. s. k.
főtitkár.

Cholnoky Jenő dr. s. k.
elnök.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

5202. Franklin-Társulat nyomdája: vitéz Litvay Ödön.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XII. ÉVFOLYAM 1941 12. SZÁM

BARANGOLÁS AZ ERDŐVIDÉKEN

Írta GAÁL ISTVÁN dr.

Annyit tüstént elárul a cím, hogy hegy-völgyes, s emellett egyáltalán nem kopár területről lészen szó. De nagy a gyanúm, hogy még Erdély sok helyén megfordult olvasóim között is csekély az a százalék, amelyiket az Erdővidék elnevezés pontosan tájékoztatja afelől, hol is keresse a térképen. A tájelnevezés ismeretlenségének — legalább bizonyos fokig — mindenesetre az is oka, hogy a közkeletű térképeken rendszerint nyoma sincs. De ha egyiken-másikon nagy véletlenül rá is bukkanunk, nem bizonyos, hogy kellően tájékoztat. Mert való, hogy az Erdővidék a térképen távolról sem annyira szembeötlő, kézzelfogható tájegység, mint a Nyírség, a Balatonfelvidék, Csallóköz meg a többi hasonló. Inkább azt mondhatnók, hogy elhatárolása, kivált nyugat és délnyugat felé meglehetősen bizonytalan, illetőleg önkényes.

Északnyugat, észak és kelet felől a természetben jól érvényesülnek az Erdővidék határai, míg a térképen — kivált a nagyméretűn — ezek is eléggé elmosódnak.

A mult nyáron ottjártomban, mihelyt az elhatárolás ingatag mivoltáról tudomást szereztem, föltámadt a kíváncsiságom és az az óhajom, hogy a fogalom tisztázását előmozdítsam.

Sepsiszentgyörgyön keresztülutaztamban említettem egy rokonomnak, hogy a nyár nagy részét Barót környékén földtani vizsgálódással töltöm.

— Vagyis tehát az Erdővidéket járod majd be — mondta székely atyámfia.

Igenlő válaszom kapcsán őszintén megjegyeztem, hogy hallottam ugyan harangozni, de magam sem tudom pontosan, micsoda földrajzi fogalmat föd az Erdővidék elnevezés. Annyit régen tudok róla, hogy Háromszék, Udvarhely és Nagyküküllő vármegye összeszögellésének székelyeklakta területét kell rajta értenünk, s így lényegesen más, mint a Pojána-Ruszka keleti lejtőin, Hunyad vármegyében elterülő, oláhoklakta Erdőhát. Ezzel az ismerettel azonban most már nem érem be. Pontos tájékozódást kívánok. (L. a térképet.)

Hamarosan meggyőződtem arról, hogy a pontos tájékozódás nem is olyan egyszerű. Igaz ugyan, hogy néhány megingathatatlanul szilárd pillér segítségünkre lehet a nyomozó munkában. Így teljesen összhangzó a vélemény az Erdővidék központját illetően. Ez ugyanis kétségkívül Barót ; ami érdekes, mert közigazgatási szemszögből, sőt jobban központi fekvésük szerint is Miklósvár meg Nagyajta az első világháború előtt szinte rangosabb községek voltak s nagyobb folyó : az Olt völgyében helyezkedtek el.

A másik pillér : az Erdővidék székely lakossága. Ezt domborítja ki az a tény, hogy jóllehet a Bölöntől alig 6 km-re délre s ugyancsak az Olt jobb partján fekvő Lüget mindenkép beléesnék a területbe, ezt a községet forrásaim egyhangúan kizárják belőle, mert lakossága szász. S ez a népi szempont még erősebben ütközik ki, ha számbavesszük, hogy egyesek — így például Nagy Imre — szerint a Lügettől ugyancsak 6 km-rel délebbre fekvő Hídvég belétartozik az Erdővidékbe.

Érdekes, hogy az Olt vizét magát általában nem tekintik elhatárolásnak nyugat felől, mert hiszen a balparti Apácát, Ürmöst, sőt többnyire még a vegyesen magyar-oláh lakosságú Ágostonfalvát is Erdővidékhez számítják. S ez annál szembeszökőbb, mert Apáca Brassó vármegye területén van, Ágostonfalván pedig sok az oláh. Igaz, mind

a három falu jóformán egészen az Olt partján épült, átellenben a kétségtelenül Erdővidékhez számított Nagyajtával, Miklósvárral, illetőleg Köpeccel. Lényegében tehát mégis az Olt völgyét mondhatjuk nyugati határnak.

Délnyugat és dél felől — ha Hídvég kérdését kikapcsoljuk — könnyű a határt megvonnunk. Tudnunk kell ugyanis, hogy ez a határ itt kettős. Részben az Olt nagyon kanyargós medre, mint földrajzi, de még inkább a túlnyomóan szászok lakta Barcaság északi pereme, mint néprajzi határ jut itt szerephez.

Legtermészetesebb az Erdővidék keleti határa, mert ezt a Baróti hegység gerincvonala alkotja. A nyugati lejtők vizei két nagyobb patakba : a Baróti meg az Ajtai patakba ömlenek.

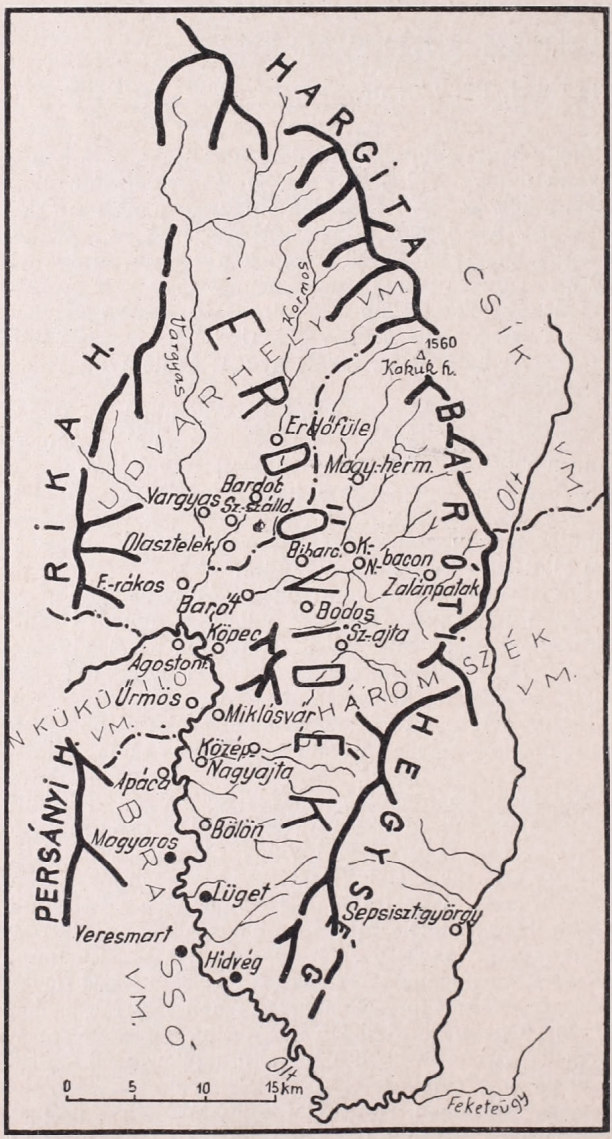

Az erdővidék térképe. A fekete pontokkal jelzett községek nem tartoznak Erdővidékhez.

Az északi és északnyugati határ megvonása is csak látszólag nehézkes. Részben azért, mert az itt sorakozó községek a hozzájuk tartozó, dél-észak irányban messze fölnyúló földterületüknek legdélibb csücskén települtek. A térkép tehát nem igen árulja el, hogy a bővizű, pisztrángos Kormos mente Erdőfülétől még 25 km-re északra is — fülei határ. S így van ez a pontosan észak-dél irányban futó Vargyas völgye, illetőleg Vargyas község esetében is. E helyütt azt is megemlíthetjük, hogy a hírneves homoródalmási barlang nem a Homoród vize, hanem a Vargyas völgyében nyílik, földrajzilag tehát ez is az Erdővidék nevezetessége.

Az elmondottakból kiviláglik, hogy az Erdővidék a Hargita gerinc egy része — Baróti hegység — Olt völgy és Rika hegység gerincvonalával eléggé jól körülzárt tájegység. S hogy mégis jórészt ismeretlen és a nagyméretű térképeken önállósága nem tűnik szembe, sok tekintetben hasonló környezetének kell betudnunk. Erről elég csupán annyit mondanunk, hogy az imént fölsorolt hegyvonulatok túlsó lejtőin ugyancsak az erdővidékire emlékeztető hegy-völgyes székely tájak fogadnak.

Mert az Erdővidékről, amelyet földtörténeti szemszögből méltatva Barót-Köpeci

1. Elől «fatéglás» ház Magyarhermányban, hátrább nagybaconi cseréppel födött házak. (A fényképek Gaál Zsombor felvételei.)

medencének is nevezhetünk, valóban elmondhatjuk : hegy-völgyes táj. A Baróti patak vízeres forrásvidékének magassága jóval meghaladja az 1000 m-t. Hiszen a csúcs, a Kakukhegy 1560 m. De az Ajta vizének forrásai is 900 m magasságban törnek fölszínre. Igaz ugyan, túlságos magasságkülönbségek mégsem adódnak ezen a terepen, mert Bölön—Nagyajta mellett az Olt ártere 480—490 m-nyire van a tenger szintje fölött. Így tehát a Barót-Köpeci medence átlagos magasságát nem becsülhetjük 550—600 m-nél alacsonyabbra.

Ha az eddig megrajzolt vázlatos képet még azzal egészítjük ki, hogy ezen a sűrű patakhálózattal bőven öntözött területen buján nő a lombos erdő, s a magasabb gerincek lejtőin uralkodóan föllépő kárpáti homokkő málladéka amúgy sem nagyon biztató talaj a földművelésnek — nagyon megértjük, hogy az Erdővidék főterménye s lakossága keresetének főforrása valóban a fa.

A táj elnevezése tehát találó.

Az átlagosan 22 km szélesnek és hosszban mintegy 65 km-re elnyúlónak, vagyis kereken 1500 km² területünek megállapítható Erdővidéket a lófő székelyek három tájrészre osztják. Úgy emlegetik, hogy az «Alvidék»-et Köpec, Miklósvár, Nagy-, Közép- és Szárazajta, továbbá Bölön, Zalánpatak s végül a három Olton túli község : Apáca, Ürmös és Agostonfalva, összesen 10 község határa jelenti.*

Ezzel szemben a «Felvidék»-hez Barót, Bibarcfalva, Bodos, Nagy- és Kisbacon, valamint Magyarhermány községeket számítják. Mindössze tehát csupán 6 falut.

A harmadik csoport a «Kormos mente». Ide sorakoznak : Felsőrákos, Vargyas, Olasztelek, Bardóc, Szálldobos (Székelyszálldobos), valamint Füle (Erdőfüle). Összesen 7 község.

Amint láthatjuk, elsősorban csak Hídvég s ezzel kapcsolatban a földrajzilag ideékelt Lüget ideszámíthatóságának bizonytalansága tartja kissé nyitva a szoros és biztos

* Ha Hidvéget is erdővidéki falunak számítjuk, ez eggyel megnöveli a számot.

elhatárolás kérdését. Igaz, ezzel együtt fölvethető az a kérdés is, vajjon a velük átellenben, az Olt balpartján fekvő Veresmart és Magyaros brassóvármegyei községek miért ne egészíthetnék ki az Erdővidék területét,* ha Apácát már amúgy is beleszámítjuk? (Így a Persányi hegység idetartozó gerince lenne a határ.)

Csakhogy az is természetes, hogy az Erdővidék, mint nem csupán földrajzi, hanem elsősorban inkább népi és termény-tájegység, nem tűr meg kívülről jövő szabályozást. Sem kiegészítést, sem csonkítást. Elég ismét csak Lüget példájára hivatkoznom, s be kell látnunk, hogy ennek beerőszakolása — ha ugyan ez valóban is sikerülne! — olyan csorbát jelentene a népi önhatalmúság törvényén, aminek zavartkeltő káros következményei bizonyára el nem maradnának.

Az Erdővidék kiterjedésének és elhatárolásának kérdését tehát azzal kell lezárnunk, hogy abba a fölsorolt 23 helység tartozik. Sem több, sem kevesebb. Az Olt balpartjára s ezzel a Persányi hegység gerincéig való részleges átterjedés egyfelől megokolatlannak, szabálytalanságnak tűnik ugyan, másrészt viszont éppen ez a legerősebb bizonyítéka annak, hogy ebben az esetben is földrajzi, illetőleg természeti adottság s a néplélek ösztönös meglátása volt a fogalom kialakulásának szabályozója. Ennek a szabályozásnak útjába pedig sem az Olt medre, sem — a különben is sokszor ingadozó — közigazgatási elhatárolások nem gördíthettek akadályt.

Az Erdővidék községeiről általában megjegyezhetjük, hogy jóllehet a lakosság szűkös anyagi viszonyait híven tükrözik, de a székely csínérzék nyoma mindenütt kiütközik. A jellegzetes székely kaput ugyan csak nagy ritkán láthatjuk, de a háztáj rendbentartása megállapítható. Nagyon jellemző, hogy a házak — mondhatnók: kivétel nélkül — nagybaconi cseréppel vannak födve s ennek pikkelyszerű alakja valósággal sajátos mezbe öltözteti az Erdővidék falvait. A régebben általános bükkfa-zsindelyes — ottani megjelölés szerint fatéglás — födél már csak ritkaságkép látható.** (1. kép.) Kéményt csak az újabb házakon láthatunk.

Rendkívül rikító s a székely falvak színeitől és vonalaitól merőben elütő színfolt — ahol máig megmaradt — a megszállás ideje alatt csupán az akkoriban ott lakó két-három «hivatalos» oláh személy számára, de a község költségén épült gör. kel. vagy gör. kat. templom. Igaz, ezek legtöbbje a legutóbbi földrengés idején megsérült s az oláhok kivonulása után, mint közveszélyeseket, a lakosság egyszeriben lebontotta.

A községek lakossága általában nem sokkal van az 1000 lélek alatt vagy fölött. Maga Barót, a központ sem számlál harmadfélezer léleknél többet. Megjegyzendő, hogy éppen Barót s ezenkívül Miklósvár túlnyomó többségben katolikus. A többi község — az unitárius Felsőrákos és Vargyas kivételével — református.

Barót hírnevet szerzett fián, Baróti Szabó Dávidon kívül az ugyancsak baróti születésű, feledhetetlen pedagógus és ifjúsági író, Gaál Mózes, valamint a Kisbaconban született és meghalt nagy székely mesemondó, Benedek Elek nevét sem mulaszthatom el kiemelni (2. kép). Írásaikban nem egyszer ismerhetünk rá az Erdővidék színeire és hangjaira.

2. Benedek Elek és felesége sírja Kisbaconban.

Bármennyire tartózkodom ismertetésemnek tudományos mázzal való átfestésétől, az

* Megjegyzem, Szárazajtán többen hangoztatták ezt a fölfogást. Az ellentábor azonban szász lakosságukra való hivatkozással zárja ki.

** A «fatégla» főkép méretei révén, de alakját illetően is különbözik a közönséges fenyőfazsindelytől.

Erdővidék földtani viszonyainak rövid vázolását mégsem mellőzhetem. Hiszen maga az a körülmény, hogy a Barót-Köpeci medence lignitjéről már a bronzkori őslakók is tudomást szereztek, — mert földbe vájt putri lakásuk készítése közben a széntelepig ástak le, s így lakásuk természetes «padozata» a lignit volt — és egy baróti székely kovács mester, Szabó Imre már 1839-ben fölhasználta, elkerülhetetlenné teszi a földtörténeti adatok rövid összefoglalását.

Mint már említettem, a Erdővidék fölszínének nagy részén, kivált a délkeleti, déli és nyugati dombokon és gerinceken a Kárpátjainkban annyira elterjedt «kárpáti homokkő» az uralkodó kőzet. Sőt mi több, az egész vidéknek a mélységben is ez az alapkőzete, mert minden mélyfúrásban rábukkantak. Ennek a kárpáti homokkő-takarónak a Kárpátok egyik gyűrődési időszakában történt kisebb-nagyobb beszakadásaiban és vápáiban mocsarak, tavak keletkeztek. Ezek utóbb, — mintegy 3 millió évvel ezelőtt — elláposodtak. A hosszú időn át díszlett lápnövényzet mai bizonyítékai a lignitrétegek.

3. Kovaföld-bánya Füle határában. A meredek patakmart anyaga tiszta kovaföld.

A vázolt földtörténeti mozzanatok érthetővé teszik, hogy az egységesnek is tekinthető Barót-Köpeci medence kisebb teknőkre tagozódik. Ilyen például a Bodosi, Vargyasi s az Ajtai teknő. A lápkorszaknak a földkéreg újabb mozgalmas időszaka vetett végett. A Hargita izzó kőtésztájának föltódulása következett. A hasadékokon, tűzhányó kráterekben kitódult láva, hamu és törmelékanyag, mint takaróréteg, kivált az északi részeken települt rá az akkori mocsaras fölszínre. Így érthető, hogy a láva- és hamurétegek több helyütt lignitpadokat is eltakarnak.

Hogy az Erdővidék lignitbányászata nem jelentéktelen, bizonyítja tisztes multja. A Brassói Bánya- és Kohóegylet már 1855-ben rendszeresen műveltette s a fülei vasgyár kazánjait köpeci lignittel fűtötték. Még nagyobb fejlődésnek indult a lignitbányászat 1874-től, amikor az Erdővidéki Bányaegylet Rt. szerezte meg a tulajdonjogot. Csakhamar a botfalvi cukorgyár, zernesti cellulózegyár, sőt néhány romániai gyár is köpeci lignitet használt föl; az évi termelés ilyenformán a kezdeti 1700 tonnáról évi 56,000 tonnára emelkedett.

Annak, aki a köpeci föld méhében szunnyadó lignit tömege iránt érdeklődik, elmondhatom, hogy a bányaművelés 3,500.000 tonnára rúgó mennyiséget tár föl. Ha pedig a fúrásokkal és aknákkal föl nem tárt, de remélhető mennyiség iránt érdeklődünk, Hoffmann Géza «A Székelyföld kincsei» c. művében 50 millió tonnára látjuk becsülve s a társaság egyik igazgatója szerint legalább 70 millió tonnára számíthatunk.

Azt már elég csak érintenem, hogy több-kevesebb lignitet a többi kisebb teknőben is termeltek.

Sajnos, már az első világháború következményei is erősen megrendítették az Erdővidék «fekete»- — vagy legalább «barna- — gyémántjának» hasznos kitermelését. De ezen a megrázkódtatáson is túltett az 1940-i bécsi döntés. Mert az történt, hogy az élénk forgalmú köpeci bánya elvesztette ágostonfalvi vasúti rakodóját. S minthogy az oláh megszállás alatt maradt brassó—tövisi vonal számunkra ez idő szerint hozzáférhetetlen, ideiglenes megoldásként a tengelyen való szállítással kísérleteznek. Elgondható, hogy a Köpec—Málnás közti 24 km-es, ma jórészt rendkívül gyatra állapotban levő útvonal, s a tengelyen való szállítás minő megterhelést jelent elsősorban a bányának.

Ezenkívül azonban a lakosságnak sem nyereség ez a fuvarozási alkalom. A másfél napra jutó 8—10 pengős kereset a mai viszonyok között vajmi sovány, mert hiszen sok kerék törik, hám szakad a rossz úton.

Ha már a bányatermékek ismertetését kerítettem sorra, szólnom kell az Erdővidék vasérceiről is. Ezeknek ismerete szintén sok évtizedre nyúlik vissza. A már többször említett fülei vasolvasztó a mult század 70-es és 80-as éveiben élénk üzemben állott. Az volt a nevezetessége, hogy «háta mögött» semmiféle vasbánya nem állott. A vasolvasztóban fölhasznált érceket Fülén kívül a közeli környék (Bardóc, Szálldobos, Vargyas, Bibarcfalva) lakossága a fölszínen kereste össze. Ha valamelyik székely fuvarosnak ráérő ideje volt, vízmosásokban s egyes ismert helyeken összegyüjtött egy szekérrakomány vasércet s vitte Fülére. Ilyen körülmények közt azt sem csodálhatjuk, hogy a 80-as évek végén az ódon berendezésű kis vaskohónak be kellett szüntetnie üzemét.

Ottjártamkor örömmel értesültem, hogy a Magyarhermány határában levő, s ma szintén romokban heverő bodvaji vasbánya és olvasztó megújítja üzemét. Ennek alapja az, hogy ebben a kincstártól 1914-ben megvásárolt bányában még mintegy 3 millió métermázsa igen jó minőségű, 3 m vastag és 55% vasat tartalmazó érc fejthető. Jelenlegi tervek szerint a bodvaji ércet Diósgyőrött fogják kohósítani.

Meg kell végül említenem, hogy a Vargyas határában előforduló vasércről már 1863-ban megemlékezik Hauer K., Erdély földtani viszonyainak első modern felderítője. De még többet remélhetünk Szálldobos környékének jóminőségű és nagy tömegben előforduló vasérceitől, amelyek föltárása és megismertetése Nagy Imre nevéhez fűződik.

Hogy ennek a területnek bányakincstára milyen sokrétű, bizonyságul — bár csak egészen futólagosan — a következőket kell fölsorolnom.

A fölszínen csak kis mennyiségben jelentkező, de további kutatásra mindenesetre érdemes a *pirit* és *markazit* előfordulás. Kivált a Hargita idetartozó nyúlványai kutatandók át. Még többet ígér a *mangán*, amely Magyarhermány határában van a fölszínen. Egyik földes fajtáját gölöncsérek régóta fölhasználják. Egy másik föltárásban 53—56 %-os

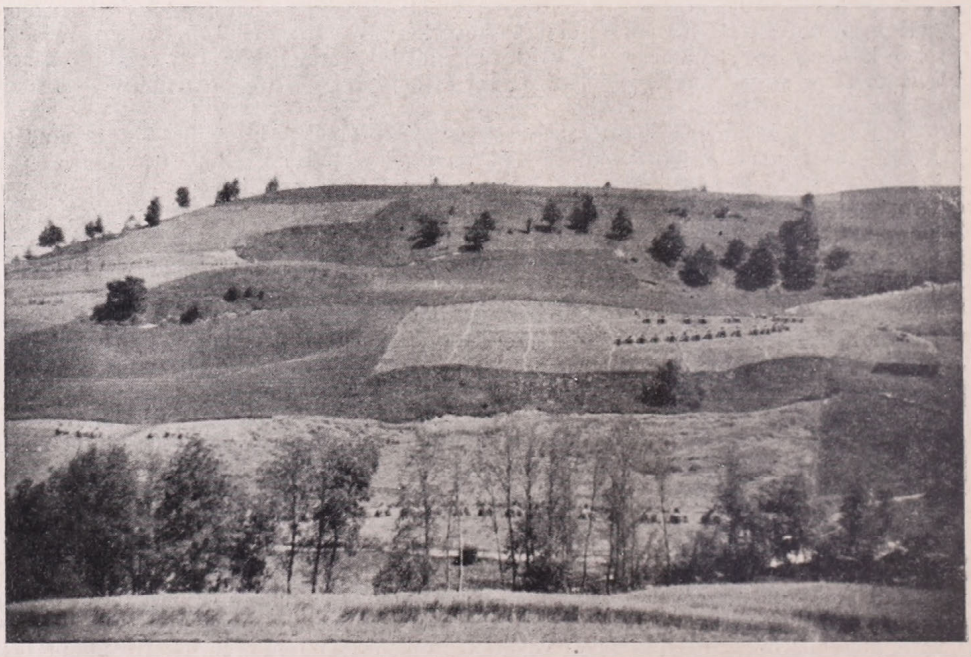

4. Suvadásos domboldal a Besenyő-patak mentén.

érc mutatkozik. Az első világháborúban hadicélokra fejtették is; Trianon óta azonban kiaknázatlanul hever. Mindezen kívül megemlíthető a Rika hegységben nagyobb tömegben fejthető *szerpentin*. Régebben bizonyos helyeken ki is termelték. Figyelmet érdemelne a vele rendszerint társulni szokott *azbeszt* is. Az eddigi minták még gyatráknak mondhatók ugyan, de komolyabb kutatás nélkül kár volna végleg elejteni, mert jelentősége, kivált a mai időkben, igen nagy.

5. Aratás a bibarcfalvi határban.

Érdemes a fölemlítésre a sok különféle tűzálló- és fazekas-anyag. Némelyik fajta tűzállósága igen magas fokú. Nagy Imre szerint a *kaolinit* is előfordul az Erdővidéken.

Külön figyelmet érdemel ennek a területnek a baróti túrón kívül legsajátosabb terméke: a *kovaföld*. Egy fülei «kutató» székely, Albert Káruj révén vett róla tudomást véletlenül egy brassói meg egy cseh porcellángyáros, akik — külön-külön — tulajdonjogot szereztek egyes területekre. A kovaföld, mint ismeretes, egysejtű vízi növények (Bacilláriák) parányi kovavázaiból áll s a gyáripar nagyon sokféle hasznát veszi. Az erdővidéki kovaföldnek jeles tulajdonsága szinte 100%-os tisztasága. Ezenkívül nagy tömege. A Saldmás patak mentén vagy Magyarhermányban oly tömegesen fejthető, mint Szálldoboson vagy Felsőrákoson. Így az sem csoda, hogy kapósságán okulva, Rosea oláh kapitány bányája tőszomszédságában Kelemen István unit. esperes, valamint Sütő József olaszteleki birtokos is nyitott bányát. Összesen öt bánya volt üzemben Füle határában, ami munkásnak, fuvarosnak sok munkaalkalmat jelentett (3. kép).

Néhány év előtt nagy föltűnést keltett a Bodos határában, mintegy 20 m mélységből föltörő *földigáz*. Erről Bányai János megállapította, hogy a kárpáti homokkőből, tehát az alaphegységből származik. Ennek a megállapításnak jelentőségét az adja meg, hogy ilyenformán Bodoson a metángáz — ugyanúgy, mint a nyitramegyei Egbellen — mélységbeli kőolajjal áll szerves összefüggésben.

Az Erdővidék bányakincsei sorából ki nem felejthetjük a *borvizet* sem. Bizonyára nem mondok vele újságot, amikor elárulom, hogy a legtöbb községben egyebet, mint borvizet nem is isznak a lakosok. És az az érdekes, hogy ennek előfordulása nincs szorosan a Hargita andezitjéhez kötve, mint ez talán várható lenne. Fölbuggyan ez úton-útfélen. Nem csodálhatjuk ilyeténformán, hogy a gyakoriságot a székely népmonda Csaba királyfi útjával, a Tejúttal hozza összefüggésbe.

— Valahányszor egy csillag hull le — mesélte nekem egy öreg góbé — a Hadak útjából, s ez a Székelyföldre esik, mindannyiszor újabb borvízforrás fakad a földből.

Sajnos, az Erdővidék borvizei minőségben mégsem versenyezhetnek a Székelyföld több vidékének hírneves ásványvizeivel.

Kivitelre tehát nem alkalmasak. Az azonban kétségtelen, hogy a helyi igényeket kielégíthetik. Erre számít Bibarcfalva egy kicsiny és kezdetleges berendezésű borvízfürdője is. Erről hadd mondjam el röviden, miért emlékezetes számomra.

Kora reggeltől járva a Dungó patak és a Nagy patak áthatolhatatlan csalánosain, bozótosain, meredek martjain többszörösen átvergődve s a Tortoma meg a Tirku csúcsain is áthaladva, forró augusztusi nap késő délutánján agyonfáradtan fölkerestem a bibarcfalvi fürdőt. Fölösleges hangoztatnom, mennyire kívánatos volt számomra a hűs vízben való felüdülés. A kis medence teljesen néptelen volt; de a bejáratnál elibém állott a góbé «fürdőmester».

— Megfürödhetem-e? — kérdém.

— Azt meg osztán.

— Remélem, nem túlságosan hideg? — vetettem oda az újabb kérdést, gondolva arra, hogy lappangó torokgyulladásom esetleg alaposan kifejlődik.

Több se kellett az én góbémnak. Szempillantás alatt fölismerte bennem a tájékozatlant s azonnal ki is használta az alkalmat.

— Hát ha nem is éppen túlságos hideg, de 13 foknál (!) nem több. Ha szeretni teccik? . . . — tette még hozzá vésztjósló arccal.

S én beléestem a csapdába. Ijedten léptem vissza a bejáratból, s azonnal megrendeltem — egy langyos kádfürdőt.

Utóbb megtudtam, hogy a fürdőmedence hőfoka nem kevesebb 16 foknál, de a díj nem több 20 fillérnél. Ezzel szemben a kádfürdőért 1·20 pengőt fizettem . . .

Íme : a góbé üzleti számítása!

Az elésorolt sok és sokat ígérő bányakincs mellett azonban ezidő szerint még fölkopnék az erdővidéki góbé álla, mert hiszen a napjainkban újraéledő köpeci bányászatot leszámítva, a többi bányatermék még semmivel sem járul hozzá a lakosság keresetének gyarapításához. Az Erdővidék székely népét tehát ma is az erdő, ezenkívül eléggé fejlett állattenyésztése és a földművelés tartja fönn.

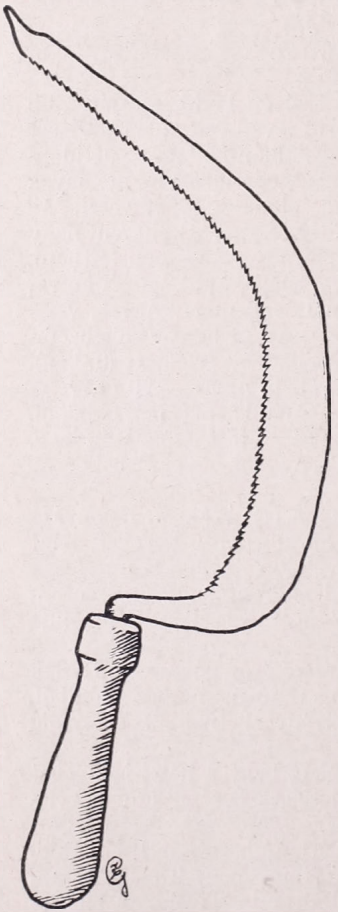

6. Székely arató salló. A vágó él fogazottsága a rajzon kissé túlzott.

Az erdőterület erdőben hatalmas. A faállomány az alacsonyabb fekvésű helyeken tölgy, följebb vegyes lombos, majd kevés fenyővel vegyes bükk. Ismétlem : a fa sok és szép. Csak az a bökkenő, hogy értékesítése ugyancsak körülményes.

Vasút nincs. Az utak is rosszak ; javításuk most van folyamatban.

Gabonaféle nem sok terem. Kevés a szántónak való. Az is meglepett, hogy a talajvíz mindenütt magasan helyezkedő. Aztán meg rendkívül gyakori a suvadás ; akárcsak a Mezőségen. Jóformán minden lejtő mozog, vagy nemrég mozgott. Kivált a Dungó meg a Besenyő patak mentén láthatók jellegzetes suvadások (4. kép).

Legtöbbet törökbúzát, pityókát és tavasziakat termelnek. De ami kevés búzát láttam, szép volt. Bibarcfalván meg nem állottam, hogy Bogyor Ferenc gazdától aug. 9-én meg ne kérdjem :

— Miért halasztják ennyire az aratást? Hiszen már túlérett? Nem tudják itt, hogy viasz-érés idején kell a búzát vágni?

— Dehogy es nem tudjuk — válaszolt Ferenc bá'. — De úgy tarcsuk, ha jobb is a kenyér a korábban vágott búza lisztjéből, de a vetés hibás lesz, üszkös.

— Ezen is segítene a csávázás — folytattam a vitát.

— Ezt mi nem szoktuk, mer' nem ismerjük.

Bogyorék — a szomszéddal kalákába — «salló»-val arattak. (5. kép). Főleg, mert kevés volt az aratni való s ez is megdűlt. A «salló», amivel leginkább a nők s a segíteni tudó nagyobb sihederek meg leányok aratnak (míg a férfiak a kévét kötik), nemcsak alakját illetően különleges, hanem az éle is nagyon sajátos. Cigányok házi készítménye ; fűrészesre vert éle olyan, hogy soha sem kell fenni. Amígcsak benne tart, az éle is jó (6. kép).

A sallóval való aratás régebben nagyon általános volt. A háború előtt a Mezőségen még nagyobb gazdasá-

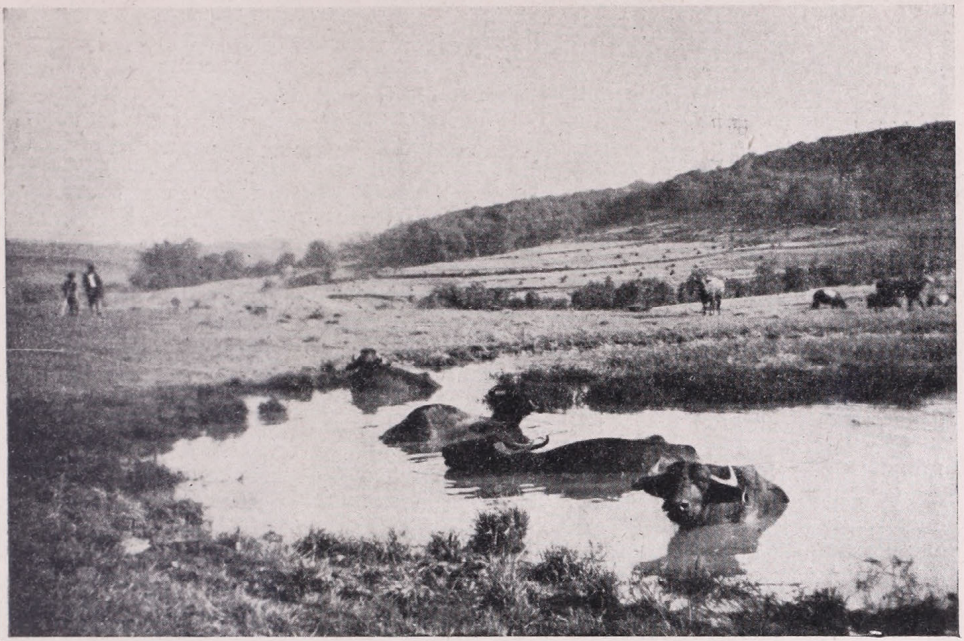

Bivalyok hűsölése Felsőrákos legelőjén.

gokban is így láttam. [Legújabban azonban már csak imitt-amott valami különösebb okból ragaszkodnak hozzá.

Hozzá kell azonban tennem, hogy a székely gazda szívesen tanul és újít. A különböző nemesített búzafajtákat általában ismerik. Csak. hozzáértő vezetőre van tehát szükség. Így nagyon rájuk férne a konyhakertészet terén való kioktatás. A főzelékfélének alig van szerepe az étlapon. Gyümölcs is sokkal több lehetne. Mert ámbár az éghajlat már kizárja a szőlő megerését s ezzel együtt az igényesebb gyümölcsfajtákat sem lehet erőltetni, de viszont az Erdővidék lelkes pomológusa, Nagy Imre, nagyon zamatos és a fagyoknak ellenálló fajtákat tenyésztett ki vagy mentett át a régi kertekből. Hogy csak egyet említsek, a régen ismert, gyönyörű piros színű, pompás zamatú, bőven termő, fagyálló «Budai Domokos» alma azzal tetézi páratlan jó tulajdonságait, hogy megfelelő hűvös helyen tartva romlás nélkül újig eltartható.

Három hétre terjedő erdővidéki barangolásom — alig két esős nap leszámításával — nagyon kedvező időben folyt le. De ki is kellett használnom az időt, mert kutatásaim során sok bonyolult problémába ütköztem. Kitűnt, hogy a földtörténeti újkor vége felé, a pliocénben elláposodott kisebb-nagyobb teknők rétegsorát nagyon nehéz kihüvelyezni, mert a beléje zárt állat- és növényvilág egészen különleges összetételű és a szomszédos területek hasonló korú ősmaradványaitól elütő jellegű.

Kutatásaim tudományos eredményeiről azonban más helyütt kell beszámolnom. Itt csak azt hangsúlyozhatom, hogy kutatásaim közben is mindig friss, színes elevenséggel tárult szemem elé a Székelyföld egyik sajátos zománcú tájegységének, az Erdővidéknek minden természeti szépsége. S mert ebben gyönyörködni soha meg nem szűntem, a kutatás fáradalmait hajlott korom ellenére sem éreztem.

LÍBIA

Írta hollósi SOMOGYI JÓZSEF dr.

Kevés olyan kopár és barátságtalan vidéke van Afrikának, mint a Földközi tenger partvidéke Túnisz és Egyiptom között. Az Atlasz hegylánca végigvonul Észak-Afrika nyugati részén, de Túnisz partján elvégződik. A part ott hirtelen délnek kanyarodik s két nagy, ormótlan tengeröblöt alkot. Alacsony és homokos a Gabési és a Sidra öböl partja, csak keleten a Barka fennsíkban emelkedik 700 méternél magasabbra. A borzalmas Szaharának is vízben a legszegényebb része ez a Túnisz és a Nílus közötti sivatag. Az Egyiptomhoz tartozó 6—700 km széles részét Nyugati sivatagnak nevezik, nagyobbik nyugati részét pedig Líbiai sivatagnak : az utóbbi elnevezéssel azonban az egész sivatagot is illetik a térképek. Nem messze a parttól 5—700 m magas, meredek fennsíkká emelkedik a térszín ; ez főleg krétakori rétegekből áll, a szélén vulkáni kőzetekkel ; még délebbre pedig csaknem 2000 m magas röghegység emelkedik, majd a sivatagra ereszkedik le.

A földi paradicsomtól, Sicilia szigetétől 34 óra hajóútnyira fekszik a szörnyűséges Líbiai sivatag. Nyugati része sziklasivatag, a fennsíkok lábánál kavicssivatag, egész keleti részén pedig homoksivatag terül el. Ha az európai ember sivatagra gondol, rendesen a homoksivatag képe elevenedik meg előtte. Ilyen az egyiptomi és a líbiai határ vidéke, ahol ma a háború dúl. Északnyugatról délkeletre magas, hullámos homokdünék húzódnak hosszú vonalakban ; ezeket gyér növényzet tartja össze. A dünék gyüjtik össze a környék egész örvénylő homokját s igen megnehezítik az utat keletről nyugatra még tapasztalt bennszülöttnek is, mert minden egyes magas dünét kelet felől meg kell mászni s nyugati oldalán meredeken le kell csúszni. A dünék közti völgyek némelyikét puha homok zárja el ; ebben térdig süpped a teve. Más völgyeknek keményebb a felszíne, mert ásatag kagylóval van teleszórva.

A sivatag homoktengerében csak itt-ott van szerves élet egy-két termékeny zöld szigeten, oázison. Nem is csoda, hogy az ókori írók «az áldottak szigeteinek» nevezik azokat. Az «oázis» szó lakó- vagy pihenőhelyet jelent. Az oázisok vagy időleges folyók, arab nevükön vádik mellett keletkeznek, ahol azok vize meggyűlik, vagy nedvességet át nem eresztő rétegig szivárog le, ahol kúttal könnyen elérhető. De ha a sivatagban táblás fennsík van s ez elég magas ahhoz, hogy összesürítse és esővé hűtse a tengerről felszálló párát, ugyancsak oázis keletkezik a fennsík mélyedéseiben. Az ilyen helyek felett «lyuk van az égen», mint az arab közmondás tartja. Ha megjelennek a gomolyfelhők az égen, bőséges eső áztatja a mélyedések homokkövét. Ilyen helyen forrással vagy kúttal könnyen a föld színére kerül a víz. Pezsdül az élet a kutak körül, hamarosan datolyapálmák nőnek s agyagfallal körülvett kis falu épül. Líbia őslakói a hámi faju berberek, rokonai az egyiptomi népnek, amely a Nílus mentén a fáraók birodalmát alapította meg. De az idők folyamán sok előázsiai és egyiptomi hódító vérével keveredett a berber ; ehhez járult a szudáni néger rabszolgák vére, ezeket százával hozták évről évre a hosszú szaharai karavánutakon. A partokon a görög halászok, akárcsak évezredekkel ezelőtt, ma is szivacsot és tinhalat hoznak fel a tengerből. A parti városok bazárjaiban ma is űzik iparukat és ma is kereskednek a zsidók, akárcsak őseik két évezreddel ezelőtt.

A sivatag lakóinak legfontosabb háziállata a teve. Teje és húsa táplálékot ad ; szőréből kötelek, zsákok, ruhák és sátrak készülnek. Trágyája tüzelőanyagul szolgál s ha elhamvasztják, ammoniáksót nyernek : ez Líbia legrégibb kiviteli cikke. Az ammoniáksót Jupiter Ammon jóshelyéről nevezték el, amely a sívai oázisban már Kr. e. 1300 körül híres volt. S természetesen a teve «a sivatag hajója» : az egyetlen lehetséges «jármű» az oázisok között. Kedvenc tápláléka a sivatagi utak mentén növő macchia-bozót és a hitvány sárgás fű. Fa csak az oázisokon van. S az oázisok körül leselkednek éjjel a sivatag vadjai is : a foltos hiéna, a sakál és a róka. Ez a *zibetto*, azaz civetmacska hazája is. Mirigyeinek váladékából zsírszerű, mósuszillatú anyagot nyernek ; ez Európában, más illatokkal keverve, a legritkább illatok egyikét adja. S az oázis a hazája a líbiai vadmacskának, a mai házimacska ősének is. Ott tenyészik a jerboa is, ez a ki piszeorru, homokszínű

emlősállat; bozontos farka hosszabb a testénél. Hihetetlenül nagyokat tud ugrani, utóléri még a vágtató lovat is.

Az esőtől öntözött, üde zöld oázisokon keletkeztek Líbiában az első emberi települések. Feleúton Túnisz és Egyiptom között van a líbiai part egyetlen erdősége és az egész északafrikai part legszebb hegyi tája. Szakadékaiban ciprusok, juniperek és tölgyek zöldelnek, a terraszos halmok oldalain pedig oleanderek és mirtuszok között források fakadnak. Tavasszal a mezőket a peremér narancssárga szőnyege borítja, a halmokon pedig vadrózsa és szulák virul. Ezen a kies helyen ütöttek tanyát Kr. e. 631-ben Thira, mai nevén Santorin szigetének elégedetlenkedő görögjei, a delphii jósda szavát követve. A hegy oldalán fakadó forrást Apolloról nevezték el; neve megmaradt Apollonia kis kikötő nevében. Városukat a tisztás nimfájáról Kürénének, latinosan Cirenének nevezték el. A görög gyarmat hamarosan felvirágzott, hiszen termékeny földje évente három termést hozott. A parti réteken aratták az egyiket, a domboldalakon a másikat, a fennsík tetején a harmadikat. Küréné gazdagságának igazi alapja azonban az ott termett silphium volt, az ókor legfontosabb gyógynövénye. Állítólag mindent gyógyított, légcsőhuruttól kezdve az akkori embertelen ostorozás ejtette sebekig. Különösen becses volt mint ellenméreg kígyómarás és veszett kutya harapása ellen s mint fűszert is nagyra-

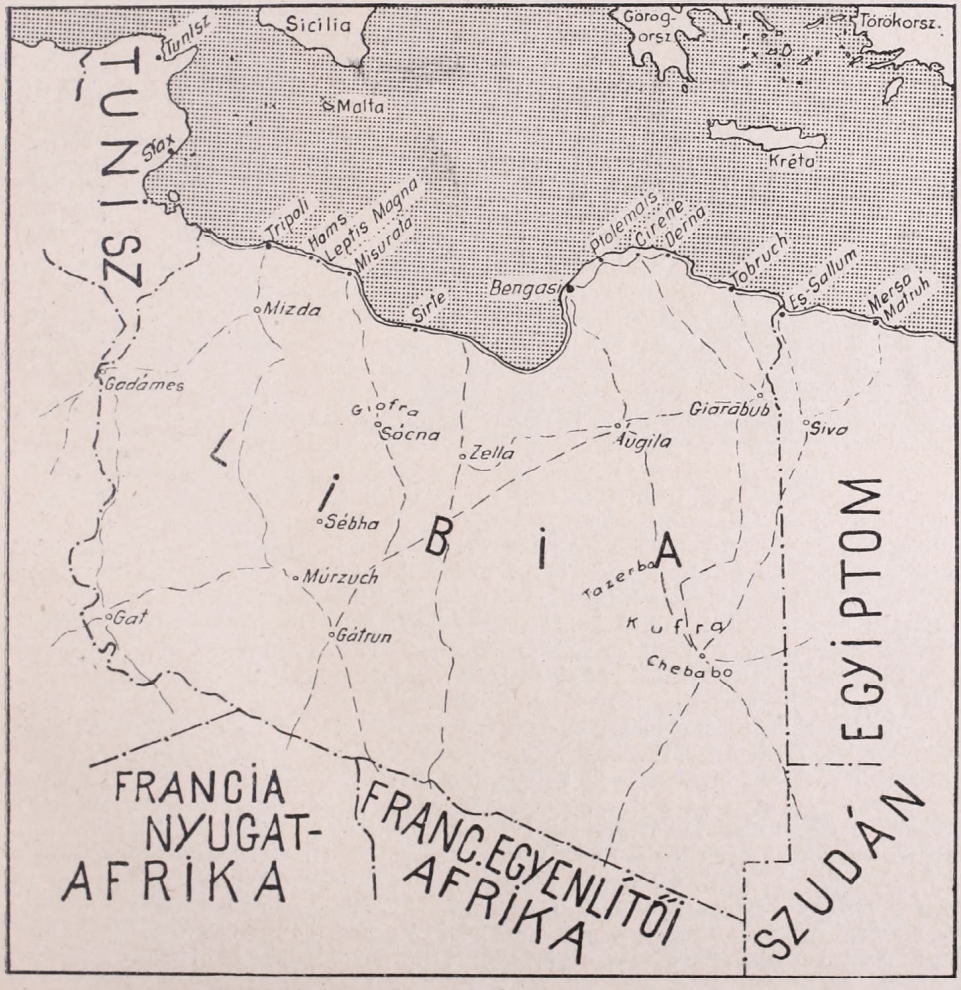

becsülték. Minden ismert országból érkeztek hajók Apolloniába, ahonnan pompás műút vezetett Kürénébe. De a silphium hírnevével együtt ára is nőtt, mert annyit ért, mint a súlya aranyban. De meg is adóztatták a rómaiak annyira, hogy a bennszülöttek inkább elpusztították az ültetvényeket, semhogy fizessék az óriási adókat. Így idővel elenyészett a silphium s vele együtt lehanyatlott Küréné is. Az olasz kormány úgy tervezi, hogy felépíttteti a várost úgy, ahogy 2500 évvel ezelőtt fennállott.

Küréné elégedetlenjei attól nyugatra Barka városát alapították. Közelében még két város virágzott a parton: Ptolemaisz s Tauchira. «Afrika kertje», ahogy a görögök nevezték a kürénéi partot, kelet felé a Szollumi öbölben végződik. Onnan indult el 331-ben Alexandria megalapítása után Nagy Sándor, hogy a sívai oázisban Jupiter Ammon jóshelyénél megbizonyosodjék isteni származásának hitében. El is indult a jóshelyről egyenest Ázsia meghódítására. Halála után a kürénéi partot az egyiptomi Ptolemaioszok kormányozták és öt városáról (Apollonia, Küréné, Barka, Ptolemaisz, Tauchira) Pentapolisznak nevezték el. Az utolsó Ptolemaiosz, Apion, Kr. e. 96-ban a rómaiakat tette meg utódaivá.

Kürenaika azonban a rómaiak alatt is megmaradt görögnek. Nem így az attól nyugatra elterülő partvidék. Ott már a Kr. e.-i évszázadokban is megtelepedtek rómaiak, főleg Carthago pusztulása után, de csak Caesar emelte Líbiát gyarmati rangra Africa Nova néven. Rómának eleinte sok gondot okozott a bennszülöttek örökös forrongása s csak Augustus korában sikerült megfékezni őket. A késői császárok alatt élte Líbia igazi fénykorát. Septimius Severus (Kr. u. 193—211) uralkodása alatt Róma fényével vetekszik három városa: Oea, Sabratha és Leptis Magna ragyogása: ezekről nevezték el Líbia nyugati részét Tripolisnak, azaz «Három város»-nak.

Sem azelőtt, sem azóta nem élt Líbia olyan fényes napokat, mint a rómaiak alatt. Utánuk a bizánciak, majd az arabok szállták meg, később 1530—54 között a johannita lovagok, tőlük pedig Dragut török kalóz foglalta el. Attól fogva Líbia, akárcsak Algéria, a tengeri rablók főfészke volt. Uralmuknak 1835-ben egy konstantinápolyi expedíció vetett véget, megdöntötte az 1714 óta uralkodó Karamanli-család hatalmát és török vilájet rangjára süllyesztette Líbiát. Hajdani virágzása és termékenysége teljesen elenyészett s az egykori híres görög és római gyarmatok helyét homoksivatag lepte el.

Az olaszok sosem felejtették el, hogy őseik: a rómaiak alatt élte Líbia virágkorát. Az *Italia unita* megalakulása (1860) óta mindig rajta tartotta a szemét Észak-Afrikán. Az első lépést ottani érdekei védelmében 1901 áprilisában érte el, amikor a touloni kikötőben megkötötték az első francia-olasz egyezményt. Ez Marokkó császárságát francia, a török Tripolitániát és a szaharai birtokokat pedig olasz érdekterületnek nyilvánította. Mindaddig azonban, amíg Franciaország nem tette rá kezét Marokkóra, az olaszok sem tettek lépést Líbiában, sőt az Oszmán birodalom területi épsége és Tripolitánia török jellege mellett szállottak síkra. Mikor azonban 1911-ben Franciaország megindult, hogy bekebelezze Marokkót, az olaszoknak is cselekedniök kellett, ha csak nem akarták elmulasztani a legkedvezőbb pillanatot Líbia birtokbavételére. Nagybritannia és Franciaország támogatásával nyiltan igényt támasztottak Tripolitániára és Kirenaikára. Csak rövid ideig, 1911 szeptemberétől 1912 nyaráig tartott az olasz-török háború s 1912 októberében a lausannei békében a törökök lemondottak Líbiáról Olaszország javára. Persze, ennek az egész óriási területnek a meghódítása nem ment egykönnyen, hiszen minden egyes oázist külön-külön el kellett foglalniok. A világháború is akadályozta a pacifikálás munkáját, úgy hogy az csak 1931-ben fejeződött be.

Az olaszoknak tehát jóformán csak nehány esztendő állott rendelkezésükre a gyarmatosításra. Mindent előlről kellett kezdeniök, hiszen Líbia ókori fényéről a nemrég feltárt romokon kívül mi sem tanuskodik. Kirenaika, olasz kiejtéssel Cirenaica területén, a hajdan virágzó Pentapolis helyén nyomorúságos kis kikötők tengődnek. Ilyen az egyiptomi határon Bardia 2400 lakossal, nyugatabbra Tobruch 4130 lakossal. Még nyugatabbra fekszik Derna 10,000 lakossal. Az olaszok «Líbia gyöngyének» nevezik. Több víz van ott öntözésre, mint a gyarmat bármely részén. Kertjeiben féltrópusi és trópusi virágok és gyümölcsök teremnek s rendkívül termékenyek a környező völgyek is. Dernától nyugatra termékeny partvidék húzódik egészen Benghasiig. Főterménye az árpa: még Skóciába is szállítják whiskey-gyártásra. Mellette sok olajfa terem. Vadon

nő az espartofű; a bennszülöttek gyékénnyé fonják s Európába szállítják, ahol a papírgyártásban használják fel. De ezen a partvidéken vannak a legjobb szivacstelepek is. A legfinomabb minőségű csészealakú szivacs honos ott. Halászatával ma is, akárcsak az ókorban, a görögök foglalkoznak. Áprilistól októberig munkában vannak a cirenaicai part görögjei a Sidra öbölmenti Marsa el-Bregától keletre egészen az egyiptomi Matrúh kikötőjéig, ahol hajdan Antonius és Cleopatra nyári üdülője állott. De a szivacs mellett a tinhalászat is nevezetes jövedelmi forrás.

A sivatag egy oázis szegélyéről.

Ez a termékeny part nyugaton Benghasi kikötőjében, az ókori Berenice helyén végződik. Nehány kilométerrel a város mögött folyt az ókorban Léthe folyója, a híres «elveszett folyó», amely földalatti üregen folyik át. Ma is van ilyen folyó a város mögött. De hol volt a Hesperidák kertje, ahol szűzek őrizték az aranyalmákat a lótuszevők földjén? A Cirene mögötti magaslatokon volt-e, ahol ma is szép kertek vannak, vagy pedig Hesperides kikötője mellett? Cirenaica fővárosa, Benghasi, 1930-ban még nyílt rév volt, a törökök emelte molókkal. Az olaszok tíz esztendő alatt egészen európai várossá építették, csak a középületek stílusa afrikai, amelyet az európai műtörténészek helytelenül mórnak neveznek. Ma már csak fehérfalú és lapostetejű bennszülöttnegyede datolyapálmaligetével emlékeztet arra, hogy Benghasi a legtisztább arab település az egész északafrikai part mentén. Új városának széles útjai, bájos kis parkja, székesegyháza, szép, új stadionja, arab és olasz iskolái, s a gyarmati betegségek gyógyítására berendezett kórházai vannak. Büszke tágas és jól felszerelt kikötőjére. Ma 50,000 lakosa van. De nincs is más jelentős kikötő Cirenaica északi partján. Ott, ahol a föld szürke, ormótlan bástyaként nyúlik a Földközi tenger kék vizébe, van Marsa Susa. Ma jelentéktelen kikötő, pedig hajdan Apollonia néven a híres Küréné kikötője volt, amelyet sok-sok vitorlás keresett fel az Égei és a Fekete tenger partjairól.

Ezek a kis kikötők nemcsak a termékeny tengerpartnak köszönik létezésüket, hanem végpontjai a sivatagi oázisok tevekaravánforgalmának is. Hajdan a cirenaicai karavánok Szudánból structollat, aranyport, valamint «fekete és fehér elefántcsontot», azaz néger rabszolgát és elefántcsontot szállítottak főként Benghasiba. Ma ez a forgalom jórészt Senegalon vagy a Felső Níluson keresztül terelődik, de szudáni datolya és bőr ma is megy Benghasin át Olaszországba. Cirenaicában, éppenúgy mint Tripolitaniában, nem sok oázisra bukkanunk, de azok egész Afrika legszebb és leghíresebb

oázisai. Benghasitól délkeletre Augila és Gialo oázisai fekszenek. Augilában vannak még ma is a legnagyobb számmal a tisztavérű berberek. Gialoról a bennszülöttek azt tartják: «A sivatag tenger és Gialo a kikötője» s méltán, mert több falva és pálmától övezett tava van s ősrégi karavánutak vezetnek onnan délre Kufra oázisáig. Hogy ez a karavánforgalom mennyi nehézséggel és veszedelemmel jár, azt misem bizonyítja jobban, mint hogy egészen napjainkig igen kevés idegennek sikerült eljutnia Kufrába.

Kufrában székel a szenúszíak főnöke. A szenúsziak nem faj, nem is törzs, hanem vakbuzgó vallási és fanatikus testvéri közösség, politikai hatalommal. Muhammad próféta egyik leszármazója alapította, aki 1787-ben született Algírban. Mozgalma még életében Marokkótól Arábián és a Szaharán keresztül délfelé is elterjedt. Az Augilával egy vonalon az egyiptomi határon fekvő Giarabub oázis, ahol az alapító 1859-ben meghalt, ma szenuszi szentély. Ott van a fő závija, azaz nevelési és propagandaközpont, de azon kívül van még vagy 40 egész Cirenaicában. A závija otthona a helybeli tanító szerzeteseknek, akik három napig ingyen vendégül látják az átutazó muhammedánokat. Minden faluban van egy-egy személyes képviselője a Kufrában lakó örökletes szenúszi főnöknek. Igen szigorú tilalmakat rótt követőire az alapító; megtiltott nekik mindennemű érintkezést zsidóval és kereszténnyel, eltiltott minden fényűzést, beleértve a dohány, burnót, kávé és alkohol élvezetét. Ez szertelen teafogyasztáshoz vezetett. El van tiltva a szenúszíaknak a tánc és a mágia is, az arany és ékszerek használata pedig csak az asszonyoknak van megengedve. De a szélsőséges puritánizmushoz drákói fegyelem is járult, úgy hogy a szenúszíak félelmetes katonai hatalommá fejlődtek Egyiptom és Líbia határvidékén. Féltékenyen őrízték a régi karavánutakat. Az olaszoknak uralmuk első éveiben ádáz harcokat kellett vívniok velük, míg 1917-ben fegyverszünet nem jött létre s a szenúszi főnök békét ígért az olasz és a brit előőrsöknek s területén korlátlan kereskedelmet engedett meg. Viszont megtartotta a törzsek feletti felügyeletet s ígéretet kapott, hogy népe

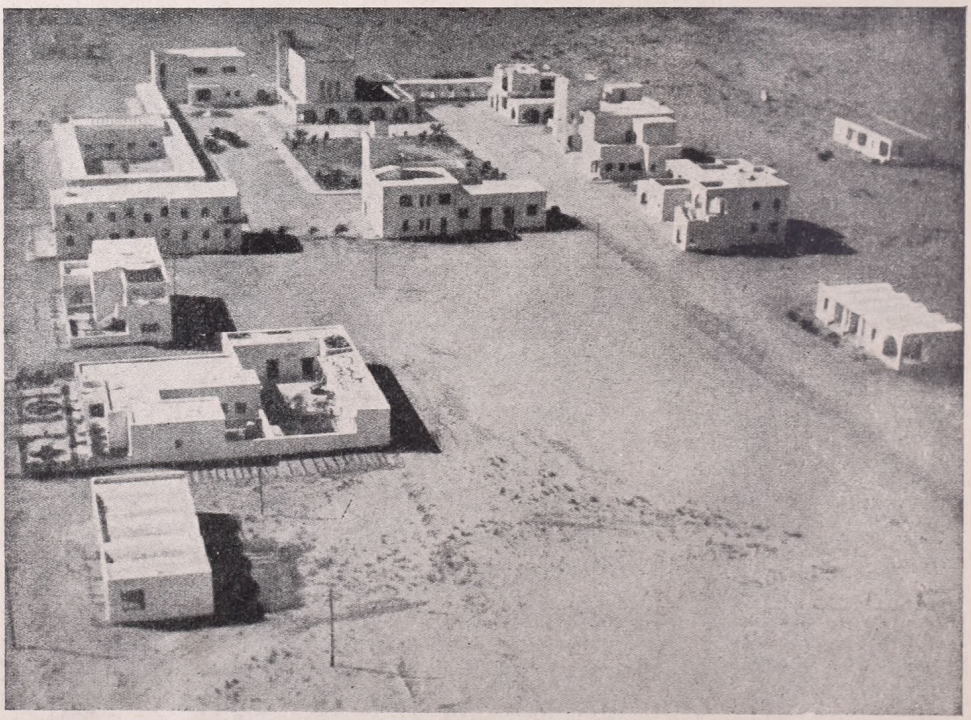

Olasz telepes falu Líbiában

Modern szálloda Tripoliban

mentes marad a nyugati újításoktól. 1926-ban Egyiptom átengedte Líbiának Giarabubot és attól nem messze Síva oázisait ; mindakettő igen kedvező helyzetet biztosított katonailag az olaszoknak. 1930 körül félreértés folytán ismét megindultak az ellenségeskedések a szenúszíakkal, akiket Egyiptomból elláttak modern fegyverekkel és utánpótlással. A szenúszíak ellenállását igen elmés módon törte meg Graziani tábornagy. 1931—32 között Bardiától Giarabubig az egyiptomi határ mentén 300 km hosszú drótsövényt építtetett kis toronyerődökkel. Ezzel meggátolta, hogy a lázadók élelmet és fegyvert csempésszenek Egyiptomból Líbiába.

Kufrától nyugatra Tripolitániában van Fezzán hatalmas sivatagi vidéke. Három híres oáziscsoportja van. A legdélibb Murzuk, attól nyugatra Ghat, a legészakabbi Ghadames, «a Szahara gyöngye». Mindhárom csoport élénk kereskedelmet folytat Szudánnal és a tuáreg-országokkal a Szaharán keresztül. Forgalmuk Tripolitánia s egyben egész Líbia fővárosába és legnagyobb kikötőjébe irányul, a hajdani Oea helyén épült Tripoliba. 100,000 lakosának csak egyharmada olasz, de közöttük vannak a gyarmat politikai, és gazdasági irányítói. Szép, modern új városa kellemessé teszi az európainak az ottartózkodást, de mégis érdekesebb az óváros.

Óriási kiterjedésű terület jutott az olaszok birtokába. 1.750,000 km² területen azonban csak 888,500 lélek él, egy km²-re tehát még egy fél ember sem jut! Mikor az olasz kormány 1931-ben véglegesen birtokbavette Líbiát, hozzáláthatott a gyarmat rendszeres betelepítéséhez, mert addig csak 11,000 olasz költözött oda. Az ókori Imperium Romanum hagyományain tudatosan fejlődő fascista Itália tisztában van azzal, hogy a modern közlekedésügy fejlesztése nélkül szó sem lehet komolyabb gyarmatosításról. A régi Róma hadiutat épített Líbia egész partvidékén végig. A modern Italia kitünő útépítő mérnökei nehány esztendei munkával megalkották napjaink világcsodáját : 1937 márciusában megnyílt az 1820 km hosszú és 7 méter széles, végig aszfaltozott

partmenti autóút, a strada litoranea a túniszi határtól az egyiptomi határmenti Bardiáig. Életet, kultúrát varázsol a szörnyűséges sivatag szélére ez a páratlan műút. De beljebb, a parti városok és a sivatag közötti sziklás, hullámos táblafennsíkon is katonai gépkocsik járják már a bennszülöttek századok óta használt karavánútjait. A parti műút Líbia főütőere. Virágzó ültetvények között vezet, hiszen hatalmas datolyapálmaligetek egész sora van a part mentén. Már ma is Líbia a világ első datolyatermő országa 3 és félmillió pálmájával. De vad olajfa, fügefa, szentjánoskenyérfa és ciprus is sok van. Az olajfa és a fügefa azonban mégis a fennsík növénye, mert mélyen le- és szétágazó gyökereivel szárazabb talajból is összegyüjti a nevességet.

A strada litoranea megépültével megindulhatott a komoly telepítés. Az alapokat lefektette az 1938-évi törvény: ez az egész partvidéket közigazgatásilag négy tartományra osztja és közvetlenül az anyaországhoz csatolja. Líbia déli része katonai igazgatás alatt továbbra is gyarmat. Tizenötéves tanulmánnyal megállapították, hol vannak elegendő termőfölddel és talajvízzel rendelkező s már az ókorban is művelt ugarföldek. A sivatag teljesen ki van zárva a telepítésből. A belterjes termelésre ekként a partvidék és a fennsík északi, csapadékos része alkalmas. Ennek a megművelhető területnek a nyári hőmérséklete megegyezik Siciliáéval, más időszakokban azonban annál sokkal melegebb. 1922-ben az olasz kormány állami birtoknak nyilvánította a bennszülöttektől meg nem művelt földeket. Ezeken 1926-ban engedményes területeket bocsájtott nagyvállalatok és tehetősebb magánosok rendelkezésére azzal a kikötéssel, hogy 80 holdnyi, az állattenyésztésre alkalmas területeken 6—10-szer akkora parcellákon egy-egy olasz földmívescsaládot telepítsenek le, emeljenek számukra házat és gazdasági épületeket, adjanak nekik igásállatokat és szerszámokat. A terület egynegyedén gyümölcsfát kell ültetni, felét gabonával kell bevetni, a hátralevő egynegyedet ugaron lehet hagyni. Az állam 15—30 %-os hozzájárulást biztosít az engedményes költségeihez. Az engedményes vállalat vagy magánszemély szolgálatában eleinte mint béres, később mint feles dolgozik a telepes.

1938-ban a Marcia su Róma 17. évfordulóján azután 20,000, egy évvel később ismét 20,000 olasz telepes hajózott le Líbiába. Az előre kijelölt és megépített falvakban ott várta őket a csinos kis családi ház a szükséges háziállatokkal, vetőmaggal, tüzelővel és gépekkel. Falvaikat a mérnökökből, geológusokból és vízügyi szakemberekből 1932-ben alapított gyarmatosítási szövetség alapította és építette meg olyan területeken, ahol korábbi engedményesek nem alapítottak falvakat. Ezekben a falvakban a telepes öt évig felesben, azután 25 éven át terményekben s nem pénzben köteles törleszteni a birtok vételárát. Katonás fegyelem alatt él a telepes. A szárazabb füves pusztákon persze csak a juh- és kecsketenyésztés jöhet tekintetbe. Az állomány hamarosan 2 millió juh és 1 millió kecske lesz.

Ezzel a nagyvonalú gazdaságpolitikával a fascizmus Augustus császár politikai végrendeletét érvényesíti: nem törekszik megsemmisíteni és megalázni a meghódított népeket, hanem arra neveli őket, hogy együtt dolgozzanak a hódítókkal. Csak így lehet a bennszülött egyenrangú polgára a birodalomnak. S csakis így lehet életet varázsolni a kielten sivatag közepébe. Aki a fascizmus építőmunkáját ismeri, bizton reméli, hogy ha majd egyszer elvonulnak a háború viharfelhői, ismét jólétet és kultúrát teremt abban a Líbiában, amely a görögök és a rómaiak alatt Afrika legvirágzóbb tartománya volt.

FÖLDRAJZI TÉNYEZŐK BEFOLYÁSA A TRÓPUSI HARCRA

Írta TOLNAY LAJOS

A napjainkban folyó világmérkőzésnek nemcsak méreteiben, hanem jelentőségében is fontos része zajlik az afrikai gyarmatokon. A Lengyelországból kiinduló küzdelem Európából fokozatosan terjedt át a tengerentúli gyarmatokra és ma már nagy jelentőségű harcok színtere a gyarmatok világa. A legnagyobb gyarmati küzdelem napjainkban még Afrikában folyik és az itteni földrajzi tényezők jelentős befolyást gyakorolnak a jellegzetes kialakulású trópusi harcra.

Az Euráziai láncheggység rendszere Észak-Afrikában az Atlaszban folytatódik, ez Észak Afrika egyetlen fiatalabb hegyképződése. Éppen ezért ez a kontinens-rész egyhangú ; jellegzetes, nagy földrajzi különbségeket nem találunk rajta. Az egész afrikai hadszintér leginkább Dél-Spanyolországra emlékeztet, éghajlatban, növényzetben egyaránt.

Afrika nagy részét sivatagok, száraz puszták borítják, területének legnagyobb része a forró égöv alatt fekszik, az egyenlítő szinte kettéosztja. A tulajdonképpeni afrikai hadszintér a kontinens északi részéhez tartozik. Átlagos magassága 200—500 méter körüli. Az abesszíniai hadszintéren akadnak 500—1500 méternél magasabb vidékek is. Abesszínia legmagasabb része pedig a Tana tótól északra 4500 méter fölé emelkedik.

A hadszíntér legnagyobb részét krétakori homokkő-tábla, kisebb részét harmadkori mészkőtábla, jelentős terjedelmű futóhomok és — Abesszíniában — régi tönkök alkotják. Magát a sivatagot is futóhomok, kavics, helyenként kőtörmelék és sós-agyag üledéke borítja.

A passzát szélrendszer következtében a hadszíntér éghajlata is különböző. Abesszíniában nyári esőzések vannak, Szudánban júniusban nagy az esőzés, a Szaharában évek telnek el eső nélkül. Az Atlasz-vidéki déli részek kevés csapadékát az északi lejtőkön hosszabb téli esőzés váltja fel. Tunisz éghajlata már egészen délolaszországi jellegű. Kelet-Afrika éghajlatát az ázsiai monszun szárazzá teszi.

Védőállás a sivatagban.

Afrikai harcok jellegzetes vidékén előnyomuló gyarmati gyalogság.

Afrikában kétségkívül mindenütt meleg van, de a sivatagokban és a fennsíkokon az éjszakai kisugárzás után jelentősek a hajnali hidegek. Az évi középhőmérséklet a hadszíntér északi részén 22 C°, középső részén 30 C° körül jár. Forró júliusi napokon a Szaharában 40 C° meleget is mértek már, izzó kohó ilyenkor a sivatag. A 70 fokra is felmelegedett kövek megpattannak, minden pocsolya kiszárad, a növényzet senyved, az oázisok kútjai alig adnak valami üdítő vizet....

A forró égöv alatti gyarmatok katonái rendkívül sokat szenvednek az őserdőkben is. A nagy páratartalom miatt patakokban ömlik mindenkiről az izzadság.

A forróövi Afrikában az őserdők és a szavannák a legjellegzetesebbek. A szavanna magas fű, néhány facsoporttal. Másutt tövises bozót váltja fel az embermagasságú füvet : igen könnyű a rejtőzködő ellenség dolga! A szavanna égése nagy veszedelem, mert megállítani csak igen nagy erőfeszítéssel lehet.

A szavannákból füves pusztákon át jutunk a sivatagba, ahol a növényzet csaknem teljesen hiányzik. Az egyes oázisok igen jelentőségteljes harcászati állomásokká lehetnek.

Az afrikai hadszíntér földrajzi jellege irányító befolyást gyakorol az itteni harcokra. Fel kell készülni a különleges hatásokra és azokhoz a hadműveleteknek is igazodniok kell.

A levegő izzó forróságú, a futóhomok ellen még a porálarc is csak gyenge védelmet nyujt. A hőmérséklet szélsőséges ingadozása igen káros hatású az emberre, korán bekövetkező fáradtságot, ingerlékenységet okoz, amelyet csak fokoz a vízhiány okozta gyötrő szomjúság!

A homokviharok betemetnek mindent, rendkívül nehéz a süppedős homokban a gyaloglás is, az utak száma is kevés. Az esős évszakban járhatatlanná válhat a folyókmenti terület, minden hadműveletnek gátat szabhat az időjárás! Az egészségtelen kigőzölgésű őserdei területek éppúgy ellenségei a katonának, mint a sűrű bozótosok, még talán a szavannás területek a legalkalmasabbak a hadműveletek végrehajtására.

Ostromlott erőd a sivatagban. Az épületeken jól láthatók a tűzérség becsapódásai, a bennszülött legénység mecsetjének tornya egyúttal magas figyelőhely is volt.

A nappali menetek végén hamar bekövetkezik az éjszaka, alig pár perc és már koromsötét van. Könnyen bajbakerülhet az a csapat, mely nem számolva evvel, még a sötétség beállta előtt nem ütött tábort! Szinte lehetetlen az egyhangú tájékon eligazodni.

Az oázisok kútjai szabják meg a napi menetcélokat. A kutak vonalán tart az előnyomulás, erre vezetik az utánszállítást is. Az utánszállítás hoz minden anyagot: lőszert, élelmet, benzint és az afrikai hadműveletekben oly fontos vizet is. Az utánszállítástól függ a hadműveletek sorsa! Pedig sokszor igen nehéz a zavartalan biztosítása, mert 60—80 méter magasságú őserdei fák között lévő karvastagságú indák, s a sűrű aljfásodás egyaránt zavarja, akadályozza a mozgást. Helyenkint csak lépésről-lépésre lehet előrejutni és a fülledt, páradús meleg igen nyomasztólag hat a kedélyekre. A lappangó életveszedelmekkel teli félhomályban «nyugodt» hangulatról korántsem lehet beszélni...

A trópusok tele vannak ismeretlen veszélyt hozó állatokkal is. A vadállatokon kívül mérges kígyók, moszkitók, vadméhek vannak. Talán csak a vas és az acél mentes a mindent összerágó hangyák támadásától. A lovak legnagyobb ellensége a csecse-légy.

A trópusokon fellépő veszedelmes betegségeknek a tengernyi szúnyog a fő-csírahordozója. Fertőzésük nyomán fellép a trópusi malária, a nagy testi hőemelkedéssel járó mocsárláz. Sárgaláz, kolera, lepra, máltai láz, skorbut, bőrgombásodás, májtályog, bélférgek, elefántiazis, álomkór stb. mind a trópusok ajándéka. És talán a legborzalmasabb: a lepra!... Jóformán elevenen üszkösödik el az egész test, a beteg rengeteget eszik, innen a betegség középkori neve is: bélpoklosság...

A fehér fajnak egészségtelen éghajlaton, tengernyi veszély között küzdenek a gyarmatok fehér katonái, mikor hazájuk érdekében távoli világrészeken veszik fel a küzdelmet egymás és a közös ellenség: a földrajzi viszonyok mostohaságai ellen...

Érdekes megismerni, hogyan folyik le a gyarmati harc, miként változnak és alkalmazkodnak a mérsékelt égöv hadviselési módozatai és harci eszközei a trópusokon?

Az a katonai alapszabály, hogy csak a támadás hoz döntő eredményt, fokozottan érvényes a trópusok alatti harcban. Ott kell felkeresni az ellenséget, ahol van, igyekezni kell kezdeményező támadással a kezdeti fölényt megszerezni!

Gyarmati szolgálatra csak válogatott, erős, edzett férfiak valók, akik alapos előképzés után vízi-, vagy légi-szállítással kerülnek a gyarmatokra. Felszerelésük és fegyverzetük teljesen alkalmazkodik az itteni különleges földrajzi viszonyokhoz, több védőoltást kaptak még elindulásuk előtt.

Parafasisak védi őket a szinte merőlegesen tűző Nap sugarai ellen, napvédőszemüveget, esetleg porvédő-álarcot hordanak, könnyű, félvászon anyagból készül a ruházatuk.

Étkezésük inkább növényi jellegű, a mértéktelen húsfogyasztás itt különösen egészségtelen, a mellett sok vizet igénylő is. Még a növényi étkezés mellett is naponta kb. tíz liter vizet iszik meg a gyarmati katona! Csak a mértékletes életet élő, 21—40 éves férfiak alkalmasak erre a megerőltető szolgálatra, de még így is : az egészségesebb vidékekről 4—5, az egészségtelenebb vidékekről minden 2—3 év után néhány hónapig tartó mérsékelt égövi szabadságra kell utazniok.

A szolgálat vagy a szabadban, a terepen, oázisokon, esetleg a sivatag belsejében épült erődökben, vagy a gyarmati városokban történik. A harc rendszerint valamelyik kút, oázis, vagy erőd birtoklásáért folyik. A harcot a gyalogságon kívül gépkocsizó gyalogság, páncélosok, sivatagi lovasság és a repülők vívják meg. A menetek mindig az ellenség mögé irányulnak, mivel igen kevés a terep nyujtotta rejtőzéslehetőség a sivatagban : szemköztről ritkábban történik támadás. A fárasztó gyaloglás rendkívüli próbára teszi a gyalogság értékét. Igen fontos a kis csapatok teljesítménye, gyakran pár ember merész fellépése döntő eredményekre vezet!

A rendkívüli meleg igen felhevíti a páncéljárműveket, a finoman szitáló por belepi a motorok alkatrészeit. A nagy hőmérsékletingadozás káros hatású a fémrészekre is. Ugyanezek a behatások gátolják a repülők munkáját is, bár a páncélos csapatoknál még ehhez az is járul, hogy az áttüzesedett páncéljárművek belsejében néha elviselhetetlen

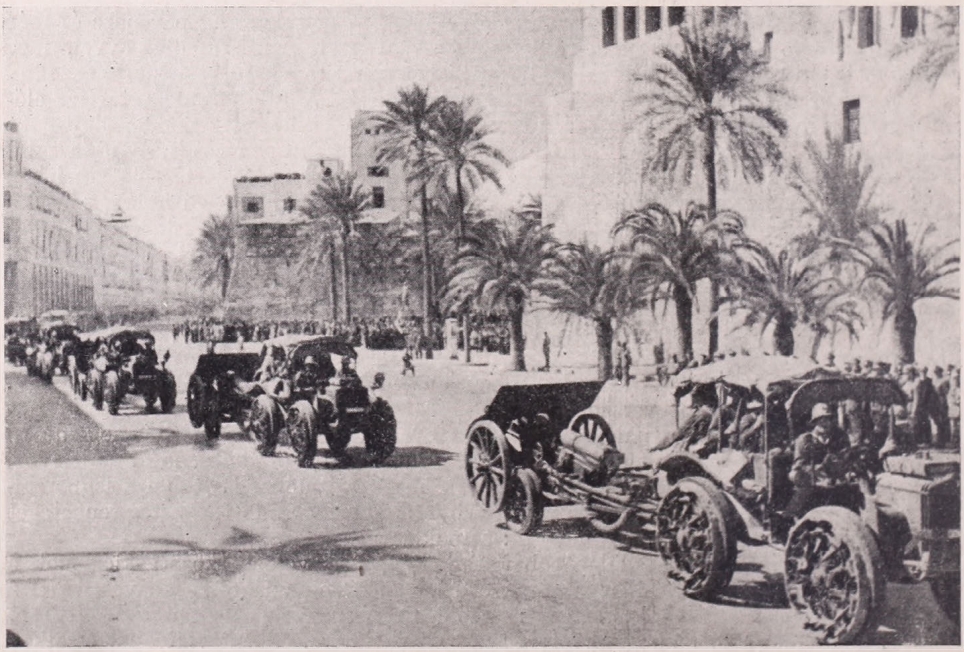

A trópusok olasz tűzérsége.

Légvédelmi tüzérség Bardiánál.

a pokoli forróság. Gyakori kocsiból való kiszállásokkal, pihenőkkel, a por ellen pedig különleges szűrőberendezésekkel védekeznek.

A trópusi tüzérséget motorizált, vagy szétszedett állapotban, málhásállatokon szállítják.

A sivatagi lovasság rendszerint bennszülöttekből áll, régi hagyományaihoz híven öltözködik, de fegyverzete már korszerű. Fezt hordanak, csizma helyett bőrpapucsot. A nyereg fából van, hosszú kengyelükben szinte állva lovagolnak.

Vannak tevés csapatok is kis számban, de a teve csak közlekedő eszköz, a harcot gyalog vívják.

Nagy távolságokat tud berepülni a felderítő repülő, független a tereptől, mindenütt találhat kényszerleszállóhelyet. A terepfedezet hiánya miatt igen fontos adatokat hozhat a rejtőzni nem tudó ellenségről, bombázásaik is jó eredménnyel járnak. Az utánszállításban jelentős mértékben vesznek részt, újabban gyalogság szállítására is jól használják.

Gépkocsik, málháslovak és tevekaravánok végzik az utánszállítást a repülőkön kívül. Fontos munkájukat a földrajzi viszonyok is jelentősen befolyásolják. A gondos egészségügyi szolgálat megszervezése is igen fontos.

A harchoz keskeny oszlopokban nyomulnak, rendszerint a páncélosok és gyalogság vívják meg a küzdelmet, repülők, — ritkábban lovasság és tevés-csapatok — támogatásával. Igyekeznek a kiszemelt oázist, vagy erődöt több oldalról megtámadni és elfoglalni.

A szavannás területeken jól lehet rejtőzködni, a szavanna támadásra, védekezésre egyaránt alkalmas. Az őserdőkben igen nehéz az előnyomulás és a csapat vezetése, a tűzfegyvereket is alig lehet alkalmazni.

Az egymással való összeköttetésre mindenütt rádiót használnak.

... Amint látjuk, a trópusok földrajzi viszonyai jelentősen befolyásolják az ott dúló harcot. Ehhez a harchoz — amely keményen próbára teszi a harcost — önfeláldozó hazaszeretet, alapos kiképzés, korszerű felszerelés kell, mert csak így lehet a földrajzi nehézségeket leküzdeni!

SZÉKELY SÓVIDÉK

Írta GÁSPÁR GYULA

Hetedhét országon valamivel innen, de már csaknem Meseország határán van ez a vidék. Hegyeiről, szikláiról, tavairól és forrásairól annyi mese szól, hogy gyermekkoromban sokáig azt hittem: valahol itt a közelben lehet Meseország. Talán csak felmegy az ember a Malomhegy tetejére s ott mindjárt bekopogtat az óriáskapun. Alig lehettem négyéves, mikor elszöktem hazulról s nekivágtam a hegy oldalának. Feljutottam a hegytetőre, de nem találtam meg az óriáskaput. A Malomhegy mögött újabb hegy kezdődött. És amarra napkelet felé mind magasabbra tornyosodott a hegyek háta. Csak otthon tudtam meg, hogy az ott a havas. Szemben a Malomheggyel kisebbecske hegyhát lapult. Olyan mint valami óriás kenyér. Ezt már ismertem : a Sóhegy volt. Csak azt nem tudtam semmiképen megérteni, miért sütöttek az óriások sókenyeret? Rendes sziklaeledelről már sokat hallottam a mesében, de ez a kenyér sólisztből sült.

— Már pedig ebből a kenyérből él az egész falu — mondta édesanyám.

Legközelebb már a Sóhegy tetején kujtorogtam s a vízcsipkézte sósziklákról letörtem egy darabot. Lássuk hát, milyen ízű az óriások kenyere? Harapni nem lehetett, olyan kemény volt. Szopogatni kezdtem s a könny kifacsarodott a szememből, olyan kegyetlenül sós volt. Hát ezen ugyan nem híznak meg az óriások. És akkor úgy éreztem, nem mondott igazat édesanyám. Pedig igazat mondott, ma már tudom, hogy ez a hegy a vidék kenyere.

Parajd Sóhegye csakugyan a falu, sőt még több, a vidék kenyere. Sóból él Parajd, Szováta és a két Sófalva népe. Sok száz székely fejti a sót, sokan dolgoznak a sórakodáson, a Sómalomban, sóból élnek a szekeresek, a sósfürdő ad kenyeret Szováta. Illyés-

Parajdi sósziklák. (Dr. Erdélyi János fényképe.)

A szovátai Medve tó. (Sédi Károly fényképe.)

mező, Sóvárad s a környékbeli falvak népének. Az óriások furcsa kenyerén egész vidék székelynépe él.

Ha földrajzilag akarjuk meghatározni: a Sóvidék a Kis Küküllő felső folyása körül, a Juhod, Korond patak és a Küküllő völgyében terül el. Ennek a hármas völgyrendszernek egyetlen kijáró nyílása a Kis Küküllő lefelé egyre szélesedő völgye. A vidéket minden más oldalról hegyek határolják. Szováta felett emelkedik a Szakadát, keleti oldalon a Hargita nyúlványa, Korondtól délre a Kalonda és Parajd alatt a Harom, a vidék határa.

Eddig a Sóvidéket legjobban a Kis Küküllő völgy vasútján lehetett elérni. Az új határ azonban a Küküllőszeg—Parajd vasútvonalat Balavására alatt derékba metszette s mostmár csak a Marosvásárhely—Parajd közötti keskenynyomtávú vasúton juthatunk el a Sóvidékre. A kanyargós nyárádvölgyi kis vasút 82 kilométeres távolságát 5 óra alatt dohogja végig a gólyafészkes kéményű, kávédaráló mozdony. A Szakadát hegyoldalain nehézkesen, fáradtan kapaszkodik fel a kis gép. Dohogásában mindig panaszolja: So-kat rak-tak, so-kat rak-tak. Ám ahogy eléri a tetőt, vége a gép panaszkodásának. Vígan fut le a völgybe a hegyoldalakon kacskaringósan tekergőző pályán s vígan dalolja: szaladok is, futok is, — szaladok is, futok is. Ha kinézünk a lefelé robogó vonat ablakán — egyik oldalról szürke sziklák ugrálnak bolondos táncban, szinte fél az ember, hogy valamelyik megomlik és szétlapítja az apró vasúti kocsit, a másik oldalon pedig mély szaka-

dék tátong. Talán egy szempillantás, lelép sínjeiről a bodrosan füstölgő mozdony és beleszédül a mélybe, meg sem áll a patak vizéig. De nem, a sziklák nem omlanak le, csak fenyegetőznek és a mozdony fürgén kanyarog a mélység fölött. Már látszanak a házak a völgy alján. — Az ott már Szováta. Ezek a házak a háború után fejlődött újtelep épületei. Rövidesen új falu alakul itt a Szakadát alatt. A kis Telep házai elmaradoznak. Erdős hegyoldalon fut a vonat. A mozdony huhogó sípjára felriad a völgy. Újabb éles kanyarulat következik s máris a váltókon csattognak a kerekek.

Szováta fürdőre érkeztünk. A kis vonat állomása az alsó fürdőtelep közelében van. Az országút két oldalán a házak furcsa keveréke fogad. Egyik oldalon székelykapu, másik oldalon városias szállodaépület. A sóstavak híre idecsalogatta a messzi városok népét, Budapest, Bukarest, s most ismét Budapest gazdag népe hordta és hordja ide nyaranta a pénzét. Szováta anyagiakban sokat nyert a sóstavak világhíres természeti kincsével, székely népe azonban erkölcsiekben sokat vesztett. Az egyszerű falusi nép megszokta a nyaranta aránylag könnyen keresett pénz könnyelmű életét. Szovátán mértéktelenül több szeszesital fogy télen-nyáron, mint más székely faluban. A község népe nyáron a fürdőtelep szállodáiban, vendéglőiben dolgozik. Csak éjfél után indulnak haza és a borravalót éjfélkor valóban borrá váltják. Gyakran láthatunk részeg növendék gyerekeket éjjel a fürdőtelep gondozott sétaútjain.

A felső fürdőtelep erdős hegyek között, a tavak körül épült. A telep legnagyobb tava a híres Medve tó, sós vize a Nap melegének természetes raktára. A Medve tó földcsuszamlás következtében keletkezett a mult század derekán, majd a hetvenes évek táján újabb hegyomlás következett, mely elzárta a hegyi patakok útját. A patakok vize lassan tóvá duzzadt s feloldotta a közeli sósziklákat. A sósziklák oldása mindaddig folytatódott, míg a tó vize telítetté nem vált. Ezt a telített sós oldatot aztán bevonta a hegyipatakok vékony édesvízrétege, és ez a fedőréteg megóvta a Nap tárolt közvetlen melegét a kisugárzástól. A Medve tó meleg vizének érdekes természeti tüneményét Kalecsinszky Sándor ismertette 1901-ben. Addig több tudós foglalkozott az érdekes tünemény titkával, de sikertelenül. Lengyel Béla dr. egyetemi tanár a tó alján feltörő melegforrásokat sejtett, Telegdi Roth Lajos főgeológus vizsgálatai azonban megdöntötték ezt a feltevést. Telegdi Roth ugyanis mérések alapján bebizonyította, hogy a tófenéken alacsonyabb a hőmérséklet, mint a felszín alatt lévő vízrétegekben. Kalecsinszky Sándor

A szovátai Medve tó újonnan épített fürdőháza. (Sédi Károly fényképe.)

Sófejtés a parajdi Ujbánya mélyén. (Winkler József fényképe.)

mérései szerint a felszín alatt másfél méternyire 56 Celsius fok körüli volt a víz hőmérséklete, míg a tófenéken csaknem állandóan 14 C°-ra süllyedt a hőmérő higanya.

Édesapám elbeszéléséből tudom, hogy a mult század hetvenes éveiben már a vidék lakossága ismerte a Medve tó melegvizének gyógyító hatását. Gyékényernyős szekéren vitte oda Székelykakasdról nagyapám beteg apámat, közel egy hétig fürdött a tó vizében s azalatt teljesen meggyógyult. Közben természetesen az ernyős szekéren laktak, mert a közelben semmiféle épület nem volt. Az elbeszélés szerint akkor még a tóból elszáradt fák állottak ki. A fák sóval átitatott csonkja ma is látható itt-ott a tóban. A Medve tó nevét medvére emlékeztető alakjáról kapta. Kiváló gyógyhatású ezenkívül még a Fekete tó. Ennek vize bár ásványi anyagokban gazdagabb — nem meleg. Éppen ezért sokkal kevesebben, csak a gyógyulást keresők fürödnek benne. A harmadik jelentős tó a Mogyorósi tó, valójában a Medve tó ikertava, de valamivel hidegebb, mint a Medve tó. Meleg nyarakon azonban, mikor a Medve tó vize túlságosan sok hőt tárol, a Mogyorósi tó átveszi a Medve tó szerepét. Volt már olyan nyár, mikor napokig nem lehetett a Medve tóban fürödni, olyan forró volt a vize. A három nagy tavon kívül több kisebb sóstó csillog a mélyedésekben.

A szovátai tavak újabb keletkezésűek. A székely nép mesélő gondolatvilága azonban már beleszőtte meseszőnyegébe ezeket is. Gyermekkoromban hallottam s tovább adom. Fent a hegyek között, a mai Medve tó helyén csodálatos szép tündérasszony lakott. Egyszer a tündérasszony az erdők alatt bolyongott és meglátta a sudár székely pásztorlegényt. Meglátta és megszerette, mint ahogy a mesében szokás. Ettől kezdve éjjelenkint lejárt a völgybe és ott hallgatta a pásztorlegény furulyáját. No de nemsokára furcsa dolog történt. A pásztorlegény esztenája körül földi leányt látott. Bizony a pásztorlegény és a székelyleány csókosan összeborult a Juhod partján. A tündérasszonyt elöntötte a harag, megátkozta a pásztort és a nyáját. És ime a juhnyáj, az esztena és a pásztor kővé változott. Ezek a kőberbécsek ma is ott állanak a völgyben. A szép tündérasszony azonban boldogtalan szerelmét nem felejtette. Napokig ott bolyongott a hegyek között étlen szomjan, — fátyolát letépték a bokrok s fehér fátyola nyomán mindenütt sóvirág fakadt. Csak napok mulva került haza, a tűzhelyen még hunyorgott a parázs. Megállt az üres házban, de nem talált nyugtot. Bánatában megátkozta a házát s az elsüllyedt a mélybe. Felette tó keletkezett, de tűzhelyének melege mindmáig fűti a tó vizét.

A tündérasszony bánatában tovább barangolt s mikor elfáradt, leült az egyik hegycsúcsra. Ott sírt sokáig bánatában, könnye a völgy mélyén tóvá gyűlt s ebből keletkezett a Fekete tó. Azóta is ott sír minden éjszaka a tó felett.

Így szőtt mesét a szovátai tavak keletkezése köré a székely nép.

Szováta Sóvárad és a havasok alján épült Illyésmező falucska Maros-Tordához tartozik. A Juhod völgyén túl azonban végetér Maros-Torda és az ősi Udvarhely földjére lépünk. Szováta faluja felett magas völgyáthidaláson halad a kis vonat egyik hegyoldalról a másikra s a Kápolna hegye alatt Parajd felé dohog a kis mozdony. Hegyek oldalán, sziklába robbantva vezet a vasúti pálya három sínje. A két megye határán ugyanis egyesül a Nyárád és Küküllő-völgy vasútja s a később épített keskenynyomtávú vásárhelyi vonat egyik oldalon a küküllővölgyi vonat külső sínjén fut.

Parajd, a fejedelmek hajdani solymászfaluja, a havasok lábánál a Bucsin alatt épült. Dolgos székely népe sót fejt, erdőt irt s keményen küzd a hegyoldalak silány földjével. A Sóhegy a falu alsó végén, az állomás közelében emelkedik. Már a hegy maga geológiai érdekesség. Spanyolországot kivéve, csak a székely Sóvidéken nyomult fel hegy alakban a só. A miocénkori sótelep Erdély többi sóelőfordulásával egykorú. Az Erdély földjén levő hajdani tengerből rakódott le a sóréteg, melynek mélységét még nem ismerjük. A Sóhegy déli oldalán, hol a Korond pataka áttörte a sósziklák falát, római korból származó külszíni fejtés nyomai látszanak. Valószínűleg külszíni fejtéssel dolgoztak a honfoglalás korában és a fejedelmek idején is. A mélységbeli sófejtés a sóbavésett évszámok tanusága szerint csak a XVIII. században kezdődött. A három bánya közül ma csak kettőt művelnek, a hegy déli felében az Újbányában és az északi oldalon levő Erzsébet-tárnában. Az Óbánya hatalmas sótermében a tetőn képződött sócsapok miatt életveszélyes a tartózkodás. Ide tehát a látogatók sem mehetnek be. A lehulló sócsapok agyonvernék a bemerészkedő kíváncsit. A hatalmas sötét termet csak úgy lehet néhány pillanatra megtekinteni, ha a karzatról égő szalmazsupot dobnak le a mélybe. Ez egy-két pillanatra megvilágítja a termet a sócsapokkal együtt.

A parajdi Újbánya lejárata. A jobb sarokban levő kerek alakú házikóban járnak körben a felvonót húzó lovak. A mellette levő kis házikó ajtaján indulnak le a bányába.

Az Újbányában azonban serényen folyik a munka. Ha a terem felső részén sóbavájt karzatról letekintünk a mélybe, gyönyörű látvány tárul elénk. A mérhetetlen sötétben, valahol messze mélyen szentjánosbogárszerű lámpák fénylenek, körülöttük hüvelyknyi emberek mozognak. És a sok-sok sóvágó csákány és ékverő kalapács furcsa csilingelő hangja lágy zenévé olvad össze. Ahogy a lépcsőkön lefelé indulunk, észrevétlenül fokozódik a zene, aztán szétbomlik s mire lejutunk a mélybe, már csak csákánypengést, kalapácscsattogást s visszhangos beszédtöredékeket hallunk. A lépcsőfordulók oldalán sósziklába vésett évszámok mutatják, hogy évenként mennyi sót termeltek ki a bányából és mennyit süllyedt a bánya szintje. Lent a munkások karbidlámpa mellett dolgoznak. Ide még nem ve-

Sóval rakott csillék a parajdi bánya felvonója előtt. (Winkler József fényképe.)

zették le a villanyt. Egy-egy sólap felfeszítésén három négy ember szorgoskodik. Lépcsőlapokban fejtik a sót. Előbb a lépcső aljába, vagy oldalába keskeny árkot vágnak csákánnyal, aztán az árokba vaséket raknak s a vaséket addig verik súlyos kalapáccsal, míg az egész lépcsőlap táblaszerűen felszakad. A többmázsás sótáblát természetesen nincs erő, mely tovább tudná szállítani. Így aztán ott helyben apró kockákra darabolják a bányászok s csillében szállítják a felvonóhoz. A bánya évszázados felvonója ma is lóvontatású. Fent a bányatelepen óriási dobot forgat körbe négy pár ló s a dobra tekerőző drótkötél egyik oldalon felhúzza s ugyanakkor másik oldalon a mélybe ereszti a csilleszállító kosarat. Az Újbányában a sófejtés tehát a mélyben történik, de nem így a fiatalabb Erzsébet-tárnában. Ott előbb felfelé haladnak a tárnavágó bányászok s így a teremmé szélesedett bánya a föld felszínénél magasabban van. Ott aztán csúsztatókon ereszgetik le a sódarabokat a csillerakodóhoz. Maga a sófejtés ugyanúgy történik, mint az Újbányában, lépcsőzetes sólapok felhasogatása révén.

A Sóheggyel szemközt, az állomás felett emelkedik a Malomhegy, melynek kemény lávaeredetű szikláit robbantással fejtik. A két helyen megbontott hegyoldal kőbányái mint hatalmas sebek tátonganak sötéten le az útra.

Parajd az elnyomatás húsz éve alatt alig fejlődött. Csupán a kultúrház és az árván búslakodó új román templom épült az utóbbi években. A kultúrház, a székely összefogás jelképe, a nép művelődésre szomjazását jelzi, a bezárt román templom pedig az elmult két évtized szomorú emlékét juttatja eszünkbe. És áll a templom egyetlen hívő nélkül. Hogy minek kellett ide román templomot építeni, senki sem tudja. A falu értelmes székely népe azonban lelkierőben megacélosodott. Már fakitermelő szövetkezetet alakítottak a székely gazdák s a vasúti talpfa kitermeléséhez fogtak. A dán mintára alakult fakitermelő szövetkezet minden bizonnyal eléri célját és talpraségíti a leromlott, koldussá szegényedett falu székelységét. A székely erő és munka legyőz minden más tőkét. Boldogságot és jólétet nyujt majd a falu népének a Sóhegy és a mesés Rupsónévár felett tornyosodó havas titokzatos őserengetege. Hiszen nemcsak Parajdnak, de a Sóvidék másik két sokat nyomorgatott falujának, Alsó- és Felsősófalvának is újra kenyeret terem most már a só és a fa.

Hisszük, hogy a jövőben a Székelyföld kincse, a székely munka nyomán, a székely népet boldogítja.

A TÁVOLKELET PROBLÉMÁI

Irta IRMÉDI-MOLNÁR LÁSZLÓ dr.

Évek sora óta dörögnek az ágyúk Távolkeleten, ahol két hatalmas nép vívja harcát. Japán és Kína között 1937-ben indult meg az ellenségeskedés. Ennek még a mai napig sincsen hivatalos háború-jellege. Japán nem üzent hadat a Kínai birodalomnak, mindössze mint «rendfenntartó» lépte át a határokat, hogy a Kínában dúló forradalmi mozgalmaknak mielőbb véget vessen. Ez azonban már hosszú évek óta húzódik, azóta Európában is háború dühöng és szikrái lassan az egész Földre átharapóznak.

Minden keletázsiai probléma magva: a japániak és kínaiak vetélkedése a mongolfajú népek vezetésében. Eltekintve a régebbi japáni-kínai ellentétektől, a legújabb helyzet kettős magból sarjadt ki: Japán kényszerű magabiztosítása és népesedéspolitikai okokból történő előretörése a kontinensre, ami Mandzsuria megszállását jelentette 1930-ban. Ezáltal közvetlen közelbe került egymással a kínai-orosz határvidéken a japáni hatalom az orosszal. Ez a helyzet évek hosszú során át folytonos súrlódásokkal váltakozó egyezkedő kísérletekre vezetett a két hatalom között. A tulajdonképpeni Kínában negyedik éve húzódik a háború. Japán meghódította ugyan a kínai síkvidék egy részét, valamint a partvidéket, azonban egész Kína meghódítása most is, mint azelőtt: túl nagy feladat. Belső Kína a Szovjet és az angolszász hadianyag-segítségre támaszkodva még beláthatatlan időkig ellen tudna állni az új életformákat ráerőszakolni akaró japániaknak. Csangkaisek ellenkormánya csak a japáni szuronyokra támaszkodva él, pedig régi igazság, hogy a szuronyokkal mindent lehet csinálni, csak éppen rájuk ülni nem lehet!

Vajjon Amerika milyen szemmel nézi a határozottan kialakuló helyzetet Kelet-Ázsiában? Érdektelenül nem, minden jel erre mutat. Volt ugyan idő, amikor Washingtonban komolyan foglalkoztak azzal a gondolattal, hogy a Fülöp szigeteket feladják és érdekhatárukat a középső Pacifikumon vonják meg (Aleuták, Hawai, Szamoa). Ma azonban az USA minden ténykedéséből kitűnik, hogy Kínát minden eszközzel támogatja Japánnal szemben, továbbá, hogy Hollandus India természeti kincseit sem hagyja a hármashatalmi egyezmény tagjainak kezére jutni, illetve nem nézi tétlenül azok elvesztését és az ellenfél kezére való jutását.

Az angolszászok keletázsiai hatalmi állásának mondhatni legfontosabb sarokpontja a kulcshelyzetben lévő Singapore. Singaporenak kellene megvédelmeznie az anyaország fő tengeri ütőereit, az ültetvények békéjét, — itt vannak a világ legnagyobb ananászültetvényei, — a bányákat, a gumit, cukornádat, olajat, aranyat, fát termelő munka folytonosságát. Az ottani fehérek már régóta idegeikben érezték az eljövendő háborút, amikor Európa még csak Münchennél tartott. A Brit birodalom feltétlenül számított a legyőzhetetlennek mondott háromszögre: Hongkong—Singapore—Port Darwin. A németek szerint viszont ez olyan geopolitikai elgondolás, amelyből hiányzik a mai századnak megfelelő katonai erőalap. Ebben a században nem lehet a mult század fegyvereivel küzdeni, a fő a korszerűség. Ez pedig hiányzott a háború elején az angol gyarmatokon és dominiumokon, s ezen nem segít az sem, hogy Singaporeban ausztráliai ezredek, indiai sepoyok, sőt ma már talán amerikai bombavetők is gyakorlatoznak. Hollandus India is Singaporera számított. Noha magának Singaporenak hadi felszerelése korszerű, szárnyoldalai gyengék. Angliának meg kell osztania az amerikai segítséget atlanti és csendesóceáni érdekeltsége között. Singapore nem támaszkodhatik Burmára biztonsággal, mert azt indiai ezredekkel kell nyomás alatt tartani, Dél-Afrika hátában pedig ott van Abesszínia. Ausztrália, India és Dél-Afrika ipara egyaránt fiatal ahhoz, hogy 500 millió ember védelmére — akik brit lobogó alatt élnek szerte az Indiai óceán körül — elég legyen, főleg mikor azok jóformán kizárólag ültetvényesek és kezdetleges falusi életet élők. Ma hatalmi állás fenntartásához korszerű hadihajók, még modernebb repülőgépek, fejlett gépkocsi-, optikai és kémiai ipar, fínom műszerek, szerszámgépek, textil- és bőripar, szakmunkások és szériagyártás lehetősége kell, eltekintve a nyers-

anyagoktól. Motort például mindenütt Amerikából vesznek. Még Ausztráliának sincs egészen nagy hajógyára. Ha Amerika közbelépése túl soká késne, Angliának könnyen lehet, hogy át kell adnia távolkeleti érdekeltségeit a feltörő, fiatalabb hatalmaknak.

Japán nem kívánja okvetlenül a háborút az USA-val, de követeli, hogy «életterét» biztosíthassa és az idegen érdekeket kikapcsolja. Háború esetén Japán mellett állana Mandzsuria, Külső-Mongolia és a japánbarát Kína a kínai partvidékkel. Az angolszász érdekeltség: Hongkong, Burma, Malaya Singapore-ral, Északi-Borneo, Sarawak fehér szultanátus, Ausztrália és Új-Zealand, Új-Guinea és a déltengeri szigetvilág, amely elhúzódik egész Hawaiig.

Hawaiban folytatódik a japánellenes vonal amerikai tényezője; fenyegetően nyúlik bele az amerikai szigetvonal a japáni déli tengerbe. Az amerikai vonal végeredményben a Fülöp szigeteken túl meghosszabbítva Hanoiig fut, a degaulleista Indokínára támaszkodva. Thaiföld és északi Indokína magatartása Japánnal szemben jóindulatú semlegesség volna. Dél felé azonban Hollandus India, Szumatra stb. már mind angol érdekkörbe tartoznak. Egymás katonai megtámadása a nagy távolságok miatt jóformán elképzelhetetlen: a Yokohama—San Francisco távolság 4768 tengeri mérföld! Honoluluig is még 3419 t. m. A védelem és a támadás szempontjából is a legfontosabbak a tengeri és légi támaszpontok.

Japánnak saját szigetvilágán kívül vannak ilyenek az egész kínai partvidéken végig, Taiwanon, Hainanban, a Karolinákon, Marianákon, a Marshall szigeteken, miáltal előretolt állásait belemélyesztette a kínai déli tengerbe. Komoly esetben Hongkong mint angol támaszpont aligha jönne számításba, hiszen teljesen bele van ékelve a japáni vonalba. Singapore fontossága itt is szembeszökő. Uralja a legfontosabb nyersanyagpiacokat és valamennyi szétsugárzó vonalat. Japán helyzete azért lenne stratégiailag ellenfelénél kedvezőbb, mert azt mondhatni, egy belső vonalat kellene tartania, míg Amerikának a feladata bonyolultabb s igen sok nehézséget kellene előbb legyőznie, míg hozzáférhetne a japáni főszigetekhez. A japáni hadiflotta védekező jelleggel épült. Vele szemben a főfeladat még több támaszpont megszerzése volna és ez lenne a csendesóceáni háború első lépése. Guam, Hongkong, Singapore és a Fülöp szigetek a legfontosabb angol-amerikai hatalmi állások Távolkeleten. A háborút azonban rögtön a nyersanyagokért is folytatni kell. Döntő ebben a háborúban nem a kis körre kiterjedő Guam, Hongkong és a Fülöp szigetek lerohanása volna, hanem Singapore sorsa. Japáni kézre kerülése azt jelentené, hogy az amerikai flotta, amelynek háború esetén a blokádháború egész terhét viselnie kellene, az egész déli Csendes óceánon hontalan lenne. Nem pótolhatja ebben a feladatában Singaporet sem Manila, sem Port Darwin, sem Sidney. A japáni déltengeri szigeteket egy amerikai admirális 1458 darab lehorgonyzott repülőgép-anyahajónak nevezte!

Elterjedt nézet, hogy Japánt a kínai háború legyöngítette. Bizonyára vannak érezhető veszteségei, de vannak jól kiépített tartalékai. A japáni tengeri erő létszámát teljes homály fedi. Csak az bizonyos, hogy már régen nem tartotta magát a washingtoni egyezményben leszögezett 5 : 5 : 3 arányhoz.

Amerika fontos hídja az Atlanti és a Csendes óceán felé is a Panama csatorna. Állomásait északon az Aleutákon át az ázsiai szárazföldig tolta előre, dél felé pedig a «Roosevelt-vonal» a Hawaii szigeteken, Midwayn, Guamon és a Fülöp szigeteken át közvetlenül a japáni szigetvilágba nyúlik bele. Körülbelül két éve tart az állásoknak ez az előretolása a japáni érdekterület felé. Japán állásait már közvetlenül veszélyeztetve érezheti, bár fenyegettetése Vladivosztok felől volna a legközvetlenebb, amit a szigetországnak érthetően, feltétlenül meg kell akadályoznia. A Japán felé irányuló «zsák»: Port Darwin, Singapore, Manila, Fülöp szigetek, Guam, Wake, Midway, Pearl Harbour, Aleuták, Kamcsatkán át Vladivosztokig. A japáni sztratégiai vonal az angolszászt derékszögben keresztezi és kb. 3000 t. m. hosszúságban oldalazza. A távolságok általában felülmúlják a légierők mai lehetőségeit. Japán egy kör közepén ül, ahonnan mindenfelé oszthat ütéseket. Támaszpontjai is mindenütt keze ügyébe esnek. Viszont Amerika már az ázsiai szárazulaton is kíván magának támaszpontokat: Kamcsatkán, Petropavlovszk kikötőjét és Vladivosztokot.

Bátran mondhatjuk, hogy bizonyos mértékig már «idegháború» folyik Japán ellen.

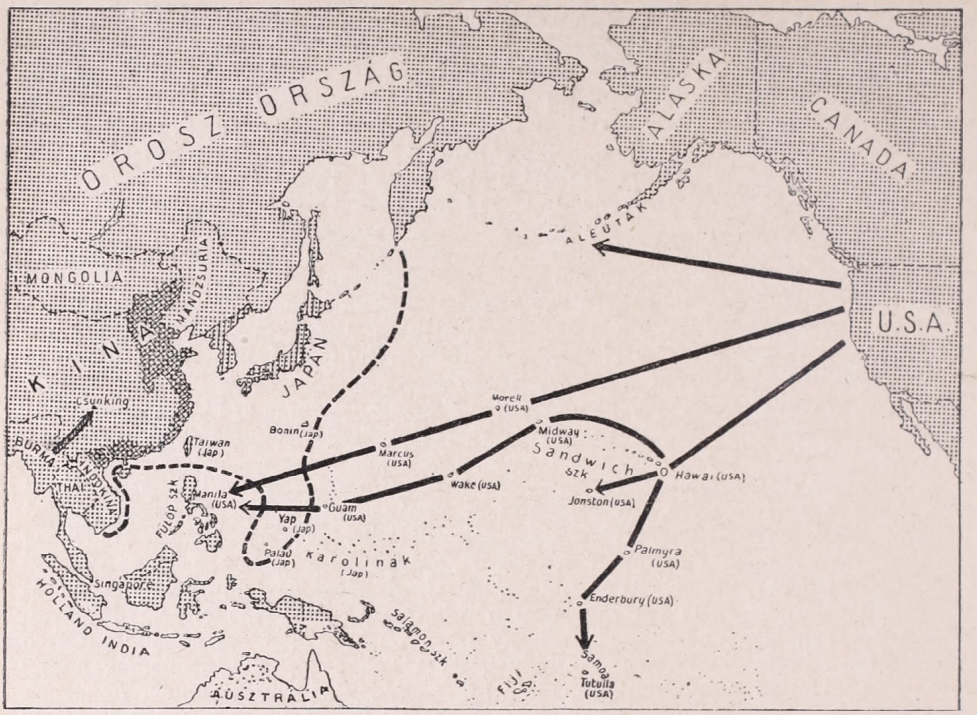

Japáni és amerikai érdekek a Csendes-óceán terében.
A szaggatott fekete vonal Japán, a fekete irányvonalak az USA érdekterületeit jelzik.
A sűrün kockázott rész Kínába japáni megszállás alatt van.

A távoli szemlélő előtt is világos a hasonlatosság 1939 őszével, csak Ázsiában lassabban fejlődnek a történelem vetései. A dolgok állása ma kísértetiesen hasonló fázisban van a két év előtti európai helyzethez: zárolások, kereskedelmi szerződések felmondása, katonai és gazdasági rendszabályok. A hátsó ajtók azért még nyitva vannak. Japán maga a teljes gazdasági mozgósítás állapotában él. Szerintük az amerikai és holland-indiai nyersanyagokat négyéves tervükben már kikapcsoltnak tekintették, tehát azok tényleges kiesése nem okozna nagyobb zavart a gazdasági életben. Áttértek a kényszerkartellek rendszerére és felhagytak minden liberális gazdasági berendezkedéssel. Ezt az áttérést eleinte erős ellenzés fogadta, amint azonban az események előrehaladtak és a döntő mérkőzés szele mind érezhetőbbé vált a szigetországban, fegyelmezetten belenyugodtak az új intézkedésekbe is. Japán most többek között azon mesterkedik, hogy egyre jobban magához kapcsolja Észak-Kína, Thaiföld, Francia-Indokína kivitelét. A gazdasági háború utolsó állapotában viszont Amerika nagy ütőkártyája lenne a teljes olajzárlat. A két nagyhatalom közötti viszony kiélesedésének legszembeötlőbb jele a japáni dollárkövetelések befagyasztása volt, Anglia és Holland-India nyílt együttműködése. Morális embargo áll fenn Amerikában repülőgépekre, hadieszközökre, repülőbenzinre, a szintétikus olaj előállításához szükséges eszközökre, szerszámokra, gépekre stb. Japán viszont az egész idő alatt zavartalanul exportál Amerikába, bár újabban inkább Dél-Amerika felé tájékozódik és erősen vásárol Argentinában, Uruguayban, Mexicóban, Peruban, Chilében és Közép-Amerikában. A dollár-befagyasztás azonban ezeket a vásárlásokat is megnehezíti és teljessé próbálja tenni a hurok szorítását a japán gazdasági élet vérkeringése körül. Amerika ugyan a maga részéről szintén megérzi a japáni export kiesését; szünetel pl. a kaliforniai olaj eladása Japánba, továbbá a gyapotkivitel.

Az események ma olyan ütemben kergetik egymást, hogy elmondhatjuk, ami hétfőn érvényes volt, kedden már a multé és ami reggel tény volt, délutánra túlhaladott dolog. Ki tudná ma megmondani, hogy mit hoz a holnap? Annyi azonban bizonyos, hogy a japáni-amerikai ellentét olyan mélyen fekvő, hogy azt egyezkedési tárgyalások érdemben aligha hidalhatják már át. Japán nyiltan vallott nézete szerint az ő érdekkörébe tartozik az eljövendő új elrendezés esetén Mandzsuria, Belső Mongolia, Kína, Francia-Indokína, Thaiföld, Hollandus India és bizonyos szempontból Burma is, Malaya és a Fülöp szigetek. Ezt az érdekszférát azonban a japánok bizonykodása szerint nem úgy kell felfogni, mint egy egységes politikai valamit, egységes uralom alatt, hanem mint egy különböző szuverénitások alatt álló, de egymáshoz tartozó gazdasági területet. Érthető viszont, hogy ezzel a japáni keletázsiai programmal Amerika kezdettől fogva élesen szembefordult.

Japán már az 1914—1918 évi világháborúban igyekezett az eseményeket hasznára fordítani és birodalma köré gyűrűt fonni a volt német szigetvilág megszerzésével. (Karolinák, Palau, Yap stb.) Különösen sikeres volt ebből a szempontból Palau és Yap japáni fennhatóság alá helyezése, mert ezáltal az USA útvonalára keresztbe fekhetett. (L. az ábrán a szaggatott vonalat.)

Az 1920—22 években éles vita is folyt a két hatalom között a két sziget birtokáért.

A térképen a rácsosan vonalozott területet Japán már szilárdan megszállotta Kínában és így igyekszik a csungkingi kormányt a tenger felől elzárni. Mióta Indokínában megvetette a lábát, ott is könnyebben csaphat le arra az egyetlen útra, amely Burmából Csungkingba vezet és amelyen mind a britek, mind az USA kormánya igyekeznek hadiszerekkel tömni Csangkaisek seregét. Tekintve, hogy az orosz támogatás meddőnek mondható, Csangkaisek a további ellenállásra csak dél felől kaphat segítséget és harcának sorsa ott fog eldőlni.

Távolkelet mindenütt forr. A nagy kialakulások és új elrendezések ideje elérkezettnek látszik. Japán és Kína egyben mindenképpen megegyeznek: hogy Ázsia az ázsiaiaké. Kína sok évtizedes küzdelme az idegenek ellen nem járt sikerrel, területéről nem tudta a fehér faj képviselőit kiűzni. Ezt úgy látszik Japán hajtja végre. Vajjon mi lesz a vegső eredménye a két nagy kultúrájú távolkeleti faj vetélkedésének és milyen hatalom fog úrrá lenni a Csendes óceán gyönyörű szigetvilágában?

IRODALOM

Zsigovits Béla dr.: *Utazzál velem a Föld körül.* Hat térképpel és számos képpel. Budapest, 1940. A szerző kiadása. 351 oldal, 52 t., 8 .

Zsigovits Béla dr. ma a missziós ügyek egyházmegyei igazgatója. Igazi világjárta ember, aki nemcsak egyszer tett nagyobb utazást, hanem hosszabb ideig volt távoli földrészek lakója is. Előnyös helyzetében úgyszólván minden pillanatot felhasznált anyaggyűjtésre. Mindenütt nyitott szemmel járt-kelt s mindig észrevette a legjellemzőbbet. Az így szerzett tényekből rajzolta meg az egyes tájakon folyó életet, az emberi művelődés faji tulajdonságait, valamint az élet sokszor rettenetes nehézségeit és benne a lélek rejtett sóvárgását a boldogság után. Ez a vaskos könyv nemcsak benyomások és élmények sorozata, hanem a szerző széleskörű megfigyeléseinek, gazdag tapasztalatainak és nagy olvasottságának összevetése is. Könyvének anyaga a tervszerű csoportosítás miatt világos és áttekinthető. A jól átgondolt egységekre való tagolás pedig az útleírások hangulatos szakaszai közé sokszor visz értékes tanítójelleget. Széles tárgyi ismereteinek alapján eredeti világszemlélettel, eredeti szempontok szerint, főleg katolikus szemszögből eszközölt megállapításainak sora érdekes és értékes.

Észak-Amerika nagyobb magyar telepeit járva, fájdalommal tapasztalja a magyar szó pusztulását. Majd mesterien adja az indián rezervációk életét, a Yellowstone-park szépségeit, hasonlóképpen szól Californiáról, valamint az örök tavasz honáról: a Hawai szigetekről is. Sikerült képet rajzol Japánról, midőn a japánok jellemével és vallási életével kapcsolatban a missziók jelentőségéről és a kereszténység helyzetéről szól. A Szunda szigeteken főleg a természet erői, a népi élet és művészet fogja meg a lelkét. Sziám és Burma területén a buddhizmus hatását mutatja be, midőn a katolikus hithirdetés multjába enged bepillantást. Indiában felkereste Körösi Csoma Sándor sírját, a nagymogulok kőcsodáit és Rabindranath Tagoret is. Benaresz, Ágra, Delhi, Bombay és a maharádzsák városain kívül járt Goában is, ahol Xav. sz. Ferenc sírját látogatta meg. Ezzel kapcsolatban nyujt részletes áttekintést a missziós munka jelentőségéről és nagyságáról.

A népiség jellemrajzának, a politikai helyzetnek és az élet tényszerűségének boncolgatása teszi ma különösen érdekessé és időszerűvé ezt a művet.

Kanszky Márton dr.

Ivar Lissner: *A Csendes-óceán urai.* Fordította *dr. Istványi Ernő.* 26 képpel. 347 lap. Budapest, Athenaeum. *(Ismeretlen világok.* Szerkeszti *Milleker Rezső.)*

A folyóiratunk megalapítójának új földrajzi sorozatában eddig megjelent hét kötet közül *Ivar Lissner* könyve, *A Csendes-óceán urai*, az útleírások egyik legritkább erényével lepi meg olvasóit: festői erejű stílusával. Világjáró német utazónk nyitott szemmel barangolta be a Csendes-óceánt érintő három világrészt.

Kereken száz-száz lap jut ebből a regényes útirajzból Japánra, Kínára és Ausztráliára, és még vagy fél ennyi a szigetvilágra.

Ez a könyv: *regényes útirajz.* A «regényes» jelzővel a könyv hangjára, hangulati varázsára célzunk, nem holmi torzításra. Bizonyos, hogy az a *kép*, amit kapunk Lissner könyvéből a beutazott tájakról és az ott élő népek életéről, inkább a festményre, mintsem a fényképre emlékeztet. Nem «tárgyilagos», e szónak hűvös és rideg szótári értelmében. A jellemzőt ragadja meg és ábrázolja, művészi erővel és hitelességgel.

Kitűnő megfigyelő, noha — vagy éppen, mert — a maga lelkén és érzelmi világán szűri át megfigyeléseit. Nem sok ügyet vet utazása aprólékos menetrendi, időrendi adataira, sokszor azt sem tudjuk, honnan és hogyan — egyszerre ott terem valahol és már benne is vagyunk egy egészen új világban, új környezetben, érezzük a táj levegőjét, megelevenednek körültünk az emberi arcok, emberi sorsok.

Japán, Kína, Ausztrália leírásában, a könyv mindhárom részében találunk ilyen (a szó jó értelmében) *regényes* részletet. Kiválaszt egy-egy jellegzetes alakot a népből, kinyomozza családját, élete körülményeit, elkíséri otthonába, munkahelyére, a gyárba, üzletébe, szántóföldjére. A regényíró éleslátásával és írói módszerével világítja meg nemcsak egy-egy «hősének» küzdelmes élete-sorát, jellemét és szokásait, hanem ezzel együtt és ez apró történeteken keresztül a népmilliók életét is, amely függvénye a történelmi multnak, környezetnek, éghajlatnak, gazdasági, földrajzi és politikai viszonyoknak.

Sokoldalú, gondolatébresztő könyv. Olvasmánynak is mindvégig lebilincselő. És hogy magyarul is kellemes, jól gördülő olvasmány maradt, nem utolsó sorban a fordító érdeme.

Halász Gyula.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Harc a Bosporus körül.

Bár a Bosporus tulajdonképpen nem világforgalmi útvonal évszázadok óta, a világpolitika érdeklődésének központjában áll. Már az ókorban sok harc folyt birtoklásáért, ez a vetélkedés azonban az újkor elején a török terjeszkedés idején Konstantinápoly elestével hosszú időre megszűnt (1453). A törökök kizárólagos uralmát a Bosporus felett az orosz terjeszkedés ingatta meg legelőbb, mikor Nagy Péter 1698-ban Krim félsziget táján megvetette lábát és részt kért a feketetengeri kereskedelemből. II. Katalin tovább ment a Nagy Péter által kijelölt úton s bár csak rövid ideig tartó sikert ért el a török felett, megindította azt a századok óta tartó küzdelmet, melynek befejezése nem tudjuk mikorra várható. Jelenleg még az 1936-ban Montreuxben hozott szerződés érvényes a Bosporusra vonatkozólag. A montreuxi egyezmény pontjai a következők : 1. A Bosporus szoroson a kereskedelmi hajózás bármely lobogó alatt futó hajó részére békében és háborúban egyaránt szabad (Török ország hadviselése esetén is). 2. Hadihajók békeidején a Fekete-tenger partjain lévő államok lobogója alatt szabadon közlekedhetnek, de nem parti államok hajói csak megszorítással. (Az összes idegen hadihajók össztonna tartalma nem haladhatja meg a 30,000 tonnát. Ebből egy állam legfennebb kétharmad arányban vehet részt. A hadihajók tartozkodási ideje legfennebb három hét. Tengeralattjáró egyáltalán nem futhat be.) 3. Háború esetén — ha Törökország semleges, a semleges államok hadihajói szabadon közlekedhetnek, a hadviselő-államoké nem. 4. Törökország hadviselése esetén minden hadihajó előtt elzárhatja a szorost, ha csak az egyezményt aláíró hatalmak többsége nem kéri nyitvatartását.

Hogy a montreuxi szerződés meddig marad életben, nem tudjuk. Egyet azonban tudunk, hogy 1698 óta a Bosporusra vonatkozólag ez már a tizenkettedik szerződés. *(g)*

Bolgár-Dobrudzsa juhgazdasága.

A Bulgáriához visszatért Dobrudzsa területén hatalmas mezőgazdasági átszervező munkát kezdett a bolgár kormány. Ma már, az árszervező munka nyomán a visszatért Dobrudzsa földjén 700,000 birkalegel, melynek első évi tejhozama 15.000,000 liter volt. A bolgár gazdasági miniszterium ezt a rengeteg juhtejet különleges eljárással olyan sajttá dolgoztatta fel, mely hosszú időn keresztül eláll s így a kereskedelemben jelentős szerepet nyerhet. A bolgár kormány a dobrudzsai sajttermelés további fokozódására is számít. *(g)*

A magyar paprikatermelés számokban

A tavasz folyamán Magyarországon körülbelül 15,500 hold területre adtak ki paprika termelési engedélyt. Ebből Szegedre 6500, Kalocsára 5000, a Szegeddel határos Horgos és Martonos községekre 4000, Érsekújvárra 1000, az Érmellékére pedig 500 hold esett.

Olaszország gyapot és ricinustermelése.

Olaszországban az Agro contini kiszárított mocsarak helyén az idén 3000 hektáron gyapotot, 450 hektáron pedig ricinust termeltek. Az ide érkezett jelentések szerint mint gyapot-, mint ricinustermésben meglepően szép eredményeket értek el. *(g)*

Csatornagázzal hajtott teherautók.

Kjöbenhavn város vezetősége a háborús gazdálkodás keretében érdekes kísérlethez kezdett. Elhatározta ugyanis, hogy a városi csatornákban termelődő gázt autóhajtás céljaira hasznosítja. Kísérletképpen már húsz teherautót át is szereltek metángázzal való hajtásra. Ha ez a kísérlet bevált Koppenhága városa a csatornákban termelődő, körülbelül napi 6000 köbméter metángáz kitermelésére külön gázgyárat épített. *(g)*

Nyersjód Olaszországban.

Olaszország mindezideig jód behozatalra szorult. A Saltomaggiorében fakadó sósjódvizek feldolgozása azonban olyan szép eredménnyel zárult, hogy ezután már nincs szüksége Olaszországnak jódbehozatalra. Saltomaggioreban ma már 500 q jódot termelnek évenként, amely nemcsak teljes egészében fedezi az olasz jódszükségletet, de még kivitelre is jut. Olaszország eddig Chiléből vásárolta a nyersjódot. Most, hogy Olaszország jód önellátásra tért át, a kormány megtiltotta a külföldi jód behozatalát. *(g)*

Francia Marokko új közigazgatási beosztása.

Francia Marokko közigazgatási beosztása 1940 októberében megváltozott. Az előző 14 kerület helyébe 7 közigazgatási kerületet szerveztek. Az új kerületek székhelyei a következők : Oujda, Casablanca, Fez, Mekès, Marrakesh és Agadir. *P. J.*

A Szovjetúnió nemzetiségei az 1939 évi (I. hó 9.) népszámlálás alapján :

Nemzetiség :	Lélekszám :	Az összes lakosság százalékában :
Nagyorosz	99.019,929	58·412 %
Ukrán	28.070,404	16·559 «
Fehérorosz	5.267,431	3·107 «
Üzbég	4.844,021	2·858 «
Tatár	4.300,336	2·537 «
Kazak	3.098,764	1·828 «
Zsidó	3.020,141	1·782 «
Azerbejdzsáni ...	2.274,805	1·342 «
Gruz (georgiai) ..	2.248,566	1·326 «
Örmény	2.151,884	1·269 «
Mordvin	1.451,429	0·856 «
Német	1.423,534	0·840 «
Csuvas	1.467,930	0·807 «
Tadzsik	1.228,964	0·725 «
Kirgiz	884,306	0·522 «
Dagesztáni	857,371	0·506 «
Baskir	842,925	0·497 «
Török	811,769	0·479 «
Lengyel	626,905	0·370 «
Udmurt	605,673	0·357 «
Mari	481,262	0·284 «
Komi	408,724	0·241 «
Csecsen	407,690	0·241 «
Osszét	354,547	0·209 «
Görög	285,896	0·169 «
Moldvai	260,023	0·153 «
Karéliai	252,559	0·149 «
Karakalpak	185,775	0·110 «
Kórcai	180,412	0·106 «
Kabard	164,106	0·097 «
Finn	143,074	0·084 «
Észt	142,465	0·084 «
Kalmük	134,317	0·079 «
Lett	126,900	0·075 «
Bulgár	113,479	0·067 «
Ingus	92,074	0·054 «
Adige-Kazak	87,973	0·052 «
Karacsáj	75,737	0·045 «
Abkáz	58,969	0·035 «
Csakasz	52,602	0·031 «
Oirot	47,717	0·028 «
Kurd	45,866	0·027 «
Balkár	42,666	0·025 «
Iráni	39,037	0·023 «
Litván	32,342	0·019 «
Kínai	29,620	0·017 «
Cseh és szlovák .	26,919	0·016 «
Arab	21,793	0·013 «
Asszír	20,207	0·012 «
Egyéb nemzetiség.	807.279	0·476 «
Összes lakosság ..	169.519,127	100·00 «

(m. t.)

Új név Japán térképén.

A japáni kormány 1941 május 20-i hatállyal Tokyo és Yokohama kikötőit *Keishin* néven egyesítette. *P. J.*

Telepítő mozgalom Norvégiában.

A norvég Nyjord Társaság támogatásával 14,000 új tanya települt 100,000 ha, eddig meg nem művelt földön. Ebből 6000 tanya Észak-Norvégiában van. A még művelés alá vehető, telepítésre szánt terület 75,000 ha, a számítások szerint 7000 norvég telepesnek nyujthat megélhetést. *P. J.*

Hollandus-India iparosodása.

Jáván és Szumátrán mostanában kezd komoly nagyipar kifejlődni. Az utóbbi években nyilt meg repülő-benzint előállító kőolajfinomítója, nikkel- és krómérckohója, a soerabajai izzólámpagyár és a tegali szövőüzem. A hollandus-indiai kormány most 50 millió forint hitelt bocsátott a vállalkozók rendelkezésére abból a célból, hogy újabb nagyüzemeket állítsanak fel a szigeteken. Tervbe vették aluminiumgyár, üveg-, ammoniák- és kénsavgyár, fűrésztelep, papírosgyár stb. sürgős felállítását. *P. J.*

Új olajkutak Iránban.

Az iráni olajvidéken nemrégen új rendkívül bőhozamú kőolaj kutakat fúrtak. A kutak közül nehány napi 150—180 vagon olajat is szolgáltat. *(g.)*

Területcsere Nagy-Britannia és Venezuela között.

Olasz forrásból származó hír szerint Venezuela délamerikai állam lemondott a brit birtokban lévő Trinidad sziget és saját partvidéke közt elterülő Paria öbölben gyakorolt felségjogáról s ezért cserébe a szárazföldtől 5 km-nyire fekvő kis Patos szigetet kapta meg az angoloktól. *P. J.*

Ércelőfordulások Szibiriában.

Az 1940. évben hír szerint Kelet-Szibiriában hatalmas vas-, mangán-, arany-, ónérc- és széntelepeket fedeztek fel. Az Irkuck közelében lévő vasérctelepek készletét 350 millió tonnára becsülik. *P. J.*

A világ narancs- és citromtermelése

Edward A. Ackerman szerint (lásd : «Influence of Climate on the Cultivation of Citrus Fruits», Geogr. Rev., New-York, 1938 évf., 289—302. o.) az 1934/35 évek átlagában 233.500,000 láda à 70 lbs., vagyis 7.414,997·1 tonna, kereken 741,500 tíztonnás vasúti kocsi. A narancs közel 150, és a citrom közel 30 tájfajtáját — noha eredetileg mindkét fa a forróégövi Ázsiában honos — mai napság lehetőleg a fogyasztó piacok közelében termesztik. A hasznothajtó termesztés hőmérsékleti határai : a felső határ a 35 C° évi közép-

hőmérséklet, az alsó határ a leghidegebb hónap 10 C°-nak megfelelő izotermával esik egybe. Ez a hónap az északi félgömbön a január, a déli félgömbön a július. A termesztés optimális határai: a 19 C° és a 30 C° évi középhőmérséklet.

Természetesen vannak kivételes termőterületek is, sőt, tekintettel a fogyasztó piacokra, a legjelentősebb termesztő területek nagyrésze kivételes, azaz kívül esik az optimális határokon. Ilyen területek Red Bluff, San José és Fresno vidéke az Egyesült Államokban, a portugál, spanyol, délfrancia, délolasz, a szardiniai és a délgörög termesztő területek a Földközi tenger vidékén, Trabzon ligetei Törökországban, Csengtu és Csunking Kínában és Japán déli része az északi félgömbön, míg a délin csupán Melbourne vidéke Ausztráliában. E kivételes területeken a terméseredményt főként a fagy veszélyezteti. A kisebb fagy (—2 C°) csak a gyümölcsnek árt, a nagyobb fagy (—7·5 C°) azonban a fának is. A fagyveszély, különösen Amerikában elég gyakori. Fagyos évek voltak Floridában: 1886, 1894/95, 1898/99, 1927/28 és 1934; Californiában: 1879, 1880, 1897, 1913, 1922 és 1937. A forró égöv alatt a ligetek tengerszintfeletti magassága 300—1000 m között van, így pl. Jávában, Szumátra szigetén és Braziliában a são paulo-i fennsíkon. A szép terméshez az is szükséges, hogy az érés idején legalább 3 hónapon át a hőmérő ne mutasson kevesebbet 10 C°-nál. Ahol nem kap az érő gyümölcs elegendő melegmennyiséget, mint pl. Oporto vidékén Portugáliában, a gyümölcs beérik ugyan, de kicsiny marad.

A világ fontosabb termesztő területeinek export-termeléséről az alábbi táblázat nyujt összefoglaló képet.

Exportképes termőterületek	Narancs és mandarin*		Citrom és savanyúcitrom		Grapefruit		Összesen	
	az első rovatokban álló szám ugyanannyi 1000 ládát jelent a 70 lbs.							
California USA.	46,086	25·392%	10,506	38·471%	2,167	8·748%	58,759	25·1559%
Florida « .	17,600	9·697 «	8	0·028 «	2,167	61·360 «	32,808	14·0457 «
Texas « .	560	0·309 «	—	—	2,750	11·101 «	3,310	1·4171 «
Arizona «	170	0·094 «	—	—	1,240	5·006 «	1,410	0·6036 «
Lousiana «	293	0·161 «	—	—	—	—	293	0·1254 «
Alabama « .	140	0·077 «	—	—	—	—	140	0·0600 «
Mississippi «	88	0·048 «	—	—	—	—	88	0·0377 «
USA összesen:	64,937	35·778%	10,514	38·499%	21,357	86·215%	96,808	41·4454%
Spanyolország és Portugália ...	35,000	19·284%	1,580	5·786%	20	0·081%	36,600	15·6691%
Olaszország* ...	11,180	6·160 «	14,000	51·268 «	—	—	25,180	10·7800 «
Görögország . .	1,200	0·661 «	212	0·777 «	—	—	1,412	0·6045 «
Palesztina	7,500	4·132 «	25	0·092 «	1,500	6·056 «	9,025	3·8638 «
Algéria és Tunisz	2,400	1·322 «	132	0·482 «	—	—	2,532	1·0840 «
Szíria	1.000	0·551 «	—	—	—	—	1,000	0·4281 «
Mediterraneum:	58,280	32·110%	15,949	58·405%	1,520	6·137%	75,749	32,4295%
Nyugat-India .	3,312	1·825%	50	0,182%	1,240	5·006%	4,602	1·9702%
Kína*	15,000	8·264 «	—	—	—	—	15,000	6·4218 «
Japán*	13 000	7·163 «	—	—	—	—	13.000	5·5655 «
Távolkelet ...	31 312	17·252%	50	0·182%	1,240	5·006%	32,602	13·9575%
Brazilia	12,000	6·611%	—	—	150	0·605%	12,150	5·2016%
Uruguay	3,000	1 653 «	—	—	—	—	3,000	1·2844 «
Paraguay	3,000	1·653 «	—	—	—	—	3,000	1·2844 «
Mexikó.....	3,000	1·653 «	480	1·757 «	55	0·222 «	3,535	1·5134 «
Dél-Afrika	3,170	1·747 «	—	—	405	1·634 «	3,575	1·5305 «
Ausztrália	2,800	1·543 «	316	1·157 «	45	0·181 «	3,161	1·3533 «
Összesen.....	181,499	100·000%	27,309	100,000%	24,722	100·000%	233,580	100·0000%

* A mandarin termőterületek. *(m.t.)*

Egy kis sziget pályafutása.

A Csendes óceán közepén, félúton Észak-Amerika és Kelet-Ázsia között, mintegy 2000 km-nyire Honolulutól északkeletre jelentéktelen korallzátonysor emelkedik néhány deciméterrel a tenger szintje fölé. Ennek a zátonysornak dél felől számítva utolsóelőtti szigetecskéje csodálatosan emelkedő pályát futott be a néhány legutóbbi esztendő alatt: az ismeretlenség homályából nemcsak hogy kiemelkedett, hanem a világforgalom egyik fontos állomásává lépett elő.

Környékén bizonyára évszázadok óta sok hajó fordult meg, de csak 1859-ben fedezték fel, valószínűleg azért, mert rendkívül alacsony, alig 1·5 m-rel emelkedik ki a tengerből. A Gambia nevű, Hawaiiban illetékes amerikai hajó járt arra 1859-ben. Fiatal kapitánya, N. C. Brooks megpillantotta az akkor három homokzátonyból álló szárazföldet és korallgyepűvel övezett öblét. Partra is szállt ésátkutatta. A kopár, alacsony zátonyon szabadon kergette a szél a futóhomokot, növényzet nem volt sehol. A tenger öblében azonban hemzsegett a hal és teknősbéka, s ezerszámra fészkeltek a homokon a vízi madarak. Brooks megállapította, hogy a keleti zátonyon, a homok alatt vékony guanóréteg fekszik és három m mélyen jó ivóvizet lehet találni. A guanot akkoriban nagy kincsnek tekintették, ezért Brooks az Egyesült Államok nevében birtokba vette és Sand (homok) szigetnek nevezte el. Egyes részeinek Superior, Inferior és Medio neveket adta. A felfedezés csaknem feledésbe ment már, amikor 1867-ben az Egyesült Államok kormánya hivatalosan megállapította a sziget határait, bejelentette a birtokbavételt és új birtokának a Midway Island nevet adta. A név útközepet vagy feleutat jelent az Unió csendesóceáni partja és Fülöp-sziget gyarmata közt. Évek folyamán nem sokat törődtek aztán Midwayvel az amerikaiak sem. Partvonalát azonban a futóhomokot görgető viharok alaposan megváltoztatták. Az 1930-as évek elején már nem három, hanem csak két homoknyelvből állott Midway; az Eastern és Western Islands alacsony homokpad, körülbelül 10 km átmérőjű öblét koralgyepű fogja körül.

A világ figyelme akkor fordult újra Midway felé, amikor az Észak-Amerika és Kelet-Ázsia között létesített tengeralatti kábel támaszpontjául választották. Az amerikai kongresszus 200,000 dollárt szavazott meg arra a célra, hogy a korallgyűrűn át hajózható utat jelöljenek ki, világító tornyot és egyéb, a kikötést lehetővé tévő építkezéseket hajtsanak végre. Ezek után került sor a sziget lakhatóvá tételére. A kábelállomás hivatalnokainak lakóházait hamarosan felépítették, meg kellett azonban kötni a szél játékszereként állandóan mozgó homoktalajt s igyekezni kellett Midwayt kellemes, élelmezés szempontjából a hajójáratoktól lehetőleg független emberi telephellyé alakítani. Hosszas kísérletezés után egy californiai fűfajta, a Hawaiiból behozott «vasfa» és az ausztráliai eredetű eucalyptus gyökeret vert a hajókon odaszállított termőföldben. A talaj megkötése után már könnyen meghonosodtak a különböző trópusi gyümölcs és főzelékfélék is és a dús, zöld növényzet közt a háziállatok, főleg baromfiak is tanyát ütöttek.

1935-ben azután új fejezet kezdődött Midway életében: az amerikai gyorsaságú fejlődés fejezete. Ekkor indult meg ugyanis a rendszeres légiforgalom Észak-Amerika és a Távol-Kelet között s ennek a vonalnak középső állomása lett az éppen feleútján fekvő sziget. 14 nagy épület, — szélmalom, víztároló, benzin-raktárak, javítóműhely, jól felszerelt szálloda, stb. — készült el 45 nap alatt, s 1935 jún. 6-án Midway öblében először kötött ki az óceánjáró clipper-gép. Az ismeretlen sziget ezzel a világforgalom állomásává lett. Azóta hetenkint háromszor fogadja a clipper közel száz főnyi utazó és kezelő személyzetét, ezek rossz idő esetén néha meg is szállnak a szigeten. Benzin, olaj, élelmiszer érkezik most rendszeres hajójáratokon Midwayre. A kikötés és rakodás azonban a gyakran viharos időben rendkívül nehéz, ezért 1936-ban külön bizottság tett előterjesztést kikötőjének fejlesztésére. Elhatározták, hogy a korallgyűrű déli részét a két sziget között csatornával vágják keresztül és 945 m hosszú, magas hullámtörőgáttal biztosítják a nyugodt horgonyzást és rakodást. Ezek a tervek megvalósultak. A polgári és kereskedelmi forgalom sokat tett Midway fellendítése érdekében.

Alighogy az európai politikai helyzet kiéleződött, már 1939-ben az Egyesült Államok haditengerészete és a katonai repülőhatóság is elhatározta, hogy támaszpontjává építi ki Midway szigetét. Kétségtelen, hogy azóta a tenger országútjának ez a «közepe» fejlődésének újabb, az előbbinél is gyorsabb, nagyobbarányú, sohasem remélt korszakát éli. *P. J.*

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 55252/1951. sz.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

december 1-én, hétfőn este 6 órakor az Orsz. Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

RÉTHLY ANTAL dr., az Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet igazgatója, tiszteleti tag:

A hegyi obszervatóriumok és a Horthy-csúcs.

(Vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1941 november 25-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

TÜKÖR

1941. DECEMBER

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

KERTÉSZ RÓBERT: A fenyő románca
ERDÉLYI JÓZSEF: Erdélyi emlék
NÉMETH LÁSZLÓ: Péter táncolni tanul
FARKAS MÁRIA: Örök szépség: a gyermek
NAGYPÁL ISTVÁN: Kamill, az alázatos
DÉGH LINDA: Hót add ki az elevent
SZŐKE SÁNDOR: A Fővárosi Könyvtár
BEVILAQUA BORSODY BÉLA: Pestbudai bor
KOROKNAY ISTVÁN: A macska
TAKÁTS GYULA: Rippl-Rónai József otthon
KARDOS TIBOR: Az ismeretlen Délitália
SZILI LEONTIN: Egypohár víz
NÉMETH ANTAL: A Bánk bán költője
WAGNER JÓZSEF: Mozart műhelyéből

A TÜKÖR NAPLÓJA

Színház — Irodalom — Könyv — Fényképezés — Az asszony

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

Kapható könyvkereskedésekben, Ibusz-pavillonokban és hírlap-árusoknál

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér

Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Lányi Ede S. J.: Az ősember kérdése a legújabb lelet után
Tonelli Sándor: A szegedi tanyavilág
Szalay László: A viziatkák küzdelmes élete
Horváthné Tomkaházy Júlia: A gépesített irodaüzem
Izmay Ferenc: A gyapjú kémiája
Oravecz Pál: Az íny sorvadása
Horváth Zoltán: A betonerőd

Könyvek — írások — A tudomány műhelyéből —
Kis Búvár — A Búvár szellemi sportja

Számos fénykép és szemléltető ábra

Tagjainkhoz!

Most jelent meg a

FÖLDRAJZI ZSEBKÖNYV AZ 1942. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 220 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *nagy, színes térképmellékletet* adunk.

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel. E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1942 évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

Kádár László dr.: A geográfus Teleki Pál.
Bulla Béla dr.: A trianoni Délmagyarország.
Kéz Andor dr.: Az 1941. évi magyarországi árvizek.
Réthly Antal dr.: Megváltoztathatjuk-e az Alföld éghajlatát?
Fodor Ferenc dr.: A magyar államterület változásai.
Gunda Béla dr.: A szlavóniai magyarok.
Irmédi-Molnár László dr.: Hazatértek a bukovinai székelyek.
Gunda Béla dr.: Finnugor rokonaink a Szovjetunióban.
vitéz Temesy Győző dr.: Bánát, Bánság, Temesvidék vagy Temesköz?

II. Időszerű földrajzi tanulmányok.

Cholnoky Jenő dr.: Az U. S. A. erejének földrajzi magyarázata.
Takács József dr.: A mai Bulgária.
Irmédi-Molnár László dr.: A Balkán-hadjárat.
Szabó Pál Zoltán dr.: Az új Horvátország.
Mendöl Tibor dr.: A háborús Oroszország földrajzi jellege.
Hézser Aurél dr.: Oroszország geopolitikai helyzete.
Haltenberger Mihály dr.: A keletitengeri élettér.
Karl János dr.: Anglia és Kanada.
Koch Ferenc dr.: Az északatlanti út.
Wallner Ernő dr.: A közelkeleti helyzet.
Baktay Ervin dr.: India az ázsiai életterben.
Gesztí Lajos dr.: U. S. A.—Japán és a Csendes oceán.
Bacsó Nándor dr.: Az árvizek és belvizek időjárási háttere.
Berkes Zoltán dr.: A napfoltok és az időjárás.

III. A földrajz tanítása.

Bodnár Lajos dr.: A húszéves Didaktikai Szakosztály.

IV. Statisztikai rész.

Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

V. Európa 63/95 cm nagyságú színes térképe.

A zsebkönyv bolti ára 3·20 pengő. Tagjaink **2·50 pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604., címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest). A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság
(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA